

JÜL VERN
İYİRMİ MIN LYE
SU ALTINDA

JÜL VERN

İYİRMİ MİN LYE SU ALTINDA

“ŞƏRQ-QƏRB”
BAKİ-2006

Bu kitab "Jül Vern, İyirmi min lye su altında" (Bakı, Çəştioglu, 2004)
nəşri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır

Tərcümə edənlər:

M.Təhmasib
M.Mustafayev

Ön sözün müəllifi:

Cəlil Nağıyev

843.8-de22

AZE

Jül Vern. İyirmi min lye su altında. Bakı, "Şərq-Qorb", 2006, 416 soh.

Dünyaşöhrətli fransız yaziçi, elmi-fantastik roman janrinin yaradıcılarından biri sayılan Jül Vernin "İyirmi min lye su altında" romanındaki qəhrəmanlar – sualtı dünyanın sırlarını açmağa cəhd göstərən temennasız alimler, milli zülm və müstəmələkəciliyo qarşı etiraz eden humanistlərdir. Elm və texnikanın nailiyyətlərinən var-dövlət sahiblərinin xeyrinə istifadə olunmasının aleyhinə çıxan bu insanları Jül Vern elmi-romantik dillo, dolğun boyalarla təsvir edir.

ISBN10 9952-34-064-8

ISBN13 978-9952-34-064-8

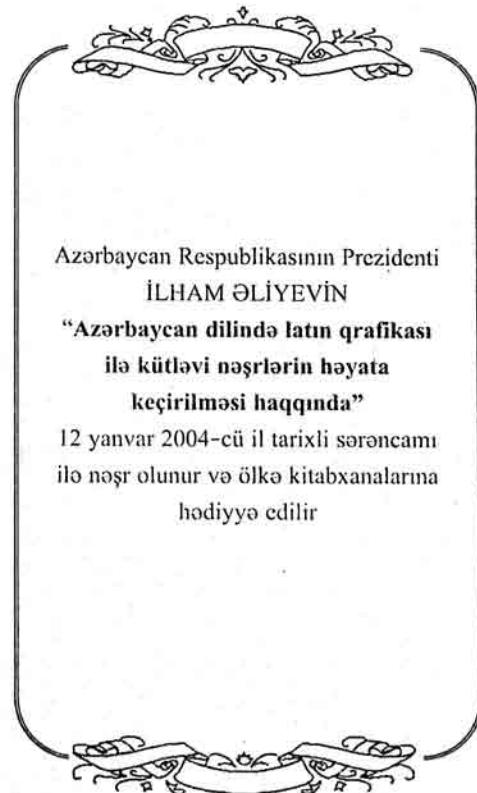
© "ŞƏRQ-QƏRB", 2006

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İLHAM ƏLİYEVİN

"Azərbaycan dilində latin qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında"

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

JÜL VERN VƏ ONUN QƏHRƏMANLARI

Böyük roman ustası Jül Vernin dünya ədəbiyyatı tarixində müstəsna yeri var. Fransız ədəbiyyatının en görkəmli nümayəndəsi XIX əsrin ikinci yarısında yaşamış və dünya ədəbiyyatı xəzinosuna bir-birindən qiymətli romanlar bəxş etmişdir.

Dünya ədəbiyyatı tarixində elmi-fantastik romanın yaradıcısı və ədəbi ictimaiyyət arasında "yeni tipli roman" müəllifi sayılan J. Vern, bu janrı en görkəmli nümayəndəsi hesab olunur. Elmi-fantastika ədəbi janrı XIX əsrin ikinci yarısında yaranmasına baxmayaraq, onun ilk rüşeymləri hələ lap qədim dövrlərde fantastika şəklində dünya ədəbiyyatında mövcud olmuşdur. Qədim Şərq, Antik yunan və Roma, Orta əsrlər və İntibah dövrü, eləcə də yeni dövr Qərb ədəbiyyatında fantastika janrında xeyli qiymətli əsər yazılmışdır ki, bu da galacəkdə bədii ədəbiyyatda elmi-fantastik janrı yaranması üçün əsaslı zəmin yaratmışdır. Fantastika formasında yazılmış əsərlərə bir qayda olaraq, bədii təxəyyül, fantaziya, nağıl-dəstan-əfsanə ənənələrinə söykənir və bədii ifadə tərzinin bir formasını təşkil edir. Bununla belə, bu tipli əsərlər dünya ədəbiyyatının formallaşmasında və bədii təfəkkürün inkişafında əhəmiyyətli rol oynamışdır.

Elmi-fantastika ədəbi janrıının yaranması ilk növbədə professional elm sahələrinin inkişafı ilə əlaqədar olmuşdur. Avropada elmi-texniki tərəqqinin səviyyəsi yüksəldikcə, elmi keşflərin də sayı artmağa başlayır. XVIII əsrin sonu – XIX əsrin birinci yarısında təbiət elmləri, riyaziyyat və mexanika sahəsində böyük nailiyyətlər əldə edilir. Riyaziyyat və nəzəri fizika elmlərinin inkişafı sayəsində təbiətin əsas qanunlarından biri olan enerjinin saxlanması qanunu (Mayer və Helmholts) keşf edilir. Sonra isə ingilis astronomu Gerşel əvvəller heç kimə malum olmayan Uran planetini, bir qədər sonra isə Leverye və Adams Neptunu keşf edirlər. Məşhur Haus və Faradeyin müasiri olan Jül Vern məhz elə bu dövrdə özünü ilə elmi-fantastik romanlarını yazmağa başlamışdır.

Jül Vern Avropada sənaye çevrilişinin hökm sürdüyü keçid dövründə yaşamışdır. O, 1828-ci ildə Fransanın Nant şəhərində vəkil ailəsində anadan olmuş və özü də hüquq təhsili almışdır. Bundan cəmi

dörd il sonra Fransada ilk qatar koşf edilmişdir. Nəhayət ahil yaşlarında olarkən J. Vern avtomobildə gözirdi, kinoya baxırdı, metbuatda aero-planların (ilk toyolların) uçuşları haqqında məlumatlar oxuyurdı. Artıq bəşəriyyət elmi möcüzələrinə və gelecek böyük nailiyyətlərinə inanmağa başlayırdı. Belə bir dövrdə bədii yaradılıqlığa başlayan gənc ədib, ilk dövrdə (21 yaşında) ədəbiyyat tarixində elə də bir iz buraxmayıyan pyesler yazmışdır. Əmək fəaliyyətinə hələ gənc yaşılarından başlayan J. Vern bir müddət (1851-1856) teatr direktorunun katibi, sonra isə maliyyə agenti (1856-1864) vəzifələrində çalışmışdır.

1862-ci ilin sonunda J. Vern "Hava şərəmdə beş həftə" adlı ilk elmi-fantastik romanını yazar və 1863-cü ilin əvvəlində onu çap etdirir. Bundan sonra o, 65-dən artıq elmi-fantastik və sosial-satirik romanlar, povest və hekayələr, eləcə də coğrafiyaya və coğrafi todqıqtalar tarixinə həsr edilmiş elmi əsərlər yazmışdır. Onun roman və povestləri elmi məlumatlarla zəngin olsa da, bu əsərlər macəra üslubunda yazılmış, daha çox o dövrüň romantik üslubuna uyğun olaraq gərgin dramatik süjetə, yaddaqalın obrazlar sistemini malikdir və qeyri-adi şəraitlərde baş verən hadisələrin təsvirinə həsr olunmuşdur ki, bu da homin əsərlərin maraqla oxunmasına səbəb olur. J. Vern bir-birinin ardınca "Yerin mərkəzinə səyahət", "Yerdən Aya qədər", "Ayın ətrafında", "Kapitan Hatterasin soyahətləri və macəraları", "Kapitan Qrantın uşaqları", "İyirmi min lye su altında", "Səksən gün ərzində dünya ətrafında", "Sehrli ada", "On beş yaşlı kapitan", "Fateh-Robur", "Üzən ada", "Dünyanın hakimi", "Barsak ekspedisiyasının qeyri-adi macəraları" və s. kimi romanlarını yazıb çap etdirmişdir.

Yazıcının bütün bu əsərləri bizim yaşadığımız planetin və kainatın sırıldından xəbər verən müxtəlif elmlərin cəzibədər romantikasına həsr edilmişdir. Jül Vernin yaratdığı qəhrəmanlar mənəvi aləmlərinə və zahiri cizgililərinə görə rongoräng və çoxtərəflidirlər. Buraya həm böyük elmi keşflər etməyə can atan görkəmli alimlər, həm cəmiyyətdən tacrid olmuş rəhmətsiz quldurlar, həm heç bir iddiyası olmayan sadə adamlar, safqəlbli gənclər, dövrünün ədalətsizliklərindən küsən insanlar, haqsızlıqlara, istismara qarşı vuruşan vətənpərvərələr daxildir. Jül Vern özü demokrat və respublikaçı olmuş, utopik sosialistlərə rəğbet bəsləmiş, 1871-ci il Paris Kommunasının faal iştirakçısı olmuşdur. Sonralar o, elmin müəyyən adamların, varlı təbəqələrin mənafəyinə xidmət etməsinin əleyhinə çıxmış, bütün yaradılığında səfillərin, əzilənlərin, imkansız kütlənin tərəfini saxlamışdır.

Jül Vernein məşhur əsərlərindən biri də "İyirmi min lye su altında" romanıdır. Bu əsərin qəhrəmanı kapitan Nemo (latin dilində "Heç kim" deməkdir) da digər romanların qəhrəmanları kimi, dərin biliklərə malik, möhkəm iradəli, azadlıqsevər, insanpərvər bir adamdır. Bütün roman boyu bu sırı qəhrəmanın kimliyini müəyyən etmək olmur. Ancaq yazıçının başqa bir əsərində – yuxarıda haqqında bəhs edilən "Sırli ada" romanının son fəsillərində onun şəxsiyyətinə aydınlıq getirilir. Məlum olur ki, bu mənşəcə hindistanlı olan şahzadə Dakkar (onun əsil adı belədir) Avropana hərtərəfli təhsil almış çox istedadlı, hətta dahi bir adamdır. Təhsilini başa vurub vətanə qaydan şahzadə burada ingilis ağalığına qarşı üşyan qaldırın va bu üşyanın başçısı olur. Üşyançılar məglub olur, şahzadə Dakkarın silahdaşları və bütün ailə üzvləri həlak olur. Dünyada baş verən şərdən yaxa qurtarmaq məqsədilə, onu əhatə edən azadlığın və müstəqilliyyin mənasını dörə edə bilməyən insanlara dərin nifrat hissisi bəsləyən Dakkar nəhəng bir gəmi hazırlayırlar və okeanda, su altında özünə siğnacaq tapır. Dünya okeanının və sualtı aləmin sirlərinin, fauna və floraşının tədqiqi ilə məşğul olan bu dahi alim elm sahəsində böyük nailiyyətlərə eldə edir, hətta dövrünün elmi nailiyyətlərini xeyli qabaqlayır. İşqli dünyamın qayda-qanunlarına etiraz edən, ümumiyyətlə, bəşəriyyətdən üz çevirən bu böyük alim insanlar arasına qayıtmadan imtina edir. Azadlıq aşığı olan bu insan dərə düşən, müstəqillik uğrunda mübarizə aparan adamları darda qoymur, imkan düşən kimi onlara yardım əlini uzadır.

Artıq özünü kapitan Nemo adlandıran bu qəhrəman Krit adasında üşyan qaldırın yunanlara gizli şəkildə kömək edir, onun "Nautilus" adlı gəmisi bir vaxtlar insan ayağı dəyməyən həmin bu adanın altında dayanardı. Gündürin bir günü bu adada beş nəfər qaçqın (Sayres və onun dostları) məskən salır. Kapitan Nemo bu adamların da azadlıq uğrunda mübarizlər olduqlarını bildikdə onlara himayədarlıq etmək qərarına gəlir, çünki onun fikrincə, bu adamlar "cəmiyyətin ən layiqli nümayəndələridir".

"İyirmi min lye su altında" romanında kapitan Nemonun ən yaxşı insani keyfiyyətləri açılır. Romanın əvvəlində məlum olur ki, dünya okeanlarında indiya qədər elmə məlum olmayan nəhəng bir varlıq üzür. Bu məxluq ona hücum edən balina ovçularını, hətta nəhəng gəmiləri belə möhv edir, yavaş-yavaş onun adı ətrafında əfsanələr yaranmağa başlayır, ən cəsarətli dənizçiləri belə vahiməyə salır. Onu görənlər bu

"müəmmalı canlısı" çox nəhəng yırtıcı balinaya, kitə və bunlara bənzər hansısa bir varlığa oxşadırlar. Nəhayət, cəsarətli adamlar tapılır və onlar "Avraam Linkoln" gəmisi ilə bu sırlı məxluqun axtarışına çıxırlar. Tecrübəli dənizçilərin daxil olduğu bu gəmi heyətinə görkəmli təbiətşunas alım Pyer Aronaks, onun nökəri Konsel və balina ovçusu Ned Lend da qoşulur. "Nautilus"la karşılaşan "Avraam Linkoln" gəmisi məğlub olur, bu adları çəkilən qəhrəmanlardan başqa bütün gəmi heyəti həlak olur. Təsadüf noticessində sağ qalan bu qəhrəmanları "Nautilus"un kapitani Nemo xilas edir və onlar bu qeyri-adı gəmidə əsir kimi yaşamağa mecbur olurlar. Dəniz və okeanlarda yaşayan canlılar haqqında ciddi tədqiqatlar aparan Aronaks heç də özünü burada əsir kimi hesab etmir. "Nautilus"da səyahət edən bu alime öz tədqiqatlarını davam etdirmək üçün göydəndişmə imkanlar yaranır və eyni zamanda təsədüfən düşdüyü bu gəmi kapitanının da böyük elmi tədqiqatlar aparması onun ürəyindən olur.

Romandakı hadisələr Pyer Aronaksın dilində damışılır. Kapitan Nemonun müəmmalı hayatı onu narahat etək də, onun elmi qabiliyyəti və yüksək insani keyfiyyətləri Aronaksda ona qarşı rəğbat hissi yaradır. İnsanlardan küsməsinə, başqırıyyətə qarşı banşmaz mövqedə dayanmasına baxmayaraq, kapitan Nemo alicənab adamlıdır, böyük elmi kəşflər edib, ən görkəmli alımların belə nail ola bilmədiyi elmi zirvələri fəth edib. Onun yaratdığı gəmi qeyri-adı qüvvəyə və imkanlara malikdir. Bu gəmi ilə dünya ətrafında səyahət etmək mümkün olur. Bu gəminin köməyi ilə dəniz və okeanlarda yaşayan bütün canlı aləmin sırli həyatını öyrənmək mümkün olmuşdur. Bu aləm isə həddindən artıq əsarrəngiz və zəngindir. Kapitan Nemo bu gəminin sayəsində su altında qalmış, ancaq müəyyən kitablar da haqqında məlumat verilən əfsanəvi Atlantidən aşkar edir. Geniş müşahidə qabiliyyətinə və obyektivlik hissini malik olan Aronaks kapitan Nemonun bütün bu xidmətlərini görür və düzgün qiymətləndirir.

Kapitan Nemo həm də böyük var-dövlət sahibidir. O, müxtəlif dövrlərdə qəzaya uğramış gəmilərdə olan xəzinələri əla keçirərək, onları öz elmi ixtiraları üçün və ehtiyacı olan insanlara xərcleyir.

Güman olunur ki, kapitan Nemonun prototipi Monako şahzadəsi Albertdir (1848-1922). O özünün çox böyük dəniz ekspedisiyaları ilə məşhur olmuşdur. Başqa bir fərziyyəyə görə bu məşhur Amerika alimi Robert Fulton (1765-1815) da ola bilər. Belə ki, bu alim dünyada ilk

dəfə olaraq "Nautilus" (1801) adlı sualtı qayıq düzəltmiş və dörd saatdan artıq bu gəmi ilə suyun altında qala bilmışdır.

Jül Vernin yaşadığı dövrdən bu günə qədər xeyli zaman ötsə də, onun "İyirmi min lye su altında" romanında təsvir etdiyi bizim yaşadığımız bu planetin sualtı dünyası sən deyən elə də dəyişməyib. Yerüstü dünyadan fərqli olaraq sualtı aləm daha gec dəyişir. Bu gün elm və texnika kifayət qədər inkişaf etmiş, Jül Vernin elmi-fantastik formada, fərziyyələr əsasında Aya seyahət etmək fikri bu gün artıq çoxdan reallaşır. Mövcud olan bugünkü elmi-texniki tərəqqi bir çox mənənəda Jül Vernin fantastikasını üstələyib. Ancaq buna baxmayaraq, yazıçının sualtı dünya haqqında söylədiyi dahiyanə fikirlər hələ tam şəkildə öz həllini tapmayıb.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Jül Vernin elmi-fantastik romanları çox gözəl bədii əsərlər olmaqla yanaşı, özlərində hədsiz qədər qiymətli elmi fikirlər, fərziyyələr, həttə elmi keşf seciyyəli məlumatlarla zəngindir. Dünyanın bir çox görkəmlü alımları gənəlik və yeniyetmə yaşlarında bu romanları bir bədii əser kimi ləzzətlə oxumasalar da, sonralar bu əsərlərdə ifadə olunan çoxsaylı ideyalar onların böyük elmi kəşflər etməsinə səbəb olmuşdur.

Cəlil Nağıyev

İYİRMİ MIN LYE SU ALTINDA

ROMAN

BİRİNCİ HİSSƏ

BİRİNCİ FƏSİL

HƏRƏKƏT EDƏN SUALTI QAYA

1866-ci il, ehtimal ki, hələ də bu günə qədər bir çoxları tərəfindən unudulmamış xariqülədə hadisələrlə şöhrət qazanmışdı. Hələ onu demirəm ki, haqqında bəhs olunan bu izaholunmaz hadisələr haqqında gəzən şayılər dənizsahili şəhərlərin və qitələrin əhalisini narahat eləyirdi, onlar dənizçilər arasında da həyəcan toxumu səpmişdi. Tacirlər, gəmi sahibkarları, kapitanlar, şkiperlər, hərbi dənizçilər, hətta Köhnə və Yeni Dünyanın bir sıra dövlətlərin hökmətləri bu izaha gəlməyən hadisədən qayğılanmışdılar.

Məsələ bundadır ki, müəyyən dövrdən bəri bir çox gəmi dənizdə iynəyəbənzər, uzunluğu və hərəkət sürəti etibarilə balinadan çox-çox üstün olan, ətrafa parlaq işıq saçan qəribə bir şeyə təsadüf etmişdi.

Bu sırlı məxluqun, yaxud əşyanın eşidilməmiş sürəti və hərəkətlərinin gücü, eləcə də onun davranışlarının xüsusiyyətləri barədə müxtəlif gəmilərin borc jurnallarında aparılmış qeydlər, təsvirlər təəccüb doğuracaq qədər oxşar idi. Əgər bu, balinayabənzər heyvan idisə, onda təsvirlərə əsasən o öz ölçüsü ilə elmə indiyə qədər məlum olan bütün balina növlərindən üstün idi və o dövrün məşhur alımlarından heç biri – nə Küve, nə Laseped, nə Dyumeril və nə də Katrfaj¹ öz gözləri ilə görməyincə bu böyüklükdə heyvanın varlığına inanmazdır.

Gözü ilə görənlərdən bəziləri onu iki yüz ingilis futuna² bərabər hesab etməklə boyunu xeyli kiçildir, başqları isə uzunluğunu üç, enini isə bir mil qəbul etməklə, açıqdan-açıqa şışirdirdilər. Belə zidd fikirlərə baxmayaraq bu saysız-hesabsız məlumatə yekun vurularsa, çəkinmədən demək olar ki, bu məxluq (əgər o doğrudan da varsa) heyvanat aləminə indiyə qədər bəlli olan heyvanların hamisində müqayisə edilməyəcək dərəcədə böyük idi. Eyni zamanda onun varlığına şübhə etmək də olmazdı. Çünkü bu, mübahisəyə ehit-yacı olmayan bir həqiqət idi.

¹ Küve, Laseped, Dyumeril, Katrfaj təbiətşünas alımlarıdır.

² Bir ingilis futu – 30,4 santimetrdür.

Ümumiyyetle, insanlarda belə bir müəmmalı hadisələrə qapılıqlı meyli olduğundan, bu şayılərin dünyani sonsuz bir həyecana salması többi idi.

Doğrudan da 1866-ci ilin 20 iyulunda "Kəlkətə gəmi cəmiyyətinə" aid olan "Qubernator Xinginson" gəmisi Avstraliyanın şərqi sahilləri yaxınlığında hərəkət edən bir qayaya rast gəlmışdı.

Əvvəlcə kapitan Bekker xəritədə qeyd edilməmiş yeni bir qaya tapdığını qət etmiş və hətta onun coğrafi koordinatlarının¹ təyin etmək istəyirmiş ki, birdən bir qəribə şeyin içərisində iki su sıtunu fışılı ilə püskürərək, yüz əlli fut qədər yuxarıya qalxmağa başlamışdı. Əgər bu doğrudan da müəyyən bir sualtı qeyzer² püskürməsi deyildi, demək, "Qubernator Xinginson" burun dəliklərindən buxarla qarşılaşmış su fəvvarələri tullayan naməlum dəniz məməlisinə rast gəlmışdı.

1866-ci ilin 23 iyulunda Vest-Hind və Böyük okean gəmi cəmiyyətinə aid olan "Xristofor Kolumb" gəmisinin göyərtəsindən də Böyük okeanda bu qəribə şeyi görə bildilər. Yalnız üçcə günlük bir müddət ərzində bir-birindən yeddi yüz dəniz mili mesafədə aralı olan iki nöqtədə "Qubernator Xinginson" və "Xristofor Kolumb" gəmiləri ilə baş vermiş bir təsadüf, bu qəribə və ecazkar balinanın öz yerini dəyişdirməkdən ne qədər böyük bir sürətə malik olduğunu açıq və aydın göstərirdi.

On beş gün sonra Amerika ilə Avropa arasında Atlantik okeanda bir-birinə rast gələn Milli kompaniyanın "Helvəsiyə" və "Royal Meyl" kompaniyasının "Xanaan" gəmiləri ilə Qrinviçdən 42°15' şimal en dairəsində ve 60°35' şərqi uzunluq dairəsində bu nəhəngə rast gəlmişdilər. Hər iki gəminin kapitani bu məməlinin uzunluğununa on azı 350 ingilis futun təyin etmişdilər. Hər biri forştevendən axterşteven³ qədər 325 fut olan "Xanaan" və "Helvəsiyə" gəmiləri ondan kiçik idi. Halbuki, Aleut adaları ətrafında təsadüf edilən balinaların on böyüyü yüz on beş futdan uzun olmur.

Bu xəbərlər və "Pereyra" transatlantik gəmilərinin də bu nəhəngi görməsi, "Etna" gəmisinin ona rast gəlməsi, nəhayət, fransız fre-

¹ Koordinatlar - Yer kürəsi üzərində olan nöqtənin vəziyyətini təyin edən en və uzunluq dairələri

² Qeyzer - 25 dəqiqədən 3 saatə qədər fasılələrlə fəvvarə atan isti su və buxar qaynaqları

³ Forşteven - gəminin kıl hissosunun mobidi olub burnunun ucuna deyilir; axterşteven isə kılıñ ardi olub gəminin dal ucunu təşkil edir.

qatı "Normandiya" zabitlərinin tərtib etmiş olduğu protokol və "Lord Klayd" gəmisinin komandiri Fis-Cemsin İngiltərə adırallığına təqdim etdiyi müfəssəl hesabat kimi bir-birini taqib edən məlumatlar camaat içərisində dərin bir həyəcan yaratmışdı. Bəzi ölkələrdə bu hadisəyə yalnız gülfürdülər. Lakin İngiltərə, Amerika və Almaniya kimi əsas qüvvətli dövlətlər bu məsələ ilə ciddi maraqlanırdılar.

Piyataxlarda bu səhbətlərin əsas mövzusu nəhəng idi. Onun haqqında nəğmələr oxunur, məcmüələr dərc edilir, teatrlardada tamaşalar göstərilirdi. Qəzətərdə həqiqi müdhiş ağ polyar balinasından tutmuş, guya öz qolları ilə 500 tonluq gəmiləri tutub dənizin dibinə çəkəcək qədər qüvvətə malik fantastik oktagonlular kimi nəhəng məxluqların şəkilləri verilirdi. Arxivlərdən, dəniz nəhənglərini görən qədim Aristotel, Plini¹ şəhadətləri, Norveç dəniz soyyahlarının nağılları, Paul Qeqqedinin və nəhayət, səmimiliy heç bir şübhə doğurmayan Xarinhtonun 1857-ci ilde nəhəng dəniz ilanı gördüyü haqda verdiyi məlumatlar kimi tarixi sənədlər eşərlərin çıxarılırdı.

Bu vaxtlar artıq alimlərin yığıncaqlarında və elmi məcmüələrində bu məsələyə inanan və inanmayanlar arasında qurtarmaq bilməyən mübahisələr qızışırırdı. Nəhəng məsələsi bütün zehinləri maşğıl edirdi. Bu mübahisələr zamanı ne qədər mürəkkəb sərf edilmişdi.

Mübahisə altı ay idı ki, davam edirdi və bu mübahisədə gah bir, gah da digər təref müvəffəqiyət qazanırdı. Bulvar mətbuatı "Braziliya Coğrafiya İstitutu xəbərləri", "Berlin Elmlər Akademiyası ruznaməsi", Vaşinqtondakı Smit İstitutu jurnalında çıxan məqalələrə gülür, "Hindistan taqim adaları" və Petermanın "Xəbərlər"² i kimi mötəbər məcmüələrdə dərc edilən mübahisəli röylərə, Avropanın ən yaxşı elmi məcmüələrinin elmi xronikalara istehza edirdi. Mühərrirlər kiminsə Linneyden³ götirdiyi məşhur "təbiat axmaq yaratmır" cümləsinin ifadəsini dəyişdirərək, "təbiati, yalnız keflî dənizçilərin təsəvvüründə yaşaya bilən lüzumsuz nəhəng yaratmaqla təhqir etməyin", - deye alimləri yola gətirməyə çalışırdılar. Nəhayət, populyar satirik həftəlik məcmüə, çox məşhur bir yazıçının qələmi ilə nəhəngə təqliidi mümkün olmayan bir yumorla elə

¹ Aristotel - Qədim Yunanistanın ən böyük alim və mütəfəkkirlərindən biri (e.o. 384-322-ci il); Böyük Kay Seqund Plini - Roma yazılışı və alımı (e.o. 23-79-cu il)

² Linney Karl (1707-1778) - məşhur İsviç təbiətşünası

hücum etdi ki, birdon başlanmış ümumi gülüş və istehza onun müdafiəçilərini geri çökilməyə məcbur etdi. Beləliklə, hazırlıqçı elmə qalib geldi.

1867-ci ilin ilk aylarında Nohong məsəlesi artıq bir də dirləcəyinə ümidi olmadan basdırılmış hesab edilirdi. Lakin birdon ortılığın yeni faktlar çıxmaya başladı. Artıq səhəbot elmi problemin həlli deyil, tam haqiqi və olduqca ciddi bir təhlükə ilə mübarizə haqqında gedirdi. Məsələ yeni bir mahiyyət almışdı. Nohong yenə də kiçik bir ada, qaya, daha doğrusu, sadəcə, bir qaya deyil, horokot edən, tutulması mümkün olmayan əsrarəngiz bir qaya olmuşdu.

1867-ci ilin 25 mart gecesi "Monrial okean kompaniyasına" aid olan "Moraviya" gəmisi 27°31' en və 72°15' uzunluq dairələrindən heç bir xəritədə göstəriləməmiş bir qayaya toxunmuşdu. "Moraviya" küləyin və 400 at güclü maşının qüvvəsilə 13 doniz dyümü sürüti ilə gedilmiş. Əgər gəminin gövdəsi möhkəm olmasaydı, belə bir sürətdə əmələ gələn bu toqquşmadan, şübhəsiz ki, o, 237 nəfər sörnişini və komandası ilə bərabər dənizin dibinə bata bilordi.

Toqquşma səhər saat beşdən baş vermişdi. Sohor yenico açılırdı. Növbətçi zabitlər cəld gəminin kənarına atıldılar. Onlar okeanın üzünü çox böyük bir diqqətlə nəzərdən keçirdilər. Lakin taqribən üç kabeltov¹ məsafədə, sanki qüvvətli bir avar vinti tərəfindən əmələ gələn böyük dalğa nozoro alınmazsa, demək olar ki, şübhə oyadacaq heç bir şey görə bilmədiyər. "Moraviya" həmin toqquşma yerinin düzgün koordinatlarını təyin edərək öz yoluna davam etdi. Heç bir xarici təxribat əlaməti yox idi. Komanda heyəti isə gəminin sualtı qayaya, yaxud batmış bir gəmiyə toxunduğuunu aydınlaşdırmaq üçün boş yerə baş sındırıldı.

Limana çatıqdən sonra quru tərsənə hovuzunda aparılan tədqiqat nəticəsində "Moraviya"nın kilidindən bir hissəsinin sinmiş olduğu müəyyən edildi.

Əgər bu qaribə hadisə üç həftədən sonra yeni şəraitdə təkrar edilməsəydi, yəqin ki, bir çox başqaları kimi bu da tezliklə unudulacaqdı. Lakin bu dəfə qəzaya uğramış gəminin dünyada məşhur olan bir gəmi cəmiyyətinə mənsub olması sayəsində, hadisə bir tərəfə yığılmağa başladı və bu bütün dünyadan nozor-diqqətini özüne cəlb etməyə səbəb oldu.

Yəqin ki, gəmi sahibi ingilis Kyunard hamı tamayı. Çünkü Amerika ilə Avropa arasında birinci dofo olaraq müntəzəm rabitə yaranan onun gəmiləri idi. Kyunardın gəmicişiliyi, yaranmasından keçən 27 il müddətində bir dofo də olsun gecikmədən, bir dofo də olsun öz yolunu dəyişmədən, bir dofo də olsun ona etibar edilən poctun məktublarından birini belə olsun itirmədən Atlantik okeanını iki min dəfədən artıq qot etmişdi. Kyunard gəmicişiliyinin söhrəti o qədər sarsılmaz idi ki, o, heç bir rəqəbatdən qorxmurdur. Ona görə də kompaniyanın on yaxşı gəmilərindən birinin uğramış olduğunu bu qəza böyük səs-küyo səbəb olmuşdu.

1867-ci il aprelin 13-ü idı. "Şotlandiya" gəmisi 15°12' en və 45°37' uzunluq dairələrində tamamilə küləksiz, sakit və dalğasız donizdə idi. Min at güclü maşın gəmini 13,43 doniz mili sürəti ilə apardı. "Şotlandiya"nın təkərləri suyu saat rəqəqası hərəkətə yaradı.

Günortadan sonra 4.17 dəqiqədə, sörnişinlərin böyük salonda çay içdikləri vaxt "Şotlandiya"nın sağ tərəfi, təkərdən bir qədər geridə alımı olduğu zoif bir zərbədən yüngülə sarsıldı.

Zərbə o qədər zoif idi ki, əgər gəminin anbarından:

— Gəminin anbarını su basır, biz baturiq!.. — səsləri qalxmasa idi, heç kos buna ehməyyət verməyəcədi.

Sörnişinlər arasında, töbii olaraq, bir vəlvələ düşdü. Kapitan Anderson onları sakit etməyə çalışırdı. Doğrudan da, əmələ golmiş bu deşik, su keçməyən arakəsmələrlə yeddi hissəyə ayrılmış "Şotlandiya" üçün heç bir təhlükə yaratmadı.

Kapitan Anderson tələsik alt anbara endi. O, suyun beşinci hissəni basdırıdı və onun içəriyə dolma sürətinə görə gəminin böyründə əmələ golmiş deşiyin xeyli böyük olduğunu müəyyən etdi. Xoşbəxtlikdən buxar qazanlarından heç birinin ocağı bu su basmış beşinci hissədə deyildi.

Kapitan Anderson maşınların dayandırılmasını və matroslardan birinin suya girməsini ömr etdi. Matros gəminin gövdəsində iki metr enində bir deşik əmələ gəldiyini xəbər verdi. Belə bir deşiyin indi, su içərisində tomir edilməsi barədə düşünmək belə mənasız idi. "Şotlandiya" yarıya qədər suya oturmuş bir vəziyyətdə, təkərləri vasitəsilə birtərəf yoluna davam etdi.

Bu zaman gəmi Klir burnundan 300 mil aralı bir məsafədə idi. O bütün İngilterədə böyük bir hayəcana və narahatlıq səbəb olan üçüncü bir gecikmə ilə Liverpool limanına çatdı.

"Şotlandiya" ni torsanoye apardılar. Kompaniyanın mühəndisleri onu yoxladıqda gözlerino inanmaq istəmədilər. Gəminin gövdəsində yüksək eizgisindən iki metr yarımla aşağı, boraböyranlı üçbucaq şəklində bir deşik vardi. Deşiyin konarları sənki müoyyon möqsədə edilmiş kimi son dərəcə hamar idi. Açıq görünürdü ki, gəminin gövdəsinə deşmiş silah, müstəsna bir kəsəro malik olmuş.

Dörd santimetrik dəmir layımı kəson bu alətin deşikdən necə çıxmazı daha çox heyrətə səbəb olmuşdu. Bu tamamilə izahedilməz bir şey idi...

"Şotlandiya"nın başına golən bu hadisə camaatın sönmüş kimi görünən marağını yenidən alovlandırdı. Bu andan etibarən osil səbəbi molum olmayan bütün dəniz qəzalarını nohəngin hesabına yazmağa başladılar. Dəniz statistikasına görə hər il baş verən üç min qozadan təqribən iki yüzə qədəri "xəbor-otorsız iton" gəmilər olduğundan nohəngin təqsiri gündən-güno ağırlaşmaqdır idi.

Qıtalarası gediş-gelişin tohlükə qarşısında qalması ilə narahat olan ölkələrin ictimaiyyəti bütün fəlakətlərin məsuliyyətini haqq-nəhaq nohəngin hesabına çıxaraq, nohəyat, hər nəyin bahasına olursa olsun, dənizlərin bu dəhşətli məxluqdan azad edilməsini tələb etməyə başladılar.

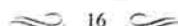
İKİNCİ FƏSİL

LEHİNƏ VƏ ƏLEYHİNƏ

Bu hadisələr baş verdiyi zaman mən Şimali Amerikanın Nebraska ştatının vəhişli güşələrində səyahət etməkdə idim. Bir töbiətşunas və Paris töbiəti tarixi müzeinin adyunkt-professoru kimi məni Fransa hökuməti bu elmi heyətə ezam etmişdi.

Nebraska qaldığım altıaylıq bir müddətdə son dərəcə qiymətli bir kolleksiya toplayaraq 1867-ci il mart ayının axırlarında Nyu-Yorka gəldim. Mən Fransaya mayın əvvəllərində qayıtmalı idim. Ona görə də ixtiyarımda qalan vaxtı öz mineraloji, nəbatat və heyvanata aid kolleksiyalarımı nizama salmaq işlərinə sərf etməyi qərara aldım.

Bu sirlə məsələ mənim də marağımı alovlandırdı.

Hadisələr necə izahat verməyi bilmədən, mən bir müləhizə-dən onun tam əksi olan başqa bir müləhizəyə atıldım. Burada osratəngiz bir şeyin varlığı şübhəsiz idi. Buna inanmaq üçün "Şotlandiya"nın parçalanmış böyrүnə birço dəfə baxmaq kifayət idi.

Mən oraya çatdığını zaman bütün Nyu-York ayağa qalxmışdı. Azməlumatlı adamların ortalığa atdıqları "üzən adacıq", "tutulmaz qaya" forziyyələri qəti olaraq rədd edilmişdi. Doğrudan da bu üzən qayanın qıvvətli maşına malik olmadan, belə bir sərötə necə hərəkət edə bildiyini izah etmək mümkün deyildi. Habelə suya qərq olmuş böyük bir gəminin yolunu azmış gövdəsi haqqında olan forziyyə də bir torəfə atılmışdı; cünki bu da nohəngin malik olduğu hərəkət sərötünü izah etmirdi.

Bələliklə, mosolənin yalnız həqiqətə dəha çox oxşayan ikicə holli qalrıdı: nohəng ya çox böyük heyvan, yaxud da xariqələdə güclü maşına malik bir sualtı gəmi idi.

Lakin on çox həqiqətə oxşayan bu son forziyyə də hor iki yarımkürədə aparılmış tədqiqat noticosinde havaya sovruldı.

Belo bir sualtı gəminin xüsusi adama moxsus olmasını düşünmək mümkün deyildi; belə bir nohəngin inşası hardasa, bir yerdə olmalı idi, bu isə heç də gizlədirilə biləməzdı.

Belo dəhşətli və toxribedici bir maşın olsa-olsa, ancaq müoyyən bir dövlət torəfindən yaradıla bilərdi. İnsanlığın gündən-güno dəha yeni və dəha çox qırıcı silahlara meyil göstərdiyi, bizim bu dəşkün əsrimizdə dövlətlərdən birinin başqalarından gizli olaraq belə bir hərbi gəmi inşa etdiyini və sinaqdan keçirdiyini düşünmək heç də çətin deyildi.

Lakin bir-birinin arxasında bütün ölkələrin bu hadisələrlə heç bir əlaqələri və bu işdə maraqları olmadığı barədə verdiklori məlumat, hərbi gəmi haqqında olan forziyyəni də darmadağın etdi. Nohəng beynəlxalq transocean rabitəsi üçün tohlükə teşkil etdiyindən dövlətlərin verdiklori bu məlumatların düzgünlüyünü şübhə etmək olmazdı. Bundan başqa belə iki sualtı gəminin inşasını gizli saxlamaq şoxsi adamlar üçün çətin idisə, hər addımı digər rəqib ölkələr torəfindən böyük diqqətlə izlənən bir dövlət üçün də çətin və imkan xaricində bir iş idi.

Bələliklə, İngiltərə, Fransa, Rusiya, Almaniya, İtaliya, Amerika və hətta Türkiyədən lazımi məlumatlar əldə edildikdən sonra sualtı gəmi forziyyəsi qəti olaraq rədd edildi.

Bulvar mətbuatının istehzalarına baxmayaraq, nəhəng heyvan yenə də su üzünə çıxmış, həyəcana gəlmış təsəvvürlər yenə də bir-birinin ardınca ən fantastik fərziyyələr yaratmağa başlamışdı.

Nyu-Yorkda, hamını həyəcana salmış bu məsələ haqqında öz fikrimi deməyi məndən xahiş etdilər. Hələ Fransadan ayrılmazdan bir az əvvəl, mən "Dəniz dibinin sirləri" adlı ikicildlik bir əsər buraxmışdım. Elmi dairələrdə çox yaxşı hörmət qazanmış bu əsər, mənim təbiət tarixinin nisbətən az öyrənilmiş bu sahəsində mütexəssis adı daşımağa layiq olduğumu təsdiq edirdi.

Məni öz fikirlərimi bildirməyə təkidle dəvət edirdilər. Mən müxtəlif bəhanələrlə boyun qaçırmaq istədimə də, nəhayət, "Nyu-York xəbərləri" qəzətinin zəhlətökən müxbirleri əl çəkmədiyindən, bu ecaib okean hadisələri haqqında öz fikrimi bildirmək məcburiyyətində qaldım.

Nəhayət, 30 aprelədə qəzətdə professor Per Aronaksın nəhəng məsələsinə hərtərəfli təhlil edən və bütün bəlli faktların elmi əsaslarını verən geniş bir məqaləsi çıxdı.

Budur, həmin məqalədən bir parça. Mən ortalığa atılmış bütün fərziyyələri bir-birinin ardınca təhlil edərək yazdım:

"Bələliklə, tənqid edilə bilməyən başqa bir fərziyyə olmadığınına görə, nəhəngin böyük qüvvəyə malik dəniz heyvanından başqa bir şey olmadığını ehtimal edirik.

Okeanın böyük dərinliklərindəki həyat bizim üçün tamamilə naməlumdur. İndiyə qədər hələ heç bir zond onlara çata bilməmişdir. Bu sonsuz dərinliklərdə nələr olur?.. On iki-on beş min metr dərinliklərdə nə kimi heyvanlar yaşayır və nə kimi heyvanlar yaşaya bilər?..¹ Bunlar nə kimi quruluşa malik olmalıdır?.. Bütün bunlar haqqında fərziyyə yaratmaq belə çətindir.

Bizim qarşımızda duran məsələ iki cür həll edilə bilər: biz ya bütün dünyada yaşayan heyvanların hamısını və yaxud onların ancaq müəyyən bir hissəsinin biza bəlli olduğunu qəbul etməliyik.

Əgər biz hələ planetimizdə yaşayan heyvanların hamısını tanımirıqsə, əgər təbiət bir çox sirlərini hələ bizzən gizlədirsə, o zaman

xüsusi "dərinlik" quruluşuna malik, biza məlum olmayan balıq və dəniz məməlisi növü və hətta cinsinin mövcudluğunu ehtimal etməmək üçün bizim heç bir əsasımız yoxdur. Belə canlılar okcanların tədqiqi mümkün olmayan dərin təbəqələrində həyat sürer və naməlum çaxnaşmaların nəticəsi olaraq, yaxud da səbəbsiz, müəyyən vaxtlarda su üzərinə çıxa bilərlər.

Əgər əksinə olaraq, canlıların bütün növləri bizi bəllidirse, o zaman bizi bu qədər məşğıl edən bu nəhəngi artıq təsnif edilmiş dəniz heyvanları sıralarında axtarmalı olarıq. Əgər belə olarsa, onda mən böyük bir narvalın¹ yaşadığını ehtimal etmək tərəfdarı olmaq isterdim.

Adı narval çox vaxt otuz fut uzunluğunda olur. Bu ölçünü beş-ən dəfə artırsınız, ona öz böyüklüğünə görə güc versəniz, buyuzlarını mütənasib surətdə qüvvətləndirsiniz, sizi bu qədər həyəcana salmış bu tapmacanı həll etmiş olarsınız. Belə bir heyvan "Xanaan" zabitlərinin göstərdikləri böyüklüyə, "Şotlandiya"nın gövdəsində o boyda deşik açı bileyək buyuzlara və okean gəmisi suyun dibinə apara bileyək bir qüvvətə malik ola bilər.

Narval, doğrudan da, xüsusi dişə, yaxud da bir çox təbiətşünslərin dedikleri kimi, mızraqa malikdir. Bu mızraq polad kimi möhkəmdir. Belə mızraqlar dəfələrlə, mübarizədə, demək olar ki, möglüb edilən balinaların bədənəne sancılı bir halda təpılmış, yaxud da bu tərəfindən o tərəfinə qədər deşə bədikləri taxta gəmilerin gövdələrindən çox çətinliklə çıxarılmışdır.

Paris tibb fakültəsinin müzeyində uzunu iki metr bir çərək, yoğunluğu 48 sm olan belə bir mızraq vardır. Bələliklə, adı bir narvaldan on dəfə böyük, eləcə də on dəfə böyüdülmüş qılınc dişli, yaxud mızraqlı bir narval təsəvvür edək. Ona saatda iyirmi dəniz mili qədər məsafə qət edən bir sürət versək və kütləsinin sürətinə əlavə etsek, o halda, onun hər hansı bir gəmisi toxunarsa, böyük bir fəlakət yarada bileyəci sizi təəccübləndirməz!

¹ Nəticə olaraq, deməliyəm ki, daha da müfəssəl məlumat toplamayınca hələlik mən bu nəhəngi böyük bir narval, həm də, sadəcə mızraqlı deyil, zirehli freqatlar kimi güclü zərbəyə malik iri bir narval hesab edəcəyəm.

¹ Narval - dəniz təkbuyuzlusunu olub, dəniz məməlilərinin balinaya oxşayanlar dəstəsindəndir. Erkək narvalların üst çonolarının sol yarısında böyük dişler olur.

¹ Sakit okcanda ən böyük dərinlik 10000 metrdən bir az artıq olur. 12000-15000 metr dərinlik yoxdur.

Əgər bu doğrudan da varsa, ona ancaq və ancaq belə izahat vermek olar. Onun həqiqətən olub-olmaması məsələsi isə hələ də yoxlanmağa möhtəcidir".

Bu son cümləni mən öz qorxaqlığından yazmışdım. Çünkü mən öz alimlik ləyaqotimi qorumaq və ola salmağı çox sevən və yaxşı bacaran amerikalıların istehzalarının qarşısını almaq istyordim. Mən bununla özümə qəçməq üçün bir siyan deşiyi hazırlayırdım. Öz-özlüyündə isə nəhəngin varlığına heç şübhə etmirdim.

Mənim məqaləm qızığın hay-küyə səbəb oldu. Böyük bir səhbet və hətta özüne bir çox tərəfdarlar belə qazandı. Məqalə məsələnin həll edilməsi və müxtəlisf müləhizələr üçün geniş meydən açırdı. İnsanlar xariqələdə şeylər haqqında düşünməyi çox sevirərlər. Dəniz isə, doğrudan da, içərisində nəhəng heyvanlar yaşaya biləcək yeganə bir mühitdir. Burada yaşayış heyvanlar o qədər böyük dürəkləri ki, onlarla fil və kərgədan kimi quru heyvanlarına cırdan demək olardı. Misal üçün: dənizdə məməlilərin balına kimi böyük nümayəndələri yaşayırlar. Madam ki, belədir, o zaman orada nəhəng dəniz xərcənglərinin, yüz metr uzunluğunda olan dəhşətli yumşaq-bədənlilərin, yaxud da iki yüz ton ağırlığında olan yengəclərin yaşadıqları nə üçün ehtimal edilməsin? Qədim geoloji epoxalarda dördəllilər, dördayaqlılar, sürünenlər və quşlar son dərəcə böyük olurdular və bu heyvanlar yalnız onlar və yüzlərlə min illərdən sonra, zəmanəmizdəki hala düşəcək qədər kiçilmişlər. Yer küresinin qabığı arasıkəsilmədən öz şəklini dəyişərək, tərkibi heç bir təbəddülata uğramayan dənizdə çox qədim heyvanlar aləminin nümayəndələri nə üçün mühafizə olunaraq qala bilməsin? Dəniz niyə öz gizli güşələrində, ömürleri illərlə deyil, əsrlər, bəlkə də min illərlə ölçülüən bu nəhəng məxluqatın son növ müxtəlifliklərini saxlaya bilməsin.

Mən xəyalata qapılmışdım. Lakin bu mənə qarşı başqalarına üz verə biləcək qədər istehzaya səbəb olmadı.

Təkrar edirəm ki, bu xariqələdə hadisə artıq heç bir mübahisə doğurmurdur. Cəmiyyət isə əfsanəvi dəniz ilanları ilə heç bir olğası olmayan nəhəng bir canlının varlığını qəbul etmişdi.

Lakin əgər bu bir çoxları üçün ancaq elmi maraq daşıyan mücer-rəd bir məsələ idisə, daha praktiki olan başqa adamların, xüsusi transocean rəbitələrinin təhlükəsizliyi ilə maraqlanan ingilis və

amerikahların qarşısında, bir dəqiqə belə vaxt itirmədən dənizləri bu qorxunc nəhəngdən temizləmək üçün müəyyən tədbirlər görülməsi zərureti yaradırdı.

Maliyyə və ticarət mətbuatı nəhəng məsəlesi ilə indi ancaq bu nöqtəyi-nəzərdən məşğul olurdu. Böyük zərər təhlükəsi qarşısında qalmış, siyorta cəmiyyətlərinin "Dəniz icmali", "Lloyd qəzeti", "Pakebot", "Dəniz nəqliyyatı ticarət qəzeti" kimi gəmi mətbuatı orqanları nəhəng qarşı amansız mübarizə elan edilməsini təlob edirdilər.

İctimai fikir, xüsusi birinci növbədə Şimali Amerika ictimai fikri də siyorta cəmiyyətlərinin tərəfdarı idi. Nyu-Yorkda narvalı ovlamak üçün xüsusi heyət hazırlanmağa başladı. Sürətli "Avraam Linkoln" freqatını tacili olaraq səfər üçün hazırlamağı qərara aldılar.

Cəbboxanalar, bütün varlığı ilə səfəri tələsdirən kapitan Faraqutun qarşısında öz qapılарını taybatay açmışdır. Lakin belə hallarda həmişə baş verdiyi kimi, indi də təqib haqqında qərar çıxar-çıxmaz nəhəng görünməz oldu. İkiaylıq bir müddət ərzində heç kəs onun haqqında heç bir şey eşidə bilmədi. Heç bir gəmi ona bir dənəsədən etmedi. Güman etmək olardı ki, nəhəng ona qarşı hücum hazırlanırdı hiss etmişdi. Bu barədə transatlantik sualtı kabelləri ilə nə qədər damışdırılar!.. Baməzə adamlar hiyləgər narvalın vurulan saysız-hesabsız teleqamlardan birini ələ keçirdiyini və tələsik əkilidiyi deyirdilər.

Beləliklə, freqat silahlandıığı və bu qeyri-adı şikar üçün lazımlı olan bütün cihazlarla təchiz edilmiş olduğu bir zamanda kapitan gomini hara aparacağımı bilmirdi.

Ümumi sobirsızlık öz son hedдинə çatmışdı ki, birdən iyulin 2-də Şanxay ilə San-Fransisko arasında səfər edən bir gəminin üç həftə əvvəl Sakit okeanın şimal hissəsində nəhəngə təsadüf etdiyi xəbəri ətrafa yayıldı.

Bu yeni xəbər böyük təsir yaratdı. Kapitan Faraquta, hətta iyirmi dörd saatlıq bir möhəlet belə vermədi. Ərzaq yüklənmiş, anbarlar kömürlo doldurulmuş, komanda bütün heyətli hazırlanmışdı. Yalnız birçə ocaqları yandırmaq, buxar hasil etmək və lövbər qaldırmaq qalırdı.

Kapitan Faraqut əgər yarım gün belə gecikəsədi, bunu ona bağışlamazdılar. Əslində o özü də yola çıxmaga can atıldı.

"Avraam Linkoln"un hərəkətinə üç saat qalmış mənə aşağıdakı mözmdə bir məktub verdilər:

Professor Aronaks cənablarına
"Beşinci avenyu" mehmanxanası. Nyu-York

Mərhəmətli cənab!

Əgər Siz "Avraam Linkoln" heyətinə qoşulmaq arzusunda olsanız, Sizin şəxsiyyətinizdə Fransa hökumətinin də bu təşəbbüsə qoşulduğunu bilmək Birləşmiş Ştatlar hökumətini çox sevindirəcəkdir, Kapitan Faraqut Siz xüsusü kəytət təqdim edəcəkdir.

*Siz qarşı qəlbən sədaqət bəsləyən
Dəniz naziri D.B.Hobson*

ÜÇUNCÜ FƏSİL

"AĞAM NECƏ İSTƏRSƏ"

Dəniz nazirinin məktubunu almamışdan üççə saniyə qabaq mən narvalın təqibi haqqında, demək olar ki, heç bir şey düşünmürdüm. Bu mənim heç yadına da düşmürdü. Bu barədə düşünmək, şimal-qərb keçidinin¹ buzları arasından yol açarkən keçmək haqda fikirləşmək kimi bir şey idi. Məktubu alıqdən üç saniyə sonra isə anladım ki, mənim həqiqi vəzifəm, həyatdakı yeganə məqsədim bu təhlükəli nəhəngi təqib etmək və insanlığı onun bələsindən xilas etməkdən ibarətdir.

Halbuki mən öz əziyyətli səyahətimdən yenicə qayıtmış, son dərəcə yorulmuş və istirahət məhtac idim. Mən öz vətonimə, Botanika bağının yanında olan öz balaca mənzilimə, dostlarının, əziz və qiymətli kolleksiyalarının yanına qayıtmış isteyirdim. Lakin bunların heç biri məni bu işdən saxlaya bilmədi. Mən yorğunluğu, dostları, kolleksiyaları, hər şeyi unutdum və heç nə fikirləşmədən Amerika hökumətinin dəvətini qəbul etdim.

¹ Amerika qitəsinin şimal sahiləri yaxı ilə Atlantik okeanından Sakit okeana olan kecid

Mən bununla bərabər həm de "bütün yollar Avropa gedir, bəlkə də narval iltifat edərək məni Fransa sahillerinə aparıb çıxardı", – deyə düşünürüm. "Bəlkə də bu dəyərli heyvan Avropa dənizlərində onu məhv etməyə bizi imkan verdi, onda mən de, heç olmazsa, onun mizrağının yarımmetmetlik parçasını Paris Təbiət Tarixi muzeyinə apara bilərim".

Lakin hələlik onu Sakit okeanın şimal hissələrində axtarmaq, yəni Fransaya dünyani dolanaraq qayıtmış lazımlı golirdi. Mən:

– Konsel! – deyə səbərsizliklə çağğırdım.

Konsel mənim nökrəm idı. O bütün səfərlərimdə mənim yandırmış olurdu. Mən bu gözəl flamandlıya böyük bir semimiyyətlə bağlı idim. O da öz növbəsində mənə borcu qalmırı. Bu, təbiətə süst, kifayət qədər sakit, xasiyyətə möhkəm və gözəl, adotca icrəedici, çalışqan, həyatın bütün gözənləməz hadisələrini heç bir həyecana düşmədən qarşılayan, hər işin ustası, əməyi son dərəcə seven və öz adının eksiñə olaraq¹, hətta müraciət edilsə belə heç bir zaman, heç bir kəsə, heç bir məsləhət verməyən bir adam idı.

Mənim balaca mənzilimə gələn alımlar mühiti ilə daim münəsibətdə olduğu üçün Konsel yavaş-yavaş çox şeylər öyrənmiş və bütün şöbələr, qruplar, növər və növ müxtəlifliyi pillelərini mahir kəndirbaz süürotlu keçən, təbii, elmi təsnifat mütoxəssisinə çevrilmişdi. Lakin onun bütün biliyi bundan kənara çıxa bilmirdi. Hətta mənə belə golirdi ki, təsnifat nəzəriyyəsində çox bacarıqlı, lakin təcrübə bilikdən çox uzaq olan bu adam bəlinəni kaşalotdan ayıra bilməzdi.

Her halda o, qəribə oğlan idi!..

On il idı ki, Konsel elmin sürükəldiyi hər yero mənimlə birlikdə gedirdi. Mən ondan heç vaxt səyahətin uzunluğu və ya yorğunluq haqqında şikayət etmişəm. Konsel hər bir dəqiqə hər hansı bir ölkəyə, hətta heç bir sual vermedən, heç bir şey soruşmadan Çinə və ya Konqoya belə getməyə hazır olardı.

O heç bir xəstəliyin qorxuda bilməyəcəyi son dərəcə gözəl sağamlılığa, möhkəm əzələlərə və həqiqi dəmir əsəblərə malik idi.

O, otuz yaşlarında idi. Yaşının öz ağasına olan nisbeti – on beş iyirmiye olan nisbeti kimi idi. Mən belə mürekkeb bir yolla qırx yaşında olduğumu etiraf etdiyim üçün üzü isteyirəm.

¹ Burada sözgüləşdirmə vardır, "conseil" fransızca "məsləhət" deməkdir.

Konselin yalnız bir qüsürü var idi. O, islahedilməz bir formalist idi. Mənimlə həmişə üçüncü şəxslə danışan kimi danışındı ki, bu da məni çox zaman hövselədən çıxarırdı.

Mən cidd-cəhdələ səfər hazırlığına başlayaraq:

— Konsel!.. — deyə tekrar etdim.

Konselin mənə qarşı son dərəcə vəfali olduğunu bilirdim. Adətim üzrə, Konselin mənimlə seyahətə getməyə razı olub-olmadığını heç vaxt soruşmazdım. Lakin bu dəfə nəzərdə tutulan səfər nəhayətsiz ola biləcəyi kimi, həm de xatalı bir iş idi. Freqatımızı bir qoz qabığı kimi suda batırmaq iqtidarına malik olan bir heyvanı təqib etmək zarafat deyildi. Bu, dünyada ən qorxmaz, ən soyuqqanlı adamı belə təlaşa salardı. Görək, Konsel nə deyəcək. Mən:

— Konsel! — deyə onu üçüncü dəfə çağırdım.

Konsel gəldi. O, qapıdan daxil olduqda:

— Ağa, mənimi çağırdın? — deyə soruşdu.

— Səni çağırıram, əzizim!.. Səfər üçün lazım olan paltar, köynək, corab və başqa şeyləri mənim çamadanıma yiğ! Özü də nə qədər tutarsa, o qədər yiğ. Lakin mümkün qədər tez ol!

— Bəs ağamın kolleksiyaları? — deyə Konsel soruşdu.

— Onlarla sonra məşgül olacaqıq. Onlar hələlik mehmanxananın mühafizəsində qalacaqlar.

— Bəs maral qabanı?

— Onu bızsız da yedirib saxlarlar. Bir də mən bütün heyvanlarımın Fransaya göndəriləməsi barədə sərəncam vermişəm.

— Demək, biz Parisa qayıtmırıq? — deyə Konsel soruşdu.

— Necə deyim? — deyə boyun qaçırcı bir cavab verdim. — Qayıtmağına qayıdırıq... Ancaq kiçik bir dairə cizməli olacaqıq.

— Hər necə dairə olur olsun... Madam ki, ağam belə istəyir, elə də olmalıdır.

— Boş şeydir. Eyni yoldur. Ancaq bir balaca uzaqdır, vəssalam. Biz "Avraam Linkoln" paroxodunda gedirik.

— Ağam necə istayırsə, — deyə Konsel sakitcə cavab verdi.

— Bilirsənmi, dostum, məsələ nəhəng haqqındadır. Məşhur narval haqqında. Biz okeanları ondan xilas etməliyik. "Dəniz dibinin sırları" kimi icikildilik bir əsərin müəllifi, kapitan Faraqutla belə bir seyahətdən boyun qaçıra bilməz... Bu çox şərəflə, cyni zamanda çox da təhlükəli bir vəzifədir. Balığın bizi haralara sürüyüb aparacağı

qətiyyən məlum deyil... Bu heyvan çox sıltaq da ola bilər. Lakin bütün bunlara baxmayaraq biz gedəcəyik... Bizim kapitanımız çox qoçqan bir adamdır.

— Ağam hara gedirse, mən də ora gedəcəyəm, — deyə Konsel cavab verdi.

— Yaxşı-yaxşı fikirloş! Mən səndən heç bir şey gizlətmək istəmirəm. Bu hər zaman adamın qayida bilmədiyi səfərlərdən biridir.

— Ağam necə istayırsə...

On beş dəqiqədən sonra bizim çamadanlarımız hazır idi. Konsel heç neyi yadından çıxarmamışdı. Bu gənc quşlar və məməlilər təsnifatlaşdırıldığı kimi paltarları və köynəkləri də heç bir qüsür buraxmadan səliqə ilə ayıraq yiğmişdi. Mehmanxana qulluqçusu bizim çamadanlarımızı dəhlizə apardı. Mən alt mərtəbəyə düşdüm. Həmişə müştərilerle ehət edilən böyük kontorun qabağında heyvanların və qurumuş bitkilərdən ibarət yüksək tayların Parisa göndərilməsi barədə sərəncam verdim. Maral qabanı üçün onu təmin edəcək miqdarda kredit açıldıqdan sonra gəlib Konselin yanına faytona atıldım.

Fayton Brodvey küçəsi ilə aşağı düşərek Yunion bağçasına qədər getdi. Sonra Dördüncü xiyanəti dönbə, Katrin-Strite qədər gedərək, nəhayət, Otuz dördüncü sahil küçəsi yanında dayandı. Oradan isə bizi fayton və atlarla bərabər Nyu-Yorkun, Qudson çayının sol sahilində yerləşən Bruklin hissəsinə keçirdilər. Bir neçə dəqiqədən sonra fayton gəlib, iki borusundan six və qara tüstü buraxan "Avraam Linkoln"un trapının qabağına çıxdı.

Bizim şeylərimizi o saat freqatın göyərtəsinə qaldırdılar. Mən tələsik asma pilləkənlərlə yuxarıya qalxaraq kapitan Faraqut harada görə biləcəyimi soruşdım. Bir matros məni trapın yanına apararaq, orada dayanan ucaboylu, gülərzüzlü bir zabit göstərdi. Zabit əlini mənə uzadaraq:

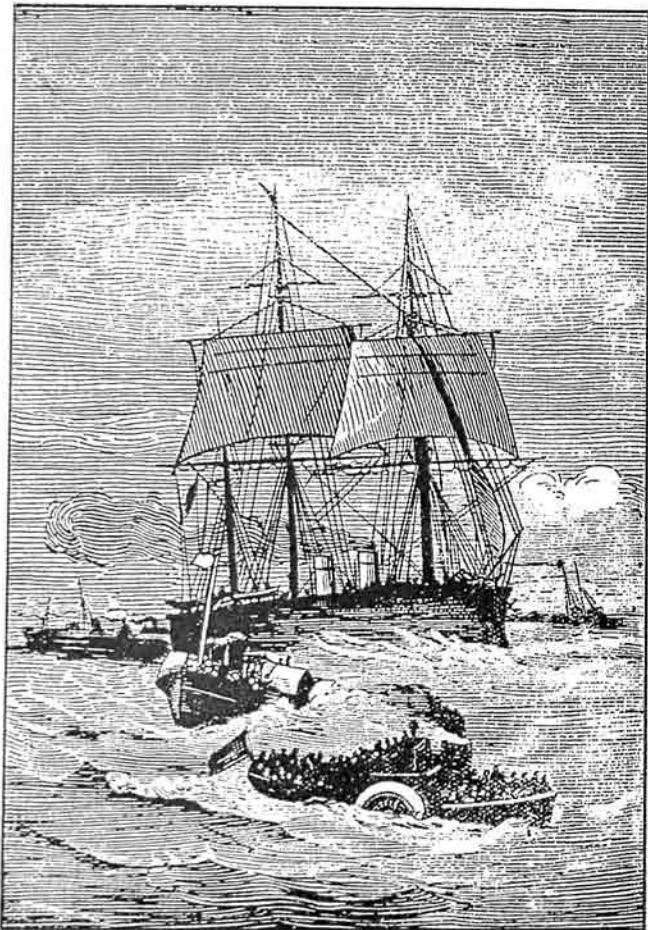
— Per Aronaks cənablarıdırı? — deyə soruşdu.

— Özüdür, — deyə mən cavab verdim. — Kapitan Faraqut sizsinizmi?

— Özüdür ki var. Xoş gəlmisiniz, cənab professor! Kayut sizi gözləyir.

Mən ona təşəkkür etdim və bu qızığın səfərqabağı dəqiqələrdə ona mane olmamaq üçün bir matrosdan məndən ötrü ayrılmış kayut göstərməsini rica etdim.

Belə bir səfər üçün "Avraam Linkoln"un seçilməsi düzgün idi.

"Avraam Linkoln" saatda on səkkiz tam onda üç millik bir süretlə irəliləyən, on mükəmməl maşınlarla təchiz edilmiş bir freqat idi. Lakin bununla bərabər belə bir süret, nəhəng narvalı qovub tutmaq üçün kifayət deyildi.

Freqatın daxili bəzəyi heç də dənizdə üzmək iqtidarından geri qalmırırdı. Mən gəminin arxa tərəfində, zabitlərə məxsus şöbədəki kayutundan tamamilə razı idim.

— Biz burada çox gözəl yerləşəcəyik, — deyə Konselo müraciət etdim.

Mənim alım nökərim:

— Ağamın icazəsi ilə mən demək istərdim ki, abdal astakoz ilbiz yerləşmiş qabığında necə gözəl yerləşə bilərsə, biz də elə yerləşəcəyik, — deyə cavab verdi.

Çamadanları yerləşdirməklə mösgül olan Konseli kayutda qoyub səfər üçün aparılan hazırlıq işlərinə baxmaqdan ötrü göyərtəyə qalxdım.

Həmin bu dəqiqədə kapitan Faraqut "Avraam Linkoln" u Brulkan körpüsündə saxlayan kəndirlorın açılmasını əmr etdi. Əger mən on beşər doqıqə geciksədim, "Avraam Linkoln" mənsiz gedəcək və mən haqqında verəcəyim on çox doğru hesabatın bir çox skeptiklər tərəfindən etimadsızlıqla qarşılanacağı bu fəvqətəbi səfərdə iştirak edə bilməyəcəkdirdim.

Kapitan Faraqut narvala qarşı olan bu yürüşü nəinki bir gün, nəinki bir saat, hotta bir doqıqə belə gecikdirmək istəmirdi.

O, gəmi mühəndisini çağıraraq:

— Buxarın tozyiqi kifayət qədərdirmi? — deyə soruşdu.

— Bəli kapitan.

— Yavaş hörəkötül! — deyə kapitan əmr verdi.

Məxanik sixışdırılmış hava ilə hərəkət edən maşın vallarını fırlatmağa başladı. Vintin pərləri artan süretlə firlandı və içərisi yola salanlarla dolu olan yüzlərlə kater və balaca buksir gəmiləri tərəfindən müşayiət edilən "Avraam Linkoln" əzəmətlə yola düşdü.

Bruklinin sahilini yüz minlərlə maraqlananlarla dolu idi. Üç dəfə təkrar olunan "ura" səsleri göy gurultusunu andırdı. Freqat Nyu-Yorkun yerləşdiyi yarımadanının nehayətindəki Qudzon çayı sularına girənə qədər minlərlə cib desəməli bu six izdihamın başı üzərində "Avraam Linkoln" u salamlayaraq dalğalandı.

"Avraam Linkoln" Qudzon çayı axarı ile, öz gözəl villaları zəncirvari uzanan Nyu-Çerseyanın qırağı ilə gedərək fortların yanından ötdü və onların yaylım atəşlərinə arxadakı otuz doqquz ulduzu bayrağını üç dəfə qaldırıb-endirməklə cavab verdi. Freqat sonra süretini azaldaraq dəniz kanalının bakenlərlə işarə edilmiş əyri-üyrü keçidinə girərək, Sendi-Ququn qumsallığına döndü və burada da minlərlə tamaşaçı izdihamının alqışları altında açıq okeana çıxdı.

Kater və balaca buksir gemiləri qatarı, işığı Nyu-York limanına giriş yolunu göstərən üzən mayaklara qedər freqatın yanına ilə gəldi.

Gündüz saat üç idi. Losman körpünü tərk etdi və qayiq onu sürətlə katerə aparandan sonra, "Avraam Linkoln" süretini artıraraq Long-Aylend sahil boyu üzməyə başladı. Axşam saat səkkizə doğru Fayr-Aylendin işıqları gözdən itdi və freqat bütün gücünü toplayaraq Atlantik okeanının tutqun sularında hərəkətə başladı.

DÖRDÜNCÜ FƏSİL

NED LEND

Kapitan Faraqut komandanlıq etdiyi gözəl freqata layiq yaxşı bir dənizçi idi. Gəmi və o, - ikisi bir bedən kimi idilər. Kapitan burada beyin vəzifəsini ifa edirdi. O, narvalın mövcud olmasına şübhə etmir və öz yanında bu baredə heç bir mübahisəyə yol vermirdi. Nəhəng vardır, Faraqut isə dənizçiləri bu təhlükədən xilas edəcək... O buna and içmişdi.

Ya kapitan Faraqut narvalı öldürəcək, ya da o, kapitan Faraqutu məhv edəcəkdi. Üçüncü yol yox idi!

Gəmi zabitləri öz kapitanlarının bu qərarı ilə hesablaşdırırlar. Onların tezliklə nəhənglə olacaq görüşün şansları haqqındaki danişqlarına, nəhəngin surətini necə hesablaşdıqlarına qulaq asmaq nə qədər xoş idi. Hətta həmişə növbə çəkməyi sixici bir iş hesab edənlər belə bu safərdə artıqlaması ilə növbə çəkməyə hazır idilər.

Günəş göydə öz gündüz yolunu seyr edərək keçdiyi müddət ərzində dor ağacıları nəhəngi axtaran matroslarla dolu idi. Halbuki, "Avraam Linkoln" Sakit okeanın şübhəli sularından hələ çox uzaqda idi.

Bütün ekipaj narvalı görmək, cəngəllə tutmaq və gəmiyə çəkərək tikə-tikə doğramaq arzusu ilə alışib-yanırdı. Komandanın işdən azad olan bir hissəsi bir dəqiqə olsun belə gözünü dəniz səthində çəkmirdi. Yeri gəlmışken demək lazımdır ki, kapitan Faraqut iki min dollar mükafat təyin etmiş və bu, işə ümumi həvəsi daha da artırmışdı. Birinci olaraq narvalı görəcək adam kim olursa olsun, bir sözlə, gəmi sağıldı, matros, bosman və yaxud bir zabit olsun - bu mükafatı ala biləcəkdi. İndi artıq ekipajın necə səylə dənizə baxdığını təsəvvür etmək çətin olmaz.

Mənə gəlincə, heç də başqalarından geri qalmır və bütün günü göyərtədə dayanırdım. Yalnız birce Konsel hamını məşğul etmiş bu məsələyə qarşı laqeyd görünür, bu ümumi işdə iştirak etmirdi.

Bizdə, el cəngəlindən tutmuş, ta xüsusi topalar vasitəsilə atılan dişli oxlara qədər bütün müasir balina ovlayan silahlar var idi. Gəminin burnunda, dörd kiloqramlı güllələrin on altı kilometr məsəfəyə sürətlə atan təkmilləşdirilmiş top durdurdu.

Beləliklə, "Avraam Linkoln"un ölüməsanın silahdan heç bir əyər-əskiyi yox idi, ancaq bu hamisi deyildi. Cəngəlçilər kralı Ned Lendin özü de "Avraam Linkoln"da idi.

Əslən kanadalı olan Ned Lend öz təhlükəli sənətində rəqəbsiz və dünyada ən usta bir balina ovlayan idi. O, müstəsna bir soyuq-qanlılığı, cəldliyə, qaçaqlığa və fəhəmə malik idi. Onun qorxunc cəngəlindən yaxa qurtara bilmək üçün balina və yaxud kaşalot çox hıylər və kələkbəz olmalı idi.

Ned Lendin qırxa yaxın yaşı var idi. O az qala altı fut uzunluqda, hündürboylu, möhkəm və sərt idi. O, adamayovuşmaz, tündməzəc və onun fikrinə qarşı olan kiçik bir etirazdan çox asan özündən çıxan bir adam idi.

Onun xarici görünüşü, simasına xüsusü ifadə verən uzaqgörən gözləri istər-istemez nəzər-diqqəti cəlb edirdi.

Mənəcə, kapitan Faraqut bu məşhur balina ovlayanı belə bir səfəre cəlb etməkdə çox düzgün iş görmüşdü. Qüvvətli ol və yaxşı görün göz lazım olduğu zaman o, təklikdə bütün ekipajdakılardan artıq iş görəcəkdi. Ned Lendi doldurulmuş və atəş üçün hazır olan topla birləşdirilmiş bir teleskop ilə müşayisə etmək olardı.

Kanadalı (yəni fransız) Ned nə qədər adamayovuşmaz idisə də, qeyd etməliyəm ki, tez bir zamanda mənimlə dostlaşdı. Görünür, o

mənimlə fransızca danişa bilmək təsadüfünə sevinirdi. Mənə isə Rable¹ dövründən Kanadanın bəzi əyalətlərində qalmış köhnə fransız şivasına qulaq asmaq lazzət verirdi.

Ned Lend Kvebek şəhəri hələ Fransaya tabe olduğu uzaq keçmişlərde çox-çox qoçaq dənizçilər vermiş olan əski bir Kvebek ailəsindən idi.

Ned Lend yavaş-yavaş mənimlə səhbətə alışır, mən isə onun qütb dənizlərində baş vermiş sərgüzəştlərini həvəslə dinləyirdim. Onun və vuruşmalar haqqındaki nağılları o qədər sünilikdən uzaq və o qədər şairənə idi ki, mən bəzən qütb ölkələr "İliada"nın tərənnüm eden Kanada Homerini dinlədiyimi zənn edirdim.

Mən bu cesarətli adamı indi, bu saat tanıdığım kimi təsvir edirəm. Biz köhnə dostuq və bizim qorxunc imtahanın günlərində yaranmış bu dostluğumuz möhkəm və sarsılmazdır.

Bu dəniz nəhəngi haqqında Ned Lentin fikri necə idi? Etiraf etməliyəm ki, o, narvalın varlığına inanmır və bütün freqatda ümumi fikirlə razılaşmayan təkcə o idi. Bir dəfə mən onun bu barədə mülahizəsinə öyrənmək istədimə də, o bu mövzu ətrafında səhbətdən boyun qaçırdı.

Yola düşdürüümüz gündən üç həftə sonra, yəni iyulun 30-da freqat Pataqoniyadan otuz mil məsafədə olan Bana-Blanka yaxınlığılarına çatdı. Biz Oqlaq tropikini artıq keçmişdik. İndi cənubumuzda olan Magellan boğazı ilə bizim aramızda yeddi yüz mildən də az bir masafa var idi. Səkkizcə gündən sonra "Avraam Linkoln" Sakit okeanda olacaqdı.

Mən Ned Lendlə dal göyərtədə oturmuşdum. Biz dərinliklərini bu günə qədər bəşəriyyətin hələ görməyə qadir olmadığı əsrarəngiz dənizə baxaraq, ağlımiza gelən şeylər haqqında laqqırtı vururdum. Mən təbii bir assosiasiya ilə nəhəng narval haqqında danişmağa və səfərimizi uğurlu və yaxud uğursuz edəcək bütün şəraitit təhlil etməyə başladım. Lakin Ned Lentin yena də danişmadığını görərək, onun qarşısında belə qatı bir sual qoyдум:

— Necə olar bilər ki, siz izlədiyiniz nəhəng narvalın varlığına şübhə edirsınız? Buna inanmamaqda sizin müəyyən bir əsasınız vardır mı?

— Bəlkə de elədir, cənab Aronaks! — dedi.

— Qulaq asınız, Ned, axı siz peşə etibarılı çəngəlcisiniz. Siz öz ömrünüzdə yüzlərlə nəhəng dəniz meməlisini görmüşünüz. Bu nəhəng balinayabənzər heyvanın varlığına siz başqalarından daha təz və da asanlıqla inanmalısınız.

— Ele siz burada da yanılırsınız, cənab professor, — deyə Ned cavab verdi. — Avam bir adam, ortası boş Yer küresinin içində əcaib heyvanların yaşamasına çox həvəslə inanar. Bu tamamilə təbibidir. Lakin geoloq heç vaxt belə nağıllara inanmaz. Balina ovçusu da belədir. Mən çox balina və narvalları qovmuş və öldürmüştəm. Lakin onlar nə qədər güclü, nə qədər böyük olsalar da, heç birinin nə quyruğu, nə də qılınc dişləri gəmi örtüyünün lap dəmirini deşə biləcək halda olmamışdır.

— Lakin Ned, narval dişlərinin gəmi örtüyünü deşib keçmək hadisələri de olmuşdur.

— Taxta gəmilərin, professor, taxta gəmilərin! — deyə Ned Lend etiraz etdi. — Bəli, etiraf etməliyəm ki, bunun özüne də mən bir o qədər inanmirdim. Mən şəxşən belə bir şey görməmişəm. Beləliklə, kaşalot, balina və ya narvalın "Şotlandiya"nın böyründə olduğu kimi bir deşik aqdığını öz gözümle görmeyince buna inanmayacağam.

— Qulaq asınız, Ned!..

— Yox, professor, yox. Hər nəyə istəsəniz inanaram, amma buna yox. Bəlkə, bunu edən nəhəng bir oktagoddur.

— Bu heç ola bilməz, Ned! Oktagod böyük də olsa, tənbəl bir yumşaqbədənlidir. Oktagod lap beş yüz fut uzunluqda olsa, yənə də fəqərəsiz bir heyvandır ki, bununla da o, "Şotlandiya" və yaxud "Avraam Linkoln" kimi gəmilər üçün tamamilə zərərsizdir. Oktagodların gəmilər üçün təhlükəli olması nağılini bir tərəfa atmaq lazımdır.

— Demək, cənab təbiyyatçı, — deyə Ned rişxəndlə əlavə etdi. — Beleliklə, siz nəhəng narvalın varlığına inanırsınız, ələmi?

— Bəli, Ned, mən buna əminəm. Həm də mənim bu etiqadım, bu inamım bir sira rəddedilməz faktlara əsaslanır. Mən balina, kaşalot və delfin kimi fəqərəlilərə mənsub, möhkəm dişə, buynuza və yaxud qılınc dişə malik olan nəhəng balinayabənzər bir heyvanın olmasına şübhə etmirəm.

— Hm!.. — deyə çəngəlcisi şübhəli-şübhəli başını yırğaladı.

¹Rable Fransua (1494-1553) – intibah dövrünün fransız yazarı

— Mənim öziz kanadalım, bilin ki, — deyə mən davam etdim.
— Bələ bir heyvan su səthindən bir neçə mil dərinlikdə yaşayırsa,
demək, o son dərəcə qüvvəli bir orqanizmə malik olmalıdır.

— Niyo? — deyə Ned soruşdu.

— Çünkü o dərinlikdə suyun tozyiqinə davam gətiro bilmək üçün
eşidilməmiş bir qüvvəye malik olmaq lazımdır.

— Doğrudanmı? — deyə Ned gözlərini etibarsızcasına qiydı.

— Əlbəttə. Bunu sübut etmək üçün bir neçə rəqəm gətiro bilərəm.

— Oho... Rəqəm!.. — deyə Ned “oho” sözünü uzatdı. — Rəqəmlə
hər şeyi sübut etmək olar.

— Yox, Ned, hər zaman, hər şeyi rəqəmlə sübut etmək olmaz.
Mənə qulaq asın! Bələ zənn edək ki, bir atmosfer tozyiq, otuz iki
fut hündürlükdə olan bir su sütununun tozyiqinə bərabərdir. Əslində,
dəniz suyunun sıxlığı, şirin sudan daha çox olduğuna görə bu sütun
hündürlüyü bir qədər də az olmalıdır. Beləliklə, Ned, siz suya
cumduğunuz zaman bədəniniz, sizi dəniz səthindən ayıran bu otuz
iki futluq su sütunları qədər atmosferə maruz qalmış olur, yəni başqa
sözlə desək, bədəninizin səthinin hər kvadratsantimetrinə bu qədər
kiloqramlıq bir tozyiq düşmüş olur. Demək, üç yüz iyirmi futluq bir
dərinlikdə bu tozyiq on atmosferə, üç min iki yüz futluq dərinlikdə
yüz atmosferə, otuz iki min futluqda, yəni təqribən iki lye yarımlıq
bir dərinlikdə isə min atmosferə bərabər olur. Başqa sözlə desək,
əgər siz bələ bir dərinliyi gedə biləniz, bədəninizin hər kvadrat-
santimetrinə min kiloqramlıq və yaxud bir tonluq tozyiq düşür. Yeri
gəlmışkən soruşum, siz öz bədəninizin səthinin neçə kvadratsanti-
metrdən ibarət olduğunu bilişinizmi, əzizim?!

— Bu barədə heç bir məlumatım yoxdur.

— On yeddi minə yaxın.

— Bu qədər çoxmu?

— Əslində isə hər kvadratsantimetro düşən tozyiq mən dediyim
kiloqramdan bir qədər artıq olduğu üçün sizin bədəniniz on yeddi
min kvadratsantimetrdən ibarət olan səthinə bir dəqiqədə on yeddi
min beş yüz altmış səkkiz kiloqramlıq bir tozyiq düşür.

— Mən isə bunu hiss etmirəm, eləmi?

— Bəli, siz də bunu hiss etmirsınız. Yalnız içərinizdə olan hava
müvəzənat yaratdığı üçün bu müdhiş tozyiq sizin bədəninizi əzib
yastılaşdırır. Buna görə də siz heç bir şey hiss etmirsınız. Lakin
siz suya düşəcək bu müvəzənat dərhal itəcəkdir.

— Anlayıram, — deyə izahatımdan maraqlanmış olduğu görünən
Ned mənim sözümü keşdi.

— Su məni hər tərəfdən ohata etək də, orqanizmin içərisinə keçə
biləmeyecekdir.

— Bax məsələ də burasındadır, Ned! Beləliklə, otuz iki fut dərin-
likdə siz on yeddi min beş yüz altmış səkkiz kilogram bir tozyiq
altında qalmış olacaqsınız; üç yüz iyirmi fut dərinlikdə bu tozyiq on
dəfə artacaq; yəni sizi yüz yetmiş beş min altı yüz sokson kilogram-
lıq; üç min iki yüz fut dərinlikdə yüz dəfə artaraq bir milyon yeddi
yüz əlli altı min səkkiz yüz kilogramlıq, nəhayət, otuz iki min futluq
dərinlikdə min dəfə artaraq siz on yeddi milyon beş yüz altmış səkkiz
min kilogramlıq bir tozyiq əzməyə başlayacaqdır. Başqa sözlə
desək, siz bir anda nəhəng hidravlik çökic altından çıxmış kimi
qoqla, yaxud son dərəcə nazik bir laya çevreilmiş olacaqsınız.

— Of, kor şeytan!.. — deyə Ned soslandı.

— Beləliklə, əziz dostum, əgər bir neçə yüz metr uzunluqda olan
fəqərəli bir heyvan bələ dərinliklərdə yaşayırsa, demək, onun
milyonlarca kvadratsantimetrdən ibarət olan bədəni bir çox milyard
kiloqram tozyiq altında qalır. Heç bir zərər çəkmedən bu tozyiqə
davam gətiro bilmək üçün bu heyvanın necə əzole qüvvəsinə və
müzəvvimə malik ola biləcəyiniindi özünüz düşünün!

— Demək bələ çıxır ki, onlar, zireh kimi, səkkizdöyməli dəmir
layları ilə örtülmüş olmalıdır, — deyə kanadlı qeyd etdi.

— Doğrudur, Ned! Su içərisində, bizim on iti gedən kuryer qatar-
larımıza sürətinə malik olan bələ bir heyvanın toxunduğu gəmiyə
neçə müdhiş bir təxribat vere biləcəyiniindi siz düşünün!

— Bəli... Doğrudan da... — deyə verdiyim haqq-hesabdan özünü
itmiş, lakin yənə də təslim olmaq istəməyən kanadlı inamsızlıqla
mizildəndi.

— Hə, mən sizi qane elə bildimmi?

— Siz, cənab professor, məni yalnız birçə şeyə qane edə bildiniz.
O da bundan ibarətdir ki, əgər okean dərinliklərində bələ heyvan-
lar, doğrudan da, yaşıylarsa, onlar çox güclü olmalıdır.

— Amma yaman tərs adamsan! Yaxşı, əgər bələ heyvanlar
yaşamırlarsa, “Şotlandiya” hadisəsini siz necə izah edirsiniz?

— Ola biler ki... — deyə Ned qətiyyətsizliklə sözə başladı.

— Hə, deyin görüm! Nə ola bilər ki?

— Ola bilor ki, belə hadiso heç olmamışdır, — deyo kanadlı cavab verdi.

Lakin bu cavab yalnız vo yalnız çongolçının torsliyindən başqa bir şeyi sübut etmirdi. Bu gün mon onu qanc etmok üçün daha çalışmadım. "Şotlandiya"nın başına golon ohvalat mübahisəsiz bir şey idi. Deşik o qədər hoqiqi idi ki, onu yenidən yamamalı olmuşdular; mənca, nəhəngin varlığına bundan daha qaneedici sübut tapmaq olmazdı. Deşiyin öz-özündən omolo golo bilməməsi də heç bir şübhə-filan yarada bilməzdi. Sualtı qaya vo yaxud riflo toqquşma məsələsi də qəti olaraq ortadan çıxdığı üçün mütləq müyyəyon bir donuz heyvanının qorxunc düşlərini qobul etmək lazımlı golardı.

Şəxson mon bütün yuxarıdakı mülahizələrin noticosi olaraq, bu heyvani fəqərlilər tipinin, momolilor sinfinin balınayabanzorlalar dəstəsinə daxil edirdim. Ailosino golinco, monco, onu hor haldə, kaşalot, balina vo yaxud delfin ailosino daxıl etmək lazımlı idi, yarı-mailo vo ya növ məsəlosunu golinco, buna ancaq golocokda cavab vero bildərdik.

Bu məsələni həll etmək üçün mütləq bir namolum nohongi yarmaq lazımlı idi. Yara bilmək üçün mütləq qabaqça onu tutmaq, tutmaq üçün də hökmən çəngəlləmək lazımlı idi ki, bu da Ned Lendo aid bir iş idi; çəngəlləmək üçün də görmək lazımlı idi ki, bu bütün ekipajə aid idi. Göro bilmək üçün ona rast golmək lazımlı idi ki, bu da ancaq təsadüfdən asılı bir şey idi.

BEŞİNCİ FƏSİL

KOR-KORANƏ TƏQİB

"Avraam Linkoln"un üzməsinin ilk günləri tamamilə sərgüzəştər keçdi. Yalnız bir dəfə Ned Lendin heyranedici sənətini tamamilə ortalığa çıxara bilən vo ona sözsüz bel bağlamaq mümkün olduğunu sübut edən bir hadisə baş verdi.

İyunun otuzunda "Avraam Linkoln" Falqlendsk adaları yaxınlığında Amerika balina ovlayan gəmisi "Monrocy"ə rast gəldi. Gəminin komandası narval haqqında heç bir şey eşitməmişdi. Lakin gəminin kapitani, məşhur Ned Lendin "Avraam Linkoln"da oldu-

ğunu biləcək, güddüklori bir balinanı ovlamaqdə onlara kömək etməsin xahiş etdi. Ned Lendin necə işlədiyinə baxmaq arzusundə olan kapitan Faraqut çongolçının "Monrocy"ə keçməsini icazə verdi.

Kanadalmın işi gotirdi. O, bir balina ovozına, ikisini çongolladı. Birincisini o, çongolını onun üriyinə yerləşdirirək, yerindəcə, ikincisini iso bir neçə doqiqəlik toqibdon sonra öldürdü.

— Qoy nohong, Ned Lendin çongolinin çata biləcəyi bir məsəfədə, yalnız birço dofo gözü görünsün. Mon onun sağ-salamat qaça biləcəyinə tövəcib edirəm.

Faraqut böyük bir səirotlə Conubi Amerika sahilə boyunca üzəməkdə davam edirdi. İyulun üçündə biz Magellan boğazına çıxan Dev burnuna yanaşdı.

Lakin kapitan Faraqut bu oyri-üyri boğazın yanından ötorək istiqaməti Qorn burnuna doğru götürdü.

Ekipaj bunu bir soslu toqdır etdi.

Doğrudan da nohongo da bir boğazda rast golməyo çox az ümidi etməklər olardı. Matrosların çoxu nohongin "Magellan boğazından keçə biləməyəcək qədər yoğun" olduğunu qonaqtıno golmışdı.

Iyulun altısında saat üçə yaxın "Avraam Linkoln" Amerika qitozinin on son nöqtəsindən bu ayri düşmüş adamı, Hollanda donicilərinin öz doğma şohorları şorosunu Qorn adlandırdıqları bu itirilmiş kimi nəzərə çarpan balaca adacığı fırıldanaraq şimal-qorbo doğru istiqamət almış vo artıq Sakit okean sularını köpükləndirməyə başlamışdı.

— Diqqətli olun! Diqqətli olun! — deyo "Avraam Linkoln"un bütün matrosları tekrar edirdilər.

Onlar, doğrudan da, bütün diqqətlərini toplamışdılar. İki min dollarlıq bir mükafatın xəyalı ilə gözlori qamaşan adamlar nozorlarını okeanın sothindən çəkmirdilər. Gözlor vo durbinlər gecə vo gündüz bir saniya olsun belə istirahət no olduğunu bilmirdi.

İki min dollar mükafatı almaq üçün gecələri də gündüz kimi aydın görə bilmək məharətinə malik olan adamların — niqətaloların adı gözlərindən dəhaç şansları var idi.

Mükafat moni heç maraqlandırmırı, buna baxmayaraq, bütün gənű gözlərimi denizdən çəkmirdim. Bütün gecə-gündüz ərzində yuxum üç-dörd saatə endirmiş, yeməyə iso mümkün qədər az vaxt sərf edərək havanın yaxşılığını vo pişliyinə ohəmiyyət vermedən bütün vaxtımı göyərtədə dayanırdım.

Gah gəminin burun hissəsinin məhəccörindən ayılır, gah da arxa bortuna dayanaraq valların göz işlədikcə hər tərəfə uzanan köpüklü, yekrəng avarlarına acıgözlükle baxırdım.

Hər hansı bir balinanın qara beli üfüqdə göründükdə bütün ekipajla birlikdə çox həyəcanlı dəqiqliklər keçirirdim... Bütün ekipaj bir anda göyərtəyə təkiliydi. Hər kəs nəfesini qisaraq və gözlərini ağıriyincaya qədər qiyyaraq balinanın hərəkətini izleyirdi. Mən də baxırdım, həm də hər şey gözlərimdə qaralıncaya qədər baxırdım.

Süst deyiləcək qədər sakit olan Konsel issa belə hallarda mənə:

— Əgər ağam gözlərinə bir qədər az bərəltə, daha yaxşı görə bilər, — deyirdi.

Lakin bütün həyəcanlar nəticəsiz qalırdı. "Avraam Linkoln" hər dəfə ehtimal olunan düşmənə yaxınlaşır və hər dəfə də bunun ən adı bir balina, ya da kaşalot olduğunu gördükdən sonra heç bir günah olmayan heyvana min bir lənət yağıdıraraq, yenə də əvvəlki istiqamətini davam etdirirdi.

Cənub yarımkürəsində iyul ayının şimal yarımkürəsinin yanvar ayına uyğun gəldiyinə və həm də ən şiddetli yağış mövsümü olduğuna baxmayaraq, havalarda çox yaxşı, səfərimiz son dorəcə gözəl bir şəraitda keçirdi. Əlavə olaraq, donuz sakit idi və ətraf aydın görünürdü.

Ned Lend əvvəlki kimi öz inamsızlığında inad edirdi. O, növbədən azad olduğu və yaxud ətrafda balina görünmədiyi vaxtlarda, hətta daniza belə baxmırıd.

Bu, təəssüs ediləcək bir hal idi. Çünkü onun iti və yaxşı gözləri heyətə çox kömək edə bilərdi.

Lakin inadkar kanadalı iyirmi dörd saatın on altısını kayutunda keçirməyi daha üstün tuturdu.

Mən bu laqeydiliyinə görə onu hey danlayırdım:

— Gözünüzü nahaq yerə nə üçün yorursunuz, professor?! — deyə o mənə cavab verirdi. — Hər şeydən əvvəl heç də belə bir narval yoxdur; əgər belə bir heyvan olmuş olsa belə, bizim ona rast gələ biləcəyimizə nə qədər şansımız ola bilər? Axi biz ki, onun dalınca, görəmədən, bilmədən bəxtəbəxt ilə sürüñürük. Tutaq ki, gəmilərdən biri Sakit okeanda, doğrudan da, bu tutulmaz heyvana rast gəlmışdır. Yaxşı, axı o vaxtdan iki aya yaxın bir vaxt keçmişdir. Xasiyyəti haqqında əlimizdə olan məlumatlardan isə bu heyvanın uzun müddət

bir yerdə dayanmayı sevmədiyi bizə bollidir. Onun çox böyük bir sürotə malik olduğunu siz özünüz də etiraf edirsiniz. Mənca, siz mənimlə hər haldə razılışarsınız, məqsədsiz heç bir şey yaratmayan təbiət, hərəkətdə külek süretinə malik olan bir heyvana heç də ağırılıq və tənbəllik xasiyyəti vermez. Demək, əgər o heyvan varsa, bu saat buradan çox-çox uzaqdadır.

Bu mühakiməyə qarşı etiraz etməyin mənası yox idi. Biz doğrudan da görməzə-bilməzə gedirdik. Lakin biz nə edə bilərdik? Ned Lend haqlı idi. Bizim nəhəngə rast gələ biləcəyimiz şansı puç olub getmişdi. Lakin bununla belə kimse heyətin son uğuruna şübhə etmirdi.

Iyulun iyirmisində biz ikinci dəfə olaraq 105° uzunluq dairəsində Oğlaq tropikini ötdük və həmin ayın iyirmi yeddisində 110° uzunluq dairəsindən ekvatoru keçdik. Həmin gün də freqat şimala, Sakit okeanın mərkəzi hövzəsinin doğru istiqamət götürdü. Kapitan Faraqut çox doğru olaraq, nəhəng qıtə və adalarдан uzaq, dərin yerlərdə rast gəlməyə daha çox ümidi olduğunu zənn edirdi. Onun fikrincə, bosmanımızın dediyi kimi, "bu tərəflər nəhəngə lazımlılığı qədər" dərin deyildi. Ona görə də nəhəng bu cür yerlərə yaxınlaşmaqdan boyun qaçırdı.

Beləliklə, freqat Paumotun, Markiz və Sandviç adalarının yanından ötdü və 132° uzunluq dairəsində, Xərçəng tropikini keçərək Çin dənizinə təref yönəldi.

Nəhayət, biz nəhəngə son dəfə tosadüf edilmiş yərə çatdıq. Ürkələr elə sürotə döyündürdü ki, ürək xəstəliyinin freqatda meydən oxuyacağı mübtələ olmuşdu. İnsanlar günlərlə nə yeyir, nə də yatırlırdı. Gözlər gündə, bəlkə, iyirmi dəfə bütün ekipajı aldadır, son-suz sevinc partlayışları yaradırdı. Lakin hər dəfə də heç bir nəticə verməyən bu gözləmələr ekipajı, sonu yaxşı görünməyən əsəbi bir gərginlik içərisinə alırdı.

Doğrudan da, freqat təşvişə düşməkdə idi. Hər günü bir esr kimi uzanan üç ay ərzində "Avraam Linkoln" gözü görünen hər balinanın arxasına düşərək, qalstan keçərək, bəzən qəflətən dayanaraq, maşının xarab ola biləcəyindən belə qorxmadan cəsarətələ buxarı gah azaldıb, gah da çoxaldaraq Sakit okeanın bütün şimal hissəsini eninə-uzununa ölçüdü. O, Yaponianın sahilərindən Amerika qitəsinə qədər axtarılmamış, tədqiq edilməmiş bir nöqtə belə qoymadı.

Lakin heç bir şey tapılmadı!.. Belə geniş bir sahədə qötü olaraq heç bir şey tapmaq olmadı. Nə nəhəng narvalın uzaqlarda belə olduğunu səbüt edə bileyək bir nişanə, nə sualtı ada, nə batmış bir gəminin qırıntıları, nə hərakat edən rif, nə də hər hansı başqa bir şey!

Bəli, freqatda həyəcan başlanılmışdı. Ümidsizlik inamsızlığa qüvvət verirdi. Hamının eyni bir hiss bürümüşdü. Bu hissin onda üç payını pərtlikdən əmələ gəlmış utancaqlıq, onda yeddi payını isə xəcalət təşkil edirdi.

Hər kəs bu boş nağıla inanaraq, belə gülünc bir vəziyyətə düşdüyü üçün utanır, utanmaqdan ziyadə xəcalət çəkirdi. Bütün bir il müddətində dağ kimi üst-üstə yığılmış osaslar, dolillər, sübutlar bircə gündə sarsılmış, darmadağın olmuşdu. İndi hər kəs mənasız yero sərf etmiş olduğunu bù müddətin həyifini nə ilə çıxmış haqqında düşünürdü.

İnsanlar insan ağılına məxsus olan səbətsizliqlə bir-birinin öksi olan mülahizələr yürüdürdülər. Heyətin ən qızığın tərafdarı onun ən qati düşmənинə çevrilmişdir. Ümidsizlik və inamsızlıq anbarlardan, kayut-kompaniyaya qədər bütün freqatı bürümüşdü. Hələ indiye kimi bir dəfə də olsun Amerika gəmi komandası bu qədər soy və səbirlilik göstərməmişdi. Heyətin müvəffəqiyətsizliyində onun günahı hər şeydən az idi. Lakin qayıtmadan başqa ayrı əlac da yox idi.

Bu barədə kapitan Faraquta müraciət edildi. Lakin o, razılıq vermedi.

Matoslar öz narazılıqlarını gizlətmirdilər. Gəmidə intizam pozulmuşdu. Mən gəmidə qarşıqliq başlandığını demək istəmirdim. Lakin həddindən artıq davam etməyən bir müqavimətdən sonra kapitan Faraqut vaxtilə Kolumbun etdiyi kimi, üç gün səbir etməyi ekipajdan xahiş etdi. Əgər bu üç gün müddətində nəhəng tapılmazsa, sükənçi şurvalı¹ çevirəcək və "Avraam Linkoln" geri qayıdaqdır.

Bu vəd noyabrin ikisindən verilmişdi. Bu, komandanın əhval-rühiyəsini birdən-bira qaldırdı. Adamlar yenə də dalgalara baxmaga başladılar. Durbinlər və tərəssüt boruları yenidən işə salındı. Bu, nəhəng narvala qarşı axırıncı çağırış kimi idi.

İki gün belə keçdi. "Avraam Linkoln" yavaş-yavaş irəliləyirdi. Komanda narvalın - əgər çox uzaqda deyildi - nəzər-diqqətini cəlb etmək, onu bu vəziyyətdən çıxarmaq üçün min cür kələk işlədirdi.

Dənizə böyük piy parçaları atıldılar. Böyük dəstələrlə freqatı izləyən naxa balıqlarının boxtı götürmişdi. Freqatın qayıqları bütün istiqamətlərə səpələnərək, su səthinin hər kvadratmetrini gözden keçirirdi.

Noyabrin dördü axşamı da gəlib keçdi. Sualtı sərr isə yenə də kəş edilməmiş qaldı.

Sabahı gün, yəni noyabrin beşində günorta, toyin edilmiş vaxt bitti. Öz sözüne sadıq olan kapitan Faraqut düz günorta vaxtı, saatın son on ikinci vuruşunda cənub-şərqə doğru dönmək və Sakit okeanın şimal hissəsinə tərk etmək əmri verməli idi.

Bu zaman freqat $31^{\circ}15'$ şimal en və $136^{\circ}42'$ şərq uzunluq dairəsində idi. Yaponiya ilə bizim aramızda iki yüz mildən az bir məsafə var idi. Gecə yaxınlaşırırdı. Saat səkkizi vurdur. Qalın və six buludlar yenice yeddisinə girmiş nazik və ensiz ayı büründü. Dəniz freqatı sakit-sakit yırğalayırırdı.

Mən dirsəklərimi göyərtənin məhəccərinə söykəyərək, şirbordda durmuşdım. Konsel yanında dayanmış, laqeydcəsinə dənizə baxırdı. Reylər dırmaşmış matroslar qaranlığın çökmosu ilə getdikcə kiçilən, ensizləşən üfüqləri nəzərdən keçirirdilər. Zabitlər gecə durbinlərinə okean səthinə tərəf yönəltmişdilər. Ara-sıra ay, qalın bulud pərdəsini deşərək, öz gümüş rəngli işığını dalgalara salır, lakin buludlar dərhal onun qabağını kəsir və yenidən hər şey qaranlıq içərisində itirdi.

Mən Konselə baxaraq, bu sakit adamın da birinci dəfə olaraq, ümumi həyəcana qoşulmuş olduğunu qöt etdim.

- Nə var, Konsel? - deyə ondan soruşdum. - Yoxsa son dəfə olaraq iki min dollar qazanmaq fikrinə düşübən?

Konsel:

- Ağamın icazəsi ilə deməliyəm ki, mən heç bir zaman bu mükaflatı qazanmaq, cibimə qoyma fikrinə düşməmişəm, - deyə cavab verdi. - Birleşmiş Ştatlar hökuməti yüz min dollarlıq da mükafat vəd edə bilər və bununla heç bir şey itirməz.

- Sən haqlısan, Konsel. Bu, sarsaq və mənasız vaxt itirməkdən başqa bir şey olmadı və mən də bu həyətə qoşulmaqla çox yün-güllük etdim. Nə qədər mənasız vaxt itirdik? Nə qədər əsəbi dəqiqliyər keçirdik! Halbuki, biz altı ay bundan qabaq Fransaya dönmüş olardıq...

Konsel mənim cümləm davam etdirirək:

- Ağamın balaca mənzilinə, muzeyinə, - dedi. - Mən indi kolleksiyalarımızdakı qazıntıların təsnifatını aparmış olardım. Ağamın getirdiyi maral qabani isə heyvanat bağında özünə bir qəfəs tutmuş və Parisin hər tərəfdən dəstə-dəstə maraqlılar cəlb etmiş olardı!..

- Bunların hamısı, doğrudan da, olacaq idi, Konsel! İndi isə bütün bu bədbəxtlikdən eləvə, bize nə qədər güləcəklər.

- Bu şübhəsizdir, - deyə Konsel sakitcə təsdiq etdi. - Mən ağama güləcəklərinə əminəm. Bilmirəm deməyə dəyərmə?..

- De, de, Konsel!

- Lakin mənə elə gəlir ki, ağam bu istehzalara layiqdir.

- Doğrudanmı?

- Bu qədər böyük bir alim olmaq şərəfinə nail olan bir adam belə cürət etməməli idi.

Konsel sözünü qurtara bilmədi. Qüvvətli bir səs cingildəyərək, etrafda hakim olan səssizliyi yaradı.

Bu, Ned Lendin səsi idi. Kanadalı qışqırırdı:

- Ey! O şey buradadır. Külek döyen tərəfdə, bizim qabağımızda!

ALTINCI FƏSİL

TAM SÜRƏTLƏ

Bu çağırışla bütün ekipaj – kapitan, zabitlər, matroslar, gəmi xid-mətçiləri, hətta öz maşınlarını buraxmış mühəndis və mexaniklər, öz ocaqlarından ayrılmış ocaqqıclar – bir sözlə, hamı çəngelçinin yanına yürüdü.

Kapitan freqatı dayandırmağı əmr etdi.

Gecə göz-gözü görməyəcək dərəcədə qaranlıq idi. Mən kanadalının son dərəcə iti göze malik olduğunu bilirdim sədə, yenə belə qaranlıqdə onun nə görə bildiyini və necə görə bildiyini öz-özündən soruşurdum.

Ürəyim az qala partlayacaq bir qüvvə ilə döyüñürdü.

Ned Lend səhv etməmişdi. Az sonra hamımız onun eli ilə göstərdiyi şeyi gördük.

"Avraam Linkoln"dan iki kabeltov qədərlik bir məsafədə stir-bort tərəfdən dəniz, sanki içəridən işıqlandırılmış kimi idi. Bu, sade bir fosfor işıltısı ola bilməzdi. Suyun səthindən bir neçə fut aşağıya cummuş nəhəng, bir çox kapitanların hesabatlarında göstərdikləri kimi, parlaq və qoriba bir işq buraxmışdı. Bu işq son dərəcə parlaq bir mənbəyə malik olmalı idi. Okean səthinin işıqlandırılmış bu sahəsi uzun yumurtaşökilli işığın mərkəzi daha çox parlaq idi, lakin kənarlara getdikcə bu parlaqlıq zəifləyirdi.

- Bu, sadəcə, fosforlular orqanizmlərin yığıntısıdır, - deyə zabitlərden biri səsləndi.

- Yox, siz yanılırsınız, - deyə mən inamlı etiraz etdim, - nə daşdələnlər, nə də salqlar qətiyyən belə parlaq işq vere bilməzlər. Bu işq, heç şübhəsiz, müəyyən bir elektrik mənbəyinə malikdir. Həm də diqqət etdiniz... Diqqət etdiniz!.. O hərəkət edir... O biza tərəf gəlir!

Göyərtəyə toplaşanların hamisindən bir qışqırıq qopdu.

- Susun!.. - deyə kapitan Faraqut komanda verdi. - Sükəni sola!.. Geriye doğru!

Hərə öz yerinə yürüdü.

- Sükəni sağ! Tam sürətlə irəli!.. - deyə kapitan Faraqut əmr verdi.

Vint yenidən hərəkətə gəldi və freqat parlaq işq mənbəyindən uzaqlaşmağa başladı.

Mən səhv etməmişdim. Freqat uzaqlaşmaq istəyirdi, lakin bu xariqlədə heyvan biz getdiyimizdən iki dəfə artıq bir sürətlə bizi yaxınlaşmaqdır.

Biz nəfəs çəkmir və qorxudan ziyadə heyrotдан əmələ gəlmış bir hərəkətsizlik içərisində bir kolmə belə söyləyə bilməyəcəyimiz halda donub qalmışdıq. Heyvan zarafat edirmiş kimi bizi qovurdu. O, on dörd dəniz mili sürətilə gedən freqatın ətrafında bir daire cızaraq, onu öz işıqsıçaq tozabənzər elektrik şüalarına qərq edirdi. Sonra o öz arxasında, çox böyük sürətlə gedən ekspress qatarının özündən sonra qoyduğu tüstü sütununa bənzəyən fosforlu bir iz buraxaraq, iki-üç milə qədər uzaqlaşdı və birdən-birə qaçmaq üçün geri çökilərək, soxulmuş olduğu qaranlığın içindən dəhşət saçan bir sürətlə "Avraam Linkoln"un üstüne cumdu və eləcə də heç gözlənilmədən iyirmi fut qədər aralı dayandı... və söndü. O, suya cummadı. Əgər

ele olsaydı, onun işiği yavaş-yavaş azalardı, halbuki onun buraxıldığı işiq axımını təmin edən mənbə sanki qəflətən candan düşübmüş kimi birdən-bira səndü.

Bir an keçmədən nəhəng freqatın o biri tərəfindən çıxdı. O ya freqatın ətrafında fırlanaraq o tərəfə keçmiş, yaxud da ki, onun altı ilə üzmüşdü.

Har saniyə bizim üçün fəlakətlə nəticələnə biləcək toqquşma baş verə bilərdi.

Freqatın manevrləri məni təəccübləndirirdi. O, nəhənglə vuruş-mağə girişmir, qaçmaqla özünü xilas etməyə çalışırı. Nəhəngi təqib etmək üçün göndərilmiş freqat indi özü təqib edilən vəziyyətə düşmüştü.

Mən bunu kapitan Faraquta dedim. Onun, adəton, heç bir təlaşa düşməyən üzündə indi böyük bir heyvət və qətiyyətsizlik oxunurdu.

— Görürsünüzüm, professor, — deyə o mənə cavab verdi. — Mən nə böyüklükdə bir heyvanla qarşı-qarşı durduğumu bilmirəm. Bir də göz-gözü görməyən bu qaranlıqla freqatı fəlakətə salmaq istəmirəm. Tanımadığın, bilmədiyin bir şəyə necə hücum, yaxud ondan özünü necə müdafiə edəsən? Səhərə qədər gözləyək, onda rullar dəyişər.

— Kapitan, sizin bu heyvanın töbiəti və varlığı haqqında yənə də şübhəniz varmı?

— Yox, professor! Şübhəsiz ki, bu nəhəng bir narvaldır, həm də elektrikli narvaldır.

— Ola bilər ki, — deyə mən sözümüz davam etdim, — ona yaxınlaşmaq bir gimnotə¹ və yaxud üzən minaya yaxınlaşmaq qədər təhlükəlidir.

— Tamamilə mümkündür, — deyə kapitan mənimlə razılaşdı.

— Əgər bütün bunlardan əlavə onun elektrikle silahlanmış olduğu da nəzərə alınarsa və bu doğrudan da belədirse, onda demək, o, dün-yada ən təhlükəli bir heyvandır. Ona görə də mən ehtiyatlı olmağı qət etmişəm.

Freqatın ekipajı bütün gecəni gözünü belə yummadı. Heç kəs göyərtədən ayrılmadı. Narvalla rəqəbat aparmağa müqtədir olmağına görə "Avraam Linkoln" sürətini azaltdı.

¹ Narval da freqatı toqib edərək, ahənglo dalğalar üzərində yello-nır və göründüyü kimi, vuruş meydanını tərk etməyi fikrinə belə götürmirdi.

Lakin gecəyarısına yaxın o yox oldu, daha doğrusu, böyük bir atəş böceyi kimi səndü. O qaçmışdır? Bunu arzulamaqdən çox, ondan chtiyat etmək lazımdı. Lakin bir saatdan sonra qüvvətli tozyiq noticəsində enisiz bir deşikdən çıxan su səsinə bənzəyən qulaqbatarıcı bir fışılı eşidildi.

Kapitan Faraqut, Ned Lend və mən bu zaman göyərtədə idik. Biz acıgzılk, bizi əhatə etmiş qatı qarənlığa diqqət edirdik.

— Ned Lend! — deyə kapitan soruşdu. — Siz çoxmu balina səsi eşitmisiniz?

— Cox eşitmışom, kapitan. Lakin indiyə qədər birçə dəfə görməklə mənəki miin dollar qazanc vermiş olan bir balinaya rast gəlməmişəm.

— Doğrudan da siz mükafatı qazandınız. Lakin mən deyiniz görüm, bu sos balinanın burun deşiklərindən atılan suyun gurultusuna bənzəyirmi?

— Bənzəyir. Ancaq bu müqayisə edilməyəcək qədər güclüdür. Lakin şübhə etməyin yeri yoxdur. Bizim qarşımızda duran bu heyvan, şübhəsiz ki, balina növündəndir. Həm də sizin icazonızla, — deyə çəngəlçi əlavə etdi. — Səhər işıqlanar-ışıqlanmaz mən ona ikicə kəlmə söz deyəcəyəm.

— Lakin əgor o sizi dinləməyi münasib bilərsə, Ned Lend, — deyə mən qeyd etdim. — Mənciyez buna o qədər də arxayıñ deyiləm.

— Əgor mən dörd çəngəlin uzunluğu qədər bir məsafədə ona yaxınlaşma bilsəm, — deyə kanadlı etiraz etdi — o mütləq mənimlə tanış olmalı olacaqdır.

— Lakin bunun üçün sizin ixtiyarınıza qayıq vermək lazımlı gəlməyəcəkdirmi? — deyə kapitan soruşdu.

— Şübhəsiz...

² — Həm də avarçıların həyatı təhlükədə olacaqdır, eləmi?

³ — Boli, mənim həyatım təhlükədə olduğu kimi, — deyə çəngəlçi cavab verdi.

⁴ Toqribən gecə saat ikiyə yaxın elektrik parlıltısı "Avraam Linkoln"dan beş millik məsafədə yeldiyən tərəfdən yenidən göründü. Dənizin, külöyin gurultusuna və aradakı məsafənin uzunluğuna baxmayaraq, heyvanın zorba quyuğunun əmələ gotirdiyi səs və özünün kəsik-kəsik nefəs alması aydınca eşidildi. Düşünmək olardı ki,

narval nefes almak için suyun üzüne çıktıgı zaman buxarı iki min at gücündə olan maşının silindirinə nə qüvvətə soxulursa, hava da onun ağı ciyɔrlarına eyni qüvvətə daxil olurdu.

“Lənət sona, kor şeytan, – deyə mən düşündüm. – Bütün bir süvari alayı qüvvəsinə malik olan bu balina, qeyri-adı balinalardan olmalıdır”.

Gecə ehtiyatlı gözələmə və vuruşa hazırlıqla keçdi. Balina ovlayan silahlar gövərtəyə düzüldü. Kapitanın ikinci müavini, çöngolini tam bir millik məsafləyə atan çöngöl toplarını və partlayıcı güllələr atan və on zorba heyvanları ölümçül surətdə yaralaya bilən karabınların doldurulmasını omr etdi. Ned Lend isə çöngöllərini itiləməklə kifayatlondı.

Saat altında dan yeri qızardı. Gündüzün ilk şuları ilə narvalı ohata edən elektrik parıltısı yox idi.

Saat yedidə sohor artıq açılmışdı. Lakin çox six sohor dumani on güclü durbinlərə belə otağı görməyə imkan vermedi. Ümumi qədər və qəzəbin həddi-hüdudu yox idi.

Mən bızanın birinci atqısına dırmaşdım. Zabitlərdən bir neçəsi daha yuxarı qalxdı.

Saat səkkizdə duman dalğaların üzəriılə axaraq açıldı və topatapa yuxarıya çökilməyə başladı.

Birdən birinci dəfə olduğu kimi Ned Lendin səsi eşidildi.

– Narval arxada, yeldöyən tərəfdədir, – deyə çöngölçi qışkırdı.

Doğrudan da, freqatdan mil yarımlıq bir məsaflədə qara və uzun bir bədən, təqribən bir metr qədər sudan bayır çıxmışdı. Onun yəqin ki, sürətlə qırılan quyuğunun altında doniz dalgalanır və uğuldayırdı. Bizi bollı olan heyvanlardan heç biri suyu bu qüvvə ilə vura bilməzdı. Gözqamaşdırın ağ köpüklerdən amələ gələn enli və ayri-ayrı iz heyvanın yolunu göstərirdi.

Freqat balinaya bənzəyən bu heyvana doğru yönəldi. Mən nefəsimi çəkmədən və gözümü qırpmadan ona baxirdım. “Xanaan” və “Helvetsi” verdikləri malumatda onun ölçüsünü bir qədər artırmışdılar. Mən onun uzunluğunun ancaq iki yüz elli fut olduğunu təyin etdim. Yoğunluğunu dəqiqləşdirmək çətin idisə da, mən bu qərara gəldim ki, heyvan hər ölçüdə çox gözəl bir tənasübü malikdir.

Mən onu diqqətlə müşahidə edərkən birdən heyvanın burun dəliklərindən qırıq metr yuxarı qalxan iki su sütunu püskürdü. Bu onun tənəffüsü haqqında mənə müəyyən bir təsəvvür vermiş oldu.

Mən qotı bir noticoyo goldim ki, bu heyvan fəqərəlilər tipinə, məməlilər sinifinə, tokqarmlılar yarım sinifinə, balinayabənzərlər dəstəsinə monsubdur. Ailosino golincə, onun hansı ailəyə monsub olduğunu mən holo bilmirdim.

Balinayabənzərlər dəstəsi üç ailədən ibarətdir. Balinalar, kaşalotlar və delfinlər. Narvallar da bu axırınıçaya, yoni delfinlər ailəsinə daxildir. Bu ailələrin hor biri bir çox yarı-mailoloro, yarı-mailolor soyulara, soyalar iso növlərə bölünürler. Növ, soy, yarı-mailo və ailə haqqında mən holo heç bir mühəkimo yürüdə bilmirdim. Lakin Ned Lendin məharəti və kapitan Faraqutun tocrübəsi sayosunda bu molumatı da ala biləcəyimə emin idim.

Komanda böyük bir sobirsizliklə öz başçısının omrini gözləyirdi. Kapitan heyvana diqqətlə baxaraq, mühəndisi çağırmağı omr etdi. O gecikmədən hazır oldu.

– Lazımı qədər buxar istehsal edilibmi?

– Elodir ki var, kapitan! – deyə mühəndis cavab verdi.

– Cox yaxşı. Odu artırın!..

Bu əmr üç dəfə “ura!” səsli qarşılandı.

Mübarizə saatı çatmışdı.

Bir neçə dəqiqədən sonra freqatın iki böyük borusundan qara tüstü sıtunu ucaldıqda və qazanlardakı suyun qaynamasından göyortə xəşif surətdə titroməyə başladı.

“Avraam Linkoln”un qüvvətli vinti freqatı heyvana doğru apardı. O heç bir təlaş göstərmədən aradan yarım kabeltov bir məsaflə qalana qədər yaxınlaşmaya icazə verdi. Sonra suya cummadan freqatla öz arasında olan övvelki məsafləni mühafizə edərək, yavaş-yavaş üzüməyə başladı.

Təqib qırıq dəqiqlik davam etdi. Lakin bu müddət orzindo freqat aradakı məsaflədən bircə fut belə uda bilmədi. Belə bir sərotda heyvana çatmayıacağı aydın məsolə idi.

Kapitan Faraqut qəzəblə öz six saqqalını yolurdu.

– Ned Lend! – deyə o çıçırdı.

Kanadali yaxınlaşdı:

– Hə, conab mütəxəssis, – deyə kapitan ona müraciət etdi, – nə fikirdəsiniz? Qayıçı suya endirməyi məsləhət görürsünüzmü?

– Xeyr, – deyə çöngölçi cavab verdi. – Bu heyvanı, ancaq özü özünü elə verdiyi təqdirdə tutmaq mümkün olacaqdır.

- Bəs nə edək?

- Əgər mümkünənsə, buxarın təzyiqini artırmaq lazımdır. Mən də sizin icazənlə burunda durum və lazım olduğu qədər yaxınlaşdıqda çəngəlləyim.

Kapitan ona:

- Cox yaxşı, siz yerinizdə olun, Ned! - dedi və danışq borusu ilə mühəndisi səslədi:

- Buxarin təzyiqini qaldır!.. - deyə əmr etdi.

Ned Lend öz yerinə getdi. Ocaqlara elava kömür töküldü. Vint daqiqədə qırq üç dəfə fırlanmağa başladı. Suya salınmış laq¹ "Avraam Linkoln"un saatda on səkkiz mil yarımlıq bir sürətlə irəlilədiyini göstərirdi.

Lakin məlun heyvan da saatda on səkkiz mil yarımlıq qət etməyə başladı.

Fraqat sürətlə yenidən bir saat yol getdişə də, aradakı məsafədən bir santimetr də olsun uda bilmədi. Bu hal Amerika donanmasının an irisürətlə gəmisi üçün əskiklik idi.

Qəzab və hiddət bütün komandanın qəlbini didirdi. Matroslar ümidişsizlikla onu söyür, o isə saygısızcasına sükut edirdi. Kapitan Faraqut artıq saqqalını yolmur, ceynəyirdi.

Mühəndisi yenidən körpüyə çağırdılar.

- Təzyiqi mümkün qədər qaldırmışınız? - deyə kapitan ondan soruşdu.

- Bəli! - deyə mühəndis cavab verdi.

- Neçə atmosferə qədər?

- Altı atmosfer yarım.

- Təzyiqi on atmosferə qaldırın!..

Bu, tam bir amerikalı əmri idi. Mississipidə rəqibini keçmək üçün əllaşən gəminin kapitanının əmri belə bundan yaxşı, bundan ötkəm ola bilməzdi.

- Konsel, - deyə mən yanında dayanmış sevimli nökərimə mürazi etdim. - Sən bizim havaya sovrula biləcəyimizi bilirsənmi?

- Ağam neçə istərsə, - deyə Konsel cavab verdi.

Etiraf etməliyəm ki, kapitanın bu dəli cəsarəti mənim xoşuma gəlməşdi.

¹ Gəminin sürətini ölçən alət

Ocaqlar yenidən ocaqlara kömür tökdülər. Ventilyatorlar ocaqlara şiddətli hava qovurdular. Buxarın təzyiqi artı. "Avraam Linkoln" irəliyə doğru dartındı. Onun dor ağacları köksünəcən titrəyir, tüstü boruların ensiz ağızından güclə yol açaraq çıxırı.

Laqı ikinci dəfə dənizə saldılar.

- Neçədir? - deyə kapitan soruşdu.

- On doqquz tam onda üç mil.

- Təzyiqi bir qədər da artırın!

Mühəndis əmrə itaat etdi. Manometrin əqrəbi on atmosferi göstərirdi. Lakin nehəng də görünür ki, öz "buxarını artırımsı". İndi o da heç bir zəhmət çəkmədən, heç bir sey göstərmədən, bizim kimi saatda on doqquz tam onda üç mil üzürüdü.

Bu çox qəribə qaç-qov idi!.. Yox, mən öz həyəcanımı təsvir edə bilmirəm.

Mən qəzəbimdən və həyəcanımdan titrəyirdim.

Ned Lend əlində çəngəli gəminin burnunda dayanmışdı.

Heyvan bir neçə dəfə freqatın yaxınlaşmasına imkan verdi.

- Catırıq, catırıq, - deyə kanadalı qışqırı.

Lakin hər dəfə, onun çəngəli atmaq üçün əlini qaldırdığı anda, heyvan birdən-birə, on azı saatda otuz mil sürətlə hərəket etdiyimiz halda, bu da bəs deyilməsi, biz on iti sürətlə hərəket etdiyimiz halda, o bizə istehza edirmiş kimi, etrafımızda geniş dairələr çizirdi. Hiddət və qəzəb bağırtısı bütün gəmini başına götürmüdü.

Günortaüstü narvalla bizim aramızda olan məsafə səhər saat səkkizdə olduğundan bir addım belə olsun əskilməmişdi.

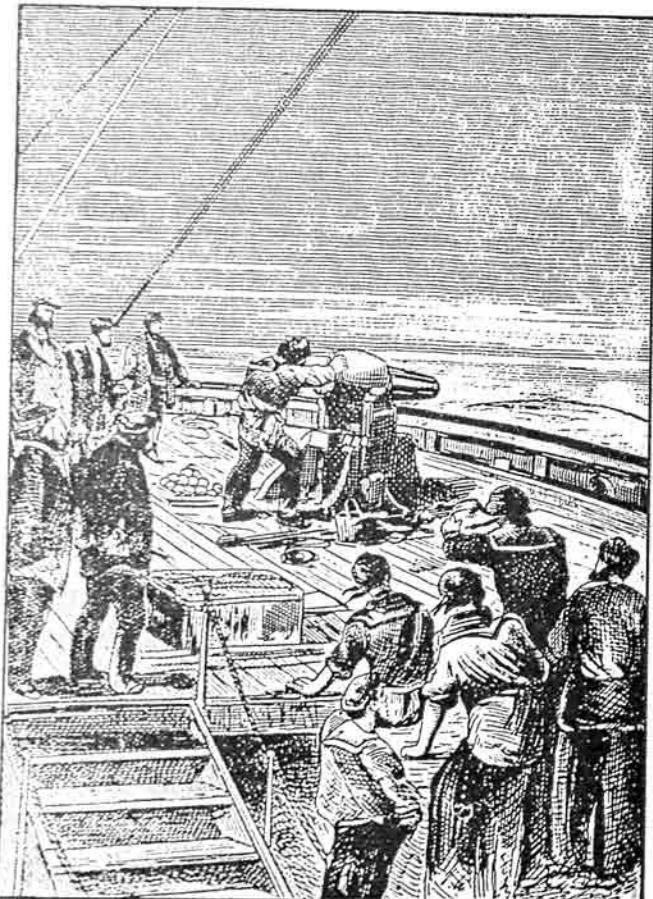
Artıq kapitan Faraqut başqa vasitələri işə salmaq qərara aldı.

- Demək bələ!.. - deyə o səsləndi. - Demək, bu heyvan "Avraam Linkoln"dan iti üzür... Heç eybi yoxdur... Görək, o, bombanı da keçə bilecəkmi? Bosman! Kanoniri burundakı topa!..

Bir dəqiqənin içərisində top dolduruldu və nişan alındı. Atəş açıldı. Lakin gülle yarım mil irəlidə olan narvaldan bir neçə fut hündürdən keçdi.

- Başqa, daha mahir nişançı! - deyə kapitan bağırı. - Bu məlun məxluq kim vura bilsə, yüz dollar mükafat alacaqdır.

Bu saat belə sakit baxışlarını və laqeyd simasını çox gözəl xatırladığım çalsaqqla qoca kanonır topa yaxınlaşdı və diqqətlə nişan aldı. Gullənin uğultusu, elə o saat da qalxan qüvvəti "ura!" səslerinə qarışdı.

Güllə hədəfə düşmüş, heyvana dəymışdı. Lakin gözlənilən nəticə əvazınə, güllə onun yuvarlaq səthinin üzəri ilə sürüşərək dənizə düşdü.

— Ah, şeytan! — deyə cinlənmiş qoca kanonir bağırdı. — Bunun qabığı altı düymoli zirehdür, nədir?

— Məlun! — deyə kapitan Faraqut da bağırdı.

Təqib yenə də davam edirdi.

Kapitan mənə yaxınlaşaraq dedi:

— Freqat partlayıb göye sovrulana qədər mən təqibi davam etdi-rəcəyəm.

— Doğrudur! — deyə mən cavab verdim. — Elə də lazımdır.

Ümid etmək olardı ki, heyvan gec-tez buxar maşını ilə bacara bilməyərək yorulacaqdır. Saatlar keçir, lakin bu heyvanda heç bir yorgunluq əlaməti hiss olunmurdur.

“Avraam Linkoln”un şərfinə olaraq demək lazımdır ki, o, təqibi sarsılmaz bir inadla davam etdirirdi. Mənim hesabımı görə, o, noyabrin altında, məhz bu bədbəxt gündə, beş yüz mildən az olmayıaraq, bir məsafə qət etmişdi. Lakin yenidən gecə çökdü və öz qara dumanları firtinalı dənizi sardı.

Ariq bizim ekspedisiyamızın qurtardığını və bizim bir daha heç bir zaman bu ecazzkar heyvanı görə bilməyəcəyimizi qət etdim.

Lakin mən səhv etmişdim.

Gecə saat on birə on dəqiqə qalmış freqatdan üç mil aralı həmin elektrik parıltısı yenə də göründü.

Narval hərəkətsiz kimi görünürdü. Bəlkə də gündüz yorulduğundan indi dalğaların üstündə yırğalanaraq yatırıldı. Bundan istifadə etmək lazımdı. Kapitan böxtini sinamağı qət etdi.

O, müvafiq əmrələr verdi. “Avraam Linkoln” yatmış heyvanı oyatmamaq üçün süreti azaldaraq irəliləməyə başladı. Okeanda dərin yuxuya getmiş balinalara çox təsadüf etmək olur və Ned Lend də onlardan, belə yatmış olduqları halda az çəngəlləməmişdi.

Kanaladı yenidən gəmi burnundakı yerini tutdu.

Freqat səssiz-küysüz iki kabeltov qədər heyvana yaxınlaşdı və maşını dayandıraraq, yalnız etatletlə irəliləməyə başladı.

Gəmidəkiler nefeslerini qismışdır. Göyertədə ölü bir sakitlik hökm sürdü. Biz bu işiqsaçan yumurtaşaklı heyvandan, çox olsa, yüz addım aralı idik. Onun işığı bizim gözlərimizi qamaşdırırdı.

Həmin anda mənim gözlərim Ned Lendə sataşdı. O öz dəhşətli silahını tutmuş olduğu əlini irəli uzatdı.

Freqat bu hərəkətsiz heyvana bir qədər də yaxınlaşdı.

İndi bizim aramızda olsa-olsa, ancaq iyirmi addımlıq bir məsafə qalmışdı.

Birdən Ned Lendin əli qüvvətlə havada bir yarımdairə çizdi və çəngəl uçdu. Mən sanki bərk bir metala dəyməkdən əmələ gələn cingiltili bir səs eştidim.

Elektrik parlıltısı ani olaraq söndü və qəflətən freqatın göyərtəsinə iki sütündan fışqıraraq, şirliyi ilə su tökülməyə başladı. Su elə bir qüvvətlə töküldürdü ki, adamları yerə yixir, qabağına gələn hər kəsi və hər şeyi parçalayaraq, dağdırıldı.

Dəhşətli bir toqquşma baş verdi. Mən məhəccərdən tutmağa fürsət tapmayaraq suya yığıldım.

YEDDİNÇİ FƏSİL

NAMƏLUM BALINA

Lakin bu yrixılmağın tamamilə gözlenilmeyən bir şey olduğuna baxmayaraq, mən öz başıma gələnlər haqqındaki xatırələrimi mühafizə edə bilmisəm.

Əvvəlcə mən suya batdım.

Yaxşı üzə bildiyimdən, qəflətən suya batdığını zaman özümü itirmədim.

Okeanın üzünə çıxaraq, birinci növbədə gözlərimlə freqatı axtarماğa başladım. Oradakılar mənim suya yixildığımı görmüşdürümi? Kapitan Faraqut məni axtarmaq üçün dənizə qayıq salmışdı? Xilas ola biləcəyimə ümidi edə bilərəmmi?

Qarənlıq olduğuna baxmayaraq, mən şərq tərəfdə işıqlarının vaziyətindən getidikcə uzaqlaşmaqdə olan qara bir şey gördüm. Bu, freqat idi. Başa düşdüm ki, artıq məhv olmaq üzrəyəm.

— Mənə tərəf gəlin, mənə tərəf gəlin, — deyə çığırı və freqata çatmağa çalışırdım.

Paltarım mənə mane olurdu. Onlar islandıqları üçün bədənimə yapışır və hərəkətimi çatınlaşdırırırdıl. Nəfəsim tutulurdu, batırdım...

— Kömək edin!

Bu mənim axırncı çığırımı idi. Mən artıq batdığını hiss edərək, ümidsizcəsinə çapaladım.

Birdən qüvvəli bir əl ciyinimdən yapışdı və bir həmlədə məni suyun üzünə çıxardı.

Mən lap qulağımın dibində deyilən bu sözləri eşitdim:

— Əgər ağam lütfən mənim ciyinimə söykənərsə, daha rahat üzə bilər.

Mən sədaqətli Konselin əllərinə sarıldım.

— Bu sənmisən? — deyə səsləndim.

— Mən özüməm, — deyə Konsel cavab verdi. — Qulluğunuzda hazırlız.

— Demək, təkan mənim kimi səni də dənizə atıb, eləmi?

— Heç də yox. Cənab professorun xidmətində olduğuma görə, onun dalınca dənizə atılmağı özüümə borc bildim.

Bələ bir hərəkət ləyaqətli gənc üçün təbii idi.

— Bəs freqat? — deyə sorusдум.

— Freqat? — deyə Konsel arxası üstə çevrilərək bir də bu suali təkrar etdi. — Mənə elə gəlir ki, əgər ağam onun yardımına ümid bağlamasa, daha yaxşı iş görmüş olar.

— Ne üçün?

— Ona görə ki, mən dənizə atıldığım dəqiqədə növbə matrosu, “vint ve sükan qırılmışdır” deyə bağırrırdı.

— Qırılmışdır?

— Bəli, qırılmışdır. Nəhəngin dişləri onları qırmışdır. “Avraam Linkoln”un təxribatı, gərək ki, elə bircə budur. Lakin bizim bədbəxtliyimizdən o özünü idarə edə bilmək qabiliyyətini itirmişdir.

— Deməli, biz məhv oldugut?

— Ola biler, — deyə Konsel sakitcəsinə cavab verdi. — Lakin bununla belə bizim ixtiyarımızda hələ bir neçə saat vardır. Bir neçə saat ərzində isə çox iş görmək olar.

Konselin bu sakit və tələşsiz soyuqqanlığı məni ürekliyirdi. Mən daha artıq sürətlə üzüməye başladım. Lakin paltarım əvvəlcə kimi el-ayağıma dolaşır və hərəkəti çatınlaşdırırək, suyun üzündə qalmağıma mane olurdu.

Konsel bunu başa düşdü və mənə müraciətli:

— Xahiş edirəm, ağam paltarını kəsmək üçün mənə icazə versin? — dedi.

Mən hər ikimizi suyun üzündə saxladığım müddət içərisində o, paltarımı başdan-ayağa qədər bıçaqla ciraraq məni tez soyundurdu. Öz növbəmdə mən də eyni xidməti onun üçün etdim. Bundan sonra biz yenidən bir yerde yanaşı üzməyə başladıq.

Lakin vəziyyətimiz bir o qədər də yüngülləşməmişdi. Bizim yox olmağımızı gəmida başa düşməyə bilərdilər. Bir də başa düşmüş olsayırlar belə, vinti və sükanı qırılmış freqat onszu da küləyin öksinə üzərək bizim dalımızca gelə bilməyəcəkdi. Demək, biz ancaq kapitan Faraqutun, dalımızca göndərəcəyi qayıqların yardımına ümid bağlaya bilərdik.

Bu qərara gələrək, mümkün olduğu qədər su üzündə qala bil-məyi qət etdik. Eyni zamanda qüvvə sərf etməmək üçün belə qərara gəldik ki, ikimizdən birimiz qollarımızı çarpazlayaraq hərəkətsiz, arxası üstə, suyun üzərində uzanacaqıq, ikinci isə üzərək, onu da irəliyə doğru itələyəcəkdi. Hər on dəqiqədən bir növbəni dayışməli idik. Beləliklə, neçə saat, bəlkə də səhər günəş çıxana qədər su üzündə qala bilərdik.

Xilas olmaq üçün nə qədər zəif bir ümidi!.. Lakin vəziyyət çıxılmaz olsa da, yənə də ümid etmək insana aid bir xüsusiyətdir!

Freqatla narval arasında olan toqquşma gecə saat on birə yaxın baş vermişdi. Demək, gün çıxana qədər biz təqribən sekkiz saatə yaxın bir müddət su üzərində qalmalı idik.

Bu, növbəmizi dayışmək şərtilə, şübhəsiz, mümkün idi.

Dəniz sakit və ləpəsiz idi. Mən bəlkə bir şey görə bilərəm deyə hərdən bir, bu göz-gözü görməz qaranlığa diqqətlə baxmağa təşəbbüs edirdim. Lakin hər tərəf bomboş olub, yalnız bizim hərəkətimizlə ləpelənən suyun fosfor parıltısı ilə işıqlanmasından başqa heç şey görünmüdü.

Lakin gecə saat birə yaxın mən özümde ölümcül bir yorğunluq hiss etməyə başladım. Əllərim və ayaqlarım tamamilə keyləşmişdi.

Konsel məni də çəkib aparmalı və xilasımız üçün təkbaşına əlləşməli oldu. Zavallı gənc çox keçmədən ağır-agır və tez-tez nəfəs almağa başladı. Mən onun çox davam getirə bilməyəcəyini anladım.

– Məni burax!.. Burax məni! – deyə ona müraciət etdim.

– Ağam! tərk edim? Heç bir vaxt!.. – deyə mənim vəfəli nökərim cavab verdi. – Mən ondan qabaq boğulmağımı qət etmişəm.

Bu anda, küləyin gün çıxana doğru sürüklədiyi qara buludların arasından Ay göründü. Okeanın sothi onun şüaları altında parladi. Bu xeyirxah və sevimli işq mənim qüvvətimi özüme qaytardı. Başımı qaldırıb üfüqlərə baxdım.

Mən freqatı gördüm. O bizdən beş mil qədər aralı idi. Bu məsa-fədə o ancaq seçilə bilən bir nöqtə kimi idi. Bir dənə də olsun qayıq görünmürdür.

Məndə bağırmış arzusu oyandı. Lakin belə bir məsa-fədə bu çıçırmış nə kimi fayda verə bilərdi? Həm də şışmiş dodaqlarım heç bir səs çıxarmaq iqtidarından deyildi.

Konsel isə hələlik tez-tez:

– Kömək edin!.. Kömək edin! – deyə qısqıra bilirdi.

Biz bir saniyə dayanıb qulaq asdıq. Bu nədir?.. Beynimizə qan hücumundan qulaqlarımız guruldayırdı, yoxsa bu gələn səs, doğrudan da cavab idi?

– Sən eşitdinmi? – deyə mən piçıldadım.

– Bəli, bəli!

Konsel yenidən öz ümidsiz çağırışları ilə boşluqları doldururdu.

İndi artıq heç bir şübhə yox idi! Konselin bağırışına bir insan səsi cavab verdi.

Bu, gəminin uğradığı qəzaya qurban olub, sahilsiz okeanda qalmış bir bədbəxtimmi səsi idi, yoxsa qaranlıqdə seçilməyən qayıqdanmı bizim səsimizə səs verirdilər?

Konsel çox zəhmətlə mənim ciyinim söykənərək, yarıya qədər sudan boylandı, lakin o dəqiqədə əldən düşmüş halda yenidən suya yığıldı.

– Nə gördün?

– Mən?.. – deyə o piçıldadı. – Mən... Mən gördüm... Yaxşısı budur ki, səsimizi kəsib qüvvəmizi sərf etməyək.

O nə görmüşdür?.. Nə üçün belə olduğunu bilmirəm, lakin nədənsə, bu dəqiqədə nəhəng mənim yadına düşdü...

Konsel yeno de məni irəliyə doğru itələyirdi. Hərdən bir o, başını qaldırıv və kimi isə səsləyirdi. O saat da onun səsinə getdikcə biza tərəf yaxınlaşan bir səs cavab verirdi.

Lakin mən artıq çatın eşidirdim. Mən tamamilə gücdən düşmüşdüm. Barmaqlarım iradəsiz olaraq açılır, ovuclarımın içi bir istinad nöqtəsi olmaq qabiliyyətini itirmiş və keyləşmişdi, açıq ağızman

duzlu su ilə dolur, soyuq sümüklərimə işleyirdi. Mən həyat ilə vidalaşmaq üçün sonuncu dəfə olaraq başımı qaldırdım.

Bu vaxt mən nə isə bərk bir şeyə toxundum və bərk-bərk ondan yapışdım. Sonra mən sudan çıxarıldığımı, azad nofəs aldığımı hiss etdim. Bundan sonra isə artıq huşumu itirdim.

Görünür, məni yaxşı ovduqları üçün tez özümə gəlmisəm.

- Konsel... - deyə piçildədim.

- Ağam məni çağırıldı? - deyə Konsel o saat cavab verdi.

O anda, üfűqün arxasında yenməkdə olan ayın son şüaları işığında Konseli yox, mənə çox yaxşı və yaxından tanış olan başqa bir sıfət gördüm.

- Ned! - deyə mən səsləndim.

- Özüdür ki var, cənab professor, gördüyüünüz kimi öz qazandığım mükafatın arxasında gəzirəm, - deyə kanadalı cavab verdi.

- Təkan sizidəmi dənizə tulladı?

- Bəli, cənab professor. Lakin monim işim sizinkindən yaxşı gətirdi. Mən, demək olar ki, elə o saat üzən adacığ üzərinə çıxa bildim.

- Adacığ?

- Bəli, ya da - daha düzgün olmaq üçün, sizin nəhəng narvalinizin üstüne.

- Aydin danışın, Ned!

- Mən ancaq burada, - deyə kanadalı davam etdi, - nə üçün mənim çəngəlimin onun dərisini deşə bilmədiyi, sürüşüb kənara düşdüğünü anlışam.

- Nə üçün, Ned, nə üçün?

- Ona görə ki, cənab professor, bu heyvan polad laylar ilə örtülümişdir.

Kanadalının sözləri mənim fikrimdə nəgəhani bir dəyişiklik əmələ getirdi.

Mən tez qalxdım və üzərində sığınacaq tapdığımız, yarıya qədər suya cummüs bu canlının və ya cansız şeyin küreyində özümü doğrultdum.

Ayaqlarımıla taqqıldadıb döyüdkdən sonra, onun belinin zorba məməlilərin bədənləri kimi yumşaq deyil, bərk olduğu qənaatinə geldim.

Mənə elə galirdi ki, biz çox qədim heyvanların kəlləsinə bənzəyən bir kəllə üstündəyik. Əgor elə isə onda mən onu tisbağa və yaxud aliqator kimi sürünenlər sinfinə daxil etməli olacaqdım.

Lakin elə deyildi. Üzərində dayandığımız bu heyvanın qara küreyi pullu deyil, cilalı və hamar idi. Bir şeylə vurdुqda metal kimi səslenirdi və nə qədər inanılmaz olsa da, adama elə gelirdi ki, guya o, polad təbəqələrindən qayrılmışdır.

Artıq şübhəsizdir ki, bu nəhəng, öz sırılı varlığı ilə dünyanan elmı dairələrini həyecana salan, hor iki yarımkürə dənizçilərinin təsvərvürünü sarsıdan bir fenomen indiyo kimi düşüñüldüyüündən daha qəribə, daha maraqlı bir fenomen, insan əli ilə yaradılmış bir fenomen idi. Göründüyü kimi, biz buna inanmaq məcburiyyəti qarşısında idik.

Əgor mən ən ofsanəvi və ən əsətiri bir heyvanın varlığını keşfetmiş olsaydım belə, o məni bundan artıq təcəccübləndirə və bundan artıq sarsıda bilməzdi. Təbiətin möcüzələr yaratmasında heç bir qəribəlik və təcəccüb ediləcək şey yoxdur. Lakin insanın, fövqəltəbbi və ecazkar şeylər yaratdığını birdən-bira öz gözlərimlə görmək... insan bundan öz mühakiməsini itirə bilərdi.

Bununla belə, şübhə etmek də mümkün deyildi. Mənim düşündüyüüm və mühakiməmə görə, biz, poladdan qayrılmış zorba balığı şəklində olan bir sualtı qayığın üstündə idik. Ned Lendin bu barədə yürüdüyü mülahizə artıq qotı olaraq sübut olmuşmuşdu. Konselin və mənim, ona qoşulmaqdan, onunla razılaşmaqdan başqa çarəmiz qalmırırdı.

- Lakin əgor belə isə, - deyə mən sözə başladım. - Bu gəmi motor və başqa lazımi mexanizma malik olmalıdır. Demək, içərisində onu idarə edən adamlar da var.

- Əlbəttə, - deyə çəngəlcı cavab verdi. - Lakin üzərində keçiridiyim bu üç saat ərzində mən bu üzən adada heç bir həyat əlaməti görməmişəm.

- Bu gəmi hərəkət etmirdimi?

- Yox, professor. O, dalğalar üzərində bir beşik kimi yırğalanır, lakin yerindən terpenmirdi.

Biz ki onun çox böyük bir sürətlə hərəkət edə bildiyini gözəl bilirik. Bu sürəti yaratmaq üçün maşın və onu idarə etmək üçün isə mütləq insan lazımdır. Mənçə, ölümən qurtarmışıq.

- Hm... - deyə Ned Lend inamsızlıqla mızıldandı.

Elo bu an bu qəribə gominin burun tərəfindən sanki mənim sözlərimi təsdiq edirmiş kimi, qəribə bir qaynama gurultusu eşidildi və

gəmi hərəkət etdi. Görünür, o avar vinti pərlərinin hərlənməsi ilə hərəkətə gətirilirdi. Biz onun burun tərəfində olan səksən səntimətrlik dikkirdən ancaq tuta bildik. Bizim xoşbəxtliyimizdən gəminin götürdüyü sürot çox deyildi.

— Onun dənizin səthi ilə üzməsinə, — deyə Ned Lend sözə başladı, — mənəm heç bir etiraz yoxdur. Lakin bu cənab suya cummaq fikrinə düşsə, o zaman mən öz həyatına iki dollar belə vermərəm.

Kanadalı öz həyatı üçün o qiyəndən də az təklif edə bilərdi. Deyəsən, bizi derhal, bu üzən cihazın içinde olanlarla — onlar hər kim olursa olsunlar — görüşmək lazımlı geləcəkdi.

Mən bir deşik, ya qapı olub-olmadığını yoxlamaq üçün gəminin üstünü axtarmağə başladım. Lakin gəminin harasına baxsan polad haşiyənin kənarlarına möhkəmə bərkidilmiş pərçim cərgesindən başqa heç bir şey görünmürdü.

Ay batmış və biz qatı bir qaranlıq içərisində qalmışdıq. Bu sualtı gəminin içərisinə gira bilmək məsələsi üçün istər-istəməz havanın işıqlanmasını gözləmək lazımlı gəldi.

Bələliklə, bizim həyatımız tamamilə bu gəmini idarə edən müəmmalı sükənçlərin sıltaqlığından asılı idi. Əgər onlar suya cummaq fikrine düşsələr, o zaman məhv olacaqıq. Yox, əgər bu belə olmasa, o vaxt gəmini idarə edən adamlarla, onun ekipajı ilə görüşəcəyimizə mənim heç bir şübhəm yox idi. Doğrudan da, əgər onlar özləri üçün oksigen istehsal etmirlərsə, o zaman hava ehtiyatını təmizləmək üçün müəyyən vaxtlarda suyun üzünə çıxmalyıdalar. Buradan da belə nəticəyə gəlmək olardı ki, gəmiyə girmek üçün mütləq müəyyən bir deşik var.

Biz saatda on iki mildən artıq olmayan orta bir süretlə günbatana tərəf gedirdik. Vintin pərləri ara-sıra havaya fosfor kimi işıqlaşan sıçrantılar fantanı tullayaraq, müntəzəm surətdə suyu döyürdülər.

Səhər saat dördə doğru gəminin hərəkət süroti artdı. Gəminin üstündə dayanmaq çox çətinliyərəkdi. Xoşbəxtlikdən Ned əlləri ilə axtararaq, gəminin üzərində bərkidilmiş böyük bir halqa tapdı. Biz hamimiz bu halqadan yapışdıq.

Nəhayət, bu sonuz gecə axıra çatdı. Mən keçirdiyim dəqiqliyərin hamisini bu saat yadına sala bilmirəm. Lakin bir şey hafizəmədə çox möhökəmək edilmişdi: ara-sıra küləyin gurultusun və dalğaların zümrüdəsi sakitləşdiyi zaman mənə elə gəlirdi ki, haradansa, yüksələn bir musiqi səsi, qırıq akordlar və melodiya parçaları eşidirəm.

Bu sualtı gəmi özündə nə kimi sırlar gizləyib saxlayırdı.

Onun içərisində nə kimi məxluq yaşayırı? Nə kimi mühərrik onun bu qədər böyük bir sürətə hərəkət etməyi üçün imkan yaradırı?

Hava işıqlaşdı. Səhər dumanı bizi bürüdü. Lakin o da tez dağıldı.

Mən gəminin sudan çıxmış hissəsini ətraflı surətdə yenice gözden keçirmek istəyirdim ki, birdən o yavaş-yavaş suya cummağa başladı.

— Ey, sizi lənətə gelesiniz, şeytanlar!.. — deyə Ned Lend var gücü ilə səslenən metalı təpikləyərək qışkırmaya başladı. — Bizi içəri buraxın!..

Lakin onun səsi vintin işləməsindən əmələ gələn qulaqbaturıcı gurulatlı içərisində itirdi. Xoşbəxtlikdən gəmi suya cummaq fikrindən el çəkdi.

Birdən gəminin içindən açılan sürmə ciriltisi eşidildi. Lyukun qapağı açıldı və oradan bir adam baxdı. O nə isə qışkırdı və həmin dəqiqə yox oldu. Bir neçə dəqiqədən sonra lyukdan səkkiz boynu yoğun cavan çıxdı. Onlar heç bir söz danişmadan bizi sırlı gəminin içində apardılar.

SƏKKİZİNCİ FƏSİL

“HƏRƏKƏT EDƏN İÇƏRİSİNDE HƏRƏKƏT EDƏN”

Bu əməliyyat elə ildirim sürətli olmuşdu ki, nə mən, nə də yoldaşlarım bir-birimizə birçə kələmə söz deməyə belə fırsat tapa bilməmişdik. Bu üzən həbsxanaya çəkilib salındığımız zaman yoldaşlarımın nə hiss etdiklərini bilmirəm. Amma mənim bütün bədənim bu dəqiqədə sanki firtına keçirirdi.

Biz kimi lərə rast gəlməmiş?.. Şübhəsiz, bunlar eyni qanun-qaydaları dəniz quḍurları idilər.

Lyukun ensiz qapağı örtülcək qatı qaranlıq içərisində qaldıq. Mənim gündüzün parlaq işığına alışmış gözlərim ətrafimdə heç bir şey seçə bilmədi.

Mənim kimi keşikçi dəstəsi ilə ohate edilmiş Ned Lend və Kon-sel də mənim arxamca gəlirdilər.

Pilləkənin axırında bir qapı vardı. O açıldı və bizi içeriye buraxdılar. Qapı dərhal cingilti ilə örtüldü.

Biz tək idik. Harada? Mən bunu nəinki təyin edə, hətta təsəvvürə belə gətirə bilmədim.

Ətraf o qədər qaranlıq idi ki, uzun müddət qaranlıqda qaldıqdan sonra gözlərim yenə de balaca bir işləti belə seçə bilmədi.

Belə kobud rəftərdən həyəcana gəlmış Ned Lend qəzəblənmişdi:

— Kor məlunlar!.. — deyə o bağırrırdı, — bunlar qonaqcılıqlıqda Kaledon vəhşilərinin en canavarlarından belə geri qalmayan adamlarmış. Birçə insan eti yeyən (yamyam) olmaqları çatmır. Bunun belə olması məni heç də təəccübələndirməz!.. Lakin əvvəldən bildirirəm ki, könüllü olaraq, onların məni yeyə bilmələrinə imkan verməyəcəyəm.

Konsel heç bir təlaş əsəri göstərmədən:

— Sakit olun, Ned, sakit olun! — dedi. — Vaxtımdan əvvəl hirsənməyin mənası yoxdur. Biz hələlik tavada deyilik.

— Düz deyirsən, hələlik tavada deyilik, — deyə kanadıla cavab verdi. — Lakin sobadayıq — özü də bu, yaqındır. Bura kifayət dərəcədə qaranlıqdır. Xoşbəxtlikdən biçəğim yanımdadır; onu işə salmaq üçün mənə bir o qədər də işlət lazımdır. Bu quldurlardan hər hansı birinci dəfə mənə toxunmaq istərsə...

Mən ona:

— Səs-küy eləməyin, Ned — dedim, — vəziyyətimizi çətinləşdirməyin. Kim bilir, bəlkə biza qulaq asırlar. Yaxşısı budur ki, harada olduğumuzu təyin etmək dərdinə qalaq.

Mən ehtiyatla bir neçə addım atdım və üzünə dəmir layları çəkilmiş divara toxundum. Əlimi sürtə-sürtə divarboyu yeriyərək atrafına bir neçə kətil qoyulmuş taxta masaya toxundum. Həbsxanamızın döşəməsi ayaq səslərini batırın möhkəm və kip həsirlə örtülmüşdü. Mən çılpaq divarlarda nə bir qapı, nə də bir pəncəre tapa bildim. Divarın dibi ilə aks tərəfə getmiş Konsel mənimlə toqquşdu və biz, ikimiz birlikdə, uzunu iyirmi, eni isə on fut olanı bəkayutun ortasına döndük. Kayutun hündürlüğünü təyin edə bilmədik. Hətta ucaboylu olmasına baxmayaraq, Ned Lendin belə əli onun tavanına çata bilmirdi.

Yarım saatə qədər keçdi. Lakin vəziyyət dəyişmədi. Birdən parlaq bir işləq bizim həbsxanamızı işıqlandırdı. Rənginin ağlığından və parlaqlığından mən onun elektrik işləqi olduğunu bildim. Bu həmin işləq idi ki, fosfor işləqi saçan halə kimi sualtı gəmini əhatə etmişdi.

Mən ilk saniyədə istər-istəməz gözlərimi qıydım. Yenidən gözlerimi açdıqda işığın tavana yapışdırılmış yarımkürə şəkilli donuq şüşədən düdüyüni gördüm. Ned:

— Axır ki, hər şey göründü, — deyə səsləndi.

— O, biçağı əlində sixaraq, müdafiəcidi bir vəziyyətdə dayanmışdı. Mən zarafatla:

— Bəli, — dedim, — birçə bizim başımıza gələcək şey görünmür.

— Səbir etməyi ağama məsləhət görürəm, — deyə Konsel mənə cavab verdi.

Parlaq işləq sayəsində biz öz həbsxanamızı lazımi qədər gözədən keçirə bildik. Onun yegane müxəlləfati bir masa və beş kətildən ibarət idi. Gizli qapı elə kip bağlı idi ki, mən onun heç bir nişanəsinə tapa bilmirdim. Biz heç bir səs eşیدə bilmirdik. Elə bil gəmidə hər şey ölmüşdü. Mən bir yerde dayanmış olduğumuzu, hərəkət etdiyimizi, ya suya cummüs və yaxud əvvəlki kimi su üzündə üzdüyüümüzü təyin edə bilmirdim.

Lakin elektrik lampasının müəyyən bir məqsəd üçün yandırıldığı aydın idi. Mən gəmi komandasından kiminse tezlikle buraya gələcəyinə şübhə etmirdim. Çünkü bu qaranlıq zindanı nəhaq yere işıqlandırmazdır.

Mən səhv etməmişdim. Çox keçmədən açılan sürmə qapılarının səsi eşidildi. Qapı açıldı, kayuta iki adam girdi.

Onlardan biri gödəkboylu, əzələli, enlikürəkli, böyük başlı, six, qara, pırtlaşq saçlı, uzunbüaklı və nüfuzedici baxışlara malik bir adam idi. Onun simasında Fransadakı əyalət adamlarını başqalarından fərqləndirən bir cənub diribəşliği var idi.

Tanımadığımız adamlardan ucaboylu olan ikincisi daha müfəssəl təsvir tələb edir. Qrasiol və yaxud Engel kimi dahi fisionomistlərin tələbəsi onun xasiyyətini bir kitab kimi simasından oxuya bilərdi. Mən tərəddüd etmədən onun başlıca xüsusiyyətlərini təyin etdim. Özüne inam onun başını vüqarla dik qaldırmışdı, qara gözleri soyuq bir qətiyyətə parıldayırdı. Sakitlik — dərisinin solğunluğu, onun soyuqqanlılığını göstərirdi. Qaşüstü əzələlərinin süretele yiğilib-açılması onun zirəkliliyini, qüvvətli tonəffüsü isə onun igidlilik, həm də böyük həyat qüvvəsinə malik olduğunu göstərirdi. Əlavə etməliyəm ki, bu adam olduqca vüqarlı idi. Onun sakit və kaskin baxışlarından nəciblik sezilir, bir sözə, bütün siması insana yüksək bir səmimiyyət təsiri bağışlayırı.

O içeri giren kimi mən gələcək taleyimiz üçün arxayın oldum və bu adamlı olan bu görüşün gələcəkdə bizim üçün yaxşı nəticə verəcəyini hiss etdim.

Bu adama 35-dən 50-ya qədər yaş vermək olardı. Mən onun əsil yaşıntı təyin edə bilmədim. Onun hündür olan boyuna görə də iri alını, düz burnu, dövrəsi aydın xətərlərə çizilmiş kimi görünən ağızı, gözəl dişləri, zərif və gözəl quruluşlu əlləri var idi. Bir sözlə, o mənim indiyə kimi təsadüf etdiyim kişi gözəlliyyinin ən mükəmməl nümunəsini özündə toplamışdı.

Onun simasının gözəçərpan və özünəməxsus olan bir xüsusiyyətini də qeyd etmək istəiyəm: bir-birindən aralı olan gözləri bir baxışla üfüqün tam dörddəbir hissəsini əhatə edə bilerdi. Bu xüsusiyyət, sonralar bildiyim kimi, onun Ned Lendden daha kəskin bir görmə qabiliyyətələrə gözel bir aheng təşkil edirdi.

Bu yad adam müyyəyen bir şəxə diqqətlə baxdığı zaman qışları çatılır, gözləri qıylaraq, baxış sahəsini məhdudlaşdırırı. Nəzərləri baxdığı şeyi deşərək keçirdi. Nə qədər gözel baxışlar idi! Bu baxış uzaqdakı şeyləri böyüdür, beynimizin ən gizli yerlərinə qədər nüfuz edir, ən qalın su qatlarını bir şübhə kimi deşib keçərək dərinliklərindəki həyatı bir kitab kimi oxuyurdu.

Hər ikisinin başında su samuru xəzindən papaq, ayaqlarında suiti dərisindən uzunboğaz dəniz çəkmələri, əyinlərində isə mənə belli olmayan bir növ parçadan hazırlanmış rahat, bədənin hərəkətinə mane olmayan gözel kostyum var idi.

Bunların, yəqin ki, başçı olan daha ucaboylusu diqqətlə biziə baxındı. Sonra o öz yoldaşına tərəf çevrilərək mənə məlum olmayan bir dildə onuna danışdı. Bu, sait səslərlə zəngin, oynaq vurğulu, ahəngdar və elastik bir dil idi.

O biri də başının hərəkətiə ona cavab verərək öz növbəsində yenə də anlaya bilmədiyim bir-iki söz dedi.

Sonra başçının sanki nə isə soruştan nəzərləri mənə tərəf çevrildi.

Mən təmiz fransız dilində onun nə soruştugunu anlamadığımı dedim. Lakin o görünür ki, məni anlamadı. Vəziyyət çətinləşirdi.

— Bizim əhvalatımızı nağıl eləməyi ağama məsləhət görürəm, — deyə Konsel mənə müraciət elədi, — bəlkə bir şey anlıdır.

Mən məsləhətə əmlə edərək, sözləri həkk edmiş kimi və heç bir təfsilati buraxmadan, bütün əhvalatımızı onlara danışdım. Mən

öz ad və mənsəblərimizi saydıqdan sonra, nəhayət, bütün qayda-qanunlarına əmlə edərək, professor Aronaksi, onun xidmətçisi Konsel və əməkdar çəngelçi Ned Lendi bu yad adamlara təqdim etdim.

Dalğın və semimi gözlü bu adam məni diqqətlə və ehtiramla dinlədi. Lakin üzünən bir əzəsi belə tərpənmədi və mənim sözlərinən, heç olmasa, bir kəlmə belə anladığımı göstərən bir əlamət görürəmədi.

İndi bər də ingiliscə danışmaq imkanı qalırdı. Bəlkə, demək olar ki, beynəlxalq olan bu dili daha tez anlaya bilərdilər. Mən ingilis dilini və eləcə də alman dilini lügətsiz oxuya biləcək qədər yaxşı bilirdimse də bu, bir-birimizi etrafıla başa düşmək üçün kifayət dərəcədə deyildi. Halbuki, burada mümkün olduğu qədər yaxşı danışmağa çalışmaq lazım idi.

— İndi növbə sizindir, — deyə mən çəngelçiye müraciət etdim. — Başlayın, Ned! İndi də siz seçilmiş ingilis dilini hafizənizdən çıxarıın və həm de məndən daha yaxşı nəticələr əldə etməyə çalışın.

Ned ikinci dəfə xahişə məcbur etməyərək mənim danışdıqlarımı ingiliscə onlara dedi. Daha doğrusu, o mənim dediklərimi tamaşa deyisdirərək, əsas mahiyyətini verdi.

Kanadalı çox qızığın danışındı. O biza edilən bu bəşəri qanunlara zidd, cəbr və təzyiqə qarşı kəskin surətdə etiraz edərək, hansı qanun namına onu bu qaranlıq zindana atdıqlarını soruşdu. O çıçıır, bağırır və əl-olunu ölçərk onun azadlığını əlindən alanları məhkəmə ilə hedəledi və nəhayət, çox kəskin və təsiridici bir hərəkətlə bəzim acıdan öldürüümüzü başa saldı.

Bu lap doğru idi. Lakin biz bunu təmamilə unutmuşduq.

Çəngelçi çox böyük heyət içərisində onun da nitqinin mənimki kimi çox az anlaşıldığını yəqin etdi. Bizim qonaqlarımız gözlerini belə qırpmadılar. Görünür ki, onlar Faradeyin dilini heç də Araqonun¹ dilindən yaxşı bilmirdilər.

Mən müvəffəqiyətsizlikdə özünü itirmiş halda nə edəcəyimi bilmədən öz filoloqluq ehtiyatımı eşləyirdim ki, birdən Konsel mənə müraciət etdi:

— Əgər ağam icazə versə, mən bu deyilənləri alman dilində deyərdim.

¹ Faradey — böyük ingilis fiziki. Araqon isə moşhur fransız fiziki və astroloqudur.

— Neco? Sən alman dilində danışa bilirsən? — deyə mən bağlılı ilə ondan soruşdum.

— Bəli, bütün başqa flamandlılar kimi mən də bu dili bilirom. Əger ağam buna etiraz etmirsə...

— Buyur, buyur. Konsel, tez ol, danış!

Konsel tamamılıkla sakit halda üçüncü dəfə bizim bütün sərgüzeştlərimizi alman dilində tekrar etdi. Lakin nağılcının cürbecür ifadələr axtarmasına və natiqlik üssullarına baxmayaraq, alman dili də müvəffeqiyət qazana bilmədi.

Nəhayət, mən tamamılık divarəsixşdirilmiş bir vəziyyətdə, yadlaşmadıki məktəb xatirələrinin qırıntılarını cəmləyərək, nağlımımız latinca deməyə başladım. Əger Siseron¹ mənim bu danışığımı eşitseydi, yəqin qulaqlarını tixayaraq məni mətbəxə qovardı. Amma mən yenə də öz nitqimi axıra çatdırdım.

Nəticə yənə də əvvəlkilər kimi yarımzmadı.

Bu son təşəbbüsümüz də boşça çıxıqdan sonra o yad adamlar öz anlaşılmaz dillərində bir-birilə bir neçə kəlma danışaraq, hətta bütün ölkələrdə və bütün xalqlarda eyni olan arxayınedici və ürəkverici bir hərəkat ilə belə bize heç bir cavab vermedən çıxıb getdilər.

Qapı onların arxasında örtüldü.

— Bu alçaqlıqdır, — deyə Ned Lend iyirminci dəfə hiddətlə bağlırdı.

— Bu nədir? Bu cahillərlə fransız, ingiliscə, almanca, latinca danışırlar. Bunların ağızlarından bir kəlma də olsun belə qopmur.

Mən hiddətlənmiş çəngalçıya:

— Sakit ol, Ned! — dedim. — Bu hiddətinlə işə heç bir kömək edə bilməzsən.

— Lakin, professor, siz anlayırsınız ki, — deyə özündən çıxmış kanadalı mənə cavab verdi. — Biz burada, bu dəmir qəfəsədən acımdan ölücəyik.

— Lakin — deyə Konsel bir filosof sakitliyi ilə ona etiraz etdi, — bu o qədər də tez olmayıacaqdır.

Mən:

— Dostlarım, — deyə söze başladım. — Ruhdan düşmək lazımdır. Biz bundan daha pis imtahandan keçmişik. Bu gəminin kapitanı və ekipajını təqsirləndirməkdə o qədər də tələsməyin. Bizim onlar haqqında fikir söyləməyə vaxtimiz çatar.

¹ Siseron (e.a. 106-43-cü il) — Qədim Roma yazılıcısı və natiqi

— Mənim mülahizələrim artıq yekunlaşmışdır, — deyə Ned Lend cavab verdi. — Bunlar yaramazlardır.

— Cox yaxşı, bəs görəsən, onlar haralıdırılar? — deyə Konsel sakit səsələ soruşdu.

— Yaramazlar ölkəsindən!

— Əziz Ned, sizin dediyiniz bu ölkə coğrafiya xəritələrində çox da aydın qeyd edilməmişdir. Ona görə etiraf edirəm ki, bunların milliyyətini təyin etmək mənə çətindir. Yalnız qəti bir inamlı demək olar ki, onlar nə fransız, nə ingilis, nə də almandilar. Mənə belə bir təsir oyandı ki, kapitan və onun yoldaşı çox aşağı en dərəcəsi altında yerleşmiş bir ölkədə doğulmuşlar — onların xarici görünüşlərində nə isə cənubluqluq vardır. Lakin irq xüsusiyyətləri onların İspaniyali, türk, ərəb və yaxud hindli olduqlarının inamlı deyilməsinə imkan verəcək qədər aydın deyildir. Dilləri isə mənə heç tanış gəlmir.

— Bütün dilləri bilməməyin pisliyi də bax, burasındadır, — Konsel qeyd etdi. — Doğrudan da beynəlxalq bir dilin mövcudluğu yaxşı oları.

— Bu heç bir nəticə verməzdı, — deyə Ned Lend etiraz etdi.

— Beyəm siz görmüsünüz ki, yemək istəyen namuslu adamları deli etmək üçün bu adamların icad etdikləri öz dilləri var? Dünyanın bütün ölkələrində, açıq ağız, saqqıldanış və hərəkət edən çənənin nə demək istədiyi başa düşülür. Bu hərəkətin Kvebekdə, Parisdə, Paumotada, antipodalarda² və her yerdə yalnız birçə mənası vardır: mən acam, mənə yemək veriniz.

— E... e... — deyə Konsel sakit cavab verdi, — bəzən elə anlaşılmaz adamlar olur ki...

O, sözünün axırını deyib qurtarmamışdı ki, qapı açıldı və stüard² içəri girdi. O bizə tanımadığım bir növ parçadan hazırlanmış kurtka və şalvar gəttirdi.

Mən tələsik geyinməyə başladım. Yoldaşlarım da mənə baxaraq, geyinməyə başlıdlar.

Bu müddətdə lal, bəlkə həm də kar olan gəmi xidmətçisi masanın üstüne üç adamlıq qab-qacaq qoydu.

¹ Yer küküsünün bir-birinə eks nöqtələrində yaşayanlar

² Gemidə ofisiant

- Bax belə! - deyə Konsel səsləndi. - Bu, gözəl başlangıçdır.
- Baxarıq, - deyə kinli çəngəlçi donquldandı. - Burada bizi nə ilə yedirəcəklərini təsovvür edirəm. Molina balığının qara ciyori, xanı balığı və suiti atından bışırılmış bishteks.

- Biz bunu tezliklə biliyor, - deyə Konsel cavab verdi.

Gümüş sorpicılərlə örtülmüş nimçolor səliqə ilə süfrəyə qoyulmuşdu.

Biz masanın arxasında oturduq. Şübhəsiz ki, biz mədəni insanlar arasındaydıq. Əgər elektrik işığı da olmasaydı, biz özümüzü Liver-pulun Adəlçi otelində və yaxud Parisin Qrand otelində zənn edə biliirdik.

Burasını da qeyd etmək lazımdır ki, çörək və çaxır yerli-dibli yox idi.

Su təmiz və şəffaf idi. Lakin yalnız su idi, bu da Nedi tamamilə cinləndirdi.

Bize verilmiş yeməklər içərisində dadları ilə bir neçə çox gözəl balıqlardan hazırlanmış xörəkləri tanıdım. Qalan xörəklərin isə, hətta hansı təbiətin hansı aləminə - bitkilər və ya heyvanat aləminə aid olduğunu belə deyə bilməzdim.

Nahar dəstə sıq və gözəl idi. Hər çəngəl, qaşiq, nimço, dəsmal və i.a. üstündə aşağıdakı deviz həkk edilmişdi.

Mobilità in mobile N

"Hərəkət edən şey, hərəkət edən mühit içerisinde!" Bu deviz sualtı gəmiyyət tamamılıq uyğun idi. "N" hərfi isə, yəqin ki, oşarəngiz sualtı gəmi kapitanının adının əvvəlinci hərfi idi.

Ned Lend və Konsel fikirləşməklə özlərini zəhmətə salmışdılar. Onlar aqəgzülklə yeyirdilər və mən özüm də onlara qoşulmaqdə çox gecikmədim.

İndi mən başımıza gələcək şeylərdən qorxmurdum. Mən bu adamların bizi acıdan öldürməyəcəklərinə əmin olmuşdum.

Bu dünyada hər şey, hətta on beş saat ərzində insanın ac qalması belə keçib gedir. Qarımızı doldurduqdan sonra biz yuxuya dörin bir ehtiyac hiss etdiyik. Bu, ölümle aparılan uzun və sonsuz gecə mübarizəsindən sonra baş verən təbii bir hal idi.

- Mən böyük məmnuniyyətə yatardım, - deyə Konsel mızıldandı.
- Mən artıq yatıram, - deyə Ned ona cavab verdi.
Yoldaşlarım hər ikisi kayutun döşəməsinə salınmış hosırın üstünə sərildilər və həmin deqiqə də dörin yuxuya getdilər.

Mən belə asanlıqla yata bilədim. Müxtəlif fikirlər mənim beynimi çulğamış, həddindən artıq həll edilməmiş məsələlər məni rəhat-sız edir, çoxlu cürbecür surətlər gözlərimin qabağına golirdi. Uzun zaman gözlərim yumulmadı, yuxuya gedə bilmirdim.

Biz haradayıq?.. Hansı qoribə qüvvə bizi öz dalınca sürükleyib aparır. Mən hiss edirdim ki, daha doğrusu, mənə də golirdi ki, mən gəminin dibsiz girdablara cumduğunu hiss edirəm.

Məni qara basırdı. Qarışında bir oşarəngiz, sirlə dərinliklərde; bir növ sualtı gəmiyyət qohum olan, onun özü kimi nəhəng, onun özü kimi hərəkət edən və onun özü kimi güclü olan naməlum heyvanlar dünsəsi yaranırdı.

Lakin çox keçmədən bu surətlərin hamısı tutqunlaşdı, beynim mürkü dumanlarıla ağırlaşdı və mən yuxuya getdim.

DOQQUZUNCU FƏSİL

NED LEND HƏYƏCANLI İDİ

Nə qədər yatdığını bilmirəm. Lakin görünür, çox yatmışam. Cünki oyanarkən özümü çox yüngül və diribaş hiss edirdim.

Mən birinci olaraq oyanmışdım. Yoldaşlarım hələ də ölü kimi yatırlırdı.

Quru və bərk yerdən qalxdım və beynimin yenidən düz və aydın işləyə bilecək qədər istirahət etmiş olduğunu hiss edərək, hər şeydən əvvəl kayutumuzu diqqətlə gözdən keçirməye başladım.

Bizim yatdığımız müddətdə burada heç bir doyişkılık olmamışdı, həbsxana həmin həbsxana, məhbuslar da həmin məhbuslar olaraq qalırdılar. Yalnız gəmi xidmətçisi masanın üstündəki xörək qalıqlarını yiğidiymişdi. Beləliklə, taleyimizin tez bir zamanda doyişkılıyini göstərəcək heç bir şey, heç bir olamot yox idi. Ona görə də mən həyəcan içərisində öz-özündən: - Göroson, biz bu qəfəsə ömürlük məhbus qalacaq?.. - deyə soruşdum.

Beynimin dünənki qarabasmalarından azad olmasına baxmayaraq, gələcəyin mənə daha çox sixıntı və qaranlıq görünməsindən köksündə bir ağırlıq hiss edirəm. Nəfəs almaq çətinləşirdi. Pozulmuş hava ciyərlərimin normal işləməsinə mane olurdu.

Kayutun geniş olmasına baxmayaraq, görünür ki, biz onun havasının içərisində olan oksigenin çox hissəsini udmuşdugəm.

Doğrudan da insan bir saatda yüz litrlik hava içərisindəki qədər oksigen sərf edir və ona görə də həmin hava karbon qazı ilə ağırlaşaraq tənəffüs üçün yararsız hala düşür.

Bələliklə, bizim həbsxanaxımızın və bəlkə də, bütün sualtı gəminin havasını təmizləmək lazım idı.

Burada birinci sual ortaşa çıxdı. Görəsən, gəminin kapitani bunu necə edir? O, oksigeni bertole duzunu qızdırmaq yolu iləmi alır? Bu halda o, bertole duzu ehtiyatı alda etmək üçün mütləq quru ilə əlaqə saxlamalıdır. Ya da, bəlkə havanı sıxışdıraraq, xüsusi çənlərdə saxlayır və sonra onu lazımlığından sərf etməklə kifayətlənirlər? Bu da ola bilər. Yaxud da qənaət xətrinə yeni hava ehtiyatı almaq üçün hər iynimi dörd saatdan bir su üzüna qalxır?

Hər halda o bu vəsitələrin hansından istifadə edirəsə etsin, mənçə, artıq bunu tez və yubanmadan etmək vaxtı çatmışdı.

Mən ciyərlərim üçün lazım gələn oksigeni almaqdan ötrü iki dəfə artıq nəfəs almağa macbur olmuşdum ki, birdən kayuta duz qoxusunu verən tamiz hava cərəyanı axmağa başladı. Bu, yodla dolu təzə dəniz havası idi.

Mən ağızımı geniş surətdə ayırib havanı acgözlükla udurdum. Tam bu dəqiqədə o qədər də güclü olmayan, lakin hiss ediləcək qədər bir yırğalanma əmələ gəlməyə başladı.

Görünür, sualtı gəmi, bu dəmir nəhəng, təzə hava tənəffüs etmək üçün balina kimi okeanın üstüne qalxmışdı...

Bələliklə, gəminin ventilyasiya üsulu düz təyin edilmiş oldu.

Doyunca nəfəs aldıqdan sonra, gözlerimlə lazım olduqda içəriyə hava buraxan ventilyasiya deşiyini, "hava yolunu" axtarmağa başladım və çox zəhmət çəkmədən onu tapdım. Qapının üstündə bir şəbəkə var idi. Hava axını bu şəbəkə vəsitişələ içəriyə dolurdu.

Mən bu müşahidəni yenice etmişdim ki, Ned Lend və Konsel, hər ikisi, demək olar ki, cyni vaxtda yuxudan oyandılar, gözlerini ovuşturdular, gərməşdilər və cəld ayağa qalxdılar.

— Ağam yaxşı yata bildimi? — deyə Konsel özünə xas xüsusi nəzakətlə məndən soruşdu.

— Çox yaxşı yatmışam, özizim, — deyə mən cavab verdim. — Siz necə, yaxşı yata bildinizmi, Ned?

— Mən lap ölü kimi yatmışdım, cənab professor. Yaxşı, bəs bu nədir? Mənə elə gəlir ki, buradan dəniz qoxusu gəlir.

Mən onun yatdığı müddətdə əmələ gəlmış hadisələri kanadlıhya danışdım. O isə:

— Bəli, — dedi. — Bax bu, "narval" in "Avraam Lincoln" a göründüyü zaman eşitdiyimiz qəribə böyürtünü izah edir.

— Doğrudur, Ned! — Demək, o zaman "narval" "nəfəs almış".

— Bilirsinizmi, cənab professor, mən indi saatın neçə olduğunu təyin edə bilmirəm. Görəsən, nahar vaxtı deyilmə!

— Naharlı dediniz? Yəqin siz səhər çayı demək istədiniz, Ned, cüntki bəllidir ki, biz həm bütün günü, həm də gecəni yatmışıq.

— Sizinlə mübahisə ələməyəcəyəm, — deyə Ned Lend cavab verdi. — Lakin mən istər nahar, istərsə səhər çayı getirən stüarı, lap qollarımı açaraq qarşılıqla hazırlaram.

— Xüsüsilə əger o, hər ikisini birdən getirsə, — deyə Konsel əlavə etdi.

Kanadalı:

— Doğrudur, — dedi. — Bizim hər ikisinə haqqımız var. Özü də ki, mən bu saat hər ikisinin zəhmətini çəkməkdən boyun qaçırmaram.

Mən ona:

— Ne etmək olar, Ned, gözləyək, — dedim. — Aydın məsələdir ki, bu adamlar bizi acıdan öldürmək istəmirələr. Yoxsa dünən bizə heç də nahar göndərməzdilər.

Ned isə:

— Əksinə, — deyə etiraz etdi, — bəlkə də onlar bizi kəsmək üçün kökəltmək istəyirlər.

— Yox, Ned, bu qədər insafsız olmayıñ. Siz bizim, doğrudan da insan əti yeməyə adətkərdə olmuşların pəncəsinə düşdüyümüzü zənn etmeyin.

Kanadalı çox ciddi bir tövrlə:

— Əvvələn, bu adətkərdə olmaq demək deyildir, — dedi. — Kim bilir, bəlkə də bunlar çoxdan təzə ət yeməmişlər... İndi isə cənab professor, Konsel və nökorınız kimi üç nəfər sağlam bədənli və kök adam...

– Bəsdir, Ned! – deyə mən çəngalçının sözünü kəsdim. – Belə fikirleri başınızdan çıxarıın. Ən başlıcası da bizim sahiblərimiz ilə belə danışmaq fikrinə düşmeyin. Bu, vəziyyətimizi ancaq pişləşdirir bilər.

Ned Lend:

– Qoy hər nə olur olsun, – dedi, – ancaq mən qurd kimi acam. Bunlar də ki, nə nahar götürirlər, nə də sehər çayı.

– Əzizim Ned, biz bunların qayda-qanununa tabe olmalıyıq. Mənə elə gəlir ki, bizim mədələrimiz gəmi aşaplarının saatına nisbətən bir qədər qabağa qaçır.

– Nə etmək, mədələrimizin əqrəblərini düzəldərik, hər şey öz yoluna düşər, – deyə Konsel sakitcə cavab verdi.

Səbirsiz kanadlı:

– Bu məsələdə də sizi tanıdığım kimi görürəm, Konsel! – deyə ona müraciət etdi. – Siz yənə də öz əsəblerinizi həmişəki kimi qoruyursunuz. Sakitliyin dəracəsinə bax ha!.. Şikayət etməkdənse, acıdan ölməyə daha tez razı olarsınız.

– Şikayət nəyə lazımdır, o ki bizo heç bir vəchlə kömək etməyəcəkdir.

– Nəcə yanı kömək etməyəcəkdir? Axi elə şikayət etməyin özü də insanın derdlərini bir növ yüngülləşdirir. Əgər bu quldurlar, mən quldur adını, ancaq onları adam atı yeyən adlandırmış qadağan edən cənab professora hörmət olaraq verirəm, – bəli, əgər bu dəniz quldurları elə düşünürülər ki, man özüma, bu saat boğuldugum bu kamərada saxlamağa dinməz-söyləməz icazə verəcəyəm və onları, heç olmazsa, öz söyüş repertuarımla tanış etməyəcəyəm, çox böyük səhv edirlər. Qulaq asın, cənab professor, rica edirəm, açıq deyin, sizin fikrinizcə, bunlar bizi bu qəfəsədə uzun müddətmi saxlayacaqlar?

– Doğrusunu demək lazım gələrsə, Ned, bu barədə mən də ancaq siz bildiyiniz qədər bilirəm!

– Bəs siz bu barədə nə düşünürsünüz?

– Mənçə, biz təsadüfi olaraq çox mühüm bir sərr öyrənmişik. Əgər sualtı gəminin ekipajı bu sırrı gizli saxlamaq fikrindədirse və bu onlar üçün üç adamın həyatından daha əhəmiyyətlidir, demək, biz çox ciddi təhlükə qarışısındayıq. Əks təqdirdə əgər bu belə deyilsə, o zaman bizi udmuş bu nəhəng, ilk olverişli dəqiqliyə yənə də bizi özümüz kimi insanlar məskəni olan dünya üzünü qaytaracaqdır.

– Ya da ki, bizi gəmi komandası heyotinə daxil edəcək, – deyə Konsel əlavə etdi, – və burada saxlayacaqlar.

Ned Lend:

– Bəli, – deyə onun cümlesini tamamladı və özü də “Avraam Linkoln”dan daha sürətli və müvəffəqiyətli freqatın bu quldur yuvasını tutacağı və biz də içərisində olmaq şətile, bütün ekipajı öz krot-matçının təposuna çəkəcəyi günü qəder!

– Mülahizəniz çox dərin və ağlaugundur, Ned, – deyə söze başladım. – Lakin mənə bəlli dir ki, hələ heç kəs bize öz sualtı gəmi komandasına daxil olmaq təklifi verməmişdir. Ona görə də belə halda hansı yolu tutacağımızı müzakirə etməyin mənası yoxdur. Təkrar edirəm, səbirli olmalı, gözləməli və vəziyyətə görə hərəkət etməliyik. İndi isə hələlik görüləsi bir iş olmadığı üçün heç nə etməməliyik.

– Yox, əksinə, – deyə təslim olmaq istəməyən inadçı çəngəlcı etiraz etdi. – Mütləq bir şey etmək lazımdır.

– Axi Ned, nə etmək olar ki?

– Xilas olmaq!

– Yerüstü həbsxanadan qaçmaq son dərəcə çətindir, sualtı həbsxanadan xilas olmaq isə tamamilə qeyri-mümkündür, – deyə mən etiraz etdim.

– Nə oldu, dostum Ned? – deyə Konsel ondan soruşdu. – Ağamın bu sözünə nə deyə bilərsiniz? Mən bilirom ki, amerikalılar söz altında qalmazlar.

Çəngəlcı karıxmış halda susdu. Olduğuuz bu şərait içərisindən qaçmaq, doğrudan da, qeyri-mümkün idi. Lakin axı kanadalılar yarışsızdırırlar. Ned Lend öz cavabı ilə bunu çox gözel sübut etdi.

– Cənab professor, atılmış olduqları həbsxanadan qaça bilməyən insanların nə etməli olduqlarını siz bilirsınız? – deyə o, bir neçə dəqiqli fikirləşdikdən sonra soruşdu.

– Yox, dostum.

– Bu ki çox sadə bir şeydir. Onlar həbsxanada elə yerləşməlidirlər ki, orada qalmış onlar üçün xoş keçisin.

Konsel:

– Əlbəttə, – dedi. – Sualtı həbsxananın altında və ya üstündə olmaqdansa, içərisində olmaq yaxşıdır.

— Lakin bunun üçün əvvəlcədən zindanbanları, qapıçıları, keşikçiləri onun içərisindən çıxarıb tullamaq lazımdır, — deyə Ned əlavə etdi.

— Siz nə danışırsınız, Ned?! Yoxsa siz, doğrudanmı, bu gəmiyə yiyeənmək fikrindəsiniz?

— Bəli, lap doğrudan, — deyə kanadalı cavab verdi.

— Bu mümkün deyil.

— Nə üçün, professor! Əgər bunun üçün əlverişli fırsat olarsa, çox gözəl mümkündür və özü də mən belə bir fırsatlarından istifadə etməye mane olacaq heç bir səbəb görmürəm. Mənca, bu gəminin içində iyirmidən artıq adam yoxdur. Beləliklə, iyirmicə nəfərdən ibarət bir ovuc adam iki fransız və bir kanadalını qorxuda bilməz..

Çəngəlçinin bu təklifi qarşısında onunla mübahisəyə girişməkdənəsə, susmaq daha yaxşı idi. Ona görə də mən aşağıdakılardı deməklə kifayətləndim:

— Hələlik belə bir fırsatı gözləyək, Ned! O zaman baxarıq. Ona qədər isə sabır etməyinizi xahiş edirəm. Belə bir planı ancaq hıyle-gərliklə həyata keçirmək olar, sizin bu tündməzac xasiyyətiniz isə bu əlverişli fırsatın yaxınlaşmasına hər şeyden az kömək edə bilər. Onu səbirle və qəzəblənmədən gözləyəcəyinizi mənə vəd edin!..

— Mən size söz verirəm, cənab professor! — deyə Ned Lend çox da inandırıcı olmayan bir səslə cavab verdi. — Hətta bizə arzu olunan səliqə ilə yemək verməsələr belə, yene də siz məndən heç bir kobud söz eşitməyəcək, heç bir kəskin hərəkət görməyəcəksiniz.

— Sözünüzün üstündə durun, Ned! — deyə mən kanadalıya cavab verdim.

Söhbət bununla kəsildi və hərə yenə də özü haqqında fikirləşməyə başladı. Mənə gəlinçə, etiraf etməliyəm ki, çəngəlçinin bütün inandırmalarına baxmayıraq, man özümü heç bir ümidi aldadə bilmirdim. Mən Ned Lendin haqqında danışdıq gözəl fırsatların heç birinin ələ düşə biləcəyinə inana bilmirdim. Şübhəsiz ki, sultalı gəmi ekipajının sayı çox idi və mübarizə zamanı bizə qüvvəti bir dəşmənlə töqquşmaq lazımlı gələcəkdi.

Həm də Ned Lendin planının həyata keçirmək üçün bizə hər şəyden qabaq azad olmaq lazımdı. Halbuki, biz əsir idik. Mən bu günü bağlı damır qəfəsdən azad olmaq üçün heç bir imkan təsəvvür edə bilmirdim. Əgər bu əcaib kapitan, doğrudan da, müəyyən bir sər-

sahibidirsə — çox ehtimal ki, belədir, — o öz gəmisində manəsiz olaraq gəzmək üçün bizə icazə verməyəcəkdi.

Onun bizdən tezliklə el çəkə biləcəyini, yaxud uzun illər məhəbədə saxlayacağını və yaxud insan izi olmayan bir torpaq parçası üzərinə düşürəcəyini də əvvəlcədən müəyyən etmək mümkün deyildi. Biz tamamilə onun idaresi altında idik və ona görə də bu ehtimalların hamısı bir həqiqətə oxşayırdı. Burada, belə şəraitdə azadlıq elde etməyə ümidi bağlamaq üçün ancaq Ned Lend olmaq lazım idi. Mən burasını da başa düşürdüm ki, Ned Lend nə qədər çox fikirleşsə, bir o qədər çox yerində oynayaqdı. Mən onun boğazına nifrat və lənət taxındığını və hərəkətlərinin getdikcə daha tehdidəcidi olduğunu daha açıq hiss edirdim. O, qəfəsde olan vəhşi heyvan kimi dala-qabağa qaçıır, təpik və yumruqları ilə divarları döyürdü.

Bununla belə vaxt keçir, alich qəskin surətdə özünü göstərir, gəmi xidmətçisi isə görünmürdü. Qəzaya uğramışlara qarşı olan bu diqqətsizlik bizim üçün heç də yaxşılıq əlaməti deyildi.

Alich Ned Lendi çox incidir, o isə getdikcə daha artıq özündən çıxır. Söz vermiş olmasına baxmayıraq, komandanın yanımıza gələcək hər hansı bir nəfərinə qarşı onun coşacağından çox qorxurdum.

Sonrakı iki saat ərzində Ned Lendin qəzəbi daha da artdı. Kanadalı boş yere çığırır, qışqırır. Lakin dəmir divarlar onu eşitmirdi. Mən ölü kimi görünən bu gəminin dərinliklərdə kiçik bir səs belə eşitmirdim. O bir yerdə dayanmışdı. Əgər bu belə olmasa idi, biz vintin hərlənməsindən emələ gələn titrəməni hiss edirdik. Görünür, gəmi suyun nəhayətsiz dərinliklərinə cümmüş və artıq yer üzüne heç bir mənsubiyəti qalmamışdı. Bu qəbir səssizliyi olduqca dəhşətli idi.

Gəminin kapitani ilə olan görüşümüzdən sonra məndə emələ gəlmış ümidi yavaş-yavaş sönürdü. O mehriban baxış, o simadakı açıq ifadə, o nəcibanə duruş... hamısı yaddaşından silinirdi. Mən bu əsrarəngiz adamı, heqiqətdə olduğu kimi — amansız və mərhemətsiz olaraq təsəvvür edirdim. Mən onu insanlıqdan xaric, mərhemət hissi olmayan, insanların əbədi nifrat üçün and içmiş və onların barışmaz düşməni olaraq təsəvvür edirdim.

Bu adam, doğrudanmı, bizi alichin sövq etdiyi müdhiş əzablar pəncəsində, bu dar höbsxanada zəifləyib əldən-dildən düşüb məhv

olmağa məcbur edəcəkdir? Bu müdhiş fikir mənim ağlımı, düşünücməni bütünlükle tutmuşdu. Məni dəhşət almışdı. Konsel yene de sakin idi. Ned Lend isə getdikcə qızışırı.

Həmin bu anda divar dalından səs eşidildi. Ayaq səsləri metal laylarda eks edirdi. Sürmələr cirıldadı. Qapı açıldı və gəmi xidmətçi göründü.

Mən özümü yetirənə qədər kanadalı bu bədbəxtin üstüne tullaçı, onu yere yixib boğazladı. Gəmi xidmətçisi onun qolları arasında boğulurdu.

Konsel yarıboğulmuş şikarı çəngəlçinin əlindən almağa çalışır və mən də onun köməyinə hazırlaşırdım ki, birdən fransızca deyi-lən bir neçə söz məni öz yerimdəcə mixlanmış kimi dayandırdı:

— Sakit olun, mister Lend və siz, cənab professor, rica edirəm məni dinleyin!..

ONUNCU FƏSİL

NƏHAYƏTSİZ DƏRİNLİKLƏR ADAMI

Bu danışan gəminin kapitanı idi.

Ned Lend cəld yerindən sıçradı. Boğulmaqdan canını qurtarmış matbəx xidmətçisi ağasının işarəsilə səndəleyə-səndəleyə kayutdan çıxdı. Kapitan gəmidə elə bir nüfuz və güce malik idi ki, kandalıya qarşı mütləq nifret bəsləməli olan gəmi xidmətçisi bunu kiçik bir hərəkət ilə belə bürüza vermedi. Mən və Konsel heyət içərisində bu səhnənin necə qurtaracağını gözleyirdik.

Kapitan əli qoynunda diqqətlə biza baxdı. Bəlkə o, danışmayı qət elə bilmirdi. Bəlkə də o, fransızca demiş olduğu sözlərə heyif silənirdi. Çox ehtimal ki, bu belə idi.

Heç birimizin pozmaq istəmədiyi süküt içərisində bir neçə saniyə keçdi.

— Cənablar! — deyə, nəhayət, kapitan danışdı, — mən fransızca, ingiliscə, almanca və latinca eyni dərəcədə sərbəst olaraq danışram. Beləliklə, mən elə birinci görüşümüzdə sizə cavab vere bilərdim. Lakin mən qabaqca sizə bir qədər fikir vermək, sizin haqqınızda bir qədər düşünmək istədim. Siz üçünüz də öz haqqınızda

ayı-ayı olaraq, eyni şeyi mənə danışdırın, bu da mənə, sizin, doğrudan da dediyiniz adamlar olduğunu sübut etdi. Mən indi bilirom ki, təsadüf məni, Paris muzeyinin elmi missiya ilə xaricə göndərilmiş təbiət tarixi professoru Per Aronaks, onun nökrəi Konsel və Amerika Birleşmiş Ştatları hərbi donanması heyətindəki freqatlardan biri olan "Avraam Linkoln"un çəngəlcisi kanadalı Ned Lend ilə görüşdürmüşdür.

Mən razılıq əlaməti olaraq başımı əydim. Kapitan məndən heç bir şey soruşmadığı üçün heç bir cavab da tələb olunmurdur.

Bu adam fransızca, hətta tələffüzündə heç bir pozuqluq belə olmadan, tamamilə düzgün dənisiydi. Onun ifadəsi tamamilə cyib-siz, mükəmməl, kelmələr yerində, nitqinin səlisliyi isə misilsiz idi. Lakin buna baxmayaq, o məndə həmvətənlik hissi oyada bilmirdi.

O öz nitqini davam etdirdi:

— Şübəsiz ki, cənablar, siz mənim ikinci vizitimin bir qədər gecikmiş olduğunu zənn edirsiniz. Lakin mən sizin kim olduğunuzu bildikdən sonra sizinlə necə rəftər etmək haqqında düşünməli idim. Mən uzun zaman terəddüb etdim. Kədərləndirici bir vəziyyət sizi mənimlə, yəni bütün bəşəriyyətlə əlaqəsinə kəsmiş bir adamlı görüşdürü. Siz mənim tənhalığımı pozduınız.

— İstəməyərək, — deyə mən səsləndim.

— İstəməyərəkmi? — deyə naməlum adam səsini ucaldaraq təkrar etdi. — Məgər "Avraam Linkoln" istəməyərək məni ovlamak üçün bütün dənizləri gezirdi? Məgər istəməyərək bu səyahət üçün elə freqəti seçmişdiniz? Sizin güləlləriniz də istəməyərəkmi mənim gəmimin böyrütü dəyirdi, eləmi? Məgər mister Lend öz çəngəli ilə məni istəməyərək nişan almışdı?

— Mən onun danışığında gizlətməyə çalıştığı həyəcanı duyurdum.

Lakin bütün bu təntənəli sözlərə mənim bircə təbii cavabım var idi.

— Cənab, — dedim. — Sizin Amerikada və Avropada yaratmış olduğunuz hay-küy, şübhəsiz ki, sizə bəlli deyildir. Sizin sultu gəmizlə baş vermiş bir neçə toqquşmanın bu iki qitədə ictimaiyyəti necə həyəcana salmış olduğunu siz bilmirsiniz. Mən sizi, açarı yalnız sizə məlum olan bu sirri həll etmək yolunda əmələ gəlmış saysız fərziyyələrə qulaq asmaq zəhmətinə salmaq istəmirdim. Lakin əmin olun ki, "Avraam Linkoln" sizi Sakit okeanın ən uzaq yerlərinə

qədər təqib etdiyi zaman belə o, böyük bir dəniz heyvanı ovla-
maqdə olduğunu inanır və neyin bahasına olursa olsun, dənizləri
yaranan bu tohlükədən xilas etmək isteyirdi.

Kapitanın üzündə təbəssümə bənzər bir şey göründü.
O daha sakit səslə sözünə davam etdi.

— Cənab Aronaks, siz "Avraam Lincoln"un sualtı gəmini də, bir
dəniz heyvanı kimi gülləbaran etməyəcəyini təsdiqə cəsarətmə
edəcəksiniz?

Bu sual məni çasdırdı. Çünkü kapitan Faraqut, doğrudan da bunu
etməkdə tərəddüd göstərməzdi. O, sualtı gəmini də bir dəniz narvalı
kimi məhv etməyi özünə borc bilərdi. Mən heç bir cavab vermədim.

Kapitan sözünə davam etdi:

— Beləliklə, mənim sizinle bir düşmən kimi rəftar etməkdə haqlı
oldugumu siz başa düşürsünüz.

Mən yenidən, həm də tamamilə şüurlu olaraq susdum. Güc və
qüvvət bizim ən gözəl sübutlarımı məhv etməyə müqtədir ikən,
belə məsalələri müzakirə etməyin nə mənası vardı.

— Mən uzun zaman tərəddüd etdim, — deyə kapitan sözünə davam
etdi. — Heç bir şey məni qonaqpərvəst olmağa vadar edə bilməzdi.
Əgər mən öz yaxamı sizdən qurtarmaq istəsədim, ikinci dəfə sizinlə
görüşməzdim. Mən sizi yenidən gəminin göyərtəsinə çıxardaraq,
suya cumar və bir zamanlar sizin də mövcud olduğunuzu unudar-
dım. Məgər bunu etməyə mənim haqqım yox idi?

— Bu mədəni bir adamın deyil, bir vəhşinin haqqı olardı, — deyə
mən cavab verdim.

— Cənab professor, — deyə kapitan tez dedi. — Mən sizin nəyə
“mədəni adam haqqı” dediyinizi bilmirəm. Mən cəmiyyətlə əla-
qəni yalnız özümün mühakimə etməyə haqlı olduğum səbəblərə görə
kəsmişəm. Mən bu cəmiyyətin qanunlarına boyun eymirəm və sizə
də bir daha onları mənə xatırlatmamağı təklif edirəm.

Bu olduqca kəskin deyilmişti. Naməlum adamın gözləri qəzəb
və nifritlə yanındı. Bu zaman, onun keçmişində çox dəhşətli bir sırr
gizləndiyi mənim fikrimdən keçdi. Doğrudan da, bu adam nəhaq yerə
özünü bütün qanunlardan üstün tutmamış və insanlığın əli çatmayan
hüdudları aşmamışdı.

Suyun üzündə özüne qarşı olan hər hansı bir həmləni bu qədər
aslanlıqla dəf etməyə müqtədir olan bu adamı dənizlərin dərinliklə-

rində kim təqib edə bilsin? Hansı bir gəmi onun sualtı monitorunun
qabağında dayana bilər? Hansı bir zireh nə qədər möhkəm olmalıdır ki,
onun müdhiş fil dişlərinin zərbələrini dəf edə bilər? Dünyada
heç kos etdiyi hərəkətlər haqqında ondan hesabat tələb etməyə
qadir deyildir.

Bütün bunlar bu qəribə adamın öz düşüncələrinə dalmış bir halda
addimlayaraq kayutda gəzişdiyi zaman menim fikrimdən keçdi.

Mən maraq və dehşət qarışq bir hiss ilə ona baxırdım.

Uzun bir sükütdən sonra kapitan yenidən danışmağa başladı:

— Bəli, mən tərəddüd edirəm. Lakin, nəhayət, mən, mənim öz
mənəfeyimlə, bütün insanların haqqı olan təbii mərhəməti birləş-
dirməyə imkan verə bilər bir nəticəyə gəldim. Sizi buraya təsadüf
atlığı üçün mənim gəmimde qalacaqsınız. Burada sərbəst olacaqsınız.
Ancaq bunun əvəzində sizin qarşınıza, ona nisbətən çox kiçik
bir şərt qoyacaqıq. Sizin o şərtə tabe olmaq barəsində verəcəyiniz
söz məni tamamilə təmin edəcəkdir.

— Deyiniz, kapitan, — deyə mən cavab verdim. — Əminəm ki,
sizin şortiniz namusu bir adamın qəbul edə bileceyi şərt olacaqdır.

— Şübəsiz! Şortim budur: ola bilər ki, bəzi gözənlənilməyən səbəb-
lər sizi arabır bir neçə saatlıq — ididən demək mümkün deyil,
bəlkə də bir neçə günlüyə öz kayutunuzda bağlı saxlamağa məni
məcbur etsin. Mən heç bir vəchələ güc və cəbrə müraciət etməmək
fürsətənən belə hallarda danışqsız olaraq tabe olacağınız haqqında siz-
dən söz almaq istəyirəm. Bunu təklif edərkən mən, baş verə bili-
cək hər şeyin məsuliyyətini sizin üzərinizdən götürürəm. Çünkü siz,
hətta bilməli olmadığınız şeyi görməkdən belə məhrum ediləcə-
siniz. Bu şərti qəbul edirsinizmi?

Demək ki, bəzən bu gəmida bəşəri qanunlarla əlaqəsini kəsmə-
miş adamların görməsi lazımlı olmayan hadisələr baş verirmiş.
Demək olar ki, bu, gələcəyin menim üçün hazırladığı gözənlənilməz-
liklərin en xoşagəlməyənlərindən biri idi.

— Biz qəbul edirik, — deyə mən cavab verdim. — Lakin... kapitan,
bircə sual verməyə icazə verin!

— Buyurun!

— Siz bizim burada sərbəst olacağımızı dediniz, eləmi?

— Bəli, tamamilə.

— Xahiş edirəm, bu sərbəstliyi necə anlamağı izah edəsiniz.

— Siz bütün gömini gəzə bilər, baxa bilər, burada baş verən hər şey — az bir istisna ilə — diqqət yetirə bilərsiniz. Bir sözlə, siz də eyni ilə mənim özüm və yoldaşlarım kimi sərbəst olacaqsınız.

Bizim bir-birimizi anlamadığımız aydın görünürdü.

— Lakin bağışlayın, kapitan, — deyə mən ona müraciət etdim.

— Bu ki yalnız salmış olduğu höbsxanada gəzməyinə ixtiyarı olan bir dustağa verilmiş sərbəstlikdən başqa bir şey deyildir. Biz bununla qənaətlənə bilmerik.

— Lakin sizə bununla qənaətlənmək lazım gələcək.

— Necə? Demək, biz ömürlük öz vətənimiz, öz ailəmizə, öz dostlarımızın yanına qayıtmadan el çəkməli olacaqıq?

— Beli. Cəmiyyət qanunları adlanan və insanlar tərəfindən öz korluqları sayesində sərbəstlik adına qəbul edilən o mənfur əzab və əziyyət ağırılıqlarından el çəkmək lazım gələcəkdir. Özü də bu heç də siz düşündüyüünüz qədər ağır deyildir.

— Mənciyəz, — deyə Ned Lend səsləndi, — buradan qaçmaq üçün əlləşməyəcəymə heç bir söz vere bilməyəcəyəm.

— Mən bunu sizdən heç də xahiş etmirəm, mister Lend! — deyə kapitan soyuqqanlıqla cavab verdi.

— Kapitan, — deyə mən özümü saxlaya bilməyib qışqırdım, — siz bizim üzərimizdə öz gücünüzdən sui-istifadə edirsiz. Bu insafsızlıqdır!

— Yox, canablar, bu sui-istifadə deyil, bir mərhəmetdir. Siz döyüşdən sonra mənə əsir düşmüş adamlarınız. Mən sizi okeana tullaya biləcəyim halda, bağışlayıram. Siz mənə hücum etdiniz! Siz heç kəsin bilməli olmadığın bir sırta — mənim mövcudiyətimin sırrına vaqif olmusunuz. Siz yenidən kimsənin mənim mövcudiyətim haqqında şübhə belə etməli olmadığı o dünyaya qayıtmagınızla mənim imkanımı verəcəyimi zənn edirsizsiniz? Heç bir zaman! Sizi öz sualtı gəmimdə saxlamaqla, mən sizi yox, öz mənafeyimi düşünürəm.

Bu sözləri deyərkən kapitanın səsində cəl notlar hiss olunurdu ki, mən artıq onu yola gətirmək üçün əlləşməyin mənasız olduğunu anladım.

— Beləliklə, kapitan, — dedim, — siz biza ölümlə əsərətin ikisindən birini seçməyi təklif edirsiniz?

— Tamamilə doğrudur.

— Dostlarım, — deyə mən Konsel və Ned Lendə müraciət etdim, — məsələnin qoyuluşundan görünür ki, artıq bizim üçün mübahisə etməli bir şey qalmır. Lakin unutmayın ki, heç bir vəd bizi bu göminin sahibi ilə bağlamaz.

— Heç bir vəd, — deyə kapitan tösdiq etdi.

O sonra daha yumsaq bir tonla sözüə davam etdi.

— İndi mənim sizə demək istədiyim bir neçə kəlməyə də qulaq asmağınızı xahiş edirəm. Cənab Aronaks! Mən sizini tanıyorum. Yoldaşınızın haqqında bir şey deyə bilmərem. Lakin, mancə, şəxsən siz, sizi mənimlə görüşdürümüş bu təsadüfdən şikayət eləyə bilməzsiniz. Siz mənim daimi istifadə etdiyim kitabların içerisinde dəniz dibinin sirləri haqqında öz əsərinizi də tapacaqsınız. Mən tez-tez onu oxuyuram. Siz bu əsərinizdə dünya elmi üçün mümkün ola bilən birləş sərhədindən çatmışsınız. Lakin siz hələ çox şeyi görmədiyiniz üçün hamısını bilmirsiniz. Bu gömədə keçirəcəyiniz vaxt üçün heyif-silənməyəcəyinizi sizi inandırmaq istəyirəm. Siz möcüzələr ölkəsinə seyahət edəcəksiniz. Təccüb, dərin və həyəcanla dolu heyrat, yəqin ki, sizin ağlınzın adı dərəcəsi olacaqdır. Siz fasiloslar olaraq gözlərinizin karşısındakı vərəqlənəcək mənzəralardən doymayaçaqsınız. Mən qabaqcadan edilmiş saysız-həsabsız seyahətlər zamanı aparılmış bütün müşahidələrə yekun vurmaq üçün sualtı dünyamı yeni və kim bilir, bəlkə də axırıncı dəfə seyahət etməyi qərara almışam. Siz bu işdə mənə kömək edəcəksiniz. Bu gündən etibarən siz tamamilə yeni bir dünyaya düürsünüz. Siz məndən və mənim yoldaşlarimdən başqa heç bir insanın görmədiyi şəyleri görəcəksiniz və bizim planetimiz öz son sirlərini mənim sayəmdə sizin qarşınlıda açmış olacaqdır!

Kapitanın sözlərinin mənə çox təsir etdiyini etiraf etməyə bilərəm. O mənim ən həssas nöqtəmə toxunmuşdu. Bu mənə o qədər təsir etmişdi ki, mən bir anlığa bu möcüzələrin mənim itirilmiş sərbəstliyimi əvəz edə bilməyəcəyini belə unutdum.

Bir də mən bu mühüm məsələyə qayıtməq üçün göləcəkdə olverişli bir vaxt tapmaq ümidiñde idim. Ona görə də hələlik belə cavabla kifayətləndim:

— Kapitan, ümid edirəm ki, siz bəşəriyyotlə əlaqəni kəsməklə insanlıq hisslerindən el çəkməyəcəksiniz. Biz sizin öz göminizdə mərhəmet və yer verdiyiniz fəlakətzadələrik. Mən və mənim yol-

daşlarım bunu heç bir zaman unutmayacağıq. Boynuma alıram ki, şəxson mənim üçün elmə xidmət etmək imkani, itirdiyim azadlığı müyyən dərəcədə əvəz etmiş olur.

Mən elə bilirdim ki, kapitan bizim razılaşmamızı möhkəmlətmək üçün mənim əlimi saxacaqdır. Lakin o bunu etmədi və mən, doğrudan da, ürkəkdən buna heyif siləndim.

— Bir sual da, — deyə mən bu qəribə adama artıq getmək istədiyi dəqiqlidə müraciət etdim.

— Eşidirəm, cənab professor!

— Bizi siz nə adla çağırımlıq?

— Mən sizin üçün ancaq kapitan Nemo¹, siz və sizin yoldaşlarınız isə mənim üçün "Nautilus"²un sərnişinlərisiniz.

Kapitan Nemo uca səslə nə isə qışkırdı. Gəmi xidmətçisi kayuta girdi. Kapitan Nemo həmin mənə məlum olmayan dildə ona nə isə amr etdi. Sonra kanadaliya və Konselə təraf döñərək:

— Siz səhər yeməyinizi öz kayutunuzda yeyəcəksiniz. Bu adəmin dalınca getməyinizi rica edirəm.

— Etiraz etmirəm, — deyə çəngəlcə cavab verdi.

Konsel və Ned demək olar ki, otuz saatə qədər dustaqlıqımız bu qəfəsdən çıxdılar.

— İndi isə növbə bizimdər, professor! Səhər yeməyi bizi gözlöyir. Sizə yol göstərməyə icazə verin.

— Qulluğunuzda hazırlam, kapitan.

Mən kapitan Nemonun dalınca getdim. Biz adı gəmi dəhlizlərinə oxşayan, lakin elektriklə işıqlandırılmış bir dəhlizə çıxdıq və on metrə qədər getdikdən sonra örtülü bir qapının qabağında dayandıq.

Kapitan Nemo qapını açdı və məni içəriyə buraxdı.

Mən özümü çox ciddi zövqlə bəzənmiş bir yemək otagridə gördüm. Salonun hər iki tərəfində palid ağacından qayırılmış, üzəri isə qarağacla işlənmiş uca bufetlər üzəbzər qoyulmuşdu. Bufetlərin gözlərinə düzülmüş, olduqca qiymətli, nefis büssür, çini və gümüş qablar rangdan-rəngə düşür, par-par parıldayırdı. Divarların rəngindəki ciddilik tavandan axan işığın dözlüməz parlaqlığını bir qədər yumşaldırdı.

Salonun ortasında çox zəngin hazırlanmış bir masa durdu.

Kapitan Nemo əli ilə məno sandalı göstərərək:

— Öyleşin və yeyin, — dedi. — Siz yəqin ki, lap acıdan ölürsünüz.

Mən ikinci dəfə teklif edilməsinə gözləmodim.

Yeməye bir neçə balıq xöreyi və bilmədiyim orzaqdan hazırlanmış ləzzətlə yeməklər verdilər.

Bunların hamısı dadlı, lakin nə isə bir cür tam veren, bununla belə çox tez alışmala xörəklər idi. Yemək mənə çox fosforlu göründü. Ona görə mən bunların dəniz məhsulu olduğunu yəqin etdim.

Kapitan Nemo mənə diqqətə baxırdı. Mən ondan heç bir şey haqqında heç nə soruşturdum. Lakin mənim dilimin ucuna gelən və vermediyim suala o özü cavab verdi:

— Bu xörəklərin çoxusu sizə tanış deyildir. Lakin bununla bərabər siz onları çəkinmədən yeyə bilərsiniz. Bunların hamısı sağlam və qidalıdır. Mən dünya yeməklərindən çoxdandır ki, əl çəkmışəm, lakin buna baxmayaraq, özümü çox gözəl hiss edirəm. Mənim özüm kimi, ancaq belə yeməklərlə yaşayış ekipajım da, doğrudan da, arzu edilməyə layiq bir sağlamlığa malikdir.

— Demək ki, bunların hamısı dəniz məhsullarıdır?

— Bəli, professor! Dəniz manım bütün ehtiyaclarımı təmin edir. Bəzən mən tor atram, özü də heç vaxt boş olmur. Bəzən mən başqa insanların girişə bilmədikləri stixiyalarda ova çıxır və sualtı meşələrində yaşayan "şikarları" izleyirəm. Mənim sürülərim qoca çoban Neptunun³ sürüləri kimi rahat-rahat okean düzənliliklərində otlayırlar. Mənim malikanəm sonsuz, deyiləcək qədər böyükdür. Özü də ondan tək birə mən istifadə edirəm.

Mən tövəcüble kapitan Nemoya baxıb dedim:

— Kapitan, mən torların sizin masanız üçün gözəl, dadlı balıqlar verdiyini başa düşürəm. Mən sizin neccə etdiyinizi bilməsəm də, hər halda öz sualtı meşələrinizdə "şikar" ovladığınızı mümkün hesab edirəm. Lakin hər nə qədər qənaatə sərf etsən də, yene də masanızın üzərində olan bu qədər əti haradan alıǵınızı heç anlaya bilmirəm.

— Lakin, — deyə kapitan Nemo etiraz etdi. — Mən heç vaxt torpaq üstündə yaşayan heyvanların ətinindən yemirəm.

— Bəs bu? — deyə mən içərisində bir parça can əti olan boşqabı göstərdim.

¹ Nemo — heç kim (lat.)

² Nautilus — balaca gəmi (lat.)

³ Neptun — qodim romalılarda dəniz allahı

– Sizin yer heyvanı atı hesab etdiyiniz bu xörək dəniz tisbağasının can atındən başqa bir şey deyildir. Bax donuz etindən bişirilmiş bozartma dadi verən bu qovurma da delfinin qara ciyərindən hazırlanmışdır. Mənim aşpazım öz işində, öz sənotində həqiqi bir ustadır. Onun balıq və başqa heyvanlardan xörək hazırlamaq işində ikinci bir rəqibi yoxdur. Bax bu hər hansı bir malayının dünyada on yaxşı konserv hesab edəcəyi baliqqulağı konservidir. Bu qaymaq balinanın sağlamış südündən hazırlanın kremdir. Bu qənd Şimal dənizi yosunlarından hazırlanmışdır, nəhayət, bu da anemon mürəbbəsidir.

Mən bu xörəklərin hamısının dadına baxdım. Lakin bu görməmişlikdən deyil, kapitan Nemonun danışığından doğmuş heyvətdən emələ galən bir maraq idi.

– Dəniz mənim ancaq yeməyimi deyil, paltarımı da verir, – deyə o sözünü davam etdi. – Sizin öyninizdəki bu paltarın parçası bəzi dəniz baliqqulaqlarının qumaşından toxunmuş, qadim mol-yuskların tünd-qırmızı rəngili boyanmışdır. Çaldığı bənövşəyi rəng isə Aralıq dənizində olan apliziyyi yosunları cövhərlərindən alınmışdır. Sizin üçün ayrılmış kayutdakı tualet masasının üstündəki atır isə bir çox dəniz bitkilərinin quru distillisi möhsuludur. Çarpayının üzərindəki döşək on yaxşı okean otundan qayırılmışdır. Gələcəkdə yazarkan işlədəcəyiniz qələməcü – balinanın bigindən, mürəkkəb isə sepiya balığının vezilərinin ifrazatından hazırlanmışdır. Bu saat mənim istifadə etdiyim şeylərin hamısını mənə dəniz verir, bir zaman da onlar hamısı yenə dənizə qayıdaqdır.

– Siz dənizi sevirsinizmi, kapitan?

– Balı, mən onu çox sevirəm... Dəniz mənim üçün hər şeydir. O, Yer kürəsinin onda yeddi hissəsini örtmüsdür. Onun buxarlanması təmiz və canlandırıcıdır. Onun əcsuz-bucaqsız ənginliyi içərisində hər zaman öz etrafında bir hayat tənəffüs etdiyini görən insan özünü heç də tək hiss etmir. Doğrudan da, axı dənizdə təbiətin mineral, heyvanat və bitkilər kimi üç aləminin hər üçü vardır. Buradakı heyvanlar zoofitlərin¹ bir çox nümayəndəsindən, ayağıbüğumluların iki, yumşaqbədənlilərin beş, fəqərlilərin üç sinfindən, məməlilər, sürünenlər, saysız-hesabsız baliqlardan ibarətdir. Bu böyük hey-

vanlar sinfində on üç mindən artıq növ müxtəlifiyi vardır, şirin sularda bunların olsa-olsa, ancaq ondabir hissəsinə təsadüf etmək olar. Dəniz, təbiətin on geniş anbarıdır. Yer üzərindəki həyat dənizdən başlamış və kim bilir, dənizdə də qurtarmayaçaqdır? Dənizdə çox yaxşı sakitlik var. Dəniz müstəbidlərin deyildir. Onlar dənizin üzündə yeno də bir-birilə boğuşa bilər. Qurudakı həyatın bütün dəhşətlərini təkrar edə bilərlər. Lakin otuz futluq dərinliklərdə onların hökmənləri qurtarır. Eh, professor, dənizin dərinliklərində yaşayın! İnsan özünü ancaq burada tamamilə müstəqil hesab edir, insan ancaq burada tamamilə sərbəstdir. İnsana heç kəsin zülm edə bilmədiyi yegana bir yer ancaq buradır.

Kapitan Nemo öz qızığın nitqini birdən-birə kosdi. Öz daimi təmkinin pozduğu üçün peşmanlığı olmuşdu? Yaxud artıq bir söz demisi olduğunu qorxdu?

Hələ bir neçə dəqiqə tamamilə həyəcan içərisində yemək otağı boyu addimlaşı. Sonra öz əsəblərini cilovlayaraq, daimi soyuqqanlı əzəmet və qürurunu özünə qaytardı və aşağıdakı sözlərlə mənə müraciət etdi.

– İndi isə professor, “Nautilus”u gəzmək və gözdən keçirmək istəyirsinizsə, mən sizin qulluğumuzda hazırlam.

ON BİRİNCİ FƏSİL

“NAUTİLUS”

Kapitan Nemo qapiya tərəf yönəldi. Mən onun dalınca getdim. Yemək otağının yuxarı başında olan ikitaylı qapı açıldı və biz qoşu otağa girdik. Bura kitabxana idi. Büyüklüyü cəhətdən yemək otağından geri qalmırıdı. Palisanlar ağacından qayırılmış – bürünc naxışlı tavana dəyən uca şkaflar saysız-səbsiz eynicildi kitablar ilə dolu idi. Şkaflar otağın bütün divarları boyu uzanırdı. Qəhvəyi rəngli meşindən üz çökülmüş geniş divanlar istirahət etmək üçün insanı özünə cəlb edirdi. Divanların yanında yüngül və hərəkət edən kitab pyupitaları dururdu.

Üstüne bir yığın kitab tökülmüş olan böyük masa otağın ortasında durmuşdu. Buradaca bir neçə köhnə qızet də var idi.

¹ Zoofitlər – heyvan-bitkilər; ovvollar dorisitikanlıları, mamırları, bağırşığı-boşluqları, sünghərləri və bəzi qurdları belə adlandırrırdılar.

Bu əzəmətli salon tavana geydirilmiş yarımkürə şəkilli elektrik lampası ilə işıqlanırdı.

Mən istirahət üçün əlverişli və yaraşlı düzəldilmiş bu otağa heyran-heyran tamaşa edirdim.

— Kapitan Nemo, — deyə mən ona müraciət etdim, — quruda olan her hansı bir saray belə bir kitabxana ilə fəxr edə biler. Mən bu gözəl kitabxananın okeanların dibində sizinlə bərabər gəzdiyini düşünüdücə, özümü heyrottən əla ala bilmirəm.

— Siz işləmək üçün buradan daha əlverişli şərait harada tapa bilərsiniz, professor?.. — deyə kapitan mənə etiraz etdi... — Məgər Paris muzeyindəki kabinetiniz sizə heç bir şəylə pozulmayan belə bir rahatlığı yaradı bilirmi?

— Əlbəttə, yox... Mən boy numa almaliyam ki, mənim kabinetimi bu salona nisbətən çox yoxsuldur. Burada sizin ən azı altı-yeddi min kitabınız vardır.

— Burada on iki min kitab vardır, cənab Aronaks. Məni quru ilə bağlayan tak birçə budur. "Nautilus" birinci dəfə suya cumduğu gündən etibaren mənim üçün dünya işığı yoxdur. O gün mən son kitabları, broşürələri və son çıxmış qəzetləri almışam. O vaxtdan bəri dir insanlıq artıq mənim üçün nə düşünür, nə də yazar. Bütün bu kitablar tamamilə sizin ixtiyarınızdadır, professor. İstədiyiniz zaman, istədiyiniz kimi istifadə edə bilərsiniz.

Mən kapitan Nemoya təşəkkür edərək kitab rəflərinə yaxınlaşdım. Orada dəqiq elmlərin bütün sahələrinə, fəlsəfəyə, ədəbiyyata aid kitablar tapdım.

Burada maraqlı bir hal mənim diqqətimi cəlb etdi. Bütün kitablar hansı dildə yazılmış olduqlarından asılı olmayaraq əlifba sırası ilə düzülmüşdü. Bu, kapitan Nemonun bütün dilləri eyni dərəcədə sərbəst bildiyini göstərirdi.

Bu kitabxanada mən qədim və müasir müəlliflərin əsərlərini gördüm. Homerden tutmuş Viktor Hüqoya, Ksenofontdan tutmuş Mışleyə qədər, Rabledən tutmuş Jorj Sanda qədər, elm, badii nəşr və şeir sahəsində başər dühəsinin yaratdığı ən yaxşı əsərlər burada idi. Lakin hər halda bu kitabxanada mexanika, ballistik¹, hidrologiya²,

meteorologiya, coğrafiya, geologiya və başqa bu kimi elmlərə aid kitablar daha çox idi və bunlar da mənim anladığımı görə kapitan Nemonun elmi məşğulliyətinin əsas predmetini təşkil edən təbiət tarixinə aid kitablardan az yer tutmurdu. Kumboltun, Aroqonun bütün əsərləri, Fükonun, Anri Sen Kler-Devin, Şaşlin, Miln Edvard-Şin, Katrəfajin, Tindalin, Faradeyin, Bertellonun, rahiib Sekkinin, Petermanin, Morinin, Aqassisanın əsərləri, Elmlər Akademiyasının "İllikləri", müxtəlif coğrafiya comiyyətlərinin bülletenləri və i.a. kimi kitablar bu rəflərə yığılmışdı. Mənim ikicildilik əsərim də bu kitabların arasında idi. Mən kapitan Nemonun qonaqpərvərliyinə, bəlkə də bu kitablara görə minnətdar idim. Jozef Bertranın "Astronomiyanın əsasları" adlı bir kitabı bir tarixi təyin etməkdə mənə kömək etdi. Mən bu kitabın 1865-ci ilin ortalarında çapdan çıxdığını biliydim. Demək, "Nautilus" suya bu tarixdən əvvəl buraxılmamışdır.

Demək ki, kapitan Nemonun bu sualtı səyyahlığı üç il bundan əvvəl başlanılmışdır.

Mən çapdan çıxmış daha yeni kitablar tapmaq mümkün olduğunu təqdirdə, sualtı gəminin suya buraxılması tarixini daha düzgün təyin etməyin mümkün olacağlı fikrində idim. Lakin bu axtarışlar üçün mənim gələcəkdə lazımi qədər vaxtım olacaqdır, hələlik isə "Nautilus"un möcüzələri ilə tanış olmayı təxir salmaq istəmirdim.

— Kitabxananzıdan istifadə üçün verdiyiniz icazəyə görə sizə təşəkkür edirəm, bu həqiqi bir elm xəzinəsidir. Mən ondan istifadə edəcəyəm.

— Bu otaq yalnız kitabxana deyil, həm də papiroş çəkmək otağıdır.

— Papiroş çəkmək üçün? — deyə mən heyrottə soruştum. Məgər "Nautilus"da papiroş da çekilir?

— Əlbəttə.

— Belə isə kapitan, sizin Havana ilə əlaqə saxladığınızı güman etmək üçün mənə icazə verin.

— Heç bir əlaqəm yoxdur, — deyə kapitan Nemo cavab verdi.

— Buyurun, professor, nümunə üçün bu sıqarı çəkin. O, Havana sıqarı deyildir, lakin siz əgər tütün tanıyırsınızsa, o sizin xoşunuza gələcəkdir.

Mən formaca Havana sıqarlarının yaxşı növünə oxşayan, lakin onlardan daha açıq rəngli qızıl yarpaqlardan eşilmiş sıqarı aldım. Onu büründən qayırlımsız gözəl dayağın üstündəki çiraqda alışdırıldım

¹ Ballistik — artilleriya güllələrinin uçuşu qanunlarını öyrənen elm

² Hidrologiya — Yer kürəsinin su təbəqəsinin (okeanların, donızların, göl və çayların) fiziki xassolərini öyrənen elm

və düz iki gün papiros üzünə həsrət qalmış papirosçıkən acgöz-lüyülə bir qullab vurdum.

- Bu, lap əla siqardır... demək, bu, tütün deyil?

- Tütündür. Ancaq o nə Havana, nə də türk tütnüdü. Dəniz elə soxavotla olmasa da, məni tütlənə tömin edir, bınlar zongin nikotinli nadir dəniz yosunlarıdı. Siz yenə dəmi Havana sıqarı üçün tokid edirsınız?

- Bu dəqiqədən etibarən mən o tütlülərə nisfrət edirəm.

— Ele işə nədən əmələ goldiyini soruşmadan, bu siqarlardan istodiyiniz qadır çəkin. Həc bir tütün inhisarı onun üstüne vergi qoymamışdır, lakin bu heç də onun qiymətini öskülməmişdir, deyilmə!

- Zətə qədər do.

Kapitan Nemo bizim kitabxanaya girdiyimiz qapının qabağında
dakı ikinci bir qapımı açdı və mən çox gözəl işıqlandırılmış böyük
bir salona girdim.

Bu, on metr uzunluqda, altı metr enində və beş metr hündürlükdə kəsik küncü bir geniş bir salon idi. Tavanda gizlədilmiş kimisi yerləşdirilmiş ərob naxışları ilə bəzədilmiş yüngül və gözəl lampalar bu muzeyə toplanmış antiq şeyləri parlaq, lakin yumşaq bir işıqla işıqlandırırırdı. Bəli, bura, doğrudan da, həqiqi bir muzey idi!.. Bacarıqlı və soxavatlı bir əl rəssam mənzilini andıran bəddi bir pərakəndəliklə təbiatın və sənətin on seçmə cavahirlorını buraya toplamışdı. Bir-birinə bənzəyən otuz çörçivədə, qumlaşlara çökülmüş tablorlar divarları bəzəyirdi. Bu çörçivələrdə otuz dahi ustannın şəkillərin aralarında silahlardan qalxanlar asılmış, cəngavər geyimli heykəllər qoyulmuşdu.

Mon burada, yalnız sərgilərde və Avropanın xüsusi rəsm qalereyalarında gördüğüm və çox sev-sevə tamasha etdiyim qiymətli şəkillər gördüm. Burada Rafaelin "Məryəm", Leonardo da Vinçinin "Qız", Korredcionun "Lal" adlı şəkli, Tisiyanın "Qadın" şəkli, Veronezinin "Kahinlərin sitayı", Murilonun "Merac", Holbeynin "Portret"ı, Velaskezin "Monax", Ribeyrin "Məzəlüm"u, Tenersin "Yarmarka"si, Rubensin iki flamand peyzajı, Jerara-Dou, Metsu, Rol Potterin manerasında üç kiçik tablo, Jeriko və Pryudonanın iki şəkli, Bakuzenə və Vernenin bir neçə dəniz mənzərosı və i.a. kimi qədim sanətkarların əsərləri vardi. Müasir rəssamların əsərləri içərisində mən Delakrua, Enqr, Dekan, Truayn, Meyssone, Dobinin və başqalarının çəkdiyi tabloları gördüm.

Bu dobbəbəli muzeyin künclərində qoyulmuş uca kürsülərin üstüne antik heykəllerin mormor və büründən qayırılmış, insanı hevran edən kiçidilmiş gözəl surətləri qoyulmuşdu.

Kapitan Nemonun dediklori özünü doğruldu. Men "Nautilus"u gözden keçirmek için atdigitm ilk addimlardan etibarón tamamile hevrot içorisindo qalmışdım.

— Yəqin ki, professor, — deyo bu qoribə adam mənə müraciət etdi, — bu cür pərakəndöliyin hökm sürdüyü belo bir otaqda sizi qəbul etdikim üçün mənə bağışlarsınız.

— Kapitan, — deye mən cavab verdim, — mən sizə, tam bir sənət-sünas olduğunuzu deməliyim.

— Yox, sənətşunas deyil, ancaq bir həvəskar, — deyə o mənə etiraz etdi. — Bəşər dühasının bu gözəl əsərlərini toplamaq mənə nəşo verirdi. Mən axtarıda yorulmaz, ola keçirməkdə isə çox doymazdım. Bu mənim, doğrudan da, bir sırı qox qiyimləş şəyəri ola keçirə bilməyimə imkan verdi. Bu mənim, artıq mənim üçün əmlək olan dünya haqqındakı son xatirolorimdır. Hətta sizin müasir rössamlarımız belə mənim nəzərimdə qədim dövrün ustadlarıdır. Dühələrin yası olmaz.

- Bəs bu müsiqilər? - deyə mən Veber, Rossini, Motsart, Beethoven, Qaydn, Meyerber, Herold, Vaqner, Ober, Qunonun və bir sıra başqlarının, salonun bütün bir arakoşmosunu tutmuş böyük pianino-arganının üstüne pərakəndə halda tökülmüş partituralarını göstərdim.

- Bu müsikiçilər mənim üçün Orfeyin¹ müsəsirlerindən başqa bir şey deyildir. Zaman fərqi ölülərin yaddaşından silinir. Mən gelincə, professor, mən də ölüyəm. Bəli, sizin torpaq alda basdırılmış dostlarınız kimi mən də ölüyəm.

Kapitan Nemo susdu və dərin düşüncələrə daldı. Mən diqqətən ona baxaraq, danişmadan onun simasının xüsusiyyətlərini öyrənməyə çalışdım. O, dirsəklərini qiyəməti balaca masa üstüne söyköyərək qatış-yon mənə baxmırıd və sanki mənim varlığımı tamamilə unutmuşdu.

Men onun düşünmesine mane olmamagi qot ederok, bu salona
yiğilmiş qoribə şeylərə tamaşa etməyə davam etdim.

Bu sonet öesrleri ile bir sırada tebiötin on az tapilan qiyomlı şeyləri görkəmli yerlərdən birini tuturdu. Bunlar ösas etibarılı okean

¹ Orfey - qodim yunan osatirindo öz noğmolarilo ağacları, qayaları horokot gotiron vo vohsi heyvanları itaoto moçbur edon bir aşiq

flora və faunasının, görünür, kapitan Nemonun öz oli ilə toplanmış bitki, balıqqlağı və başqa bu kimi möhsullarından ibarət idi.

Salonun ortasında, aşağıdan elektrikle işıqlandırılmış bir fəvvaro vurdu. Fəvvərənin yuxarıya tulladığı su sütuncuları tridaq-nanın nəhəng balıqqlağı tayından qayırlımsız hovuzda töküllürdü. Tridaqnanın çevrosi altı metr uzunluğunda idi. Beləliklə, o hətta Venesiya Respublikasının Fransiskoya bağışladığı möşhur balıqqlağı tayından da böyük idi.

Hovuzun ətrafında bir-birindən mis ilə ayrılmış gözəl şüso vitrinlərdə təbiətşünasların bu vaxta qədər görmədikləri on qiymətli dəniz tapıntıları yerləşdirilmişdir. Bunları gördüyüüm zaman məndə əmələ gələn sevinci təsəvvür edə bilməzsiniz.

Burada zoofitlər bölməsi polip və dorisitikanlılar qrupu ilə verilmişdi. Birinci qrup, yelpiyooxşar qorqonılardan, dəniz arqancıqlarından, Suriya süngörlerindən, Moluqqa mərcanlarından, gözəl altsiona nüsxəsindən, son dorəcə gözəl yelçik yarpaqlılarından, Reyunyono adasından götiirlmiş gözczülkərdən və içərisində on çox nozor-diqqəti colb edən Antil adalarından götiirlmiş "Neptun arabası" olan mükəmməl ağ mərcan kolleksiyasından təşkil edilmişdi. Burada koloniyaları (müstəmlökələri) osil adalar, bəlkə də mümkünkündür ki, tam bir qıtə (?) təşkil edən mərcan qayalarının sakınlarının bütün növləri təmsil olunmuşdu.

Coxsaylı tor quruluşlu plastinkalardan ibarət olan və özünün zirehi ilə seçilən iynədərililər: tünd-qırmızı ronglı dəniz ulduzları – asteriaslar, dəniz zanbaqları, budaqlı zanbaq kizokrinuslar, asterofonlar, dəniz kirpiləri, qoloturlar və başqaları – bu qrupun nümayəndələrinin tam toplusunu təşkil edirdi.

Əgər mənim yerimə əsərləri zoif olan başqa bir konxioloq¹, içərisində yumşaqbədənlilər kolleksiyası yerləşdirilmiş olan bu qonşu vitrinləri görə id, yaqın ki, özündən gedərdi. Bu eksponat-lara qiymət vermək mümkün deyildi, onları təsvir etmək üçün isə bir cild kitab yazmaq lazımdı. Buna görə də mən ancəq onların en maraqlarını saymaqla kifayətlənəcəyəm. Orada bədəninin qırmızı-qəhvəyi fonunda düzgün ağ ləkələr səpilmiş gözəl Hind okeanı çəkic molyusku, Avropa muzeylərindən hər birinin iyirmi min frank verməyi əsirgəməyən, üzəri bəzəkli, parlaq ronglı "İmperator spondil-

yası", təpişməsi, demək olar ki, heç mümkün olmayan Avstraliya çəkic molyusku; balaca üfürmə ilə toz kimi dağıtlacaq qədər kövrok olan ağrəngili, ikiqızılı sençkal, ürek şəkilli molyusklar, bir neçə dəniz qıçıqları – başqa sözə desək, həvoskarlar üçün çox qiymətli olan kənarları qırışq kırəc borucuqlar; Amerika sularında və Meksika körfəzində yaşayan və öz kirəmitə bənzəyən tayı ilə seçilən tünd-qonur rəngli bir sıra qarınayaqlılar; sonra qəribə kükürtlü tellinələr, bahalı siter və venus cinsləri, sedəf xallı mormor kubarnalar; dəha sonra Hindistanda pul ovezinə işlənən balıqqlağlarının bütün növləri; Şərqi Hindistanın "dəniz şəhərtə" adlanan on qiymətli balıqqlağları, nəhayət, alımların gözəl-gözəl adlar vermiş olduqları başənəklər, yantinalar, mitralar, baqrisalar, arfalar, tritonlar, petroserler, patellər, qialey, qleodor kimi zorif və kövrok balıqqlağları toplanmışdı.

Xüsusi vitrinlərdə, elektrik şüaları altında od kimi qışılıcı saçan, görünməmiş gözəlli malik inci düzümləri qoyulmuşdu. Qırmızı donizin dibindən çıxarılan çəhrayı, müxtəlif yumşaqbədənlilərin bədənlərindəki xəstəlik şüskinliyindən ibarət olan və demək olar ki, bütün dəniz və okeanlarında tesadüf edilən sarı, gőy və qara incilər vardi.

Bu incilərin beziləri göyərçin yumurtasından böyük idi; onların hər biri soyyah Tavernienin İran şahına üç milyona satıldığı, gözəlliyyinə görə ise evvəllər də mənim fikirloşdırıym kimi dünyada tayibəberəti olmayan maskat imamının incisindən üstün olan həmin o incilərdən bahalı idi.

Beləliklə, bu kolleksiyanın qiymətini təyin etmək mümkün deyildi. Bunları ələ getirmək üçün kapitan Nemo milyonlar sərf etməli idi.

Mən onun bu eşidilməmiş və görünməmiş dövlətinin mənbəyi haradadır, – deye öz-özümə fikirloşirdim ki, birdən kapitan mənə müraciət edərək:

– Siz mənim kolleksiyalarımamı baxırsınız, professor? – deye soruşdu. – Onlar, doğrudan da, bir təbiətşünasın nozor-diqqətinə colb etməye layiqdirlər. Lakin mənim üçün onların qiyməti, öz əllərimlə yığılmış olduqları üçün daha əhəmiyyətlidir. Yer üzərində mənim bu vitrinlərimə mütlöq bir şey verməmiş heç bir dəniz yoxdur.

– Öz varidatınızdan həzz alan zaman hansı hissələr keçirdiyinizi anlayıram, kapitan, yaxşı anlayıram. Və onlar sizin əllərinizlə topla-

¹ Konxioloq – balıqqlağlarını öyrənməklə möşgul olan alim

HƏR ŞEY ELEKTRİK VASİTƏSİLƏ

nib! Heç bir Avropa muzeyi belə okean fauna və flora kolleksiyasına malik deyil. Ancaq mən özümün bütün diqqətimi bu kolleksiyanın baxışına sərf etsəm, onda gəminin tamaşasına nə qalacaqdır? Mən qətiyyən sizin sirlərinizə müdaxilə etmək istəmirəm, ancaq etiraf etliyirəm ki, "Nautilus"un quruluşu, onun müherrikleri, ona qeyri-adı hərəkət etmək imkanları verən mexanizmləri – mənədən hədsiz maraq oyadır. Mənim bu marağım son həddə çatmışdır. Mən bu salonun divarlarında mənə bəlli olmayan cihazlar görürem. Soruşa bilərmiyəm ki...

— Cənab Aronaks, — deyə kapitan mənə cavab verdi, — artıq sizə bu gəmida tamamilə sərbəst olduğunuzu və beləliklə də "Nautilus"da sizin üçün qadağan ediləcək heç bir guşənin olmadığını əvvəldən demişdim. Gəmiyə istədiyiniz qədər diqqət edə bilərsiniz, onu istədiyiniz qədər gözdən keçirə bilərsiniz və mən də böyük məmənliyyatla sizə bələdçi olmağa hazırlam.

— Siza necə təşəkkür elayacəyimi bilmirəm, kapitan! Sizin iltifatınızdan sui-istifadə etməməyə çalışaram. Lakin bu fiziki cihazların vəzifələrinin nədən ibarət olduğunu soruşmağıma icaza verin.

— Eynən belə cihazlar, mənim kayutumda da var. Mən orada bunların vəzifələrini sizə izah edərəm. Lakin əvvəlcə sizin üçün ayrılmış kayuta gedək. Axi "Nautilus"da necə bir şəraitde yaşamanı olduğunuzu bilmək sizə lazımdır.

Mən kapitan Nemonun dəlinca bir dar dəhlizə girdim. Kapitan Nemo gəminin burun tərəfinə keçərək, məni bir kayuta, daha doğrusu, çarpayı, tualet masası, kreslolar və sairə ilə çox gözəl bəzənmiş, yaraşıqlı, geniş bir otaqa apardı.

Mən necə təşəkkür edəcəyimi bilmirdim.

— Sizin kayutunuz mənim kayutum ilə, — deyə kapitan qapımı açaraq dedi, — mənim kayutum isə bizim bu saat tərk etdiyimiz salon ilə bitişikdir.

Biz kapitanın kayutuna girdik. Bir dəmir çarpayı, iş masası, bir neçə sandal və əlüzyuan. — Onun bütün şeyləri bundan ibarət idi. Burada ancaq zəruri şeylərdən başqa heç bir dəbdəbə yox idi.

Kayut az işqli idi.

Kapitan Nemo mənə sandal göstərək:

— Rica edirəm, əyləşin! — dedi.

Mən oturdum. O bir qədər sükütdən sonra danışmağa başladı.

— Baxın, professor, — deyə kapitan Nemo otağın divarlarından asılmış cihazları göstərərək sözə başladı. — "Nautilus" u idarə edən cihazlar bunlardır. Salonda olduğu kimi, burada da onlar həmişə mənim gözümün qabağında olur və "Nautilus"un okeanın hansı yerində olduğunu və istiqamətinə düzgün olaraq, mənə göstərir. Bu cihazlardan bir neçəsi sizə məlumatdır. Bu, "Nautilus"dakı havanın hərəkətini göstərən termometr; bu, havanın təzyiqini təyin edən və onda emələ gələcək dəyişikliyi xəbər verən barometr; bu, atmosferdəki rütubətliyi göstərən qıçrometr; bu, gəmiyə yol göstərən kompas; bu, günəşin yüksəkliyinə əsasən yerin uzunluq dairələrini təyin edən sekstant; bu, uzunluğun təyinində bizi xidmət edən xronometrlər, nəhayət, bunlar da, "Nautilus" su üzüne qalxdığı zaman üfüqə baxmaq üçün mənə lazım olan gündüz və gecə durbinləri.

— Bütün bu cihazlar, — deyə mən ona müraciət etdim, — dənizçilik işlərində adı aletlərdir. Mən onlara çıxdan tanışam. Lakin burada mənim bələd olmadığım bir çox cihaz da var. Görünür ki, bunlar "Nautilus"un idarə xüsusiyyətlərinə cavab verirlər. Budur, biri bu mütəhərrik əqrəbli böyük sferbat. Bu, manometr deyilmi?

— Bəli, manometrdir. O, gəminin xaricində su ilə birləşərək, onun təzyiqini və bununla da "Nautilus"un cumduğu dorinliyi bildirir.

— Bəs bunlar zond deyillərmi?

— Bəli, yalnız bunların quruluşu yenidir. Bunlar müxtəlif su təbəqələrinin hərəkat dərəcəsini göstərən termometrik zondlardır.

— Bəs bu cihazlar? Mən onların nəyə xidmət etdiklərini təsviv vərədə bilmirəm.

— Burada, professor, sizə bir qədər izahat vermək lazım goləcəkdir, — deyə kapitan Nemo cavab verdi.

O bir qədər susdu və sonra danışmağa başladı.

— Təbiətdə müti, sürətli və sadə bir qüvvə vardır. Mənim gəmimdə hər bir işi o görür. Həm işqalandırır, həm qızdırır, həm də maşınları hərəkətə getirir. Bu, elektrik qüvvəsidir.

— Elektrik? — deyə mən heyrotla soruşdum.

— Bəli.

— Lakin, kapitan, sizin gəminiz xariqüladə bir sürətə malikdir. Bu bizim elektrik haqqında bildiklərimizə o qədər də uyğun gəlmir. İndiya qədər onun mexaniki qüvvəsi son dərəcə məhdud təsəvvür edildi.

— Görüsünüzü, professor, — deyə kapitan Nemo cavab verdi.
— Mənim elektrik enerjisindən istifadə üsullarım başqalarının qəbul etdiklərinə oxşamır. Bu barədə sizə yalnız bu cavabı verməkə kifayətlənməyiye icazə verin.

— Sizin verdiyiniz bu yeni xəbər məni tamamilə gicolləndirsa də, israr etməyəcəyəm. Lakin əger sizə yersiz görünmürsə, bircə sualma cavab verməyinizi xahiş edirəm. Axi bu qəribə qüvvənin əldə edilməsi üçün lazımlı olan ünsürlər, xüsusiələr sink tez qurtara bilər. Belə olduğu halda, madam ki, siz quru ilə əlaqə saxlamırıınız, bas bu ehtiyatı necə əldə edirsınız?

— Sizin bu sualınıza böyük məmənuniyyətə cavab verərəm.
— Her şeydən avval dəniz dibində sink, dəmir, gümüş, qızıl və başqa metalların mədən yatağı olduğunu və bunların işlənməsinin, şübhəsiz ki, çətin olmadığını siz bilirisiniz. Lakin mən bu metallardan istifadə etmirəm. Mən elə dənizin özündən ehtiyacım olduğu qədər enerji alıram.

— Dənizdən?

— Bəli, professor, dənizdən. Elektrikin dənizdən alınması üçün bir çox üsullar vardır. Misal üçün mən onu müxtəlif dərinliklərə endirilmiş naqillər dövrəsi vasitəsilə, bu naqilləri əhatə edən su təbəqələrinin hərəket təfəvütündən ala bilərdim. Lakin mən başqa, daha əlverişli bir üsul seçməyi lazımlı bildim.

— Neca üsul?

— Siz dəniz suyunun tərkibini bilirisinizmi? Onun yüzde doxsan altı yarım hissəsini təmiz su, təqribən iki tam üçdə ikisini isə xlorlu natrium¹ təşkil edir. Bundan başqa onun tərkibində az miqdarda xlorlu magneziyum, xlorlu kalium, bromlu magneziyum, magneziyum sulfat, sulfat turşusu və karbon-kalsiumlu duz da vardır. Siz görürsünüz ki, dəniz suyunda xlorlu natrium əhəmiyyətli dərəcədədir. Bax, mən dənizdən aldığım bu xlorlu natrium ilə öz elementlərimi təmin edirəm.

¹ Adi xörək duzu

— Xlorlu natrium iləmi?

— Bəli. O, civə ilə birləşdikdə Bunzenin elementlərindəki sinki əvəz edən amalqama əmələ gətirir. Civə ünsürləre ayrılmır, beləliklə, istifadə edilən yalnız natrium olur ki, onu da mənə dənizin özü verir. Bunu da deməliyəm ki, natrium elementləri sink elementlərindən, heç olmazsa, iki dəfə qüvvətlidir.

— Mən, kapitan, sizin yaşadığınız bu şəraitdə natriumun malik olduğu üstünlüyü başa düşürəm. Dənizdə o istenilən qəderdir. Burası çox gözəl. Lakin natriumu təmizləyərək öz xlorlu birləşməsindən də ayırmak lazımdır. Bəs bunun üçün nə edirsınız? Əlbəttə, sizin batareyalarınız xlorlu natriumu elektroliz edə bilər. Lakin yanılırlarsa, beləliklə, elektroliz üçün sərf olunacaq natrium, miqdard etibarilə, neticədə alınacaq natriumdan çox olar. Demək, sizin alacağınızdan artıq natrium işləmiş olarsınız.

— Elə bunun üçündür ki, professor, mən natriumu elektroliz vasitəsilə yox, daş kömürün yaranmasından əmələ gelən enerji vasitəsilə alıram.

— Daş kömür? Demək ki, sizin hər halda quru ilə əlaqəniz var.

— Yox, əger istəsəniz, bu kömürü bir dəniz kömürü adlandırıraq.

— Demək, siz sualtı daş kömür yataqlarından kömür istehsal etmək üsulu tapmışsınız.

— Siz bunu öz gözlerinizi görcəksiniz, professor! Mən sizdən yalnız səbir etməyinizi xahiş edirəm. Burada keçiracəyiniz vaxt isə sebirlili olmağınızı imkan verəcəkdir. Yalnız bircə bunu, mənim hər şeyi, ancaq və ancaq dənizdən aldığımı yadınızda saxlayın! O mənə elektrik verir, elektrik isə "Nautilus" a isti, işiq, hərəkət – bir sözlə, həyat verir!

— Birce tənəffüs üçün hava vermir.

— Yox, mən lazımi qədər hava əldə edə bilərdim. Bu mənim üçün çox asan olardı, lakin bu mənasızdır. Çünkü mən münasib gördüyü zamandan okeanın üzüne çıxa bilirəm. Bir də ki, əle indi bu saatda da elektrik, havanı xüsusi rezervuarlara qovan böyük nasosları da hərəkətə getirir ki, mən uzun müddət su altında qalmağa məcbur olduğum zamanlar bu havadan istifadə edirəm.

— Kapitan, — deyə mən ona müraciət etdim, — mən yalnız sizin qarşınızda əyile bilirəm. Görünür, hələ insanların bundan çox sonra kəş edə biləcekleri bir şeyi – elektrikin böyük mexaniki qüvvəsini kəş etmək sizə nəsib olmuşdur.

– Bilmirəm, heç onu kəşf edən olacaqdır mı? – deyə kapitan Nemo çox soyuq və etinasızcasına cavab verdi. – Hər halda orası ilə işim yoxdur. Lakin siz artıq mənim bu qəribə qüvvəni necə tətbiq etdiyimi bilirsizsiniz. Gördüyünüz kimi, bu gəmini, günəşin belə malik olmadığı sabitlik və fasilesizliklə işıqlandıran odur. İndi bu saatə baxın. Bax, bu da elektrik saatıdır və özü də düzgün işləməkdə yaxşı xronometrlərdən belə geri qalmaz. Mən onun sferblatını italyan saatlarında olduğu kimi iyrimi dörd yərə bölmüşəm. Çünkü öz arxamca dəniz dərinliklərinə çəkib apardığım bu sünü işıqdan başqa dünyada mənim üçün na gündüz, nə gecə, nə günəş, nə ay var. Baxın, indi sohər saat ondur.

– Tamamilə doğrudur.

– Bu isə elektrikin bir başqa tətbiqi. Gözünüzün qabağında asılı duran bu sferblat “Nautilus”un sürətini göstərir. Məftil laq ilə vinti birləşdirir. Əqrəb işa gəminin hansı sürətlə getdiyini mənə deyir. Bax, bu dəqiqə biz orta sürelə, saatda on beş mil yol gedirik.

– Çox qəribədir, kapitan! – deyə mən bərkətən səsləndim, indi mən sizin buxarı əvəz edən bu təbii qüvvədən istifadə etməkdə çox doğru hərəkət etmiş olduğumuzu görürəm.

– Biz hələ hamisəna baxıb qurtarmamışq, – deyərək kapitan oturduğu masanın üstündən qalxdı. – Əgər yorulmamışınızsa, “Nautilus”un arxa tərəfinə keçək.

Mən, doğrudan da, sualtı gəminin burun hissəsi ilə bütünlükə tanış olmuşdum. Bu hissə səra ilə desək, gəminin ortasından başlamış tavana qədər aşağıdakılardan ibarət idi: sukeçməz arakəsmə ilə kitabxanadan ayrılmış beş metr uzunluqda bir yemək otağı, beş metr uzunluqda kitabxana, ikinci bir sukeçməz arakəsmə ilə kapitanın otağından ayrılmış on metr uzunluqda böyük bir salon, beş metr uzunluqda kapitanın otağı, mənim iki metr yarımlıq otağım və nəhayət, yeddi metr yarım uzunluqda birbaş forştevenə qədər gedən hava rezervuarı.

Bir sözə, bu hissonun uzunluğu otuz beş metrə bərabər idi. Sukeçməz arakəsmələr, müyyəyen bir hissədə içərisinə su keçə biləcək bir deşik-filan əmələ gələrsə, “Nautilus”u batmaq təhlükəsindən mühafizə edəcək kip qapılarla təchiz edilmişdi.

Mən dəhlizlərlə kapitan Nemonun dalıncaya gedərək, gəminin orta hissəsinə keçdim. Orada iki sukeçməz arakəsmə arasına alılmış

ensiz quyu kimi bir yer var idi. Vintlərlə quyunun divarlarına yapışdırılmış balaca bir demir pilləkən tavana doğru qalxırdı. Mən kaptandan bu quyunun nə olduğunu soruştum.

– Bu yol, qayıqlar olan yerə gedir, – deyə o mənə cavab verdi.

– Necə? Sizin qayıginizdəmi var? – deyə mən heyvətlə soruştum.

– Əlbəttə, özü də çox gözəl, yüngül və batmayan. O, gəzinti və baliq ovundu bizi xidmət edir.

– Demək, onları suya salmaq üçün siz su üzünə qalxmalı olursunuz, eləmi?

– Heç də yox! Qayıq “Nautilus”un göyərtəsindəki xüsusi oyuqda yerləşir. O, germetik sukeçməz qapaq ilə təchiz edilmiş və möhkəm boltlarla öz oyuquna bərkidilmişdir. Bu pilləkən “Nautilus”un göyərtəsindəki dar qapıya gedir. Həmin bu qapı isə qayığın dibindəki, eynən özü kimi olan ikinci elo bir qapı ilə birləşir. Bu ikı qapı vasitəsilə mən qayığın içərisinə girirəm. Mənim dalımcı “Nautilus”un qapısını bağlayırlar. Qayığın dibindəki dəliyi isə mən özüm xüsusi bir qapaqla örtürəm. Sonra mən boltları açıram. Qayıq çox böyük sürətlə suyun üzünə çıxır. Onda mən qayığın açılıb-bükülən üst qapağını yığıb dorunu və yelkənni düzəldir, yaxud avarlardan yapışaraq öz gəzintimə başlayıram.

– Bəs gəminin göyərtəsinə necə qayıdırınsınız?

– Mən qayıtmırıam. “Nautilus” mənim dalımcı gəlir.

– Sizin əmrinizləmi?

– Balı, mənim əmrimlə. Mən elektrik naqılı vasitəsilə gəmi ilə əlaqə saxlayıram. Gəmiyə qayıtməq istədikdə telegram verirəm.

– Doğrudan da, – deyə mən bütün bu möcüzələrdən özümü itirmiş halda qışqırdım. – Bu olduqca sadə bir seydir.

Biz göyərtəyə gedən yoldan öterək, iki metr uzunluğunda bir kəyutun yanından keçdiyik. Ned Lend və Konsel həmin bu kəyutda əyleşmiş, qabaqlarına qoyulmuş dadlı sohər yeməyini acgözlükə yeyirdilər. Bu kəyutun yanında üç metr uzunluqda mətbəx vardi. Yenə orada içərisinə yemək-içmək ehtiyatı qoyulan geniş anbarlar yerləşmişdi.

Mətbəx elektrik vasitəsilə işləyirdi. Platin lövhələrlə ləhimlənərək yapışdırılmış elektrik məstilleri onları ağarincaya qədər qızdırır, çörək və xörək bişirmək, qızdırmaq üçün plitələrə lazımi hərarət verirdi. Dəniz suyunun təmizlənməsi yolu ilə gəmini istonilen qədər içməli su ilə təmin edən distillə cihazları da elektriklə qızdırılırdı.

Mətbəxin yanında vanna otağı var idi.

Bunlardan o yana beş metr uzunluqda olan kubrik – komandanın otağı yerləşirdi. Lakin qapısı bağlı olduğu üçün belə şəraitdə "Nautilus"un ekipajında olan adamların sayını təyin edə bilmədim.

Burada kubriki maşın şöbəsindən ayıran dördüncü sukeçməz arakəsmə durdu. Arakəsmənin qapısından keçərək, yüksək dərəcəli mühəndis Nemonun "Nautilus"u hərəkətə gətirən maşınları qurdugu otağa girdik.

Gözqamışdırıcı dərəcədə işqli olan bu otağın uzunluğu azı iyirmi metr olardı. Otaq iki hissəyə ayrılrıdı. Birinci hissədə elektrik enerjisi hasıl edən elementlər, ikinci hissədə isə gəminin vintini fırlanılar maşınları yerləşdirilmişdi.

Buradakı qəribə bir qoxu məni heyrətə saldı.

Kapitan Nemo bunu hiss etmişdi.

– Bu, – deyə o mənə izahat verdi, – natrium alındığı zaman əmələ gələn qazın qoxusudur. Lakin bu bir o qədər de böyük narahatlılıq deyil. Həm de biz hər gün səhər gəminin havasını əsaslı surətdə dəyişib temizləyirik.

Mən maraqla "Nautilus"un maşınlarını gözdən keçirirdim.

– Gördüyünüz kimi, – deyə kapitan Nemo sözüne davam etdi. – Mən Rumkorfun deyil, Bunzenin elementlərindən istifadə edirəm, Rumkorf mənə bu qədər güc verə bilməzdi. Məndə Bunzenin batareyaları azdır, lakin onlar çox güclüdür. Bu batareyaların istehsal etdiyi elektrik, otağın o biri başındaki böyük elektromotorlara verilir; onlar isə mürəkkəb sistemli transmissiya vasitəsilə avar valını hərəkətə gətirir. Bu valın eni altmış santimetr, uzunluğu isə yeddi metr yarımdır. Lakin onun bu qədər böyük olmasına baxmayaraq, fırıldama sürəti saniyədə yüz iyirmi dəfədir.

– Siz da sürəti artırırsınız, elemi?

– Bəli, saatda elli mil.

Burada nə isə güclü bir sərr var idi. Lakin mən onu soruşub öyrənməyə cəsarət edə bilmədim. Bu qədər enerji hansı vasite ilə verilə bilərdi? Bu eşidilməmiş və demək olar ki, heç həddi-hüdudu olmayan qüdrətin, belə bir gücün mənbəyi harada idi? Bu sərr yüksək gərginlik verən yeni tipli sarğıldamı, yaxud transmissiyanın sistemindəmi idi? Bunu mən başa düşə bilmədim.

– Kapitan Nemo, – deyə mən sözə başladım. – Mən sizin əldə etdiyiniz nöticələrin qarşısında diz çökür, hətta onları necə əldə etmiş olduğunuz barədə düşünmək belə istəmirməm. Mən "Nautilus"u "Avraam Linkoln"un ətrafında manevr etdiyi vaxt görmüşəm və onun necə möcüzəli bir sərətə malik olduğunu bilərim. Lakin iş təkcə sərətlə qurtarmır. Hara getdiyini de görmək lazımdır. Gəmini aşağıya-yuxarıya, sağa, sola döndərmək üçün de müəyyən imkan lazımdır. Yüzlərə atmosferə qədər təzyiqi olan çox dərin yerlərdə bu işləri siz necə görürsünüz? Okeanın səthində necə qalxırsınız? Bu sualları sizə vermək çox yersiz deyil ki?

– Heç də yox, professor, – deyə kapitan azacıq tərəddüddən sonra cavab verdi. – Siz ki heç vaxt bu sualtı gəmidən gedə bilməyəcəksiniz. Salona gedək. Mənim iş kabinetə oradadır. Orada siz "Nautilus" haqqında bilməli olduğunuz şeylərin hamisini öyrənərsiniz.

ON ÜÇÜNCÜ FƏSİL

BİR NEÇƏ RƏQƏM

Bir neçə dəqiqədən sonra biz artıq damağımızda sıqar, salonda divanın üzərində əylemişdi.

Kapitan Nemo "Nautilus"un enləmə və boylama kəsiklərinin cizgilərini mənə verdi və sonra öz izahatına başladı:

– Budur, cənab Aronaks, içərisində olduğumuz gəminin çertyojları bunlardır. Bu, kənarları konusa bənzəyən, uzadılmış silindirdir. Bu, sıqara oxşayır. Belə şəkil isə Londonda bu cür konstruksiyalar üçün ən yaxşı forma hesab olunur. Silindrin bu başdan-o başa olan uzunluğu düz yetmiş metr, ən çox enli olan yeri – mərkəz hissəsi isə səkkiz metrdir. Mən çox sürətli gəmilərdə qəbul edilmiş ölçülərə əməl etməmişəm, yəni onun eninin uzununa olan nisbətini birin öna olan nisbəti kimi götürməmişəm. Lakin bu ölçülərdə gəminin burnuna olan təzyiq çox deyil və sixişdirilib çıxarılan su gəminin hərəketinə mane olmur. Bu hesabla siz "Nautilus"un sahəsini və həcmini hesablaya bilərsiniz. Onun sahəsi min on bir kvadratmetr, həcmi isə min beş yüz kubmetrə bərabərdir. Demək, o tamamilə suya cumduqda min beş yüz kubmetr, yaxud da bir ton su sixışdır.

Suyun altında üzmək üçün hazırlanmış bu gəminin planını tərtib edərkən, gəminin onda doqquz hissəsinin su altında və ondabir hissəsinin su üzərində olacağını nəzərdə tutmuşdum. Belə bir şəraitdə gəmi öz həcmimin onda doqquz hissəsi qədər, yəni bir min üç yüz kubmetr suyu sixıldırımlı və özü ancaq bir ton ağırlığında olmalı idi. Beləliklə, mən gəminin bu çəkidiən artıq ağırlaşmasına yol verməməli idim. "Nautilus"un biri içəri, digəri çöle də olmaqla iki korpusu vardır. Bu korpuslar "T" şəkilli dəmir direklər vasitəsilə birləşdirilmişdir. Bu direklər gəmiyə xüsusi bir möhkəmlik verirlər. Doğrudan da, "Nautilus" özünün belə səda quruluşu ilə bərabər başdan-başa tökmə bir gəmi kimi möhkəm idi. Gövdəsinin örtüyü xüsusi diqqətə bərkidilmişdir. Materialının fyrincinsli olması sayasında qətiyyən əyilmir, bu da onun ən firtinalı dənizlərdən belə qorxmaması üçün imkan yaradır. Bu iki korpus polad laylardan düzəldilmişdir. İçəri korpus laylarının qalınlığı beş santimetre yaxın, çəkisi isə üç yüz doxsan tondur. Xarici korpus, hündürlüyü əlli, eni iyirmi beş santimetr və altmış iki ton ağırlığında olan balast, yerde qalan bütün müxəlləsfat, dayaqlar və arakəsmələr – bütün bunların hamisi ilə birlikdə doqquz yüz tona bərabərdir ki, bu da üç yüz doxsan ton ağırlığında olan içəri korpusla birlikdə lazım olan min üç yüz əlli tonluq ümumi çəkini əmələ gətirir. Başa düşürsünüzmü?

– Başa düşdüm.

– Beləliklə, – deyə kapitan sözünə davam etdi. – "Nautilus" su üzərində olduğu zaman, bu yüksək onun ondabir hissəsi sudan xaricə çıxmış olur. Demək, əgər gəmidə həmin bu ondabir hissəsinə müvafiq, yəni əlli ton tutumlu rezervuarlar olsayı və bu rezervuarlar su ilə doldurulsayıdı, o zaman əslində min beş yüz yeddi kubmetr su sixıldıran, yaxud da başqa sözlə desək, min beş yüz yeddi ton ağırlığında olan "Nautilus" tamamilə suya cumardı. Bax, təcrübədə elə bu da olur. "Nautilus"da onun aşağı hissəsində yerləşmiş rezervuarlar su ilə dolur və gəmi su üzü ilə taraz olaraq tamamilə denizə cumur.

– Çox gözəl, kapitan! Mənçə, elə buradaca əsas çətinliklər başlanıñ. Mən sizin, "Nautilus" bir santimetr belə sudan xaricdə qalmayaçaq qədər suya cuma bildiyinizi başa düşürem. Lakin siz dərinliklərə endiyiniz zaman, gəminiz yüksək təzyiqlə hərəkət etmirmi? Məgər bu təzyiq sizin gəminizi, təqribən su təbəqəsinin hər otuz

iki futunda bir atmosferlik və yaxud başqa cür desək, hər kvadratsantimetrə bir kiloqramlıq qüvvə ilə aşağıdan yuxarıya itələmirmi?

– Tamamilə doğrudur, professor.

– Belə olduqda, əger siz bütün "Nautilus"u su ilə doldurmursunuzsa, onu dərinliklərə cummağa necə məcbur etdiyinizi mən anlaya biləmirməm.

Kapitan Nemo:

– Cənab professor, – deyə mənə cavab verdi, – statikanı dinamika ilə qarşıdırımayın. Bu çox ciddi səhvlər törədər. Böyük okean dərinliklərinə çatmaq üçün az iş görmək kifayətdir. Siz mənim mühabimənin gedisiini izleyin.

– Mən sizə diqqətlə qulaq asıram.

– Dərinliklərə cuma bilməsi üçün "Nautilus"un çəkisini nə qədər artırmaq lazımlığı təyin etməkdən ötrü mən onun, müxtəlif dərinliklərdə, özündən yuxarı təbəqələrin ağırlığı altında suyun həcmənin nə qədər sixıldırıllaraq kiçiləməsini hesablamalı idim.

– Bəli, bu aydın məsələdir, kapitan.

– Lakin suyun sixılmaq qabiliyyətinə malik olduğunu tamamilə inkar etmək olmasa da, hər halda bu sixilmanın çox məhdud olduğunu demək lazımdır. Doğrudan da, son əsası məlumatlara görə su, təzyiq bir atmosfer qədər artırıldığı zaman, yəni otuz fut dərinlikdə on milyonda dörd yüz otuz altı pay sixılır. Əgər min metr dərinliyə cummaq lazımlı gəlirsə, min metr ucalıqda olan su sütunu təzyiqindən, yəni yüz atmosferlik bir təzyiqdən həcmən nə qədər kiçiləcəyini nəzərdə tutmaq lazımdır. Belə hallarda bu kiçilmə yüz mində dörd yüz otuz altı pay olur. Demək, gəmi öz normal çəkisi olan min beş yüz ton evezinə, min beş yüz altı tam yüzdə əlli dörd ton ağırlıq artmalıdır. Beləliklə, tələb olunan böyümə ancaq altı tam yüzdə əlli dörd ton olur.

– Bu qədər?

– Bəli, ancaq bu qədər, cənab Aronaks, bunu yoxlamaq o qədər de çətin deyildir. Bundan başqa bir də mənim yüz ton tutan ethiyat rezervuarları vardır. Onların köməyi ilə mən xeyli dərinliklərə cuma bilirom. Suyun səthi ilə bərabər olmaq üçün mən yalnız bu əlavə rezervuarlardakı suyu boşaldıram. Əgər mən "Nautilus"un öz gövdəsinin ondabiri qədər sudan xaricə çıxmamasını istəyirəm, o zaman bütün rezervuarları tamamilə boşaltılyam.

Mənim belə dəqiq rəqəmlərə əsaslanan bu hesabata qarşı etiraz etməyimə lüzum yox idi.

— Mən sizin bu hesablarınızı qəbul edirəm, kapitan, — deya cavab verdim. — Doğrudan da, təcrübənin hər gün təsdiq etdiyi bu hesabat ətrafında mübahisə etmək çox gülünc olar. Lakin məndə bir şübhə də əmələ gəlir.

— Necessə şübhə?

— Siz min metr dərinliyə cumdüğünuz zaman, "Nautilus"un divarları yüz atmosferlik bir tozyiq qarşısında qalır. Beləliklə, əgər bu dərinlikdə siz su üzüñ qalxımaqdən ötrü gəmini yüngülləşdirmək üçün rezervuarları boşaltmaq istəsəniz, sizin nasoslarınız hər kvadratsantimetrə yüz kilogramlıq əlavə bir müqavimət dəf etməli olacaq. Bu, nasoslardan elə bir qüvvə tələb edir ki...

— O qüvvəni ancaq elektrik vərə bilər, — deyə kapitan Nemo mənim sözümü kosdi. — Professor, mən yeno də təkrar edirəm, mənim maşınlarımın gücü demək olar ki, nəhayətsizdir. "Nautilus"un nasosları fövqələdə deyilcək qədər güclüdür. Siz buna onların tulladıqları su sütunlarının "Avraam Linkoln"un göyortesinə bir şəlalə kimi töküldüyü zaman inanmali idiniz. Lakin bunu da deyim ki, batareyaları həddindən artıq yükləməmək üçün mən bu əlavə rezervuarlardan yalnız min beş yüz metrdən iki min metrə qədər cummaq istədiyim zamanlar istifadə edirəm. Əgər ağlıma okeanın sekkiz və ya da on min metrlik dərinliklərini gəzmək fikri gələrsə, başqa, bəlkə də bir dərəcəyə qədər mürəkkəb, lakin bir o qədər də etibarlı manevr keçirərəm.

— Bu necə olur, kapitan?

— Sizin onu başa düşə bilmeyiniz üçün gərək əvvəlcə "Nautilus"u necə idarə etdiyimi siza danışam.

— Mən bunu səbirsizliklə bilmək istəyirəm.

— Gəmini sağa va sola, yəni başqa sözlə, üfüqi istiqamətdə sürmək üçün gəminin dal torəfində barkidilmiş adı sükdandan istifadə edirəm. Bu sükan şturnal və şturnoslar vasitəsilə hərəkətə getirilir. Lakin "Nautilus"u vaterlinlər yanında sərbəst olaraq onun kənarlarına barkidilmiş iki müstəvənin köməyişlə şaquli istiqamətdə, yəni aşağıdan yuxarıya və ya yuxarıdan aşağıya hərəkət etdirmək də olur. Bu müstəvilər şaquli istiqamətdə mütəhərriklər olub linglər

vasıtəsilə gəminin içorisindən hərəkətə götərilir və kıl ilə müvazi hala salındıqları zaman "Nautilus" üfüqü istiqamətlə gedir. Maili vəziyyətə götirildiyi zaman isə "Nautilus" bu əyrilik bucağından asılı olaraq diaqonal üzrə ya yuxarı qalxır, ya da ki, aşağı yenir. Özü də bu diaqonalın uzun-gödəkliyi tamamilə mənim istirahətimle bağlıdır. Bundan başqa yuxarı qalxma sürətini artırmaq istədiyim zaman vinti dayandırıram və suyun tozyiqi "Nautilus"u hidrogenlə doldurulmuş bir aerostat kimi şəquli istiqamətdə yuxarı qaldırır.

— Mərhəba, kapitan! — deyə mən qışqırdım. — Lakin suya cummuş "Nautilus"un idarəsi kor-korano olur, eləmi?

— Heç də yox. Sükən gəminin burun tərəfdən göyərtəsində çıxıntı əmələ götirmiş budkada yerləşmişdir. Bu budkanın illüminatorlarında qalın, mərciməyəbənzər şüşələr vardır.

— Şuşə?.. Özü də bu təzyiqə davam götirə biləni?

— Bəli. Bir yere toxunduğu və yaxud düşdüyü zaman çox tezsinən kövrək büssür, eyni zamanda çox də davamlı. 1864-cü ilde Şimal dənizində elektrik işığında aparılan balıq ovu təcrübələrində yeddi millimetr qalınlığı olan büssür lövhə on altı atmosfer təzyiqə davam götirmişdi. Mənim istifadə etdiyim şüşələr isə mərkəz hissəsindəki qalınlığı iyirmi bir santimetre barəbor olan şüşələrdir. Yəni bu, haqqında danışdığım həmin şüşələrdən otuz dəfə qalındır.

— Anladım. Lakin görə bilmek üçün işıq qaranlığı yarmalı, dağıtmalıdır. Mən indi öz-özümdən soruşuram ki, belə qaranlıq dərinliklərdə...

— Sükən budkasının arxasında, yarımlı qabağı işıqlandıran qüvvəli elektrik reflektoru yerləşmişdir, — deyə kapitan mənim sözümü kəsdi.

— Afərin, min afərin, kapitan! Məşhur "narval"ın alımları çəşidən o elektrik günəşinin nə olduğu indi mənə aydın oldu. Yeri gəlmışken bir sual da verməyə icazə verin: "Nautilus"un "Şotlandiya" ilə dünyada bu qədər səs-küya səbəb olmuş toqquşması, sadəcə, bir təsadüfmü idi?

— Tamamilə bir təsadüf idi, professor. Toqquşma baş verdiyi zaman mən su səthindən iki metr aşağı ilə üzürdüm. Lakin o saat heç bir fəlakət baş vermədiyini gördüm.

— Tamamilə doğrudur. "Şotlandiya" sağ-salamat gəlib limana çıxmışdı. Yaxşı, bəs "Avraam Linkoln" ilə üz-üzə gəlmeyiniz?

— Cənab professor, ığid Amerika flotu gəmilərinin yaxşısı olan "Avraam Linkoln" a mənim özümün heyfim golur. Lakin o mənə hücum etdi, mən de özümü müdafiə etməli idim. Bir de ki, onu yalnız mənə hökm imkanından mehrum etməklə kifayətləndim. Yaxın limanda zədələnmiş yerlərini təmir etdirmək çətin deyildir.

— Kapitan, — deyə mən ona müraciət etdim, — "Nautilus", doğrudan da gözəl gəmidir.

— Bəli, professor, — deyə kapitan Nemo səsində hiss edilən həyəcanla cavab verdi. — Onu öz doğma balam kimi sevirom. Okeanda üzən gəmilər min bir təhlükəyə düşürələr. Hər bir hadisə, hər bir təsadüf onlar üçün çox felakətli nöticələr vəro biler. Lakin burada, bu dəniz dərinliklərində insanın qorxacağı, chtiyyat edəcəyi heç bir şey yoxdur. Təzyiq mənim gəmimi əzə bilməz. Onun gövdəsi dəmir-dən möhkəmdir. Onda valaydan "yorulan" kəndir taxımı yoxdur. Küleyin çəkib qoparaçağı yelkənləri, partlaya biləcək qazanları yoxdur. Yanğın bize heç nə edə bilməz. Çünkü "Nautilus"da taxtadan heç bir şey yoxdur. Toqquşmadan qorxmurraq. Çünkü okean dərinliklərini dolaşan yalnız odur. Okean səthindən bir neçə metr aşağıda daimi və dəyişilməz bir sakitlik hakim olduğundan, firtına bizim üçün təhlükeli deyildir. Baxın, professor, deyiləcək qədər gözel bir gəmi!.. Əger ixtiraçısının mühəndis-konstruktordan və mühəndis-konstrukturun kapitandan artıq öz gəmisine inanmaq məsləhi doğrudursa, demək, siz mənim, yəni həm ixtiraçı, həm də mühəndis-konstruktur, həm də bir kapitan olaraq "Nautilus"a nə qədər hüdud-suz bir inam bəslədiyimi özünüz başa düşərsiniz.

Kapitan Nemo böyük bir həvəs və ruhla danışındı.

Gözlərində əməle gələn parlaqlıq, hərəkətlərindəki cəddlik, ona başqa bir görkəm verirdi. Mən bir qədər yersiz görünse belə, yene de özümü saxlaya bilməyərək kapitan Nəmodan:

— Demək, siz mühəndis təhsili almışınız? — deyə soruştum.

— Bəli, — deyə o cavab verdi. — Quruda yaşayan insan olduğum zaman mən Londonda, Parisdə və Nyu-Yorkda oxumüşəm.

— Yaxşı, bəs bu heyətamız sualtı gəminin tikintisini necə gizli saxlaya bildiniz?

— Cənab professor, onun hər bir hissəsi yer üzünün müxtəlif bucaqlarında hazırlanmışdır. Həm də onların istifadəsi haqqında zavodlara uydurmalar deyilirdi. Beləliklə, "Nautilus"un kili Fransa-

nin Krezo zavodunda, avar vali Londonun Pene və K^o zavodunda, vinti Qlazqonun Skotta zavodunda, rezervuarları Kaye ve K^o zavodunda, maşınları Almaniyadan Krupp zavodunda, taranı İsveçrə fabrikantı Motananın müəssisələrində, ölçü cihazları Nyu-Yorkda Qart qardaşlarının zavodunda və i.a. hazırlanmışdır. Sifarişilərinin hər biri mənim başqa adla imzalanmış çertyojularını almışdı.

— Lakin, — deyə mən qeyd etdim, — iş yalnız hissələri almaqla qurtarmır, siz onları bir yerdə yiğməli və quraşdırmalı idiniz, bunun üçün də size çox mürəkkəb cihazlar lazımdı.

— Okean içerisinde itmiş, insan olmayan balaca bir adada özümə tərsane düzəltmişdim. Öyrətdiyim fəhlələr, yəni sədəqətli, sadıq yoldaşlarım orada mənim müşahidəm altında "Nautilus"u qurub düzəlttilər. Bu işlər qurtardıqdan sonra, yandırğıımız od bizim o adada olduğumuzu göstərə bileyk bütün izləri möhv etdi. Əgər gücüm çatsa idi, mən bu adanı tamamilə partladardım.

— Yəqin ki, gəmi size çox baha başa gəlmışdır.

— Adı dəmir gəminin hər tonu 1125 franka başa gelir. Mənim "Nautilus"um 1500 ton ağırlığındadır. Beləliklə, ancaq təchizatı iki milyon frankdan bir qədər az, içerisindeki kolleksiya və incəsənət əşyaları da hesablanşa, hamısı bir yerdə "Nautilus" təqribən dörd-bəz milyon franka başa gəlmışdır.

— Kapitan, axırıncı bir suala da icazə verin.

— Buyurun, professor!..

— Siz çoxmu dövlətlisiniz?

— Mənim dövlətim ölçüsündür. Mən heç bir çətinlik çekmədən və heç yoxsullaşmadan Fransanın on milyardlıq dövlət borcunu vera bilərəm.

Mən bu qəribə adamın üzünə çox diqqətlə baxırdım. Görəsen, o mənim ona olan inamımdan sui-istifadə edirdimi? Gələcək bunu göstərəcək idi.

ON DÖRDÜNCÜ FƏSİL

"QARA ÇAY"

Su yer üzünün üç yüz altmış bir milyon kvadrat kilometrlik sahəsini tutmuşdur. Bu su kütłəsinin hacmi min üç yüz yetmiş milyon kub kilometrə bərabərdir. Beləliklə, bu suyun çəkisi min üç yüz yetmiş kvintilyon tona qədərdir.

Bu rəqəmi anlamاق üçün kvintilyonun milyarda nisbətini, milyardın birə nisbəti kimi başa düşmək lazımdır. Yaxud başqa sözə desək, kvintilyonda, bir milyardda olan təklik qədər milyard vardır.

Hələ Yer kürəsinin ilk zamanlarında od dövrünü su dövrü evəz etmişdi. Əvvəlcə okean bütün yer üzünü bürümüşdü. Sonra siluri dövründə yaxşı-yavaş dağlar yaradan hadisələr başlandı. Okean içerisinde dağ təpəcikləri, bir az sonra isə adalar görünmeye başladı. Onlar tez-tez baş verən su daşqınları nəticəsində itir, bir az sonra yene üzə çıxır, möhkəmlənir və qitələri əmələ götürürdülər. Beləliklə, quru bu gün bizim gördüyüümüz şəkil aldı. Quru, suyun yüz qırx milyon altı yüz yeddi kvadrat kilometrlik bir sahəsin tutdu.

Qitələrin bugünkü vəziyyəti bizə yer üzündəki suyu:

Şimal buzlu okean,

Cənub buzlu okean,

Hind okeanı,

Atlantik okeanı,

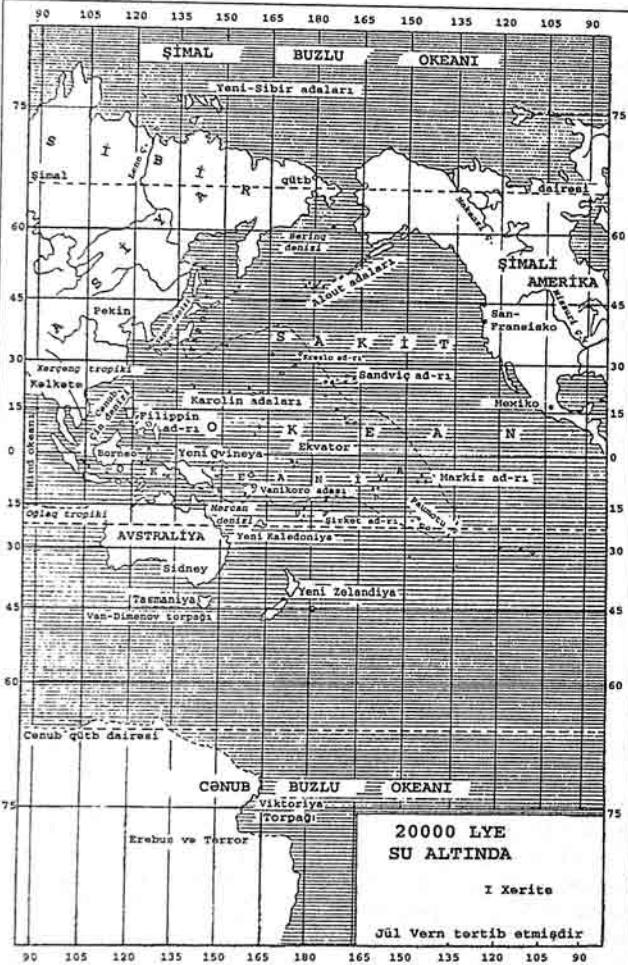
Sakit okean

olmaqla beş böyük hissəyə ayırməq imkanını verir.

Sakit okean uzunluq dairəsinin yüz qırx beş dərəcə boyu ilə iki qütb dairəsi arasında şimaldan cənuba doğru, Asiya və Amerika arasında qərbən şərqi doğru uzanmışdır. Bu, okeanların ən sakitidir, o, enli, lakin lal axını, qabarmanın çökilməsi az, bol yağışlıdır.

Mənim qeyri-adi səyahətlərimin başlığı okean belədir.

— Professor, əgər istəsəniz, — deyə kapitan Nemo mənə müraciət etdi, — biz bu saat olduğumuz yeri, yəni səyahətlərimizin başlığı bu nöqtəni dübədüz təyin edə bilerik. İndi saat on ikiyə on beş dəqiqə qalmışdır. Mən bu saat "Nautilus"un okean üzünə qaldırılmasını əmr edərəm.

Bu sözleri deyib kapitan elektrik zenginin düymesini üç defa basdı. Nasoslar rezervuarlardan suyu boşaltmağa başladılar. Manometrin eğrəsi yerinden oynadı və sferblatın üzəri ilə hərəkət edərək, təzyiqin getdikcə azaldığını göstərməyə başladı. Bu, "Nautilus"un yuxarı qalxdığını göstəirdi. Nəhayət, sıfır üstündə dayandı. Kapitan Nemo mənə:

— Biz suyun üzüne qalxmışıq, — dedi.

Mən mərkəzi pilləkənə tərəf yönəldim və onun dəmir pillələri ile yuxarı qalxaraq, açıq qapıdan "Nautilus"un göyərtəsinə çıxdım.

O, sudan ancaq səksən santimetr qədər çöle çıxmışdı. "Nautilus"un inyəyəbənzər görünüşü, doğrudan da, uzun bir sıqarı xatırladırdı. Mən onun böyük quru sürünlərinin bədənini örtən pulabənzər demir haşiyəsinə fikir verdim. Bütün gəmilərinin "Nautilus"u ne üçün deniz heyvanına oxşatmaları indi mənə aydın oldu.

"Nautilus"un gövdəsində yarımgizli bir veziyətdə yerleşmiş qayıq göyərtənin ortasında çox da böyük olmayan bir dikdir əmələ getirmişdi. Burun və də tərəflərdə maili divarları qalın mərciməkşəkilli bülurlarla şüslənmiş iki, çox da uca olmayan kabinə görünürdü. Qabaqda "Nautilus"u idare edən sükan, arxada isə yolu işıqlandıran parlaq elektrik projektoru yerləşmişdi.

Dəniz gözəl, gőy üzü açıq idi. Uzun gomi okean balıqları arasında yavaş-yavaş yırğalanırdı. Yüngül şərq külüyi suyun üzünü xərifcə ləpələndirirdi. Açıq havada aydın görünən üfüq düzgün müşahidə aparmağa imkan verirdi.

Dəniz bomboş idi. Ətrafdə nə bir ada, nə də qaya görünürdü. "Avraam Linkoln" da gözə dəymirdi.

Bizi sonsuz və əzəmətli bir su səhrası əhatə etmişdi.

Kapitan Nemo günortanı gözləyərək, sekstantı gözlərinə yaxınlaşdırıb günəşin yüksəkliyini təyin etdi. O bu vəsitə ilə olduğumuz yerin en dairəsini müyyəyənləşdirdi. Müşahido zamanı onun bir əzələsi belə tərpənmirdi. Sekstant məmrədən hazırlanmış heykəlin elində belə bundan hərəkətsiz dayana bilməzdii.

— Günortadir, professor, — deyə o mənə müraciət etdi. — Aşağı düşmək isteyirsinizmi?

Mən suyunun balaca sariya çalması ilə mütləq Yaponiya sahilərinin yaxınlığında olduğumuzu göstərən okeana son dəfə nəzər salaraq onun arxasında salona endim.

Kapitan Nemo orada xronometrin köməyilə olduğumuz yerin uzunluq dərəcəsini teyin etdi, öz hesabını bundan əvvəlki bucaqlıqla müşahidələri ilə yoxladı və "Nautilus"un olduğu yeri taparaq xəritəyə bir nöqtə qoyma.

— Cənab Aronaks, — deyə o mənə müraciət etdi, — biz qərb uzunluğunun $137^{\circ}15'$ -sindəyik.

— Hansı meridian? — deyə mən tez soruşdum və fikirləşdim ki, kapitanın verəcəyi cavab bəlkə onun hansı millətdən olduğunu bər qədər aydınlaşdırır.

— Məndə Paris, Qinviç və Vaşinqton vaxtı ilə qurulmuş bir neçə müxtəlif xronometr vardır, — deyə o cavab verdi. — Lakin bu gün sizin burada olmanız şərfinə mən Paris meridianından istifadə etdim.

Mən bu cavabdan heç bir şey öyrənə bilmədim. Təşəkkür üçün başımı aydim.

Kapitan sözüne davam etdi.

— Biz Paris meridianından $137^{\circ}15'$ qərb uzunluğu və $30^{\circ}7'$ şimal enliyindəyik. Başqa sözə desək, Yaponiya sahillərindən təqribən üç yüz millik bir masafadəyik. Deməli, biz bu gün, noyabrın sekizində, günorta öz sualtı dünyaya tedqiqatımıza başlayırıq. İndi isə, cənab professor, mən sizin işləməyinizə mane olmayacağam. Mən əlli metr dərinliyə cumaraq şərq-şimal-şərq tərəfə istiqamət götürməyi amət etmişəm. Bu böyük xərita üzərində gündəlik keçilən yol qeyd ediləcəkdir. Salon tamamilə sizin ixtiyarınızdadır.

Kapitan Nemo baş ayərək çıxdı. Mən dərin fikrə gedərək salonda tək qaldım. Fikrimi nə qədər yayındırmaq istəsəm də, yenə "Nautilus"un sahibinə gəlib çıxırdım.

Heç bir vətəni olmadığını vüqarla elan edən bu adamın milliyətini teyin etmək mənə qismət olacaqdır? Onda insanlıq qarşı bu nifrəti oyadan kim və yaxud nə idi? Bu da dünya tərəfindən incilimmiş "tanınmamış" alimlərdən, Konselin dediyi kimi, Qaliley¹, ya da öz ölkəsindən qovulmuş inqilabçı alimlərdən biri idimi? Hələlik mən bunu bilmirdim.

O, təsədűfun onun gəmisinə tullamış olduğu məni çox qonaqpərvətliliklə, lakin həyatının onun əlində olduğunu unutmağıma imkan

verməyən bir soyuqluqla qəbul etmişdi. O, bir dəfə də olsun mənim ona uzatdığını əlimi sixmamış və özü mənə el verməmişdi.

Mən düz bir saat bu adamın insanı sarsıdan sərrini anlamaq, onu həll etmək üçün fikirlərə qərəb oldum.

Sonra mənim nezərim masanın üzərində sərilmis xəritəyə saatda və barmaqımı kapitan Nemonun teyin etmiş olduğu uzunluq və en dairələrinin bir-birini kəsdiyi nöqtənin üstüne qoymud.

Dənizin da qiteler kimi öz çayları var. Rəngi və hərarət dərəcəsi ilə asanca tanınan bu axınlar, başqa sularдан seçilirlər. Okean axınları içerisinde ən möşhur Holfstremdir. Elm xəritəyə istiqamətində görə beş böyük axın daxil etmişdir. Bunnlardan birincisi — Atlantik okeanının şimal, ikinci — cənub hissəsində, üçüncüü — Sakit okeanın cənub, dördüncüü — şimal hissəsində, nohayət, beşinci isə — Hind okeanının cənub hissəsindədir. Çox ehtimal ki, hələ Xəzər və Aral dənizlərinin və eləcə de Asiyadan böyük göllərinin vahid bir su hovuzu təşkil etdikləri qədim zamanlarda Hind okeanının şimal hissəsində altıncı axın da vardı.

Onlardan Kuro-Şivo axıntısı, xəritədə "Nautilus"un olduğu yeri göstərən nöqtədən keçirdi. Yapon dilində adanın mənəsi "Qara çay" olan bu axıntı tropik günəş şüaları ilə qızaraq və Bengaliya körfəzində çıxaraq, Malakka boğazından keçir. Asiya sahilleri boyunca axır və Sakit okeanın şimal hissəsində öyri bir xətt ilə ta Aleut adalarına qədər uzanır.

Bu axıntı kafur ağacılarının gövdələrini və başqa tropik bitkiləri özü ilə aparır, aydın rəngi və yüksək hərarətli okeanın tünd-yaşıl və soyuq suyundan koskin suretdə seçilir.

"Nautilus"un yolu bu axın ilə idi. Mənim fikrimdə bu axının Sakit okeanın əcsuz-bucaqlı boşluğu içerisinde necə itdiyini təsəvvür edərək xəritədə onu izleyirdim. Bu fikir məni o qədər möşgül etmiş və mən həyatdan o qədər uzaqlaşmışdım ki, hətta Ned Lendin və Konselin salona girdiklərini belə bilməmişdim.

Mənim sevimli yoldaşlarım burada, gözlərinin qabağındağı bu zənginliyi görərək yerlərində donub qalmışdır.

— Biz haradayıq... — deyə kanadlı səsləndi. — Bura Kvebek muzeyidir, nədir?

— Ağamın razılığı ilə, — deyə Konsel etiraz etdi. — Mən Kvebek muzeyindən artıq Somerar otelində olduğumu zənn ederdim.

¹ Qaliley (1564-1642) — Yer kürösünün Günsənətrafında hərləndiyini dediyi üçün ruhanilar tərəfindən toqib edilən böyük italyan alimi

– Dostlarım, – deyə mən onlara cavab verdim, – siz nə Kanadadasınız, nə də Fransada, siz suyun səthindən əlli metr aşağıda “Nautilus”un içindəsiniz.

– Madam ki, ağam deyir, ona inanmaq lazımdır, – deyə Konsel cavab verdi. – Lakin doğrusunu desək, bu salon hətta mənim kimi bir flamandlı heyrətə sala bilər.

– Dostum, istədiyin qədər heyrat və təəccüb edə bilərsən. Lakin bir vitrinə də bax, orada sənin kimi bir təsnifatçı üçün işləməli çox şey vardır.

Konseldən təsnifat ilə məşğul olmaq üçün ikinci dəfə xahiş etmək lazımlı deyildi. O çıxdan vitrinin üzərinə oyılmış və bir təbiətşuras dili ilə nə isə sinif, dəstə, yarımdəstə, ailə, soy, növ deyə mızıldanırıdı.

Konxialogiya ilə maraqlanmayan Ned Lend isə bu müddətdə kapitan Nemo ilə görünüm haqqında mənənə bir xeyli sual verdi. Mən onun kim və haralı olduğunu, bu saat hara getdiyini, bizi nə kimi dərinliklərə apardığını öyrənə bilmışəmmi, ya yox? – deyə soruşdu.

O, birinə belə cavab verməyə imkan vermədən, minlərcə sual yağırdı.

O saatlıqlıdan sonra, mən öz bildiklərimi danışdım və öz növbəmdə bu müddətdə onun nə görmüş və nə eşimmiş olduğunu soruştum.

– Heç bir şey görməmişəm, heç bir şey də eşimmişəm, – deyə o cavab verdi. – Mən hətta gəmi komandasından da bir nəfəri belə gərə bilməmişəm. Bəlkə elə bunun komandası da elektrikdəndir.

– Elektrikdən..

– Vallah, buna inanmaq olar... Lakin, cənab professor, – deyə hələ də öz fırından el çəkməmiş Ned Lend soruşdu. – Bu gəminin ekipajı neçə nəfər ola bilər? On, iyirmi, əlli, yüz?..

– Sizin bu sualınıza heç bir cavab verə bilməyəcəyəm, Lend! Siz “Nautilus”u əla keçirmək və ya ondan qaçıb qurtara bilmək fikrini birdəfəlik başınızdan çıxarıın. Bu gəmi müasir texnikanın möcüzəsidir, əgər onunla yaxından tanış olmaq, onu yaxından öyrənmək mənənə qismət olmasayıdı, mən bütün heyatımın mənasız keçməsinə peşman olacaqdım. Heç olmasa, möcüzələr arasında soyahət etdiyimizə görə çoxları bize paxılılıq edə bilərdi. Bir sözlə, özünüüzü yaxşı aparın və gəlin otrafımızda nələrin baş verdiyini müşahidə edək.

– Müşahide edək, – deyə çəngəlçi bağırıldı. – Bu dəmir həbsxanada heç bir şey görə bilməzsən. Biz ancaq kor adamlar kimi hərəkət edirik.

Ned Lend cümlosunu deyib qurtarmamışdı ki, birdən salonu tama-mile qaralıq büründü. İşıqsاقan tavan elə süretlə söndü ki, mənim gözlərim birdən-bire qaranlıqdan çox, parlaq işığa çıxmış bir adam gözü kimi ağardı.

Bizim dilimiz tutuldular və bu saat başımıza nələr: yaxşıımı, pismi iş gələcəyini bilməyərək, hərəkət etməyə belə halımız qalmadı, lakin bu vaxt “Nautilus”un dəmir haşiyəsi hərəkət edilmiş kimi bir gurultu eşidiildi.

– Axırımız çatdı, – deyə Ned Lend mızıldandı.

Salon birdən yenə işıqlandı. İşıq hər iki tərəfdən, divarlarında olan yumurtaşəkilli direklərdən düşürdü. Qalın su təbəqələri elektrik projektorları ilə çox parlaq surətdə işıqlandırılmışdı. İki qalın bühlür pəncərə bizi dənizdən ayırdı. Əvvəlcə mən kövrək arakəsmənin sına bilməsindən qorxaraq diksindim. Lakin pəncərələrin məsədən qayırılmış qalın çərçivələrini gördükdən sonra arxayınladdım. Çünkü bu çərçivələr şüşələre çox möhkəmlik verməli idi.

Dəniz “Nautilus”dan bir mil radiusda çox gözəl görünürdü. Nə qədər gözəl, qeyri-adi bir mənzərə idi!.. Şəffaf su təbəqələrini yararaq keçən elektrik işığının ağlaşımaz effektini, işıqdan kölgəyə keçmələrin yumşaq ahəngini, kölgələrin təsəvvüra gəlməyən zənginliyini kim təsvir de bilər?

Dəniz suyunun şəffaflığı hamiya məlumdur. Dəniz suyu ən təmiz bulaq suyundan daha təmizdir. Onun içərisində möhlül halına gəlmiş mineral duzlar isə bu şəffaflığı daha da artırır. Okeanın, misal üçün Antil adaları kimi, bir çox yerlərində on metrlərlə dərinlikdə belə qalın su təbəqələri altında, dənizin dibindəki hər kiçik qum parçasını belə çox aydın görmək olar.

Dənizin dərinliklərində birdən-birə alovlanmış kimi yanmış elektrik işığı, “Nautilus”un ətrafında olan suyu, işıqlandırılmış su deyil, sanki maye alov axımına çevirmişdi.

Əgər Eremberqin dərin su təbəqələrinin fosfor işığı buraxması haqqında olan fərziyyəsi düzgündürse, demək, təbiət su dərinliklərində yaşayış heyvanlara görünməmiş gözəlliklər mənzərəsi bağış-

lamışdır. Mən buna "Nautilus"un pəncərəsindən işığın sudakı rəq-sini seyr edərkən qəti surətdə inandım.

Salonun hər iki tərəfindən insanların həle tədqiq etmədiyi və bilmədiyi varlıqlar dünyasına dair pəncəre açılmışdı. İçəridə hakim olan qaranlıq, xaricdəki işığın effektini artırır və biz sanki nəhəng akvarium şübhəsinin arxasından baxırdıq.

"Nautilus" eley bil tərəfənmədən yerində dayanmışdı. Bu, ətrafda bizim hərəkət etdiyimizi göstərə biləcək heç bir hərəkətsiz şeyin olmaması ilə izah edildi. Lakin ara-sıra sualtı gəminin burnu tərəfindən yarılaraq çıxan kiçik su axınları böyük sürelə gözlərimiz qarşısından keçib-gedirdi. Biz bütün bunlara meftun olaraq, pəncərənin şübhəsinə sıxlımsıdıq, öz hissiyyatımızı ifadə üçün heç bir söz tapa bilmirdik.

Birdən Konsel dənisi:

— Hə, dostum Ned, siz ki görmək isteyirdiniz?.. Baxsanız...

— Maraqlıdır, maraqlıdır, — deyə kanadalı bu mənzərə qarşısında öz nifretini və qaçmaq arzusunu unudaraq dilləndi. — Bu gözəl tamaşanı görmək üçün uzaq yerlərdən gəlməyə dəyər.

— Kapitan Nemonun həyatı indi mənim üçün aydınlaşdır, — deyə mən səsləndim. — O özü üçün yeni bir dünya yaratmış və indi onun sarsıcı möcüzələrinin tamaşasından ləzzət və nəşə alır.

— Bəs bu balıqlar haradadırlar? — deyə kanadalı soruşdu — mən heç balıq görmürəm.

— Sizin üçün hamısı bir deyilmi, Ned? — deyə Konsel cavab verdi.

— Siz ki onları tanımirsiniz.

— Nəcə yəni tanımiram? Mən ki balıqçıyam, — deyə Ned Lend dilləndi.

Dostlar arasında mübahisə qızıçıdı. Onların hər ikisi balıqları tanıydırlar. Lakin hərəsi özünə görə. Hamiya məlumndur ki, balıqlar fəqərəlilər tipinin birinci sinfini təşkil edir. Elm onlara qolsemlərlə tənəffüs edən, suda yaşamağa uyğunlaşmamış soyuqqanlı fəqərəlilər, — deyə tamamilə doğru bir tərif vermişdir. Balıqlar, sümüklülər, yəni bel sütunu sümük fəqərələrindən ibarət olanlar və qıçırdıqlılar, yəni bel sütunu qıçırdıq fəqərələrindən ibarət olanlar kimi iki yarımsinfe ayrıılırlar.

Yəqin ki, kanadalı balıqların bu cür bölgüsünü eşitmİŞdi. Lakin Konsel, şübhəsiz ki, ondan çox bilirdi. Buna görə də o, Nedlə də-

laşaraq, doğrudan da, səmimi olmaq və bunu aydınlaşdırmaq üçün dedi:

— Ned, dostum, siz balıqlar üçün bir dəhsətsiniz, siz bacarıqlı və çəld bir balıqcısınız. Ömrünüz boyu siz bu maraqlı balıqların min-lərcəsini tutmuşsunuz. Lakin mən mərc etməyə hazırlam ki, siz onları təsnifi haqqında heç bir təsəvvürə malik deyilsiniz.

— Heç də yox, — deyə kanadalı çox ciddi şəkilde cavab verdi, — balıqlar yeyilənlər və yeyilməyənlər deyə iki yere ayrırlar.

— Bu, qarınqluların təsnifatıdır, — deyə Konsel güldü. — Deyin görüm, siz qıçırdıqlı və sümüklü balıqlar arasındaki ferqi bilirsinizmi?

— Belək də bilirəm.

— Bu siniflərin bölgülərini necə?

— Yox, bu barədə məlumatim yoxdur.

— Elə isə, Ned, qulaq asın və yadınızda yaxşı saxlayın. Sümüklü balıqlar altı dəstəye bölünürler: — birinci dəste — öz görünüşü ilə dərəği xatırladan qəsəmeli, üst çənəsi hərəkət edən və bütün olan tikan ləlekli balıqlardır. Bu dəste on beş ailədən ibarətdir. Yəni bütün məlumat balıqların dördə üç hissəsini təşkil edir. Bu dəstənin nümayəndəsi — adı xani balığıdır.

— Yaxşı lezzətli balıqdır, — deyə Ned Lend öz fikrini dedi.

— İkinci dəste, — deyə Konsel sözünə davam etdi, — açıq qovuqcuqlu balıqlardır. Bunların qarın üzgəcləri döş üzgəclərinin arxsında, qarınlarının altında olur, özü də çiyin sümüklərinə bağlanırlar. Bu dəstə beş ailədən ibarətdir. Şirin su balıqlarının böyük hissəsi bu dəstəyə daxildir. Durnabalıq və sazan balığı bu ailədəndir.

— Fu, — deyə Ned Lend iyənirmiş kimi: — şirin su balıqlarını heç sevmirəm, — dedi.

— Üçüncü dəste, — deyə Konsel yenə sözünə davam etdi, — yumşaq ləlekli balıqlardır. Bunların qarın üzgəcləri döş üzgəclərinin altında yerleşmişdir, özü də baxavasılıtə çiyin sümükləri ilə bitişik hədədir. Bu dəstədə dörd ailə vardır. Qalxanbalığı belə balıqlardandır.

— Balıq deyəndə də bax budur, — deyə balıqlara, ancak bir aşpaz gözü ilə baxmaqdə inadkarcasına davam edən çengəlcə qışqırı.

— Dördüncü dəstə, — deyə Konsel ona qulaq asmadan sözüne davam etdi, — yalnız birçə ailədən ibarətdir ki, bu da qarın üzgəci olmayan uzun bədənlı, sıx və bir çox hallarda sürüşkən derili olan balıqlarından ibarətdir.

— Dadlı balıq deyil, — deyə çəngəlçi qeyd etdi.
— Beşinci dəstə, — deyə Konsel sözüne davam etdi, — dəstəqəl-səməlilərdir. Bunların bütöv və hərəkət edən çənələri və qəlsəmə qövsü boyunca cüt-cüt düzülmüş, xirdaca dəstəyə bənzəyən qəlse-mələri olur. Bu dəstədə yalnız birçə ailə vardır. Nümayəndələri dəniz ayğırıdır.

— Fu, iyronidik! — deyə kanadalı üz-gözünü turşutdu.
— Altıncı, həm də axırıcı, — deyə Konsel davam etdi, — çənə sümükləri hərəkətsiz bir surətdə əngarasi sümüye birləşmiş və damaqaltı tağı kəlləsi ilə birləşən bitişikçənəlilərdir. Bu dəstədə dərililər və qayadışılırlar kimi iki ailə vardır. Bunların nümayəndəsi isə yəni balığıdır.

— Bəli, ancaq qazan zibilləməyə yarayan, — deyə kanadalı əlavə etdi.

— Başa düşdünümüzü?! — deyə Konsel soruşturdu.
— Heç bir şey anlamadım, Konsel, — deyə çəngəlçi cavab verdi,
— lakin davam edin. Sizin dedikləriniz çox maraqlı şeyllərdir.

— Qiğırdaqlı balıqlar yarımsinfinə gəlinçə, — deyə Konsel sakitəcə sözünü davam etdi, — onlar ancaq üç dəstəyə bölünürler.

— Nə qədər az olsa, bir o qədər yaxşıdır, — deyə Ned Lend əlavə etdi.

— Birinci, çənələri halqa şəklində bir-birile birləşmiş və qəlse-mələri minlərca yarıqlardan ibarət olan girdəağızlılardır. Bu dəstə yalnız birçə ailədən ibarətdir. Nümayəndəsi bufə balığıdır.

— Pis balıq deyil, — deyə Ned Lend cavab verdi.
— İkinci, girdəağızlılarda olduğu kimi qəlsəməli — naxa balığı və skatlardır. Lakin bunların alt çənələri mütehərrikkir.

— Necə? — deyə Ned Lend qışkırdı, — naxa balığı və skatlar bir dəstədəndirlər.. Yox, əzizim Konsel, siz əgər skatların salamat qal-malarını istəyirsinizsə, onları naxa balığı ilə bir dəstəyə salmağınızı məsləhət görmürəm.

— Üçüncü dəstə, — deyə Konsel gözünü belə qırpmadan sözünü davam etdi, — qəlsəmələri yalnız birqapaklı yarıqlardan ibarət olan uzunburun balıqdır. Bu dəstədə dörd ailə vardır. Nümayəndəsi uzunburun balıqdır.

— Aha! Konsel, ən yaxşısını axıra salmışınız. Yaxşı, qurtar-dınızنى?

— Qurtardım, Ned! Lakin deməliyəm ki, bunları bilməkə siz çox az şey öyrənmiş olduğunuz. Çünkü dəstələr yarımdəstələrə, ailələrə, yarımailələrə, soyulara, növlərə, növ müxtəlifliyinə bölünürler¹.

— Bura baxın, Konsel, bu da sizin üçün bir neçə növ müxtəlifliyi, — deyə kanadalı üzünü pəncəreye tərəf çevirdi.

— Bəli, balıqlar... — deyə Konsel səsləndi. — Ele bil ki, biz bu sakit akvarium kənarındayıq.

— Yox! — deyə mən etiraz etdim. — Akvarium ancaq qəfəsdir. Halbuki, bu balıqlar göydəki quşlar kimi sərbəstdirlər.

— Aha, Konsel, bu balıqların adlarını deyin görüm, — deyə Ned Lend soruşturdu.

— Bu mənim ixtisasıma daxil deyil, — deyə Konsel cavab verdi. Bu barədə ağama müraciət edin.

Doğrudan da, əslində çox yaxşı oğlan olan bu mütəxəssis təsnifçı təbiətşunas deyildi. Ona görə də mən onun təbii halında tuns balığını bir yastıqarın balıqdan seçib-seçməyəcəyini deyə bilməzdəm. Bu bəredə o heç terəddüd etmədən bütün balıqların adlarını saya bilən təcrübəli kanadalının tamamilə əksi idi.

— Bu buynuzbellidir, — deyə mən cavab verdim.
— Özü də Cin buynuzbellisidir, — deyə Ned Lend əlavə etdi.

— Soyu buynuzbelli, bərkədərilər ailəsindən, bitişikçənələr dəs-tosindən, — deyə Konsel mızıldandı.

Doğrudan da, Konsel və Ned Lend, ikisi birlikdə mükemmel bir təbiətçini evəz edə bildirlər.

Kanadalı səhv etməmişdi. Doğrudan da, bədənləri yastılaşmış, bel üzgəcləri tikanlı, dərisi kele-kötür buynuzbellilər, quyruqlarını bürümüş dörd cərgə tikanlarını oynadaraq "Nautilus"un ətrafında o yan-bu yana üzürdülər.

¹ J.Vernin göstərdiyi bu təsnifat köhnəlmış və dəyişdirilmişdir, ilənbəlğinin mən-sub olduğu girdəağızlı balıqlar, balıq sinfindən ayrılmış və müstəqil sınıf təşkil etmişdir. Balıqlar sınıfı iso aşağıdakı yarımsinflarla bölünür: 1. Naxa balığı və skatların mənsub olduğu köndəlonagızlılar; 2. Ximerler; 3. Tərkibinə uzunburun balıqlar dəs-tosu ilə həqiqi sümüklü balıqlar dəstəsi daxil olan sümük-skəltli balıqlar, həqiqi sümüklü balıqlar iso açıqrovucuqlular, yumşaqloklular, sortloklular, bərkçənələr, bitişikçənələr və dəstəqəsəmələr yarımdəstələrə bölünürler; 4-cü yarımsinfi iso ikitonəffüslü balıqlar təşkil edirler. Eleco da J.Vernin balıqların təsnifatı haqqında verdiyi başqa məlumatlar da xeyli köhnəlmışdır.

Bellerinin üstü boz və qarınlarının altı ağ olan bu balıqların bədənindən gözəl bir şey olduğunu çətin təsəvvür etmək olardı. Buynuz-bellilərlə yanaşı küləkdə yellənen qumas parçalarla oxşar skatlar üzürdülər. Mən onların arasında sarımtıl belli, zərif cəhrayı qarınlı Çin skati gördüm. Gözlərinin üstündə üçər tikan olan bu növ müxtəlifliyinə çox az-az təsadüf edilir. Lasaped, ümumiyyətlə, Çin skatinin varlığına şübhə edirdi. Çünkü o bunu ancaq yapon şəkillərində görmüşdü.

Düz iki saat idi ki, bu böyük sualtı ordu "Nautilus" a yol yoldaşlığı edirdi. Mən öz gözəllikləri və iti hərəkətləri ile bir-birilə rəqabət aparan bu balıqlar arasında yaşıl ləvrək balığı, belində ikiqat qara xətt olan parboniya balığı, göy bədənli, gümüş başlı yapon makreli, tekce adları üçün böyük təsvir lazımlı olan lazor balıqları, rəngləri yaşılı, göye çalan üzgəci olan zolaqlı sparları, quyuğunun ətrafi qara zolaqlı və altı "kəmərciklərle" haşiyələnmiş sparlar, bəzisi bir metr uzunluğunda olan cüllüt balığı, nəhayət, altı fut uzunluğunda xırda, lakin diri gözlü, iri ağızlı ilanbalığı və s. bir çox balıqlar gördüm.

Biz özümüzü heyrətdən elə ala bilmirdik. Ned balıqların adlarını birçə-bircə deyir, Konsel tez onları siniflərə ayırır, mən isə onların sürətlərindən və gözəlliklərindən cuşa galirdim. Mən indiyə qədər heç bir yerde, öz təbii mühitləri içərisində bu qədər diri, azad balıq görməmişdim.

Bizim gözlerimizin önündə tez-tez batıb-çıxan bu müxtəlif növləri, bu Yapon və Çin denizlərinin balıqlar kolleksiyasını sadalamağayaqam. Göründüyü kimi, yəqin ki, parlaq elektrik işığına cəlb olunan bu balıqlar böyük dəstələrlə axışub galirdilər.

Salon birdən işıqlandı. Dəmir qapılar örtüldü. Bu füsunkar mənzərə yox oldu. Lakin mən uzun zaman onların xeyalından ayrıla bilmədim. Təsadüfən divardakı cihazlara baxaraq, kompasın əqrəbinin əvvəlki kimi şərq-şimal-şərq istiqamətində manometr təzyiqinin əlli metr dərinliyə məxsus olan beş atmosfer olduğunu, elektrik laqın isə saatda on beş mil sürət göstərdiyini gördüm.

Mən kapitan Nemonu gözledim. Lakin o gəlib çıxmadi. Xronometr günortadan beş saat keçdiyini göstərdi.

Ned Lend və Konsel kayutlarına döndülər. Mən de öz kayutuma getdim. Nahar masanın üstünə qoyulmuş və məni gözləyirdi.

Bugünkü xörek tisbağa şorbası, ciyəri ayrıca hazırlanmış və çox lezzətli, nadir xörək olan Barbuniya qızartması və qızıl balıq ətindən dəha lezzətli olan girdəbaşlı, tikangözülü balığın can ətindən ibarət idi. Mən axşamı mütləc ilə keçirdim. Yuxu mənə qalib gəlməyə başlayanda, çarpayıya uzanaraq dərin yuxuya getdim. Bu zaman "Nautilus" "Qara çay" in axını ilə sürətlə üzürdü.

ON BEŞİNCİ FƏSİL

YAZILI DƏVƏT

Ertesi gün, yəni noyabrın 9-da mən öz on iki saatlıq yuxumdan gec oyandım. Konsel öz adəti üzrə, yənə də "ağam gecəni necə keçirdi?" - deyə soruşmaq üçün gələrək, əmrə hazır olduğunu söyledi. O guya dünyada yataqlıdan başqa heç bir şəxslə maraqlanmayan kimi görünən öz kanadlı dostunu ölü kimi yatmış halda qoyub gəlmışdı.

Mən öz sevimli Konselime, bəzən tutar-tutmaz cavablar vermək, onun istədiyi qədər lağlaqlıq etməsinə imkan vermişdim. Kapitan Nemonun dünənki tamaşaşa iştirak etməməsi mənə toxunmuşdu. Lakin mən bu gün onu görmək ümidiñde idim.

Mən öz qumas kostyumumu geydim. Qumasın zahiri görünüşü Konselin təqidində səbəb oldu. Mən ona bu malin bəzi balıqqulagişlərinin qayalara yapışmayan ipəkli liflərində hazırlanlığını dedim. Bu liflərdən çox yumşaq və isti parçalar hazırlayırdılar. Beləliklə, dəniz özü "Nautilus" un ekipajını geyimlə təmin edir və onlar nə pambığa, nə qoyun yununa, nə de ipəkqurduna möhtacdırlar.

Mən geyindikdən sonra salona keçdim. Orada heç kəs yox idi.

Mən şüşə vitrinlərin altında qoyulmuş qiymətli daş-qasıların tamaşaşına daldım. Qurudulmuş olmalarına baxmayaraq, öz gözəllik və parlaqlığını itirməmiş ən az tapılan dəniz bitkilərindən düzəldilmiş herbarilərin içinde eşənləndim.

Bütün günü bununla keçirdim. Kapitan Nemo yena də görünmədi. Salon pəncərələrinin dəmir layları açılmadı. Bəlkə də bu gözəl mənzərələrə çox tamaşa etməkdən usandırmış istəmirdilər. "Nautilus" yənə də əvvəlki kimi, əlli-altmış metr dərinlikdə və saatda on iki mil sürətlə şərq-şimal-şərq istiqamətdə gedirdi.

Sabahısı, yəni noyabrın onu da belə təklikdə keçdi. Mən "Nautilus" komandasından kimsəni görə bilmədim. Ned və Konsel günün çox hissəsini mənimlə keçirdilər. Kapitanın yoxluğu onları da təəcübənləndirirdi. Bu qəribə adam, bəlkə də xəstələnmışdı. Ya da o bizim haqqımızdakı qərarını deyişdirmişdi?

Her halda, Konselin çox doğru olaraq qeyd etdiyi kimi, bizim heç bir şəydən şikayət etməyə haqqımız yox idi. Biz tamamılı şərbət idik, həm də bizi dadlı və doyuncu yemək verirdilər. Sahibimiz müqavilənin şərtlərinə ciddi əməl edirdi. Bir də vəziyyətimizin bu qeyri-adiliyi biza o qədər teskinlik verirdi ki, taleyimizin bəle olması üçün təssüf etməyə haqqımız qalmırıdı.

Bu gün mən, başımıza gələnləri yazmağa başladım. Bu mənim bütün olub-keçənləri indi olduğu kimi nağıl etməyimə çox kömək edir. Ən maraqlısı da burasıdır ki, gündəliyimi dəniz yosunlarından hazırlanmış kağıza yazırdımn...

Noyabrn on birinci günü səhər tezdən təzə və təmiz havanın içəriyə dolmasından mən bizim oksigen ehtiyatını təzələmək üçün dəniz üzərinə qalxdığımızı anladım.

Mən pilləkenlərə tərəf gedərək "Nautilus"un göyərtəsinə qalxdım.

Səhər saat altı idi. Ətrafi six duman bütürdü. Dəniz boz, lakin sakit idi, yalnız yüngülə qabartılar onun səthini güclə torpədirdi.

Məni bir məsələ maraqlandırırdı: kapitan göyərtəyə qalxacaqdır mı? Lakin hələlik öz şüsha budkasında əyləşmiş sükançıdan başqa göyərtəyə heç kəs yox idi.

Mən göyərtədə üzüqöyülü düşərək, duzlu dəniz buxarını böyük acıgözlükle tənəffüs edirdim.

Günəş şüalarının təsiri ilə duman yavaş-yavaş çekildi. Parlaq günəş, şərq tərəfdə üfüqün arxasından baş qaldıraraq yüksəldi. Dəniz onun şüaları altında barıt kimi alışdı. Küllək olacağımı xəbər verən lələyəoxşar buludlar insanı heyrətə salacaq qədər gözəl bir rəngə boyandı.

Lakin heç bir firtinadan qorxmayan "Nautilus" üçün küləkli günün nə əhəmiyyəti ola bilərdi?

Mən gündeşin bu fərəhli doğuşunu seyr edirdim ki, birdən arxa-dan ayaq səsləri eşidildi. Kim isə göyərtəyə qalxırdı.

Mən kapitan Nemoya salam verməyə hazırlaşdım ki, gələnin onun müəavinini olduğunu gördüm. Mən onu qabaqcə, kapitanla birinci

dəfə olan görüşümüzdə görmüşdüm. O, göyərtəyə, mənim burada olduğumu görmürək kimi çıxı və uzaq göstərən durbini gözlərinə yaxınlaşdıraraq, diqqətlə üfüqü gözdən keçirməyə başladı. Yoxlamasını qurtardıqdan sonra aşağıya düşən qapıya yaxınlaşaraq bu sözləri dedi:

— Wautron respoc orni virch!

Mən sonralar da bu sözləri çox eşitdiyim üçün, həmin cümləni olduğu kimi yadında saxlaya bilmədim.

Bunun nə demək olduğunu mən bilmirəm.

Müəavin bu sözləri deyərək, pilləkenlərlərə aşağı düşdü. Mən "Nautilus"un yene də suya cumacağını düşündüm və tələsik aşağıya düşərək öz otağıma gəldim.

Beləliklə, heç bir deyişiklik olmadan beş gün keçdi. Mən hər səhər göyərtəyə çıxırdım. Hər gün də o adam həmin sözləri deyirdi. Lakin kapitan Nemo isə görünmürdü.

Mən artıq onu bir daha görə bilməyəcəyimi qərarlaşdırımdım. Lakin bu belə olmadı. Noyabrn on altısında, Konsel və Lend ilə birlikdə otağıma girdiyim zaman, masanın üstündə mənə ünvanlanmış bir məktub gördüm.

Tələsik zərfi cirdim. Məktub fransız dilində möhkəm və aydın xətlə yazılmışdı. Lakin hərflərin yazılışı alman elifbasının kotik hərf-lərinə oxşayırdı.

Məktub belə yazılmışdı:

Cənab professor Aronaka
"Nautilus"un bortunda.
16 noyabr 1867-ci il

Kapitan Nemo sabah səhər Krespo adasının meşələrində olacaq. Ovda iştirak etməyi professor Aronakdan xahiş edir. Cənab professorun yoldaşlarının bu sayahətdə iştirak etməyə razılıq vermələri, kapitan Nemonu çox sevindirəcəkdir.

"Nautilus"un komandırı
Kapitan Nemo"

— Ov, — deyə Ned sevincindən qışkırdı.

— Özü də Krespo adası meşələrində!... — deyə Konsel əlavə etdi.

– Demək, bu adam hər halda bəzən quruya da çıxır, eləmi?
– Ned soruşdu.

Mən məktubu bir də yenidən oxuyaraq:

– Mənçə, bu çox aydın deyilmişdir, – deyə cavab verdim.

– Madam ki belədir, mütləq dəvəti qəbul etmək lazımdır, – kanadaltı öz fikrini bildirdi. – Quruya çıxdıqdan sonra biz vəziyyətdən asılı olaraq hərəkət plan qura bilərik. Bütün bunlardan başqa isə mən bir parça təzə ot yeməyə məmənnuniyyatla hazırlam.

Kapitan Nemonun qitələrin və adaların onda əmələ getirdiyi nifrat haqqında dediyi sözlər ilə məşəyə ova getmək üçün bugünkü dəvəti arasında olan açıq və aydın ziddiyətləri aydınlaşdırmağa cəhd etməyərək belə bir cavab verməklə kifayətləndim:

– Gəlin hamisindən qabaq bu Krespo adasının nə olduğunu öyrənək.

Xəritəni axtararaq nəhayət 32°40' şimal uzunluq və 167°50' qərb en dairələrində bu balaca adanı tapdım. Onu 1801-ci ildə kapitan Krespo kösf etmişdi. Köhnə İspaniya xəritələrində bu adanın adı, mənası "Gümüş qaya" olan Rokka de la Plata idi. Bu ada, bizim hərəkət etdiyimiz nöqtədən təqribən min səkkiz yüz mil qədər aralı idi. Beləliklə, "Nautilus" öz əvvəlki istiqamətini bir qədər dəyişmiş, indi artıq cənub-şərqə təraf getməli idi.

Mən xəritədə Sakit okeanın şimal genişlikləri içərisində itən bu balaca nöqtəni yoldaşlarımı göstərdim.

– Əgər kapitan Nemo bəzən quruya çıxırsa da, bu aydın bir məsələdir ki, bunun üçün qətiyyən insan yaşamayan adalar seçilir.

Ned Lend cavab verməyərək başını tərpətdi və Konsellə bərabər çıxb getdi.

Laqeyd və deyəsan, lal kimi dinməz olan xidmətçinin verdiyi axşam yeməyini yedikdən sonra mən fikrili halda yerimə girdim.

Ertəsi gün səhər, yəni noyabrın on yeddisi yuxudan oyan- diğim zaman "Nautilus"un tamamilə hərkətsiz dayandığını hiss etdim və tez geyinərək salona keçdim. Kapitan Nemo artıq orada idi.

O məni qarşılıqlaşdırmaq üçün yerindən qalxdı, salam verdi və onuna getməyə razı olub-olmadığımı soruşdu...

O özü bu sokkizgünlük yoxluğu haqqında heç bir işarə belə vurmadiğü üçün mən də bu barədə danışmaqdən çökindim və yalnız çox qısa olaraq mənim və yoldaşlarımın onunla getməyə hazır olduğunu bildirdim.

– Lakin kapitan, – deyə əlavə etdim, – bir sual verməyə icazə verin.

– Buyurun, professor, – o dedi, – bacarsam, cavab verərəm.

– Kapitan, bu necə olmuşdur ki, siz bütün yer üzü ilə əlaqəni kəsdiyiniz halda, Krespo adasında məşələre maliksınız?

– Bilirsiznizi professor, – deyə kapitan mənə cavab verdi, – mənim malik olduğum məşələr günəşden nə işlə, nə də istilik tələb edir. O məşələrde nə aslan, nə pələng, nə qapılan, nə də dörddayaqlı bir heyvan var. Varlığı birçə mənə bəlli olan bu məşə, yalnız birçə mənim üçün mövcuddur. Bu məşələr yer üzü məşələri deyil, sualtı məşələrdir.

– Sualtı məşələr? – deyə mən heyrətlə soruştum.

– Bəli, professor.

– Siz də mənə oraya getməyi təklif edirsiz?

– Tamamilə belədir.

– Piyada?

– Hətta ayaqlarınızı belə islatmadan.

– Özü də ova?

– Bəli, bəli, ova.

– Tüfənglə?

– Bəli, tüfəngle.

– Mən inanmayaraq şübhəli-şübhəli onun üzüne baxdım.

"Heç şübhə yoxdur ki, – deyə mən düşündüm, – bu adamın ağı yerində deyildir, o xəstədir. Yəqin ki, bu adam səkkiz gün davam edən və balka da hələ qurtarmamış bir xəstəlik keçirmişdir. Heyif!.. Mən onun qeyri-təbii xüsusiyyətlərə malik bir adam olduğunu istədim, lakin ağılsız olduğunu istəməzdim".

Bu fikirləri mənim üzümdən, yəqin ki, asanlıqla oxumaq olardı. Lakin kapitan Nemo heç bir söz deməyərək əlliə onu təqib etməyimi mənə işarə etdi. Mən də hər felakətə, hər hadisəyə hazır olan adam görkəmli onu izlədim.

– Biz yemək otağına gəldik. Burada bizi səhər yeməyi gözlöyirdi.

– Kapitan:

– Cənab Aronaks, öyləşin, – dedi – və heç bir təklif gözləmədən yeməyə başlayın. Yeyə-yeyə danişa bilərik. Mən size sualtı gözinti, sualtı seyahət vəd etmişəm, sualtı restoran söz verməmişəm. Ona görə də möhkəm yeməyinizi məsləhət görürəm. Biz ancaq gecə nahar edə biləcəyik.

Mən bu məsləhətə qulaq asaraq, özümü səhər yeməyilə bacarıdım qədər doydurdum.

Xöreyimiz doniz yosunları ilə adviyələnmiş müxtəlif balıqlar dan hazırlanmışdı. Mən də bu xöreyin üstündən, kapitan Nemoya baxaraq, içərisinə bir neçə damcı "Zarlı radomey" adlı məşhur yosunun qıçırılmış şərbəti qatılmış təmiz su içdim.

Başlangıçda kapitan Nemo sessiz-səmirsiz yeyirdi. Lakin bir neçə tikə yeyib özünü düzəldidikdən sonra:

— Mənə elə gəlir ki, professor, — dedi, — Krespo adası meşərində ova getmək üçün göndərdiyim çağrışı alanda siz, yəqin, məni öz sözünün üstündə durmayan bir adam hesab etmiş və sonra sizi sualtı meşələrə dəvət etdiyimi bildikdə isə, mənim dəli olduğum qərarına gəlmışsiniz. Cənab professor, insanlar haqqında belə asan mühakime yürütütmək yaxşı deyildir.

— Lakin, kapitan, inanın ki...

— Əvvəlcə mənə qulaq asmanızı rica edirəm. Sonra isə məni səbatısız və ya dəli hesab etməyin doğru hərəket olub-olmadığını özünüz mühakimə edərsiniz.

— Mən sizə qulaq asıram.

— Professor, siz də mənim kimi bilirsiniz ki, insan özü ilə lazımlığı olduğu qədər hava götürmək şərtli su altında qala bilər. İslanmayan palaları, başları isə geydikləri metal dəbilqə vasitəsilə müdafiə olunan, sualtı işlərdə çalışan fəhlə-dalğıcılar, xaricdən tulumba ilə birləşdirilmiş xüsusi boru vasitəsilə hava alırlar.

— Bəli, bu palaların adı skafandır.

— Düzdür. Lakin skafandr geymiş adam sərbəst deyildir. O, tulumbaların hava verdiyi rezin boru vasitəsilə nəfəs alır. Bu onu torpağa bağlanmış haqiqi bir zəncirdir. Əgər biz də boru ilə "Nautilus" a bağlı olsaydıq, çox uzağa gedə bilməzdik.

— Baş bizi sərbəst edəcək bu vasitə nədən ibarətdir? — deyə mən soruşdum.

— Bu Rukveyrol Deneyruzun cihazı vasitəsilə mümkün olar. Cənab professor, bu cihaz sizin iki vətəndaşınız tərəfindən ixtira edilmişdir. Mən sizin onu geyərək, tamamilə başqa bir fizioloji şəraitdə, səhhətinizə heç bir xətər toxunmadan sualtı ilə gəde biliçəyiniz qədər təkmilləşdirmişəm. Cihaz əlli atmosferlik bir təzyiqle, içərisinə hava doldurulmuş qalın dəmir rezervuarlardan ibarətdir. Rezervuar,

əsgər çantası kimi, qayışlar vasitəsilə dalğınin küreynə bağlanır. Onun dəmirçi köürüyü bənzəyən yuxarı hissəsi, havanın təzyiqini normal hala salır və yalnız belə bir halda qapaqlar vasitəsilə onu buraxır. Rukveyrol Deneyruz cihazının rezervuarları iki xüsusi rezin boru vasitəsilə dalğının ağızına və burnuna taxılmış maska ilə əlaqədar olur. Bu boruların biri rezervuardan hava çəkmək, ikincisi isə verilən karbon qazını çıxarmaq üçündür. Dalğın nəfəs almaq və ya nəfəs buraxmaq istəməsindən asılı olaraq, dili vasitəsilə bu və ya o biri borunu açır. Mən isə suyun üst təbəqəlerinin deniz dərinliklərinə olan təzyiqinə davam götirmək üçün bu maskanı xüsusi mis papaqla əvəz etmək və həmin boruları ona yapışdırmaq məcburiyyətində qaldım.

— Burası çox gözəldir, kapitan. Lakin sizin özünüzlə apardığınız hava çox tez sərf oluna bilər, içərisində olan oksigenin isə on beş faizdən aşağı düşməsi ilə o, tənəffüs üçün yarasız bir hala düşər.

— Bu, doğrudur, professor. Lakin mən səzə "Nautilus" un tulum-balarının çox böyük bir təzyiqlə rezervuarlara hava doldurmaq imkanı verdiyini demişəm. Beləliklə, rezervuarlar su altında, doqquz-on saat tənəffüs üçün lazımlı olacaq qədər hava ehtiyatı ilə məni təmin edə bilər.

— Artıq heç bir etirazım yoxdur, — dedim. — Yalnız bircə şey soruşmağıma icaza verin. Bu dərinliklərdə getdiyiniz yolu necə işıqlandırırsınız? Axı oralar göz-gözü görməyəcək dərəcədə qaranlıqdır.

— Rumkorf cihazı ilə, professor! İçərisi hava ilə dolu olan rezervuar kürəye bağlılığı kimi, bu cihaz da bel qayışına keçirilir. Mən onu həmisə olduğu kimi bixromat-kalium ilə deyil, natrium ilə doldururam. İnduksiya makarası oldə edilən cərəyanı toplayaraq xüsusi quruluşa malik olan fənərə verir: bu fənər içərisi karbon qazı ilə doldurulmuş ilanabənzər şüsha borudan ibarətdir. Cihaz elektrik cərəyanı ilə işlədikdə buradakı qaz lazımı qədər ağımtıl və parlaq işıq verir. Beləliklə, mən bu cihaz vasitəsilə su altında həm görür, həm də nəfəs alıram.

— Kapitan Nemo, siz mənim bütün suallarımı elə qötü və doğru cavablar verirsiniz ki, mən artıq heç bir şeye şübhə etməyə cəsarət etmirəm. Lakin Rumkorf və Rukveyrol cihazları məsələsində möğləüb olduğumu boynuma alıramsa da, hər halda sualtı ov üçün bizi silahlandıracığınızı və etdiyiniz tüfəng məsələsində sizə qalib gələcəyimə ümidiyaram.

— Bu tüfəng baritla doldurulan odlu tüfəng deyildir, — deyə kapitan cavab verdi.

— Demək, sizin bu tüfəngləriniz sixılmış hava vasitəsilə atılır, eləmi?

— Əlbəttə, özünüz bir mühakimə edin. "Nautilus"da nə küfürd, nə kömür, nə də selitra olmadığı halda mən barıt necə hazırlaya bilərəm?

— Axi havadan min səkkiz yüz əlli dəfə six olan su altında güləşərəm bir müqaviməti qırmalıdır.

— Bu mənim tüfənglərimə mane olmur. Həm də yeri gelmişkən deməliyəm ki, Fultondan sonra silahlar ingiltərli Filipp Kols ve Berley, fransız Fursi və italyan Landi tərəfindən belə şəraitde işə yarayacaq dərəcədə təkmilləşdirilmişdir. Lakin yenə də tekrar edirəm ki, barıt olmadığı üçün mən onu "Nautilus"un elektrik tulumbalarının sayesində hədsiz miqdarda olan sixılmış hava ilə əvəz edirəm.

— Lakin bu ehtiyatı hər dəfə güləş atıldıqdan sonra təzələmək lazımdır.

— Nə olar ki, məgər Rukveyrol cihazı mənim arxamda deyilmə? Tüfəngimi yenidən doldurmaq üçün onun kranını birçə dəfə burmaq kifayətdir. Bir də ki, professor, sualtı ovda bir o qədər də sixişdirilmiş hava və ya güləş sərf etmək lazımlı olmadığını siz özünüz də görəcəksiniz.

— Lakin mənə belə gəlir ki, alaqaranlığın hakim olduğu və böyük sixlıq malik maye mühiti içərisində atılan güləş havaya nisbətən uzun məsafələrdə hədəfə deyə bilmediyi kimi, o qədər öldürүүçü də ola bilməz.

— Əksinə, professor. Mənim tüfəngimin gülələri öldürücüdür. Mənim güləm hər hansı bir ovun, hətta yanından azacıq toxunub keçəsə belə, o, ildırım vurmuş kimi yerə yixiləcaqdır.

— Niye?

— Çünkü mənim tüfəngim sadə güləş atdır. Bu gülələr avstriyalı kimyager Lenibreq tərəfindən ixtira edilmiş xirdəkən kürəcikdən ibarətdir. Bu, şübhə kürəciklər olub üzərinə polad çəkilmiş və içərisinə qurğuşun nüvə qoyulmuşdur. Əslində, Lenibreq gülələri çox yüksək gərginliyə malik elektriklə dolu balaca Leyden bankalarından başqa bir şey deyildir. Bunlar ən kiçik bir qüvvə ilə boşalı və dəyidikləri heyvanı nə qədər böyük olursa olsun öldürür. Əlavə

edim ki, bu şübhəciklər dörd nömrəli qırmadan böyük deyil və hər dərəcə bunlardan on dənəsi yerləşir.

— Teslim oluram, — deyə masa dalından durdum. — Siz mənim bütün tərəddüdlərimə qalib gəldinizi. İndi mənə verəcəyiniz tüfənglə silahlanaraq, haraya gedəcək olsanız, sizi izləməkdən başqa bir şey qalmır.

Kapitan Nemo məni "Nautilus"un burnuna apardı. Ned Lend və Konsel'in olduqları kayutun qabağından keçərkən onları da çağırıdıq. Onlar o saat bize qoşuldular.

Həmizim birlikdə bilavasita maşınların yerləşmiş olduğu salo-nun arxasındaki kameraya girdik. Biz burada sualtı gezinti skafandrlarını geyməli idik.

ON ALTINCI FƏSİL

SUALTI DÜZƏNGAHDA SƏYAHƏT

Bu kamera "Nautilus"un həm arsenali, həm də qarderobu idi. Bir dütün skafandr burada divardan asılmış bir halda öz ovçularını göz-ləməkdə idi.

Ned Lend skafandrlarla baxaraq üz-gözünü turşutdu. Bu ağır kostyumları geymək onu heç də açmırı.

— Ned, siz bilməlisiniz ki, — deyə mən igid kanadalıya müraciət etdim. — Krespo meşələri sualtı meşələrdir.

— Bax bu qiyamət olar... — deyə təzə et yemək arzusunun məhv olduğunu görən kanadalı səsini uzadaraq məndən soruşdu. — Siz də bu dəm-dəsgahı geymək fikrindəsinizmi?

— Mütləq, əziz Ned.

— Hər kəs öz işində müstəqildir, — deyə Ned Lend öz çıyılörünü qayıraq cavab verdi. — Amma mənciyyəzi zorla məcbur eləyən olmasa, onu geyəsi deyiləm.

Kapitan Nemo çox soyuq tərzde ona:

— Sizi kimse məcbur etmək fikrində deyildir, mister Lend, — dedi. — Konsel necə, o gedirmi? — deyə Ned Lend soruşdu.

— Konsel öz ağasını suya deyil, oda da girərsə, izleyəcək, ondan el çəkməyəcəkdir, — deyə Konsel cavab verdi.

Kapitan Nemonun çağrıması ilə rezin parçalarından hazırlanmış bu ağır və işlanmaz kostyumları geyməkdə bizi kömək etmək üçün iki matros gəldi. Yüksək təzyiqdə davam götirən skafandrlar qismən orta əsər cəngavərlərinin zirehlərini xatırladırdı. Bunlar o zireh-lərdən yalnız öz elastiklikləri ilə fərqlənirdilər.

Bunlar bir gödək pencek, bir də sonu mixlərlə bərkidilmiş və qurğusun pəncəli başmaqlarla qurtaran şalvardan ibarət idi. Gödək penceyin parçası mis qurşaq üzərinə tarım çəkilmişdi. Bu, dəş qəfə-sini suyun təzyiqindən müdafiə edərək ciyərlərə sərbəst tənəffüs etmələri üçün imkan yaradırdı. Penceyin qollarının ağızına, barmaqların hərəkətlərinə mane olmayan yumşaq əlcəklər tikilmişdi.

Kapitan Nemo, öz zahiri görünüşü ilə tamamilə Herkulesə bənzəyen qüvvətli bir matros, Konsel və mən – hamımız sürətlə skafandrları geyindik. Bircə başımızı metal dəbilqənin içinə salmağımız qalmışdı.

Lakin bunu etməzdən əvvəl kapitandan mənə məxsus olan tüfəngə baxmağa icazə verməsini xahiş etdim.

Matroslardan biri mənə, öz zahiri görünüşü ilə adı tüfənglərə bənzəyen və onlardan ancaq poladdan qayırılması, içərisi boş, qundağının bir qədər böyük olması ilə fərqlənən bir tüfəng verdi. Bu qundaq sixilmiş hava üçün rezervuar vəzifəsini görürdü. Tüfəngin tötiyi çəkildikdə bu rezervuarın qapaçıçı qalxır, bununla da rezervuarda olan hava lüləyə dolurdu. Tüfəngin xəzənə hissəsinə bənd edilmiş patron darağında iyirmi dənə elektrik güləssi var idi. Bu güləller xüsusi yay vasitəsi avtomatik surətdə tüfəngin lüləsinə veriliirdi. Tüfəng bir dəfə atılonda, ikinci gülə o dəqiqə onun yerini tuturdu.

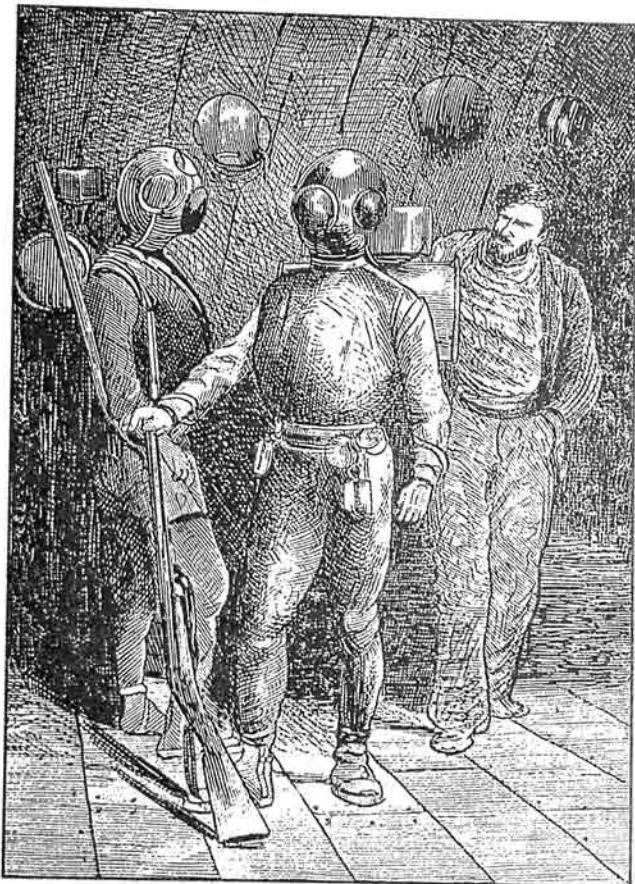
– Kapitan Nemo – deya mən ona müraciət etdim, – bu çox gözəl və işlətmək üçün çox bu çox sadə bir silahdır. Mən onu təcrübədən keçirməyə o qədər tələsiyəm ki... Bəs suyun dibinə nə vasitə ilə düşəcəyik?

– “Nautilus” bu saat on metr dərinlikdə suyun dibində dayanmışdır. Biz gedə bilərik, professor!

– Axi biz gəmidən necə çıxacağıq?

– Bu saat görərsiniz.

O bu sözü deyərək mis dəbilqəni başına geydi. Konsel və mən də onun kimi etdik. Burasını da deməliyəm ki, ayrıldığımız zaman Ned Lend istehza ilə bize müvəffəqiyyətli ov arzuladı. Pencəklərin boyunu

vint kesikleri olan mis halqlar ile təchiz edilmişdi. Bu vint kesiklərə mis kürə vintlənirdi. Dəbilqənin qalın şüslü üç deşiyi isə baş o torəf-bu torəfə harlənərkən irəli və ətrafa baxmaq imkanını verirdi.

Mən Rukveyrol cihazının kranını açaraq Rumkorf lampasını kəmərimə keçirib tüfəngimi də əlimə aldım. Ağır skafandır və xüsusi sil qurğusun bərkidilmiş başmaqlar məni sanki dayandırıb yerə mixlamış kimi idi. Mənə belə gəlirdi ki, bir addım belə ata bilməyəcəyəm.

Lakin görünür, bu belə də olmamış. Məni qarderob ilə yanına olan kiçik bir kabinetə sürüdülər. Yoldaşlarımlı da mənim dalmıca itələyib buraya saldılar. Mən arxamızca qapının necə örtüldüyünü eşitdim və biz indi tamamilə qaranlıqda qaldıq.

Bir neçə dəqiqədən sonra qüvvətli bir fışılı eştidim və nə isə soyuq bir şeyin ayaqlarından başlayaraq sinəmə doğru qalxmada olduğunu hiss etdim. Görünür, maşın salonunda olan kranı açdıqları üçün dəniz suyu, biz içində olduğumuz kabinetə dolurdu. Kabinet tamamile su ilə dolduqdan sonra "Nautilus"un bortundan olan ikinci qapı açıldı və biz zəif bir işarti gördük. Bir saniyədən sonra artıq dənizin dibində addimlayırdıq.

Dənizin dibində olan bu gözüntidən aldiğim təssürati indi necə təsvir edim? Su stixiyasının valehedici effektlərini rəssam fırçası belə təsvir etməkdə aciz ikən, mən gördüyüüm o möcüzələri söz ilə necə deyim?..

Kapitan Nemo qabaqda, matros isə dəstənin axırında gəlirdi. Konsel ilə mən aldiğimiz təssürati bu metal dəbilqələr vasitəsilə bir-birimizə ötürüəcəkmiş kimi yan-yana gedirdik. Mən artıq nə skafandrin, nə qurğusun başmaqların, nə içərisi sixilmiş hava ilə dolu olan rezervuarların, nə də ki başımın, qabığı içərisində tərpənən bir qoz kimi hərləndiyi metal dəbilqənin ağırlığını hiss edirdim. Bütün bu şəylərin hamisini suya girdikdən sonra sixisidirdiləri suyun vəzni qədər öz vəznlərindən itirmişdilər. Mən yena də hərəkət etmək imkanı verdiyi üçün Arximedin kəşf etdiyi bu fiziki qanuna indi də dua etməyə hazırıam.

Üstümüzdə otuz futluq bir su təbəqəsi olduğuna baxmayaraq, suyun dibini işıqlandırmaqdə olan işığa töccüb edirdim. Güneş şüaları bu su qalınlığını çox asanlıqlı keçərək onu rəngsizləşdirirdi. Mən ən kiçik şəyləri belə yüz metrlərəcə məsafədə çox aydın görürüm. Bir qədər o yanda bu dairə şəffaflığını itirir, rənglər tutqunlaşır, qaralar və nehayət, hər şey müəyyən olmayan bir mavilik içərisində itirdi. Məni əhatə etmiş mühitin yer üzündəki hava təbəqələri kimi olduğunu hiss edirdim. Bir qədər six olmasına baxmayaraq, şəffaflığı ondan az deyildi. Mən başımın üstündə dənizin sakit üzünü gördüm.

Biz narin, six və deniz sahilərində ləpələrin yaratdığı kimi qırışları olmayan son dərəcə hamar qumluq ilə gedirdik. Bu gözqamaşdırıcı xalça günəş şüaları üçün həqiqi bir reflektor vəzifəsini ifa edirdi. Hər kiçik hissəciyinə işıq keçən su qalınlıqlarının belə parlaq bir aydınlığa malik olmasının səbəbi də bu idi. Bu otuz futluq dərinliyin, yer üzünün işıqlı günləri kimi aydın olduğunu desəm, mənə inanarlarım?

Bütün on beş dəqiqəlik bir müddətdə diz milyardlarla kiçik balıqları ilə döşənmiş bu qum xalçasının üstü ilə getdik. "Nautilus"un gövdəsi get-gedə uzaqlarda əriyirdi. Su altında gecə başladığı zaman onun projektoru və uzaqdan görünən parlaq şüaları bizim yolumuzu işıqlandıraraq göyərtəyə qayitmağımızı asanlaşdırırmalı idi.

Biz hey gedirdik. Bu geniş qum düzəngahı isə elə bil nehayəti yoxmuş kimi hey uzanırı. Mən əllərimle bu maye pərdələri aralayırdım. Lakin onlar elə o dəqiqə yenə də mənim arxamca birləşir, suyun təzyiqi isə ayaqlarımın qum üzərində buraxlığı izləri yuyub aparırdı.

Nehayət, uzaqlarda bulanıq halda dairələr görünməyə başladı. Yaxınlaşdığınız zaman mən onların çox six və qalın zoofitlərlə örtülümiş sualtı qayalar olduğunu gördüm. Bu zaman yalnız maye mühitə məxsus olan bir işq mənim gözlerimi qamaşdırırdı.

Səhər saat onlardı. Güneş şüaları suyun üzərində sıvri bucaqlar təşkil edərək prizma üzərinə düşürmiş kimi sınaq xətərələr yaradır və güneş spektrinin yeddi rənginin hamisi ilə qayaların kənarlarını, polipləri və bitkileri bezəyirdilər. Coşqun bir rəssamın palitrasını xatırladan suya söpülmüş bütün bu bənövşəyi, göy, mavi, sarı, narincı və qırmızı rənglər, baxan gözler üçün doğrudan da, həqiqi bir bayram təşkil edirdi.

Aldığım təssürati, məni titrədən bu sonsuz sevincləri Konsellə bölüşə bilmədiyim üçün nə qədər heyəfsilənirdim... Kapitan Nemo-nun öz matrosu ilə danişdigi işarələr dilini bilmədiyimə, doğrudan, təessüf edirdim... Özümü saxlaya bilməyərək öz-özümə ağzımıə gələni danişir, qiymətli hava ehtiyatını boş yero işlədirdim.

Konsel də mənim kimi bu vəlchedici mənzərə qarşısında özünü itirmiş kimi dayanmışdı.

Mənə elə gəldirdi ki, zoofitləri və molyuskları görən bu ləyaqətli gənc onları təsnifatlaşdırmaqla məşğuldur.

Dənizin dibi saysız-hesabsız polip və dərisitikanlılar ilə örtülümiş idi. Müxtəlif mərcanlar-izidlər, həmisi təkkidə yaşayan və kornulyarlar adlanan qalinqabaklı mərcanlar, əvveller "ağ mərcan" adlanan irigözlü mərcanlar qrupu, papaqlı göbəlek formalı göbəlek mərcanları və ağızının ətrafindəki qollardan əmələ gəlmış taclı su lalələri həqiqi çiçəklik əmələ gətirirdi. Lakin bu dəniz bağçasının ən yaxşı bazəyi, lacivərd qollardan əmələ gəlmış haşıya boyunluqlu portilər, qum üzərində böyük bürclər əmələ gətirmiş dəniz ulduzları, nəhayət, qol-budaq atmış qırıvım şüali ofiuz-astrofitonlardan ibarət idi.

Xalça kimi dənizin dibinə dəşənmiş minnlərlə molyusklar – çəkic molyuskları, daraqlarını sıçradan donasiyalar, troxus, strombus, apliziya – dəniz doşşanları, bir sözə, öz zənginliyi etibarile tükməz olan okean yumşaqbədənliləri başmaqların altında əzildikcə nə qədər kədərlənirdim.

Lakin irəliləmək lazımdı. Biz da gedirdik.

Mavi qolları ilə dalğalanan fizaliya dəstələri, kənarları lacivərdi xətlərle haşıyalanmış zərif çəhrayı-papaqlı meduzalar təmkinlə bizim başımızın üzərində üzürdülər. Eləcə də, əgər gecə olsaydı, öz fosforlu parlaqlığı ilə mütləq bizim yolumuzu işıqlandıracaq pelageya meduzalarına rast gələrdik.

Bütün bu qəribə, möcüzəli şeyləri ancaq dörddəbir millik məsafədə ötəri müşahidə edə bildim. Dayanmadan sürətli addimlara irəli-ləyən kapitan Nemodan geri qalmamaq üçün tələsmek lazımdı.

Cox keçmədən dəniz dibinin xarakteri dəyişdi. Amerikalıların "uz" adlandırdıqları yapışqana bənzəyən lıl təbəqələri qum xalçalarını əvəz etməyə başladı. Bu lıl başlıca silisiumlu, ya kiracli balıq-qulaqlılarından ibarət idi. Bir az sonra biz yosunlarla örtülmüş bir taladan keçdi. Six bitkilərlə örtülmüş bu sultlı çəmənlər mahir usta eli ilə toxunmuş yumşaq xalçalar kimi ayaqlarımızın altına serilmişdi.

Bitkilər yalnız ayaqlarımızın altına deyil, başımızın üstüne de serilmişdi. Biz sanki tavanı yosunlarla örtülmüş bir xiyanət ilə gedirdik. Burada uzun fokus lentləri, küreyəbənzər, yaxud boruyəbənzər

laurenslər, nazik yarpaqlı kladosteflər və kaktus yelpiyinə oxşayan enliyarpaq radominelər görmək mümkün idi.

Mən okeanın səthinə yaxın hissələrində yaşıl yosunların orta dərinliklərdə qırmızı yosunların, daha dərin təbəqələrdə isə qohvəyi və qara yosunların bağçalar, çıçəkkiliklər əmələ gətirdiklərini müşahidə etdim.

Yosunlar – təbiətin həqiqi möcüzələridirlər. İki minə yaxın tizvə malik olan bu aileyə, eyni zamanda dünyada ən xırda və ən böyük bitkilər daxildirlər. Bunların içərisində beş kvadratmillimetrik sahəyə qırıq min dənəsi yerləşə biləcək qədər kiçik mikroskopik yosunlarla bərabər uzunluğu beş yüz metrden artıq olanları vardır.

"Nautilus" u tərk etdiyim dəqiqədən saat yarımla keçirdi. Günorta yaxınlaşırırdı. Mən bunu günəş şüalarının sıyrımadan şaquli bir vəziyyətdə suya düşməyə başlamasından anladım. Boyaların xeyli zənginliyi yavaş-yavaş tutqunlaşır, yaqut və zümrüd parılıtları artıq yox olmağa başlayırdı. Biz addımlarımızı bir-birinə uyğun olaraq atırdıq. Bundan əmələ gelən ses isə çox aydın eşidildi. Ən kiçik bir şappılıt, qulaqlarımızın yer üzündə adət etmədiyi bir sürətə ətrafa yayılırdı. Doğrudan da, su səsi havadan daha yaxşı keçirir. Səs suda havadan dörd dəfə artıq sürətə yayılır.

Bu vaxt okeanın dibi xeyli maili bir vəziyyət almağa başladı. Biz indi yüz metrlik bir dərinlikdə olub on atmosferlik təzyiq altında idik. Lakin görünür, mənim skafandrim belə şəraita uyğunlaşdırılmış olduğu üçün bu yüksək təzyiq mənə heç bir əziyyət vermirdi.

Mən ancaq barmaqlarımın oynaqlarında anlaşılmaz bir sixılma hiss etdim. Lakin bu da çox tez keçdi. Heç adət etmədiyin halda yüklü vəziyyətdə getdiyim bu iki saatlıq yol məni yormamışdı. Mən suyun yardımımı ilə qeyri-adı bir yüngüllük və asanlıqla hərəket etdirdim¹.

Bu üç yüz futluq dərinlikdə mən həle də güclə görünə biləcək dərəcədə olsa da, hər halda günəşin işartisını gördürüm. Gündüzün parlaq işığı öz yerini qırmızı-zümrüd tutqunluğa – gündüzlə gecə arasındakı alaqqarılığa vermişdi. Bununla belə biz yolu lazımı qədər görüb həle Rumkorf lampalarını işe salmağa ehtiyac hiss etmirdik.

¹ Dalğic sonetli çox əziyyəti və çox təhsil tolob edən bir işdir. Jül Vern qəhrəmanlarının öz dalğic kostyumları içərisində belə yüngüllük və asanlıqla su altında, istedikləri dərinliklərdə etdikləri soyahət, ancaq romanlarda mümkün ola bilər.

SUALTI MEŞƏ

Nohayot, biz kapitan Nemonun, yoqın ki, son dərəcə gözəl və eləcə də ucsuz-bucaqsız malikanələrindən biri olan meşənin kənarına çatdıq. O buram, dünyanın ilk günlərində, ilk insanların malik olduqları bir çox hüquq və ixtiyarları mənim soyorok özünün mülkiyyəti hesab edirdi. Doğrudan da, onun sualtı mülkiyyəti olan bu ağalıq və sahibkarlıq hüququnu kim onun oılindən almaq fikrinə düşə bilərdi? Hansı daha ığid, daha cosaretlə bir insan əlinə balta alaraq bu qalın meşələri qırmağa gələ bilərdi?

Krespo adası meşəsi böyük ağacəoxşar bitkilərdən əmələ gəlmışdı. Bu bitkilərin budaqları çox qəribə bir düzülüşə malik idilər. Geniş qübbələri altına girdiyimiz ilk daqiqədə bu budaqlar öz xüsusiyyətləri ilə məni heyrətə saldı. Mən indiyə qədər buna oxşar bir mənzərə görməmişdim.

Xalça kimi dənizin dibinə döşənmis otlar və ağaclarla göyərmiş budaqların heç biri oyilmır, üfüqi vəziyyətdə yere uzanmış, əksinə, şaqılı istiqamətdə suyun üzünə doğru qalxırıldılar. Ən nazik budaçıqlar belə dəmir çubuq kimi yuxariya doğru yüksəldildilər. Fukus və başqa yosunlar, onları əhatə etmiş su təbəqələrinin sıxlığı nticəsində şaqılı bir xətlə yuxariya, dənizin səthinə doğru qalxırdılar. Mən bu bitkiləri elimlə tutub nə qədər kənara çökirdimse də, əlimdən çıxaraq yenə də əvvəlki vəziyyətlərini alırdılar.

Lakin mən bizi əhatə etmiş nisbi qaranlığa alışdığını kimi bu qəribə şaqulular səltənətinə də çox tez alışdım. Meşənin "yeri" iti daşlarla örtülü idi. Sualtı flora mənənə çox zəngin görünürdü. Mən buradakı bitkilər dünyasını, heyvanlar ələmindən birdən-birə ayra bilmirdim. Mən heyvanları bitki, zoofitləri su bitkisi olan hidrofit və yaxud da əksinə olaraq qəbul edirdim. Burada fauna və flora bir-birinə o qədər qarışmış bir halda idi ki, mənim yeriṁə hor kim olsayıdı, çəşardi.

Mən buradakı bitkilərin yerdən göyərməyib süni surətdə torpağa yapmış olduğumuzu gördüm. Burada təəccüb ediləcək heç bir

şey yoxdu: kökdən möhrum olan bu bitkilər torpaqdan həyat şərisi deyil, yalnız istinad nöqtəsi alırlar. Buna görədir ki, onlar istor daş, istor qum, istor çinqıl və istorso də balıqşağı üstündə cini dörəcədə həvəsle yerləşirlər. Bu bitkilər özlərini əhatə edən sudan hom yemək alır, həm də onun vasitəsilə tənəffüs edərək yaşayırlar. Onların çoxu yarpaq ovozino, otrəfa son dərəcə gözəl olan kiçik lövhəciklər buraxırlar. Bu lövhəciklərin çiçəklənməsi çəhrayı, tünd-qırmızı, yaşı, qonur və qohəvəyi rəngli boyaların olvanlığı ilə seçilirdi. Mən "Nautilus"un kolleksiyalarda olduğu kimi qurudulmuş halda deyil, coşqun həyatla dolu, yelpiyo oxşayan podin-povlinləri, al-qırmızı seramiləri, gənə zoqlar buraxan laminiinərini, on beş metr yüksəklikdə çiçək açan sapabənzər nercəsidləri, zoqları yuxarıya qalxdıqca qalınlaşan, atsətabulyar dəstələrini və həlçəkləri olmayan başqa minlərlə dəniz bitkilərini gördüm. Hansı bir təbiətşunası iso sualtı dünya haqqında: "Sualtı dünya nə qədər qəribədir. Burada heyvanlar çiçək açır, bitkilər iso çiçəksiz olur..." deməşidir.

Böyüklüyü etibarilə mətədil qurşaqın ağaclarından geri qalmışyan bu müxtəlif bitkilərin kölgəsi altında, sanki canlı çiçəklərden əmələ gəlmış həqiqi congəlliklər, üzərində meandritlərin ilanyolu şirimplər gur çiçəklər açmış zoosit çoporları, şəffaf qollar verən sarımtıl ulduzlu karifilli morcanları görünürdü. Nohayot, qurudakı bağlara olan oxşarlığını tamamlamaq üçün burada balıqnlıçıklar milçəkquşu dəstələri kimi uçaraq ciçəkdən-ciçəyə qonur, ayaqlarımızın altından iso dəstələrə bekaslar, sarı lepisakamlar, uçan xoruzlar və monosenterlər qalxırıldılar.

Saat birə yaxın kapitan Nemo istirahət üçün siqnal verdi. Biz dənizin dibində saplaqları qotik kilsələrin qüllələri kimi yuxarı qalxan ələrlər kölgələri altında uzandı.

Bu istirahət bizə son dərəcə xoş geldi. Heyif ki, danişa bilmirdik. Nə danışmaq, nə eçitmək, nə də qulqıq aşmaq mümkün idi. Mən öz böyük mis başımı Konselin böyük mis başına yaxınlaşdırıldım və sevimli yoldaşının gözlerinin sevincdən parladığım gördüm. O təmamilə razi qaldığına işarə olaraq öz başını metal dəbilqə içerisinde gülünc bir vəziyyətdə tərpətdi.

Dördəsaatlıq bir gözintidən sonra heç də acliq hiss etməməyim məni heyrətə salmışdı. Mədomin bu qədər dözümlü olmasının səbəbini bilmirdim. Lakin, ümumiyyətlə, dalğıclarda olduğu kimi,

¹ XVIII əsrin sonu - XIX əsrin əvvəllərində alimlər arasında olan yanlış bir fikir

qarşısı alınmayan yatmaq arzusu mənim bütün varlığını sarmışdı. Bu qalın şüşələr altında göz qapaqlarım getdikcə ağırlaşdı, yumuldu və mən indiyo qodır ancaq hərəkət vasitəsilə üstün gələ bildiyim yuxuya möglüb olaraq mürgülməyə başladım. Kapitan Nemo özü və onun pohlevan matrosu bu qum yorğan-döşəkdə hamidən qabaq yuxuladı.

No qodır yatdığını deye bilmərom. Oyandığım zaman kapitan Nemonu artıq ayaq üstə gördüm. Yenico özümü düzəltməyə başlamışdım ki, bir də gözlərim bir neçə addımlıqda durmuş, bir metr uzunluqda olan böyük bir yengəci (doniz xərcənginə) sataşdı. Yenigec öz çop gözlərini bərəldərək, deyəsən, mənim üstümə atılmaq istəyirdi. Skafandrin məni onun sancmasından müdafiə edəcək qodır möhkəm olduğuna baxmayıaraq, yənə də qorxudan özümü titrəməkdən saxlaya bilədim. Bu anda Konsel və "Nautilus"un matrosu oyandılar.

Kapitan Nemo bu mənfur heyvanı göstərdi. Matros isə onu saat tüsəngin qundağı ilə öldürdü.

Bu böyük ayağıbuğumunu görmək məndə, bu qaranlıq dərinliklərdə skafandrinin müdafiə də bilməyəcəyi daha müdhiş heyvanların yaşaya biləcəyi fikrini oydadı.

Mon gözdə-qulaqda olmağı qöt etdim.

Bu istirahəti soyahətimizin sonu bilmədim. Lakin sohv etmişdim. Kapitan Nemo "Nautilus" a qayıtməq əvəzində, yenidən irəliyə doğru hərəkətə başladı.

Dənizin dibini getdikcə daha çox dərinleşirdi. Biz isə, beləliklə, getdikcə dənizin dibini dərinliklərinə gedirdik. Gündüz saat üçə yaxın biz yüz əlli metr dərinlikdə iki şaquli qaya arasında yerləşmiş dar bir çökəyə çatdıq. Öz dalğın kostyumlarımızın mükəmməlliyi sayısında təbiətin insanlar üçün təyin etmiş olduğu bu sualtı tənozzəh sərhədindən doxsan metr aşağıya düşə bilmədik.

Suyun səthi ilə bizim olduğumuz təbəqə arasında olan məsafəni ölçmək üçün məndə heç bir alət olmadığını baxmayıaraq, darduğuımız dərinliyi yüz əlli metr təyin etdim. Ən şəffaf sularda belə günəş şüalarının bundan dərinə keçə bilmədiyi mənə məlum idi. Bizim olduğumuz bu dərinlikdə isə tam bir qaranlıq hakim idi. Lakin bir-dən qabaqda çox parlaq bir işq göründü. Kapitan Nemo öz elektrik fənərini yandırmışdı. Onun yoldaşı da özü kimi etdikdən sonra,

Konsello mon də öz fonorlərimizi yandırdıq. Biz fonorlərimizin düyməsini çevirdik, içorisı qaz ilə doldurulmuş ilanabonzu boru elektrik cərəyanının toşarı ilə işqlandı.

Bizim dörd fonorin işqi donizo iyirmi beş metr radiusunda işq saldı.

Kapitan Nemo qaranlıq meşənin daha da içərilərino getməkdə davam edirdi. Ağaclar getdikcə seyrəkləşirdi. Mon bitkilər aleminin heyvanlar alemindən dəha təz yox olmağa başladığını hiss etdim. Zoofitlər, ayağıbuğumular, yumşaqbədənlər və balqlar hələ də bizim strafimizda qaynaşdları halda doniz bitkilərinə, demək olar ki, dəha tosadüf edilmirdi.

Elektrik fonorlərimizin bir çox doniz heyvanlarının diqqətini bizo cəlb edəcəyini düşündüm. Onlar bize no qodır yaxınlaşdırıldarsa da, hər halda güllo məsafləsindən yaxına golmirdilər.

Mon bir neçə dəfə kapitan Nemonun dayandığını və tüsəngi ciyindən aşındığını gördüm. Lakin hər dəfə də o, nişan alırdısa da, atmadan tüsəngi aşağı salırdı.

Nəhayət, gündüz saat dördo yaxın bu möcüzəli soyahətimizin osas nöqtəsinə çatdıq. Birdən qarşımızda böyük qranit divar, kolo-kötür qaranlıq mağaralarla dolu son dorcası böyük bir qaya yüksəldi. Bu divar, demək olar ki, tamamilə şaquli bir vəziyyətdə idi. Bura artıq yer üzü idi.

Kapitan Nemo dayandı və işarə ilə bizim də dayanımağımızı tek-lif etdi. Bu divarı keçmək, buna qalib golmək üçün məndə no qodır dərin bir istək var idisə də, buna baxmayıaraq, dayanmağa məcbur oldum. Kapitan Nemonun malikanəsi burada qurtarırdı. O, sərhədi keçmək istəmirdi.

Bu sərhəddən o yana, kapitan Nemonun içərisine girmək istəmədiyi başqa bir aləm başlanırdı.

Biz geri döndük. Kapitan Nemo yənə də bizim bu balaca dəstəmizin qabağında gedir və töredüdsüz olaraq bizi irəliyə apardı. Mənə də gəldi ki, deyəsən, biz başqa bir yol ilə "Nautilus" a qayıdırıq.

Olduqca dik və buna görə də çox yorucu olan bu yeni yol, bizi böyük bir sürətlə dənizin üzüne doğru apardı. Lakin bu, qalxmə bizo piş təsir edəcək qodır sürəti deyildi. Bölli olduğu kimi tezyiqin birdən-birə dəyişməsi insan orqanizmində azotun qandan ayrılmamasına – qanın qaynamasına səbəb olur.

Bu çox böyük dörinliklərdən sürətlə su üzüne qalxan cətiyatsız dalğaların hamisini böyük bir tohəlükə qarşısında qoyur.

Cox keçmədən biz yeno də suyun işıqlanmış təbəqələrinə çatdıq. Günsə artıq çox aşağılarda, üfüqün üstündə dayandığı üçün şüaları yeno də sinir, yeno də bitkilərin kənarlarında qövsi-qüzəh halolari əmələ götürirdi.

Biz müxtəlif balaca balıq sürürləri ilə əhət edilmiş on metrlik dörinlikdə gedirdik. Lakin indiyə qədər hələ bir dənə do olsun güllə atmağa layiq su heyvamı bizim gözümüzə dəyməmişdi.

Birdən kapitan Nemonun yeno də tüsəngini aşırılığını və sualtı kolluqda hərəkət edən bir heyvanı nişan aldığıni gördüm. O, tüsəngin tötiyini çökdü, zəif bir fislitli eşidildi və beş addım məsafədən isə bir heyvan yero sərildi.

Bu yegana doniz dördəyaglişı olan su samuru¹ idi. Bu heyvanın beli qonur, qarnının altına doğru isə gümüşü, aq röngli, metr yarımlı uzunluğunda olan xozi rus vo Çin bazarlarında çox baha qiymətə gedir. Mən qısa ayaqlar üzərində dayanan yastı, uzun bədənlə, yastı başlı, basıq üzü, xırda yumru qulaqlı, barmaqlarının arasındakı pərdələri çox inkişaf etmiş, uzun və basıq quyuqlu bu balaca heyvanı maraqla gözdən keçirdim. Balıqçuların ən çox nəzər-diqqətini cəlb edən bu qiymətli yırtıcı heyvan son zamanlarda ən az ələ düşən şikarlardan biri idi. Buna indi yalnız Sakit okyanın şimal hissələrində təsadüf edilir və çox güman ki, tamamilə yox olacaqı vaxta da çox qalmamışdır.

Matros öldürülmüş doniz samurunu götürüb çıyninə atdı. Biz yenidən yola düzəldik.

Bir saatda qədər qumlu düzəngah ilə getdik. Bu düzəngah bəzən dənizin üstüne iki metr qalana qədər ucalırdı. Bu zamanlar mən aydın göstərən bir güzgüdəki kimi öz əksimi gördürüm. Elə bil ki, başımızın üzərində də eynilə bizim hərəkətlərimizi tekrar edən, lakin başaşağı, ayaqları isə yuxarı bir vəziyyətdə yeriyən bir dəstə adam gedirdi.

Nəzər-diqqətimizi cəlb edən hallardan biri də bizim başımızın üzərində ara-sıra işığın qabağını kəsərək hərəkət edən bulud parçalarının əriyirmiş kimi keçib getməsi idi. Bu qəribə halın səbəbələri haqqında bir qədər düşündürkdən sonra mən bu "buludların" yarat-

lığı effektin, bizim başımızın üzərindəki su təbəqələrini hərəkətə gotiron dalğalanmadan başqa bir şey olmadığını anladım. Diqqət etdikdən sonra hərəkət edən dalğa topolarının üzərindəki köpüklü ləpəcikləri də gördüm. Suyun şəffaflığı o dərəcədə idi ki, mən suyun üzəri ilə cold hərəkət edən böyük dəniz quşlarının kölgələrini belə çox aydınca gördüm.

Burada mən hər ovçunun görməye müvəffəq olmadığı, ən gözəl atılmış bir gülənin şahidi oldum. Büyük bir quş geniş açılmış qanadları üzərində süzərək suya yaxınlaşırı. O çox aydın görünürdü. Quş su üzərindən bir neçə addım ucada uçağın zaman matros tüsəngini çıynından aşırı və nişan alaraq bir güllə atdı. Quş bir dəniz kimi dənizə düdü. Onun bu düşmən qüvvəsi o qədər böyük oldu ki, o, suyun müqavimətini qıraraq, demək olar ki, düz birbaş mahir nişançıının qolları arasına düdü. Bu, dəniz quşları qrupunun ən gözəl nümayəndəsi olan böyük bir albatros idi.

Bundan sonrakı iki saat müddətində biz gah qumlu düzəngah, gah da içərisindən keçiləmisi çox çotin olan yosun çəmənlilikləri ilə gedirdik. Boynuma almamışam ki, birdən bizon den yarım mil aralı zoif bir işiq gördüyü zaman mən artıq tamamilə taqəfdən düşmüştüm. Bu "Nautlius"un projektoru idi. İyirmi dəqiqədən sonra biz gəmidə olmaliydiq. Mən orada yenidən döyüncə nəfəs almaq umidində idim. Mənə ələ golirdi ki, rezervuarlardan debilqəyə axan sixilməş havada artıq lazımlı olduğu qədər oksigen qalmamışdır. Lakin mən bizi bir qədər gecikdirocəl bir təsadüfun ola biləcəyini düşünməmişdim. Mən kapitan Nemodan iyirmi addım geridə gedirdim. Birdən o döndü, cəld mənə yaxınlaşdı və möhkəm əlilə məni yere tərəf eydi. Matros da Konseli beləcə yero eydi.

Mən nələr baş verdiyini anlamadan bir yosun kolunun dibində uzanmışdım. Birdən gözlerimi qaldırırdıqda başımızın üzündən bir dəstə çox böyük, fosfor buraxan heyvanın keçməkdə olduğunu gördüm. Damarlarında qanım dondu. Bu nəhənglər içərisində mən iki köpək balığı gördüm. Bu qorxunc heyvanların bir dəfə vurmaqla insanı ikiyə bölöcək qədər böyük quyuqları, möhkəm çənələri və tutqun şüşə kimi gözləri var idi.

Konselin onları təsnifatlaşdırmaqla möşğul olub-olmadığını bilmirəm. Amma mənçiyəz bu dəqiqə onların gümüşü qarınlarına və böyük iti dişlər düzülmüş ağızlarına baxırdım. Özü də bir təbiət alımı kimi yox, bir qurban kimi baxırdım.

¹ Su samuru Komandor adalarının sahilə yaxın yerlərində yaşayır.

Bizim böxtimizdən bu qorxunc yırtıcılar çox zoif görmək qabiliyyətinə malikdirlər. Onlar heç bir şey görmədən bizim lap başımızın üzərindən üzərək keçdilər. Bir qalın bir məşədə polənglə üzəşməkdən daha qorxuncə olan bu təhlükədən xoşbəxtliklə qurtardıq.

Yarım saatdan sonra öz parlaq projektoru ilə bize yol göstərən "Nautilus" a çatdıq. Bayır qapı açıq idi. Biz kabinəyə gircək, kapitan Nemo qapını örtdü və sonra düyməni basdı. Mən gəminin içindəki nasosların gurultusunu eşidib ətrafimdakı su səthinin necə aşağı düşdüyüni hiss edirdim. Bir neçə dəqiqə içərisində kabinədəki su tamamilə boşaldı. Bundan sonra içəri qapı açıldı və biz soyunan yerə keçdik.

Mənim skafandrimi çıxardılar. Mən ölü kimi yorulmuş və yuxusluqdan tamamilə əldən düşmüş, lakin eyni zamanda bu gözəl sualtı səyahətdən sonsuz dərəcədə razı qalmış bir halda öz otağıma goldim.

ON SƏKKİZİNCİ FƏSİL

DÖRD MİN LYE SAKIT OKEANIN ALTI İLƏ

Ertəsi günü – noyabrın on səkkizində mən çox şən və yorğunluğumu almış bir halda yuxudan oyandım, kapitanın müavini öz həmişəki cümləsini tekrar etdiyi dəqiqədə göyərtəyə qalxdım. Birdən-birdə bu "heç bir şey görünmür" cümləsinin nə demək olduğu mənim ağlıma geldi.

Doğrudan da, okean tamamilə bomboş idi. Üfüqdə bir yelken də olsun görünmürdü. Krespo adasının dağları, görünür, hələ gecə ikən gözdən itmişdi. Spektrin mavidən başqa bütün rənglərini udan dəniz bu rəngi eks etməkdə idi.

Kapitan Nemo göyərtəyə çıxdığı vaxt mən hələ okean səhərinin gözəl manzerasını seyr etməkdə idim. O guya məni görmürəkimi öz astronomik müşahidələrə başladı. İşini qurtardıqdan sonra şurval budkasına törf getdi və ona söykənərək gözələrini okeana zilledi.

Bu anda göyərtəyə iyirmiye qədər matros çıxdı. Bunların hamısı sağlam və möhkəm adamlar idi. Onlar gecə ikən dənizə atılmış toru yığmağa başladılar. Milliyətcə müxtəlif olan bu adamların içəriyığmağa başladılar. Milliyətcə müxtəlif olan bu adamların içəriyığmağa başladılar. Milliyətcə müxtəlif olan bu adamların içəriyığmağa başladılar. Milliyətcə müxtəlif olan bu adamların içəriyığmağa başladılar. Milliyətcə müxtəlif olan bu adamların içəriyığmaşa-

adası yerlilərindən olduğunu gördüm. Onlar danışmaqdə çox xəsis idilər. Öz aralarında isə mənşəyini tapa bilmədiyim, mənə bolı olmayan bir dil ilə danışırlırlar.

Toru göyərtəyə çökdilər. Bu tor Normand torlarını xaturladan və ağızı aşağındakı ilgoklara keçirilmiş ağac və zəncirlər vasitosu su içərisində homşı yarımqız vəziyyətdə qalan bir kisədən ibarət idi. Polad simlərə gəmiyə bond edilmiş bu kiso okeanın dibə ilə sürünlür və yolda qabağına gələnlərin hamisini öz içərisinə yiğirdi.

Bu gün tora okean faunasının öz qeyri-təbii açgözlüyü, çox qəribə asta hərəkəti və kifirliyinə görə "doniz şeytanları" adlanırdılar baliqçi-baliqlar kimi ən maraqlı növleri düşməşdi. Bunlar dənizin dibində yaşayır və üzgəcləri vasitosilo bir yerdən başqa yero tullanırlar. Xallı qarnitikanlıları da torun içinde çırpmır, capalayırlırlar. Adı vaxtlarda bu baliqların qarınları çökəlmüş bir halda olur. Lakin hər hansı bir təhlükənin yaxınlaşdığını hiss etdəm, o saat dərinin qatlarmı açaraq şışır və küreciyo çevrilərək qorxunc tikanlarla örtülmüş qarnını düşmənə qarşı qoyur. Nehayət, tordan "Nautilus"un göyərtəyə bir neçə sarımtıl ilanbalığı, uzun bədənləri quyrıq üzgəci əvezinə nazik sapla bitən gümüşü kül rongli iki tükkıquraq, bədəninin aşağı hissəsi uzun və düz bir üzgəclə çörçivələnmiş pullu, dikləlekli, sariya çalan boz rongli və boz xallı morina baliğı; xul baliğının bir çox növleri və nehayət, hətta son dərəcə iti sürətə malik olduqlarına baxmayaq, yine də canları tordan qurtara bilməmiş bir neçə böyük və gözəl tuns baliğı töküldülər.

Tutulmuş baliqlar min girvənkədən az olmazdı. Bu ov uğurlu idi, lakin müstəsna deyildi.

Axi, doğrudan da, tor bir saat gəminin arxasında sürünmüş və qabağına her nə keçmişə, öz içino yiğmişdi.

Matroslar baliqların hamisini gəminin mətbəxine apardılar. Bunların bir hissəsi təzə-təzə yeyiləcək, bir hissəsi isə ehtiyat üçün hazırlanacaqdı.

Baliq ovu qurtarmışdı. Gəminin yene də suya cumacağını düşünen rənək öz otağıma qayitmaq isteyirdim. Lakin birdən kapitan Nemo mənə yaxınlaşaraq danışmağa başladı:

— Professor, birçə okeana baxın. Siz necə düşünürsünüz, bu canlı varlıq bəzən qəzəblə, bəzən isə zərif və ince deyilmə? Dünən gecəni o da bizim kimi yatdı, bu gün isə öz rahat gecəsindən sonra çox nəşəli oyanmışdır.

"Adama nə salam verir, nə də salamat qalın deyir, – deyə mən düşündüm. Kənardan baxan da elə düşünə bilərdi ki, bu adam çoxdan başlamış olduğu bir səhbəti davam etdirir".

– Diqqət edin, – deyə kapitan Nemo davam etdi. – Odur, o, günəşin nəvazışları ilə oynayaraq öz gündüz həyatını yaşamağa başlayır. Onun orqanızminin həyat fəaliyyətinin təzahürünü izləmək nə qədər də maraqlıdır... Onun ürəyi və damarları var. Mən dənizdə tamamilə heyvanlardakı qan dövranına bənzəyən hadisələr dövrü olduğunu təsdiq edən alim Mori ilə tamamilə razılaşıram.

Kapitan Nemonun məndən heç bir cavab gözləmədiyi tamamilə aydın idi. Ona görə də mən onun nitqinə "tamamilə doğrudur", "siz haqlısınız" və "əlbəttə" kimi mənasız və mündericəsiz əlavələr etmək zəhmətindən qurtarmışdım.

Kapitan, sadəcə, cümlələr arasında böyük fasılələr verərək özü ilə danişirdi. Bunlar ucadan deyilmiş düşüncələr idi.

– Bəli, – deyə o danişirdi. – Okeanda temperatur dəyişiklikləri, duz və mikroorganizm varlığı ilə şortlaşmış daimi hadisələr dövrəni vardır. Temperatur dəyişikliyi, müxtəlif su sıxlığı və bunun nəticəsi olaraq cərəyan və eks-cərəyanlar yaradır. Polyar dairələrdə son dərəcə az, ekvator zonalarında isə son dərəcə çox olan buxarlanma tropik və polyar sular arasında daimi bir mübadilə əmələ getirir. Bundan başqa mən suyun, dibdən üzə, üzdən isə dibə doğru daimi bir hərəkətdə olduğunu meydana çıxmışam. Bu hərəkət tam mənası ilə okeanın tənəffüsü deməkdir. Güneş şüaları ilə qızan su damalları suyun dərinliklərinə cumur və sıfırdan yuxarı – iki dərəcə hərəkatdə soyuyaraq ən son sıxlıq dərəcəsinə çatdıqdan sonra yün-gülləşib yenidən suyun üzüne qalxır. Siz bu hadisənin nəticələrini polyusda görər və suyun nə üçün yalnız yuxarı hissələrinin donduğunu başa düşərsiniz.

Kapitan Nemo öz cümləsini bitirənən qədər mən: "Polyusda? Məgər bu cəsarətli insan bizi polyusunu aparmaq istəyir?" – deyə düşündüm.

Kapitan Nemo susdu, o artıq danişmayıb gözlerini bu qədər diqqət və məhəbbətlə, yorulmadan tədqiq edib öyrəndiyi okeana zillədi.

Bir qədər süküt etdikdən sonra o, yenidən danişmağa başladı:

– Dəniz öz içerisinde böyük miqdarda duz saxlayır. Dəniz suyu içerisinde ərimiş olan duz bir yerə yiğilsa dörd milyon yarımlı kubmil-

lik bir sahəni tuta bilər. Professor! Əgər siz bu duzu bərabər surətdə bütün Yer küresi üzərinə töksəydiiniz, on metrden qalın bir duz tebəqəsi əməle gətirmiş olardınız. Lakin duzun su içərisində olmasına təbiətin, sadəcə bir siltaşlığı olaraq düşünməyin. Yox... Duz dəniz suyunun buxarlanması qarşısında, küləyin həddindən artıq su buxarı aparmasına imkan vermır, bununla da planetimizin mötədil zonalarını yağışdan müdafiə etmiş olur. Bu, böyük və şorəfli vəziyyət stixiyanın Yer küresi üzərindəki işində müvəzinət yaradır.

Kapitan Nemo yeno də susdu və göyərtədə bir neçə addım artracaq damışmasına davam etdi.

– Bakteriyalarla – milyonlarcası bir damla içərisində yerləşən və səkkiz yüz minə qədəri yalnız bir milliqram ağırlığında olan bu kiçik canlı orqanizmlər gelincə, bunların rolu heç də o birilərindən az deyildir. Onlar dəniz duzlarını udur, su içərisində ərimiş halda olan qatı maddələri öz içəriyinə alırlar. Orada, dənizin derinliklərində zoofitlər mərcan və polip koloniyaları təşkil edərək qıtələr əmələ gətirirlər. Su issa okeanda sakit dayanır. O həm üfüqi, həm də şəquili istiqamətdə öz yerini dəyişərək orqanizmləri yeni yemək ehtiyatları ilə təmin edir. Yuxarı və aşağıda olan su axını, bu daimi hərəkət, insanların çoxu üçün ölü, lakin mənim üçün və saysız-hesabsız heyvanlar üçün diri, canlı bir mühit olan bu okeanda qıtələrə olduğundan daha gərgin, daha səmərəli, sonsuz, bitməz və daim çiçəklənən bir həyat yaradır.

Kapitan Nemo bu sözləri dediyi zaman tamamilə başqa bir görkəm almışdı. Onun sözləri mənə də son dərəcə böyük bir təsir bağışladı.

– Əsil həyat burada, yalnız buradadır, – deyə o əlavə etdi. – Mən sualtı şəhərlər, yeni hava ilə tənəffüs etmək üçün "Nautillus" kimi su üzərinə qalxan sualtı evlər yaradılması imkanına inanıram. Azad, sərbəst, heç kəsdən asılı olmayan şəhərlər!.. Kim bilir, əger hər hansı bir müstəbid cəsərat edəcək olursa...

Kapitan Nemo cümləsini bitirməyərək kimə hədəleyirmiş kimi əlini havada oynatdı.

Sonra, sanki bu kədərli düşüncələrdən ayrılmak istəyirmiş kimi mənə müraciət edərək:

– Cənab professor, siz okeanın nə qədər dərinliyə malik olduğunu biliyinizmi? – deyə soruşdu.

– Mən yalnız son ölçüler nəticəsində alınmış rəqəmləri bilirəm, kapitan!

- Bu roqəmləri mən deyə bilərsinizmi?

- Məmənnüyyətlə. Yadına sala bildiklərimin hamısını deyərəm...

Əgər yanılmırımsa, aparılmış tədqiqat Atlantik okeanının şimal hissəsinin dərinliyini üç min doqquz yüz, Aralıq dənizinin dərinliyini isə min iki yüz metr təyin etmişdir. Ən yaxşı ölçülər Atlantik okeanının cənub hissəsində - təqribən 35 enlik dərəcəsində aparılmışdır. Alinan nəticələr belədir: on iki min metr, on dörd min doxsan bir və on beş min yüz qırıq doqquz metr¹. Alımların fikrinə görə, dənizin dibi nivellilərə edilmiş olsayıdı, bu dərinlik bütün Yer kürəsi boyu təqribən üç min sekiz yüz metra bərabər olardı.

- Cox gözəl, - deyo kapitan Nemo sözə başladı. - Size yaxşı bir şey göstərə biləcəyim ümidi edirəm. Əgər Sakit okeanın bu hissəsinin dərinliyi sizi maraqlandırırsa, mən onun dörd min metrdən artıq olmadığını sizə deyə bilərəm.

Kapitan Nemo bunu deyərək lyuka tərəf getdi və dəmir piləkənlə aşağı düşdü. Mən da onu izləyərək salona girdim. Demək olar ki, elə bu anda vint hərəkətə geldi və laq sürotimizin iyirmi mil olduğunu göstərdi.

Bundan sonrakı günlər və hətta höftələrdə biz kapitan Nemo ilə çox az-az görüşürdük. Mən onunla yalnız çox uzun fasılələrdən sonra görüşə bilirdim. Onun müavini hər səhər öz tədqiqatını son dərəcə diqqətlə aparır və alınan nəticələri xəritəyə köçürürdü.

Konsel va Ned Lend hər gün vaxtlarının çoxunu mənimlə keçirildilər. Konsel bizim sualtı seyahətimizin möcüzələri haqqında ona danişir, çəngəlçi isə bu gözintidə iştirak etmədiyinə indi ürəkden heyif silənlərdi.

Lakin mən, yəqin ki, sualtı okean meşələrini gözə biləcəyimizə səbəb olacaq daha bir tosadüfun ələ keçəcəyi ümidi ilə onu sakit edirdim. Demək olar ki, hər gün dəmir pəncərə qapıları bir neçə saatlıq açılır və biz sualtı dünyasının möcüzələri ilə nəşolənməkdən yorulmurduq.

"Nautilus" indi yüz ilə yüz əlli metr arasında olan bir dərinlikdə cənub-şərq tərəfə gedirdi. Lakin bir dəfə "Nautilus" öz sükanlarının dərinliklərə cummaq məhareti ilə maraqlanan kapitanın bir siltaşığı nəticəsində iki min metr dərinliyə cumdu. Yüz dərəcəli termo-

¹ Müasir elmi məlumataya görə okeanın on böyük dərinliyi on kilometrdən bir qədər artıqdır.

metr guya bütün en dairələrində belə dərinliklərə məxsus olan sıfır-dan yuxarı dörd tam dörddəbir dərəcəlik bir hərəkat göstərdi.

Noyabrın iyirmi altısında səhər saat üçdə "Nautilus" 172° uzunluq dairəsində Xərcəng tropikini keçdi, iyirmi yeddisində isə biz, 1779-cu ilin on dörd fevralında məşhur kapitan Kukun məhv olduğu Sandviç adalarını geridə buraxdıq.

Biz öz dövrə-aləm soyahətlərimizin başlanğıcından etibarən dörd min sekiz yüz altmış lye¹ yol getmişdik.

Ayn-29-da səhər men göyərtəyə çıxdığım zaman qarşında - ikimillik bir məsafədə Havay tayim adasını əmələ gotirmiş yeddi adanın en böyüyü olan Havay adasını gördüm. Mən burada şumlanmış yerləri, dağ etəklərini sahilboyu uzaanın sıra dağları və üzərində dəniz sothindən beş min metr hündürlükdeki Muna-Rea zirvəsi yüksələn vulkanları açıq gördürüm.

"Nautilus" yenə de cənub-şərqə tərəf getməkdə davam edirdi. O, dekabrın birində 142° uzunluq dairəsində ekvatoru keçdi. Dekabrın dördündə isə biz qeyd edilməyə layiq heç bir xüsusiyyətə malik olmayan sürətli gedisən sonra Markiz adaları qrupuna yaxınlaşmışdım.

Mən qarşı tərəfdə, Markiz adalarının en böyüyü olan Nukav-Xivada olan Martin pikini gördüm. Bu ada 8°57' cənub en, 138°32' qərb uzunluq dairəsində yerləşmişdir. Lakin kapitan Nemo quruya yaxınlaşmayı sevmədiyindən pikin dağlarını örtməş six meşələrdən başqa heç bir şey görməye müvəffəq ola bilmədim.

Dənizə salınmış tora eti son dərəcə lezzətli olan bir neçə maviyə çalan qızılı makrel və gümüşü rəngə çalan göy-yaşıl rəngli sarkan balıqları düşmüşdü. Bu balıqlar xörək masası üzərində en hörmətli yer tutdular.

Üzərində Fransa bayrağı yellənən bu gözəl adalarla vidalaşdıqdan sonra dekabrın 4-den 11-ne qədər təqribən iki milə qədər də yol getdi. Keçidiyimiz bu yol böyük kalmarlar və başıyaqlılar sinfinə, sepiya və arqonavtlar kimi ikiqələmələr yarımsinfinə mənşub olan çox maraqlı yumşaqbedənlilər dəstəsi ilə zəngin idi. Bu yumşaqbedənlilər, nedənsə, qədim təbiətşünasların diqqətinə xüsusişle cəlb etmiş və qədim natiqlərin istiərlərində hörmətli mövqə tutduqları kimi, döv-

¹ Lye - fransız uzunluq ölçüsüdür. Kilometr lyesi dörd kilometrə bərabərdir. Fransada metr sistemi həyata keçirilənən qədər lye meridian dərəcəsinin iyirmi beşdəbir hissəsinə deyilirdi. Bu isə 4 445 metrə bərabərdir.

lətli adamların süfrəsində də az hörmətə malik olmamışdır. Bunu məşhur Qalenin sələfi olan qədim yunan həkimi Atcney təsdiq edir.

"Nautilus" kalmarlar ordusuna dekabrin doqquzuncu gecəsi rast gəldi. Milyonlarca molyusk, siyənək balıqları və sardinaların getdikləri yolları izleyərək, mötədil zonalardan daha isti zonalara köçməkdə idilər.

Biz qalın, büllur pəncərədən onları seyr edirdik. Bu kalmarlar tabiatın başlarında yerləşdirmiş olduğu on dənə ayağını dayanmadan hərəkət etdirərək dəli-dəli üzürdürlər.

"Nautilus" öz sürətine baxmayaraq saatlarla bu kalmarlarla əhatə edilmiş bir vəziyyətdə üzdü. Biz tor ataraq bu molyusklardan xeyli tutduq.

Dəniz bizi darixmağa qoymurdu. O, sonsuz müxtəlifliyi ilə hər saat öz dekorasiyalarını dəyişərək biza bir-birinin ardınca yeni-yeni manzərlər, yeni-yeni tamaşalar göstərirdi. O bizi yalnız əylen-diməkələk kifayətlənmirdi, həm də özünün ən qiymətli və gözəl sirlərini də öyrənməyimizə imkan verirdi.

Dekabrin 11-də gündüz salonda oturub, kapitan Nemonun kitabxanasından götürdüyüm bir kitabı oxuyurdum. Ned Lend və Konsel büllur pəncərələrdən parlaq dərəcədə işıqlandırılmış suyu seyr edirdilər. "Nautilus" hərəkətsiz dayanmışdı. O, rezervuarlarını dolduraraq, okeanın az canlı yaşadığı və ancaq herdən bir ən böyük balıqların göründüyü min metr derinliklərdə dayanmışdı.

Mən, Jak Masenin "Mədənin qulluqçuları" adlı gözəl kitabını oxuyub müəllifin izahı mümkün olmayacaq dərəcədə yüksək sənətindən və hazırlıcablığından məst olduğum vaxt birdən Konsel:

— Ağam bir dəqiqəliyə pəncərəyə yaxınlaşmazmı? — deyə qəribə bir ahənglə məni çağırdı.

— Nə olub, Konsel?!

— Ağam özü baxsa yaxşıdır.

Mən kitabı bir yana qoyaraq, pəncərəyə yaxınlaşıb baxmağa başladım.

Elektrik projektorları vasitəsilə parlaq bir surətdə işıqlandırılmış su içərisində nə isə böyük, hərəkətsiz, qara rəngli bir şey göründü. Mən gözlərimi qırpmadan diqqətla baxaraq bu nəhəng heyvanın nə olduğunu seçməyə çalışırdım. Birdən-birdə beynimdə ildizim sürəti ilə bir fikir doğdu:

— Bu, gəmidir? — deyə qışqırdım.

— Bəli, — deyə kanadlı cavab verdi, — bu, qərq olmuş gəmidir...

Ned Lend sehv etmirdi. Bizzət qarşımızdakı qərq olmuş gəmi idi. Onun gövdəsi, sanki qəza bir neçə saat bundan qabaq üz vermiş kimi yaxşı qalmışdı. Onun göyərtəsində ancaq iki fut hündürlükdə üç ağac parçası görünürdü. Bunlar gəminin həyat uğrunda olan mübarizədə iki dor ağacını qurban vermiş olduğunu göstərirdi. Lakin bu da ona kömək edə bilməmişdi...

Qərq olmuş gəminin bu görünüşü nə qədər dərin bir kədər yaradırdı!

Lakin onun üstündə bir neçə insan cəsədi görünən göyərtəsi daha kədərli idi. Mən orada altıya qədər cəsəd saydım. Bunlardan dördü kişi, biri isə qucağında uşaq tutmuş bir qadın idi. Kişişərən biri sükanda dayanmış, bədəni yarıya qədər göyərtədən içəridə qalmış bir qadın isə elində bir körpə uşaq tutmuşdu.

Qadın genç idi. Projektorun parlaq işığı altında mən onun həle heç deyişməmiş üzünən xətlərini də seçirdim. O, son gücünü topla-yaraq, balasını başı üzərində qaldırmışdı. Yaziq körpə isə öz balaca qollarının anasının boyununa dolamış bir halda olmuşdu.

Qalan üç matros isə qeyri-tabib vəziyyətdə idilər. Görünür, ölüm onları, özlərini qərq olan gəminin göyərtəsinə bağlanmış olduqları kəndiriləri açmaq istorkən yaxalamışdı. Dördüncü, sükançı isə sakit və ciddi bir sima ilə düz dayanmışdı. Onun əlləri sükanda qalmışdı.

Görünür, qoca sükançı qərq olan üçdorlu gəminin okean dərinliklərinə doğru olan bu son səyahətində belə sükandan el çəkmək istəməmişdi...

Nə qədər dəhşətli bir mənzərə! Biz gözlərimizi bu fəlakət mənzərəsində çəkə bilmirdik.

Mən insan etinin qoxusuna gələn böyük köpək balıqlarının neçə yaxınlaşdıqlarını gördüm...

"Nautilus" qərq olmuş gəminin etrafında dolandı və mən onun üzərində olan:

"FLORİD"
ZUNDERLAND

yazısını oxuya bildim.

VANİKORO

Bu facioli təsadüf "Nautilus"un öz yolunda rast gəldiyi dəniz qəzalarının birincisi idi. Bundan sonra biz qorq olmuş və suda çürümüş gəmilərə tez-tez rast golirdik. Suyun daha dərin təbəqələrində biz pas basmış topalar, güllələr, lövberlər, zəncirlər və minlərcə başqa dəmir şeylər gördük.

Dekabrin 11-də biz Bugenvilin vaxtıla "Təhlükeli adalar qrupu" adlandırdığı Paumoto taqım adalarına yaxınlaşdıq. Bu taqım adaları $13^{\circ}3'$ – $20^{\circ}50'$ cənub en dairəsi ile $125^{\circ}31'$ – $150^{\circ}30'$ qərb uzunluq dairəsi arasında şərq-cənub-şərqdən qərb-şimal-qərbə doğru iki min kilometrdən artıq bir məsafə boyu səpələnmişdi. Bu qrupun şərq tərəfdən ən sonuncusunun adı Dyus, qərb tərəfdən isə ən sonuncusunun adı Lazarev adasıdır.

Altmış adacığ qrupundan ibarət olan bu taqım adaları üç yüz yetmiş kvadratlyelik bir məsafə tutur. İçərisində Fransaya aid olan Qambe qrupu da olan bu adaların hamısı mərcan adalarıdır. Poliplərin apardıqları ağır, lakin yorulmaz iş onları qaldıraraq, sudan çıxaraçaq, nəhayət, bir-birile birləşdirəcəkdir. Axırda bu yeni ada qonşu taqım adaları ilə birləşərək və bir tərəfdən Yeni Zelandiya və Yeni Kaledoniya, ikinci tərəfdən isə Markiz adaları arasında yeni bir qita əmələ gələcəkdir.

Mən bu nəzəriyyəni kapitan Nemoya dediyim gün o mənə çox soyuq cavab verdi:

— Yer yeni qitälərə deyil, yeni insanlara möhtacdır.

"Nautilus" öz istiqamətini təsadüfən, taqım adalarının bütün adalarından ən maraqlısi hesab olunan Klermon-Tonner adasının yanından salmışdı. Bu təsadüf mənim Sakit okeanın bu hissəsindəki adaların çox qəribə ağ mərcan koloniyalarını öyrənməyimə imkan verdi.

Ağ mərcanlar kircə skelet ilə örtülmüş canlı toxumalarından ibarətdir. Onların quruluşlarındakı fərq mənim məşhur müellimin Milen-Edwardsın onları beş qrupa ayırmamasına əsas vermişdir. İfrazatları polip daşları əmələ gətirən bu mikroskopik canlıların milyardlarca yığılaraq bir koloniya təşkil edir. Onların buraxıqları kircədən qayalar, sildirimlər, adacıklar və adalar əmələ gelir. Burada onlar laqununu

əhatə edən kircə halqlar və yaxud sualtı yarıqlar vasitəsilə dənizlə birləşən xırda gölləri əmələ gətirir, sildirim qayalardan Yeni Kaledoniya sahillerini hasarlayan baryerlərə bənzər arakəsmələr və yaxud Paumoto taqım adaları kimi bütöv adalar yaradır. Başqa yerlərdə, misal üçün, Mavrikiya adalarında isə bunlar otəklərində dənizin böyük derinliyi malik olduğu girintili-çixıntılı sildirimlər, şaquli qayalar yüksəldirlər.

Biz Klermon-Tonner adası otəklərindən bir neçə dəniz məsafə ilə üzür və mən cırdan inşaatçıların apardıqları bu əzəmetli işə baxmaqdan nə yorulur, nə də doydurdum.

Konsel belə bir qayanın başa gəlməsi üçün nə qədər vaxt tələb olduğunu soruşdu. Mən alımların hesablamasına görə yüz il içərisində yalnız bir dyümün səkkizdə bir hissəsi qədər iş görüldüyüünü dediyim zaman o, təccüb etmişdi.

— Demək, üç yüz metr hündürlükde olan bir divarı tikmek üçün...

— Yüz doxsan iki min il lazımdır, menim dostum. Bundan o çıxır ki, Bibliya dünyası çox cavanlaşdırılmışdır. Əger tufandan qabaqçı məşələrin daş kömürə çevriləməsi üçün lazım olan müddəti xatırlasaq, Bibliyanın dedikləri öz etibarını daha da itirmiş olur.

"Nautilus" okeanın üzüne çıxdığı zaman mən güclə sudan çölo çıxan və six məşələrlə örtülü olan Klermon-Tonner adasını hərəkəflə gözdən keçirməyə müvəffəq oldum. Onun kircə torpağı, görünür ki, firtinalar vasitəsilə məhsuldarlaşdırılmışdır. Günlerin birində firtina vasitəsilə qonşu torpaqların birindən qoparularaq havaya qaldırılmış bir tum onun çürümüş balıq və yosun qalıqları ilə gübrelənmiş torpağına düşmüşdür. Bunun arxasında ləpələr sahile minlərcə mil uzaqlardakı palma ağaclarında yetişən hind qozları tullamışdı. Tumlar cürcəmiş, ağaclar bitmişdir. Bu ağaclar buxarlanmanın dayandırılmış, arxalar, çayalar əmələ gəlmışdır. Bitkiler artmağa və yayılmağa başlamışdır. Firtinanın yaxın yerlərdən qoparıb gətirdiyi ağaclarдан buraya düşə bilməş balaca qurdalar, cüclülər adanın ilk sakinləri olmuşlar. Sonra tisbağalar adanın sahil qumlarında öz yumurtalarını basdırmağa başlamışlar. Quşlar cavan ağaclarда özlərinə yuva tikmiş, yavaş-yavaş adada heyvanlar aləmi inkişaf etmişdir.

¹ Professor Aronaks sohv edir, mərcan rifləri daha artıq sürotlə əmələ gəlirlər. Bu riflər bir il içərisində bir neçə 10 sm-ə qədər yüksələ bilirlər.

Nəhayət, buraya yaşlılıqla və heyvanların bolluğu ilə cəlb edilmiş insanlar köçmüşlər.

Mikroskopik heyvanların əməyi ilə yaranmış bu adalarda həyat belə əmələ gəlməmişdir.

Axşama doğru Klermon-Tonner adası uzaqlarda gözdən itdi. "Nautilus" çox kəskin bir surətdə öz istiqamətini dəyişdi. Sualtı gəmi 135° uzunluq dairəsində olan Oğlaq tropikino çatınca, tropik zonadan çıxmamaq şərtləri qərbə - şimal-qərbə tərəf döndü. Tropik gürünşinin dözdüməyəcək dərəcədə isti olduğuna baxmayaraq, bizi əziyyət vermirdi, çünki otuz-qırx metr dərinlikdə suyun hərarəti 10-12 dərəcədən artıq deyildi.

Dekabrin 15-də biz Sakit okean incisi olan gözəl Taiti adasının qərbindən keçdiyik. Səhər mən uzaqda qalmış bu adanın yüksək dağ zirvələrini gördük.

Bu adanın sularında biz bir neçə gözəl balamut balığı, tuns balıqları və donuz ilanları növündən olan ikişəngli pelamidalar tutduq.

"Nautilus" səkkiz min yüz mil yol getmişdi. "Arqo" və "Dyuk-of-Portland" ekipajlarının məhv olduğu Tonqa-Tabu taqım adalarının yanından keçdiyimiz gün "Nautilus"un laqı keçilmiş doqquz min yeddi yüz iyirminci mili qeyd etdi.

Bundan sonra biz "Yunion" gəmisinin komandasının və "Lütfkar Jozef"in komandırı kapitan Byuronun vəhşilər tərəfindən öldürülən məhv olduğu Fici adasını keçdiyik. Bu taqım adaları 6° və 2° cənub en, 174°-179° qərb uzunluq dairələri arasında, dörd yüz kilometr şimaldan cənuba, üç yüz altmış kilometr isə şorqdən qərbə doğru uzanırdı.

O, böyükleri Viti-Levi, Vanua-Levi və Kandubon adalarından ibarət olan bir sıra ada, adacığ və qayalardan ibarətdir.

Bu adaları Toricellinin öz barometrini ixtira etdiyi və XIV Lüdvikin Fransa taxtına çıxdığı 1643-cü ildə Tasman tapmışdı. XVIII əsrin ikinci yarısında isə buranı qabaqcə Kuk, sonra d'Antrkastoziyarat etmiş və nəhayət, 1827-ci ildə bütün bu coğrafi yumaq Dymon-Dyurvil tərəfindən kəşf edilmişdir.

"Nautilus" Laperuz gəmisinin məhv olması sırlarını birinci dəfə izah edən kapitan Dillonun dəhşətli sərgüzeştləri ilə xatırlanan Vailea buxtasına yaxınlaşdı.

Buxtanın dibinə bir neçə tor ataraq, çoxlu dəniz ilbizləri tutduq. Biz onları buradaca böyük yemək masası arxasında böyük bir acgözlükə qızardırdıq. Vailea buxtasının ilbiz olan dayazlığı çox böyük idi.

Hər bir ilbiz iki milyona qədər yumurta verir. Əgər onun artmasına imkan verməyən minlərcə düşmən olmasayı, olbat ki, bunlar çox az müddət içorisində bütün buxtanı doldura bilərdi.

Əgər Ned Lend öz qarınqılığundan peşman deyildisə, buna səbəb ancaq daqın ilbzilərinin modə pozğunluğu verməyən yeganə yemək olması idi. Doğrudan da, böyük adama bir gündə lazımlı olan üç yüz on beş qram azotlu maddə ala bilmək üçün bu başsız yumşaqbədənlilərdən on aži on altı dütün yemək lazımdır.

Dekabrin 25-də "Nautilus" 1606-ci ildə Kviroş tərəfindən koşf edilmiş, 1768-ci ildə Bugenoil tərəfindən tədqiq edilmiş, 1773-cü ildə isə Kuk tərəfindən hal-hazırkı adı almış Yeni Qebrid taqım adaları arası ilə üzürdü. Biz Arru adasının lap yaxınlığından keçdiyik. Günorta müşahidələri zamanı mən göyərtəyə çıxıb bu adanı gördüm. O tamamilə meşə massivləri ilə örtülmüş və üzərində tac kimi görünen çox hündür dağ zirvəsi ilə bəzənməmişdi.

Səkkiz gün olardı ki, mən kapitan Nemonu görmürdüm. Dekabrin 27-ci günü, səhər o, salona girdi. Sanki beş doqiqə bundan əvvəl məndən ayrılmış bir adam kimi başın yüngülərə tərəpədi. Bu zaman mən xəritədə "Nautilus"un yoluunu axtarırdım.

Kapitan masaya yaxınlaşdı və barmağını xəritənin üzərinə qoyaq yalanız bir söz dedi:

– Vanikoro.

Bu söz bir gülə kimi səsləndi. Bu, yanında Laperuz gəmilərinin məhv olduğu adacığın adı idi.

Mən dik qalxdım.

– "Nautilus" Vanikoroyamı gedir?

– Beli, professor, – deyə kapitan Nemo cavab verdi.

– Mən yanında "Bussol" və "Astrolabyabi" gəmilərinin məhv olduğu adanı görcəyəm! Yaxşı, biz nə zaman Vanikoroya çatacağıq!

– Biz oraya çatmışıq, professor!

Mən kapitan Nemonun arxasında göyortədən çıxaraq, acgözlükə üfüqə baxmağa başladım. Şimal-sinqədə teqrübən qırx mil uzunluğda mərcan baryeri ilə hasarlanmış, şübhəsiz ki, vulkanik mənşəyə malik olan iki ada görünürdü.

"Nautilus" ensiz bir boğaz vasitəsilə mərcan hasarı içorisindən keçərək dalğa döyən xəttin arxasındaki əlli-altmış metr dərinlikdə

olan limana girdi. Mən uca palmaların kölgəsi altında dayanıb, böyük bir qəzəblə bizim yaxınlaşmışımızı gözləyən bir neçə vəhi gör-düm. Yəqin ki, onlar "Nautilus"un qara, iynəyəbənzər gövdəsini böyük bir balina zənn etmişdilər.

Kapitan Nemo kapitan Laperuzun məhv olması haqqında mənim nə kimin məlumatı malik olduğunu soruşdu.

— Mən ancaq bütün dünyaya məlum olanları bilirom, kapitan, — deyə cavab verdim.

— Çox gözəl. Lakin siz bütün dünyaya məlum olanları mənə deyə bilərsinizmi? — deyə kapitan hər halda istehzasız olmayan bir ahenglə məndən soruşdu.

— Böyük həvəslə, — deyə mən cavab verdim.

Mən Dyumon-Dyurvilin vermiş olduğu məlumatı ona danışdım. O faktların qisaca məzmunu belədir:

1785-ci ildə Laperuz və onun müavini kapitan de-Lanq XVI Lüdovik tərəfindən "Bussol" və "Astrolyabiya" korvetlərində dün-yanı dövrə səyahətinə göndərilmişdilər.

Laperuzun gəmilərinin uzun zaman gəlib çıxmamasından həyəcana düşmüş Fransa hökuməti 1791-ci ildə Bruni d'Antrkastonun komandası altında "Axtarış" və "Ümid" freqatlarından ibarət bir xilas heyəti düzəltmişdi. Bunlar sentyabrın 28-də Brestden yola çıxdılar. Hökumət iki aydan sonra "Elbermel" gəmisinin kapitanı Bouen adlı bir nəfərin ifadəsindən Cənubi Georgiya sahillərində qəzaya uğramış gəmi parçalarının göründüyünü bildi. Əslində çox da qəti olmayan bu məlumatdan xəbərsiz olan d'Antrkasto isə Admirallıq adalarına getməkdə idi. Kapitan Qunterin raportuna görə Laperuzun korvetləri bu adaların yanında qəzaya uğramış olmalı idi.

D'Antrkastonun axtarışları nəticəsiz qaldı. "Ümid" və "Axtarış" gəmiləri Vanikorodon yanından dayanmadan keçmişdilər. Bu səfər d'Antrkastonun özünün, iki müavininin və heyətdə olan matroslardan bir çoxunun ölümü ilə bitdiyi üçün çox bədbəxt bir heyət oldu.

Laperuzun gəmilərinin uğramış olduğu qəzanın düzgün izlərinə ilk dəfə köhnə dəniz qurdı kapitan Dillon rast gəlməşdi. Onun "Müqəddəs Patrik" adlı gəmisi 1824-cü ilin 15 mayında Yeni Gebid qrupuna mənsub olan Tikopia adasının yanında dayandı. Orada yerlilərdən biri ona üzərində hələ də nə isə qazılmış bir yazının izləri görünən bir qılınc dəstəsi satmışdı. O adam Dillon'a, altı il bundan

evvel Vanikoroda adanın rıfların toxunaraq parçalanmış bir gəmida xidmət edən iki avropalı matros görmüş olduğu barədə də məlumat vermişdi.

Dilon söhbətin, itməsi bütün dünyani həyəcana salmış olan Laperuz gəmiləri etrafında getdiyini başa düşdü. O, Vanikoroya getməyi qət etdi. Yerlinin dediyinə görə qəzanın saysız-hesabsız izləri qalmalı idi. Lakin külək və axın ona bu məqsədini həyata keçirməyə imkan vermedi.

Dilon Kəlkətəyə qayıtdı. Orada öz kəşfi ilə Asiya cəmiyyətini ve Ost-Hind kompaniyasını maraqlandırmağa müvəffəq oldu. Onun ixtiyarına yənə de "Axtarış" adlı bir gəmi verildi. Dillon 1827-ci il yanvar ayının 23-de Fransa nümayəndəsi ilə bərabər Kəlkətədən çıxdı.

"Axtarış" Sakit okeanın müxtəlif nöqtələrində olan bir sıra dayanımlardan sonra, nəhayət, 1827-ci il iyun ayının 7-de "Nautilus"un hazırlıda dayamış olduğu Vano limanında lövbər saldı.

Burada Dillon qəzanın saysız-hesabsız qalıqlarını: lövbərlər, alətlər, bloklar, daşṭullayan, on səkkiz girvənkəlik gülə, sinq astronomik cihazlar və nəhayət, üzərində "Məni Bazen tökmüşdür" yazılı Brest arsenaltökəmə zavodunun damğası və "1785" tarixi olan tunc zəng tapdı. İndi artıq şübhə yeri qalmamışdı.

Dilon daha artıq sübutlar toplayla bilmək üçün 1827-ci ilin oktyabr ayına qədər Vanikoroda qalmışdı. Sonra o, lövbər qaldıraraq Yeni Zeləndən keçib, Kəlkətəyə tərəf yola düşdü. Buradan isə Fransaya getdi ki, orada da onu çox yaxşı qarşılıqlaştılar.

Bu zaman Laperuzun yox olmuş gəmiləri şərefinə "Astrolyabiya" adlandırılmış gəminin kapitanı Dyumon-Dyurvil, Dillonun bu keşfindən tamamilə xəbərsiz halda, başqa bir istiqamətdə qəzanın izlərini axtarırdı. Bir nəfər balina ovlayanın sözlərində bəlli olmuşdu ki, Yeni Kaledoniya və Luziada adaları vəhşilərində mübarək Lüdovik medali və ordeni görünmüştür.

Dillon Vanikorunu tərk etdiyindən iki ay sonra Dyumon-Dyurvil Qobart Tauna yanında lövbər saldı. O yalnız burada Dillonun müvəffəqiyyətindən xəbor tutmuşdu. Burada o, "Yunion" gəminin kapitan müavini olan kəlkətəli Cems Qobbs adlı bir adamın verdiyi məlumatlarla tanış oldu. Bu adam 6°18' cənub en və 15°30' şərq uzunluq dairələrində yerləşmiş adaya yan aldığı zaman yerlərdə dəmir və qırmızı qumaş parçaları görmüş olduğunu deyirdi.

Bu bir-birino zidd olan molumatlardan şaşırılmış Dyumon-Dyurvil bunlara inanmağın mümkün olub-olmadığını bilmədən kaptan Dilom izləməyi qorara aldı.

1828-ci il fevral ayının 10-da "Astrolyabiya" Tikopin adasına yaxınlaşdı və burada moskon salmış bir ağ dörlü matrosu özüne boşman qəbul edərək Vanikoroya yola düşdü. "Astrolyabiya" 12 fevralda adaya yaxınlaşaraq, 9 gün bu adanın morcan halqası xaricində qaldıqdan sonra onuncu gün, yəni fevralın 10-da Vano limanına girdi.

Aym 23-do "Astrolyabiya"nın matrosları adada axtarışdan qayıtları zaman qozanın bir neçə ohamiyyətsiz qırıntılarını götirmişdilər. Yerlilər qoza üz verdiyi yeri göstərməkden boyun qaçmış və bütün sorğulara anlaşılmışlar kimi cavab verməmişdilər. Yerlilərin bu şübhəli horəkötələri onların qozaya uğramışlarla pis roftar etmiş olduqlarını göstorirdi. Doğrudan da, görünürdü ki, yerlilər Dyumon-Dyurvilin, Laperuzun və onun böyüxtə yoldaşlarının intiqamını almaq üçün golmiş olduğundan qorxurdular.

Lakin hodiyə veriləcəyi ilə şirnikləndirilmiş və heç bir intiqam təhlükəsi olmadığına inandırılmış yerlilər fevralın 26-da qozanın baş verdiyi yeri kapitan müavini Jakinoya göstərdilər.

Orada Paku və Vanonun sildirümləri arasında 4-5 metr dərinlikdə artıq kircə çöküntüləri ilə örtülmüş toplar, lövborlər, demir və qurğunun parçaları var idi. "Astrolyabiya"nın qayıqları göstərilən yero gedib və çox çətinliklə doniz dibindən 1800 girvonkə ağırlığında olan lövbori, sekiz girvənkəlik gülə atan topu, bir qurğunun parçası və iki mis daştıllayan çıxardılar.

Dyumon-Dyurvil, Laperuzun adanın sahilində her iki gomini itirdikdən sonra onların qırıntılarından üçüncü balaca bir gomi qayırlığındı və açıq dənizə çıxdığını yerlilərdən öyrəndi. Lakin hara getmişdi. Heç kəs bunu bilmirdi.

"Astrolyabiya"nın komandiri manqiferin kölgələri altında qəhrəman dənizçi və onun yoldaşlarına abidə qoyulmasını omr etdi. Bu, morcan postament üzərində daşdan tikilmiş dördbücaqlı səde bir piramida idi. Yerlilər tamahlanıb dağıtmaları deyə, bu abidəyə bir parça da olsun dəmir serf edilməmişdi.

Bundan sonra Dyumon-Dyurvil elə o saat lövbor qaldırıb yola düşmək istədi.

Lakin "Astrolyabiya"nın komandası bu yerlərin bələsi olan uqızdırınaya tutulmuşdur. O özü də xəsto idi. Buna görə də o yalnız martın 17-də geri döndə bildi.

Fransa hökuməti isə Dyumon-Dyurvilin, Dilomun koşfiyyəti haqqında heç bir şey öyrənə bilməməsindən qorxaraq Ləqəbər de-Tromelenin idarəsi altında "Bayonezka" korvetini Vanikoroya göndərmişdi.

"Bayonezka" "Astrolyabiya" yola çıxandan bir neçə ay sonra Vanikoro sahilində lövbor saldı. O, yeni heç bir sonadə təpə bilməmişdən, vohşitorın Laperuz abidəsinə toxunmadıqlarına nəzərən olmuşdu.

Mənim kapitan Nəmo deyə bildiyim bundan ibarət idi.

— Demək, bu gələn qədər Vanikoroda qozaya uğramış gomilərin qabıqlarından hazırlanan üçüncü gominin harada məhv olduğu heç kəso bollı deyildir? — deyə o məndən soruşdu.

— Xeyr, heç kəs bilmir.

Kapitan Nemo mən heç bir söz demədi. Lakin onu izləməyimi işarə etdi. Bütün salona goldik. "Nautilus" bir neçə metr dorıntıyo cumdu və dəmir pəncərə qapaqları açıldı.

Mən alımı pəncərəyə dayanaraq, o torəf-bu torəfə qaçısan səsiz-hesabsız balıqlar arasında, morcan çöküntüləri, zoofit və yesun kolluqları altında baş vermiş qozanın tör-töküntülərini — hələ Dyumon-Dyurvilin ekspedisiyası torəfdən çıxarılmamış lövborlər, toplar, dor ağacları, zəncirler və güllələr gördüm. Bunların hamisini zoofitlər basmışdı.

Mən bu faciəli tör-töküntülərə baxdıqım zaman kapitan Nemo dərin bir kədərə dədi:

— Kapitan Laperuzun ekspedisiyası 1785-ci ilin dekabrında "Bussol" və "Astrolyabiya" korvetlərində Fransadan yola düşdü. O əvvəlcə Bootain-Beyo, Yeni Kaledoniya, sonra isə Sant-Kurtşa doğru horəkət edərək, Hayav qrupuna mənsub olan Namuka adasında dayanmışdı. Nəhayət, Laperuzun gomiləri Vanikorunun bəlli olmayan qayalarına yaxınlaşmışdı. Qabaqdə gedən "Bussol" conub sahilin rıflarına toxundu. Birinci korvet, demək olar ki, ele o saat məhv olmuşdu. Quma oturmuş ikinci gomi isə bir neçə gün davam etdirə bilmişdi. Yerlilər qozaya uğramışları olduqca yaxşı qarşılıqlar. Laperuz adada moskon salaraq, iki böyük gominin parçalama-

rindan üçüncü balaca gəmi düzəltməyə başladı. Matroslardan bir neçəsi könüllü olaraq Vanikoroda qaldı. Xestolikdən əldən düşmüş və zoifləmiş olan başqları isə Laperuzla bərabər Solomon adaları tərəfə gedərək, hamisi Ümidsizlik və Razılıq burunları arasındaki qrupunən böyük adasının yanında məhv oldular.

— Siz bunu haradan bilirsiniz? — deyə soruştum.

— Budur, son qəza baş verdiyi yerdə tapdıığım şey, — deyə kapitan mənənə üstündə Fransa gerbi vurulmuş bir qutu göstərdi. Qutu duzlu suda qaldığından tamamilə parçalanmışdı. O, qutumu açdı və mən orada bir parça saralmış şənəd gördüm.

Bu, dəniz nazirinin Laperuza vermiş olduğu təlimat idi. Təlimatın üzərində XVI Lüdovikin dəst-xəttılı müəyyən qeydlər vardı.

— Bir dənizçi üçün əsil layiqli ölüm, bax, budur! — deyə kapitan Nemo sözünlə davam etdi. — O öz sakit morcan qəbirində indi rahat-rahat yatır. Mənənə və yoldaşlarımı da belə bir qəbir qismət olsayıdı, çox şad olardım.

İYİRMİNCİ FƏSİL

TORRES BOĞAZI

Dekabrin iyirmi yedinci gecəsi "Nautilus" Vanikorodan ayrılaraq böyük bir sürtələ cənub-qərb tərəfə getməye başladı. Üç gün müddətində o, Vanikorunu Yeni Qvineyanın cənub-şərq hissəsindən ayıran məsafəni keçmiş, yəni üç min kilometrdən artıq bir yol getmişdi.

1863-cü il yanvarın birində, səhər tezdən Konsel məni "Nautilus"un göyərtəsində tapdı.

— Ağam onun Yeni ilini təbrik eləməyə icazə verərmi? — deyə soruştu.

— Əlbət ki. Əlbət ki, özü də bu təbriki elə məmənuniyyətlə qəbul edirəm ki, sanki bu saat Parisdə mənim nəbatat bağimdə olan kabinetimdəyik. Bu təbrikin üçün sənə təşəkkür edir və öz növbəmdə sənə təbrik edirəm. Lakin sənin bu yeni ilde bəxtiyarlıq arzu etdiyini necə anlamaq lazımlı olduğunu soruşmağa icazə ver. Sən bu bəxtiyarlılığı bizim bu əsərətimizin bitməsindəmə, yaxud bu ecazkar səyahətimizin davamindəmə görürsən?

Konsel:

— Doğrusu, — deyə mənənə cavab verdi, — ağama nə cavab verəcəyimi bilmirəm. Bizim burada maraqlı şeylər gördüyüümüz şübhəsizdir. Hətta burada olduğumuz bu iki ay müddətində bir dəfə də olsun darixmadiq. Hər dəfə gördüyüümüz mənzərələrinən sonuncusu daha maraqlı, daha valchedici olur. Əgor bu irəliğetmə davam edərsə, bizim gələcəkdə nələr görəcəyimizi təsəvvür etmək belə çətindir. Mənənə elə gelir ki, bizim əlimizə heç bir zaman belə bir təsədűf düşməyəcəkdir ki...

— Heç bir zaman... Sən haqlısan, Konsel.

— Bundan başqa kapitan Nemo əslində latınca olub, mənənə "heç kəs" olan adına da bərəət qazandırır. Onun bizə maneçiliyi yoxdur. Bu əslində dünyada heç olmayan bir adamın maneçiliyi qədər azdır.

— Doğrudur, Konsel.

— Ona görə də ağamın icazəsi ilə demək istəyirəm ki, mən bizim hər şeyi görməyimiz üçün imkan yaradacaq illi on bəxtiyar il hesab edirəm.

— Hər şeyi görməkmi deyirsən, Konsel?! Bu çox uzun çəkə bilər. Yaxşı, Ned bu bərəət nə düşünür.

— Ned Lend tamamilə əksini düşünür, — deyə Konsel cavab verdi.

— O, ağıllı və yaxşı yeməyi sevən bir adamdır. Həmişə baliqlara baxmaq və balıq əti yemək onu darixdirmişdir. Qanlı bifşteks və hər gün az-çox miqdarda viski, cin və yaxud brendi¹ içməyə alışmış bu anglo-saks üçün çörək, ət və şərab kimi şeylərin olmaması başdan-ayağa əzabdır.

— Meni isə bu hər şeydən az narahat edir, — deyə cavab verdim.

— Mən "Nautilus"un qaydalarına çox gözəl almışım.

— Mən də eləcə. Ona görə də Ned Lend buradan qaçmağa nə qədər həvəslidir, men də bir o qədər burada qalmağa hazırlam. Beləliklə, başlanan bu Yeni il mənim üçün bəxtiyar olursa, onun üçün bədbəxt, onun üçün xoşbəxt olursa, mənim üçün bədbəxt olacaqdır. İkimizden birimizin istəyi mütləq yerine yetəcəkdir. Ağam üçün isə mən, özü nə arzu edirəm, onun yerinə yetməsini arzu edirəm.

— Sağ ol, Konsel. İndi isə Yeni il hədiyyələri məsələsinin həlli müvəqqəti olaraq bir tərəfə buraxıb bir-birimizin əllərimizi

¹ Spirli içki adları

sixmaqla kifayətlənməyini rica edirəm. Bu saat mən sənə bündən artıq heç bir teklif edə bilməyəcəyəm.

— Ağam çox səxavətlidir. Bu mənim üçün hər şeydən qiymətlidir, — deyə Konsel cavab verdi.

Yanvarın ikisində laq, Yapon dənizindən çıxdığımız vaxtdan bəri on bir min üç yüz qırx mil yol getdiyimizi göstərdi.

“Nautilus”un qarşısında Avstraliyanın şimal-şərq sahilərini yuyan mərcan dənizlərinin təhlükəli zonaları durdu.

Bizim gəmimiz, 1770-ci il 10 iyundə kapitan Kukun gəmisini az qala məhv etmiş olan xain rif sədlərindən bir neçə mil aralı üzürdü. Kukun gəmisi qayaya toxunmuş, yalnız qopmuş bir parça mərcanın gəmide emələ gelmiş deşiyi tutması nəticəsində batmayaraq xilas olmuşdu.

Mən həmişə firtinalı dənizlərin etəklərinə dəydikcə ildirim gurultuları əmələ gatirdiyi altmış lyelik bu səddi çox görmək istəyirdim.

Lakin bu dəqiqlidə “Nautilus”un sükanı onu dərinliklərə cəmdurdugu üçün mən bu mərcan divarlarını görə bilmədim. Buna görə də yalnız tora düşmüş balıqlara baxmaqla bu yerin faunası ilə tanış oldum ve bununla da kifayətlənmək lazımlı geldi.

Başqa müxtəlif növlər arasında mən yalnız öldükdən sonra itən köndələn zolaqları olan gümüşü-mavi bədənlə böyük tuns boyda skumbriya balığı tapdım. Bizim on az tapılan qiymətli və ləzzətli xörəklərimizi təşkil edən bu skumbriyaları böyük dəstələrlə bizi təqib edirdi. Tora bunlardan başqa çox miqdarda boyu beş santimetrdən artıq olmayan, lakin çox yeməli sparlar və tamamilə dəniz qaranşuları adlandırılmağa layiq olan triqlalar da düşmüşdür. Mən molyusklar və zoofitler arasında alisionar, boydar ilbizi, diridoğan bataqlıq ilbizləri və çəkic ilbizlərinin müxtəlif nümayəndələrini də tapdım.

Mərcanlar denizini keçdikdən iki gün sonra, yanvarın 4-de biz Papua sahilərini gördük. Kapitan Nemo ilə görüşümüz zamanı o mənə Hind okeanına Torres boğazından keçmək istədiyini dedi. O bundan başqa heç bir söz demidi. Lakin bu, Ned Lend üçün kifayət idi. O, Avropa dənizlərinə yaxınlaşmaqdə olduğumu böyük məmənuniyyətlə qeyd etdi.

Torres boğazı içərisində olan təhlükəli riflər və sahilərində sakın olan tayfaların vəhşiliyi etibarilə çox pis bir şöhrətə malikdi. O, Avstraliyanı Yeni Qvineyadan, yaxud Papuadan ayırdı.

Papua adaları uzunluğu dörd yüz və eni yüz lye olan qırx min coğrafi sahəni əhatə edən bir yerden ibarət idi. O, $0^{\circ}19'$ və $10^{\circ}2'$ cənub enində və $128^{\circ}23'$ və $146^{\circ}15'$ uzunluğunda yerləşirdi.

Günortaüstü, kapitan müavini sekstant vasitəsilə günəşin yüksəkliyini təyin etdiyi vaxt mən pillələrlə, girintili-çixıntırlarla yüksələn və iti təpələrlə qurtaran Arfalka dağlarının zirvələrini gördüm.

Bu torpaq 1511-ci ildə portugizli Fransisko Serrano tərəfindən keşf edilmişdir. Sonra burada 1526-ci ildə Xosé de Meneses, 1527-ci ildə Qrixalva, 1545-ci ildə – Xuqo Ortes, 1616-ci ildə holländiyalı Sauten, 1753-cü ildə – Nikola Sryuik, sonra da Tasman, Dampyer, Fyūmel, Kartere, Edvards, Buqenvil, Kuk, Forrest, Nak Klur, 1792-ci ildə – d'Antrkasto, 1823-cü ildə – Dyüpere və 1827-ci ildə – Dyumon Dyurvil olmuşlar. De Rentsi bu ada haqqında demişdir: “Bura bütün Melaneziya qaradərililərinin cəmləşdiyi yerdir və artıq şübhə etmirdim ki, bə dəniz seyahəti məni qorxulu andamalılarla qarşılaşdıracaqdı”.

“Nautilus” dünənda on təhlükəli olan bu boğazın girəcəyinə yaxınlaşdı. Bu boğaz öz qarşısında on igid və qəhrəman üzgüçü dənizçiləri belə düşündürəcək qədər təhlükəli idi. Bu boğazı Luis Pats de Torres cənub dənizlərindən Melaneziyaya olan seyahətindən qayıtdığı zaman keşf etmişdi. 1840-ci ildə Dyumon-Dyurvilin heyəti burada quma oturaraq az qala məhv olmuşdu. Quma oturmaq və yaxud qayaya toxunmadan heç bir qorxusu olmayan “Nautilus” belə buradakı mərcan riflərində ehtiyat etməli idi.

Torres boğazının eni təqribən 135-140 kilometrə qədərdi. Lakin o, içərisində keçilməsini qeyri-mümkün edən saysız-hesabsız adalar, adaciqlar və sualtı qayalarla dolu idi. Kapitan Nemo bunu nəzərə alaraq lazımlı olan bütün tədbirləri görmüşdü. “Nautilus” çox az bir sürətlə yarıya qədər suya cummuş bir halda üzürdü. Onun vint pərləri yorğun bir balinanın qurruğu kimi yavaş-yavaş suya toxunurdu.

Bu vəziyyətdən istifadə edərək mən hər iki yoldaşımı həmişə boş olan göyərtəyə çıxaraq sturval budkasının dalına keçdiq. Kapitan Nemo orada idi və sükanı şəxsən özü idarə edirdi.

Torres boğazının mühəndis-hidroqraf Vintsendon Dyummullen və Dyumon-Dyurvilin son dəfə dünyani dövr heyətində iştirak etmiş, sonralar admiral olmuş, heyətin miçmanı Kupvan-Debu tərəfindən tərtib edilmiş son dərəcə gözel xəritə mənim qabağında idi. Torres

boğazının bu xəritəsi və elcə də kapitan Kink tərəfindən tərtib edilmiş xəritə, bu keçilməz labirinti izah edən ən yaxşı xəritələrdi. Mən onları böyük diqqətlə gözdən keçirdim.

Dəniz "Nautilus"un ətrafında qəzəblə qaynayırdı. Öz sularını saatda iki mil yarımlıq bir sərətə cənub-şərqdən şimal-qərbe sürük-ləyən qüvvətli axın, demək olar ki, hər addimdə başını sudan çıxaran riflərə dəyərək parçalanırdı. Ned Lend mənə döñərək:

— Axmaq dənizdə, — dedi.

— Doğrudan da, — deyə mən ona cavab verdim. — Hətta "Nautilus" kimi hər yeri keçən bir gəmi üçün belə bundan daha təhlükəli bir yer olduğunu fikrə belə gətirmək olmaz.

Görünür, kapitan öz yoluna çox yaxşı bələddir. Yoxsa mən qabaqlarda elə mərcan qayalıqları görürəm ki, "Nautilus" bir balaca onlara toxunmaqla göya sovrula biler.

Doğrudan da vəziyyət çox ciddi idi. Lakin "Nautilus" sanki sehr ilə ən qorxuc qayaların arasından belə sıvişərək sağ-salamat üzüb keçirdi. O, Dyumon-Dyurvilin "Astrolyabiya" və "Zele" gəmilərinin az qala məhv olacaqları yol ilə getmirdi. Sualtı gəmi öz istiqamətinə daha çox şimal tərəfə götürmüştü. O yalnız Merreya adasını dolandırdan sonra cənub-qərbe döñərək Qumberlend keçidinə gəldi. Mən kapitan Nemonun "Nautilus"u bu keçidən sürəcəyini düşünmək isteyirdim ki, o birdən-birə gözlənilməz bir halda şimal-qərbe döndü və sualtı gəmi saysız-hesabsız adalar və adacıklar arasında ləngər vuraraq Taund adasına və təhlükeli kanala tərəf üzməyə başladı.

Mən heyətlə, "doğrudan da kapitan Nemo Dyumon-Dyurvilin gəmilərinin quma oturmuş olduğu bu təhlükəli kanala girəcək qədər ehtiyatsızlıqmı edəcəkdir", — deyə öz-özümdən soruşdum. Lakin bu daşıqədə "Nautilus" yenə öz istiqamətini dəyişərək şimala, Qveboroara tərəf getməyə başladı.

Gündüz saat üç olardı. Mədd ən yüksək nöqtəsinə çatmışdı, doniz sakitləşirdi. "Nautilus" Qveboroara yaxınlaşırı. Biz palmalarla örtülmüş sahilin bu şairanə mənzərsindən vur-tut iki mil aralı idik.

Birdən qüvvətli bir təkan məni göyərtəyə yixdi. "Nautilus" rife toxunaraq, azca sağa əyilmiş vəziyyətdə dayandı.

Mən ayağa durunca kapitan Nemonu və onun baş müavinini göyərtədə gördüm. Onlar gəminin gözdən keçirir və öz aralarında qısa cümlələrlə mənə bəlli olmayan dildə danışıldılar.

Vəziyyət belə idi: gəminin stirbortu arxasında nəhəng bir əl kimi şimaldan cənuba doğru uzanan Qveboroa adası görünürdü. Şərqdə riflərin cilpaqlanmış başları görünməyə başlamışdı.

Biz çox da yüksək möddi olmayan bu yerdə möhkəm bir halda quma oturmuşduq. Bununla belə gəminin gövdəsi o qədər möhkəm idi ki, bu toqqusmadan "Nautilus"a heç bir zərər dəyməmişdi. Lakin "Nautilus" qımdan çıxa bilməsə, o həmişəlilik olaraq bu qayalara mixlənib galacaqdı ki, bu da kapitan Nemonun gəmisinin sonu deməkdir.

Mən bu barədə düşündürüm zaman kapitan Nemo yenə də həmişə olduğu kimi çox soyuqqanlı və laqeyd bir halda mənə yaxınlaşdı. Onun üzündə nə bir həyəcan, nə də bir acıq izi var idi.

— Felakətə düşdük, — deyə mən ondan soruşdum.

— Yox, sadəcə bir hadisədir, — deyə cavab verdi.

— Lakin hər halda bu hadisə sizi yenə də həmişə nifrat edərək qaçmış olduğunuz quru sakini olmağa məcbur edə biler.

Kapitan Nemo qəribə bir nəzərlə mənə baxaraq başını buladı. Görünür, o bununla heç bir şeyin heç bir zaman onu quruya qayıtmaga məcbur edə bilməyəcəyini anlatmaq istəyirdi. Sonra o:

— Siz nə danışırsınız, professor?! — dedi. — "Nautilus"un vəziyyəti heç de elə ümidişsiz deyildir. O hələ sizi okean möcüzələri ilə tanış edəcəkdir. Bizim seyahətimiz həle indi başlamışdır. Bir de mən sizinle yol yoldaşı olmaq şərəfindən bu tezliklə məhrum olmaq istəmirəm.

— Bununla belə, kapitan, — deyə mən özümü onun səsində olan istehzani anlamırmış kimi göstərərək dedim. — "Nautilus" qabarmanın siddətli vaxtında quruya oturmuşdur. Sakit okean müdəllərinin, ümumiyyətlə, yüksək olmadığını nəzərə alın. Əgər siz "Nautilus"u yüngülləşdirmək üçün başqa bir vasita tapmasanız, nə yol ilə onu yenidən üzməyə məcbur edəcəyinizi anlaya bilmirəm.

— Siz haqlımız, professor, — deyə kapitan Nemo mənə cavab verdi.

— Sakit okean müdəlləri çox yüksək deyildir. Lakin yenə də Torres boğazında yüksək su ilə alçaq su arasında olan fərq metr yarıma bərabərdir. Bu gün yanvarın dördüdür. Beş gündən sonra aylı gecələr başlayacaqdır. Yer kürəsinin ən sadıq yoldaşı olan Ayın dəniz suyunu lazımi yüksəkliyə qaldıraraq, mənə ondan ötrü heç bir şey olan bu xidməti göstərməyəcək olarsa, buna çox heyvət etmiş olacağam.

Kapitan bu sözü deyərək öz müavini ilə "Nautilus"una girdi.

Sualtı gəmi yero yapmış kimi hərəkətsiz dayanmışdı. Mərcan polipleri öz təxribedilməz sementləri ilə onu elə bil qayalara yapışdırılmışdır.

— Hə, nə var, cənab professor? — deyə kapitan gedən kimi mənə yaxınlaşan Ned Lend soruşdu.

— Belədir, əzizim Ned. Biz rahatca oturub yanvarın doqquzunda olacaq qabarmanın gözləyəcəyik. Belə çıxır ki, guya Ay lütfən bizi qumdan çıxaraçaqdır.

— Ancaq elə bu?

— Beli, elə bu.

— Kapitan lövbərləri çıxarıb və maşınları bütün gücü ilə işə salaraq qumdan çıxarmağa çalışmayacaqdır mı?

— Madam ki, bizi qabarma özü qumdan çıxaraçaqdır, daha bunlar nəyə lazım imiş, — deyə Konsel ona, sadəcə, cavab verdi.

Kanalalı narazı bir baxışla Konselə baxaraq ciyinlərini çəkdi. İndi o, təhqir edilmiş bir dənizçi kimi danışındı.

— Mənim sözlərimi yadınızda saxlayın, cənab professor! — deyə o mənə müraciət etdi. — Bu demir ləyən bir də nə suyun üstüdə, nə də altında üzə biləcəkdir. O indi ancaq sindirilib satılmaq üçün yararlıdır. Ona görə də mən belə düşünürəm ki, artıq kapitan Nemo ile ayrılmışımızın vaxtı çatmışdır.

— Bilirsinizmi, dostum Ned, — deyə mən cavab verdim. — Bu gözəl gəminin geləcəyi hamiya size göründüyü kimi qaranlıq görünmür. Dörd gün səbir edin. Biz bu zaman Sakit okeanın qabarmasının nə kimi bir güce malik olduğunu düzgün olaraq bilərik. Bir də deməliyəm ki, qaçmaq məsəlesi İngilterə və Provans sahilləri yaxınlığında olverişli olardı. Yeni Qvineya sahilləri yaxınlığında isə bundan istifadə etmək üçün çox da tölesmək lazım deyildir. Əger "Nautilus" qumdan xilas olmasa, biz bu ən axırıcı vasitədən hər vaxt istifadə edə bilərik.

Ned Lend:

— Yaxşı, heç olmazsa, quruya çıxməqdəni olmaz? — deyə çox qəmğin halda soruşdu, — budur, ada... Bu adada ağaclar, o ağacların altında isə quru heyvanları — canlı kotletlər, rostbfisler və bifştekslər vardır... Mən bir parça eti nə qədər böyük məmənnuniyyətlə yeyirdim!

— Bax, burada Ned Lend haqlıdır, — deyə Konsel söhbətə qarışdı.

— Mən bu məsələdə tamamilə onun fikrinə şərık oluram. Ağam öz dostu kapitan Nemonan, heç olmazsa, torpaq üstündə yerimək adətinə yadırğamamaq üçün quruya çıxmığımıza icazə ala bilməzmi?

— Mən ondan icaze isterəm, lakin əminəm ki, o bunu redd edəcəkdir.

— Qoy ağam bir dəfə cəhd etsin. Heç olmazsa, biz bununla kapitan Nemonun iltifatının heddiyi bilmış olarıq.

Cox qəribedir ki, kapitan Nemo mənim bu ricamı o saat böyük məmənnuniyyətlə qəbul etdi. O hətta məndən "Nautilus" a qayıtməq üçün heç bir vədə-filan da tələb etmədi. Lakin bununla belə Yeni Qvineya adasına səyahət etmək o qədər təhlükəli bir iş idi ki, mən hətta bu işə başlamağı Ned Lende məsləhət belə görməzdim. Mənəcə, yerli papuasların əlinə düşməkdənə, "Nautilus" da əsir qalmaq daha yaxşı idi.

Men kapitan Nemonun bizimlə getmək fikrində olub-olmadığını soruşturmağa cəsaret etmədim. Matroslardan heç birinin bizimlə buraxılmayacağına, beləliklə de Ned Lendin özünün qayığı idarə etməye məcbur olacağına əmin idim. Lakin quru bizzən, olsa-olsa, ancaq iki mil aralı olardı. Ona görə də yaxşı bir dənizçi kimi kandalı balaca qayığı görüb gəmiler üçün ölüm və felakət yeri sayılan bu qaya parçaları arasından çox asanlıqla çıxara bilərdi.

Səhəri günü, yanvarın başında qayığı öz yuvasından çıxardaraq suya saldılar.

Bunu iki matros çox asanlıqla etdi. Avarlar qayığın içərisində id. İndi bircə bizim öz yerlərimizi tutmağımız qalırıdı.

Səhəri saat səkkizdə biz, tüfəng və baltalarla silahlanaraq "Nautilus" un göyərtəsindən ayrıldıq.

Deniz olduqca sakit idi. Sahildən çox yüngül bir külek əsirdi. Konselle mən avar çəkirdik. Biz seylo avarlayıv, Ned isə qayığı riflərin arasındaki ensiz keçidlərlə aparırdı.

Qayıq sükanə çox yaxşı tabe olur və ox kimi gedirdi.

Ned Lend öz sevincini gizlətmirdi. O özünü sərbəstliyə, azadlığı doğru can atan bir dustaq kimi hiss edir və çox çekmədən yene də həbsxanaya qayitalı olacağını heç düşünmürdü.

— Bi bu saat ət yeyəcəyik, — deyə o demək olar ki, az qala oxuyurdu, — özü də necə ət... surraqat yox, heqiqi ov eti. Doğrudur, çörəksiz olacaqdır... Mən demirəm ki, balıq lezzətsiz yeməkdir. Ancaq axı bir insaf edin, elə həmişə balıq yeməz ki. Yeknəseqqlikden təngə gəlmış süfrəni ancaq kömür üzərində qızardılmış bir parça təzə et zənginləşdirib gözəlləşdirə bilər.

Konsel:

— Sənin qarınqulu evin yixılsın... Bunun hələ bircə bu sözlərin-dən mənim ağızımın suyu axmağa başladı.

— Yalnız birçə şeyi bilmək qalır, — deyə mən əlavə etdim. — Bu meşələrdə, doğrudan da şikar vardırmı?.. Özü də əger varsa, gərəsen nə qədərdir?.. Çünkü bəzən şikarların miqdarca çox olması ovçunun özünü şikara çeviro bilər.

— Boş şeydir, cənab professor, — deyə Ned Lend balta ağızı kimi iti dişlərini göstərərək etiraz etdi. — Əger bu adada başqa bir heyvan yoxdursa, mən yaxşıca qızardılmış bir parça pələng ətinə də yeməyə hazırlam.

Konsel:

— Ned məni lap qorxudur.

— İlk təsadüf etdiyimiz heyvan hər hansı cinsə mənəsub olursa olsun, istəyir lap hələ tüklənməmiş dördayaqlı, yaxud ikiayaqlı, qanadlı olsun, yenə də mən öz tüsəngimin boş keçməyen mahir atəsi ilə onu salamlamağa hazırlam!

— Oho, — deyə mən səsləndim. — Ned Lend yenə də özündən çıxmaga başladı.

— Narahat olmayın, professor, — deyə kanadalı etiraz etdi. — Cürrətə avarlayın. Yarım saat keçməz ki, mən sizi ən yaxşı reseptle hazırlanmış xörəyə qonaq edəcəyəm.

Saat doqquzun yarısında "Nautilus"un qayığı Qveboroar adasını əhatə etmiş mərcan halqasını sağ-salamat keçərək, yağ kimi üzüb qumlu sahilə yanaşdı.

İYİRMI BİRİNCİ FƏSİL

BİR NEÇƏ GÜN QURUDA

Yadimdadır, ayağımın birinci dəfə torpağa dəyməsi mənə çox böyük təsir bağışlamışdı. Ned Lend torpağın möhkəmliyini yoxlayır kimi, ayağını üsulluca yerə sürtdü. Halbuki, kapitan Nemonun təbirincə, bizim "Nautilus"da sərnişin olduğumuz, daha düzgün desək, kapitanın əsiri olduğumuz gündən iki ay belə keçmirdi.

Bir neçə dəqiqə ərzində biz sahildən bir gülə məsafəsi qədər uzaqlaşmışdıq. Torpaq, demək olar ki, tamamilə mərcan kirəc daşından ibarət idi. Lakin dibi qranitlə döşənmiş olan qurumuş çay yataqlarından, görünürdü ki, ada vulkanik mənşəyə malikdir.

Üfüq tamamilə six, gözəl meşə ilə örtülmüşdü. Bəzilərinin hündürlüyü iki yüz futa çatan böyük ağaclar six sarmaşıq torları ilə bir-birinə bağlanaraq, küləyin hər əsməsindən ehtizaza gələn təbii yel-ləncəklər əməle gətirmişdilər. Burada küsdüm, fikus, kibsk ağacları və saysız-hesabsız palma var idi. Ağacların dibində, onların əməle gətirmiş olduğunu qübbələr altında böyük-böyük sohleblər çiçək açmışdır.

Bütün düşüncəsi ilə yalnız mənfəətli şey haqqında fikirləşən kanadalı Yeni Qvineya florasının bu xoşagələn və heyvətamız nümunənlərile heç də maraqlanmadı. O, hind qozu palması taparaq, daşla bir neçə qoz salıb sindirdi və bize təklif etdi. Biz onun südünü içib, yumşaq hissəsini, "Nautilus"un yeməklinə qarşı böyük protestdən başqa bir şey olmayan bir iştahla yedik.

— Əcəbdir! — deyə Ned səsləndi.

— Dadlıdır! — deyə Konsel təsdiq etdi.

— Siz necə bilirsiniz, kapitan Nemo bu hind qozlarını ehtiyyat üçün "Nautilus"a götürməyə mane olmaz ki, — deyə kanadalı məndən soruşdu.

— İnannıram, lakin mən əminəm ki, özü bunlara əlini də vurma-yacaq! — deyə mən cavab verdim.

— Bu onun özünə zərerdir, — deyə Konsel qeyd etdi.

— Daha yaxşı. Bu bizim xeyrimizədir, çoxu bize qalar, — deyə Ned Lend tez onun sözünə qüvvət verdi.

— Dostum Ned, bir dəqiqəliyə, — deyə mən ikinci palmaya hücum etməyə hazırlaşan kanadalıya dedim, — hind qozu çox gözəl şeydir, ancaq qayığı bunlarla doldurmamışdan qabaq, mənə elə gelir ki, adada bundan daha mənfəətli şəylər olub-olmadığını yoxlamaq lazımdır. Mənə elə gelir ki, təzə göyərti "Nautilus"un mətbəxində yaxşı qarşılınanlar.

— Ağam haqlıdır, — deyə Konsel cavab verdi. — Mən qayığı üç hissəyə bölməyi təklif edirəm. Birincini meyvələr, ikincini göyərti, üçüncüyü isə, yeri gölmüşkən demək lazımdır ki, hələ bizim gözü-müzə dəyməyən ov üçün ayırmalıyıq.

Kanadalı ona etiraz edərək:

— Konsel, ümidiñi kəsmə, — dedi.

— Beləliklə, gezintini davam etdirməyi təklif edirəm. Ancaq həmişə gözde-qulaqda olmaq lazımdır. Ada tamamilə boş

nürsə də, lakin hər halda burada qıdanı bızdən az sevməyən sakinlər də ola bilər.

— Ehe! — deyə bu işaretni eşidərkən Ned Lend ağzını marçılıdaraq səsləndi.

— Ey, Ned, sizə nə olmuşdur? — deyə Konsel səsləndi.

— Namusuma and içirəm ki, — deyə kanadalı cavab verdi, — mən adam yeməyin gözəlliyyini anlamağa başlayıram.

Konsel:

— Ned! Ned, siz nə deyirsiniz, — deyə ucadan səsləndi. — Görünür, siz adamyeyənsiniz! Deməli, sizinlə bir kayutda qaldığım müddətə təhlükə altında imişəm. Deməli, günlərin bir günü yuxudan yarıyeyilmiş halda durmaq qorxusu altındayam.

— Dostum Konsel, sizi sevirəm, ancaq bu sevgi sizi mənə ehtiyac olmadan yedirəcək dərəcədə deyil.

— Sizə inanıram, — deyə Konsel cavab verdi. — Gəlin ova başlaqaq. Bu Hannibalə tezliklə bir ov vermek lazımdır, yoxsa yaxın günlərin birində ağam öz nökerinin ancaq sür-sümüyüň tapar.

Ned və Konsel zarafatlaşdıqları müddətdə biz meşənin kənarına çatmışdıq. Six qübbələr altı ilə gedərək, iki saat ərzində buranı başdan-başa dolaşdıq.

Tesadüf biza yar olmuşdu: biz tropik qurşağın ən xeyirli bitkilərindən birine rast gəldik. Bu bitki bizi "Nautilus"da çox həsrətini çakdıyımız yeməklə təchiz etdi.

İndi da Qveboroar adasında bolluca bitən çörək ağacı haqqında danışım. Biz onun malaylar tərefindən "rima" adlandırılan toxumsuz qismini çox tez tapa bilmədiğim.

Çörək ağacı öz qırx futluq hündürlüyü malik olan düz gövdəsi ilə ətrafindakı ağaclarlardan seçilirdi. Onun böyük, çoxpaylı yarpaqlarından əmələ gəlmış zərif dairəvi təpəsi, dərhal adamın gözüne çarptırdı. Bu yarpaqlar yiğini arasından kələ-kötür altıbucaqlarla örtülülmüş bir desimetir həcmində kürəşəkilli böyük meyvələr sallandırdı. Bu mənfaətli ağac bir xidmet və qayğı teləb etməyərək ilin səkkiz ayı meyvə verirdi.

Ned Lend bu meyvələri yaxşı tanıydı.

O öz saysız-hesabsız səyahətləri zamanı bunlara rast gəlmış, yemişdi və necə bişirilməsini də bilirdi.

O:

— Cənab professor, — dedi. — Mən əgər elə bu dəqiqə bu ağacın meyvələrinin dadına baxmasam, çatlaram.

— Baxın, Ned, baxın. Biz buraya elə hər şeyi sınaqdan çıxarmaq üçün gelib çıxmışq. Utanmaq lazım deyil.

O:

— Bu çox vaxt almaz, — dedi.

Kanadalı yandırıcı şübosunu götürüb sınınmış ağaclarдан cəld bir ocaq qaladı.

Atəş nəşə ilə çartıldı.

Bu müddədə Konselle mən münasib çörək ağacı seçdik. Onlardan bəzisinin meyvəleri lazımi qədər yetişməmişdi, ağ, yumşaq hissələri qalın qabıqla örtülü idi. Dolu və sarımtıl rəngi olan bir çox başqları isə onları dərəcədə adamlı gözləyirdilər.

Konsel Ned üçün ona qədər bu meyvələrdən gətirdi.

Kanadali bunları hissə-hissə kəsdi və içinde heç bir toxum olmayan bu çörək ağacı meyvələrini qızarmış kömürün üstünə qoydu. Bu müddədə o:

— Bu çörəyin nə qədər dadlı olduğunu siz görəcəsiniz, professor! — deyə dayanmadan danışındı.

— Xüsusilə iki ay qəti olaraq çörək görmədikdən sonra, — deyə Konsel əlavə etdi.

— Bu hətta çörək deyil, çox ləzzətli piroqdur, — deyə sözüna davam etdi. — Sizə onu dadmaq heç müyəssər olmamışdır, cənab professor?!

— Heç vaxt, Ned!

— Elə isə səmavi nəşəyə hazırlaşın. Bundan ləzzətli şey dünəyada yoxdur! Əger siz ikinci dəfə də istəməsəniz, mən çəngəlçilər kralı adını öz üstümdən ataram.

Bir neçə dəqiqədən sonra tikələrin oda tərəf olan hissəsi tamamilə yambil qaralmışdı. Hər tikənin içinde ənginar qoxusunu xatırladan ağ, yumşaq hissə göründü.

Etiraf etmək lazımdır ki, çörək, doğrudan da, ləzzətli çıxmışdı. Mən onu böyük məmənuniyyətlə yeyirdim.

Mən:

— Təəssüf olsun ki, dedim, bu, təzə halda çətin saxlanıla bilər. Buna görə də mənə elə gəlin ki, bunu ehtiyat üçün gəmiyə aparmağa dəyməz.

— Siz nə deyirsiniz, cənab professor? — deyə Ned Lend qışkırdı.
— Siz nəzəriyyəçi təbiətşünas kimi danışırızzı. Mən isə tacribəli çörəkçi kimi hərəkət edirəm. Konsel, bu meyvələrin ehtiyatını tutun. Qayıdarkən bunları özümüzlə bərabər "Nautilus" a apararıq.

— Siz onları ehtiyat olaraq necə hazırlayacaqsınız?

— Men onun yumşaq hissəsindən xəmir yoğuracağam, qıçırından sonra o, xarab olmadan uzun müddət saxlama bilər. Yemənişdən qabaq onu "Nautilus" un mətbəxində bişirərek, turş dadmasına baxmayaraq, onu size verəndə barmaqlarınızı belə yalayacaqsınız.

— Ned, sizin çörəyinizin mükəmməl olduğunu görürəm. Elə bizim arzuladığımız da budur.

Kanaladı:

— Cənab professor, əksinə, — deyə etiraz etdi. — Zövqümüzü tamamlamaq üçün göyərti və meyvə arzulamaq da pis olmaz.

— Nə deyirəm ki, gəlin meyvə və göyərti də axtarəq.

Çörək ağacı meyvələrini yiğdiqdan sonra "quruya məxsus" xörəklərimizin çeşidini artırmaq üçün başqa şəyələr axtarmağa başladıq.

Axtarışımız nəticəsiz qalmadı, günortaya doğru biz lazımı qədər banan ehtiyatı toplaya bildik. Bu qəribə və nəcib tropik meyvələri ilboyu yetişir və ciy halda yeyilir. Banandan başqa biz ləzzətli manqo meyvələri və bir neçə böyük ananas tapdıq. Bu meyvələri yiğməgən bizim vaxtimizi çox almasına baxmayaraq, bundan heç heyif silənmirdik.

Konsel gözünü Ned Lenddən çəkmirdi. Çəngalçı irəlidə gedir, ağacların və ya kolların yanından keçərkən ehtiyatımızı artırmaq üçün ən gözəl meyvələrdən dərirdi. Nəhayət, Konsel:

— Hə... Dostum Ned, — dedi. — İndi əminəm ki, axtardıqlarınızın hamisini tapdıığınız üçün tamamilə təmin olundunuz?

— Hm... — deyə kanadlı mızıldandı.

— Necə, siz hələ razi deyilsiniz?

— Bu otcuğazlar, bu bitkilərin hamisi xörəyin ədviyat qismını təşkil edir və xörəkdən qabaq və yaxud xörəkdən sonra yeyilecek şeylərdir. Bəs bunun şorbası? Bəs bunun kotleti?

Mən:

— Doğrudur, doğrudur, Ned, — dedim. — Bize kotlet yedirmək üçün verdiyiniz vədi yadınızdan çıxartmayın; deyəsən, mən ortaqliqda kotlet-filan görmürəm.

— Cənab professor, — deyə kanadlı cavab verdi, — ovumuz nəinki qurtarmış, hətta başlanmamışdır da. Səbirli olun! Tez-gec qanadlı və yaxud dördəyəqli bir ova rast gələcəyik. O burada olmazsa, bir qədər o yanda olacaqdır.

— Bu gün olmazsa, bir başqa gün olar, — deyə Konsel kanadının ahəngi ilə sözü davam etdi. — Bununla belə məşənin dərinliyinə getmək lazımdır, mən qayıga dönməyimizi məsləhət görürəm.

— Necə? Qayıtmalı? — deyə Ned qışkırdı.

Mən:

— Biz "Nautilus" a qaranlıq düşmədən qayıtmalıyıq, — dedim.

— Bəs indi saat neçədir? — deyə kanadlı kədərlə soruşdu.

— Günortadan iki saat keçmiş olar, — deyə Konsel cavab verdi.

Ned Lend dərindən ah çəkerək:

— Quruda vaxt nə qədər də tez gəlib keçir, — dedi.

Biz məşə ilə geriye döndük. Yolda ehtiyatımızı tamamlamaq məqsədilə dəriləməsi üçün ta ağacın başına çıxməq lazımlı gələn kələm palması yarpaqları, malayların "abru" adlandırdıqları göy lobya və nehayət, hind kartofu yiğdiq.

Biz qayıga çatdığınız zaman yorğunluğumuzdan inleyirdik. Bununla belə Ned Lend bizim az azuqə yığmış olduğumuzu dedi. Lakin onun bəxti gotirdi. Qayıga oturduğumuz vaxtda onun gözüne iyiymə bes-otuz fut hündürlükde bir neçə saqqı ağacı sataşdı.

Bu ağaclar da çörək ağacı qədər mənfəətli idilər və haqlı olaraq, Melanziyanın ən qiymətli məhsullarından biri hesab olunurdu.

Ned Lend nə etmək lazımlı olduğunu bildirdi.

Baltanı elinə alaraq bir neçə dəqiqliğin içinde iki-üç ağac kəsdi.

Mən kanadalinin hərəkətlərinə acılaş adamdan ziyadə, bir təbiətşünas kimi diqqət edirdim. O əvvəlcə hər gövdədən baş barmaq qalınlığında bir parça qabıq soydu. Bu zaman dəlaşiq düyülərlə bir-birinə sarılmış olan tozlu liflərin arasından, yapışanlı un göründü. Bu un Melanziya əhalisinin əsas yeməyi idi.

Nəhayət, günortadan beş saat keçmiş, qayığımızı azuqə ilə yükleyərək sahili tərk etdik və yarım saat keçmədən "Nautilus" a yanaşdıq.

Bizi heç kim qarşılamadı. Nəhəng dəmir silindr tamamilə adamız görünürdü.

Yükümüzü boşaldıqdan sonra otağıma getdim. Burada axşam yeməyi məni gözləyirdi. Mən yemək yeyib yatdım.

Ertesi gün, yanvarın altısında, heç bir hadisə baş vermedi. Gəminin içində heç bir səs, heç bir yaşayış olaməti yox idi. Qayıq gəyər-tənin yanında, dünən onu qoyduğumuz yerde yırğalanırdı. Biz Qveboroar adasına dönməyi qət etdik.

Ned Lend budəfəki ovunun dünənkindən səmərəli olmasına ümidi edirdi. Bundan başqa biz məşənin o biri hissəsini de gəzmək fikrində idik.

Günəş çıxan kimi yola düşdük. Qayıq sahile tərəf qaçan dalğanın köməyi ilə sürətlə adaya yanaşdı.

Biz qayıqdan çıxdıq və Ned Lendin sövq-təbiisində inanaraq onu izləməyə başladıq. Uzunçıl kanadlı bızdən çox uzaqlaşmasın deyə, onu gözdən qoymurdug.

Ned Lend bizi adanın qərb hissəsinin dərinliklərinə apardı. Bir neçə xırda çayı keçidkən sonra hər tərəfi meşə ilə haşıyələnmiş düzəngəha çıxdıq. Çayın kənarında bir neçə su quzğunu uçuşurdu. Ancaq bunların heç biri özlərinə bir güllə məsafləsi qədər yaxınlaşmağıımıza imkan vermədiyər.

Mən quşların bu hərəkatından, onların ikiayaqlılarla birinci dəfə qarşılaşmadıqları və insanların nəyə qadir olduğunu bildikləri qənaətinə göldim. Bundan mən o nəticəyə göldim ki, əgər hazırda ada boşdursa da, hər halda, görünür, yaxın vaxtlarda buraya insan galıbmış.

Bu gün düzəngəhə başdan-başa keçərək içərisində yüzlərlə quş olan balaca meşəyə yanaşdıq.

Konsel:

— Hələlik burada ancaq quşlar var, — dedi.

— Bunların içində yeməliləri də var, — deyə çəngəlçi dedi.

— Güman etmirəm, dostum, — Konsel ona etiraz etdi, — mənə elə gəlir ki, bunlar tutuquşulardır.

— Dostum Konsel, — deyərək kanadlı vüqarla elan etdi, — yeməyə bir şey tapmayan insanlar üçün tutuquşu, qırqovulu da əvəz eləyə bilər.

Mən:

— Öz tərəfimdən təsdiq edə bilərəm ki, yaxşı hazırlanmış tutuquşu dadlı xörəklərdən biridir, — dedim. Doğrudan da, ağacların qalın yarpaqları altında yuva salmış və insan dili ilə danışmağa hazır olan — əgər onların tərbiyəsilə məşğul olsayırlar — tutuquşuların dünyası var idi.

Bunu gözləyirləmiş kimi, onlar budaqdan-budağa atilaraq və ağacdən-ağaca uçaraq boşboğazlıq edirdilər. Burada tutuquşular dəstəsinin bütün növləri var idi. Fəlsəfi məsələlər həll əleyirmiş kimi görünən ağır və ciddi malay tutuquşuları, uçarkən külək aparan rəngarəng kətan parçasına bənzəyən əlvən arar quşları, insan tələffüzünü başqalarından daha tez mənimşəyen ağılli jako tutuquşuları və son derece cəzibəli, lakin eksərən əti yeyilməyən bu quşların bir çox müxtəlif növləri var idi.

Bununla belə bu kolleksiya içinde bir eksponat çatmadı. Mən ancaq bu tərəfdə yaşıyan, Yeni Qvineya və Arqu adalarından kənara çıxmayan quş haqqında danışram. Lakin taleyim üzüma güldü və mənə bu quşa tamaşa etmək imkani verdi.

Seyrek məşəni keçərək kollarla örtülü bir çəmənliyə çıxdıq. Bizim addımlarımız bir cüt quşu diksindirdi. Mən tükərinin quruluşundan onların yalnız küleyin əksinə doğru uçmaq qabiliyyətinə malik olduğunu anladım. Onların havada halqlar əmələ gətirən dalgalı uçuşları, zərif tükərləndəki təsvir olunmayıacaq əlvənlilik nəzəri cəlb edir və adama ləzzət verirdi. Mən çətinlik çəkmədən onları tanıdım.

— Bunlar cənnətquşularıdır, — deyə qışkırdım.

Konsel o saat:

— Onurğadöşlülər şöbəsinin, sərcəyəbənzərlər dəstəsinin cənnətquşları ailəsindəndirlər, — dedi.

— Belək kəklik ailəsindəndir? Sən sehv etmirsen ki, Konsel? — deyə Ned Lend soruşdu.

Mən:

— Yox, dostum Ned, — dedim, — bunlar kəklik ailəsindən deyilər, ancaq özünəməxsus olan cəldiliyinizlə bu gözəl tropik quşlarından birini tutmağa mənə kömək etsəydiniz, sizə artıq dərəcədə minnətdar olardım.

— Cəhd edərem, cənab professor. Hərçənd tüsəngdən çox çəngələlər alışmışsamsa da, hər halda cəhd edərəm.

Cənnətquşları satmaqla məşhur olan malaylar, onları tutmaq üçün, çox təessüf ki, bizim bacarmadığımız cürbəcür vasitələrə əl atırlar. Onlar gah cənnətquşlarla həvəsə yuva salıqları hündür ağacların təpəsində cələlər qurur, gah onları xüsusi, çox möhkəm olan yapış-qanlar vasitəsilə tutur, gah da bu quşların su içməyə adət etmiş olduqları gölməçələri zəhərləyirler.

Biz isə onları müvəffəqiyyətimizə çox az ümidi verən birçə yolla, uçarkən vurmaqla ovlamalı idik. Biz, doğrudan da bir gülə sərf etdik, ancaq bu quşların bircəcini də vura bilmədik.

Səhər on birə yaxın bir dənə da olsun heyvana rast gəlmədən, adanın mərkəzində təpələrdən əmələ gəlmış birinci zənciri keçdik. Açıq biza təsir etməyə başladı. Ovumuzun uğurlu olacağına inandığımız üçün özümüzlə azuqə götürmədiyimizə çox peşman olmuşduq.

Lakin burada bizi sevindirən və Konselin özünü belə təccübə gətiren bir hadisə baş verdi. Konselin bəxti getirmişdi. O, bir-birinin ardına atdıği iki gülə ilə bir göyərçin və bir alabaxta vurmuşdu. Biz cəld onların tükünü yolub çubuqdan qayırıldığımız şışlərə çəkdik. Çır-çırıldan ocaq qalayaraq quşları qızartmağa başladıq.

Quşlar Konselin rəhbərliyi altında qızardıqları müddətdə Ned Lend çörek ağacı meyvələrini hazırladı.

Göyərçin və alabaxta, gözləniləndiyi kimi, son sümüklerinə qedər yeyildi. Bu belə də olmaliydi. Bu quşların etləri yedikləri müşk qozalarından etirələndikləri üçün kabab olduqca dadlı çıxmışdı. Konsel:

- Bunlar donbalan ilə bəslənmiş fərələr kimi lezzətlidirlər, - dedi.
- Ned, indi sizin nəyiniz çatmur? - deyə mən soruşdum.

Kanadalı:

- Bir də dördayaqlı ov lazımdır, cənab professor, - dedi, - bu quş-cuğazlar əsas xörək deyil, ancaq məzədir. Buna görə də ov vurma-yınca, sakit ola bilməyəcəyəm.

- Mən isə, Ned, ancaq sənnətquşunu tutandan sonra sakit ola biləcəyəm.

Konsel:

- Demək, ovumuz davam edir, - dedi. - Ancaq geriye, dənizin yaxınlığılarına dönək. Biz tamamilə dağ sıralarına gəlib çıxmışq. Mənə elə gəlir ki, hər halda sahildən uzaqlaşmamaq daha yaxşıdır.

Konsel haqlı idi və biz onun məsləhətinə əməl etdik. Bir saat gəzdikdən sonra, demək olar ki, yalnız sakko ağaclarından əmələ gəlmış meşəyə gəlib çıxdıq. Bir neçə dəfə ayaqlarımız altından zəhərsiz ilanlar sürüsüb qaçdılar. Cənnətquşlarına bir gülə məsa-fəsində yaxınlaşmadan, onlar bizdən qaçırdılar. Mən artıq onlarla yaxından tanış olmaq ümidiindən daşınmışdım ki, birdən qabaqda gedən Konsel oyıldı və sevincə qışqıraraq məni sesledi: o, əlinde cənnətquşlarının ən gözəl və parlaq nümunəsini tutmuşdu. Mən:

- Afərin, Konsel, - deyə qışqırdım.

Konsel cavabında:

- Ağam çox lütfkarlı, - dedi.

- Yox, yox, mənim dostum, sen lap möcüzə göstərdin. Cənnətquşunu diri olaraq boş əllə tutmaq - bu mümkün olmayan şeydir.

- Əgər ağam lütf edib ona yaxından baxarsa, o mənim bu xidmətimin çox da böyük olmadığını görər.

- Niye, Konsel?

- Ona görə ki, bu quş ölçəsinə sərxaşdır.

- Sərxaşdır?

- Bəli, sərxaşdır. Mənə onu tutmaq üçün zəhmət sərf etmək lazımlı, cüntki o müşk ağacının altında yediyi müşk qozalarından keflənmişdir. Ehtiyatlı olun, Ned. Bu, yeməkdən özünü saxlaya biləməyənələr üçün əyani sübutdur.

- Bilirsınız, Konsel, son iki ayda icdiyim araqın miqdari üçün məni töhmətləndirməyiniz günahdır, - deyə kanadalı cavab verdi.

Bu müddətdə mən quşu diqqətlə nəzərdən keçirdim. Konsel yalan demirdi. Cənnətquşu, doğrudan da, müşk qozasının gicolləndirici suyundan keflənmiş və tamamilə acılaşmışdı. O nəinki uça bilmir, hətta çətinliklə yeriyirdi.

Konsel tutduğu növ, Yeni Qvineya və onun qonşuluğunda yaşayış səkkiz müxtəlisf növlü cənnətquşlarının ən gözəllərindən biri idi. "Zümrüd" adı almış bu quş çox az təpən növlərdən idi. Onun uzunluğu otuz santimet, başı və tam diimdiyinin yanında olan gözləri isə çox balaca idi.

Onun sart diimdigi, tünd-qəhvəyi ayaqları və dırnaqları, tünd-qırmızı rəngli haşiyələnmiş açıq-qəhvəyi qanadları, sarımtıl kəkili, zümrüd rəngli yaşıl boynu, şabalıd rəngli qarnı və döşü onu əlvən bir gül destəsinə bənzərdirdi. Qövs şəklində oyılmış iki, qeyri-təbii gözəlliyyə və incəliyə malik olan bəzəkli və yumşaqtlı lələkləri onun quyrugunu bəzəyirdi. Bir sözlə, o, yerli əhalinin tərəfindən verilmiş "güneş quşu" adına layiq, heyrənədici gözəlliyyə malik bir quş idi.

Mən bu aztapılan quşu, diri olaraq Parisə aparmaq, həle içində diri cənnətquşu olmayan zoologiya parkına bağışlamağı çox böyük istəkələ arzulayırdım.

- Bu, doğrudanmı, aztapılan quşdur? - deyə Ned Lend nəzərində yeyilməyən quşun heç bir əhəmiyyətli olmayan bir ovçu tonu ilə soruşdu.

— Doğrudan, Ned, bununla belə cənnətquşunu diri tutmaq çox çətindir. Bu quşların ölüsü belə çox baha qiymətə gedir. Buna görədir ki, Avropada da brilyant və mırvariləri saxtalaşdırıldıqları kimi, yerli əhali də bu quşları saxtalaşdırırlar.

— Necə yəni? — deyə Konsel soruşdu. — Onlar cənnətquşu adı ilə başqa quşları satırlar?

— Bəlli, Konsel.

— Ağam yerli əhalinin onu necə etdiklərinidəmi bilir?

— Bilirəm, Konsel. Yay musson küləkləri zamanı cənnətquşlarındakı qeyri-adi gözəlliyyə malik lələklər tökürlür. Quş saxtakarları bu lələkləri yığaraq, bədəxət bir tutuquşunun tüklərini yolar və bu lələkləri ustalıqla onun quyuğuna tikir və yaxud yapışdırırlar. Tikishlərin yerini rəngləyib quşcuğası "lakladıqdan" sonra, bu xüsusi sənət məhsullarını Avropa muzeylərinə və yaxud həvəskarlara satırlar.

— Nə olar, — deyə Ned qeyd etdi. — Şikayət etməyə bir şey qalmır. Onlara lazım olan lələklərdir. Əgər quş yeyilən deyilsə, lələklərin onlarda olması heç də pis şey deyil.

Bələliklə, mənim cənnətquşuna malik olmaq arzum yerinə yetmişdi. Ned Lendin kotlet arzusu isə yerinə yetməkdən hələlik çox uzaqda idi.

Bununla belə saat on ikiyə yaxın kanadlı, yerli əhalinin "bari-utanq" adlandırdıqları cinsdən olan bir meşə qabani vurmağa nail oldu.

Nedin atlığı gülə, bizə əsil qovurma getirdiyi üçün, ümumi sevincə qarşılanmışdı.

Ned Lend bu müvəffəqiyyətlə lovğalandı. Qaban elektrik güləsi dəyen kimi durduğu yerdə ölü düşdü. Kanadlı onu tələsik soydu və şam yeməyi üçün onun gözəl yerindən bir tike kəsdi. Bundan sonra ovumuz yenidən başladı.

İndi Ned Lend və Konsel özlərini daha yaxşı göstərməli idilər.

Doğrudan da, kolluqları keçərkən, dostlar özleri də bilmədən bir kenqurу sürüsünü hürkündülər. Hürkmüş kenqurular öz elastik ayaqları ilə çox hündürə atılaraq qaçmağa başladılar.

Lakin bu heyvanlar nə qədər tezqəçən olsalar belə, elektrik gülləsi onlardan daha artıq sürətli idi.

— Ah, cənab professor, — deyə uğurlu şikardan sərxoş olmuş Ned Lend qışkırdı, — nə gözəl ovdur. Qovrulmuş halda olsa idi, nə

yaxşı olardı? "Nautilus" üçün nə gözəl azuqə cətiyatı! İki, üç, dörd kenquru. Bir fikirləşin, bütün bu et yiğimini biz tək yeyəcəyik, o uzunqulaqlar isə bunun iyini belə duymayaçaqlar.

Mənə ele gəlir ki, əger kanadlı sevinc içərisində boşboğazlıq etməsydi, bütün sürünlər vura bildər. İndi isə o, Konsel demişkən, kenquru ailesinin ikiqarınlılar şöbəsindən olan bu maraqlı məməlilərin ancaq bir dijün ilə kifayətlənməli idi.

Vurdugumuz kenqurular boyca alçaq idilər. Bunlar kenquruların doşanabənzər növünə mənsub idilər, gündüzlər bərk yatab, yalnız gecələr gəzdikləri üçün gece heyvanı adlanırdılar. Bu kenqurular böyük sürətlə qaçmaq istedadına malik olmaqla bərabər, bir də hılgərlikdə başqa heyvanlardan seçilirdilər. Bədəncə çox balaca olmalarına baxmayaraq, dəriləri çox baha qiymətə gedir.

Biz öz ovumuzun nəticəsindən çox razi idik. Kefi kökəlmış Ned sabah da burası qayıtmış və bu gözəl adada olan yeyilən dördəyaglişlərin hamısını vurmağı nəzərdə tutmuşdu. Lakin o, vəziyyətin tamamilə başqa bir şəkil alacağımı güman etmirdi.

Aşşam saat altıya yaxın sahile çıxdıq. Qayıq qoyduğumuz yerde dururdur. Uzaqdan uzun rifə benzəyən "Nautilus" bizzən iki mil məsafədə suyun içərisində göründü.

Ned Lend təxira salmadan naharı hazırlamağa başladı. O, aşpazlıq sənətinin ustası idi. "Bari-utanq"dan qızardığı döymə kotletlər, tezliklə havanı xoşagələn qoxu ilə doldordu.

Lakin etiraf etməliyəm ki, qızardılmış donuz əti mənim özümə heç kanadalıdan az ləzzət vermirdi. Bunun üçün mən kanadalımı bağışladığım kimi, oxucu da mənəni bağışlaşın.

Bələliklə, xörəyimiz çox gözəl çıxmışdı. İki alabaxta süfrəmizi daha da zənginləşdirdi. Saqu xəmiri, çörək ağacı meyvələri, bir neçə manqo ağacı meyvəsi, yarımdüyün ananas və müşk qozalarının qicqırılmış suyu bizi məst etmişdi. Mən və mənim ləyaqətlə yoldaşlarım toxluğdan ağırlaşmışdım.

— Bu aşşam biz "Nautilus"a qayıtmasaq nə olar? — deyə Konsel təklif etdi.

— Nə bu gün, nə sabah, nə də heç vaxt qayıtmasaq nə olar ki? — deyə kanadlı əlavə etdi.

Bu anda ayağımızın yanına bir daş düşərək çəngəlçinin nitqini kəsdi.

KAPİTAN NEMONUN İLDİRİMİ

Biz ayağa qalxmadan meşəyə təref baxdıq. Mənim əlim tikəni ağzına apardığım yerdə donub qaldı. Konsel:

— Adəten, daşlar göydən düşməz, belə olanda isə onlar aerolit adlanırlar, — dedi.

İkinci, daha müvəffəqiyyətlə atılan daş, Konselin əlinde iştahla yeməkdə olduğu alabaxta budunu vurub saldı və onun mülahizəsinin doğruluğunu təsdiq etdi.

Biz cəld ayağa qalxaraq tüsəngləri çıynımızə aşırıldıq. Üçümüz də baş verəcək hər cür hücumu qarşılamaq üçün hazır olduq.

— Bu meymunların işidirmi? — deyə Ned Lend soruşdu.

— Bu, onlara oxşayan vəhşilərin işidir, — deyə Konsel cavab verdi.

— Qayıga! — deyə mən komanda verdim və dənizə təref yönəldim.

Həqiqətən də geri çəkilmek vaxtı idi. Belə ki, bizdən yüz addım qədər uzaqlıqda, sol tərefimizdə, üsfüfü qaplayan meşənin kənarında əllərində sapand və yayla silahlananmış iyirmiyə qədər vəhşi göründü.

Qayıq bizdən iyirmi metr aralı idı.

Vəhşilər tələsmədən, lakin düşmənçilik möqsədleri ilə bizi yaxınlaşdırırdılar. Daşlar və oxlar yağış kimi yağdı.

Ned Lend yiğdiğimiz azuqəni atmaq istəməyərək, təhlükənin böyükliyünə baxmadan qaban və kenuruları qayıga təref sürdü.

Biz azuqə və silahlarımızı iki dəqiqə içərisində qayıga yiğaraq onu sahildən suya itələdik və avarları yerində bərkidirək, özümüz də oturduq. İki dəniz mili uzaqlaşmışdı ki, yüzlərlə herbcu vəhşi nərləyərək kəmərlərinə qədər suya girdilər. Mən onların bu çiğətilərinin "Nautilus" komandasının diqqətini cəlb edəcəyini zənn edirdim. Lakin belə olmadı, sualtı geminin göyərtəsində heç kəs görünmürdü.

Iyirmi dəqiqədən sonra "Nautilus" a yanaşdıq.

Qapaq açıq idi. Qayıgı gəminin kənarına bağlayaraq içəriyə endik.

Mən arqan səsi gələn salona girdim. Kapitan Nemo çaldığı musiqiya o qədər qapılmışdı ki, mənim içəriyə girdiyimi belə hiss etmədi. Mən:

— Kapitan, — deyə səsləndim.

O eşitmədi.

— Kapitan, — deyə mən əlimi onun çıynınə toxunduraraq təkrar etdim.

O diksinərək mənə təref döndü:

— Ah, sizsinizmi, cənab professor, ovunuz necə keçdi? Nə kimti bitkiler tapdınız?

— Ovumuz gözəl keçdi, kapitan, sağ olun, lakin gizlətməməliyəm ki, biz öz dalmızca, mənə elə gəlir ki, qonşuluqları bizim üçün təhlükəsiz olmayan ikiayaqlılar sürüsü getirmişik.

— İkiayaqlılar?

— Bəli, vəhşilər.

— Vəhşilər? — deyə kapitan kinaya ilə səsini uzadaraq, — bizim planetimizdə olan torpaqların birinə ayağını qoyarkən vəhşilərlə qarşılaşmanız, deyəsən, sizi təccübə salıb, professor. Harada vəhşi yoxdur ki? Bir də bu vəhşi adlandırdığımız insanların nəyi o birilərindən pisdir.

— Lakin kapitan...

— Mənə qalarса, mən hər yerdə vəhşilərə rast gəlmışəm.

— Hər halda, — deyə mən cavab verdim. — Əgər siz bu ordunun "Nautilus" üzərinə hücum etməyini istəmirsinizsə, lazımi tedbirlər görməni size məsləhət görürməm.

— Sakit olun, bunun üçün narahat olmağa dəyməz.

— Bu vəhşilərin sayı çoxdur.

— Nə qədər olar?

— Yüzdən az olmaz.

— Cənab Aronaks, əgər Yeni Qvineyanın bütün yerli əhalisi bu sahile yiğışsa belə, "Nautilus" üçün heç bir təhlükə yaratmazlar, — deyərək kapitan yenidən barmaqlarını arqanın dilləri üzərinə qoysdu.

Kapitanın barmaqları arqanın dilləri üzərində sürzürdü. Mən onun barmaqlarını yalnız qara dillərə vurduguna və bununla da öz musiqisinə minor gözəlliyyi verdiyinə diqqət etdim. Cox keçmədən o mənim burada olduğumu unudaraq tamamilə musiqiyə qapıldı. Onun diqqətini yayındırmaga bir daha cəsarət etməyərək, üssulluca çölə çıxdım.

Mən göyərtəye qalxdım. Gecə idi, qaranlıq tamamilə çökmüdü. Bu aşağı en dairələrində gecə, alaqrانlıq düşmədən birdən başlayır. Qveboror adası qaranlıqda güclə seçilirdi. Lakin sahilde yanmaqdə

olan saysız-hesabsız ağaclar, vəhşilərin oranı tərk etmək fikrində belə olmadıqlarını sübut edirdi.

Kapitan Nemonun soyuqqanlılığı məni öz təsiri altına aldığı üçün artıq narahat olmadan gah yerli əhali haqqında düşünörək, gah da məftunedici tropik gecəsinin tamaşasına qapılıraq, bir neçə saat göyərtədə yalqız qaldım.

Şimal tərəfdə parıldayan, bir neçə saat bundan sonra mənim vətənimi görəcək ulduzlara baxarkən, xəyalım Fransaya uçurdu.

Ay qalxdıqca ulduzların işığı söndürdü. Mən düşünürdüm ki, yerin bu sədaqətli yoldaşı öz yolunu tekrar edəcək və "Nautilus"u mərcan yatağından çıxarmaq üçün iki gündən sonra suya, yuxarıya qaldıracaqdır.

Gecəyarısına yaxın suyun qaranlıqlaşmış üzünü də, ağacların kölgəlikləri altında yatan sahil kimi sakit olmasına qane olaraq, mən öz kayutuma qayıdır rahatca yatdım.

Gecə heç bir hadisə olmadan keçdi. Vəhşilər, görünür, açıq qapaqlardan girə bilmələri asan olan "Nautilus"un suda yatan nəhəng görünüşündən qorxaraq oraya daxil ola bilməmişdilər.

Yanvarın səkkizində, səher saat altında yenidən göyərtəyə çıxdım. Şəfəq gecənin kölgəliklərini yenicə dağıtmadı idi.

Cox keçmədən parçalanmış duman topaları arasında ada – sahil, sonra isə ağacların başı görünməyə başladı.

Yerli əhali hələ də sahildə durmuşdu, ancaq onların sayı artmış, beş-altı yüzə çatmışdı. Onlardan bəziləri suyun çəkilməsindən istifade edərək çılpalaşmış qayaların üstü ilə "Nautilus"dan iki kabel-tov qədər bir məsafəyə yaxınlaşmışdılar.

Mən durbinsiz də onları yaxşı gördüm. Onlar ucaboylu, çox gözəl bədən quruluşuna malik, enli və dik alımlı, böyük, ancaq düz burunlu və göz qamaşdıracaq qədər ağ dişli papuaslar idilər, onların qırmızı rəngə boyanmış qıvrım saçları parıldayan qara bədənlərindən kəskin surətdə forqlənirdi. İki yera bölünmüş və qulaq tanalarından aşağıya doğru dartılmış sümük tesbeh asılmışdı.

Kişilərin çoxu tamamilə çılpaq idi. Onlarının arasında olan bir neçə qadın isə budurlarından dizlərinə qədər sallanan və liandan qayırılma kəmarla möhkəmləndirilmiş, otlardan toxunma tuman geymişdilər. Bəzilərinin – yəqin ki, başçıların, boyunları yarımhəlqə və yaxud rəngbərəng ağ və qırmızı şüse boyunbağılarla bəzənmişdi.

Vəhşilərin hamısı yay, ox və qalxanla silahlanmışdır. Coxusunun arxasında yumru daşlarla dolu torlar sallanırdı. Onlar bu daşları sapand vasitəsilə çox böyük ustalıqla atırlar.

Başçılardan biri "Nautilus" a daha yaxın gələrək, onu diqqətə nəzərdən keçirdi. Banan yarpaqlarından qayırılma bürünçəyə bürünmiş bu şəxs, yəqin ki, mühüm bir sima idi.

Mən çox yaxında duran bu vəhşini asanlıqla vura biledim, lakin onun özünün düşməncilik qəsdində olacağ vaxta qədər gözləməyi qət etdim.

Suyun çekilməsi davam etdiyi müddət ərzində, vəhşilər "Nautilus" un etrafında dolaşırılar. Lakin onlar öz düşmənciliklərini heç bir hərəkətə bildirmirdilər.

Mən onların tez-tez "asse" sözünü təkrar etdiklərini eşidir və hərəkətlərindən məni sahile dəvət etdiklərini anlayırdım. Lakin mən bu dəvəti rədd etməyi məsləhət bildim.

Bu gün, əlbəttə, qayıq "Nautilus" dan ayrıla bilməmiş və bununla da öz azuqə ehtiyatını doldurmaq istəyən Ned Lendi çox kəderləndirmişdi.

Hər şeyin ustası olan kanadəli, necə olursa olsun, vaxt keçirmək üçün Qveboroar adasından getirilmiş ət və "çörek" dən konserv hazırlamağa başladı.

Səhər on birə yaxın, qabarmanın dalğaları qayaların başını örtməyə başladığı zaman, vəhşilər sahile qayıtdılar.

Sahilde izdiham getdikcə artırdı. "Nautilus" un geliş xəberi bütün yaxın adalara yayıldılarını və yerli əhalinin hər tərəfdən Qveboroar adasına gəldiyini zənn etmək olardı. Bununla belə, bir dənə də olsun qayıq görünmürdü.

Adanın yaxında olmasına baxmayaraq ora çıxa bilmədiyimizdən insanın təhəmmül edə bilmədiyi dərəcədə ağır keçən vaxtı bir-təhər yola vermək üçün draqa vasitəsilə dəniz dibini qazımağı qərara aldım. Şəffaf su təbəqələrindən oradakı külli miqdarda balıqqulaqları, zoofitləri və dəniz bitkilişini aydın gördürüm. Yeri gəlmış-kən deməliyəm ki, bu yerlərin bütün heyvanları və bitkiləri ilə tanış olmayı da sonraya qoymaq olmazdı, belə ki, əgar kapitan Nemo öz hesablarında yanılmırdısa, sabah bizim Yeni Qvineya sahilində dayanmağımızın axırıcı günü olmalı idi.

Konsel mən stridiya tutmaq üçün işlənən draqlara bənzər yün-gül bir draqa gətirdi.

- Vəhşilər özlerini necə aparırlar? - deyə Konsel soruşdu. - Ağamın icazəsi ilə deməliyəm ki, onlar heç də mərdimazarlar və pis məqsədlə adamlara oxşamırlar.

- Bununla belə, onlar insan əti yeyənlərdir, dostum!

- Məgər insan əti yeyənlər mütləq alçaq adam olmalıdır? - deyə Konsel etiraz etdi. - Dadlı yemek sevmək, dələduz olmaq demək deyildir. Bunların biri digərini rədd etmir.

- Yaxşı, Konsel, mən güzəştə gedirəm. Bunlar namuslu olmaqla, tutduqları əsirleri bütün ədəb qanunlarına riayət edərək yeyən adamlardır. Amma mən həttə namuslu adamlar tərəfindən belə yeyilməyimi istəmirdəm. "Nautilus" un kapitanı ehtiyat üçün heç bir ölçü götürmədiyindən mən həmisiq gözüəciq olacağam. İndi isə işə başlamaq lazımdır.

Draqanı səylə suya saldıığımıza baxmayaq, iki saat müddətində maraqlı heç bir şey tuta bilmədi: draqa heç təsadüf etmədiyim və demək olar ki, en gözəl növdən olan və mənə bir zaman rast düşən arfalar və "Midas qulağı" adlanan balıqqulaqları, çəkic molyuskları ilə dolurdu. Biz eyni zamanda bir neçə dəniz xiyarı, mirvari balıqqulaqları və mətbəxə verməyo qət etdiyimiz bir düzün balaca çanaqlı bağla tutduq. Tam bu dəqiqədə mənim gözələmədiyim bir möcüzə baş verdi. Daha doğrusu, görünməmiş dərəcədə aztapılan bir eybəcərlik gördüm. Konsel elə bu dəqiqədə atlığı draqanı cürbəcür balıqqulaqları ilə dolu olaraq çıxartdı. O mənim draqanı birdən-birə dartmağıma, onun içindən bir balıqqulağı çıxardıb konxioloq səsi, yəni insan boğazından çətinliklə çıxa bilən ən yüksək qulaqbaturıcı səsələ çıçırmışdır.

- Ağama ne oldu, - deyə Konsel təəccübə soruşdu. - Ağamı bir şəymi dişledi?

- Yox, dostum, lakin mən bu tapdığım şey üçün məmənuniyyətlə barmağımı vere bilerdim.

- Hansı tapdığınız?

- Bu balıqqulağı üçün! - deyə mən şadlıqla cavab verdim.

- Bu ki tünd-qırımızı rəngli, zeytun cinsli daraqqəsəməlilər dəstəsi, qarınayaqlılar sinfi, molyusklar tipindən olan ən adı bir zeytundur.

- Tamamilə doğrudur, Konsel, lakin bu balıqqulağı sağdan sola burulmaq əvəzinə, soldan sağa burulmuşdur.

- Bu mümkündürmü? - deyə Konsel qışkırdı.
- Bəli, ezipim, solaxay balıqqlağıdır.
- Solaxay balıqqlağı? - deyə Konsel titrek səslə soruşdu.
- Onun burulmasına diqqətlə bax.

Konsel balıqqlaşığını hörmətlə əlində götürürək:

- Ağam inana bilərmi ki, mən indiyə kimi hələ bu qədər həyəcanlanmamışdım, - dedi.

Doğrudan da, bu həyəcanlanmalı bir şey idi. Hamiya məlumdur ki, təbiətdə bu hərəkət çox zaman sağдан sola olur. Ulduzlar və onların peyləri sağdan sola dolanırlar. İnsanın sağ əli sol əlindən daha yaxşı inkişaf etdiyindən, onun bütün alətləri, cihazları, aparatları, qızılırları sağdan sola istifadə etdiyi üçün uyğunlaşdırılmışdır. Əgər, doğrudan da, bunu qanun adlandırmış olarsa, təbiət həmin bu qanuna riayət edərək - hamisi sağdan sola burulan yumşaqbədənlilərin burulmasında da - bunu saxlamışdır və əgər belə son derecə az tesadüf edilən solaxay balıqqlaşılara rast gelinərsə, onlardan ötrü həvəskarlar istenilen məbləği verməyə hazırlırlar.

Konsel ve mən tamamilə tapdığımız bu qiymətli şeyin tamaşaşına dalmışdım. Mən bunu, Parisdə Təbiət Tarixi muzeyinə bağışlayacağım haqqında düşünməyə başlamışdım ki, birdən vəhşilər tərəfindən atılmış bir daş Konselin əlində olan bu qiymətli şeyə dəyərək onu parçaladı.

Mən ümidişəcəsinə çıçırdım. Konsel mənim tüfəngimin üstüne cumaraq bizdən on metr aralı durub sapand firlanı vəhşini nişan aldı. Mən Konseli dayandırmaq istədim, ancaq çata bilmədim. O atdı və gülü vəhşinin qolundakı tilsimli nüsxələrdən qayırılmış qolbağa dəyərək onu parçaladı.

- Konsel! Konsel!... - dəyərək mən tehdidəcisi səslə qışkırdım.
- Nə var? Məgər ağam bu adamyeynin əvvəlcə bize hücum etdiyini görmədim?

- Həc bir balıqqlağı insan həyatı ilə bərabər ola bilməz, Konsel!
- Ah, yaramaz! Mən bunun əvezinə ciyinin sindirilməgəna razi olardım, - dedi.

Konsel tamamilə səmimi danışındı, lakin o, haqlı olduğuna məni qane edə bilmədi.

Bununla belə biz solaxay balıqqlaşığının fikrinə dalmış oldığumuz son dəqiqlərlə ərzində vəziyyət dəyişmişdi. Yerlilərin iyi-

miyə qədər qayığı "Nautilus" u əhatə etmişdi. Ağac gövdəsindən yonulmuş, ensiz, uzun, sürətlə hərəkət etməyə uyğunlaşdırılmış bu qayıqlar, göyərtələrin yanlarında bərkidilmiş ikiqat hind qamışı vasitəsilə suda müvəzinət saxlayırlar.

Yəqin etmək olardı ki, papuaslar əvvəller də avropalılara rast gelmiş və onların gəmilişini görmüşlər. Lakin onlar suda güclə görünən, borusuz, dorsuz olan bu demir sıqar haqqında nə düşünməli idilər? Onların uzun müddət aralı məsafədə dayanmaları isə, yəqin ki, ondan bir yaxşılıq gözəlmədiklərini göstərirdi. Bununla belə onlar bizim heç bir təcavüzkar hərəkətdə olmadığımıza əmin olduqları üçün "Nautilus" un görünüşüne alışaraq cüretlənmiş vəindi isə onunla yaxından tanış olmayı qət etmişlər. Lakin elə həmin bu tanışlıqda da mane olmaq lazımdı.

Bizim səssiz atan tüfənglərimiz, ancaq topların güclü gurultularına hörmət edən vəhşilərə təsir edə bilməzdı. İldirim da belədir. Əgər onu göy gurultusuna təqib etməsəydi, insanlar ondan heç qorxmazdılar. Halbuki, təhlükənin göyün guruldamasında deyil, ildirimin özündə olduğu hamiya məlumdur.

Tam bu dəqiqədə bir neçə qayıq "Nautilus" a söykəndi və oxlar yağış kimi göyərtəyə yağmağa başladı.

- Lənət şeytana! Dolu yağır! Özü də zəhərli ola bilər... - deyə Konsel qışkırdı.

- Kapitan Nemonu xəbərdar etmək lazımdır, - deyərək qapıya tərəf getdim.

Salona girdim. Lakin orada heç kəs yox idi.

Kapitan Nemonun otağının qapısını döydüm.

- Buyurun, - deyə qapının dalından mənə cavab verdilər.

Mən kapitan Nemonu çox mürəkkəb hesablamalara qərəq olmuş halda gördüm; onun qabağında olan kağızlığının, riyazi işaretlərlə dolu idi. - Sizin rahatsız oləmədim ki? - deyə mən nəzakət üçün soruşdum. - Bu, doğrudan da belədir, cənab professor, - deyə kapitan mənə cavab verdi. - Lakin mənə elə golir ki, bunun üçün sizin ciddi əsəriniz vardır.

- Cox ciddi. Yerlilərin qayıqları bizi əhatə etmişdir. Cox güman var ki, bir neçə dəqiqədən sonra yüzlərlə vəhiş bizim üzərimizə hücum etsin.

- Aha, deyə kapitan tamamilə sakit bir tövrlə, - onlar qayıqlarda buyurublar?

— Beli, kapitan.
— Bu halda qapaqları bağlamaq kifayət edər.
— Mən elə bunu siza məsləhət görmək istərdim.
— Bundan sədə heç bir şey ola bilməz, — deyə kapitan Nemo cavab verdi və elektrik zənginin düyməsini basmaqla, o, komanda kayutuna lazımi göstərişlər verdi.

— Vəssalam, — bir daqiqəlik fasılədən sonra o, — qayıq yerinə yerləşdirilmiş və qapaq bağlanmışdır, — dedi. — Ümidvaram ki, siz vəhşilərin "Avraam Linkoln"un gülləlerinin təsir edə bilmediyi bu göyərtəni sindirə biləcəklərindən qorxmursunuz.

— Xeyr, qorxmuram. Lakin daha bir təhlükə var, kapitan.
— Nə təhlükədir, professor?
— Sabah bu zaman "Nautilus"un hava ehtiyatını təzələmək üçün qapaqları açmaq lazımlı gələcəkdir.

— Tamamilə doğrudur, professor, cüntki mənim gəmim tamamilə balına kimi tənəffüs edir.

— Əgər o vaxta qədər papuaslar hələ göyərtədə olarlarsa, sizin onların gəminin içərisinə soxulmalarına necə mane ola biləcəyinizi anlaya bilmirəm...

— Deməli, siz onların "Nautilus"un göyərtəsinə çıxacaqlarını yaqın etmişsiniz, professor, eləmi?

— Buna tamamilə eminəm.
— Nə olar ki, qoy... Bunun üçün onlara mane olmağa heç bir əsas görmürəm. Bunlar ki, ancaq cəhalətdə qalan yaşlı vəhşilərdir və mən də "Nautilus"un Qvebororo adasına gəlişindən bu bədbəxtlərdən bir nəfərinin belə olsun təhlükə qarşısında qalmasını istemirəm.

Mən vidalışib getmək istəyirdim ki, kapitan Nemo məni dayandırı və öz yanında oturmağa dəvət etdi. O, maraqla məndən bizim adaya olan səyahətimizdən, ovumuzdan soruşdu və özünü kana-dalının nə üçün atdən ötrü bu qədər əldən getdiyini başa düşmür-müş kimi göstərdi.

Sonra danışq başqa mövzuya keçdi. Kapitan Nemo mehriban deyildi də, hər halda daha artıq səmimiyyət göstərirdi.

Sözarası danışq Dyumon-Dyurvilin gəmisinin az qala batmış olduğu boğazda quma oturmuş "Nautilus"un vəziyyəti məsəlesi üstünə gəldi.

Kapitan Nemo bu münasibətlə:

— Dyurvil Fransanın ən böyük dənizçisi və ən ziyan adamlarından biri idi, — dedi. — O, Fransanın kapitan Kukudur. Yazıq alım! Cənub polyusunun buzları, Okean mərcanları, Sakit okean adalarının adamycənlərlə mübarizə edib, axırdı gəlib şəhərərasi dəmir-yolu qatarında əməle gelmiş toqqusma əsnasında məhv olmaq! Əgər vəziyyət bu iigid adəmin həyatının son dəqiqəsində ona fikirləşmək üçün imkan versə idi, onun nələr düşünmeli olduğunu təsvvür edirsinizmi?

Bunu deyərkən kapitan Nemo həyəcanlı görünürdü. Bu həyəcan ona şan qazandırırdı.

Biz xəritədə bu böyük Fransa dənizçisinin üzdüyü yerləri, onun dünya səyahətini, müvəffəqiyyətsizlikle qurtaran, lakin əvəzində Adeli və Lui-Filipp torpaqlarının tapılması ilə nəticələnən conub polyusunu keşf etmək üçün iki dəfə getdiyi yerləri nəzərdən keçirdik.

Nəhayət, biz onun Sakit okeanın mühüm adaları ətrafında aparıldığı hidroqrafik tədqiqatı xatırladıq.

— Dyurvilin okean suları üstündə etdiklərini, mən dərinliklərdə təkrar edirəm; lakin mənim ondan daha dolğun və daha tam olan tədqiqatim, onunkundan daha az zəhmət və seylə başa gəlir. Dyumon-Dyurvilin daim firtına və qasırqlarla əzilən "Astrolabiya" və "Zele" gəmilərini, əlbəttə, sakit kabinələrində iş görmək heç bir maneəyə rast gəlməyen tam sualtı bir ev olan "Nautilus"la müqayisə etmək olmaz.

Mən:

— Bununla belə, kapitan, "Nautilus"un taleyi bir məsələdə "Astrolabiya" və "Zele"nin taleyi ilə çox uyğun galır, — dedim.

— Hansı məsələdə, cənab professor.

— "Nautilus"un da tam onlar kimi və həmin yerdə quma oturmasında.

— "Nautilus" quma oturmamışdır, — deyə kapitan Nemo çox soyuqqanlılıqla cavab verdi. — "Nautilus" dəniz dibində istirahət etmək üçün yaranmışdır və mənə Dyumon-Dyurvilin öz gəmilərini suya salmaq üçün sərf etdiyi həmin əziyyətli zəhmətləri çəkmək lazımdır. "Astrolabiya" və "Zele" az qala məhv olacaqdalar, halbuki, mənim "Nautilus"um heç bir təhlükə qarşısında deyil. Sabah, təyin etdiyim gündə, təyin etdiyim saatda mədd yağı kimi onu yuxarıya qaldıracaq və yenidən o öz səyahətinə başlayacaqdır.

— Kapitan, — deyə sözə başladım, — buna şübhə etmirəm... amma...

— Sabah, — deyə kapitan Nemo sandaldan durub mənim sözümü kəsdi, — günortadan iki saat qırx dəqiqə keçmiş "Nautilus" qumdan çıxacaq və tamamilə zədəsiz olaraq Torres boğazından hərəkət edəcəkdir.

Kapitan Nemo bu sözleri kəskin bir səslə deyərək yüngülce baş əydi. Bununla o, söhbətin bitmiş olduğunu demək isteyirdi. Mənə ancaq yemək qalırdı. Mən bunu da etdim.

Öz otağıma qayıtdıqda, kapitanla danışığımızın nəticəsini bilmək isteyən Konseli orada gördüm. Mən:

— Dostum, — dedim, — yerli əhalinin "Nautilus" u hədələdiyini dedikdə, kapitan mənə güldü. Kapitan Nemoya isə etibar etmək olar. Rahat yata bilərsən!

— Mən bu saat ağama lazım deyiləm ki?

— Yox, sağ ol, dostum. Ned Lend nə edir?

— Ağamın icazəsi ilə deməliyəm ki, Ned Lend bu saat kenquru etindən barmaqlarını yalayacaq qədər ləzzətli paştet hazırlamaqla maşğuldur.

Otaqda tək qaldıqda yerimə uzandım, lakin o gecəni çox pis yatdım.

Vəhşilərin yüksəkdən bağırıntıları və ayaqlarını göyərtənin dəmir haşiyələrinə vurmaqlarından əmələ gələn tappıtlar bütün gecəni mənim başımın üstündə səsləndirdi.

Gecə sakit keçdi. "Nautilus" un komandası həmişəki kimi nə görünür, nə də onların səsi eşidilirdi. Görünür, vəhşilərin göyərtədə olmaları komandaya, zirehli fort içərisində oturan əsgərə ancaq blindaj istehkamı üzərində gəzən bir qarşıqə qədər təsir edə bilerdi.

Səhər saat altında yatağımdan durdum. Qapaqlar hələ açılmayışdı. Demək, hava dünəndə bəri təmizlənməmişdi. Lakin rezervuarlar öz vaxtında sualtı gəminin yoxsullaşmış atmosferinə bir neçə kubmetr oksigen axıstdıqları üçün bu hiss olunmurdur.

Mən kapitan Nemonu ötəri belə görmədən, günortaya qədər öz kayutumda işlədim. Gəminin göyərtəsində yola düşmək üçün heç bir hazırlıq nişanəsi görünmürdü.

Bir müddət gözlədikdən sonra salona keçdim. Saat üçün yarısını göstəridi. On dəqiqədən sonra mədd öz yüksək nöqtəsinə çatmalı

və əger kapitan Nemo öz hesablamalarında yanılmırdısa, "Nautilus" suyun üzərinə qalxmalı idi. Əger bu olmasa o öz mərcan yatağını tərk etmek üçün bir neçə ay da gözləməli olacaqdı.

Gəmi tezlikle titrəməye başladı. Mən gəminin kələ-kötür mərclər üstündə xışıldadığını eşidirdim.

Saat üçün yarısından beş dəqiqə keçmiş kapitan Nemo salona girdi və:

— Biz indi yola düşəcəyik, — dedi.

— Aha, — deyə mən mizildəndim.

— Mən qapaqların açılmasını əmr etmişəm.

— Bəs papuaslar?

— Papuaslar? — deyə kapitan Nemo ciyinini qısdı.

— Axı onlar "Nautilus" un içincə girərlər.

— Nə vasite ilə.

— Açılmığını əmr etdiyiniz qapaqlardan.

— Professor, — deyə kapitan Nemo sakit cavab verdi. — Açıq olduqları halda bele "Nautilus" un qapaqlarından həmişə içəriyə girmek mümkün deyil.

Mən kapitanı baxırdım.

— Siz başa düşürsünüz mü? — deyə o soruşdu.

— Xeyr.

— Belə isə mənim dalımcə gəlin, indi görərsiniz.

Biz göyərtəyə çıxan pilləkənə yanaşdıq. Ned Lend və Konsel orada idilər; onlar göyərtədən gələn çıqtırlar ahəngi altında qapaqları açan bir neçə matrosun gördüyü işə tamaşa edirdilər.

Qapaqlar taybatay açıldı. Həmin dəqiqə qapağın ağızında iyirmiye qədər qızılıb sima göründü.

Lakin əliyə pilləkənin məhəccərindən yapışan birinci vəhşi, mənə belli olmayan bir qüvvə ilə geri atılıraq inildəyərək qaçıdı.

Onun yoldaşlarından on nefəri də onun kimi etdilər və həmin hərəkətlərə geri çəkildilər.

Konselin kefi yaman kökəlmüşdi.

Ned Lend öz hərbəci xasiyyətinə sadıq olaraq, geri çəkilən düşmən üzərinə atılıb onu toqib etmek istədi, lakin əliyə pilləkənin məhəccərindən yapışmamışdı ki, o da öz növbəsində geri tullandı.

— Lenət şeytana! Məni idirrim vurdur, — deyərək o çığırdı.

Bu sözler mənə hər şeyi aydınlaşdırıldı.

Pilləkənin mehəccəri yüksək gərginliyə malik cərəyan naqilinə döndərilmişdi. Ona əlini vuran adam dəhşətli təkan almış olurdu. Əgər kapitan Nemo bütün batareyalardan ora cərəyan buraxmaq istəsədi, bu təkan ölümcül ola bilərdi. Lakin o, ölümcül olmayan, amma hückum edənlərlə öz gəmisinin girişi arasında keçilməz sərhəd düzəltməklə kifayətlənmışdı.

Bununla bərabər son dərəcə qorxmış papuaslar tələsik geri çəkildilər. Biz gülümseməyimizi gizlədərək cinli kimi söyüş söyən Ned Lendi sakitləşdirib təselli verirdik.

Elə bu an mədd dalğası "Nautilus"u qaldırıb qumdan çıxartdı. Düz üç tamama iyirmi dəqiqə qalmışdı. Bu, kapitanın teyin etdiyi vaxt idi.

Geminin vinti çox ahəstə-ahəstə suyu atmağa başladı. Lakin dolanma sürəti getdikcə artdı və heç bir zədə almamış "Nautilus" suyun üzünə çıxaraq Torres boğazının təhlükeli yerindən uzaqlaşdı.

İYİRMİ ÜÇÜNCÜ FƏSİL

YENİDƏN HƏBSDƏ

Ertesi günü yanvarın onunda "Nautilus" yenidən açıq okeanda üzürdü. Lakin bu dəfə onun sürəti saatda otuz beş mildən az olmayaraq fövqəladə dərəcədə iti idi. Vint elə süretlə fırlanırdı ki, onu izləmek və dəqiqədə neçə dəfə hərləndiyini hesablamaq mənə mümkün olmadı.

Bu gözəl elektrik qüvvəsinin "Nautilus"u nəinki yalnız hərəkətə götərdiyini, hətta işıqlandırdığını, onu qızdırıldığını, ildırım vurmaşı ilə yerindəcə ölməyə risk etmədən keçilməsi mümkün olmayan elektrik hasarlar yaratmaq vasitəsilə xarici hückumlardan özünü neçə müdafiə etdiyini xatırladıqca məni sonsuz bir heyvət alırdı. Bütün bunları yaradan insan məni daha da heyvətləndirirdi.

Düz qərbə doğru istiqamət götürmüştük. Yanvarın on birində 135° uzunluq və 10° şimal en dairəsində yerləşən, Karpentari boğazının yolunu qoruyan Vessel burnunu keçdik. Burada bir-birindən xeyli aralı məsafədə səpələnmiş və xəritədə tamamilə nöqtəbə-nöqtə olaraq göstərilmiş bir çox sualtı qayalar var idi.

"Nautilus" üzdürüümüz onuncu paralelin 130° uzunluq dairəsində yerleşmiş, solda Mone rifləri və sağda isə Viktori qayalarının arasından asanlıqla keçdi.

Yanvarın on üçündə biz 122° uzunluq dairəsində yerleşmiş Timor adasının yaxınlığında eyni adlı dənizə daxil olduk. Min altı yüz iyirmi beş kvadrat lye sahədən ibarət olan bu ada bir neçə racə tərəfindən idarə olunur. Adanın hökməndərlər özlərini timsahların oğulları, yeni dünyada yaşamağa haqqı olan ən nəcib bir məxluq adlandırdılar. Racələrin yırtıcı "ata-babaları" adadakı çaylarda yaşayır və hökməndərlər olan qohumluqları sayəsində yerli əhalinin ehtiram və sıtiylarıyla ehətə olunurdular. Onlara qulluq edir, yaltaqlanır, yeməkləri üçün cavan qızlar təklif edirlər. Cürətlənib müqəddəs olan bu sürünlənlərin üstüne elini qaldırmak istəyən yadəllilərin vay halına.

Lakin "Nautilus"un bu iyrancı heyvanlarla heç bir işi yox idi. Biz Timor adasını günorta, kapitan müavininin öz növbəti müşahidəsini apardığı bir neçə dəqiqə müddətində görə bildik. Mən həmin qrupdan olan balaca Rotte adasını da beləcə ötəri olaraq görə bildim. Bu adanın qadınları gözəllikləri ilə şöhrət tapmışlar və Melenziya kölələr bazارında çox baha qiymətə gedirlər.

Buradan "Nautilus" birdən-birə cənub-qərbə, Hind okeanı istiqamətində döndü.

Kapitan Nemonun siltaşlığı bizi haraya aparacaqdı? Biz bəlkə Asiyanın sahillerinə gedəcəyik? Belkə də Avropa qıtəsinə yaxınlaşacaqıq?

Bu fəriyyələr kapitan Nemonun yaşayış dünyasına qarşı olan həmişəki nifretlə üyğun gəlmirdi.

Deməli, biz daha da cənuba doğru getməli idik. Bəlkə də "Nautilus" Ümid və Korn burunlarını keçərək cənub qütbünə qədər üzəcəkdir? Biz sualtı gəmi üçün hər yerden artıq genişliyə malik olan Sakit okean sularına ne vasitə ilə qayıdacaqıq.

Bu sualları yalnız gelecek cavab vere bilərdi.

Karte, Giberneye, Serinqapatama və Skotta sualtı rifləri kimi təbiətdə düşmən qüvvələrinin hökm sürdüyü yerlərdə dərinliklərə gəmilmüş bu sərt torpağın axırıncı forpostları boyunca keçərək, yanvarın 14-de birdən-birə qrupdan uzaqda açıq dənizə çıxdıq... "Nautilus"un hərəkəti tezliklə sakitləşdi. Şıltaq və hərəkətində sabit

olmayan gəmi gah arası keşilmədən böyük dərinliklərdə üzür, gah da uzun müddət suyun üzündən el çəkmirdi.

Üzüyümüz bu müddət ərzində kapitan Nemo müxtəlif dərinliklərdəki deniz suyunun hərəket dərcəsi üzərində maraqlı müşahidələr aparmışdı. Adı şəraitdə bu müşahidələr çox mürəkkəb cihazlar: elektriq eyni dərcədə keçirməyən metallar üzərində termometrik zondlar və yaxud termometrik cihazlar vasitəsilə həyata keçirilir. Lakin bu cihazlar, xüsusilə termometrik zondların şübhələri çox vaxt suyun dərin təbəqələrində olan yüksək təzyiqə davam getirməyi sindiqlari üçün çox da etibarlı deyildilər. Əlavə olaraq təcrübəni təkrar etmək çox zəhməti olduğundan, alınımış məlumatı yoxlamaq çətin olur.

Kapitan Nemo isə, eksinə olaraq, özü istədiyi dərinliklərə cumur və müxtəlif təbəqələrə salınmış termometr dərhal tamamilə düzgün və mübahisəsiz məlumatlar verirdi.

Beleliklə, gah su ilə dolmuş rezervuarların köməyi, gah da maili dərinlik sükanı vasitəsilə suya cuman kapitan Nemo bir-biri-nin ardına üç, dörd, beş, yeddi, doqquz və on min metr okean dərinliklərinə girərək belə nəticəye gəlməşdi ki, bütün en dairələrində min metrdan dərin olan yerlərin hərəketi dörd dərəcə yarima (selsi üzrə) bərabərdir.

Mən bu tədqiqatları çox böyük maraqla izləyirdim. Çox vaxt mən özümdən, bu elmi tədqiqatlar kapitanın nəyinə lazımdır, deyə sorusurdum. Doğrudanmı, o, insanların mənfaətini düşünür?

Bu, az ehtimal olunacaq şey idi. Çünkü onun bütün zəhmətləri özü ilə bərabər axırıcı məskənlərini uzaq bir dəniz dibində tapmalı idilər.

Bəlkə də öz elmi işlərini mənim vasitəmlə dünyaya bağışlamağı qət etmişdir? Deməli, gec və ya tez o mənim sualtı gəmimi tərk edərək, quruya, insanların yanına qayıtmığımı icazə verəcəkdir.

Bununla belə kapitan Nemo bir dəfə Yer kürəsi üzərində olan mühüm dənizlərin su sıxlığı haqqında aparmış olduğu tədqiqatın nəticələri ətrafında mənimlə səhbət etdi. Onun verdiyi bu məlumatdan mən elmlə heç bir əlaqəsi olmayan, lakin şəxşən mənim üçün əhəmiyyətli olan bir nəticə çıxarddım.

Bu səhbətimiz yanvarın on beşində səhər oldu. Mən kapitan Nemo ilə "Nautilus"un göyərtəsində gözərkən heç gözləmədiyim halda o məndən, dəniz suyunun müxtəlif yerdərə eyni sıxlığa malik

olmadığını bilib-bilmədiyimi soruştı. Mən yox deyə cavab verdim və elmin bu barədə yoxlanılmış məlumatı olmadığını da əlavə etdim. Kapitan Nemo mən:

- Bu tədqiqatı mən özüm aparmışam və onun tam düzgün olmasına da eminəm, - dedi.

Mən:

- Bu gözəldir, - deyə cavab verdim. - Lakin "Nautilus" doğrudan da tamamilə başqa bir dünyadır və onun alimlərinin köşfi, Yer kürəsində yaşayınlarla heç vaxt çatmayıacaqdır.

Kapitan Nemo bir az düşündükdən sonra:

- Siz haqlısınız, professor. - "Nautilus" doğrudan da başqa bir dünyadır, - dedi. - O, Yer kürəsindən, bu kürə ilə bərabər Güneşin ətrafında fırlanan planetlər kimi uzaqdadır. Yer üzündə Saturn və yaxud Jupiter alimlərinin işləri heç vaxt tanınmadığı kimi, tam eləcə de "Nautilus" alimlərinin zəhmətləri belli olmayıaraq qalacaqdır. Lakin taleyi "Nautilus"un taleyi ilə təsadüfen bağlanmış olan sizə isə mən öz tədqiqatlarınızın nəticəsini söyleyə bilərəm.

- Mən siz iştirakçı dinləyirəm, kapitan.

- Cənab professor, dəniz suyunun şirin sulara nisbətən daha artıq sıxlığa malik olması sizə, əlbəttə, məlumatdır, lakin bu sıxlığ eyni dərcədə deyil. Əger şirin suyun sıxlığını vahid olaraq qəbul etsek, o halda Atlantik okean suları bir tam mində iyirmi sekiz, Sakit okean sularının sıxlığı isə bir tam mində iyirmi altıya bərabər olur; bu sıxlıq Aralıq dənizi sularında...

"Aha, - deyə mən düşündüm. - Demək Aralıq dənizində de olur!"

...bir tam mində iyirmi bir sıxlığa bərabərdir. İonik dəniz sularının sıxlığı bir tam mində on sekiz, Adriatik dənizi sularının sıxlığı isə bir tam mində iyirmi doqquza bərabərdir.

Tamamilə aydın idi ki, "Nautilus" Yer kürəsinin ən təlatümlü dənizlərindən belə qorxmamış və onları öyrənməşdir. Mən buradan o nəticəye gəldim ki, bir vaxt, bəlkə də bu təzliklə "Nautilus" daha mədəni torpaqlardan birinə yanaşacaqdır.

Bu yenilik Ned Lendi sevindirməli idi.

Bundan sonrakı bir neçə gün ərzində biz birlikdə müxtəlif dərinliklərdə olan suların duz ilə doydurulma dərcəsi, elektrik naqilliyini, suyun şəffaflığını, rəngini və sairəni təyin etmək üçün bir çox

tədqiqatlar apardıq. Bütün bu müddət ərzində kapitan Nemonun insanı təcəcüba götürən ixtiraçılıq məharəti mən Heyrota götürirdi. Onun bu məharəti ilə yalnız mənə qarşı olan eltiramlı münasibəti rəqabət edə bildər. Lakin bu təcrübələr qurtaran kimi o yenidən gizləndi və mən də əvvəlki kimi səltənət gəminin göyərtəsində yalnız qaldım.

Yanvarın on altısında "Nautilus" dəniz səthindən bir neçə metr aşağıda yuxuya getmiş kimi dayanıb qaldı. Elektrik maşınları dayanmış, hərəkətsiz vint isə axına, səltənət gəmini istiqamətə aparmasına yol verirdi. Mənə elə gəlirdi ki, maşınlar yenice biten böyük sürütə gedilmiş çox uzun məsafədən sonra, hazırda zəruri şərtlərdən biri olan xırda təmir üçün dayandırılmışdı.

Bu gün mən öz yoldaşlarımla maraqlı bir hadisənin şahidi oldum. Salon pəncərələrinin qapıları açıldı. "Nautilus"un projektoru yanmadığı və six tufan buludları göyün üzünü örtdüyü üçün suyun aşağı təbəqələrinə işıq az düşürdü və bizi əhatə eden mühitdə yarımzülmət hakim idi.

Mən dənizin qeyri-adi görünüşüne tamaşa edirdim ki, gözlənilmədən "Nautilus" a parlaq bir işıq zolağı düşdü. Əvvəlcə elektrik projektorunun yandırılaraq qalın su təbəqələrini işıqlandırdığını zənn etdim. Lakin səhv etmişdim. Diqqətlə baxıldıqdan sonra, bu səhvimi özüm də başa düşdüm.

"Nautilus" axın vasitəsilə suyun ətrafındakı qaranlıqla kontrast təşkil edərək, gözqazmadırıcı dərəcədə parlaq görünən fosforlu təbəqəyə gəlib çıxmışdı. Bu işıqlanma saysız-hesabsız mikroskopik heyvanlardan əmələ gəlir və bu heyvanların səltənət gəminin metal gövdəsinə toxunması işığı daha da artırıldı. Mən bu parıldayan dənizdə, qızarmış soba içerisindeki ərinmiş qurğuşun axın kimi görünən və gözlənilmədən alovlanan işıqlar gördüm; qaranlıqda işıq salan fosforlu su təbəqəsinin bəzi yerləri bu alovlanmalar sayəsində təzad təşkil edərək tutqun kimi nəzərə çarpıldı. Yox, bu işıq bizim projektorlarımızın sakit işığına heç də bənzəmirdi. Bu işıqdə qüvvət, hərəkət hiss olunurdu. Baxarkən bu işığın gəldiyi yerdə yaşayış olduğunu o saat dərk etmək mümkün idi.

"Nautilus" bir neçə saat ərzində bu parıldayan sular içerisinde özdü və biz, salamandrlar kimi bu odda oynayan böyük dəniz heyvanlarını gördükən həyəcanımız daha da artdı. Bu dondurucu işıqdə yorulmadan akrobat delfinlər və böyük qılıncları ilə bir neçə dəfə

"Nautilus"un pəncərəsinə toxunan üç metr uzunluqda qılıncılar üzürdülər. Sonra isə belibuyuzlu, balamut balıqları və yüzlərəcə daha kiçik başqa balıqlar görünməyə başladılar.

Bu mənzərədə nə isə qəribə bir cəzibədarlıq var idi. Çox ehtimal ki, atmosfer şəraiti bu heyvanların işığını daha da şiddetləndirirdi. Suyun üzündə, bəlkə də firtına başlanmışdı. Lakin "Nautilus"un üzüdüyü bu bir neçə metr dərinlikdə havanın deyışdiyi hiss edilmirdi. Sakit sularda nənni kimi yırgalanırdıq.

Beleliklə, biz güclə hiss oluna bilən bir hərəkətlə, bir-birindən daha yeni möcüzələr içerisinde irəliləyirdik. Konsel dörd gözələ ətrafa baxır, ardı kəsilmədən zoofitləri, molyuskları, bugumayaqlıları və balıqları təsnifləşdirirdi.

Günlər çox tez gəlib keçir və mən də onları artıq saymirdim. Ned Lend qoyulmuş adətə rəğmən, yeməyimizin çeşidini dəyişdirməyə çalışırı.

Biz ilbiz kimi öz qabığımızı tərk etmirdik. Mən öz təcrübəmlə, ilbiz olmağın heç də çətin olmadığına qane oldum.

Biz həyat terzimizə adət edib, onu asan və xoşagələn hesab edərək, Yer kürosunda yaşayışın tamamilə başqa cür olduğunu unutmuşdum.

Lakin bir hadisə bizi həqiqəti dərk etmək üçün geriye döndərdi.

Yanvarın on səkkizində "Nautilus" 105" uzunluq və 15° cənub en dairəsində idi. Hava dəhşətli idi, suyun üzündə hündür dalğalar gəzisiyirdi. Külek şərqdən bir qasırğa qüvvəti əsirdi. Bir neçə gün ərzində ardi kəsilmədən enən barometr, firtinanın yaxınlaşdığını bildirirdi.

Mən göyərtəyə, kapitan müaviniinin müsahidə apardığı vaxtda çıxmışdım. Onun adəti üzrə həmişə dediyi cümləsini təkrar edəcəyini gözleyirdim. Lakin o bu gün yenə də əvvəlki kimi anlaşılmayan, lakin əvvəlkilər heç də oxşamayan başqa sözler dedi. Tam bu dəqiqədə kapitan Nemo göyərtəyə çıxdı və durbini gözünə qoyaq üfüqə diqqət yetirməyə başladı.

Kapitan bir neçə dəqiqə durbini üfüqdə bir nöqtədən çəkməyərək hərəkətsiz dayandı. Nəhayət, durbini aşağı salaraq müavini ilə, mənə bəlli olmayan dildə, bir neçə kəlmə danışdı.

Müavini nədənsə doğan həyəcanımı çox çətinliklə gizlədə bildi. Kapitan Nemo isə özünü daha yaxşı idarə edərək, soyuqqanlılığını

saxlayırdı. Mənə elə gəldi ki, o bu hərəkəti ilə öz müavinini tənqid etdi, o da ona qəti təminat və yaxud vəd ilə cavab verdi.

Hər halda məndə bu təsiri doğuran onların səsindəki ahəng idi.

Kapitan Nemo və müavininin bu saat üfüqde durbinlə nişanlaşdırıcıları yeri diqqətlə nəzərdən keçirsem də, heç bir şey görə bilmədim. Gök və su, heç bir şəyə pozmaq mümkün olmayan xeyali düz bir xələ uzaqda bir-birinə qarışırıdı.

Bu zaman kapitan Nemo mənə baxanda və bəlkə də mənim burada olduğumu hiss etmədən göyərtədə o başdan bu başa gəzmişdi. O, addımlarını tələsmədən, lakin bu dəfə bir az əvvəlkindən fərqli atıldı.

O, arabir dayanır və əllərini döşündə çarpzayaraq dənizi nəzərdən keçirirdi.

O bu əngin dəniz boşluğununda nə axtarırdı? "Nautilus" ilə yaxın torpaqlar arasında bir neçə on millik məsafə var idi.

Kapitanın müavini durbini yenidən gözüne yaxınlaşdırıldı. Sonra isə göyərtədə dala-qabağa gedib çırpınmağa başladı, birdən dayanaraq ayağını yerə vurdu və yenidən qaçmağa başladı. İndi o həyəcanını gizlətməyə heç də çalışmadı.

Görünür, sərr tezliklə açılmalı idi, belə ki, kapitan Nemonun əmrinə görə maşınlar var qüvvələri ilə işə salınmışdı.

Bu anda müavin öz başçısını yenidən çağırıldı. Kapitan Nemo dayanaraq durbini göstərilen nöqtəyə dirədi. O, uzun müddət durbini gözündən çəkmədi. Həmişə soyuqqanlı olan bu insanların qırıbə hərəkətləri ilə maraqlanaraq mən salona enib həmişə istifadə etdiyi mənbə borusunu gördüm və göyərtəyə qayıdarq əfşarı gəzden keçirmək üçün gözlərimə yaxınlaşdırıldım. Lakin mən onu hələ düzəltməmişdim ki, birdən əlimdən dərtib aldılar.

Mən cəld döndüm. Kapitan Nemo qabağımda durdurdu. Onu tanıya bilmedim. Onun üzü dəyişmişdi. Gözləri tutqun atəşle parıldayırdı. Ağrı, dişləri görünəcək qədər yarımaçıq idi. Onun gərgin bedəni, sixilmiş yumruqları və çiyinləri içərisinə çəkilmiş başı, varlığının ən böyük kin və qəzəbə dolu olduğunu andırırdı.

O tərəpnimirdi. Mənim əlimdən dərtib aldığı boru onun ayaqları altına atılıb qalmışdı.

Bu qəzəb partlayışına mənmi səbəb olmuşdum? Bəlkə bu anlaşılmayan insan, mənim "Nautilus" əsirinin bilməsi lazımlı gəlməyən bir sırrı açdığını zənn etdi?

Lakin yox, onun qəzəbinin səbəbi mən deyildim. O hətta mənə heç baxmırıda. Onun nəzəri üfüqdəki həmin görünməyən nöqtəyə dikilmişdi.

Lakin kapitan Nemo öz hissələrini yenidən topladı. Onun cybəcərleşmiş üzü yenidən öz adı soyuqqanlılığını aldı. O öz müavininə anlaşılmayan dildə bir neçə söz dedikdən sonra mənə təref döndü və amirani bir səsle:

— Cənab professor, — dedi, — mən sizdən, sizinlə olan müqaviləmizin bir şortunu yerinə yetirmənizi tələb etməliyəm, — dedi.

— O ne şortdur, kapitan?

— Sizə və sizin yoldaşlarınızın özüm azadlıq verməyi lazım biləcəyim vaxta qədər qapalı bir yerde oturmaq lazım gələcəkdir.

— Mən sizin əmrinə tabe olmağa məcburam, — deyə mən onun gözlərinə diqqətlə baxaraq cavab verdim. — Ancaq sizə bir sual verməyim icazə verin.

— Yox, icazə vermirməm.

Mübahisə etmək mənasız idi, çünki ona müqavimət göstərmək üçün məndə qüvvə yox idi.

Təbə olmaq lazım geldi.

Mən Ned Lend və Konsel'in yaşadıqları kayuta enərək kapitanın əmrinə onlara bildirdim.

Mənim verdiyim bu xəberin kanadalıya necə təsir etdiyini oxucum özü başa düşməlidir. Lakin uzun danışığa bizim vaxtimız olmadı. Dörd matros bizi qapının yanında gözləyirdi. Onlar bizi "Nautilus" a düşdürüyümüz ilk gündə saldıqları həmin kayuta apardılar.

Ned Lend etiraz etmək istəyirdi, lakin verilməsi gözlənilən cavabın evəzinə, qapı onun burnu qabağında örtüldü.

Konsel:

— Ağam bunun nə demək olduğunu bize deməzmi? — deyə soruşdu.

Mən göyərtədə baş vermiş hadisəni öz yoldaşlarımı danışdım. Onlar də mənim kimi heyət etdilər. Lakin bu heyət bizi əhatə edən sırrı heç də aydınlaşdırımadı.

Mən ağır fikirlərə daldım. Kapitan Nemonun üzündəki qeyribəti ifadəni gözümün qabağından uzaqlaşdırı bilmirdim. Mən elə vəziyyətə gəlib çatmışdım ki, ən mənasız müəmmə və fərziyyələr içərisində belə özümü itirək, iki fikri bir-birinə bağlaya bilmirdim. Birdən Ned Lendin səsi məni dalğın fikirdən ayırdı.

- Baxın, səhər yeməyi masanın üstündədir!

Doğrudan da masanın üstünə nımçələr düzülmüşdü. Yəqin ki, kapitan Nemo "Nautilus"un sürətinin artırılmasılə bunun hazırlanması emrinə eyni vaxtda vermişdi.

Konsel:

- Ağam ona məsləhət verməyimə icazə verərmi? - deyə mən-dən soruşdu.

Mən:

- Əlbətə, mənim dostum, - deyə ona cavab verdim.

- Mən ağama yemək yeməyi məsləhət görərdim. Bunu ehtiyatlı olmaq da tələb edir. Axi nələr töreysə biləcəyi bizi ki bəlli deyil.

- Sən haqlısan, Konsel.

- Ay aman... - deyə Ned içini çəkdi. - Bizi öz ehtiyatımızdan heç bir şey verməyib, ancaq balıq xörəkləri görtirmişlər.

- Bir fikirləşin, Ned, - eger bizi heç bir şey verməsəydi, siz ne edə bilərdiniz?

Bu dəlil kanadalını o saat itaət altına aldı.

Biz masa arxasında oturduq. Yemək səssiz keçdi.

Mən az yedim. Konsel həmin ehtiyatlılığı üzündən özünü çox yeməyə məcbur etdi. Ned Lend isə narazılığına baxmayaraq yemək-dən bir tika belə qoymadı.

Yeməkdən sonra hərə öz yerində oturdu.

Tam bu dəqiqədə bizim kameramızı işıqlandıran tutqun yarımkürə səndü və biz tamamilə qarənlıqda qaldıq. Ned Lend xoruldamığını yubatmadı. Mən öz-özümən yoldaşlarımı birdən-birə gələn bu yuxunun nədən belə tez başlığıını soruşturдум ki, birdən müqavimət göstərilməsi mümkün olmayan bir yuxunun mənə də qalib gəldiyini hiss etməyə başladım.

Mən gözlerimi açıq saxlamağa çalışırdım, lakin göz qapaqlarım o qədər ağırlaşmışdı ki, ixtiyarsız olaraq yumulurdu. Əziyyətli yarıyuxulu vəziyyətə düşdüm. Yəqin ki, bizi verilən xörəye yuxugötürən maddə qatmışdır.

Deməli, kapitan Nemoya öz hərəkətlərini gizlətmək üçün bizi təkcə həbs etmək kifayət deyil, yatmağımız da lazımlımiş.

Yarıyuxulu halda qapaqların örtüldüyünü eşidirdim. Suyun üzündəki ləpələnmədən əmələ gələn cüzi yırğalanma kəsildi. Yəqin ki, "Nautilus" okeanın daim sakit olan dərinliklərinə cummuşdu.

Mən hələ də yuxu ilə mübarizə etməyə çalışırdım. Lakin bu mümkün deyildi. Nəfəsim zəifləmişdi. Mən barmaqlarımın ucundan tə üreyimə qədər öldürəcü bir soyuğun qalxdığını hiss edirdim. Qurğuşun kimi ağırlaşmış göz qapaqlarımı isə qaldıra bilmirdim. Dəhşətlə dolu ağır bir yuxu mənə qalib gəldi. Sonra isə gözüme görünən xəyallar yox oldu və mən şüurumu itirdim.

İYİRMİ DÖRDÜNCÜ FƏSİL

MƏRCANLAR SƏLTƏNƏTİ

Ertəsi günü səhər mən beynimde bir durğunluq olduğunu halda yuxudan oyandım. Ən qəribə burası idi ki, gözüümə açanda özümü kayutumda gördüm. Görünür, yoldaşlarımı da yuxuda ikən öz kayut-larına aparmışdır. Demək ki, onlar da dünən gecə baş vermiş hadisələr haqqında məndən artıq bir şey bilməzdilər. Beləliklə, ancaq birçə geleceyin bu sirləri açacağına ümidi etmək olardı.

Mən kayutdan çıxmak istədim. Ancaq sərbəst, yoxsa əvvəlki kimi yenə də əsir olduğumu bilmirdim. Görünür, mən tamamilə sərbəst imisəm. Qapını açdım və dəhlizdən keçərək göyərtəyə qalxan yola çıxdım. Lyukun qabaqca bağlı olan qapıları indi taybatay açıq idi.

Mən göyərtəyə qalxdım.

Ned Lend və Konsel məni orada gözləyirdilər. Onlardan sorgusal etməyə başladım. Lakin onlar da heç bir şey bilmərdilər. Dünen röyasız və ağır bir yuxu ilə yataraq bu gün özərlərini öz kayutlarında görmüşdülər.

"Nautilus" adəti üzrə yenə də sakit və əsrarəngiz idi. O, orta sürelə dənizin üzü ilə üzürdü. Sanki onun üzərində heç bir dəyişiklik baş vermemişdi.

Ned Lend üfüq baxırdı. Dəniz tamamilə boş idi. Hətta kanadı-limin iti gözləri belə uzaqda nə bir yelkən, nə gəmi bacası, nə də quru görə biliirdi. Qərb tərəfdə əsən şiddetli külək dənizdə böyük dalğalar emələ getirmişdi.

"Nautilus" beşik kimi yırğalanırdı.

"Nautilus" öz hava cəhətiyati təzeləyərək lazım olduğu vaxt sürətlə üzə bilmək ehtimalı ilə on beş metrə qədər suya cumdu. O

bu gün, yanvarın on doqquzunda öz adətinin əksinə olaraq bu hərəkəti bir neçə dəfə təkrar etdi. Hər dəfəsində də kapitan müavini göyərtəyə qalxır və ağızını lyuka tutaraq öz vərdiş etdiyi cümləsini təkrar edirdi.

Kapitan Nemo görünmürdü. Bu gün komanda heyətindən təkcə yemək zamanı özünəməxsus səliqəsilə mənə qulluq edən laqeydə gəmi xidmətçisini görə bildim.

Gündüz saat ikiyə yaxın kapitan Nemo mənim öz qeydlərimi səliqəyə saldığım salona girdi. Mən ona salam verdim. O heç bir söz demədən yalnız başını güclə hərəkət etdirərək cavab verdi. Dünən gecəki hadisələr haqqında belə bir şey danışar ümidi ilə yenidən öz işimə başladım. Lakin o bunu etmədi.

Oğrun-oğrun ona baxırdım. O çox yorğun görünürdü. Gözləri yuxusuzluqdan qızarmış, üzü derin hüzün, hətta kədər ifadə edirdi.

Otaqda o başı-bu başa gəzinir, divanda oturur, yenə də qalxır, əlinə kitab alır, baxır, lakin elə o saat bir tərəfə tullayıb, cihazlara yaxınlaşır, baxır, amma adətinin ziddinə olaraq heç bir qeyd-filan etmirdi. O sanki bir saniyə olsun belə bir yerdə oturmaq iqtidarına malik deyildi.

Nəhayət, mənə yaxınlaşaraq dedi:

— Cənab Aronaks, siz həkim deyilsiniz ki?

Mən bu suala o qədər hazırlanmış idim ki, bir müddət heç bir cavab vermədən onun üzüne baxa-baxa qaldım.

— Mən sizdən həkim olub-olmadığınızı soruşuram. Axı sizin təbiətüşünəşin çoxusu tibb təhsili almış adamlardır.

— Bəli, mən həkim və klinikada ordinatör idim. Muzeyə girənə, qədər bir çox illər tibbi təcrübə ilə məşğul olmuşam, — deyə cavab verdim.

Kapitan:

— Çox gözəl!.. — dedi.

Görünür, mənim bu cavabım kapitani sevindirdi. Lakin hələlik onun məndən nə istədiyini bilmirdim. Ona görə yeni suallar gözləyir və onlara öz xüsusiyyətlərində asılı olaraq cavab verəcəyimi qərara almışdım.

— Cənab professor! — deyə o, bir az dayandıqdan sonra davam etdi. — Siz mənim matroslarından birine tibbi yardım etməyi qəbul etməzsinizmi?

— Gəmidə xəstəmi var?

— Bəli.

— Mən kömək etməyə hazırlam.

— Gedək!..

Etiraf etməliyəm ki, ürəyim tez-tez döyündür. Bilmirəm, nə üçün isə mənə birdən-bira bu matrosun xəstəliyilə dünən gecəki hadisə arasında mütləq bir əlaqə olacağının fikri oyandı və bu sırr məni xəstənin özlündən daha artıq məşğul etdi.

Kapitan Nemo məni "Nautilus"un arxa tərəfinə apararaq matroslar kubrikinin yanında yerləşmiş balaca bir kəytutun qapısını açdı.

Kayutda qırq yaşlarında, həqiqi anqlo-sakslara məxsus şücaətli siması olan bir adam uzanmışdı.

Mən ona tərəf eyildim. Bu xəstə olmaqdan ziyadə yaralı idi. Onun qanlı tenziflə sarılmış başı balış üstüne qoyulmuşdu.

Tənzifi açdım. Yaralı geniş açılmış gözlərini məndən çəkməyərək baxırdı, lakin tənzifi açmaga mane olmurdu. O hətta bir dəfə də olsun inildəmədi.

Yara çox böyük və çox dəhşətli idi. Onun kəlləsi küt bir silahla çapılmışdı və beyni görünürdü. Aydın iş idi ki, beyni çox ciddi surətdə zədələnmişdi. Beyninin bozumtluk kütəsi üzərində olan qançrlar masa örtüyü üzərində olan çaxır ləkələrinə bənzəyirdi. Beləliklə, eyni zamanda xəstənin beynində həm yerli qanaxma baş vermiş, həm də beyni silkələnmişdi.

Bədəxət çox ağır-ağın nefəs alırdı. Ağrının şiddətindən çox tez-tez üzünü titrəmə bürüyürdü. Mənim qarşısında hərəkət mərkəzlərinin iflici ilə beynin itlibabına tutulmuş bir xəstə uzanmışdı.

Xəstənin nəbzi zəifləyirdi. Bədəni yavaş-yavaş soyumağa başlamışdı. Qarşısını almaq heç bir şəyə məməkün olmayan ölümün yaxınlaşdığını gördürdüm.

Yarasını yenidən bağlayaraq kapitan Nemoya tərəf döndüm:

— Bu adam necə yaralanmışdır?

— Məgər burasını bilmək çox mühümdür? — deyə düzgün cavabdan boyun qaçırmış istəyən bir adam kimi cavab verdi. — "Nautilus"un aldığı bir təkandan maşının lingi sınaraq bu adamın başına düşmüşdür. Lakin deyin görüm, siz onun vəziyyəti haqqında nə düşünmüşsünüz?

Mən dinmədəm.

— Deyə bilərsiniz, o, fransızca bilmir, — kapitan dedi.

Mən yaralıya bir də baxaraq:

— Bu adam iki saatdan artıq yaşaya bilməz, — dedim.

— Onu heç bir şey xilas edə bilməzmi?

— Heç bir şey.

Kapitan Nemo yumruqlarını sıxdı, yaş damlaları onun gözlərindən tökülməyə başladı.

Bir neçə dəqiqliq gözlərimi ölməkdə olan bu adamdan çəkə bilmədim. Həyat getdikcə onu tərk edirdi. Soyuq elektrik işığı onun solğunluğunu daha da artırırdı.

Mən onun yoxsulluq və bədbəxt həyatının zəruri nəticəsi olaraq vaxtından əvvəl qırışmış ağıllı üzünə diqqət yetirdim.

Bu həyatın gizli sırlarını soyumaqda olan dodaqların deyəcəyi son sözlərdən oxumaq isteyirdim.

Lakin kapitan Nemo üzünü mənə tutaraq:

— Mən sizi saxlamıram, cənab professor, — dediyi üçün mən getməyə məcbur oldum.

Mən bütün gördüklerimdən sarsılmış bir halda, kapitanı ölenin yatağı başında buraxaraq öz kayutuma döndüm.

Bütün günü əvvəlcədən baş verən ağır və əzici hissələrlə keçirdim. Ürəyim sanki bir şey olacağımı mənə xəbər verirdi. Gecəni çox pis yatdım. Yuxuda uzaqdan ağlamaq səsləri və guya matəm melodiyaları eşidirdim.

Ertəsi gün səhər tezdən göyərtəyə çıxdım. Bu gün kapitan Nemo məni qabaqlamışdı. O orada idi. Məni görçək yaxınlaşaraq:

— Cənab professor, bu gün səltənətə səyahətdə iştirak etmək istəyirsinizmi? — deyə soruşdu.

— Yoldaşlarım da iştirak edə bilərlərmi?

— Əgər onlar bunu arzu etsələr.

— Təklifinizi məmənliyyət və təşəkkürlə qəbul edərəm.

— Elə isə, skafandınızı geyinin.

Ölməkdə olan, ya da ölmüş olan o adam haqqında bir kəlmə belə... Mən Ned Lend və Konselin yanına gedərək kapitan Nemonun təklifini onlara dedim.

Konsel sevincə razılışdı. Bu dəfə kanadlı da səyahətə çıxmışın əleyhinə olmadı.

Hələ saat səkkiz olmazdı. Saat doqquzun yarısında biz artıq skafandrları geymiş, Rukveyrol rezervuarları və elektrik fənerlərlə silahlanmışdıq.

Qapılardan her ikisi növbə ilə açıldı. Biz kapitan və on iki nəfər matrosla birlilikdə "Nautilus"un dayandığı on metr dərinlikdə olan daşlı yerə düşdük.

Əvvəlcə yüngül təməyülli olan torpaq bizi otuz metrə qədər aşağıya düşən sıldırımlı bir yamacə çıxardı. Biz Sakit okeanda olan birinci səyahətimiz zamanı gəzdiyimiz dəniz dibindən çox keskin surətdə ayrılan bir çuxura düşdük. Burada nə yumşaq qum, nə sualtı tala, nə də dəniz meşələri var idi. Kapitan Nemonun bizi apardığı bu yerin xüsusiyyətləri o saat mənim nəzərimə çarpdı. Bura mər-canlar sələneneti idi.

Burada zoofitlər şöbəsinin alsionarılər yarımsinfindən olan kor-koniyalar dəstəsi var idi. Alimlər tərəfindən növbə ilə təbiətin hər üç aləmindən — mineralallar, bitkilər və heyvanlar aləmindən hesab edilən və təbiətin maraqlı yaradılışı olan gözəl mərcanlar da bu dəstəyə aiddir. Qədim insanlar üçün dərman, müasir qadınlarımız üçün qiymətli bazək və zinatdan ibarət olan bu mərcanlar, ingilis Trembeley tərəfindən sonuncu dəfə və qəti olaraq yalnız 1744-cü ildə heyvanlar sırasına daxil edilmişdir.

Mərcan — kövrək polip daşları əmələ gətirən ən xırda heyvanlar koloniyasıdır. Bu poliplar, sonradan onları tumurcuqlanma ilə yaranan bir ulu əcdəda malik olurlar. Koloniyanın her bir üzvü ümumi həyatla yaşamaqla bərabər, eyni zamanda xüsusi həyat keçirməkdədir.

Mən bu maraqlı zoofitlər haqqında olan ən son kitabları oxumuşdum. Ona görə də təbiətin okean dərinliklərində əkmış olduğu bu daşa dönmüş mərcan ağacıları məşəsini ziyarət etmək menim üçün son dərəcə maraqlı idi.

Biz fənerlərimizi işçiləndirərəq mərcanların hələ yenice hörib qaldırdıqları və zaman keçdiyə Sakit okeanın bu hissəsini Hind okeanından ayıracıq divar boyu ilə getməyə başladıq. Yol uzunu həmişə mərcan ağaclarının əmələ gətirdikləri sıxlıqlardan dolanaraq keçməli olurduq. Yalnız ağaca benzəyen bu bitkilər qurudakı ağaclardan forqlı olaraq öz kökləri ilə qayalara yapışaraq başaşağı bir vəziyyətdə göyərmişdilər.

Bizim fənərlərimizin işi bu açıq-qırmızı budaqların üstünə düşərək məftun edəcək bir effekt yaradırdı. Bəzən bu daşa dönmüşlər, mənə suyun hərəkəti törpən kimi görünürdülər. Mən onlardan, sənki çiçək kimi açmış və yaxud hələ açmaq üzrə olan nazik və zəif qolları olan təzə tacıqları qoparmaq isteyirdim. Yüngül və tutulmayaq dərəcədə sürətli balaca baliqlar gülə kimi süzür və onlara toxunaraq quş dəstələri kimi keçirdilər. Lakin bütün koloniyanı narahat etmək üçün bircə dəfə bu canlı çıçəklərə əlimi uzatmağım kifayət idi. Ağ tacıqlar cəld öz qırmızı qırnlarda gizlənir, gülər gözümüz qabağında solur və bu çıçəkli kollar quru daşa dönmüş cismə dönürdülər.

Təsədüf məni götürüb ən az təpişən zoofitlər cəngəlliyyinə çıxarımdı. Bu kiçik mərcan meşəsi öz gözəlliyi etibarilə heç də Aralıq dənizinin Fransa, İtaliya və Afrika sahilərində çıxarılan mərcanlardan geri qalmırdı.

Bu əsil mərcanların rəngi, cavahifuruşlarının, onların ən yaxşılarına verdikləri "qanlı çiçək" və "qanlı köpük" kimi şairanə adları doğruldurdu.

Az keçmədən kolluq sıxləşdi. Ağaclar daha da hündürleşdi. Bizim önumüzde uzun və fantastik memarlıq dəhlizləri açıldı.

Kapitan Nemo bu qaranlıq və azca aşağıya doğru meyil edən dəhlizə girdi. Bu dəhliz bizi yavaş-yavaş aparıb yüz metr dərinliyə çıxardı.

Mərcan ağaclarının arasında mən bir çox heç də onlardan maraqsız olmayan, qol-budağı bənd-bənd polip növləri, sonra bir neçə kol, kırəclənmiş toxumalarının tamamilə daşa dönməsinə baxmayaq öz xarici görünüşü ilə yosuna bənzəyən yaşı və qırmızı mərcanlar gördüm. Mütəffekirlərdən bərənin dediyi kimi, "mərcanlar bəlkə də həyatın öz daş yuxusundan ayılmağa başladığını və lakin hələ hərəkətə gəlməyə qabiliyyət kəsb etmədiyi sərhəddir".

Nəhayət, biz ikisatlıq bir yürüsdən sonra təqribən üç yüz metr dərinliyə, mərcan törəmələrinin qurtardığı yerlərə galib çatdıq. Burada artıq ayrı-ayrı mərcan ağac qrupları deyil, daşa dönmüş nəhəng ağaclarдан əmələ gələn keçilməz bir meşə var idi. Bu meşənin ağacları əlvan rəngə boyanmış dəniz sarısqıllarından başqa bir şey olmayan gözəl çiçək hörükrlərilə bir-birlərinə bağlanmışdı. Biz

onların su qalınlıqlarının qaranlıqları içərisində itən qübbələri altın-dəyilmədən keçirdik. Bizim ayaqlarımız altında tubipor, çayır çıçəkləri, meandirlər, funqlar və kariofillərdən əmələ gelmiş gözəl və zinətli xalçalar serilmiş kimi idi.

Nə qədər valehdici bir manzərə!.. Təessüf ki, biz öz təessüfatımızı bir-birimizlə bölüşə bilmirdik. Belə unudulmaz dəqiqələrdə öz başının şüər və metallardan ibarət bu dəbilqənin içərisində əsir olduğunu hiss etmək insani ne qədər sıxır. Nə üçün biz də, gülə kimi bizim yanımızdan süzbə keçən bu baliqlar, yaxud daha yaxşısı, uzun müddət suda və quruda dayana bilən iki stixiya – su və hava stixiyasının hər ikisində özünü eyni dərəcədə yaxşı hiss edən ikimeşətlilər kimi suda yaşaya bilmirik? Nə üçün?

Kapitan Nemo dayandı. Mən də yoldaşlarımıla dayandıdım.

"Nautilus" matroslarının yarımcəvər təşkil edərək öz başçılarının arxasında dayandıqlarını gördüm.

Biz hər tərəfdən hündür mərcan meşəsilə hasarlanmış geniş bir talanın mərkəzində idik. Fənərlərimiz dənizin dibində nəhəng kölgələr əmələ gətirən əyri, solğun və tutqun bir işıq saçmaqdır idi.

Talanın konarlarında qatı bir qaranlıq hakim idi. Yalnız ara-sıra orada-burada qan kimi qırmızı qışqılcımlar parlayır və o saat sönürdü. Bu, bizim fənərlərimizdən yayılan şüaların mərcanlar üzərində olan ani əksləri idi.

Ned Lend və Konsel monim yanında durmuşdular. Bizim sualtı seyahətimizin müəyyən bir məqsəd daşıdığı yalnız indi ağlımiza gəlmişdi.

Mən dənizin dibinə diqqət edib orada bir çox yerdə, bir-biriňin yanında balaca topçıklar əmələ gəldiyini gördüm. Bu sıraların quruluşunun düzgünlüyü onların üzərində insan əməyi sərf edilmiş olduğunu bildirirdi.

Kapitan Nemonun işarəsi ilə matrosların biri irəli keçdi və kəmərindəki külüngü açaraq dənizin dibində bir xəndək qazımağa başladı.

Burada mən məsələni başa düşdüm.

Bu çəmənlik qəbiristanı idi. Matrosun qazıldığı qəbir, matrosların çıyıllarında olan uzunsov şey isə gecə ölmüş matrosun cənəzəsi idi.

Kapitan Nemo və onun matrosları öz yoldaşlarını okean dibində olan bu qardaş qəbiristanında dəfn etmək üçün gelmişdilər.

Mən heç bir zaman bu qədər sıxılmamış, bu qədər həyəcanlı olmamışdım. Heç bir zaman, heç bir mənzərə məni bu dərəcədə sarsıtmamışdı.

Mən bu qarşısında görülen işlərə baxmaq istəmir, lakin bir saniyə olsun gözlərimi bu mənzərədən çəkə bilmirdim.

Mərcanlar arasında qazılan qəbir dəqiqəbədəqiqə böyüyürdü. Külüngün zərbəsilə əmələ gələn səslərdən hürkmüş balıqlar qaçaqraq etrafaya yayılırdılar.

Mən dəmir külüngün suyun dərinliklərindəki çaxmaq daşına dəyməsindən əmələ gələn küt səsi eşidirdim.

Qəbir qazılaraq uzandı, enin böyüdü və nəhayət, cənazənin yerləşə biləcəyi bir hala gəldi.

Cənazəni gətirən matroslar yaxınlaşdı. Ağ qumaşa bükülmüş cənazəni su ilə dolmuş qəbirə qoydular.

Kapitan Nemo və matroslar əllərini döşlərində çarpazlayaraq qəbrin etrafında dayandılar. Bu səhnədən son dərəcə sarsılmış olan özüm və yoldaşlarım onların dərdinə mane olmamaq üçün bir addım geri çəkildik.

Qəbri mərcan parçaları ilə örtdüler və üstünü hamarlayıb düzəldtilər.

Bütün bunlar qurtardıqdan sonra kapitan Nemo və yoldaşları dizləri üzərində çöküb son vida əlaməti olaraq əllərini yuxarıya qaldırdılar.

Sonra matəm alayı geriyə, "Nautilus" a tərəf yola düşdü.

Biz yenidən mərcan meşəsinin qübbələri altından keçərək mərcan divarının ətəyinə çıxdıq. Buradan dik yoxuş başlanırdı. Bir saatlıq yorucu yürüsdən sonra, nəhayət, uzaqdan "Nautilus"un işığı göründü. Biz işığa doğru gedərək günorta saat ikiyə yaxın gəmiyə çatdıq.

Paltarımı dəyişərək gördüğüm bu ağır mərasimin məndə yaratmış olduğu keçərək fikirlər içərisində cəld göyərtəyə çıxdım.

Çox çəkmədən kapitan Nemo yanına gəldi. Mən ondan:

— Demək, mənim qabaqcadan düşündüyüm kimi, o adam gecə ikən öldü? — deyə soruştum.

— Bəli, cənab Aronaks! — deyə o cavab verdi.

— İndi, o, bir çox yoldaşları ilə birlikdə sualtı mərcan qəbiristanlığında son yuxusuna dalmışdır.

— Bəli, o orada yatır. O hər kəs tərəfindən unudulmuşdur. Lakin bizim tərəfimizdən unudulmamışdır...

Bunu deyərək o, əlləri ile üzünü örtüb ümidsiz bir hərəkətlə öz hiçqırıqlarını böğməga çalışdı.

Uzun bir sükütdən sonra sözə başlayaraq:

— Orada, bir neçə yüz metr suyun altında bizim sakit qəbiristənimiz salımmışdır.

— Özü də sizin ölüleriniz orada, köpək balıqlarının əli çatmayaq o yerde sakit-sakit yatırlar, eləmi?

— Bəli, — deyə kapitan Nemo boğunuq bir səsə cavab verdi. — Köpək balıqlarının ve insanların əli çatmayacaq yerdə yatırlar...

Birinci hissənin sonu

İKİNCİ HİSSƏ

BİRİNCİ FƏSİL

HİND OKEANI

Burada sualtı səyahətimizin ikinci dövrünə aid hesabat başlayır. Birinci dövr mənə çox şiddetli təsir bağışlayan mərcan qəbiristəndəki kədərli səhnə ilə qurtardı.

Okeanın sonsuz ənginlikləri içərisində kapitan Nemonun həyatı belə keçirdi. O hətta bu okeanın ən gizli yerlərində özüne qəbir də hazırlamışdı.

Orada, suyun dərinliklərində heç bir dəniz nəhəngi "Nautilus"dakı adamların, müəmmalı kapitanın həyatda olduğu kimi, ölüm ayağında da bir-birinə səmimi qalan dost və yoldaşlarının son istirahətini pozmağa cəsarət edə bilməzdilər... Onlar, dəniz nəhənginin və kapitan Nemonun dediyi kimi, "insanların belə" əlləri çatmayan o dərinliklərdə rahatca yatırlar.

İnsan cəmiyyətinə qarşı əbədi olaraq dəyişməyen inadkar bir inanmışlıqlı!

Konseli kifayatləndirən fərziyyələr artıq məni təmin etmirdi.

Bu sevimli insan təsdiq edirdi ki, kapitan Nemo tanınmağa müvəffəq olmamış bir alimdir və ona qarşı göstərilən etinasızlığa görə dünyaya nifrat edir. Konsel bəzən deyirdi ki, "Nautilus"un komandırı alımlar tərəfindən lağla qoyulmuş bir dahidir, o, cəmiyyətin kütlüyüne ve diqqətsizliyinə qarşı mübarizə etməkdən usanıb, sərbəst yaşamaq üçün insanların əli çata bilmədiyi bu mühitə çəkilmişdir. Lakin, mənəcə, bu mülahizə də kapitan Nemo haqqında az şey izah edirdi.

Doğrudan da, bizi zindana saldıqları və üstəlik yaradıqları o gecənin sırrı, kapitan Nemonun, məni üfüqə baxmağa qoymayaraq tələsik elimdən durbini qapdıığı, "Nautilus"un toqquşması nəticəsində matroslardan birinin ölümcul yaralanması Konselin gümanını heçə çıxarırdı. Yox, kapitan Nemo insanlardan qaçmaqla kifayətlənmirdi! Onun dahiyanı icadi olan sualtı gəmi, ona neinki öz hərəkətlərində tam mənasılı sərbəst olan bir siğnacaq yeri idi, habelə dəhşətli bir intiqam vasitəsi idi.

Bununla belə əlimdə bu mülahizənin doğruluğunu göstərəcək heç bir sübut yox idi. Məni ehata edən sırrın qaranlıqları içərisində belə bir zənn, mənə yalnız yolgöstərən bir işiq kimi görünürdü. Ona görə də, təbiri-caizsə, hadisələrin bilavasitə diktəsi altında qeydlərimi davam etdirəcəyəm...

Axi onszu da heç bir şey bizi kapitan Nemoya bağlamırdı. O bildirdi ki, "Nautilus"dan qaçmaq mümkün deyil. Ona görə də bizdən gəmide qalacağımızı və etməyi belə tələb etməmişdi. Biz öz dilimizdən heç bir iltizam verməmişik. Biz yalnız nəzakət xatirine qonaq deyə çağırılan adı əsirlərdən başqa bir şey deyilək.

Ned Lend azadlıq çoxmaq ümidindən əl çəkməmişdi. O əmindi ki, lap birinci fürsətdən istifadə edə biləcəkdir. Ehtimal ki, mən də onun yolu ilə gedəcəyəm. Bununla belə yalnız kapitan Nemonun alıcınlığı sayəsində tanış ola bildiyim sualtı xariqələrdən mən heç də heyif silənəmədən ayrıla bilməyəcəyəm.

Mən hələ indi də aydın deyil ki, bu adamın qarşısında dizmə çökəmeliyəm, ya ona nifratmə eləmeliyəm, o başqasının qurbanımı, ya cəlladımdır! Etiraf etməliyəm ki, "Nautilus"dan həmişəlik ayrılmazdan əvvəl, mən belə gözel başlanan bu sualtı dövr-aləm səyahətini başa çatdırmaq istərdim. Dənizlərin insanlara gizli qalan bütün xariqələrini görmək istərdim. Mənədən olan hər şeyi bilmək həvəsi hələ heç kəsin görmədiyi şeylərin hamısını, həyatım bahasına olsa da görmək arzusu oyadırdı. Mən indiyədək nə görmüşüm? Demək olar ki, heç ne, cünki bəzən okeanada cəmi altı min lye ol getmişdi.

Bu aralıq "Nautilus" insan yaşıyan torpaqlara yaxınlaşmışdır, mən yaxşı bilirdim ki, eğer qaçmaq üçün azacıq bir fürsət olsa, məhz hər şeyi bilmək həvəsinə söndürmək xatirina yoldaşlarımın mənəfeyini satmaq mənim tərəfindən bağışlanmaz bir həqiqiliq olardı. Mən onların ardınca getməli, bəlkə də onları öz ardımcı aparmalı idim. Lakin qaçmaq imkanı olacaqmı? Azadlıqdan zorla məhrum edilən bir adam qaçmaq imkanı arzu edər, alim isə belə bir imkanın, nəhayət, baş verəcəyindən qorxar.

Həmin gün, yanvarın 21-də, günorta vaxtı kapitanın müavini, adəti üzrə müşahidə etmək üçün gəyərteyə çıxdı. Mən də gəyərteyə qalxdım və sıqar çəkdikdən sonra onu izləməyə başladım. Mən bu adamın fransızca bilmədiyinə şübhə etmirdim, cünki çox vaxt ona qəsdən uca səsle məzəmmətli söz atırdı, eğer o, dediyimi

başa düşsə idi, bu sözlər qeyri-şüuri onun diqqətini cəlb edərdi. Lakin o heç vaxt pərt olmur və sakit qalırdı.

MüavİN sekstantı gözlərinə söykeyib günəşin üfüqə görə hündürlüyünü təyin etdiyi zaman, "Nautilus" matroslarından biri göyərtəyə çıxdı. O, Krespo adası meşələrinə ova getdiyimiz zaman bizi müşayiət edən irigövdəli matros idi. O, projektorun şüselərini təmizləməklə məşğul oldu.

Mən bu cihaza böyük maraqla baxmağa başladım. İşiq mənbəyindən gələn şüaları mərciəoxşar şüselər vasitəsilə bir yerə toplayan bu cihaz, işığın qüvvəsini yüz dəfə artırırırdı. İşiq mənbəyi elə qayırılmışdı ki, buraxdığı işiq son dərəcə güclü idi. Elektrik qövsü sünə surətdə yaradılmış havasız yerdə işıqlanırdı. Bu da közərmənin daimiliyinə tömin etməkə bərabər, aralarında elektrik qövsü əmələ gələn qrafitin uclarını da qoruyurdı.

Qrafitin belə qorunması, ehtimal ki, onun ehtiyatını çətinliklə düzəldən kapitan Nemo üçün müümən idi. Lakin havasız yerdə bu qrafit ucları son dərəcə ağır yanırırdı.

"Nautilus" suya enməyə hazırlaşlığı zaman salona qayıtdım. Qapaq bağlandı. Biz yüz metr dərinliyə enərək qərbə doğru üzməyə başladıq.

İndi biz Hind okeanını, sahəsi beş yüz əlli milyon hektar olan geniş su düzənləyini yarırdıq. Bu okeanın suyu o qədər şəffaf idi ki, gəminin göyərtəsindən suya baxan zəif adamların başı gicəllənərdi.

"Nautilus", adətən, yüz metrdən iki yüz metrə qədər dərinlikdə üzürdü. Bir neçə gün belə keçdi. Mənim yerimə hər kəs olsayıdı, yəqin ki, bu səyahətin cansixici və yeknəsəq olmasından şikayət edərdi. Lakin hər gün səhər duz qoxusu gətiren xəzif küləkdə gəminin göyərtəsində gözərkən keçirdiyim xoş daqıqələr, salonun pəncərəsi qarşısında durub okeanın möcüzələrini seyr etmək, kapitan Nemonun kitabxanasından kitab götürüb oxumaq, gündəlik hadisələri qeyd dəftərinə yazmaq başımı qarışdırır və bir dəqiqə belə dərxişməq qoymurdu.

Ned Lend də, Konsel də, mən də özümüzü tamamilə sağlam hiss edirdik. "Nautilus"da yemək rejimi, ümumiyyətlə, bizi tömən edirdi, kanadalının xatirinə dəymək qorxusu olmasa idi, mən onun kaləklə əldə etdiyi və ümumi yeməklə bərabər bizi verdiyi oləvələrdən məmənnuniyyatla əl çəkərdim. Gəmidə hərərat həmişə bir

qaydada olduğundan, orada zökəm olmaq belə mümkün deyildi, əger biri zökəm olsayıdı, "Nautilus"un aptekində ağacəoxşar morcanlardan toz halında hazırlanmış kifayet qədər dərman vardi. Provensda "deniz söyüdü" adı ilə məşhur olan bu toz ösküreyin və zökəmin ən yaxşı dərmani idi.

Bir neçə gün ərzində səhərlər göyərtəyə qalxarkən, hədsiz-hesabsız su quşlarının, xüsusən qağıayı və yirtıcı martıların uçuşması məni heyrotə salırdı. "Nautilus"un matrosları bu quşları ovlayırdılar. Müvafiq qaydada bishirilib hazırlanınan "su ovu" çox dadlı yeməklərdəndi. Uzaq sahillərdən uçub gələn və dalğalar üzərində dincini alan bu iri quşlar arasında boruburunlar ailəsinə mənsub gözəl albatroslar diqqəti cəlb edirdi. Avarayaqlılar ailəsinəndən burada, suyun üzünə yaxın üzən balıqları ovlayan dəniz alabaxtaları və ağ tükərləri şəvə kimi qara qanadlarını daha da nəzəre çarpdırıran göyərçin boyda saysız-hesabsız dəniz qaranşuşları vardi.

"Nautilus"un toruna hər gün su tisbağasının yeni-yeni növləri düşürdü; xüsusən, satışda baha qiymətə gedən yarımcəvrə şəklində qabarlıq zirehli, maraqlı tisbağ karetini və ya bissi qeyd etmək lazımdır. Bu tisbağalar, burun desiklərinin etli klapanını yumaraq, uzun müddət su altında qala bilerlər. Bir neçə karet tutulmuşdu, onları deniz heyvanlarından qorunmaq üçün zirehəri içərisinə çəkilib yadıqları halda tutmuşdular. Bu heyvanların eti dədsiz olursa da, yumurtaları lezzətli yeməklərdən biri sayılır.

Balıqlara gəlinca, salonun açıq pəncərələrindən onlara tamaşa etmək daim bizi heyrotə salırdı. Mən burada, indiyədək görmədiyim bir sırə yeni növlər gördüm.

Hər şeydən əvvəl, ancaq isti dənizlərdə, xüsusən Qırımızı dənizdə, Hind okeanında və Mərkəzi Amerikanın sahilərində yaşayış sandıq balığını göstərməliyəm. Tisbağalar, xərçəngəoxşar su heyvanları və dəniz kirpiləri kimi bu balıqlar da özlerini zirehlo qoruyurlar. Lakin bu zirehərə silisium və kiraçdən olmayıb, bir-birilə birləşmiş lövhəciklərdən ibarətdir. Belə zireh içərisində gizlənmiş sandıq balığının bədəni üç, dörd və ya beşvəchli, möhkəm divarlı və elastiki olmayan bir qutu kimi görünür. Bize eti çox dadlı olan üçvəchli və buynuzu olan dördvəchli sandıq balıqları rast golıldı. Onlara buynuzlu balıq ona görə deyirlər ki, böyük, girdə gözlərinin üstündə buynuzaoxşar uzun tikanları vardır.

Bir də üzərində iti tikənləri olan qırmacıoxşar uzunquyuqlu skatları göstərmək istəyirəm. O, quyuğu ilə hətta adamı vurub öldürə bilər.

Konselin qeyd dəftərində daha bir neçə baliq növü göstərilmişdir: Sakit okeanda təsadüf etdiyimiz qarnitikanlı baliqlar; uzunburun skatlar; pulsuz və tikansız olan çılpaq, girdə elektrik skatları, uzunluğu bir yarım, eni bir metr olan qonur rəngli, beli mərmər ləlekli elektrik skatları və səirə.

Başqa növlərə mənsub baliqlardan yumurtayaoxşar, quyuqsız baliqlar, kirpi kimi şışrək, tikənlə küreya çevrilən ağ zolaqlı, tünd-qəhvəyi, demək olar ki, tamam qara rəngli qoşadışlı baliqları, başqa okeanlarda gördükümüz dəniz atlarını, burnu xeyli qabağa uzanmış və eni dəs üzgəcəri üfüqi vəziyyətdə duraraq, qanada oxşayan və bu kiçik baliqlara xəyali bir görünüş verən köpək baliqlarını, sarı rəngli və üzərində yaqut-göy zolaqları və ləkələri olan lira baliqlarını qeyd etmək lazımdır. Bunların əti ağ və dadlı olur.

Biz, habelə yekə üzgəcini açaraq ondan yelkən kimi istifadə edə bilən tünd-göy rəngli yelkənlə baliqlara, erkəklərinin gümüşü-ağ rəngdə uzun və ləntəoxşar bədəni olan adı tükquyrıq baliqlara, nəhayət, Remingtonun və başqa silah fabrikantlarının yuxusuna belə gəlməyən "tüsənglə" silahlanaraq, su damcılarından ibarət güllələrlə cücləri sərrast vurub öldürən okean milçəktutanlarına rast gəldik.

"Nautilus" yanvarın 21-dən 23-dək hər gün beş yüz qırıq mil yol gedirdi. Başqa sözlə, bir saatda iyirmi iki mil yarım yol gedirdik. Belə sürətdə biz ancaq projektorun parlaq işığına gələn və gəmidən geri qalmamağa çalışan baliqları seyr edə bilirdik. Lakin baliqların çoxu dərhal bizdən geridə qalırdı, az bir qismi isə qısa bir müdətdə yanımızca üzə bilirdi.

Ayın iyirmi dördündə biz səhər $12^{\circ}5'$ cənub en dairəsində və $97^{\circ}33'$ uzunluq dairəsində yerləşmiş Killinq adasını gördük. O, gözəl hind qozu palmaları ilə örtülü olan mercan adasıdır. Vaxtilə Çarlz Darwin¹ və kapitan Fitz-Roy bu adaya gelmişlər. "Nautilus" bu insan yaşaymanın adaların sahillərinə yaxın yerdən keçdi. Suya salınmış torlara bir çox müxtəlif polip növü, o cümlədən, kapitan Nemonun kolleksiyasında müəyyən yer tutan bir neçə xırda delfin düşməşdi.

¹ Çarlz Darwin (1809-1882) - məşhur ingilis alimi olub "Təbii seçmə yolu ilə növlərin mənşəyi" kitabının və təbiat haqqında bir sıra başqa elmi əsərlərin müəllifidir.

Bir azdan sonra Killinq adası gözdən itdi, "Nautilus" şimal-qərbə Hind yarımadasının lap cənub qurtaracağına törf getməyə başladı.

O gün Ned Lend mənə:

- Biz mədəni ölkələrə yaxınlaşırıq, - dedi. - Bu, vəhşi insanları cüyürdən çox olan Yeni Qvineyadan yaxşıdır. Cənab professor, Hindistanda şose və dəmiryolları, ingilis, fransız və hind şəhərləri vardır. Orada hər addımda həmvətənlərimizə rast gəlmək olar. Sizcə, kapitan Nemo ilə vidalaşmaq vaxtı çatmamış?

- Yox, yox! - deyə kanadaliya qəti cavab verdim. - "Nautilus" indi insan yaşayın torpaqlara yaxınlaşır. O, Avropaya istiqamət götürmüştür. Qoy bizi oraya aparsın. Avropa sahilərinə yaxınlaşdığını zaman qaçmaq fikrine düşərik. Yeri gəlmışkən demək lazımdır ki, mən kapitan Nemonun, bize Qveberoar adasına getməyə icazə verdiyi kimi, Malabar və ya Koromandel sahilərinə də ova getməyə həvəslə icaza verəcəyinə inanıram.

- Nə etməli, cənab professor, belə olduqda biz onun icazəsi olmadan ova getməli olacaqı.

Mən kanadaliya cavab vermədim. Onunla mübahisə etmək istəmirdim.

Lakin ürəyimdə məni sualtı gəmiyyə salan təsadüfun verdiyi imkanlardan axıra qədər istifadə etməyi möhkəm qərara almışdım.

"Nautilus" Killinq adasını keçərək, süretini xeyli azaltdı. Biz indi çox vaxt xeyli dərinliyə cumur, dənizin üzündən iki, bəzən üç kilometr aşağıya enirdik. Lakin on üç kilometr dərinliyə salınmış zondun dibinə çatmadığı Hind okeanının maksimal dərinliyini bir dəfə də olsun tədqiq edə bilmədik.

Suyun aşağı qatlarının hərəketi, Sakit okeanda olduğu kimi, burada da sıfırdan dörd dərəcə yuxarıda idi. Mən burada bir cəhətə fikir verdim: dayaz yerlərdə suyun üst qatlarının hərəketi, dərin yerlərdəkina nisbətən, həmişə aşağı olur.

Yanvarın iyirmi beşində okean səhra kimi bomboş idi. "Nautilus" bütün günü okeanın səthi ilə üzdü. Onun qüvvətli pərləri dalgaları yararaq suyu fəvvərə kimi göye qaldırırdı. "Nautilus" uzaqdan görən gəmilərin onu nəhəng bir balinaya oxşatdıqları təcəccübüldü deyildi.

Mən bütün günümü göyərtədə keçirərək dənizə tamaşa edirdim. Üfüqdə heç bir şey görünmürdü, yalnız gündüz saat dördə uzaqda

qərbi doğru gedən bir paroxod göründü. Onun dorları üfüqdə bir neçə dəqiqə aydın nəzərə çarptı, lakin paroxoddan "Nautilus" u seçmək mümkün deyildi, çünki "Nautilus" sudan azacıq bayır çıxmışdı.

Mən bu paroxodon orada Melburn və Georg burnuna dəyməklə, Seylon – Sidney xottına xidmet edən Yarmada və Şərqi paroxod comiyyyatını mənsub olduğunu zənn etdim.

Axşamüstü saat beşdə, tropik ölkələrin az qala davam edən ala-qaranlığı yaxınlaşdıqda, Konsel ilə mən qərbi bir mənzərə gördük.

Qədim alimlərin fikrine görə, rast gəlməsi xoşbəxtlik üz verəcəyini bildirən gözəl bir molyusk vardır. Ərəstu, Ateney və Plini onun adət və xasiyyətini öyrənmiş və onu təsvir etmək üçün qədim Yunanistan və Romanın bütün bədii dil sərvətini işə salmışdır. Onlar bu molyusku "nautilus" və ya "pompilus" adlandırmışlar. Müasir elmdə isə o, arqonavt adı ilə məşhurdur.

Biz okeanın üzündə üzən bir sürü arqonavta rast goldik. Burada yuzlərə arqonavt var idi. Bu zərif molyusklar tənəffüs vaxtı içəri alındıqları suyu xaricə itələyən qıfları ilə çox naz ilə üzürdürlər. Onların səkkiz qolundan alışı nazik və uzun olub suyun üzündə qalıdır. Molyusk bu qolları ilə üzürdü, hektokotil deyilən daha bərk və qövsəşkili iki qolu isə yelken kimi küleyin qabağına verilmişdi.

Mən Küvenin haqlı olaraq qəşəng bir qayıqçıqla müqayisə etdiyi hələzünü balıqqulağlarını suda ayndıca görürdüm. Doğrudan da onlar qayığa çox oxşardı. Arqonavtın əhəng çöküntülerindən "qayırlımlı" olduğu bu qayıq, malyuska bitişmiş olmasa da, onu daim öz üzərində daşıyır. Mən Konselu:

– Arqonavt hər zaman qayığını tərk edə biler, lakin heç vaxt belə etmir, – dedim.

– Kapitan Nemo kimi, – deyə Konsel cavab verdi. – Ona görə də yaxşı olardı ki, o öz gəmisini "Arqonavt" adlandırdı.

Təqrübən bir saat olardı ki, "Nautilus" bu molyuskların yanına üzürdü. Lakin, nədənsə, birdən onları qorxu bürüdü. Sanki qəflətən verilən komanda ilə hamısı birdən-birə yelkeni endirdi, irəli uzadığı qollarını geri çəkdi, bədənini bütüsdürdü, qayıqlar öz ağırlıq mərkəzini dəyişdirdi və bütün donanma bir an içərisində su altında gözdən idi.

Hələ bu vaxta qədər heç bir eskadra belə bir mürəkkəb manevri bu qədər müntəzəm və dəqiqliklə yerinə yetirməmişdi.

Bu anda günəş batdı və demək olar ki, dərhal gecə oldu. Xəfif küləyin yaratdığı dalğa üzən "Nautilus" u sakiteyə yırğalayırdı.

Ertəsi gün, yanvarın 26-da, biz ekvatoru sokson ikinci meridianda kəsərek, şimal yarımküresi sularına daxil olduk.

Həmin gün bizi böyük bir köpəkbalığı sürüşü müşayiət edirdi. Bu sürü, bəlleri qonur, qarınları ağ, ağızlarında on bir cərgə dişi olan köpək baliqlarından, boynunda ağ haşıyo ilə ohata olmuş gőzəoxşar qara lokə olanaqaya köpək baliqlarından, girdə sisfoti qara nöqtələrlə dolu olan tikənpullu köpək baliqlarından ibarətdi.

Bu zaman yırıcıclar bir neçə dəfə qəzəblə salonun pəncərələrinə hücum etdilər. Belə dəqiqolordu Ned Lend özündən çıxdı. O, açıq donızdı olmayı və bu nəhəng heyvanları, xüsusən beş metr uzunluğunda olan və salonun pəncərosunu daha da inadla hücum edən yekə, pələng köpək baliqlarını ovlamama istyordı.

Lakin burada "Nautilus" sürətini artıraraq, on iti gedən köpəkbalıqlarını belə birdən-birə geride buraxdı.

Yanvarın iyirmi yeddisində Bengal körfəzinin girocoyində biz bir neçə dəfə su üzündə üzən insan meyitlərinə rast goldik. Nə dəhşətli monzor! Bunlar Hindistan şəhərlərinin keçmiş sakinləri idi. Hindistanda yegane ölüyeyən quş olan çalağanlar onları dimdiklərlə parçalayıb tamam yeyə bilməmişdir. Qanq çayının suyu onları açıq okeana sürükləmişdi. Çalağanların başlıqları işi burada köpəkbalıqları sürətlə sona çatdırırdılar.

Axşam saat yeddiyə yaxın "Nautilus" suyun üzərinə qalxaraq, süd kimi ağ dalğaların üstü ilə üzürdü. Göz işlədikcə okean süd kimi ağ görünürdü.

Bu, ay işğimin təsiri idimi? Yox, çünki ikigünükən olan təzə ay holo çıxmamışdı və yenice batmış gənoşin şüalarının parıltısılı işıqlanan sema, suyun ağ rənginə görə qara görünürdü.

O, izahat üçün mənə müraciət etdi. Xoşbəxtlikdən mən onun marağımı təmin edə bildim.

– Buna süd dənizi deyirlər, – dedim. – Südeoxşar, ağ rəngli, belə böyük ləkələr Hindistan sahillərində çox olur.

– Lakin ağam mənə deməzmi ki, dəniz niyə belə ağ olmuşdur? – deyə Konsel soruşdu. – Dəniz suyu, doğrudan da, südə çevriləməmişdir ki?

— Ölbottə yox, dostum. — Səni heyrotə salan bu rəng, tük naziklində və təxminən millimetrin beşdə biri uzunlığında olan işq-vericι rəngsiz selik parçacıqlarından ibarət ən besit heyvanlardan əmələ gəlmışdır. Bu əsitt heyvanlar bir-birinə qıslaraq bəzən bir neçə kilometr uzanan bəttöv bir sahə əmələ getirirlər.

— Bir neçə kilometr?! — deyə Konsel soslovdı.

— Bəli, dostum. Onları sayımaq çəhd etmə. Faydasızdır. Nə qədər çalışsan, buna müvəffəq ola bilməzsin. Çünkü sohv etmirməsə, dənizçilərin dediklərinə görə, onlar qırx mil uzunlığında, bəzən daha böyük süd dənizlərinə rast gəlmişlər.

Konsel məsləhətimə baxmayaraq, tükdən nazik və millimetrin beşdə birindən uzun olmayan bu basit heyvandan bir kvadrat mil sahəyə neçəsi siqişa biləcəyini zehnində hesablamalı məşğul oldu.

"Nautilus" bir neçə saat ərzində iti burnu ilə süd dənizlərinin ağımıtlı suyunu yara-yara iralılıyordı. Mən də onun, sabun köpüyünün içi ilə yerişmiş kimi, tamamilə səssiz hərəkət etdiyinə fikir verirdim.

Gecəyarısına yaxın dəniz gözlənilmədən qarşımızda öz adı rəngini aldı, lakin gəminin arxasında, suyun ağ rəngini əks edən səma, göz işlədikcə şimal fərçini andırırdı.

IKİNCİ FƏSİL

KAPİTAN NEMONUN YENİ TƏKLİFI

Yanvarın iyirmi səkkizində günortaçağı 9°4' şimal en dairəsində "Nautilus" dənizin üzünə qalxarkən səkkiz mil qərb tərəfdə naməlum bir qita göründü. Hər şəydən əvvəl nəzərimi cəlb edən, bir-birinin böyrünə qıslmış qəribə görünüşü dağlardan ibarət yüksək silsila idi. Dağlardan bəzisinin hündürlüyü iki min futdan artıq olardı. Müşahidələrdən sonra mən salona endim və xəritə üzərində edilən qeyddan Hindistanın incisi sayılan gözəl Səyロン adasının sahilərində olduğumuza gördüm.

Kitabxanaya gedərək, yer üzündə ən münbüt torpağa malik olan bu ada haqqında kitab axtdardım və X.K.Sirrin "Seylon və sinqaleziyalar" adlı əsərini tapdım.

Bu zaman kapitan Nemo və onun müavini salona girdilər. Kapitan xəritəyə baxdıqdan sonra mənənə tərəf dönərək:

— Səyロン adası mirvari ovu ilə möşhurdur. Conab Aronaks, bu ov, yerinə getmək istəməzsizim? — dedi.

— Böyük məmənniyətə, kapitan.

— Cox gözəl. Bu, asan bir işdir. Ancaq biz hələ ovçuları deyil, ov yerinə görocəyik, çünki ov fəsli hələ başlamamışdır. Eybi yoxdur. Mən indi Manaar körfəzində doğru istiqamət almığı müavinimə emr edirəm. Biz oraya gedib çatarıq.

Kapitan, müavininə naməlum dildə bir neçə söz dedi, o da tələsil salondon çıxdı. "Nautilus", manometrin göstərdiyinə əsasən, dərhal otuz futluq dərinliyə oturdu.

Mən xəritəni götürüb Manaar körfəzini axtarmağa başladım və eyni adda olan kiçik bir ada yanında bu körfəzi tapdım. O, Səylonun şimal-qərb sahilində 9° şimal en dairəsində idi.

Körfəzə çatmaq üçün biz adanın bütün qərb sahili boyunca getməli idik.

Kapitan Nemo yenidən söze başladı:

— Conab Aronaks, mirvari ovu ilə möşhur olan yerlər Benqaliya körfəzi, Hind donizi, Çin və Yapon donizləri, Amerikanın cənubundakı donizlər, Panama və Kaliforniya körfəzleridir. Lakin Səylonun mirvari ovu çox uğurlu olur. Təəssüf ki, biz buraya vaxtından qabaq gəlmişik. Mirvari ovçuları Manaar körfəzinə martin ortalarından əvvəl gəlmirlər — bu vaxtlar körfəzə üç yüzə yaxın gəmi toplanır, ovçular otuz gün orzindo, son dərəcə golirlər olan bu peşə ilə məşğul olurlar. Hər gəmidən on nəfər avarçəkən və on nəfər dalğıcı olur. Dalğıcılar iki dəstəyə bölünərək, növbə ilə suya dalırlar. Onlar ayaqları arasında sıxış saxladıqları iri daş parçasının ağırlığını ilə on iki metrə qədər dərinliyə emir və lazımi dərinliyə çatdırıqla, daşı ayaqları arasından buraxırlar. Sonra kendirlə gəmiyə bağlanmış bu daşları avarçəkənlər dərtib gəmiyə çıxarırlar.

— Demək, bu qədim vəhi üsullar hələ də tətbiq edilməkdədir?

— Bəli, bu mirvari vətəgələrini 1802-ci ildə bağlanmış Amyen sazişinə əsasən, dünyanın en böyük sənaye ölkəsi olan İngiltərə öz əlinə keçirmişsə də, burada heç bir şey doyişməmişdir, — deyo kapitan Nemo cavab verdi.

— Hər halda mənənə elə golir ki, sizin ixtira etdiyiniz skafandr bu peşədə mühüm fayda verə bilər.

— Ölbottə, çünki bu yazıçı dalğıcıların su altında qalmaq müddəti çox məhduddur. İngilis Persival Səylon adasına səyahətini təsvir

edorkon, tam beş doqiqə su altında qala bilən bir kafı gördüğünü qeyd edir. Lakin mon buna qotiyon inana bilmirdim. Mono mölümdu ki, bəzi dalğıcılar olli yeddi saniyo, yoni demək olar ki, bir doqiqo, on davamlı dalğıcılar iso sakson yeddi saniyo – toxminon doqiqo yarım su altında qala bilir! Lakin belələri çox azdır, bu bədbəxtlər gomiyə qayidarkən burun vo qulaqlarından qan qarışq su töküür. Mono elo golir ki, dalğic su altında orta hesabla otuz saniyodan artıq qala bilməz. Bu qisa müddətdə o hom mirvari balıqqulağılarını təpmalı, həm onları yapışdıqları yerdən qoparmalı, həm də tora atma-hıdır. Peşəkar dalğıcılar, orta yaşdan artıq yaşamırlar. Onların çoxu cavan ikən olur, görə qabiliyyəti çox tez zəifləyir, gözlərindən irin galır, badənlərini iyrone yaralar basır. Çox vaxt onların su altında bağlı çatlayır və ölürlər.

– Bəli, – dedim, – bu, ağır peşədir... Bir düşünün, qadın şıtaqlığına nə qədər həyat və qüvvət qurban verilir... Kapitan, zəninizcə, belə bir gomi gündə neçə balıqqulağı tuta bilər?

– Bir iş gündündə qırx mindən olli minə qədər. Deyirlər ki, 1814-cü ildə İngiltərə hökuməti dövlət üçün mirvari ovu təşkil etmişdi, ovçular iyirmi gündə yetmiş altı milyon balıqqulağı toplamışdır.

– Heç olmazsa, ovçunun zəhmətinə görə yaxşı pul verirəm?

– Əksinə, çox az pul verirər. Panamada onlar həftədə bir dollar-dan artıq qazanırlar. Çox vaxt, içərisində mirvari olan hor bir balıqqulağına bir su¹ mis pul verirər. Lakin onların topladığı balıqqulağının çoxu mirvarısız olur.

– Sahibini dövlətləndirən hor mirvari bir su? Bu, biabırçılıqdır! – dedim.

Kapitan Nemo:

– Beləliklə, conab professor, sizə və sizin yoldaşlarınızın Manaar körfəzinin mirvari olan dibinə tamaşa etmək müyəssor olacaqdır. Əgər tasadüfən orada ovçularдан birinə rast gəlsəniz, bu peşənin texnikası ilə də tanış olarsınız.

– Bu, çox maraqlı olar.

– Yeri gəlmışken soruşum, professor, siz köpəkbalığından qorxunuzuzu?

– Köpəkbalığı? – deyo səsləndim.

¹ İki qəpiklik

Sözün düzü, bu sual mono yersiz göründü.

– Neco? – deyo kapitan Nemo israr etdi.

– Düzəni deyim, kapitan, mon holo o balıqlara kifayot qədər alışmamışam...

– Biz iso o qədər alışmışıq ki, onlara heç fikir do vermırıq. Bir azdan siz do onlara eyni münasibət bosloyocoksınız, – deyo kapitan cavab verdi. – Biz yaxşı silahları, mümkün olsa, köpəkbalıqlarından birini ovlarıq. Bu, çox maraqlı ovdur. Hololik bu qədər, professor, sabah görüsörök. Sohor tezdon yola düşəcəyik.

Kapitan Nemo bu sözləri qayğısız bir torzda deyərək, salondan çıxdı.

Əgor sizo İsveçrə dağlarında ayı ovuna getməyi toklif etseydilər, ehtimal ki, "çox yaxşı, sabah gedək" deyo cavab verordiniz. Əgor sizdən: "Atlas düzəngahlarında şir ovuna və ya Hindistan cəngolliklərində polong ovuna getmək istəməsinizmi?" – deyo soruşsaydlar, bolko də bir qədər fikirloş: "No cybi var, polong və ya şir ovuna gedək, bu maraqlıdır" – deyordiniz. Lakin sizi, gomi göyortosında deyil, köpəkbalıqlarının öz mühitində onları ovla-mağ dəvət etsələr, yoqın ki, belə bir dəvət qəbul etməzdən qabaq, ciddi düşənməyə başlardınız.

Boynuma alıram ki, kapitan Nemo salondan çıxandan sonra mon alnimin soyuq torını silməli oldum və öz-özüüm:

"Yaxşıca fikirloş, – dedim, – tələsik lazımdır. Krespo adasının sualtı meşələrində su samuru ovlamaq bir başqadır: bu, vaxtı xoş keçirməkdir. Lakin köpəkbalığın rast gələcəyini yoqın bildiyin halda, donuz dibində dolaşmaq tamamilə başqa şeydir. Mon bilirem ki, bu azman yırtıcılarla olboyaxa olan qoçaqlardan çoxu diri qayıtmır. Bir də axı mon zənci deyiləm, zənci olsaydım da, belə torəd-düd göstərməyim müəyyən dərəcəyə qədər boraot qazanmış olardı".

Xoyalımda gözümün karşısından köpəkbalığı sürülori golib keçirdi; mon onların adamı ton yarı böle biliçək bir neçə cərgə dişə silahlansmış iki ağızlarını gördüm. Mono elo golirdi ki, guya bu dişler böyrümə sancılır...

Bundan başqa bu toklifi edərkən kapitan Nemonun ifadəsindəki laqeydliyin sobobını də anlaya bilmədim. Belə düşünmək olardı ki, guya məni aciz bir tülkü ovlamaq üçün meşəyə getməyə dəvət etdi.

"Ehtimal ki, Konsel bu toklifi rödd edecekdir, – deye düşünüm. – Bu mənə kapitan Nemonun dəvətindən boyun qaçırmağa imkan verər".

Ned Lend gəlinəcə, etiraf edirəm ki, mən onun bu barədə ağıllı bir şey deyəcəyinə az inanırdım. Qorxu nə qədər böyük olursa olsun, bu, cəngavər töbətlə adama cəlbedici təsir göstərirdi.

Mən Sirrin kitabını əlimə alıb oxumaq istədim, lakin oxumaq əvəzinə, onu ancaq bilaixtiyar vərəqləyirdim; kitabın sehifələrindən köpəkbalıqlarının açılmış bədheybat ağızları görünürdü.

Bu zaman Ned Lend ilə Konsel salona girdilər. Hər ikisi kefi kök və noşəli görünürdü. Onlar başlarına nə geleceyindən xəbərsizdilər. Ned Lend mənə müraciətla dedi:

– Sizin kapitan Nemo şeytanın lənətinə gəlsin, indicə biziə gözəl bir təklif etdi...

– Aha, siz də bilirsiz?.. – dedim.

Konsel:

– Ağamın icazasılə deyim ki, "Nautilus"un komandiri bizi Manaar körfəzindəki gözəl mirvari vətəgələrini gəzməyə dəvət etmişdir. O bizə qarşı son dərəcə lütfəkar idi və özünü əsil centlmen kimi aparırdı.

– O sizə başqa bir şey demədi ki?

– Əgar bu kiçik sualtı gözintidə iştirak etməyə sizi də çağırığındı nəzəra almasaq, heç bir şey, – deye Kanadali cavab verdi.

– Doğrudur, cənab professor. Əlbəttə, siz də bizimlə gedəcəksiniz, deyilmə!

– Mənmi?.. Əlbəttə. Zənnimcə, siz sualtı gözintidən zövq alanlardansınız, mister Lend.

– Bəli, bu maraqlıdır. Cox maraqlıdır.

– Lakin ola bilsin ki, çox da qorxuludur, – dedim.

– Dənizin dayaz bir yerində mirvari ovuna çıxmağın nə kimi bir qorxusu ola bilər? – deye Ned Lend etiraz etdi.

Aydın idi ki, kapitan Nemo mənim yoldaşlarımı köpəkbalığı ilə qorxutmağı lazımlı bilməmişdi. Mən həyəcanla onlara baxırdım, mənə elə gəldi ki, guya onlar köpəkbalıqları ilə vuruşmaq nəticəsində qollarından, ya qışçılarından məhrum olmuşular.

Yoldaşlarımı, bizi gözlöyən fəlakətdən xəbərdar etmək lazımdı? Əlbəttə, lakin bu işə necə girişəcəyimi bilmirdim. Konsel:

– Mirvari ovuna dair bəzi şəylər nağıl etməyə ağam razı olmazmı? – dedi.

Mən söhbətə müəyyən istiqamət vermek üçün:

– Ova dair, yoxsa onunla əlaqədar olan təhlükələr haqqında? – deye soruşdum.

Kanadali:

– Ova dair, – deye cavab verdi. – Gedəcəyin yola dair hər şeyi həmişə qabaqcadan bilmək lazımdır.

– İndi ki bələ oldu, yaxın oturun, mənim dostlarım. Sirrin kitabından öyrəndiyim şəyələrin hamisini sizə nağıl edim.

Ned ilə Konsel lap yanında divanda oturdular.

Kanadali hər şəyden əvvəl mənə bir sual verdi:

– Cənab professor, mirvari nədir?

– Dostum Ned, şairdən ötrü mirvari – dənizin göz yaşıdır; Şərqi xalqları üçün – bərkimmiş şəhdür; qadınlar üçün – bulanıq parılılı, yumurtışokilli bahalı daş olub, barmaqlarda, boyunda və qulaqlarda bir zinət kimi gəzdirilir; kimyagördən ötrü – fosfat duzlarının kalsium-karbonatlı birləşməsidir; nəhayət, töbiyyatçı üçün – bozi qoşaqa-paqlı balıqqulağılarında əmələ gələn, sadəcə, xəstəlik şüşündən başqa bir şey deyildir...

– Lövhəqəlsəməlilər ailəsinin bu balıqqulağıları molyusklar tipinə mənsubdur, – deye Konsel əlavə etdi.

– Tamamilə doğrudur, mənim alım dostum. Balıqqulağı qapaqlarının iç sothini örtən mavi, mavimtraq, bənövşəyi və ya ağ röngli sədəf maddəsi ifraz edən molyuskların hamisi mirvari əmələ gətirə bilər.

– Yeyilən balıqqulağıları da mirvari hazırlaya bilirmi? – deye Kanadali soruşdu.

– Bəli, Şotlandiya, Uels, İrlandiya, Saksoniya, Bohemiya və Fransanın bəzi göllərindəki yeyilən balıqqulağıları da mirvari əmələ gətirir.

Kanadali:

– Yaxşı, bunu məlumat üçün qəbul edək, bir zaman gərək olar! – dedi.

– Lakin mirvari verən molyusk əsas etibarilə mirvari-balıqqulağıdır. Mirvari – girdə sədəf şüşindən başqa bir şey deyildir. Mirvari dənəsi ya balıqqulağının qapagına yapışır, ya da molyuskuñun bodon

bükümünden özüne yuva qayırır. Mirvarinin qapaqlarda və ya molyuskuñ bödənində omolo gəlməsindən asılı olmayaqaraq, ortasında daima nüvəsi olur ki, bu nüvə otrafında hor il yeni sədəf təbəqəsi omolo golir. Kiçik bir yumurtacıq və ya tosadüfən qapaq altına düşən qum dənəsi nüvə omolo gotiro bilar.

— Bir baliqqulağında bir neçə mirvari dənəsi ola bilormi? — deyə Konsel soruşdu.

— Olur. Bəzi baliqqulağları bütöv bir boyunbağı qədər mirvari yetişdirir. Deyirlər, içərisində yüz əlliye qədər köpəkbalığı olan baliqqulağları olur, ancaq mon buna az inanıram.

— Yüz əlli köpəkbalığı! — deyə Ned Lend təcəccübələr soruşdu.

— Məgər mon köpəkbalığı dedim? — deyə, mon port olmuş halda soruşdum. — Mon mirvari dənəsi demək istiyirdim. Köpəkbalığının buraya dəxli yoxdur.

Konsel:

— Əlbottə, — dedi. — Lakin ağam mirvari dənələrinin baliqqulağılardan necə çıxarıldığını deməzmi?

— Bunun üçün müxtəlis üsullar vardır. Bəzən mirvari dənəsi qapaqlara yapışdırda, onu sadəcə maşa ilə qoparırlar. Lakin çox vaxt toplanmış baliqqulağları sahildə çürüməyə başladığı zaman, onları dəniz suyu doldurulmuş qablarla tökürlər, sonra baliqqulağlarının qapaqlarını açaraq yuyurlar. Bu zaman çeşidleyicilərin işi başlayır: əvvəlcə sədəf lövhələrini baliqqulağılardan ayırrırlar, bu sədəf lövhələri də satışa buraxılır, nehayət, molyusku tamam əriyincəyə qədər qaynadaraq, alınan mayenin süzür və oradakı mirvarılərin hamisini, hətta lap xırda mirvarıləri də mayedən çıxarırlar.

— Mirvarinin qiyməti onun iriliyindən asılıdır? — deyə Konsel soruşdu.

— Yox, yalnız iriliyindən asılı deyildir, deyə cavab verdim. — Iriliyindən başqa formasından, "suyundan", yönə rəngindən, parlaqlıqdan, müxtəlis rənglərə çalmasından da asılıdır. On iki mirvarılər molyuskuñ bödən büküsürəndə omolo golir. Onlar ağ rongdə, çox vaxt tutqun olur, lakin opal kimi şəffaf mirvarılər də tosadüf edilir. Mirvarılər başlıca olaraq girdə və ya armud şəklində olur. Girdə mirvarılər qolbaq, armudəoxar mirvarılər isə sırga və ya tana üçün işlədir. Hər ikisi əddələ satılır. Qapaqlara yapışmış mirvarılərin forması girdə və hamar olmadıqından birincilər nisbətən ucuz olur

və çox ilo satılır. Nohayət, mirvarılərin üçüncü çeşidi xırda mirvarılardır. Bunlar ölçü ilo satılır və osas etibarılı müxtəlis naxışlarda, xüsusən kilso geyimlərində işlədirilir.

— Görünür, mirvarıləri çeşidlərə ayırmak uzun və çox çotin işdir? — deyə kanadəli soruşdu.

— Yox, dostum, bu çox sadə işdir. Bu iş on bir olok və ya on bir xəlbir vasitosilo görülür. İyirmidən soksonodok deşiyi olan xəlbirdən keçməyon mirvarılər birinci çeşid sayılır; deşiklərinin sayı yüzdən səkkiz yüzədək olan xəlbirdən keçməyon mirvari ikinci çeşid hesab olunur; nohayət, səkkiz yüzəndən minodok deşiyi olan xəlbirdən keçen mirvari üçüncü çeşid sayılır.

Konsel:

— Bu çox ağılli üsuldur, — dedi. — Görünür ki, çeşidloyicinin işi mexanikləşdirilmişdir... Ağam mirvari votogolərinin no qədər gəliri olduğunu deyə bilməzmi?

— Əgər Sırrın verdiyi məlumatı inanımlı olsaq, Seylonun mirvari votogoləri ilə üç milyon köpəkbalığına icarəyə verilir, — dedim.

— Üç milyon frank! — deyə Konsel sohvimi düzəltdi.

— Əlbottə, franka! Üç milyon franka, — deyə takrar etdim, — Lakin mənə cərə golir ki, bu votogolər indi artıq ovvəlkə kimi golir vermır. Amerikanın mirvari votogoləri də ceynilə bu haldədir. V Karl zamanı bu votogolər hor il dörd milyon franklıq mirvari verirdi, indi iso onlarınn hasilatı üçdə ikiyiq qədər azalmışdır. Bir yerde götürsək, dünyamın mirvari votogoləri ilə toxminən doqquz milyon franklıq mirvari verir.

Konsel:

— Eşitdiyimə görə, çox böyük mobloğlu satılan tek-tek mirvari-lər də vardır, — dedi.

— Bəli, dostum. Tarix deyir ki, Yuli Sezar Serviliyə, bizim pulla yüz iżirmi frank qiymətində olan bir mirvari bağışlamışdır.

Kanaləli:

— Mon iso eştmişim ki, qədim zamanda bir qadın mirvarını sirkədə oridib içmişdir.

— O, Kleopatrə! — deyə Konsel soslondu.

— Yəqin ki, ona bir dad verməmişdir! — deyə Ned Lend qeyd etdi.

— Dad nadir, lap zohrimar kimi bir şeydir. Ned, bir düşünün, o zaman bir stokan sirkə yüz əlli min franka tamam olurmuş.

– Heyif ki, o qadın mənim arvadım olmamışdır, – deyə kanadlı öz yekə yumruqlarına baxdı.

– Ned Lend – Kleopatranın ori! – deyə Konsel qaqqıldayıb güldü. Kanadlı pərtlik əlaməti göstərmədən sözüne davam etdi:

– Mən evlənməyə hazırlaşdım, Konsel, ancaq işimiz baş tutmadı, – burada monim təqsirim yoxdur. Hətta nişanlım Ket Tenderə bir mirvari boyunbağı da almışdım, lakin nədənsə, o başqasına ərə getdi. Ancaq bu boyunbağı mənə cəmi dollar yarıma tamam olmuşdu. Cənab professor, monim sözümə inanın ki, o boyunbağının daşlarından heç biri lap iyirmidəشكىلى xəlbirdən də keçə bilməzdi.

– Bağışlayınız, dostum Ned, – deyə gülümsündüm. – O sünə mirvaridən, içərisi mirvari cövhəri ilə doldurulmuş adı şüşə muncuqlardan ibarət boyunbağı imiş.

– Hər halda mirvari cövhəri çox da ucuz deyil, – deyə kanadlı etiraz etdi.

– Lap dəyərsiz bir şeydir. O, xırda baliqların azot turşusunda əridilmiş pullarıdır. Bu da lap havayıdır.

– İndi başa düşürəm ki, niyə Ket Tender başqasına ərə getdi, – deyə Ned Lend filosoflara məxsus bir sakitlikle cavab verdi.

– Biz yenə qiymətli mirvarilərə dair səhbətimizə qayıdaq, – dedim. – Mən əminəm ki, yer üzündəki padşahların heç birində kapitan Nemonun malik olduğu mirvaridən bahalı mirvari tapılmaz.

– Bundanmı? – deyə Konsel vitrinin şüşəsi altında qara məxmər üzərindəki mirvarini göstərdi.

– Bəlli, ondan. Ona iki milyon qiymət versəm, heç də yanılmaram...

– İki milyon frank! – deyə Konsel tələsik yerindən cavab verdi.

– Tamamilə doğrudur, iki milyon frank. Onu əldə etmək üçün Nemoya ancaq əyilib götürmək kifayət etmişdir...

– Görürsünüz mü, – deyə Ned Lend ucadan səslenədi, – kim bilir, bəlkə biz də sabahkı gözintimizdə belə bir mirvari tapacaqıq.

– Hm! – deyə Konsel mızıldandı.

– Nə üçün tapmayıaq?

– “Nautilus”da milyonların olması nəyimizə lazımdır?

– Gəmidə, albəttə, heç şey lazım deyildir, lakin başqa yerlərdə...

– Başqa yerlərdə!.. – deyə Konsel başını yırşaladı.

– Ned Lend haqlıdır, – dedim, – əgər biz Avropaya və ya Amerikaya bir neçə milyon qiymətində mirvari aparsaq, o bizim sualtı

sərgütəştlərimiz haqqında səhbətimizə böyük qiymət verər və ona daha böyük etimad qazandır.

– Şübhəsiz, – deyə kanadlı razılaşdı.

– Lakin deyin görək, mirvari ovunun bir qorxusu var mı? – deyə məsələnin maddi cəhətindən ziyanə elmi cəhətə maraqlanan Konsel yenidən sözə başladı.

– Yox, – deyə cold cavab verdim, – xüsusən cəhiyat üçün bezi lazımi tədbirlər görülsə, heç qorxusu yoxdur.

– Belə peşənin nə kimi qorxusu ola bilər? – deyə Ned Lend sorudu. – Bir udum sun artıq içmək qorxusumu?

– Yox, iş yalnız bunda deyildir, Ned. Yeri gəlmışken soruşum, Ned, siz köpəkbalığından qorxırsınızmu? – deyə mən kapitan Nemo kimi laqeydilik göstərməyə çalışaraq əlavə etdim.

– Mənimi deyirsiniz? – deyə Ned səsləndi, – peşəsi qarmaqçı olan adam da köpəkbalığından qorxar.

– Səhbə köpəkbalığını qarmaqla tutmaq, onu dərtib gəminin göyərtəsinə çıxarmaq, balta ilə quyrugunu çapmaq, qarını yırtmaq, ürəyini qoparıb dənizə atmaq barədə getmir.

– Demək, siz o barədə soruşturmurasınız...

– Əlbəttə!

– Suda?

– Suda!

– Əgər özünle yaxşı qarmaq götürsən!.. Bilirsinizmi, conab professor, ümumiyyətlə, köpəkbalığı xeyli yönəmsiz heyvandır. O sizi aşırılaşdırmaq üçün hökmən arxası üstə çevriləməlidir. Bu zaman qarmağı ürəyino sanca bilərsiniz.

Ned Lend “aşırılaşdırmaq” sözünü elə bir ifadə ilə dedi ki, tüklərim biz-biz durdu.

– Bəs sən, Konsel, köpəkbalıqları haqqında nə fikirləşirsin? – deyə soruştum.

Konsel:

– Mən ağamlı tamamilə açıq danışacağam, – dedi.

Mən “uğurlu olsun!” deyə düşündüm.

– Ağam köpəkbalığından qorxmadığı halda, onun sadıq nökəri olan mən nə üçün qorxmalıyam?

ON MİLYON FRANK QİYMƏTİNDƏ MİRVARİ

Gecə oldu. Mən yatağıma girdimə də, gözümə yuxu getmədi. Sonra isə köpəkbalıqları bütün gecəni yuxuma girirdi, dəfələrlə soyuq tər içində ayıldırımdı.

Ertesi gün sohər saat dördə, mənə xidmət etmek üçün kapitan Nemo tərəfindən göndərilmiş gəmi xidmətçisi məni oyadı. Yatağımdan cəld qalxıb geyindim və salona getdim.

Kapitan Nemo artıq məni orada gözləyirdi.

- Hazırısimizi, cənab Aronaks? - deyə məndən soruşdu.
- Tamamilə hazırlam, kapitan.
- Onda dalimca gelin.
- Bəs mənim yoldaşlarım, kapitan?
- Onlara xəbər vermişlər, bizi gözləyirlər.
- Biz skafandrları geyəcəyik?
- Hələ ki, yox, "Nautilus" sahile yaxın gedə bilmir, mən onu Manaar körfəzinin mirvari olan dayaz yerlərindən xeyli uzaqda saxlamışam. Ona görə də avarlı qayıq hazırlamağı əmr etmişəm, qayıq bizi körfəzin bilavasitə dayaz yerlərinə aparacaq, bununla da lüzumsuz yorulmaqdan xilas olacaq. Skafandrlar qayıqa qoyulmuşdur, biz onları suya enərkən geyəcəyik.

Göyərtəyə qalxdıq. Ned Lend və Konsel artıq bizi orada gözləyirdilər.

Suya endirilmiş və "Nautilus"a bağlanmış qayıqda beş nəfər avşarəkən matros oturmuşdu.

Hələ də yeri sökülməmişdi, gecə çox qaranlıq idi. Göyü bürüyən buludlar arasında tək-tək ilduzlar sayrırsıdı.

Mən quruya tərəf baxdım da, üfüqün dördə üçünü örtən qeyri-müəyyən kasif qaranlıqdan başqa bir şey görmədim.

Bütün gecəni Seylon adasının qərb sahili boyunca gedən "Nautilus", indi körfəzin girişində, daha doğrusu, Seylonun sahiləri ilə Manaar adasının əmələ gətirdiyi limanda dayanmışdı. Burada suyun qaranlıq səthi altında dünyanın on böyük mirvari mənbələrindən biri olan və təqribən iyirmi milə qədər uzanan tükənməz bir dəfinə vardı.

Kapitan Nemo, Ned Lend, Konsel və mən qayığın dal tərəfində bizim üçün ayrılmış yerləri tutduq. Matroslardan biri sükanda oturdu, qalanları isə avari götürdürlər. Qayığın ipi verilər-verilməz, yola düşdü.

Qayıq cənuba tərəf yollandı. Avarçəkənlər tələsmirdilər. Mən fikir verirdim ki, onlar avarları, hərbi dəniz donanmasında tətbiq edildiyi kimi, on saniyelik fasila ilə suya salırlar. Qayıq ətalet qüvvəsilə iştirak etmək, qaldırılmış avarlardan dağların üstüne tökülen su damcılarının xəfi səsi eşidilirdi. Sahildən gələn xırda dalğalar qayığı yavaşa yırgalayıv və dalğanın çətiri qayığın burnuna dayanıb, sırlıtlı ilə ətrafa səpələnirdi.

Biz susurduq. Kapitan Nemo nə düşünürdü? Bəlkə bə quru haqqında, bizim ona çox yaxınlaşdığınız yer haqqında düşünürdü?

Konsel galincə, o deyəsən, heç nə barədə fikirleşmirdi, yalnız və edilən mənzərədən alacaq zövqü səbirsizlikla gözləyirdi.

Saat altının yarısında dan yerinin ilk şəfəqi üfüqündə görünən dağ silsiləsini daha aydın göstərməyə başladı. Şərq tərəfi düzənlik olan adanın cənubu dağlıq idi. Biz indi adadan beş mil aralı idik.

Ada ilə qayığımızın arasında heç nə yoxdu: nə bir gəmi görüñürdü, nə də bir dalğic.

Kapitan Nemo haqlı imiş; biz buraya vaxtından qabaq gəlməmişdik.

Səhər saat altında dan yeri ağardı. Havanın birdən-birə işıqlanması nə səhər alaqrənlığı, nə də axşamüstü toranlığı olmayan tropik ölkələrə məxsus bir hadisədir. Günəş şüaları, üfüqü çulgalayan bulud perdesini yararaq, ətrafa saçılıdı, gündüzün çrağı sürətlə göy qübbəsinə doğru yüksəldi.

İndi mən qurunu, hətta sahilde bitən ayrı-ayrı ağacları belə aydın gördürüm.

Qayıq cənub tərəfdə sahili girdələşən Manaar adasına doğru yönəldi. Kapitan Nemo skamyadan ayağa qalxaraq dənizə baxdı.

Onun işarəsilə qayıq saxlandı və suya lövber salındı. Lakin mirvari mənbəyi olan bu sular çox dayaz olduğundan lövberin zəncirini ancaq bir metro qədər açmalı olduq.

Suyun çəkilmesi dərhal qayığı ağızına alaraq, lövber zəncirinin verdiyi imkana qədər onu dənizə doğru sürüklədi.

Kapitan Nemo:

— Budur, çatdıq, professor, — dedi. — O qapalı limanı görünüşümüz? Bir aydan sonra o limana mirvari ovu ilə məşğul olan yüzlərlə gəmi toplaşacaq, minlərlə qoçqən dalgıç bu sulara girecək. Bu liman mirvari ovu üçün çox əlverişlidir: dağlar onu küləkdən qoruyur, ona görə burada heç vaxt şiddetli dalğa olmur. Bu iki səbəb dalçıların yaxşı işləməsi üçün son dərəcə mühümdür. İndi biz skafandrları geyib seyrə başlayacaqı.

Mən cavab vermədim ve bu qorxulu sulardan gözümü ayırmayaq, bir matrosun köməyile ağır skafandrin içərisinə girməyə başladım. Kapitan Nemo da, mənəm yoldaşlarım da skafandri geyməyə başladılar. Ayndı oldu ki, "Nautilus" matroslarından heç biri bu gəzinti bizi müşayiət etməyəcəkdir.

Bir azdan biz boğazımıza qədər kauçuk palтарın içində girdik. Arxamızca sixilmiş hava ilə dolu balon bağladılar. Qayıqda Rum-korf cihazı ve elektrik fənerləri yox idi. Metal dəbilqəni başımıza taxmazdan evvel mən bunu kapitan Nemoya dedim. O da:

— Bize fəner lazımlı olmayıacaqdır, — deye cavab verdi. — Cox dərinə getməyəcəyik, dayaz yerləri isə günəş kifayət qədər işıqlandırır. Bundan başqa bu sularda elektrik fənerlərini yandırmaq bağışlanmaz bir ehtiyatsızlıq olardı, çünki fənerlərin işığı qorxulu yırtıcıların diqqətini cəlb edə bilər.

Kapitan Nemo bu sözləri deyərkən, mən Ned Lend ilə Konselə baxdım. Lakin bu ayrılmaz dostlar metal dəbilqəni başlarına keçirdiklərindən heç nə eşidə bilmədilər.

Mənə ancaq kapitan Nemoya axırıncı bir sual vermək qaldı.

— Baş tüsənglər hanı? — deye soruştum. — Məgər biz silahlanmaşı gedəcəyik?

— Tüsənglər? Tüsəng bizim nəyimizə lazımdır? — deye kapitan Nemo etiraz etdi. — Məgər dağlılar aylı ovuna tüsənglə gedirlər? Xəncər əldə güllədən daha etibarlıdır. Görün ağız nə itidir. Onu qayışınızda taxın, gedək.

Mən yoldaşlarımı baxdım. Onlar da bizim kimi silahlanmışdılar, bundan başqa Ned Lendin əlində "Nautilus"dan götürdüyü bir qarmaq da vardi.

Başımı ağır mis dəbilqəyə soxmaq, onun vintlərini bağlamağa icazə vermək və sixilmiş hava ilə dolu balonun musluğunu açmaqdan başqa çarəm yox idi.

Bir dəqiqədən sonra matroslar bizi bir-birimizin dalınca suya saldılar, metr yarımla dərinlikdə ayaqlarımızın altında hamar qum olduğunu hiss etdik.

Kapitan Nemo əlilə bizi işaret etdi, biz onun dalınca maili bir enişə suyun dərin yerlərinə getdik.

Mənə əzab verən təşviş birdən-birə yox oldu. Dərin bir sakitlik məni bürüdü və bütünliklə sualtı həyatın gözəl mənzərəsinə tamaşa etməyə başladım.

Günəş dənizin dibini kifayət qədər işıqlandırır. Hətta ən xırda şeylər bele aydın görünürdü. Beş dəqiqə getdikdən sonra biz beş metr dərinlikdə olan yerə çatdıq, dənizin dibini düz və hamar idı.

Biz quyrıq üzgəcindən başqa heç bir üzgəci olmayan tekqanadlılar dəstəsindən bir neçə xırda balıq sürüstünü ürkütdük. Mən uzunluğu təxminən bir metr, beli və qarşı sarımtıl-boz rəngli, üstü zolaq-zolaq olan ilanbaşlar gördüm. Onlar gövdələrinin daha böyük və rənglərinin daha açıq olmasına Cin dənizindəki ilanbaşlarından fərqlənirdilər. Daha sonra biz, bel üzgəci boyunluğuna oxşayan, əlvən rəngli yelkən balığına rast gəldik. Bu, yeməli balıqdır: bu balığın qurudulmuşu və turşuya qoyulmuşu yerli əhalidən ləzəzli yemək sayılır. Mən işaret ilə Konselin diqqətini karangler ailəsinə mənşub olan stavrid balığına cəlb etdim; onun bədəni çox xırda pulcuqlarla örtülüdür, stavrid balığı üst tərəfdən mavimraq-boz, alt tərəfdən isə gümüşü rəngdədir, uzunluğu otuz santimetrdən çox deyildir.

Qalxmakda olan günəş suyu get-gedə daha yaxşı işıqlandırır. Dənizin dibini yavaş-yavaş dəyişirdi.

Möhkəmce yapışmış əvvəlki narin qum əvəzinə, indi yumru daş parçaları ilə döşənmiş yola oxşar bir yer başlanırdı. Onun üzəri sanki zoofit və molyusklardan ibarət xali ilə örtülmüşdü.

Mən burada istridiya ailəsinə mənşub və ancaq Qırımızı dəniz və Hind okeanında yaşayan nazik, kələ-kötür balıqqulağı qapaqlarına malik plasen, girdə balıqqulağına malik narıncı lüsün, "Nautilus"u gözəl boyaqla təchiz edən bir neçə İran firfir, Hindistan bazarlarda satılan yeməli balıqqulağı – anatın, nəhayət, gözəl yelpiyi ilə okean heyvanları arasında gözəl mənzərə yaradan okulin gördüm.

Dənizin dibində bugumayaqlılar, xüsusən bir ucunda xortum, o biri ucunda yeddi cüt ayağı olan girdə bədənlə çoxdizilər, ağız

yanındakı üzgəclərdən mehrum olan və heyvanlar aləmində, demək olar ki, ölüb getmiş paleostraklar dəstəsi, hələ Çarlı Darvinin müşahidə etmiş olduğu nəhəng xərçənglər sürü ilə vurnuxurdu. Təbiət bu xərçənglərə böyük qüvvə vermişdir: onlar sahildə bitən hind qozu ağaclarına dirişərəq, qozları qırıb yerə tökürlər, qozlar yere düşdükdə sinir, xərçənglər də qüvvətli qısqaclarla onları aralayırlar. Bu gözəl, işiqlı sularda xərçənglər, qayalar arasında çox çətinliklə sürünən Malabar xərçənglərinə nisbətən heyrət ediləcək bir sərətə hərəkət edirlər.

Səhər saat yeddiyi yaxın biz, nəhayət, milyonlarla balıqqulağı səpilmış mirvari mənəbəyinə yetişdik. Bu qiymətli molyusklar buraxdıqları selikli maye vasitəsilə qayalara yapışır və yeməli balıqqulağlarından forqlı olaraq, hərəkət edə bilmirlər, yeməli balıqqulağilar isə hərəkət etmək qabiliyyətini itirmirlər.

İçerisində mirvari əmələ gələn balıqqulağı qapaqları, demək olar ki, eyni dərəcədə qalın olan, üstü kələ-kötür dəyirmi bir balıqqulağıdır.

Balıqqulağlarından bəziləri şüa kimi hər tərəfə yayılan yaşı-limtl zolaqlarla örtülmüşdül. Bunlar cavan balıqqulağları id. Yaşı on və ondan artıq olan qoca balıqqulağları isə tünd, demək olar ki, tamamilə qara rəngli olub, eni on beş santimetre yaxın idi.

Kapitan Nemo mənə eli ilə böyük bir balıqqulağı yiğinını göstərdi, men anladım ki, bu sərvət, doğrudan da tükənməz bir dəfi-nədir, çünki təbiətin məhsuldarlığı, insanın dağında biləcəyindən daim çox olur.

İnsanın dağıdıcılıq təbiətinə sadıq olan Ned Lend yanından asdıqi toru ən yaxşı molyusklarla doldurmağa başladı.

Lakin biz ayaq saxlaya bilməzdik. Məlum yol ilə, inamlı irəlli-ləyən kapitandan geri qalmaq olmazdı. Bir neçə dəfə elə dayaz yere düşdük ki, əlimi yuxarı qaldırıldıqda suyun üzünə çatdı. Lakin dənizin dibini birdən-birə derinləşirdi.

Cox vaxt hündür, ehramşəkilli qayaların dibindən keçməli olurdı. Bu qayaların çatlaşq və qırışlarında xərçəngəoxşar su heyvanları özlərinə yuva salmışdır. Onlar bir növ fantastik hərbi maşına oxşar hündür ayaqları üzərində yırğalanaraq, diqqətlə bizi baxırdılar.

Nəhayət, biz bir mağaranın girəcəyinə çatdıq. Bu mağara, üzəri dəniz bitkilərinin ən gözəl növlərilə six örtülmüş, gözəl və qəribə

mənzərəli, iri bir qayada idi. Əvvəlcə mənə elə gəlirdi ki, mağara son dərəcə qaralıqdır, günəş şüaları içəri keçmir, lakin sonra mağara-nı dolduran suyun işiq verdidiyi göründü; bu işiq suda udulan günəş şüalarının şəffaf və qeyri-müəyyən işığı idi.

Kapitan Nemo mağaraya girdi. Biz də onun dalınca getdik.

Bir azdan sonra gözlerim mağaradakı toranlığa alırdı. Mən bəzi yeri Toskana memarlığının ağır süntularına oxşayan və qranit özül üstündə təbii dördbucaq süntularla saxlanan tağları seçməyə başladım.

Sonra qəribə bələdçimizin bizi nə məqsədlə bu sualtı mağaranın içərisinə götirdiyini düşünməyə başladım.

Bunu tezliklə anladım.

Biz dik yamacla aşağı enərək, dəyirmi bir çuxurun dibinə çatdıq. Kapitan Nemo burada dayandı və əvvəlcə fikir vermədiyimiz bir şeyi bizə göstərdi.

Bu, diametri iki, yəni "Nautilus"un salonundakindan da yekə olan bir tridakna idi.

Mən bu qəribə molyuskun yaxınına gəldim.

O, qranit parçasına yapmış və bu mağaranın sakit sularında tənha böyümüşdü.

Mən bu tridaknanın üç yüz kilogram ağırlığında olduğunu müeyyen etdim. Belə "istridiyinin" eti on beş kiloqramdan az olmazdı.

Görünür, kapitan Nemo bu tridaknanın olduğunu əvvəlcədən bildirdi. O bu tridaknanı dəfələrlə ziyanlı etmiş və bizi də təbiətin bu möcüzəsinə göstərmək üçün buraya götürmişdi.

Lakin men səhv edirdim. Bu balıqqulağının vəziyyəti ilə tanış olmaq kapitan Nemonun özünə de ləzim imiş.

Balıqqulağının nəhəng qapıları azacıq aralı idi. Onların bağlanmasına imkan verməmək üçün, kapitan xəncərini qapaqların arasına soxdu, sonra əlilə molyuskun mantosunun diş-diş kənarını qaldırdı.

Orada, molyuskun bədənindəki büyükllerin arasında, sərbəst böyüməkdə olan hind qozu yekəlikdə mirvari gördüm. Onun yuvarlaq forması, heyrətedici saflığı və ağlasıgmaz dərəcədə gözəl rənglər çalması onu misilsiz bir cavahirata çevirmişdi.

Meni son dərəcə maraqlandıran bu gözəl daşın ağırlığını yoxlamaq üçün əlimi ona uzatdım. Lakin kapitan Nemo əlimi saxladı və əziz bir hərəkətlə xəncəri qapaqların arasından dartib çıxardı, qapaqlar dərhal yumuldu.

Mən kapitanın fikrini anladım: o, mirvarini molyuskun mantosu altında saxlamaqla onun daha da böyüməsini istəyirdi. Hər il ifrazatından ona yeni bir qat əlavə olunurdu. Bu əcaib "meyvənin" yetişdiyi mağarani yalnız kapitan Nemo tanrıydı. O, mirvarını bəsləyirdi ki, günlərin birində onu qoparır öz muzeyine aparsın. Kim bilir, bəlkə də onun özü molyuskun mantosu altına muncuq və ya kürəvi metal parçası qoymuşdur ki, yavaş-yavaş belə bir mirvari əmələ gəlsin.

Hər halda həmin mirvarini bu vaxta qədər mənə melum olan və varlığı haqqında eşitdiyim mirvarilerlə və "Nautilus"un muzeyində vitrinin altında saxlanılan mirvari ile müqayisə edərək, ona ən azı on milyon frank qiymət verdim. Hətta ona cavahırat da demək olmazdı, o, misli görünməmiş nadir bir şeydi, çünkü dünyada qulağı belə bil sığışanın ağırlığına tab gətirə biləcək qadın tapmaq mümkün deyildi.

Gözel tridakanın tamaşaçı qurtardı. Kapitan Nemo mağaradan çıxdı, biz də yeno yamacla mirvari medəniyə çıxdıq.

Bir-birimizdən aralı gedirdik, sanki çölə gəzməyə çıxmışdıq. Hər birimiz istədiyi qədər dayanır, başqalarından xeyli geridə qalırdıq.

Demək lazımdır ki, bu sualtı gözintinin dünən mənə çuğlayan qorxusu haqqında artıq heç düşünmürdüm.

Dənizin dibi getdikcə yüksəldirdi, nəhayət, dərinliyi bir metrdən artıq olmayan dayaz yerde başım okean səthindən yuxarı çıxdı. Konseil mənə çatdı və dəbilqəsinin şüselörünü mənim dəbilqəmin şüselörinə söykəyərək, məni gözlərile dostcasına salamladı. Lakin bu dayaz yer cəmi qırx-əlli metr davam etdi, sonra biz yenidən öz təbiət aləmimizə qərq olduq. Mənə elə gəlir ki, okeana belə bir ad verməkdə haqlı idim.

Bir on dəqiqə belə keçdi. Birdən kapitan Nemo dayandı. Mənə elə gəldi ki, o, yolu azmışdır. Lakin belə deyildi. O yaxınlaşmadığımızı bize işara etdi. Biz ona yanaşan zaman əlilə bir nöqtəni göstərdi.

Mən diqqətlə baxmağa başladım.

Məndən beş metr kənarda kölgə kimi bir şey keçdi. Köpəkbalıqları haqqında dəhşətli fikir yeno də beynimi çılgınladı. Lakin əbəs yərə heyəcana düşürdüm, bu başqa şey imiş.

O, ehtimal ki, mirvari üçün suya girən bir adam, hindli balıqçı idi. Mən onun qayığının altını gördüm, qayıq onun başı üzərindən bir qədər kənarda idi. O, suya cumur və dərhal suyun üzüne çıxdı. Suya enərkən kəndirlə qayığın dal tərəfinə bağlanmış daşı ayaqları

arasında saxlayırdı. Bu daş onun dənizin dibinə tez çatmasına kömək edirdi, texminən beş metr dərinliyi çatanda daşı buraxaraq, diz üstə çökür, əlinə keçən balıqqlaqları tələsik toruna doldurdu. Sonra suyun üzüne çıxaraq, torun içindəkiləri qayıga boşaldır, daşı sudan çıxardaraq öz əməliyyatını təkrar edirdi. Hər dəfə su altında otuz saniyədən artıq qalmırıdı.

Dalğic bizim burada olduğumuzu duymurdu. Qayanın kölgəsi bizi ondan gizlədirdi.

Yazlıq hindlinin ağlına gələ biledim ki, ona oxşayan insanlar su altında onunla bir sıradə duraraq, onun hər hərəkətini izleyirlər.

O, defələrlə suya cumub üzə çıxdı. Hər dəfə on balıqqlaqlıdan artıq toplaya bilmirdi, çünkü onları möhkəm yapışdıqları dəniz dibindən qoparmaq lazımlı gəlirdi, bunun üçün də xeyli vaxt sərf edirdi. Ölümüne səbəb olacaq balıqqlaqlardan çıxunun içi boş idi!

Mən dalğıcı diqqətlə izleyirdim. O, müəyyən fasılalarla suya batur və yuxarıya qalxırdı. Yarım saatdək onun işinə heç kəs mane olmadı.

Başım bu maraqlı peşəyə tamaşa etməyə çox qarışdıqdan övcunu gözləyən tehlükəni tamamilə unutmuşdum. Birdən o, dəhşət içərisində dikələrək, üzə çıxmış üçün ayığını cəld dənizin dibinə vurdur.

Mən onun qorxmasının səbəbini anladım. Bədbəxt dalğıcın başı üzərindən azman bir kölgə keçmişdi. O, ağızını açmış və parıldayan gözlərlə ona doğru üzən yekə bir köpəkbalığı idi!

Mən qorxumdan yerimdə donub qaldım.

Ağcöz yırtıcı birbaşa bədbəxt hindlinin üstüne cumdu. O, kənarə sıçrayaraq, köpəkbalığının ağızından yaxasını qurtara bildiə də, quyruğu ilə döşünə endirilən qüvvəti zərbədən özünü qurtara bilmədi, bu zərbe onu bir an içərisində yere sərdi.

Bütün bu səhənə bir neçə saniyə içərisində baş verdi. Arxası üstə çevrilmiş köpəkbalığı hindlini bölməyə hazırlaşdı ki, birdən yanında dayanmış Nemonun əlində xəncər qəti addimlarla nəhəngə tərəf yeridiydi.

O bu dəhşətli yırtıcı ilə təkbətək vuruşmaq istəyirdi!

Köpəkbalığı zavallı dalğıcı udmağa hazırlaşarken, qarşısında yeni düşmən olduğunu gördü. Dərhal arxası üstə çevrilərək kapitan Nemo ya hücum etdi.

Bu dəhşətli mübarizənin bütün təfsilatı indi də yadımıdadır. Yere mixlənmiş kimi dayanmış kapitan Nemo heyət ediləcək dərəcədə

soyuqqanlıqla azman köpəkbalığının yaklaşmasını gözləyirdi. Köpəkbalığı kapitana çatar-çatmaz, o qeyri-adi bir çeviklikle konara atıldı, təkandan yaxa qurtararaq, əlindəki xəncəri sapına qədər baliğın qarnına soxdı.

Lakin bu hələ işin axırı deyildi. Mübarizə hələ təzəcə başlayırdı.

Köpəkbalığı heybətlə nərildədi. Yarasından qan sel kimi axırdı. Ətrafımızdakı su o qədər qatı və qeyri-adi qırmızı rəngə boyandı ki, hadisənin ardını görə bilmədim.

Yalnız bir azdan sonra su durulduğu zaman, cosarətli kapitanın əlini köpəkbalığının üzgəcincə ilisdirərək onunla vuruşduğunu, qolaylanıb xəncəri onun qarnına vurdugunu gördüm, lakin ürəyinə qəti zərbə endirməyə imkan tapmındı. Köpəkbalığı qəzəblə qırılır və suyu elə qarışdırırkı ki, mən güclə ayaq üstə dura bilirdim.

Kapitana köməyə getmək istayırdımsə də, qorxumdan yerə mixlanmış kimi olduğumdan, bir addım belə ata bilmirdim.

Mübarizə edənlər arasında vəziyyətin dayışdığını böyük kəder və ürək çırptısılıq gördüm. Üzərinə düşən cəmdeyin ağırlığından kapitan dənizin dibinə yixildi. Köpəkbalığı yekə və dəhşətli ağızını açdı və əgər Ned Lend işə qarışmasaydı, bir saniyədən sonra kaptan hayatala vidalaşacaqdı.

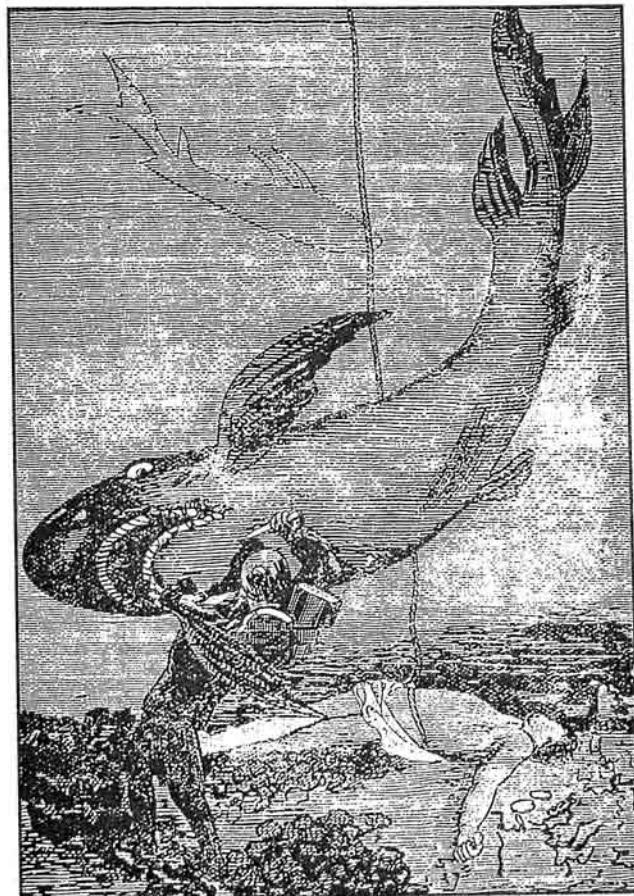
Kanadlı ildırım sürəti köpəkbalığına hücum edərək, qarmanın ucu ilə ona dəhşətli bir zərbə endirdi.

Yeni açılmış yaradan axan qan suyu yenə bulandırdı. Su köpəkbalığının aramsız çırpıldığı quyuğunun dəhşətli zərbələrindən dalğalanırdı. Lakin Ned Lend zərbəsində yanılmamışdı. Köpək balığı artıq can verməyə başladı. Nəhəngin çapalamasından ömələ gələn dalğalar o qədər güclü idi ki, məni də, Konseli də yixdi.

Ned Lend ayaq üstə qalxmak üçün kapitana kömək etdi. Mübarizədə heç bir yeri siyirləməmiş kapitan ayaga qalxaraq, hindlinin yanına yürürdü, ucuna daş bağlanmış kəndir kəsərək, hissiz cəsədi qucağına aldı və ayağını dənizin dibinə vuraraq suyun üzünə çıxdı.

Biz da hər üçümüz kapitanın ardınca suyun üzünə qalxıb bir neçə saniyədən sonra hindlinin qayğına mindik.

Kapitan Nemonun ilk qayğısı bedbəxti huşa götürmək oldu. Hindli su altında çox qalmamışdı, köpəkbalığı ilə gedən mübarizə cəmi bir neçə saniyə davam etmişdi, ona görə də köməyin gecikmediyini zənn etmək olardı. Lakin digər tərəfdən, o, köpəkbalığının quyuğundan aldığı dəhşətli zərbədən yerindəcə öle bilərdi.

Xoşbəxtlikdən belə olmamışdı. Konsel ilə kapitan Nemo hindlini səylərə ovuşturdular, çox keçmədən hindli yavaş-yavaş özünü gəlməyə başladı. Gözlərini açdı.

Dörd mis basın üzərinə əyildiyini görünce onun necə təəccübləndiyi və hətta qorxuya düşdüyü aydın idi!

Kapitan Nemo belindəki mırvari torunu açaraq, xilas olmuş hindliyə uzadı. Su adaminın bu gözəl hədiyyəsini zavallı Seylon hindliyi titrək əllərlə qəbul etdi. Üzdən əks edən qorxu və heyrət söz-dən daha aydın ifadə edirdi ki, o həm öz həyatı, həm də qəfildən əlinə düşən bu servət üçün fəvqəltəbbi varlıqlara nə kimi minnətdər olduğunu bilmirdi.

Kapitan Nemonun işarəsi bəz qayıdan çıxıb, mırvari olan yerin dibinə qayıtdıq və yarım saat yol getdiqdən sonra "Nautilus" qayı-ğının lövbər saldığı yera çatdıq.

Sudan çıxıb qayığa mindikdən sonra matrosların köməyilə ağır metal dəbilqədən xilas olduq.

Kapitan Nemonun ilk sözü Ned Lende müraciət oldu.

— Təşəkkür edirəm, mister Lend, — dedi.

— Dəyməz, kapitan, — deyə kanadalı cavab verdi. — Mən yalnız sizə borcumu qaytardım.

Kapitanın üzündə solğun bir təbəssüm hiss edildi, bununla da səhbət bitdi.

— "Nautilus" a doğru! — deyə o, komanda verdi.

Qayıq dalğaların üzərilə gülлə kimi gedirdi. Bir neçə dəqiqədən sonra bəz su üzünə qalxmış köpəkbalığının cəməyini yanından keçdi. İti sıfətinə, tam bel üzgəcincə qədər uzanan oraqvəri döş üzgəclərinə, nəhayət, sıst rəngli belinə və aq rəngli qarnına əsasən, onun mavi köpəkbalığı, yəni əsil köpəkbalıqları ailəsinə mənsub ən qorxulu növlərdən biri olduğunu müəyyən etdim.

Konsel öldürülmüş yırtıcıya xalis elmi maraqla baxırdı. Əminəm ki, o da bu dəqiqə öz yanında balığın qığırdaqlılar yarımsınınə, əsil köpəkbalıqları ailəsinə, mavi köpəkbalıqları növünə mənsub olduğunu müəyyən etmişdi. Bunda tamamilə haqlı idi.

Mən bu hərəkətsiz cəməyə tamaşa etdiyim zaman, birdən onun altı dənə acgöz həmcinsi qayığın yanında göründü və bize heç fikir vermədən cəməyə daraşaraq onun parçalarını bir-birinin ağızından qoparmağa başladılar.

Saat doqquzun yarısında biz "Nautilus" a qayıtdıq.

Kayutuma gəldiyim zaman, o gün səhər başımızı gələn hadisələri bir-bir yadına saldım. Bu hadisələrdən iki nəticə çıxarmaq olardı: birinci, cosarətdə kapitan Nemoyla raqabet edən adam tapılıa bilməməsi, ikinci, onun bəşəriyyətə bəslədiyi ədavət üzündə su altına qaçmasına baxmayaraq, qarşısına çıxan birinci zavallını xilas etmək üçün öz həyatını təhlükə altına almağa hazır olması idi.

Bu qəribə adam özü haqqında nə deyirsədesin, görünür, hələ de bəşəri duyğuları özündə axıra qədər boğा bilməmişdir.

Mən bu xüsusda ona söyleyərkən, duyula biləcək bir həyecanla bələ cavab verdim:

— O hindli idi, professor, məhkum ölkənin sakini. Mən son nəfəsimə qədər məzəlmlərin tərəfində olacağam.

Hər bir məzəlmlə insan mənim qardaşım olmuş, qardaşimdır və qardaşım da olacaq.

DÖRDÜNCÜ FƏSİL

QIRMIZI DƏNİZ

Yanvarın iyirmi ikisində Seylon adası artıq gözdən itdi. "Nautilus" böyük sürətlə Maldiv adalarını Lakkadiv adalarından ayıran dolanbac boğazlara tərəf yönəldi. Biz 1499-cu ildə Vasko-de-Qama tərəfindən keşf edilmiş Kittan mərcan adasının yaxınlığından keçdi, bu $10^{\circ}0'$ ilə $14^{\circ}30'$ şimal en dairəsi və $69^{\circ}0'$ ilə $50^{\circ}72'$ şərq uzunluq dairəsində yerləşmiş on doqquz iri adadan ibarət Lakkadiv silsile adalarından biridir.

Bu vaxtadək sualtı gəmi, Yapon dənizindən üzməyə başladığı zamandan bəri on altı min iki yüz iyirmi mil yol getmişdi.

Ertesi gün, yanvarın 30-da "Nautilus" suyun üzünə qalxdığı zaman, artıq quru görünmürdü.

Gəmi indi şimal, şimal-qərb tərəfə, Ərəbistanla Hind yarımadası arasında yerləşmiş və İran körfəzinə giriş yolu olan Əmmən körfəzinə tərəf gedirdi.

Kapitan Nemo bizi hara aparırdı? Mən bu suala qarşı nə özümə, nə də bunu məndən soruşan Ned Lende dürüst cavab verə bilmirdim:

— Dostum Ned, kapitan Nemonun kefi hara isteyirsem, biz de ora gedirik, — deyə Ned Lendo cavab verdim.

— Kapitanın fantaziyası bizi uzağa aparır çıxara bilməyəcək, — kanadlı cavab verdi, — İran körfəzinin başqa çıxış yoldur və əgər biz bu körfəzə girsək, mütləq həmin yolla da geri dönməli olacaqıq.

— Nə olar ki, Ned, dönerik. Əgər İran körfəzindən sonra kapitan Nemo Qırmızı dənizi ziyarət etmək istəsə, Babülməndəb boğazı onun gəmisi buraxmağa həmişə hazırlıdır.

— Cənab professor, siz Qırmızı dənizdən də İran körfəzi kimi qapalı dəniz olduğunu məndən pis bilmirsiniz, — deyə Ned Lend etiraz etdi, — çünki Süveyş kanalı hələ qazılmamışdır, hətta "Nautilus" kimi bir gəmi, onu gələcək şlyuzlarının hovuzlarından keçə bilməz. Beləliklə, Qırmızı dəniz bizi heç cür Avropaya yaxınlaşdırıbilməyəcəkdir.

— Mən ki Avropaya yaxınlaşacağımızı demirəm.

— Bəs siz nə güman edirsiniz?

— Mən zənn edirəm ki, "Nautilus" Ərbəstan və Misir sahilərinə yapışan suları ziyarət etdikdən sonra, ya Mozambik boğazından, ya da Maskaren adalarının yanından keçərək, yenidən Hind okeanına qayıdaqcaq və Ümid burnuna çatacaqdır.

— Fərz edək ki, belə də olacaqdır, — deyə Ned Lend ona xas olmayan inadla sözünə davam etdi. — Çox yaxşı, bəs Ümid burnuna çatdıqdan sonra...

— "Nautilus" Ümid burnuna döndükdən sonra hələ olmadığımız Atlantik okeanına girəcəkdir. Düzünü deyin, dostum Ned, məgər sualtı manzərlərin qurtarmaq bilməyən müxtəlifliyi sizi yormuşdur? Mənə gəlinə, boynuma alıram ki, heç bir adamın xəyalına belə gəlməyen bu ecaib səyahət sona çatdığı zaman mən heqiqətən məyus olacağam.

— Cənab professor, məgər siz üç aydan bəri sualtı gəmide əsir olduğumuzu yadınızdan çıxarmışsınız? — deyə kanadlı etiraz etdi.

— Yadımda deyil, Ned, heç xatırlamaq da istəmirəm! Mən "Nautilus"da olduğum saatları və günləri saymırıam.

— Bəs bunun axırı nə zaman olacaqdır?

— Öz vaxtında olacaqdır. Bir də bizi vaxtin çatmasına heç şəyla sürətləndirə bilmerik, ona görə də nəhaq yero mübahisə edirik. Əgər siz, mənim qoçaq Nedim, yanımı golərək: "Fürsətdir, gelin qoçaq" demiş olsaydım, mən sizinlə birlikdə xilas olmaq imkanını məm-

nuniyyətə müzakirə edərdim. Hələlik isə belə fürsət yoxdur. Sözün düzü, mən kapitan Nemonun Avropa dənizlərinə girmək cəsarətinde olacağına inanıram.

Bu qısa söhbətdən görünür ki, mən "Nautilus"un və onun əsra-rəngiz kapitanının pərəstişkarı olmuşum.

Ned Lendə galincə, o, söhbəti bu sözlərlə bitirdi:

— Bunların hamısı düzdür, lakin, mənçə, cəbr olan yerdə zövq ola bilməz!

Sonrakı dörd gün ərzində, yəni fevralın 3-nə qədər "Nautilus" gah iti, gah da ağır sürətə müxtəlif dərinliklərdə Əmman körfəzini dolaşdı.

Adama elə gəlirdi ki, guya "Nautilus" özüne qəti bir yol seçə bilmirmiş kimi, bəxtəbəxt üzür, lakin bu günlər ərzində bir dəfə də olsa Xərçəng tropikini keçmedi.

Bu dənizlə ayrılmazdan evvel bizi bir neçə dəqiqə ərzində Əmmannın baş şəhəri olan Moskati müşahidə etdik. Mən onun mənzərəli görünüşünə vəhəl olmuşum: qayaların qara fonunda ağ ev və istehkamlar, doğrudan da çox qəşəng idi.

Məscidlerin xırda günbəzlərinə, minarələrin şış təpələrinə, hər tərəfi bürüyən yaşıllıqlara heyvətlə baxırdım.

Lakin bu tamaşa uzun sürmədi, "Nautilus" yenidən qaranlıq suların dərinliklərinə endi.

Sonra gəmimiz Ərbəstanın sahiləri boyunca qurudan altı mil aralı üzərək, Hədrəmətun yaxınlığından və bəzi yerlərdə qədim xarabalıların izi olan dalğavari düzəlmüş alçaq dağların yanından ötüb keçdi.

Fevralın beşində biz, nəhayət, Ədən körfəzinə girdik, bu körfəz Babülməndəb boğazına taxılmış bir qıfa oxşayırdı. Hind okeanının suları bu qıfdan Qırmızı dənizə axır.

Fevralın altısında, Ədən şəhəri görünəndə "Nautilus" dənizin üzüne çıxdı. Bu şəhər eyni adı daşıyan və dar bərzəx vasitəsilə qitəyə birləşen burnun üzerinde yerləşmişdir.

Təbii şəraiti etibarilə heqiqi Ərbəstan Cəbhəlütəriqi olan Ədən, 1839-cu ilde ingilislər tərəfindən zəbt edilmiş və indi tamamilə yeniləməz bir qalaya çevrilmişdir. Mən uzaqdan bu şəhərin sekizkuzulu minarələrini gördüm. Tarixçi Edridinin təbirincə, bu şəhər vaxtılıq sahil boyunda ən gurultulu və zəngin ticarət məntəqəsi olmuşdur.

Mən əmin idim ki, Ədənə çatandan sonra kapitan Nemo "Nautilus" u geri döndərəcəkdir. Lakin mən yanılmışdım.

Ertəsi gün, fevralın 7-də biz Babülməndəb boğazına girdik. Babülməndəb ərəbcə "Göz yaşları qapısı" deməkdir. Uzunluğu cəmi əlli kilometr olan bu boğazı "Nautilus" bütün sürətli bir saatdan az vaxtda keçdi. Lakin mən hər şeyi, hətta Ədənin dəniz üzərindəki hakimiyyətini möhkəmləndirmək üçün ingilislər tərəfindən zəbt edilmiş Perim adasının sahilərini belə görməyə müvəffəq olmadım. Süveyş bərzəxi ilə Bombey, Kəlkütta, Melburn şəhərləri ve Müqəddəs Mavərk adası arasında üzən bir çox ingilis və fransız gemiləri boğazın sularında dolasdıqlarından, "Nautilus" suyun üzünə çıxa bilmeyib, daim su altında üzürdü.

Nəhayət, günortağı bizi Qırmızı dəniz sularına girdik.

Qırmızı dəniz! Heç vaxt buludlardan bu dənizə yağış yağımrı! Heç vaxt burada göy üzünü qara buludlar alır! Heç bir iri çay suyunu bu dənizə axıtmır! Qızığın güneş bu dənizin sularını şiddetlə buxarlandıır və hər il onun səthindən metr yarım su alır.

Əgər bu qəribə körfəz okeandan ayrılib gölə çevrilmiş olsayıdı, ehtimal ki, çıxan qurumuşdu.

Qırmızı dənizin uzunluğu iki min altı yüz kilometr, eni isə orta hesabla iki yüz qırıq kilometrdir. Ptolomey fironları və Roma imperatorluğu zamanında bu dəniz dünyanın ən böyük ticaret yolu idi.

Süveyş kanalının açılması, bu dənizə, vaxtilə malik olduğu əhamiyətini yenə də qaytaracaqdır.

Kapitan Nemonun nə məqsədlə bu boğaza gəlib çıxdığını anlaşımağa belə cəhd etmirdim. Lakin "Nautilus" un buraya gəldiyinə son dərəcə sevinirdim.

İndi biz orta sürətlə gedirdik, gah suyun üzünə qalxır, gah da qabaqdan gələn gəmi ilə görüşməmək üçün suya dalırıq, beləliklə, man bu maraqlı dənizlə tanış olmaq imkanı olda etdim.

Fevralın sekkizində günəş ilk şüalarını yer üzüne səpərkən, biz xarabalar şəhəri olan Mokkamı gördük. Xarabaların divarları top gurultusundan belə uçulub töküldü. Xarabalar arasında xurma ağacıları kök salıb yaxşıca göyərmişdi. Mokka vaxtilə böyük ticarət mərkəzi olmuşdur. Onun altı bazarı, iyirmi altı məscidi və şəhəri üçük kimi dövrəyə almış üç kilometr uzunluqda on dörd qalası vardır.

"Nautilus" Afrika sahillərino yaxınlaşdı. Bura dənizin dərin yeri idi. Biz burada suya dalaraq, füsunkar al-qırmızı mərcan kolquşularına və sualtı qayaların üstünə qalın yaşılı xalı kimi örtülümsə yosunlara tamaşa etdik. Bu sualtı qayalar və Livan sahillərinə səpələnmiş adacıklar nə gözəl bir mənzərə əməle getirirdi! "Nautilus" un bir azdan sonra yaxınlaşdı. Şərqi sahillərinin sualtı mənzərələri xeyli cazibədar və müxtəlifdir. Tixamin yaxınlığında bitən zoofitlər yalnız su altında qalmır, onların qəşəng kələfləri deniz səthindən de bir neçə metr bayır çıxırı. Suüstü zoofitlər, sualtı zoofitlərə nisbətən daha tutqun rəngdə idi.

Salonun pəncərəsi qarşısında oturaraq, bir çox unudulmaz saatlar keçirdim! Elektrik projektorunun işığı sualtı heyvanlar və bitkilərən: appendikulyarlar, salplar, əlvən dəniz lalələri, kol-kol bitən saysız-hesabsız balıqqulaqları, nəhayət, bu vaxta qədər heç yerdə təsadüf etmədiyim min cür sünger gördüm.

Süngərə bəzi təbiətşünasların bu vaxta qədər düşündüyü kimi bitki olmayıb, hətta mərcanlara nisbətən daha aşağı inkişaf pilləsində duran ibtidai heyvandır.

Süngərlərin heyvanlar aləminə mənsub olması heç bir şübhə doğurmur, elbəttə, qədim alımlər kimi süngərləri heyvanlarla bitkilər arasında orta mövqə tutan canlılara mənsub etmək haqqında heç danışq ola bilməz.

Qeyd etməliyəm ki, təbiətşünaslar süngərlərin quruluşu haqqında bu vaxta qədər ümumi rəy əldə etməmişlər.

Bəzilərinin fikrine, süngər xırda heyvanlardan ibarət bütöv bir koloniyadır. Başqları isə, o cümlədən, Miln Edvards qəbul edir ki, hər süngər – ayrıca bir heyvandır.

Süngərlər sıfındə bir neçə min növ vardır. Süngərlər bütün dənizlərdə, habelə bəzi çay və göllərdə yaşayırlar. Lakin hamidən çox onlar Aralıq dənizində, Yunan silsile adaları dənizində, Suriya sahillərində və Qırmızı dənizdə olurlar. Hər biri yüz əlli franka gedən ince, yumşaq süngərlər – açıq rəngli Suriya və Trablis süngərləri de başlıca olaraq burada yaşayırlar.

Keçilməz Süveyş bərzəxi divarının bizi ayırdığı Yaxın Şərqi ölkələrlə bir daha görüşməyəcəyime ümidi olmadığından, man böyük səyələ Qırmızı dəniz süngərlərini öyrənməyə başladım.

"Nautilus" səkkiz-doqquz metr dərinlikdə, qayalı Şərqi sahiləri boyunca yavaş-yavaş üzərən, mən Konseli yanımı çağırırdım və onunla birlikdə pəncərədən baxmağa başladığ.

Burada hər cür singər var idi: saplağaoxşar, yarpağaoxşar, kürəşəkilli, pəncəyəoxşar süngərlər, elmdən çox şərə həvəsi olan ovçuların onlara verdiyi səbət, qədəh, cəhrə, şir pəncəsi, tovuz quyrığı, Neptun əlcəyi kimi adlar onların zahiri görünüşünə daha uyğun gəlirdi. Süngərlərin lifli toxumasına hopmuş yarımmaya həlməşik maddə hər bir hüceyrəni, həyat verən ince şırnaqlarla arasıkəsil-madən qidalandırır. Hüceyrə qida aldıdan sonra yiğilir və içərisindəki artıq suyu xarıçə qovur. Polip öldükdən sonra bu həlməşik maddə yox olur; o çürüyərek ammonyak əmələ getirir və heyvan-dan ancaq havada qızaran lifli bir toxuma qalır, o da öz elastiklik dərəcəsindən, su keçirməsindən və möhkəmliyindən asılı olaraq, müxtəlif möqsədlər üçün işlədirilir.

Süngərlər qayalarla, molyuskların balıqqlaqları, hətta zoofit-lərin saplaqlarına yapışır.

Onlar, gah eninə yastılanaraq, gah yuxarıya uzanaraq, gah da mərcan polipləri kimi aşağıya sallanaraq, ən kiçik yarıqları və qaya- ların oyuqlarını doldururlar.

Mən Konselo izah etdim ki, süngərləri draqa və ya əl ilə tutular. Əl ilə tutmaq daha əlverişli üsul sayılır, çünkü bu üsulda süngərlərin toxuması zədələnmir və dalğıclar onları ehtiyatlı qopara bilərlər, halbuki draqa ilə tutduqda, süngərlərin toxumaları zədələnir.

Süngərlərin etrafında qaynaşan zoofitlərdən ən çoxu gözəl formalı meduzalar idi. Orada molyusklardan kalmarlar, sürünenlərdən isə dəniz tisbağaları, xüsüsən şorba tisbağası deyilən yaşıllı tisbağalar vardi ki, bu tisbağanın ətinə o gün ləzzətli yedik.

Orada bolluca balıq vardi. O günlərdə "Nautilus"un suya atmış olduğu tora aşağıdakı heyvanlar düşmüdü: skatlar, o cümlədən, eni metr yarım, çəkisi on iki kiloqrama qədər olan kartal skati və ya dəniz kartalı; dördüzlü sümük zirehi olan və gözləri üstündə buy-nuzaoxşar uzun tikanlar çıxan buynuzlu sandıqbalığı; ilanbalığı ailəsindən yirtıcı balıq sayılan murenler (onların rəngi çox qəribədir: bədənlərinin ən hissəsi parlaq sarı, arxa hissəsi sumağlı, üst tərəfi isə tünd mərmər kimidir); sarı ranglı və üzərində qara və qəhvəyi zolaqları olan karanq balıqları ailəsinə mənsub buynuzlu zanqlar;

tünd zolaqları olan al-qırmızı rəngli durnabaklı ailəsinə mənsub sorucular (bu balıqlarda qıçıraq şışindən ibarət sorucu orqan vardır, onlar bu orqan vasitosılı daşlırlar və ya balıqqlaqlırlar yapışırlar, ancaq ovlarına hücum etdikləri və ya düşməndən xilas olmaq istədikləri zaman hərkət edirlər). Bundan başqa tora başqa dənizlərdə gördüyüümüz ayrı balıqlar da düssərdi.

Fevralın doqquzunda "Nautilus" Qırmızı dənizin, qərbədə Suakin, şərqi ise Yəmən yerləşmiş olan ən geniş hissəsi ilə üzürdü.

Günortaçağı müavin müşahidəsini qurtardıqdan sonra kapitan Nemo göyərtəyə çıxdı.

Mən "Nautilus"u hara apardığım bilməyinçə onu əldən buraxmamağı qət etdim.

Kapitan Nemo məni görçək özü yanaşdı və siqar təklif edərək soruşdu:

— Qırmızı dəniz xoşunuza geldimi, professor? Onun balıqlarına, süngərlərinə və mərcan meşələrinə doyuncu tamaşa etdinizmi? Sahillərindəki şəhərləri gördünüz mü?

— Təşəkkür edirəm, kapitan. Bu xüsusda "Nautilus"dan razıyam. O çox ağıllı gəmidir!

— Bəli, professor, ağıllı, cəsarətli və möhkəm gəmidir! O, Qırmızı dənizin nə firtinalarından, nə axınlarından, nə də sualtı qaya-lardan qorxur!

— Doğrudan da bu dəniz ən qorxulu dənizlərdən biri hesab olunur, yanılmırımsa, hələ qədim zamanlarda belə bu dəniz pis dənizlər-dən biri hesab edilirdi, — dedim.

— Həqiqətən o çoxdan özüne pis ad qazanmışdır. Yunanistan, habelə Roma tarixçiləri bu dəniz haqqında çox pis rəy vermişlər. Strabon deyir ki, o, yağış yağılığı və şimal küləkləri əsidiyi zaman qonaq sevməyən dənizdir. Bu dənizi Kolzum körfəzi adlandıran ərob tarixçisi Edridi deyir ki, gəmilerin çoxu onun dayaz qumlla-rında telef olur, gecə vaxtı heç kəs bu dənizdə üzülməyə cəsərat etmir. Edridiye görə, bu dəniz dəhşətli tufanları ilə məşhurdur, qonaq sev-mayən adalarla doludur və onun "nə üzündə, nə də altında cəlb-edici bir şey yoxdur". Arrian, Aqatarhid və Artemidor¹ da bu fikrə şərīkdirler.

¹ Qədim Yunanistanın tarixçi və coğrafiyasıunaslarıdır.

— Çünkü bu tarixçilərə “Nautilus”da üzmək müyəssər olma-
mışdır, — deyə əlavə etdim.

— Tamamilə doğrudur, — deyə kapitan Nemo gülümsədi. — Lakin müasir tarixçilərin bu xüsusda vəziyyəti qədimkilərdən heç də yaxşı deyildir. Buxarda onun mexaniki qüvvəni meydana çıxarmaq üçün uzun əşlər gelib keçmişdir. Kim bilir, yüz ilden sonra dünya belə bir “Nautilus”u görəcəkdir? Tərəqqi tələsmir, cənab professor!

— Doğrudur, sizin gəmi əşlərcə olmasa da, tam bir əsr öz dövrünü qabaqlamışdır. Bir bədəxştiyi baxın, bu gəminin sırrı, onu ixtria edənla birlidə olacaqdır! — dedim.

Kapitan Nemo mənə cavab vermədi.

Bir neçə dəqiqəlik sükutdan sonra o yenidən sözə başladı:

— Deyəsan, biz Qırmızı dənizdə üzməyin qorxusu haqqında qədim tarixçilərin rəylərində danışırıq?

— Bəli, — dedim. — Sizin zənninizcə, onların qorxusu mübaliğəni edilmişdir?

— Həm bəli, həm də yox, cənab professor, — deyə Qırmızı dənizi, ehtimal ki, əsaslı surətdə öyrənmış olan kapitan Nemo cavab verdi. — Möhkəm tikilmiş, yaxşı təchiz edilmiş və özüne tabe etdiyi buxar sahəsində istədiyi yolu seçən müasir gəmi üçün heç bir təhlükə təşkil etməyən şey, qədim zamanın dəniz seyyahlarının gömərləri üçün hər cür gözənləmeyən hadisərlərə dolu idi. Qətran və dəlfin yağı sürtülmüş taxtalardan hazırlanın və palma kəndirilə sarınan xırda gömərləri təsvərvürüñüze getirir! Onların heç bir naviqasiya cihazı yox idi, onlar axınlar arasında kor-koranə üzürdü. Belə bir şəraitdə qəzaya uğramaq adı bir hadisə idi, başqa cür də ola bilməzdi. Lakin zəmanəmizdə, Süveyş bərzəxi ilə cənub yarımkürəsinin dənizləri arasında səfər edən paroxodlara Qırmızı dənizin firtinalarından və musson küləklərindən qorxmaq lazımlı deyildir. Bu gömərlərin kapitanına, tayfasına və sərnişinlərinə yola çıxmazdan qabaq nəzir demək və qurban vermək, səfərdən qayıtdıqdan sonra isə yaxın məbedlərin birinə girərək, mərhəmet göstərdiyi üçün Allaha dua və sənət etmək lazımlı deyildir...

— Bəli, buxar dənizçilərin ürəyindəki minnətdarlıq hissini yox etdi, — deyə zarafatla əlavə etdim, — yeri gelmişkən soruşum, kapitan, bu dənizin tarixini siz o qədər əsaslı öyrənmisiniz ki, yəqin, onun nə üçün Qırmızı adlandırılmasını izah edə bilərsiniz?

— Bəzi yerlərində suyunun əcaib qırmızı rəngə malik olmasına görə, qədim adamlar ona bu adı vermişlər, — deyə kapitan Nemo cavab verdi.

— Bununla belə, indiyədək burada biz tamamile şəffaf və rəngsiz su görmüşük və hələ qırmızı rəngə təsadüf etməmişik.

— Düzdür, lakin körfəzin axırına çatdığımız zaman orada suyun qırmızıya çalmasına özünüz emin olacaqsınız. Yadimdادر, bir dəfə Tor limanında lap qırmızı rəngdə su gördüm, sanki bura qan gölü idi.

— Bu rəng nə ile izah olunur? Suyun rəngini hansı mikroskopik yosunlar boyamışdır?

— Bəli, bu, qırx min bir kvadratmillimetr səthə yerləşən mikroskopik trikodesmiya bitkilerinin selik ifrazatıdır. Tor limanına yetişdiyimiz zaman, ehtimal ki, bu fenomeni müşahidə etmək sizə də müyəssər olacaqdır.

— Demək, sizin, “Nautilus”da Qırmızı dənizi ziyarətiniz birinci dəfə deyildir.

— Bəli, birinci dəfə deyildir. Şüveyş kanalı yenice qazılmağa başlanan zaman mən burada idim.

— “Nautilus” kimi bir gəmi üçün bu kanal tamamılık faydasızdır, — dedim.

Bu sözün müqabilində:

— Bütün dünya üçün faydalıdır, — deyə kapitan Nemo cavab verdi.

— Aralıq dənizini Qırmızı dənizlə birləşdirən ticarət üçün nə kim böyük fayda getirəcəyini qədim adamlar yaxşıca başa düşürdüler. Lakin onlar bir dənizdən o biri dənizə kanal açıla bilişəyini düşünmeyib uzun yol seçmiş və Nilin yatağını Qırmızı dənizlə birləşdirmişlər. Bəzi məlumatlara görə, bu Nil kanalının tikintisi firon Sezostris¹ zamanı başlanmışdır. Hər halda burası həqiqətdir ki, eramızdan 615 il əvvəl firon Nexo Misir ovalığının Ərəbstanına yaxın hissəsindən keçməkla Nili Qırmızı dənizlə birləşdirən bir kanal çəkdirməyə başlamışdı. Gəmiler bu kanal ilə Nildən Qırmızı dənizə dörd günə gedə biləcəkdi, kanalın eni isə iki avar gəmisinin yanaşı üzməsinə imkan verəcək qədər olmalı idi. Kanalın çəkilişi Histaspin² oğlu Dara zamanı davam etdirilmiş və ehtimal ki,

¹ Sezostris — Misir fironu. Onun yaşadığı tarix düzgün mölüm deyildir. Qədim tarixçilərən bəzisi onun eramızdan təxminən 1300 il əvvəl yaşamış Firon II Ramzes olduğunu iddia edir.

² Histaspin oğlu Dara — e.o. 550-486 illərən yaşamış İran padşahıdır.

yalnız II Ptolomey zamanı başa çatdırılmıştır. Strabonun zamanında bu kanal artıq işe salınmışdı, lakin kanalın dorinliyi kifayet qədər olmadığından, bu kanal ilə yalnız yaz aylarında üzmək mümkün olurdu, çünkü bu aylarda Nil daşır və suyu çoxalarıldı. Kanaldan Antonilər¹ əsrinə qədər gəmiçilik işində istifadə edilmişdir. Sonralar o tənəzzül etmiş, dayazlaşmış və gəmiçilik üçün yararsız hala düşmüşdür. Xəlifo Ömrənin omrilo kanal bərpa edilmiş, lakin eramızın 761-ci və ya 762-ci ilində Xəlifə Əl-Mənzər tərəfindən tamam doldurulmuşdur, xəlifa bu vasitə ilə onun əleyhina üşyan qaldırmış Məhəmməd ibn-Abdullahın qoşunlarına ərzəq daşınması yolunu kösmək istəmişdi. General Bonapart Misir səfərində Süveyş yaxınlığında sohrada bu kanalın izini axtarmağa başlamışdı, lakin qəflətən baş verən mədd nöticəsində güc-bəla ilə məhv olmaqdan yaxa qurtara bilmişdi.

— Nə eybi var, kapitan, qədim insanların müvəffəq ola bilmədiyi şey... — Kadisində Hindistana gedən yolu doqquz min kilometr ixtisar etməyə imkan verən bu iki denizin birləşdirilməsinə indi Lesseps² nail oldu. Lakin yaxın gələcəkdə o, Afrika qitesini Süveyş kanalı ilə Asiyadan ayıraq onu böyük bir adaya çevirəcəkdir.

— Təəssüf ki, mən Süveyş kanalını sizə göstərə bilmirəm, — deyə kapitan Nemo sözüne davam etdi, — lakin birisi gün Aralıq dənizinə çıxarıkən, siz Port-Səidin uzun sahil küçələrini görəcəksiniz.

— Aralıq dənizinə?! — deyə təəccübəla səsləndim.

— Bəli, cənab professor. Nə üçün belə təəccüb etdiniz?

— Sizin “birisi gün orada olacaq” sözünüz məni heyrətə saldı.

— Doğrudanmı?

— Bəli, kapitan, hərçənd “Nautilus”da olmağım gərək məni heç şəyə təəccüb etməməyi öyrədəydi.

— Amma yənə də nə üçün bu xəbər sizi belə təəccübləndirdi?

— Bizi birisi günü qədər Aralıq dənizinə çatdırmaq üçün “Nautilus” son dərəcə böyük bir sürətlə getməlidir. Axi, “Nautilus” Ümid burnu yanından keçərək, Afrikanın bütün sahillərini dolanmalıdır!

¹ Eramızdan 96 il əvvəl ilə eramızın 92-ci ili arasında yaşamış yeddi Roma imperatorunun (Neron, Trajan, Andrian, Antonin, Mark Avreli, Verus, Kommodun) padşahlıq dövrü bəlo adlanır.

² Lesseps — Süveyş və Panama kanallarının çəkilməsi işlərinin təşkilatçısıdır.

— Bəs “Nautilus”un bütün Afrikanı dolanacağını sizə kim dedi? Onun Ümid burnu yanından keçəcəyini kim xəbər verdi?

— Lakin... “Nautilus” quru ilə gedə bilmirsə və ya Süveyş bərzəxi üzərindən hava ilə uçmursa, o halda...

— Nə üçün bərzəxin altında keçməsin, cənab professor?

— Bərzəxin altında?

— Əlbəttə, — deyə kapitan Nemo sakitce cavab verdi.

— İnsanların yer üzündə böyük çatinlikle başa götürdüyü şeyi, təbiət artıq çoxdan bu dar yer zoqlığı altında əmələ götürmişdir.

— Necə? Orada yol vardır?

— Bəli, mənim Ərəbistan tuneli adlandırdığım sultlı yol. Bu yol Süveyşin altında başlayıb Port-Səiddə qurtarır.

— Axi Süveyş bərzəxi tez dağılan qumdan əmələ galmışdır!

— Bərzəx müəyyən dərinliyə qədər belədir. Lakin əlli metr dərinlikdə möhkəm qranit divar başlayır.

— Demək, siz bu tuneli təsadüfən tapmışınız? — deyə soruşdum.

— Təsadüfon, eyni zamanda şüurlu olaraq, ancaq bu kaşfdə şüurluq təsadüfdən çox idi.

— Mən sizə diqqətlə qulaq asıram, kapitan, lakin ağlım qulaqlarına inanmaqdan boyun qaçırmır.

— Ah, cənab professor, qulağı olub da eşitməmək — bütün zamanlara xas olan şeydir! Bu yol nəinki gerçəkdə vardır, hətta mən o yoldan defələrlə istifadə etmişəm. Bu yol olmasayıd, mən yolu bağlı olan bu Qırmızı dənizə girməzdim.

— Bu tuneli necə tapdığınızı soruşsam, eyib olmaz ki?

— Bir-birindən ayrılmaması taleyinə yazılmış adamlarda nə kimi gizli şey ola bilər? — deyə kapitan Nemo cavab verdi.

Mən özümü elə göstərdim ki, guya bu cümlədəki işaretən başa düşmədim, ona görə kapitan Nemonun izahatına qulaq asmağa hazırlaşdım.

— Məni tunelin olması fikrinə sövg edən şey, sadəcə, məntiqi mühakime və təbiətşünaslıq marağı oldu. Qırmızı və Aralıq dənizlərində tamamilə eyni olan balıqların — uçan balıqların, xam balıqlarının, zolaqlı xitindişli balıqların və sairənin yaşadığı mənim diqqətimi cəlb etdi. Mən öz-özüümə: “Bu sabəb hər iki dənizin bir-birinə yolu olduğunu göstərmirmi?” — deyə sual etdim. Əgər, doğrudan da, bir-birinə yollar vardırsa, o halda belə axın Qırmızı dənizdən Aralıq dənizi istiqamətində olmalıdır, çünkü Qırmızı dənizdə suyun səviyə-

yesi Aralıq dənizinə nisbətən yuxarıdır. Bu məsələni izah etmək üçün, mən Süveyş ətrafında bir qədər balıq tutaraq, hər birinin quyruğuna halqa keçirdim və yenidən denizə buraxdım. Bir neçə aydan sonra Suriya sahilərində atdığım tora nişanlı halqlarları olan balıqlardan bir neçəsi düşdü. Beləliklə, bu iki dəniz arasında sualtı yol olduğu mənən yeqin oldu. Mən bu yolu öz "Nautilus" umla axtarış tapdim və onu keçməyə cəsarət etdim, cənab professor, siz de bir-i gündən sonra mənim Ərəbistan tunelimlə tanış olarsınız.

BESİNCİ FƏSİL

ƏRƏBİSTAN TUNELİ

Nemin günü Konselə və Ned Lendə, kapitan Nemo ilə olan səhbətimizin mahz onları maraqlandıran hissəsini danışdım.

İki gündən sonra Aralıq dənizinin sularında olacağımızı onlara dedikdə, Konsel əl çaldı, Ned Lend isə ciyinlərini qısqaraq:

— Necə? Sualtı tunel? — deyə səsləndi. — İki dəniz arasında rəbitə? Bu barədə heç kəs, heç vaxt bir şey eşitməmişdir, — dedi.

— Dostum Ned! — deyə Konsel ona cavab verdi. — Siz "Nautilus" haqqında bir şey eşitmışdinizmi? Yox. Bununla belə "Nautilus" vardır. Beləliklə, ciyinizi heç qısmayın və bu barədə bir şey eşitmədiyinizə əsaslanaraq faktları inkar etməyin!

— Görək kim haqlı olacaqdır, — deyə Ned Lend başını yırğaladı, — heç olmazsa, az vaxt içərisində Aralıq dənizində olacağımız üçün belə tunelin olmasına inanmaqla şad olacağam.

Həmin gecə dənizin üzü ilə gedən "Nautilus" 21°30' şimal en dairəsində Ərəbistan sahilinə yaxınlaşdı. Mən Misir, Suriya, Türkiyə və Hindistanla qızığın mal mübadiləsi aparan mühüm ticarət məntəqəsi olan Cəddənən gördüm. Olduğumuz mesafədən şəhər tikintilərini, köprüdə dayanan və suya çox oturduğundan sahile yanala bilməyən gəmiləri aydınca seçirdim.

Qüruba doğru enməkdə olan günəş öz şüalarını şəhərin ağ binaları üzərinə sərmişdi, onlar gözqamaşdırıcı bir şəfəqə parlaryırdı.

Şəhərin kənarında, oturaq bədəvilərin ağac və qamış komaları görünürdü.

Lakin çox keçmədən Cəddə şəhəri gecənin qarənligi içərisində gözdən itdi və "Nautilus" azacıq şəfəq verən suya daldı.

Ertəsi gün, fevralın 10-da, "Nautilus" üzə qalxdığı zaman, bizdən bir az aralı olan gəmi gördük, ona görə "Nautilus" dərhal suya dalmalı oldu. Lakin günortaçağı, adı müşahidələr zamanı dəniz bombos idи və "Nautilus" yenidən suyun üzünə qalxdı.

Men Ned Lend və Konselin müşayiəti böyük orqanlılığından çıxdım.

Sərqi dənizində düzəngah sahiller qalın duman içərisində çətinliklə seçilirdi.

Qayığın yanlarında dirsəklənərək, ağlımiza gələn hər şeydən danişirdi, birdən Ned Lend əlilə dənizin bir nöqtəsini göstərib soruşdu:

— Cənab professor, siz orada bir şey görmürsünüz ki?
— Yox, — deyə cavab verdim. — Axi siz bilirsiz ki, mən sizin kimi uzaqgörən deyiləm!

— Diqqətə baxın, — deyə Ned isrər etdi, — qabaqda hərəkət edən bir şeyi, doğrudanmı, görmürsünüz?

Men diqqətə baxıldıqdan sonra:

— Beli, dənizin üzündə qaratahər, uzun bir şey görürəm, — dedim.
— Belkə o da yeni "Nautilus"dur? — deyə Konsel soruşdu.
— Yox, — deyə kanadlı cavab verdi, — onun dəniz heyvanı olduğunu desəm, səhv etmərəm.

— Qırmızı dənizdə də balina yaşayırı? — deyə Konsel soruşdu.
— Hərəkət təsadüf edilir, — deyə cavab verdim.

Doğrudan da, bizdən bir mil uzaqda, suyun üzündə uzunsov bir qara şey var idi. O, uzaqdan sudan xaricə çıxmış böyük bir qayaya oxşayırırdı. Lakin onun həqiqətdə nə olduğunu mən belə müyyən edə bilməmişdim. Bir saniyə belə gözünü heyvandan ayırmayan Ned Lend:

— Yox, bu balina deyildir, — dedi. — Balinalar mənim köhnə tanışlarımdır, onların bütün şəkərlərini mən yaxşı bilirəm.

— Gözləyək, — deyə Konsel teklif etdi. — "Nautilus" o tərəfə yönəlir, bir neçə dəqiqədən sonra onun nə olduğunu bilərik.

— Aha! Hərəkət edir... Suya baş vurur! — deyə Ned Lend səsləndi. — Bu na ola bilər? Onun balına və kaşalot kimi haça quyruğu yoxdur, üzgəcləri isə kəsik qollara oxşayır!

— Lakin... — deyə sözə başlamaq istəyirdim ki, kanadlı sözümüz kəsərek:

- Baxın, arxası üstə, üzü yuxarı çevirilir, - dedi.

- O, bir cür füsunkar dəniz pərisidir! - deyə Konsel güldü.

Konselin sözləri dərhal məni doğru yola yönəldi. Mən anladım ki, gördüyüümüz dəniz pəriləri destəsinin bir nümayəndəsidir. Onlar haqqında deyilən əfsanəyə görə, dəniz pəriləri yaridan yuxarı qadın, yarıdan aşağı isə balqlardır.

- Xeyr, - deyə Konsel cavab verdim. - O, dəniz pərisi deyil, həmin dəstəyə mənşub başqa bir nadir heyvandır. O düqəndür.

Ned Lend heyvanı ətraflı surətdə nəzərdən keçirməkde davam edirdi. Gözləri acıgözlükə parlayırdı. Belə düşünmək olardı ki, düqəna hücum etmək üçün suya atılmaq fürsətinə gözləyirdi. Ned Lend həyəcanından titrəyən səsle:

- Ah, cənab professor, - dedi, - həla bu vaxta qədər belə şey ovlamaq mənə müyəssər olmamışdır.

Bu sözlər Ned Lendin bütün xasiyyətini eks etdirirdi.

Bu zaman kapitan Nemo göyərtəyə çıxdı. O da düqənə gördü və kanadalını süzərək, onu tükəndirən səbirsizliyi anladı.

Kapitan, Ned Lendə müraciətə:

- Mister Lend, - dedi, - əgər indi çəngəliniz olsaydı, yəqin əlinizi yandırırdı, deyilmə!

- Tamamilə doğrudur, kapitan.

- Bugünlüyə öz çəngəlcisi peşənizə qayıtmadan və öz ov müvəffəqiyyətləri siyahınıza bir qələbə də əlavə etməkdən boyun qaçırmazdınız, eləmi?

- Məmənnuniyyətlə bunu edərdim!

- Nə eybi var, işə başlayın!

- Sağ olun, kapitan! - deyə Ned Lendin gözləri alovlandı.

- Yalnız bir şərtlə: sərrast vurmalısınız! Sizi xəbərdar edirəm ki, bu sizin öz xeyrinizədir.

- Məgər düqən o qədər qorxulu heyvandır? - deyə soruştum.

Kanadalı saygısızlıqla ciyinlərini çekdi.

- Bəli, - deyə kapitan cavab verdi. - Bəzən elə olur ki, bu heyvan ovçulara hücum edərək, qayıqlarını aşırı. Lakin mister Lend üçün bu qorxunun əhəmiyyəti yoxdur. Onun iti gözleri və sərrast əli vardır. Sərrast vurmağı ona məsləhət görərkən mən, qorxudan ziyada, düqən atının dadlı yemek olmasını nəzərdə tutmuştum. Mister Lend isə mənə məlum olduğu kimi, dadlı yeməkdən boyun qaçıran deyildir.

- Bəs belə! - deyə kanadalı səsləndi. - Demək, bu heyvanın hər şeydən başqa, eti də dadlıdır!

- Bəli, mister Lend. Onun eti dadına görə mal etindən heç də seçilmir. Melaneziyada bu et padşah süfrəsinin ziynetidir. Axır vaxtlar düqənə o qədər çox ovlayırlar ki, ehtimal, o da həmcinsi olan lamantin kimi tezliklə yox olacaqdır.

- Belə olduqda, kapitan, onu ovlamaq, bəlkə də lazımdır. Belə bu o cinsin axırıncıdır, bəs onda necə olsun? - deyə Konsel ciddi surətdə soruştı. - Belə olan surətdə, onu elmin mənafeyi üçün saxlamaq lazımdır.

- Bəlkə də belədir, - deyə kanadalı etiraz etdi, - lakin mətbəx xatirine onu ovlamak lazımdır!

- İşə başlayın, mister Lend, - deyə kapitan Nemo təkrar etdi.

Həmin dəqiqədə "Nautilus" ailəsindən yeddi nəfər göyərtəyə çıxdı. Onlar adətləri üzrə dinməz və sakit idilər. Birinin əlinde balina ovu gəmilərindən işlədilən çəngəl və kəndir vardi.

Qayığı suya salırdılar, altı avarçəkən qayıqda öz yerlərini tutdu, sükəni sükan dalına keçdi. Ned Lend, Konsel və mən qayığın dal tərəfində eyni şəhərdikdə.

- Məgər siz bizimlə getməyəcəksiniz, kapitan? - deyə soruştum.

- Xeyr, professor, sizə müvəffəqiyyət dileyirəm.

Qayıq gəmidən ayrıldı. Altı nəfər avarçəkənin yardımı ilə qayıq surətə "Nautilus"un iki milliyində görünən düqəna tərəf irəliləməyə başladı.

Ondan bir neçə kabelov məsafəyə çatanda, avarçəkənlər qayıq sürətini azaltdılar. İndi onlar avarları suya tamamilə səssiz salıb çıxarırdılar.

Ned Lend çəngəli əlinə alaraq qayığın baş tərəfinə keçdi.

Balinaovlayan çəngəl, adətən, çox uzun, möhkəm kəndirə bağlanır, yaralanmış heyvan kəndiri dardlığı zaman, o çox asanlıqla açılır. Lakin bu dəfə kəndir çox gödəkdi - uzunluğu güclə iyirmi metr olardı. Kəndirin o biri ucu, yaralı heyvanın su altında hansı tərəfə üzüdüyü göstərən boş çəlləyə bağlanmışdı.

Mən də ayağa durub kanadalının düşmənini nəzərdən keçirirdim. Düqən lamantinə çox oxşayırdı. Onun uzunsonu bədəni uzun quyuqla, üzgəcləri isə əsil barmaqlarla nəhayətlənirdi. Düqənən lamantindən fərqi ondadır ki, düqənən üst çənəsində iki dənə uzun və iti köpək dişi olur.

Ned Lendin ovlamaq istədiyi döqon çox iri heyvandı. O, hərəkət etmirdi, elə bil ki, suyun üzündə yatmışdı. Bu hal kanadlıya kömək edir və işini yüngülləşdirirdi.

Qayıq üssulluca heyvanın beş-altı metrliyinə qədər yaxınlaşdı. Matroslar avarları qaldırdılar.

Ned Lend geriye longərləniñ əlindəki çəngəli zərbə atdı.

Fit səsi eşidildi və döqon dərhal yox oldu. Görünür, qüvvətənət qarşılıqlı qarmaq ancaq suya dəymışdı. Cinlənmiş kanadlı:

— Ah, zəhrimar! — deyə bağırdı. — Olmaya dəymədi?

— Yox, — deyə mən cavab verdim. — Heyvan yaralanmışdır. Budur, qan izi. Lakin çəngəl suya düşmüştür.

— Vay, mənim çəngəlim! — deyə Ned Lend bağırdı. — Mənim çəngəlim!

Matroslar yena avarları suya saldılar, sükançı qayıqı su üzünə qalxan çelləyə tərəf döndərdi.

Çəngəli çıxardıqdan sonra qayıq yaralanmış heyvanı izləməye başladı. O, nəfəs almaq üçün herdenbir suyun üzünə çıxırdı. Görünür, yara onu zəiflətməmişdi, çünki çox böyük sürətlə üzürdü. On iki qüvvəti qolla sürüldən qayıq heyvanın dalınca elə bil su üzü ilə üzəyib, hava ilə uçurdu. Qayıq dəfələrlə döqona çatırdı, kanadlı ikinci zərbəni endirməyə hazırlaşarkən, heyvan sürətlə suya cumub təhlükədən uzaqlaşırı.

Ned Lendin hiddət və sabırsızlığını təsəvvürə getirmək olmurdı. O bildiyi bütün ingilis söyüşlərini bədbəxt heyvanın üstünə yağırdırdı. Hətta qurdugumuz hiyləgər planları döqonun poza bilməsi mənənə acıq gəlirdi.

Beləliklə, taxminən bir saat döqonu izlədik. Mən artıq ümidiyi kəsməyə başlamışdım ki, birdən heyvan təqibimizə qarşı intiqam almaq məqsədilə, bizi hücum etmək üçün qayıqa tərəf döndü.

Kanadlı döqonun bu hərəkətinə göz yetirərək:

— Diqqət! — deyə çığrıdı.

Sükançı öz əcaib dilində bir neçə söz dedi. Yəqin bizi ayıq olmağı məsləhət göründü.

Döqon qayıga iyiirmi fut qalmış birdən dayandı və burnunun alt tərəfində deyil, üst tərəfində olan deşiklərlə dərin nəfəs alaraq üstüməz cumdu.

Biz təkəndən özümüzü qurtara bilmədik. Lakin ön tərəfdən endirilən zərbədən yaxa qurtaran sükançının məharəti sayesində, qayıq ancaq yırğalandı və içərisinə bir-iki tona qədər su doldu, sonra suyu boşaltmalı oldu.

Heyvan dişlerini qayıga keçirərək, Afrika şiri balaca cüyürü havaya qaldıran kimi, qayığı sudan qaldırmak istəyirdi. Ned Lend isə qayığın baş tərəfində ayaq üstə duraraq, nəhəng heyvanı çəngəllə dalbadal vururdu.

Hamımız bir-birimizin üstünə yixıldıq. Əgər coşmuş çəngəlcilə fürsət taparaq birbaşa heyvanın ürəyinə zərbə endirməsəydi, bu macəranım ne ilə qurtaracağı məlum deyildi.

Dişlərin xırçılıtı ilə qayığın gövdəsindən qopduğu eşidildi, döqon çəngəllə bərabər suyun dibinə getdi.

Lakin çox keçmədən evvelcə çellək, onun dalınca da döqonun arxası üstə çevrilmiş cəməyə suyun üzünə çıxdı. Qayıq da onu yedəyinə alaraq "Nautilus"un yanına gotirdi.

Döqonun cəməyini bağara ilə güc-bəla "Nautilus"un göyərtəsinə çıxardıq. Çekisi beş min kilogramdan artıq idi.

Cəməyin şaqqlanmasılı bilavasits Ned Lend özü məşğul oldu, o bu işi heç kəsə etmirdi.

Həmin günün axşamı gəmi xidmətçisi döqon etindən gözelcə hazırlılmış xörək verdi. Bu et mənə mal etindən də xoş geldi.

Ertesi gün, fevralın 11-de "Nautilus"un ərzəq anbarı yeni ov ehtiyatı ilə dolduruldu. Bir dəstə qaranquş sualtı gəminin göyərtəsinə qonmuşdu. Onlar Nil qaranquşu idilər. Ancaq Misirdə təsadüf edilən bu qaranquş növünün dimdiyi qara, başı şış və boz, gözlərinin yanı ağ xallı, boyunu, qanadları və quyruğu boz, döşü və qarnı ağ və caynağı qırmızı rəngdə idi. Biz orada bir neçə dütün də Nil ördəyi, üstü qara lələklərlə dolu olan ağbaşlı və ağ boyunlu çöl quşları tutduq. Bu quşların da eti çox lezzətli idi.

"Nautilus" o gün orta sürətlə gedirdi, adama elə gəlirdi ki, onun tələsəcək bir yeri yoxdu. Mən Süveyşə yaxınlaşdıqca, Qırmızı dənizin suyunun daha az şor olduğunu duyurdum.

Günortadan beş saat keçmiş biz şimalda, daş-kəsəkli Ərəbistanın nəhayəti olan və Süveyş körfəzi ilə Əkəbə körfəzi arasında yerləşən Rəs-Məhəmməd burnunu gördük.

"Nautilus" Süveyş körfezinə girdi. Mən Res-Məhəmməd burnu üzərində ucalan hündür bir dağ göürüdüm. Bu, Ərəb dağı idi.

Axşam saat altıda "Nautilus" gah suya dalaraq, gah da suyun üstü ilə üzərək, limanın içərisində yerləşmiş Torun yaxınlığından keçdi. Kapitan Nemonun dediyi kimi, bu limanın suyu qızılıya çalırdı.

Qarantalıq birdən-birə çökdü. Gecənin sükutunu yalnız saqqı quşlarının qayıltısı, dalğaların qayalara çırçıplamasından əmələ gələn gurultu, bir də uzaqdakı paroxodların fit səsləri pozurdu.

Axşam saat sekiz ilə doqquz arasında "Nautilus" bir neçə metr suya daldı. Mənim hesabımı görə, bu saat biz Süveyşin lap yaxınlığında idik.

Salonun pencerəsindən elektrik projektorunun işığı ilə yaxşı işıqlanmış sahil qayalarının dibini göürüdüm. Mənə elə golirdi ki, boğaz get-gedə daralır.

Saat 9.15 dəqiqədə gəmi yenidən üzə çıxdı.

Kapitan Nemonun Ərəbistan tunelini görmək üçün sobrim tüke-nirdi. Qərar tuta bilmədiyimdən, təmiz hava almaq üçün göyərtəyə çıxdım.

Bir azdan uzaqda, bizdən təqribən bir mil yarım aralı, gecə dumanından zoifləşən bir işıq gördüm.

— O üzən mayakdır, — deyə yanımdan bir səs eşitdim.

Mən diksindim və dönüb baxıqdə kapitan Nemonu yanımda gördüm.

— Bu, Süveyşdə üzən mayakdır, — deyə o təkrar etdi. — Bir azdan tunelin ağızına çatacağıq.

— Hesabla tunelin girəcəyi bir o qədər də sadə deyildir? — deyə soruştum.

— Bəli, ora çox qorxulu yerdir. Ona görə də tunelə girərkən, sükan budkasında durub, gəmini şəxsən idarə etməyi bir qayda olaraq qəbul etmişəm. İndi isə, cənab professor, siz aşağıya enməlisiniz. "Nautilus" suya enəcək və bir də Ərəbistan tunelini keçdikdən sonra Aralıq dənizində üzə çıxacaqdır.

Mən kapitan Nemonun dalınca düşdüm. Qapaq bağlandı, rezervuarlar su ilə doldu, gəmi yenidən on metr dərinliyə endi.

Kayuta getməyə hazırlaşdığını zaman, kapitan Nemo məni saxladı.

— Cənab professor, — dedi, — mənimle birlikdə sükan budkasında növbə çəkmək istəməzsinizmi?

— Bunu sizdən xahiş etməyə ürok etmedim, kapitan, — deyə cavab verdim.

— Elə isə gedək. Bu yeraltı və eyni zamanda sualtı üzmə zamanı görülməsi mümkün olan hər şeyi oradan görsə bilərsiniz.

Göyərtəyə çıxan pilləkənin yarısına qədər qalxdıq. Burada kapitan Nemo qapını açdı, biz dar və alçaq bir dəhlizə girdik. Dəhlizin o biri başında, bəlli olduğu kimi, gəminin baş tərəfindən yuxarı qalxan sükan budkası yerləşmişdi.

Sükan budkası altı fut enində və altı fut uzunluğunda, yəni tox-minən Missisipi və Qudson çaylarında üzən paroxodların kayutları boyda idi. Onun ortasında, çarx vasitəsilə gəminin arxa tərəfindəki istiqamət sükanı ilə birləşən sükan vardı. Kayutun dörd divarında olan mərciyeoxşar şüseli pəncərələr, sükançıya hər tərəfi görməyə imkan verirdi.

Budka qarantalıq idi, lakin bir azdan gözlerim qarantalıqla alışdı, sükançının ikiəlli sükandan yapışdığını gördüm. Kapitan Nemo:

— İndi tunelin girocəyini axtaraq, — dedi.

Elektrik naqilləri sükan budkasını maşın şöbəsile birləşdirirdi. Kapitan sükandan ayrılmayaraq, bir sıra şərti işarələrlə istədiyi əmr-ləri verir və gəminin sürətini artırıb-azaldırıdı.

Kapitan Nemo metal düyməni basdı, həmin dəqiqə vintlərin hələnməsi yavaşıdı.

Mən qitenin sarsılmaz ətəyi olan sildirim qranit divara dinnəzəcə baxırdım. Bizdən bir neçə metr aralı olan bu divarın yanı ilə təqribən bir saat yol getdik.

Kapitan Nemo gözünü kompasdan ayırmadan, onun göstərişilə sükançı sükanı çevirir və tez-tez gəminin istiqamətini dəyişdirirdi.

Saat 10.15 dəqiqədə kapitan Nemo özü sükanın arxasına keçdi.

Geniş və dərin bir mağaranın ağızına çatdıq.

"Nautilus" cəsarətlə mağaraya girdi.

Gəminin üzünə çəkilmiş dəmir qeyri-adi bir səsə uguldadı. Bu uğultu, maili olması üzündən Qırmızı dənizin Aralıq dənizinə böyük bir sürətlə axıb gedən suyun sırlıtı idi. Maşınların gəmini var gücü ilə geri basıldıqlarına baxmayaraq, su axını "Nautilus"u özü ilə bərabər gülə kimi irəli aparırdı.

Bu başgicəlləndirici sürətdə, ancaq tunelin divarlarında elektrik projektorundan düşən parlaq zolaqları seçmək olurdu. Ürəyim şiddətə döyüñürdü, onu sakit etmək üçün sinəni əlimlə tutmuşdum.

Saat 11-a 35 dəqiqə qalmış kapitan Nemo sükəni sükançiya verdi ve üzünü mənə çevirərək:

— Biz Aralıq dənizindəyik, — dedi.

Su axınına düşən "Nautilus" iyirmi dəqiqədən az bir müddətdə yerin altı ilə Süveyş bərzəxini keçdi.

ALTINCI FƏSİL

YUNANİSTAN TAQIM ADALARI

Ertəsi gün, fevralın 12-də, hava işıqlanan zaman, "Nautilus" suyun üzünə qalxdı. Mən tələsik göyərtəyə çıxdım.

Bizdən üç mil cənubda, qədim Peluziumun çevrəsi səhər dumamından tutqun görünürdü.

Şiddətli su axımı bizi ani olaraq bir dənizdən digərinə keçirmişdi. Lakin enmeyi asan olan bu tunella, ehtimal ki, eks istiqamətdə, yəni Aralıq dənizindən Qırmızı dənizə keçmək qətiyyən mümkün deyildi.

Səhər saat yeddiyə yaxın Ned Lend ilə Konsel yanına gəldilər. "Nautilus"un rəşadətindən azacıq da olsa maraqlanmayan bu ayrılmaz dostlar bütün gecəni sakitcə yuxulamışdır.

— Hə, cənab professor, — deyə kanadalı rişxənd ilə soruşdu, — bəs vəd edilən Aralıq dənizi hanı?

— Biz onun səthile üzürük, dostum Ned, — deyə cavab verdim.

— Necə? — deyə Konsel səsləndi. — Demək, bu gecə?..

— Tamamilə doğrudur, bu gecə, iyirmi dəqiqənin ərzində biz bu keçilməz bərzəxəndən keçdik!

Ned Lend:

— İnanmaram, — dedi.

— Nahaq yərə, mister Lend, — deyə cavab verdim. — Cənub tərəfdə gördüyüünələr alçaq sahil Misirdir.

— Məni alda bilməzsınız, cənab professor, — deyə inadkar kanadalı etiraz etdi.

Konsel:

— Madam ki, ağam tösdig edir, ona inanmaq lazımdır! — dedi.

— Mən sözümü davam etdirərək dedim:

— Yeri gəlmışkən, Ned, deyim ki, Ərəbistan tunelini kapitanın özü mənə göstərirdi. O, "Nautilus"u dar yoldan keçirərək, mən onun yanında, sükan budkasında durmuşdum.

— Eşidirsizimi, Ned? — deyo Konsel soru.

— Siz uzağı yaxşı görürsünüz, Ned, — deyo əlavə etdim, — sizi aldatmadığımı özünüz də asanlıqla yoxlaya bilərsiniz. Baxın, orada Port-Seid limanı görünmeli dir!

Kanadalı gözlerini göstərilən tərəfə zillədi.

— Dogrudur, — dedi, — siz haqlısınız, cənab professor, sizin kapitan öz işinin ustasıdır. Biz Aralıq dənizindəyik. Yaxşı, gəlin iş-güçümüzən laf vuraq, ancaq elə edək ki, heç kəs bizo qulaq asa bilməsin.

— Mən kanadalının hara daş atlığıni asanca anladım.

— Madam ki, Ned Lend israr edir, hər halda bu barədə danışmaq lazımdır, — deyə mən düşündüm.

Hər üçümüz projektor qoyulan yere gedib eyləşdik.

— İndi sizi dinleyirik, Ned, — dedim. — Bize nə demək istəyirdiniz?

— Menim sözüm çox qısa olacaqdır, — deyə kanadalı cavab verdi.

— Avropaya yaxınlaşırıq, bizi Qütb donizinin dibinə və ya Okeaniyaya sürükləmək fikri kapitan Nemonun başına girməzdən əvvəl, "Nautilus"dan ayrılmağı təklif edirəm.

Boynuma alıram ki, bu barədə kanadalı ilə mübahisə etmək mənə pis gəldi. Mən heç vaxt yoldaşlarının azadlığını sixinti altına almaq istəmirdim, digər tərəfdən mənə bu tezliklə kapitan Nemo-dan ayrılmış arzusu yox idi. Mən onun və gözəl gəmisinin sayosunda hər gün öz biliyimi artırır, dəniz dibinin həyatı haqqında kitabımı yenidən yazar, özüm də bu həyatın inkişafının lap mərkəzində dolasırdım. Okean möcüzələrini bu qədər tam və ətraflı öyrənmək imkəni bir də menin əlimə haradan düşəcəkdir? Əlbəttə, heç yerdən! Ona görə də bizim dövr-aləm tədqiqat səyahətimiz başa çatmadıncı, sualtı gəmini tərk etmək istəmirdim.

— Əzizim Ned! — dedim, — çəkinmədən mənə cavab verin: doğrudanmı, siz bu gəmidə sixılırsınız? Doğrudanmı, sizi bu gəmiyə atan taleyə lənet oxuyursunuz?

Kanadalı sualına birdən-bire cavab vermədi. O, əlini qoynunda çarparlayaraq dedi:

— Söün düzü, bu sualtı səyahət üçün mən heç də heyifsilənmirəm. Vaxt olar, bu səyahəti çox həvəsələ xatırlaram. Lakin bunun belə olması üçün də səyahətimizin qurtarması lazımdır. Bu baredə mənim fikrim belədir!

— Bu səyahət qurtaracaqdır, Ned.

— Harada? Nə vaxt?

— Harada? Bilmirəm. Nə vaxt? Düzgün deyə bilmərəm, lakin onu bilişəm ki, dəniz sonuncu sırrını bizə açıldıdan sonra. Bu dündəyada hər başlanğıcın gec-tez bir sonu olmalıdır.

— Mən ağamlı tamamile şərikəm, — deyə Konsel əlavə etdi.

— Mənca, tamamile mümkünür ki, kapitan Nemo bizimle bütün dəniz və okeanları gözükəndən sonra bizi, sadəcə, çıxarıb atacaqdır.

Kanadalı incimis bir tövrlə dedi:

— Çıxarıb atacaqdır? O bizi çıxarıb atacaqdır, dediniz?

— Sözlərə irad tutmayın, Ned Lend, — deyə söza qarışdım. — Biz kapitan Nemonadan qorxmamalyıq, bu barədə mən Konselle razılaşdırıram. Digər tərəfdən kapitanın bizi könlülli olaraq buraxacağına da ümidi etmək olmaz. Biz "Nautilus"un bütün sırlarını bilirik, bu sırların bizimle birlikdə bütün dünyani dolaşacağına o, çətin icazə verər.

— O halda, bəs siz nəyə ümidi edirsiniz? — deyə kanadalı soruşdu.

— Gec-tez yaranacaq olverişli bir şəraite və bizim ondan neçə istifadə edə biləcəyimizə. Bu şərait, bu gün ola bildiyi kimi, altı aydan sonra da yaranı bilər.

— Hm, — deyə Ned Lend donquydandı. — Lütfən söyləyin görüm, cənab təbiətçi, altı aydan sonra bizim harada olacağımızı əvvəlcədən deyə bilərsinizmi?

— Bəlkə, yenə də burada, kim bilir, bəlkə də Çində olacağıq. Siz bilərsiniz ki, "Nautilus" heyrot ediləcək dərəcədə süretli bir gəmidir. Qaranşış havada və ya sürət qatarı yer üzündə hansı süretlə gedirsa, o da okeanlarda eyni süretlə şığıyır. O, coşqun dənizlərdən qorxmır — buna biz artıq əmin olmuşuq. Kim deyə bilsə ki, altı aydan sonra o yenidən Fransa və ya İngiltərə sahillerinə qayitmayacaq?

— Cənab professor, — deyə kanadalı səslenədi, — sizin dəlilləriniz əsassızdır. Siz daima gələcəkdən danışsınız. "Biz burada olacağıq. Biz orada olacağıq". Mən isə hal-hazırda danışram: "Biz buradayıq, burada olmağımızdan da istifadə etməliyik".

Mən Ned Lendin məntiqi mühakiməsinə qarşı etiraz edə bilmədim, ona görə də özümü bu mübahisədə məglub hiss etdim. Təklifi müdafiə etmək üçün daha əlində heç bir dəlilik yox idi.

— Cənab professor, — deyə Ned sözünü davam etdi, — bir dəqiqlik qeyri-mümkin olan bir şeyi fərz edək. Fərz edək ki, kapitan Nemo özü bize azadlıq təklif edir. Siz bunu qəbul edirsinizmi?

— Bilmirəm.

— Əger bu təklifi ömründə bir daha təkrar etməyəcəyini əlavə etse — o zaman nə edərsiniz?

Men dinmediim.

— Bu baredə dostum Konsel nə düşünür? — deyə kanadalı Konselən soruşdu.

— Konsel bu barədə qətiyyən bir şey deyə bilməz, — deyə flamanlı sakitcə cavab verdi. — O, məsələnin bu və ya digər şəkildə həll olunmasıq qəti surətdə maraqlanınır. Ağası və dostu Ned Lend kimi, o da subaydır. Onu vətənində nə arvadı, nə uşaqları, nə də qohumları gözləyir. O, ağasının yanında qulluq edir və bu qulluğunu atmağa heç də hazırlaşır. O, hüzn ilə bildirməlidir ki, bu məsələnin səsə qoyulmasında iştirak etmək və öz səsi ilə bu və ya başqa təref üçün üstünlük yaratmaq fikrində deyil. Təkbətək vuruşmada yalnız iki adam: bir tərəfdən ağam, digər tərəfdən isə Ned Lend iştirak edir. Hələlik isə Konsel susur və zərbələri hesablaşmaya başlayır.

Konselin nitqini dinlərən, gülümsəməkdən özümü saxlaya bilmədim. Ehtimal ki, kanadalı öz ürəyində Konselin onun əleyhinə çıxmamasından razı idi. O mənə müraciətə dedi:

— Madam ki, Konsel mübahisədə iştirak etmir, bu məsələni biz öz aramızda həll etməli olacağıq. Mən öz fikrimi söylədim. Siz də mənini dinlədiniz. Bu baredə mənə no cavab verə bilərsiniz?

Bir qərara gəlmək lazımdır. Mənim kələk gəlməkdən zəhləm gedirdi.

— Mənim cavabım budur, dostum Ned, — dedim. — Siz mübahisədə mənə qalib geldiniz, ona görə sizin dəlillərinizə qarşı ciddi etiraz edə bilmirəm. Kapitan Nemonun bizi azad edəcəyinə ümidi etmək mənasızdır. Ən kiçik bir ehtiyatkarlıq onu belə təşəbbüsənən yayındır. Lakin yenə ehtiyatkarlıq bizdən tələb edir ki, "Nautilus"u tərk etmək üçün lap ilk fürsətdən istifadə edək.

— Cox gözəl, cənab professor, indi siz ağıllı mühakimə edirsiniz!

— Lakin mənim bir qeydim de vardır, — dedim. — Bu fürsət, doğrudan, müvafiq olmalıdır. Ele olmalıdır ki, bizim birinci qaçmaq səyimiz tam müvəffəqiyyətə nəticələnsin. Çünkü bu səyimiz baş tutmasa, daha heç vaxt belə fürsət ələ düşməz, kapitan Nemo:da qaçmaq niyyətində olmayıüzü heç vaxt bize bağışlamaz.

Ned Lend:

— Bu düzdür, — dedi. — Lakin sizin bu qeydiniz nəinki bugünkü qaçmaq təşəbbüsünə, habelə iki il bundan sonra fikirləşəcəyiniz qaçmaq təşəbbüsüne də aiddir. Bundan şübhə yeri olmayan belə bir nəticə çıxır: qaçmaq üçün müvafiq fürsət ələ düşən kimi, dərhal ondan istifadə edilməlidir.

— Razıyam. İndi deyin görüm, Lend, siz “müvafiq fürsət” nəyə deyirsınız?

— “Nautilus” Avropa sahilərindən birinə yaxın olanda qaranlıq bir gecə.

— Siz üzməklemi xilas olmaq fikrindəsiniz?

— Bəli, əgər “Nautilus” sahile yaxın bir yerdə suyun üstü ilə üzərsə. Yox əgər gəmi suyun altı ilə sahildən uzaq məsafədə üzərsə, onda...

— Bəs onda nə olsun?..

— Belə olduqda, qayiq əla keçirilməlidir. Bunu necə etməyi mən bilirəm. Biz qayığa minərik, vintləri açar və suyun üstüne ələ qalxarıq ki, sükan budkasında oturan sükançı belə bizim qaçmağımızı duymaz.

— Yaxşı, Ned, fürsət əldə etmək üçün göz-qulaq olun. Ancaq unutmayın ki, müvəffəqiyyətsizlik bizi məhv edə bilər!

— Unutmaram, cənab professor!

— Madam ki, hər şey haqqında razılışdır, indi, Ned Lend, sizin layihəniz haqqında nə düşündüyüm bilmək isteyirsinizmi?

— Əlbəttə, cənab professor.

— Mən belə düşünürəm ki, bu fürsət tez ələ düşməyəcəkdir.

— Nə üçün?

— Çünkü kapitan Nemo, ehtimal ki, bizim öz azadlığımızı geri qaytarmaq fikrindən əl çəkmədiyimizi yaxşıca başa düşür, ona görə də Avropa sahiləri yaxınlığında üzdüyümüz zaman, o, aylıq olacaqdır.

Konsel:

— Mən ağamın rəyi ilə razıyam, — dedi.

— Yaşayarıq, görərik, — deye Ned Lend inadla başını silkələyərək ona cavab verdi.

— Yaxşı, — dedim, — daha bəsdir! Artıq bu barədə danışmağa dəyməz. Qaçmaq qərarına gəldiyiniz gün bize də xəbər verin, bizi də sorğu-sualsız sizin ardırınızca gedərək. Biz kor-koranə sizə inanırıq, Ned!

Cox mühüm nəticələr verəcək bu səhəbet bununla bitti.

Buradaca deməliyəm ki, kanadalının təəssüfünə baxmayaraq, hadisələr mənim zənnimin düzgün olduğunu təsdiq etdi. Kapitan Nemonun çoxlu gəmi üzən bu dənizlərdə bize inanmamasındanmə və ya Aralıq dənizində dolaşan müxtəlif millətlərin saysız-hesabsız gəmilerinə rast gelmək istəməməsindənmi, biz, demək olar ki, daima suyun altı ile və sahildən çox aralı gedirdik. “Nautilus” ya, ancaq sükan budkasının sudan çıxacağı qədər yuxarı qalxır, ya da çox dərindən üzürdür. Yeri gəlmışkən deməliyəm ki, biz Yunanistan silsilə adaları ilə Kiçik Asiya arasında iki min metr dərinlikdə belə dənizin dibinə çata bilmirdik.

Dodekanes qrupuna mənsub Karpafos adasının yanından keçdiyimizi, ancaq xəritədə o adanın yerini mənə göstərən kapitan Nemo:dan bildim.

Ertəsi gün, fevralın 14-də mən bir neçə saat Yunanistan silsilə adalarının balıqlarını öyrənməklə məşğul olmayı qət etdim. Lakin mənə bəlli olmayan səbəblərə görə salonun pəncərələrinin taxtası bütün günü kip qapalı qaldı.

“Nautilus”un yolunu xəritədə izləyərək, onun Krit adasına doğru getdiyini gördüm. Mən “Avraam Linkoln” gəmisində olduğum zaman, bu adanın ehalisi türkərin zülmənə qarşı üsyən qaldırılmışdı. Üsyən edən kritlilərin başına nə gəldiğini bilmədim, əlbəttə, dünya ilə hər cür əlaqəni kəsən kapitan Nemo mənə bu barədə heç bir şey deyə bilməzdii.

Axşam salonda kapitan Nemo ilə görüşərkən, bu hadisə haqqında bir kəlmə də olsa danışmadım. Deməliyəm ki, kapitan gözümə qəşqabaqlı və qayğılı göründü. O, adətinə zidd olaraq, gözlənilməden salondakı hər iki pəncərənin taxmasını açmağı əmr etdi. Bir pəncərənin qabağından digərinə keçərək, suya diqqətə nəzər yetirirdi. O nə görmək ümidiində idi? Mən bunu anlaya bilmədim, ona görə yalnız gözümün qabağından şüretlə keçən balıqlara tamaşa etməkə məşğul oldum.

Müxtəlif balıq növləri arasında mən, loru dildə xul balıq deyil qaya balıqlarını gördüm, bu balıqlara çox vaxt Nil deltası yaxınlığında şor suda təsadüf edilir.

Sonra işiq veren öksüz balıqları – spar ailəsinə mənşub daban-balığı adlanan balıqları gördüm. Misirlilər bu balıqları müqəddəs hesab edirdilər. Bu balıqların Nil sularına girməsi böyük dini mərasimlə qeyd edilirdi, çünki bu, adətən, böyük daşqın olacağını, yəni yaxşı məhsul alda ediləcəyini xəbər verirdi.

Yanımızdan bir sürü xeylin balığı üzüb keçdi. Bunlar uzunluğu otuz santimetr olan və bəzi yerlərində qırmızı ləkələr görünən göyümül rəngli şəffaf pulcuqlu, tixi balıqlar idı. Bu balıqlar, ancaq dəniz yosunları ilə qidalanırlar. Bu da onların etinə çox zərif dad verir. Xeylinlər hələ qədim Romada ləzzətli yemək hesab olunurdu və muren balığının manisinden, tovuz beyni və qaranquş dilindən hazırlanmış xurşuştan birlikdə süfrəyə verilirdi.

Bu dənizdə yaşayan balıqlardan biri də mənə qədim Roma dövrünü xatırlatdı. O daima köpəkbalığının yanına gedən balıq idi. Qədim adamların əqidəsinə görə, gəminin onurğasına yapışan bu balaca balıq onu dayandıra biləmiş.

Mən həbələ qədim Yunanistanın müqəddəs sayılan füsunkar anthiac balıqlarını da gördüm. Qədim əqidəyə görə, bu balıqlar divləri yaşıdagı yerindən qovub çıxara bilərmiş. Bu balığın adı anthiac, yəni "çiçək" deməkdir, doğrudan da, bu ad onlara haqlı olaraq verilmişdir, çünki onlarda açıq çohrayidan tutmuş yaqtı rənginə qədər qırmızı rəngin bütün çalarlarına təsadüf etmək mümkündür.

Bu dəniz möcüzəsindən gözümü ayıra bilmirdim. Birdən gözlenilməz bir mənzərə məni heyrləti saldı. Suyun altında belində dəri çantası olan bir dalğıcı gördüm. Bu, diri adam idi. O gah suyun üzünə qalxır, gah da suya batırı.

Mən kapitan Nemo ya tərəf dənərək heyəcanla səsləndim!

– Yəziq boğulur! Nə olursa olsun, onu xilas etmek lazımdır!

Kapitan Nemo mənə cavab verməyərək, tələsik pəncərəyə yaxınlaşdı.

Dalğıcı yenidən suya baş vurdur, gözlərini şüşəyə zilləyərək bize baxdı.

Məni an çox heyrləndirən şey o idi ki, kapitan Nemo ona nə isə işarə etdi. Dalğıcı cavab olaraq başını törpədi və dərhal suyun üzünə qalxaraq, bir daha qayıtmadı. Kapitan Nemo:

– Ondan narahat olmayın, – dedi. – O, Matapan burnunda yaşayın ve "Balıq" ləqəbini daşıyan Nikolaydır. Yunanistan silsilə adalarının hər yerində onu tanıyırlar. Gözəl dalğıcıdır! Su onun vətənidir. O, arasıksılmadən bir adadan digərinə və bəzən Kritə qədər belə üzərək, vaxtinin çoxunu suda keçirir.

– Siz onu tanımırsınız, kapitan Nemo?

– Niyə də tanımıram, cənab Aronaks?

Bunu deyərək kapitan salonun dəvarlarında qayırılmış dolaba yaxınlaşdı. Dolabin yanında bir dəmir sandıqça, sandıqçanın qapağı üstündə isə mis bir lövhə var idi. Lövhənin üzərində "Nautilus"un devizi olan "Hərəkət edən şəydə hərəkət edən" sözləri və onun birinci herfi "N" qazılmışdı.

Kapitan Nemo artıq mənə fikir verməyərək dolabı açdı. Onun içində çoxlu tökmə metal parçası vardi.

Bunlar qızıl idi.

"Nautilus"da bu qədər metal haradandır? Kapitan Nemo qızılı haradan tapmışdı və indi bunları nə etmək istəyir?

Mən bir kəlmə belə danışmadan baxırdım.

Kapitan Nemo qızıl parçalarını dolabdan çıxararaq sandıqçanı ağızınadək doldurdu.

Mənim hesabımı görə, oraya texminən beş milyon frank qiymətində min kiloqrama yaxın qızıl yiğdi.

Kapitan sandıqçanın qapağını örtdü və onun üzərinə, mənə elə gəlir ki, yeni yunan dilində ünvan yazdı.

Bundan sonra kapitan Nemo komandanın kubrikinə çekilmış elektrik zənginin düyməsini basdı, səkkiz nəfər matros gəlib, sandığı çox çətinliklə də olsa, salondan sürüyüb çıxardı.

Mən sandığın bağara vəsítəsile dəmir pilləkənlərlə göyərtəyə neçə çıxardıqlarını eşidirdim.

Bu vaxt kapitan Nemo mənə tərəf döndü:

– Siz nə dediniz, cənab professor? – deyə soruşdu.

– Mən heç nə demədim, – deyə cavab verdim.

– Elə isə gecəniz xeyr qalsın!

Bu sözlərlə kapitan salondan çıxdı.

Mən son dərəcə maraq içində kayutuma qayıtdım.

Nahaq yera yuxulamağa cəhd edirdim. Dalğıcın görünüşü ilə qızıl dolu sandıq arasında məntiqi bir əlaqə tapa bilməməyim mənə çox eziyyət verirdi.

Bir azdan əmələ gələn yüngül yırğalanmadan, "Nautilus"un su üzünə çıxdığını anladım.

Sonra göyərtədə ayaq səsləri eşitdim. Başa düşdüm ki, qayığı yuvasından çıxararaq suya salırlar. Qayıq "Nautilus"un gövdəsinə toxundu, sonra səs kəsildi.

İki saatdan sonra yenidən səs eşidildi. Qayığı dənizdən çıxarıb öz yuvasına bərkidirdilər. Sonra "Nautilus" yenidən suya endi.

Demək, milyonlarca qiyməti olan qızıl, sandıqçanın üstüne yazılışı üvan üzrə, yerinə çatdırıldı. Lakin qıtənin hansı nöqtəsinə? Kapitan Nemonun müxbiri kim idi?

Gecəki hadisələr səhər mən Konsele və Ned Lendə danışdım. Bu hadisələr yoldaşlarımı da menim kimi təccübəldirdi.

— Lakin o bu milyonları haradan alır? — deyə Ned Lend soruşdu. Mən bu suala cavab verə bilmədim.

Səhər yeməyindən sonra mən salona gedib işləməyə başladım. Axşam saat beşə qədər ara vermədən gündəliyimi yazdım. Birdən-birə mənə isti oldu.

Jaketimi çıxardım ki, bir qədər sərinləşim, lakin bu az kömək etdi. Nəfəs almaq hər dəqiqə çətinleşirdi.

Bu izahedilməz bir şey idi: biz tropikdən çox uzaqda idik, bunan başqa suya dalmış "Nautilus" xarici havanın hərarətini hiss edə bilməzdi. Manometrin əqrəbinə baxdim: biz altmış fut dərinlikdə üzürdük.

Mən işimə davam etməyə çalışırdımsa da, lakin hərarət getdikcə artır və dözlülməz olurdu.

"Bəlkə, gəmidə yanğın var" — deyə düşündüm.

Salondan çıxməq istəyirdim ki, birdən kapitan Nemo göründü. O birbaşa termometrə tərəf getdi, civə sütununa baxdı və mənə tərəf dönrək:

— Qırx iki dərəcədir! — dedi.

— Mən bunu hiss edirəm, kapitan, — deyə cavab verdim. — Əgər hərarət bir qədər də yüksəlsə, işimiz pis olacaqdır.

— Yox, cənab professor, hərarət yalnız biz istədiyimiz zaman yüksələ bilər.

— Demək, siz hərarəti istədiyiniz kimi artırıb-əskildə bilərsiniz, eləmi?

— Xeyr, mən hərarəti yüksəldən mənbədən uzaqlaşar və ya ona yaxınlaşa bilirəm.

— Demək, o mənbə "Nautilus"dan kənardadır?

— Aydın işdir. Biz qaynar suda üzürük.

— Doğrudanmı, belədir? — deyə soruşdum.

— Özünüz mühakimə edin.

Pəncərənin qapaqları açıldı, "Nautilus"un ətrafında tamamilə ağ su gördüm. Kükürdülü buxar, sanki qazanda qaynayan suyun üstüne çökürdü. Əslimlə şüşəye toxundum, şüşə elə isti idi ki, mən dərhal əlimi çəkməyə mecbur oldum.

— Biz haradayıq? — deyə soruşdum.

— Santorin adasının yanında, cənab professor, — deyə kapitan cavab verdi. — Daha düzgün bilmək istəsəniz, Nea-Kammenini Palea-Kammenidən ayıran boğazda. Mən bu nadir hadisəni — sualtı vulkanın püşkürməsini — size göstərmək istəyirdim.

— Mən isə elə düşünürdüm ki, — dedim, — yeni adaların əmələ gəlməsi çıxdan qurtarmışdır.

— Vulkanlı yerlərdə heç bir hadisəni başa çatmış hesab etmək olmaz, — deyə kapitan Nemo cavab verdi. — Axi Yer kürəsi əvvəlki kimi yenə od ilə doludur. Əgər tarixçi Kassiodor və Pliniyə inanımlı olsaq, bu yaxınlarda bu adaların əmələ gəldiyi yerdə, eramızın on doqquzuncu ilində yeni ada — Teyya adası zühhura çıxmışdır. Sonra ada dalğalar altında yox olmuş, altmış doqquzuncu ildə yenidən zühhura çıxmış, bir müddət qalmış, sonra yenə birdəfəlik itibar etmişdir. O vaxtdan indiyədək burada vulkan fəaliyyəti tamamilə dayanmışdır. Lakin 1866-ci il fevralın 3-də Nea-Kammeninin yaxınlığında, kükürdülü buxar buludları arasında, su altında gözənlənilmədən yeni adacığ yüksəldi. Onu Georç adacığı adlandırdılar. Fevralın altısında o, Nea-Kammenilə birləşdi. Bundan yetdi gün sonra, fevralın on üçündə sudan bir adacığ da — Afroesa adacığı çıxdı. Bu adacığ Nea-Kammenidən on metrlik dar bir boğazla ayrıldı. Bu nadir hadisə baş verərkən, mən təsadüfen bu sularda idim və bu hadisənin bütün mərhələlərini seyr etdim. Afroesa adacığı təxminən girdə olub, diametri üç yüz fut, hündürlüyü isə otuz futa qədər idi. O, içərisində feldşpat parçaları olan şüşəyəoxşar, qara lavadan ibarətdi. Nəhayət, martin onunda Nea-Kammenin yaxınlığında dənizdən sayca üçüncü olan daha kiçik bir adacığ — Reka adacığı çıxdı. Sonra bu adacıqların hər üçü bir-birilə bitişdi.

— İçərisində olduğumuz bu boğaz nə boğazıdır? — deyə soruşdum.

— Budur, — deyə kapitan Nemo xəritədə onun yerini Yunanistan taqım adaları arasında göstərərək cavab verdi. — Görürsünüz mü, mən xəritəyə yeni adacıqlar əlavə etmişəm.

— Yəqin, bir zaman bu boğazın da dibi sudan kənara çıxacaqdır, elemi?

— Tamamilə mümkündür, cənab professor, çünki 1866-ci ildən bəri Palea-Kammenidəki müqəddəs Nikolay limanının qarşısında səkkiz yeni adacık əmələ gəlmışdır. Buradan aydın olur ki, yaxın zamanlarda Nea-Kammeni ilə Palea-Kammeni birləşəcəkdir. Sakit okeanda yeni adaların meydana çıxmazı mərcanların işi olduğu halda, bu sularda yeni adalar vulkan nəticəsində əmələ gelir. Görürsünüz mü, cənab professor, su altında hayat bir an belə dayanmadan necə qaynayır!

Mən yenidən pəncərəyə yanaşdım. "Nautilus" hərəkət etmirdi. Hərəkat dözlülməmiş olsun. Su bir növ dəmir duzunun qarışması nəticəsində ağ rəngdən qırmızı rəngə çevrilmişdi.

Süşələrin gəmiyə kip bərkidildiyinə baxmayaraq, yenə də salon boğucu kükürd qoxusu ilə dolmuşdu. Suda qırmızı işıq mənbələri gördüm, bu işıq o qədər parlaq idi ki, onun qarşısında projektorumuz şüaları sönük görünürdü.

Məni ter aparıv və nəfəsim kəsilirdi. Hiss edirdim ki, bir neçə dəqiqə də keçsə, istidən lap bişəcəyəm!

— Bu qaynar suda bundan artıq qalmaq mənasızdır, — deyə kapitan müraciət etdim.

— Bəli, bu ehtiyatsızlıq olardı, — deyə kapitan cavab verdi.

O, düymələrdən birini basdı. "Nautilus" yeniden yola düzəldi və içərisində qalmaq ölümümüze səbəb ola biləcək bu cəhənnəmdən sürətlə uzaqlaşdı. On beş dəqiqədən sonra dənizin üzündə acıgöz-lükə təmiz hava tənaffüs edirdik.

Menim başıma belə bir fikir gəldi ki, əgər Ned Lend qaçmaq üçün bu yeri seçsəydi, biz diri-dirisi bişərdik...

Ertəsi gün, fevralın 16-da "Nautilus" Matapan burnuna dənə-rək, Yunanistan silsilə adalarından ayrıldı.

YEDDİNCİ FƏSİL

ARALIQ DƏNİZİNİ QIRX SƏKKİZ SAATDA

Qədim yəhudilərin "Böyük dəniz", qədim yunanların "Dəniz", qədim romalıların "Bizim dəniz" adlandırdıqları, dövri portagal, aloe, kaktus, dəniz şam ağaclarından ibarət çiçəklə bağlar və hündür dağlarla əhatə olunmuş, mərsin ötri saçan təmiz havası ilə şöhrət qazanmış mavi Aralıq dənizi qədim zamanlardan bəri odla su arasında gedən mübarizə meydانıdır. Neptun və Pluton¹ burada dün-yaya hakim olmaq uğrunda bir-birilə mübarizə edirlər.

Aralıq dənizi haqqında Mişle belə yazar: "İqlimi dünyada ən gözəl sayılan Aralıq dənizi sahilərində insan yeni qüvvə və sağlamlıq kəsb edir". Lakin iki milyon yüz min kvadrat kilometr sahəsi olan və gözəlliyi ilə şöhrət tapmış bu su hövzəsinə mən ancəq ötəri görə bildim.

Mən kapitan Nemonu dindirmək yolu ilə dəniz haqqında öz ötəri təəssüratımı tamamlaya bilmədim, çünki bu əsrarəngiz adam bütün Aralıq dənizini keşdiyimiz müddətdə, bir dəfə də olsun gözə görünümdə. Yeri gəlmışkən deməliyəm ki, biz çox böyük sürətlə gedirdik, "Nautilus" iki gündə suyun altı ilə iki min dörd yüz kilometr yol getmişdi. Fevralın 16-da Yunanistan arxipelaqından çıxdığımız halda, fevralın 18-də dan yeri ağararkən Cəbəlüttarıq boğazına keçdik.

Kapitan Nemonun bu dənizi sevmədiyi mənə aydın idi, çünki bu dəniz her tərəfdən, onun qaçılığı torpaqla əhatə olunmuşdu. Kim bilir, belə ki bu denizin dalğaları və küləkləri onda acı xatırələr doğurur və ya daha pisi, qaytarıla bilməyen itkilər haqqında onu heyif siləndirirdi? Belə də onu əsəbləşdirən şey, okeanlarda olduğu kimi, burada sərbəst və müstəqil üzməyin mümkün olmaması və bir-birinə yaxınlaşan Avropa ilə Afrika sahiləri arasında "Nautilus"un üzmesi üçün yerin dar olması idi.

Nə olursa olsun, her halda biz saatda on iki lye və ya qırx səkkiz kilometrik sürətlə gedirdik. Aydın işdi ki, Ned Lendə qaçmaq fikrindən el çəkmək lazımdı, hərçənd bu məcburiyyət ondan ötrü kədərli idi. Saniyədə on iki-on üç metrlik sürətdə o, qayıdan isti-

¹ Yunan əsatirində Pluton — yeraltı dünya allahı, Neptun — dəniz allahıdır.

fadə edə bilməzdi. Bu, eyni sürtə gedən qatardan atılmağa bənzəyirdi ki, buna cəsarət edən qoçağı bu sıçrayış, zərərdən başqa heç bir xeyirli şey vəd etməzdi. Bundan başqa "Nautilus" hava ehtiyatını təzələmək üçün indi, ancaq gecəyarısı suyun üzüne çıxırdı, qalan vaxtlarda isə kompasın və laqın göstərişlərinə əsasən gedirdi.

Ona görə də sürət qatarının sərnişini, kupesinin pəncərosindən nə görürsa, mən, də Araq dənizində eyni şeyi, yaxındakı yerləri deyil, ancaq uzaq üfüqləri gördüm.

Bununla belə Konsel ilə mən, güclü üzgəcləri sayəsində "Nautilus"la az bir müddət yarışa bilən bir neçə Araq dənizi balığını seçə bildik.

Biz saatlarla salonun pəncəresi qarşısında duraraq, müşahidə aparırdıq. O zaman yazdımım ötəri qeydlər, indi bu suların ixtiologisi¹ haqqında ümumi şəkildə bir nəticə çıxarmaq üçün lazımi imkan yaradırdı.

Araq dənizində yaşayan balıqlardan bir qismini nisbotən daha yaxşı və daha çox müşahidə etdiyim halda, digərlərini ötəri gördüm, bəzilərini isə gəmimizin böyük sürtə getməsi üzündən heç gərə bilmədim.

Onları bu xəyali təsnifata uyğun olaraq təsvir etməyimə icazə verilsəydi, belə təsnifat mənim ötəri təəssüratımı daha düzgün əks etdirirdi.

Elektriklə yaxşıca işıqlandırılmış su qatlarında, demək olar ki, bütün danızlarda yaşayan bir metr uzunluqda nazik ilanbalıqları qıvırlırdı. Cavanlarında üzəri ince, qocalarında isə iri və iti tikanlarla örtülü, dərisi kələ-kötür, eni beş futa qədər olan tikanlı skatlar, su axınının apardığı böyük yaylıqlar kimi suda yayxalanırdı. Skatların müxtəlif növləri suya elə sürtət batıb çıxırdılar ki, qədim yunanların onlara dəniz qartalı loqabı verməkdə haqlı olub-olmadıqlarını və ya müasir dənizçilərin onlara verdiklori siçovul, quru qurbağası və şöppərə adlarının daha uyğun olduğunu yoxlaya bilmədim.

Balıqlıqalar üçün xüsusən qorxulu olan delfin, köpəkbalıqları ailəsinə mənsub siyənəyə oxşar köpəkbalıqları sürtət üzmeklə bizimlə yarışdırdı. Biz burada selyaxı dəstəsinə mənsub köpəkbalıqları böləməsindən, sekkiz fut uzunluqda və daha iri olan dəniz tülkülerini

gördük. Bu dəniz heyvanları son dərəcə iy bilmək qabiliyyətinə malikdirlər, bunların beli və yanları abı, bədənlərinin aşağı hissəsi isə ağımtılı lokelidir.

Daha sonra spar balıqları ailəsindən olan dülər balıqlarına rast geldik; bunlardan bozilərinin uzunluğu yüz otuz santimetrə qədərdi. Dülər balıqları gümüşü-lacivərdi doriləri ilə par-par parıldayırdı, sarı rəngli üzgəcləri isə onlara ayrıca bir gözəllik verirdi.

Iki-üç metr uzunluqda olan gözəl uzunburun balıqlar salonun pəncəresinə tərəf boylanır və bizimlə ayaqlaşa bilməyərək geri qalırdılar, biz onların qohvayı rəngdə xırda lokələri olan mavimtraq bellərini aydın gördük. Uzunburun balıqlar zahiron köpəkbalıqlarına oxşayırlarsa da, qüvvəcə onlara qata bilmirlər, ömrülorının çox hissəsini dənizdə keçirən bu balıqlar, ancaq yaz vaxtı Volqa, Dunay, Po, Reyn, Luara və Oder çaylarının axını ilə mübarizə edərək, çay yuxarı qalxırlar. Onlar siyənək, balamut və başqa xırda balıqlarla qidalanırlar.

Lakin Araq denizi sularında yaşayan heyvanlardan beli qaramılıgöy, döşü zirehi-mavi, gümüşü-ağ rəngli lokələrlə örtülmüş, yanları və qarnı bozumtul rəngdə olan tuns balıqlarına daha çox bələd oldum. Tuns balıqları haqqında nağıl edirək ki, onlar gəmilərin yanına gedərək, onun kölgəsində özlərini tropik günəşinin yandırıcı şüalarından qoruyurlar. Vaxtilo Laperuzun gəmisini müşayiət etmələri, bu nağılin doğru olduğunu sübut edir. Bu balıqlar saatlarca "Nautilus"un yanı ilə üzər və ondan bir santimetr belə geri qalmırdılar.

Mən sanki sürət yarısında iştirak etmək üçün töbüt tərəfindən xüsusi olaraq yaradılmış bu balıqlara tamaşa edib lozzət alırdım: onların başı kiçik və enli olub, iyəoxşar bədənləri üç və hətta dörd metrə yaxındır. Döşləri və quyrıq üzgəcləri çox güclüdür. Bəzi köçəri quşlar kimi tunslar da borabəryanlı üçbucaq şəklində düzülər üzür-dülər. Bu düzülüşə əsasən, qədim adamlar tunsların həndəsəni və strateji ünsürləri bildiklərini iddia edirdilər.

Bununla belə bu "alimlik" onları Provans balıqçılarından xilas edə bilmirdi, qədim Propontida və İspaniya əhalisi kimi Provans balıqçıları da tunslara yüksək qiymət verirlər. Hər il Marsel balıqçılarının toruna bu gözəl balıqlardan yüz minlərlə düşür.

Əger mən belibuyuzluları, dəniz ayıqlarını, ay balıqlarını, sandıq balığını, siyənəyi, xul balıqları, xani, levrək, qılinc balıqlarını,

ferin ve iyne balıqlarını, ançousları ve Aralıq denizine xas olan yüzlerce başqa balıqları müşahidə edə bilmirdim, bu xüsusda məni yox, bu yerləri ox kimi ötbük keçən "Nautilus"un başgicəlləndirici sūrotun təqsirləndirmek lazımdır.

Dəniz məməlilərinə gəlince, mənə elə geldi ki, Adriatik denizi yanından keçdiyimiz zaman iki kaşalot, sonra bir neçə delfin və nəhayət, rahib deyilən və doğrudan da dominikali rahiblərə oxşayan, ancaq boyu cəmi üç metr olan altı dənə suiti gördüm.

Konsel, altı fut enində nəhəng bir tisbağa görə bilmədi, onun çanağında uzununa yeddi təpəcik və ya qabırğı var imiş. Bu tisbağanı şəxşən görmədiyimə tövəssüf etdim, çünki təsvira görə, bu tisbağa ehtimal ki, çox nadir olan derili tisbağaldan biri imiş.

Zooftitlərdən mən bir neçə saniyə ərzində, salonun pəncərəsinə yapışan qəşəng bir qaleolyar görə bildim. O, şaxələnmüş gözəl bir lise oxşayırırdı, son dərəcə inca şaxələri heyət ediləcək qədər zərif çeşni emələ gətirirdi, belə bir çeşnini Flandriya qadınlarından heç biri toxuya bilməzdi. Bədbəxtlikdən mən bu gözəl zoofiti tuta bilmədim.

Əgər "Nautilus" həmin gün, fevralın 16-da, axşam birdən-birdə sürətini azaltmasayıd, ehtimal ki, mən Aralıq dənizində bir dənə də olsun zoofit görməyəcəkdir.

"Nautilus"un sürətini azaltması belə bir şəraitde olmuşdu.

Biz Siciliya ilə Tunisin arasında gedirdik. Bu dar yerdə dənizin dibi birdən-biro dikəlir. Burada sualtı sıra dağların zirvəsi vardır. Bu zirvə üzərindəki su təbəqəsinin qalınlığı güclə on yeddi metr olardı. Halbuki, bu yerin hər iki tərəfində dərinlik taxminən yetmiş metro bərabərdir. Bu sualtı bəndə toxunmamaq üçün "Nautilus" ehtiyyatlı hərəkat etməli idi.

Mən xəritədə Konsela bu sualtı qayaların yerini göstərdim. O da:

— Ağamın icazəsilə qeyd etmək istəyirəm ki, bu sıra dağlar, zənnimcə, Avropanı Afrika ilə birləşdirən bərzəkdir, — dedi.

— Haqlısan, əzizim. Bütün Siciliya boğazının yolunu kəson odur. Smitin tədqiqatı göstərir ki, bu qızılər vaxtılı Addar burnu ilə Mar-sala arasında bərk torpaq zolağı ilə birləşmişdi.

Konsel:

— Buna həvəsle inanıram, — dedi.

— Əlavə edim ki, Cəbəlütürk ilə Seuta arasından da belə bir bənd keçir. Qədim geoloji dövrdə bu bənd Aralıq dənizini tamamilə bağlayırdı.

— Əgər, — deye Konsel sözə başladı, — günlərin birində güclü bir vulkan tekanı bu bərzəxləri yenidən sudan qaldırasa...

— Belə güman azdır, — deye onun sözünü kəsdim.

— Ağamın icazəsilə fikrimi tamamlayım: əgər belə bir hadisə baş verərsə, Süveyş berzexini qazımaq üçün o qədər əmək sərf etmiş Lessense yazığım golur.

— Əlbət, Konsel, lakin son narahat olmaya bilərsən, — belə hadisə baş verməz! Yeraltı odun gücü tədricən azalır. Yer kürösünün ilk çağlarında hədsiz-hesabsız olan vulkanlar bir-birinin ardınca sönürlə, yeraltı hərarət zəifləyir, planetimizin bədbəxtliyindən yerin torpaqları qatlarının hərarəti əsrden-əsrə azalır, halbuki, bu hərarət bizim planetimiz üçün həyat monbəyidir...

— Bəs günəş...

— Tekcə günüş kifayət edə bilməz, Konsel. Günəş meyitə istilik qaytarı bilərmə?

— Zənnimcə, yox.

— Odur ki, dostum, uğursuz günlərin birində yer soyumuş meyitə çevriləcəkdir. O çıxdan öz həyat istiliyini itirmiş bir ay kimi kim-səsis olacaqdır.

— Bu vəziyyət neçə əsrden sonra olacaqdır? — Konsel soruşdu.

— Bir neçə yüz min ildən sonra, — deye cavab verdim.

— Belə olduqda, əgər Ned Lend bizim sualtı səyahətimizə mane olmasa, bu səyahəti başa çatdırı bilərik.

Yerin gələcəyi haqqında arxayınlaşan Konsel, "Nautilus"un orta sürelə getməsindən istifadə edərək, yenidən sualtı həyatı müşahidə etməyə başladı.

Orada, vulkandan əmələ gəlmış qayaların üzərində, bugen vil meduzası, holotur sünərələri, göyqurşaqının bütün rongörənin çalan dəniz xiyarları, eni bir metrə qədər olan və purpur rəngi ətrafindakı suya qırımlıq verən səyyar komatullar, uzun saplaqlı su lalələri, əti yeyilən müxtəlif midiyə növləri, zeytuni qollardan ibarət uzun saçılıqlı örtülü girdə lövhələri, boz ayaqlı yaşıl su lalələri vardi.

Konsel molyusklar üzərində müşahidə aparmaqla möşələ oldu və bir çox darağaoxşar pektunkulus nümayandələri, bir-birinin üstüne qalaqlanmış spondililər, dəniz kopənəyi adlanan sarı üzgəclə, şösfəf qapaqlı şallar, ilbizlər, dəniz doysanı adı ilə moşhur olan aplilzilər, əti yeyilən ürəyəoxşar molyusklar, baliqqlaşlıları, qiymotlı sodəflə

döşənmış doniz seyvanı, Langedokda istridiyadan daha lozzotlı yemək hesab edilən midiyalar, üçbucaqlı donasiyalar, doniz xurmaları, zolidllor, aqagomırlor, sargacalar, sincarilar vo bir çox başqa növler saydı. Lakin Konsel öz işini qurtara bilmədi, çünki "Nautilus" Siciliya boğazından keçdiyindən sonra yenə do ovvolki süroti ilə getməyə başladı.

Ölvida, molyusklar, zoofitlər, bugumayaqlılar! Yummuzdan kələg kimi keçən bir neçə iri balıqdan başqa, salonun poncorosindən artıq heç bir şey görmək mümkün deyildi.

Fevralın 17-si gecəsi Aralıq donizinin ikinci körfəzində daxil olduq. Bu hövzənin on dorin yeri üç min metrdən artıq deyildi. Burada "Nautilus" gözləniləndən suyun dibinə cumdu.

Lakin bizi burada tobiotin xariqoları deyil, hom hoyəcanlanırdı, hom do kədərləndirən bir sohne gözəyirdi. Biz Aralıq donizinin böyük fəlakətlər və gomi qızaları baş verən hissəsində idik. Cozaırla Provans sahilləri arasında no qədər gomi tolof olduğunu və ya xəbərsiz itdiyi hesablamaq çətinidir.

Aralıq donizi, Sakit okeanın ağlasığınmayan onginlikləri qarşısında göl kimi bir şeydir. Lakin bu göl sıltaq və özbaşmadır, suları adadıcı və doyışdır: bu gün onun gözqəməşdürücü mavi dalğaları arasında üzən xırda gəmilərə layla çalıb oxşadığı haldə, sabah coşraq, güclü dalğalarının endirdiyi aramsız zərbələri ilə on böyük gəmini belə parçalayıb talaşaya çevirir.

Dərin su qatlarda səroto üzerkən, gözümüz qabağından no qədər mehv olmuş gomi golib keçdi! Çoxdan bəri donizin dibində qalan gəmilər morcan cöküntüləri ilə örtülmüşdə, bu yaxınlarda qozaya uğrayanları isə ancaq pas basmışdı.

Bütün yolumuz uzunu donizin dibinə lövborlər, toplar, avar valları, maşın hissələri, sınmış silindrər, partlamış qazanlar, bozi yerdə isə bütöv gomi gövdələri serilmişdi. Bu gəmilərin bozisi ağızı yuxarı donizin dibinə çökmüşdə, bir parçası da kolləməyallaq çevrilmişdi.

Bu gəmilərin bir qismi toqquşma nəticəsində, bir qismi do qaya-lara çırpılaraq mehv olmuşdu. Mən suyun dibində düz şaquli oturmuş gəmilər də gördüm. Onların dor ağaclarına və göyərtə avadanlığına heç bir zərər toxunmamışdı... Onlar sanki açıq donizdə lövbor salıb, hərəkət omrı gözleyirdi.

"Nautilus" onlarm yanından keçərkən, projektorun işığı ilə onları işıqlandırırdı, adama elo golirdi ki, indicə gominin bayraq doruna bayraq qaldırılaraq qırıldan golon gomi salamlanıcaq və onu: "Sofra-n uğurlu olsun!" deyiləcəkdir...

Lakin bayraq qaldırılmırıldı; bu doniz qobiristəndə ölüm və sükut hökm-forma idi...

Mon görürdüm ki, "Nautilus" Cobolüttəriq boğazına yaxınlaşdıqən, donizin dibinə sorılmış kədərlər gomi qalıqlarının qodori gedə gedə artırdı. Avropa və Afrika adaları gedidəkə bir-birinə yaxınlaşdırırdı, bu yerlərdə gomi toqquşmalarının da sayı sərotdə artardı. Mon burada domirdən olan bir çox gomi gövdələri, dikino duran və böyrü üstü düşmüş fantastik heyvanlara oxşayan paroxod qalıqları gördüm.

Yanı çarxlı paroxod daha ağır tosır bağışlıdı: onun böyrü tama-milo səkilmiş, bacaları oyılmış, çarxlarından yalnız əzik-üzük skelet qalmışdı, sükəni gomidən ayrılbən domir zoneirdən asılı qalmışdı, gövdəsinə pas yemişdi... Bu paroxodda no qədər adam tolof olub-muş? Bu dəhşətli qozamı nağıl etmək üçün neçə adam sağ qala bilmişdi? Kim bilir, bolko dalğalar, qısqançlıdan öz sərrini tama-milo gizləmişdi...

Başında elo fikir gəldi ki, bolko bu paroxod iyirmi il bundan ovvəl, anlaşılmaz sərotdə yox olması dünyamı heyocana gotırıb "Atlas" paroxodusudur.

Aralıq donizinin sirləri haqqında, bunca sorvətlər basdırılan və bu qədər insani ölüm ağışuna alan bu böyük qobiristən haqqında no dəhşətli kitablar yazmaq olardı!

Hər şeyə qarşı laqeyd olan "Nautilus" öz sualtı yerişini sərotdə davam etdirirdi. Fevralın 18-do gecə saat üçdə Cobolüttəriq boğazının girocayıno çatdıq.

Orada iki axın var: Atlantik okeanının sularını Aralıq donizinə getirən və çoxdan bəri məlum olan yuxarı axın və ona müqabil olub da varlığı montiqi yol ilə sübut edilən aşağı axın.

Doğrudan da, Atlantik okeandən suyun daima axıb golmosı və bu doniz çoxlu çayların axması nəticəsində Aralıq donizinin soviyyəsi ildən-ile yüksəlməli idi, çünki müəyyən edildiyinə görə onu müvəzəndə saxlamaq üçün tezəkə buxarlanma kifayət deyildir. Hal-hazırkı bu soviyyə yüksəlmir, demək, mütlöq Cobolüttəriq boğazının

lap dibi ilə gedən və Aralıq dənizinin artıq suyunu Atlantik okeana aparan ikinci axının olduğunu fərəz etmək lazımdı.

Bunun həqiqətdə da belə olduğu məlum oldu. "Nautilus" bu köməkçi axından istifadə edərək, dar boğazdan sürətli keçdi.

Gözəl Herkules məbədinin xarabaları birce saniyeliyə gözünmə göründü. Bu məbəd, Pliniyo və İbn Sinaya görə, üzərində həmin məbədin tikildiyi ada ilə birlikdə suya çökmişdə. Biz bir neçə dəqiqədən sonra suyun üzünə çıxdıq, bura artıq Atlantik okean idi.

SƏKKİZİNCİ FƏSİL

VİQO LİMANI

Atlantik okean! Səthi iyirmi beş milyon kvadrat mil olan əngin su düzəngahı! Bunun uzunluğu təqribən doqquz min mil, eni isə orta hesabla iki min yeddi yüz mildir.

Bu böyük dəniz qədim zamanlarda, demək olar ki, heç məlum deyildi. Ancaq karfagenlər, o qədim zamanın hollandiyahıları, ticaret məqsədilə dənizləri dolaşarkən, Avropa və Afrikanın qərb sahil-lərini hərənləb keçirdilər!

Bu okeanın girintili-çixıntılı sahilləri dünyadan on böyük çayları olan Müqəddəs Lavrenti, Missisipi, Amazon, La-Plata, Orinoko, Niger, Elba, Luara və Reyn çaylarının ağızı ilə kəsik-kəsik edilmişdir. Dünyanın ən mədəni və ən vəhşi ölkələrini suvaran bu çaylar öz sularını Atlantik okeana axıdır. Sularını hər istiqamətdə bütün ölkələrin və bütün xalqların gəmiləri yarıb keçən bu əzəmətli dəniz, sayyahları qorxuya salan iki burunla — Qorn və Bur burnu ilə nəhayətlənir.

"Nautilus" üç ay yarımda on min lyeyə yaxın — təxminən yer ekvatoru qədər — yol getdikdən sonra öz iti forşteveni ilə Atlantik okeanın sularını yarırıdı. O indi hara gedirdi? Geləcək bizi nə kimi gözlənilməz hadisələr hazırlayırdı?

"Nautilus" Cəbəlüttaşıq boğazını keçdikdən sonra açıq okeana istiqamət aldı. O yenidən suyun üzünə qayılmış və biz yenə də təmiz havada hər gün gəzmək imkanı olda etmişdik.

Gəmimiz ilk dəfə suyun üzünə çıxan kimi mən, Ned Lend və Konselin müşayiəti ilə tolosik göyərtəyə qalxdım.

Bizdən iyirmi mil məsafədə, conub-qərb tarəfdən İspaniya yarımadasının qurtaracağı olan Müqəddəs Vinsent burnu üfüqdə çətinliklə görünürdü.

Güclü cənub külüyi xoşa gəlməyən bu dənizdə bərk dalğa əmələ getirmişdi. "Nautilus" şiddetlə yırğalanırdı. Uzun müddət göyərtədə qalmış mümkün deyildi, çünki hər dəqiqə şor su sel kimi axıb göyərtəni doldururdu.

Bir qədər təmiz hava aldıqdan sonra gəminin içino enməyə macbur olduq.

Mən kayuta qayıtdım. Konsel öz yerinə getdi, lakin, nadənsə, qayğılı görünən kanadlı mənim dalımcı gəldi. Aralıq dənizindən sürətli keçməyimiz, ona öz planım yerinə yetirməyə imkan verməmişdi, o hətta öz təessüfunu bəle gizlətməyə çalışmışdı.

Mən kayutum qapısını bağladıqdan sonra, o, kürsüyə oturub dinməz-söyləməz üzüme baxmağa başladı.

— Sizi başa düşürəm, dostum Ned, — dedim, — lakin sakit olun, siz özünüzü heç də məzəmmət etməyin! Bu şəraitdə qaçmaq haqqında fikirləşmək ağılsızlıq olardı!

Ned Lend cavab vermedi. Onun çatılmış qasıları və bərk sıxlımlı dodaqları bütün varlığı ilə zəhlətökən bir fikrə qapıldığını göstəridi.

— Qulaq asın, — deye sözümə davam etdim, — ağılli olun! Biz heç şey itirməmişik. Biz indi Porteigz sahilləri boyunca şimala doğru qalxırıq. Fransa və İngiltərənin yanından keçəcəyik, orada da asanlıqla sığınaq yeri tapmaq olar. Əgər "Nautilus" Cəbəlüttaşıq boğazından çıxdıqdan sonra cənuba, demək olar ki, heç bir quru olmayan yerdən doğru yönəlsəydi, o zaman mən özüm də sizin həyacanıza şərık olardım. Lakin indi siza məlumdur ki, kapitan Nemo coşqun dənizlərdən çəkinmir, bələ şəraitdə şübhə etmirmə ki, bir neçə gündən sonra siz tamamile təhlükəsiz qaçış hazırlaya bilərsiniz.

Ned Lend daha diqqətlə mənə baxdı və nəhayət, dodaqlarını açaraq:

— Biz bu gün axşam qaçacaqıq! — dedi.

Mən ilan vurmuş adam kimi yerimdən sıçradım. Boynuma alıram ki, bələ bir xəbəri eşitməyə hazırlamamışdım.

Kanadaliya etiraz etmək istədimse də, lazımi sözlər tapmadım.

— Biz fürsət gözləməyi şort kəsmişdik, — deyə Ned Lend davam etdi. — İndi belə fürsət olə düşmüdü. Bu axşam biz İspaniya sahilərindən cəmi bir neçə mil aralı olacaq. İndi gecələr aysız və qaranlıqdır. Bork külək əsir. Siz mənə söz vermişdiniz, professor, mən də sizə ümidi edirəm.

Mən susurdum.

Kanadalı qalxdı və mənə yaxınlaşaraq:

— Bu gün saat doqquzda! — dedi. — Mən Konsel xəbər vermişəm. Həmin saatda kapitan Nemo, ehtimal ki, otağına qapanacaq, bəlkə də yatmış olacaqdır. Bizi nə mexanik görə bilər, nə də matroslar. Konsel ilə mən göyərtəyə qalxan pilləkenin altında gizlənəcəyik. Siz isə, cənab professor, kitabxanada mənim signalim gözləyəcəksiniz. Avarlar, dor ağacı və yelkən qayıqdadır. Hətta qayığa bir qədər ərzəq da yiğə bilmışəm. Qayığı "Nautilus"un göyərtəsinə bərkidən qaykaları açmaq üçün ingilis açarı da tapmışam. Beleliklə, hər şey hazırlanmışdır. Axşama qədər əlvida!

— Dəniz çox coşqundur, — dedim.

— Sizinlə şərıkəm, — deyə kanadalı cavab verdi, — lakin buna əhəmiyyət verməməliyik. Azadlıq uğrunda bir az risk etmək olar. "Nautilus"un qayığı möhkəmdir, külək səmti ilə, hətta belə havada bir neçə mil getmək asan bir işdir. Kim bilir, bəlkə sabah sahildən yüz mil aralı olacaq? Əger şərait bizim üçün əlverişli olsa, o zaman axşam saat on ilə on bir arasında, İspaniya sahillerinin hər hansı bir nöqtəsindən quruya çıxa bilərik. Əger olmasa, həmin vaxt ölmüş olacaq! Deməli, axşama qədər!

Bunu deyib kanadalı məni şaşqınlıq içərisində buraxaraq, kayutdan çıxdı. Mən, nedənsə, belə düşünürdüm ki, qaçmaq vaxtı çatdıqda, hər şeyi etrafı surtda müzakirə etmək ve Ned Lendlə mübahisəyə girişmək mümkün olacaqdır. Lakin tərs kanadalı bir söz belə deməyə mənə imkan vermedi. Bir də mən ona nə etiraz edə bilərdim? Ned Lend tamamilə haqlı idi. Bu, nisbətən müvafiq fürsət idi, o da bu fürsətdən istifadə etmək qərarına gelmişdi...

Sözümüz danmağa və şəxsi mənfəətim üçün yoldaşlarımları təhlükəyə salmağa haqqım vardımı? Məgər sabah kapitan Nemo bizi yenə hər cür qurudan uzaq olan su sohrasına apara bilməzmi?

Bu zaman qüvvətli fit səsi eştidim. Mən anladım ki, "Nautilus" rezervuarlarını su ilə doldurub okeanın dərinliyinə dalmaya başlayır.

— Mən üzümdəki həyəcanı duyması deyə kapitan Nemo ilə görüşmək üçün kayutumda qaldım.

— Azadlıq çıxməq və ya sualtı dövr-alom səyahətini bitirmək arzusunun tərəddüdündən doğan dərin iztirab içində o günü birtəhər keçirdim.

Sakit və Hind okeanlarının sırlarını öyrəndikdən sonra "Mənim Atlantikam" deyə adlandırdığım bu okeanın sırlarına vacıf olmadan onu birdən-birə tərk etmək! Dünyanın ən maraqlı kitabının ancaq iki cildini oxuyub da, o biri cildlərini oxumaqdan könüllü surətdə əl çəkmək!

— Kayutumda necə qüssəli saatlar keçirdim!..

Mən özümü hava kimi azad, yoldaşlarım tərəfindən əhatə olunmuş halda quruda təsəvvür etməkle tövəlli tapmağa çalışırdım, lakin çox vaxt, iradəm ziddinə olaraq, hər hansı bir şəraitin yaranması və onun Ned Lendin planını yerinə yetirməsinə mane olması xəyalına qapılırdım!

Kompasa baxmaq və "Nautilus"un hənsi səmtə — quruya tərəf getdiyini və ya ondan uzaqlaşdığını müəyyən etmək üçün iki dəfə salona girdim.

Amma yox! "Nautilus" daima Portəgiz sahillerinin yaxınlığı ilə gedirdi. O, Portəgiz sahilleri boyunca birbaş şimala doğru istiqamət almışdı.

Cərə yox idi, qaçmağa hazırlaşmaq lazımdı.

Özümlə götürəcəyim şəyler çox deyildi, o yalnız yazdığım qeydlərən ibarətdi.

Əger Ned Lend öz ağılsız niyyətini sağ-salamat başa çatdırmağa müvəffəq olarsa, o zaman kapitan Nemonun nə düşüncəyini öz-özüme fikirləşirdim. Qaçmağımız ugursuz olarsa, "Nautilus"un müəmmali kapitanı bizimlə necə rəftar edəcəkdir?

Mənim ondan giley etməyə, şübhəsiz, heç bir əsasım yox idi. Əksinə! Onun qədər semimi və hörmətci, qonaqpərvər təsəvvürə getirmək çətindiydi. Lakin, digər tərəfdən, qaçmağımıza görə məni nankorluğda məzəmmət etməyə haqlı deyildi. Mən ona qaçmağa səy etməcəyime söz verməmişdim. Biz içdiyimiz anda görə sərbəst buraxılmış əsrlər deyildik, — əger biz gəmidi dustaq kimi saxlanmırıqsa, bu, ancaq onunla izah olunurdu ki, "Nautilus"dan qaçmaq qətiyyən mümkün deyildi, o da buna tamamile arxayım idi.

Bundan başqa, kapitanın dəfələrlə "Siz heç vaxt mənim gəmimi tərk etməyəcəksiniz" deməsi, bizim hər cür cəhdimizə haqq qazandırırdı.

Mən Santorin sahiləri yaxınlığında aramızda keçən səhbətdən bəri kapitanı görməmişdim. Kaş bu qəçməq ərefəsində ona rast gelməyədim! Mən indi onunla həm görüşmək istəyir, həm de görüşmədən qorxurdum.

Onun mənə qonşu olan kayutunda gəzisib-gəzışmədiyinə ya-vaşca qulaq asdım. Lakin arakosmədən heç bir şey eşidilmirdi. Ehtimal ki, kayutda heç kəs yox idi.

"Bu müəmmalı adam, doğrudanmı, "Nautilus"dadir?" – deyə özümə sual verdim. Gizli bir tapşırığı yerinə yetirmək üçün qayığın "Nautilus"u tərk etdiyi o unudulmaz gecədən sonra mən kapitan Nemo barasında fikrimi bir qədər dəyişdirmişdim. Mən bu nəticəyə golmişdim ki, bütün iddialarına baxmayaraq, hər haldə onun quru ilə bozi əlaqəsi var. Onun heç vaxt "Nautilus"u tərk etmədiyi doğru idimi? Axi elə vaxtlar olur ki, mən onu həftələrlə görmür-düm. Bu vaxtlar o nə edirdi? Əvvəllər cəl düşündürdüm ki, o hərdən bir mizantropiya¹ xəstəliyinə tutulur, indi isə onun bu zamanlar quruda, mahiyyətindən tamamilə bixəbər olduğum bozi tapşırıqları yerinə yetirdiyini güman edirdim.

Minlərcə bu cür fikirlər mənə rahatlıq vermirdi. Düşmüs olduğumuz bu əcaib vəziyyətdə cürbəcür əsassız forziyyələr qurmaq təbii bir şeydi.

Mən dözlüməz əzablar çökirdim. Bu intzar mənə sonsuz görüñürdü. Saat ağlasıgınz dörəcədə ağır işləyirdi.

Nahar həmisi kimi kayutuma göttirdilər. Xörəyi çox iştahsız yedim, çünki qarşidakı hadisələr məni çox darixirdirdi. Saat yeddide masamın dalından ayaq qalxdım. Ned Lenda qoşulmalı olduğum vaxta yüz iyirmi daqiqə qalmışdı! Hətta daqiqələri de sayırdım.

Həyəcanım getdikcə artırdı. Bir yerdə qərar tutmurdum. Əsəblərimi yeməklə sakit etmək ümidi, otaqda o baş-bu başa gəzisir-dim. Bu ötkəm təşəbbüs zamanı məhv ola biləcəyimiz fikri məni az narahat edirdi, əksinə, planımızın "Nautilus"u tərk etməzdən qabaq faş ediləsi qorxusu, qəzəblənmış və ya əlavə olaraq, bu xəyanət üçün bizdən ümidiన kosmiş kapitan Nemonun qarşısında durmaq qorxusu məni rahat qoymur və ürəyimi amansızcasına çırpındırırdı.

Axırıncı dəfə salona baxmaq istədim. Dar dəhlizdən keçərək, içərisində nə qədər xoş saatlar keçirdiyim bu gözəl muzeyə girdim. Əbədi sürgünə möhkum edilmiş və bir azdan sonra bir daha qayıtmamaq üçün gedəcəyini bilən bir adam kimi, salona yiğilmiş dəfi-nələri gözdən keçirməyə başladım. Bu nadir tapıntı incəsənət əsərlərindən və təbiətin bu qəribə möcüzələrindən, doğrudan da, hemi-selik ayrılmalı idim. Sonuncu dəfə olaraq salonun pəncərəsindən bir daha Atlantik okeanın sularına baxmaq istədim. Lakin pəncərənin qapaqları möhkəməcə bağlı idi və gəminin dəmir örtüyü onun sırları məndən gizlədirdi.

Salonda gəzisərək kapitan Nemonun otağına gedən gizli qapıya yaxınlaşdım. Qapının aralı olması heyrottimo sobəb oldu. Dalı-dalı çəkildim; kapitan Nemo otağında olsa idi, məni görə bilirdi. Lakin heç bir səs eşitmədiyim üçün yenidən yaxınlaşdım. Otaqda heç kəs yox idi.

Qapını taybatay açıb içəri girdim. Otaqda heç bir dəyişiklik yox idi. Avadanlıq qabaqçı kimi yerbəyer idi.

Divarlardan asılmış bir neçə ofort diqqətimi cəlb etdi. Bu otağa birinci dəfə gələrkən burlara fikir verməmişdim. Bunlar bütün ömürlerimi məfkurlərə həsr etmiş tarixi simaların şəkilləri idi. Bu şəkillər Polşanın azadlığı uğrunda mübarizə edən Kostyuşkonun, müasir Yunanistanın Leonidi¹ olan Botsarisin, İrlandiymanın istiqaliyyəti uğrunda mübarizə edən O'Konnelin, Şimali Amerika İttifaqının banisi olan Corc Vaşinqtonun, italyan votənparvarları Manin, mövhümətçi qul sahibinin güllesindən həlak olan Linkolnun və nəhayət, zənciləri əsərətdən xilas etmək uğrunda dar ağacına çəkilmiş Con Braunun şəkli idi. Bu sonuncu heybəli və qəribə şəkli Viktor Hüqo karandaşa çəkməşdi.

Kapitan Nemo bu şəkilləri nə üçün öz yataq otağında asmışdı? Onunlu bu qəhrəmanlar arasında nə kimi bir əlaqə vardi? Bəlkə bu şəkillər onun həyatının müəmməsimi həll etməkdə mənə kömək etsin? Bəlkə o, məzəlum bir xalqın rəhbəridir, son zamanlarda baş vermiş hər hansı siyasi və ictimai hərəkatda iştirak etmişdir? Bəlkə

¹ Leonid – Sparta padşahıdır; o, yunanlardan ibarət kiçik bir dəstəsilə Fernopil keçidini saysız-hesabsız İran qoşunlarından müdafiə etmiş və öz dəstəsinin döyüşçüləri ilə birlikdə həlak olmuşdur.

¹ Mizantropiya – adamsevməzlilik, insana nifrat etmək

o, şimal və cənub ştatları arasında gedən və əsrlər boyu unudulmaz olan qanlı vətəndaş müharibəsinin iştirakçısı olmuşdur?

Birdən saat səkkizi vurdu.

Saatin birinci vuruşu məni xəyaldan ayırdı.

Diksindim, sanki görünməz bir göz düşüncələrimin sırrını duydu, tələsilik otaqdan çıxdım.

Salonda ilk əvvəl kompassa baxdım. Kompasın əqrəbi, istiqamətimizin dəyişmədən şimala təref olduğunu göstərirdi. Laq orta sürətdə getdiyimizi, manometr isə təqribən altmış metr dərinlikdə olduğumuzu bildirirdi.

Beleliklə, Ned Lendin planını həyata keçirmək üçün bundan əlavəlişlə şərait ola bilməzdi.

Kayutuma qayıdaraq isti paltar geyindim. Uzunboğaz dəniz çəkmələrini ayağıma keçirdim, xəz papağımı başıma qoydum, suiti dərisindən astar çəkilmiş isti kürkümü eynimə geydim. İndi men hazır idim. Birçə gözləmək qalmışdı.

Yalnız pərlərin hərlənməsi "Nautilus"da hakim kəsilən sükütu pozdurdu. Yaxşı qulaq asmaq üçün qapının yanında durdum, bu saat Ned Lendin öz "cinayətkar" planını yerine yetirməsindən xəber tutan adamların səs-kübüyü eşidəcəyimdən qorxurdum. Məni böyük bir həyəcan bürdü. Nahaq yerə sakit olmağa çalışırdım.

Saat doqquza bir neçə dəqiqə qalmış qulağımı, kapitanın kayutu ilə öz kayutumun arasında olan divara səykəyib qulaq asdım. Oradan heç bir səs gəlmirdi. Kayutdan çıxbı salona girdim. Salon azca işıqlandırılmışdı, lakin orada heç kəs yox idi.

Kitabxananın qapısını açdım. Orada da alaqqaranlıq və süküt hökmfərma idi.

Pilləkənə açılan qapiya təref getdim ki, orada Ned Lendin vərəcəyi siqnalı eşida bilim.

Bu zaman gəminin hərlənən pərlərinin səsi xeyli azaldı və sonra tamamilə kesildi. "Nautilus" nə üçün dayandı? Görəsən, bu dayanma Ned Lendin planının həyata keçməsinə kömək edirdi, yoxsa mane olurdu? Bunu bilmirdim.

İndi etrafimdakı sükütu yalnız ürəyimin şiddətli çırpıntıları pozdurdu.

Birdən yüngül bir təkan hiss olundu. "Nautilus"un okeanın dibinə çökdüyüünü anladım. Həyəcanım daha da artdı. Kanadalı siqnal ver-

mirdi. Mən Ned Lendin yanına gedərək, qaçmağımı toxırə salmaq üçün onu yola götürmək istəyirdim. Hiss edirdim ki, bu gecə biz qeyri-adi bir şəraitdə üzürük.

Bu zaman kapitan Nemo kitabxananın kandarında göründü. Məni gördükdə salamlaşmadan, lakin çox ixtifatla dedi:

- Aha, cənab professor, mən sizə axtarırdım. Siz İspaniya tarixini bilirsinizmi?

Əgər bu saat məndən öz vətənimin tarixini bələ soruşmuş olsayıdı, bu karıxmış və həyəcanlı animda ona heç bir cavab verə bilməzdim.

- Mənim sualımı eşitmənizmi? - deyə kapitan Nemo soruşdu. - İspaniya tarixini bilirsınız mı?

Cavab vermək üçün özümə ürək-direk verərək:

- Çok piş bilirəm, - dedim.

- Ah, bu alimlər necə adamlardır! - dedi. - Öz ixtisaslarından başqa heç bir şey bilmirlər! Əyləşin, - deyə əlavə etdi, - sizə İspaniya tarixindən maraqlı bir əhvalat nağlı edim.

Kapitan divanda rahat oturdu. Mən də onun ardınca divanın qarşılıq bir küçündə əyləşdim.

- Cənab professor, - deyə kapitan söza başladı, - mənə diqqətlə qulaq asın. Mənim səhəbətim sizə maraqlandırır, çünkü o sizin, şübhəsiz, özünüza verdiyiniz və həll edə bilmədiyiniz sualtı dəyisilə cavab vermiş olar.

Mən bu müqəddimədən bir qədər təşvişə düşərək:

- Qulaq asıram, kapitan, - deyə cavab verdim.

Kapitanın öz nitqilə nəyə işaret etdiyini anlaya bilmirdim. Onun səhəbəti bizim baş tutmayan qaçmaq təşəbbüsümüzə əlaqədar olmaya? - deyə düşündüm.

- Cənab professor, icazə versəniz, - deyə kapitan sözünə davam etdi, - 1702-ci ildən başlayarıq. Bəlkə sizin yadımızdadır, o dövrə barmağının birçə işarəsilə Pireneyi yerlə yeksan edə biləcəyinə əmin olan fransız kralı XIV Lüdovik İspaniya taxtına öz nəvəsi Anjuy hersoqunu oturtmuşdu.

V Filipp adı ilə şahlıq edən bu istedadsız şahzadə qüvvəli xarici düşmənlərlə töqquşmalı oldu.

Doğrudan da bu hadisədən bir il əvvəl, 1701-ci ildə, Hollanda, Avstriya və İngiltərə kralları Haqqada ittifaq müqaviləsi bağ-

ladılar, bu müqavileden məqsəd, İspaniya tacını V Filippin başından götürüb, əvvəlcədən III Kral adlandırdıqları bir ershersoqun başına qoymaqdı.

İspaniya bu ittifaq əleyhinə mübarizə etməli idi. Lakin onun nə əsgəri, nə də matrosları var idi. Bunun əvəzində isə o çox varlı idi. Bu var isə ondan asılı idi ki, Amerika qızılı ilə yüklenmiş gəmilər manesiz İspaniya limanlarına gələ bilsin.

Mehz 1702-ci ilin axırlarında İspaniya Amerikadan çox zəngin bir gəmi karvanı gözləyirdi. Bu karvanı admiral Şato-Renonun komandası altında iyirmi üç gəmidən ibarət fransız donanması mühafizə edirdi. Bu da lazım idi, cünki İspaniya düşmənlərinin birləşmiş donanması Atlantik okeanda dolaşırdı.

Gəmilər Kadiksə gedirdi, lakin admiral Kadiks sularında ingilis gəmilərinin üzdüyüünü bilib Fransa limanlarından birinə girməyi qət etdi.

Lakin İspaniya kapitanları buna etiraz etdilər. Onlar tələb etdilər ki, gəmilər İspaniya limanlarından birinə aparılsın və Kadiksə girmək mümkün olmadığından, ingilislər tərəfindən məhasirə edilməmiş Viqo limanına getsinlər.

Zəif iradəli adam olan admiral Şato-Reno bu tələblə razılaşdı, gəmilər Viqo limanına daxil oldu.

Bədbəxtlikdən bu limanın dənizə tərəf olan hissəsi çox açıq olduğundan, hücum edəcək düşmən gəmilərinin qabağını almaq mümkün deyildi. Ona görə də müttəfiqlərinin donanması görünüşcə qədər gəmiləri boşaltmağa tələsməli idilər. Bunun üçün kifayət qədər vaxt var idi, eger birdən-birə imtiyazın pozulması kimi axmaq bir məsələ ortaya çıxmasydı, iş sağ-salamat qurtaracaqdı.

— Söhbətimə diqqətləmi fikir verirsiniz? — deyə kapitan Nemo birdən-birə sözünü kəsdi.

Bu tarixə aid mühəzirədən nə kimi məqsəd güddüyünü anlamağa çalışarkən, bu sual qarşısında özümü itirək:

— Çox diqqətlə, — deyə cavab verdim.

— Elə isə söhbətimə davam edirəm. Görün nə baş verdi. Kadiks tacirlərinin imtiyazlarına görə, Qərbi Hindistandan (o zamanlar Amerikanı bələ adlandırdırlar) gələn bütün yükler Kadiksə boşaldımlı idi. Beləliklə, qızıl getirmiş gəmilərin Viqo limanında boşal-

dılması, o tacirlərin imtiyazını pozmaq deməkdir. Tacirlər Madride şikayət etdilər və zəif iradəli Filippdən fərman aldılar ki, düşmən donanması Kadiksi mühəsirədən azad etməyincə, gəmilərin Viqo limanından çıxması qadağan edilsin.

Lakin bu qərar Madriddə çıxarılmışa qədər, 1702-ci il oktyabrın iyirmi ikisində ingilis gəmiləri Viqo limanına hücum etdi. Düşmən qüvvələrinin xeyli üstün olmasına baxmayaraq, admiral Şato-Reno mərdliklə vuruşurdu. Lakin qızıl yüklü gəmilərin düşmən elinə keçəcəyini görünen admiral gəmiləri yandırdı, onlar öz yüklerilə bərabər denizin dibinə getdi.

Kapitan Nemo susdu. Boynuma alıram ki, bu tarixin məni nə ilə maraqlandıracağımı mən hələ anlaya bilmirdim.

— Sonra? — deyə soruşdum.

— Sonra? Sonrası budur ki, biz indi Viqo limanının dibindəyik və onun sırlarını vəqif olmaq yalnız bizi dən asılıdır.

Kapitan ayağa qalxdı və dalınca getməyimi xahiş etdi.

Həyəcanım artıq keçmişdi, onu görə də məcburiyyət olmadan onun dalınca getdim.

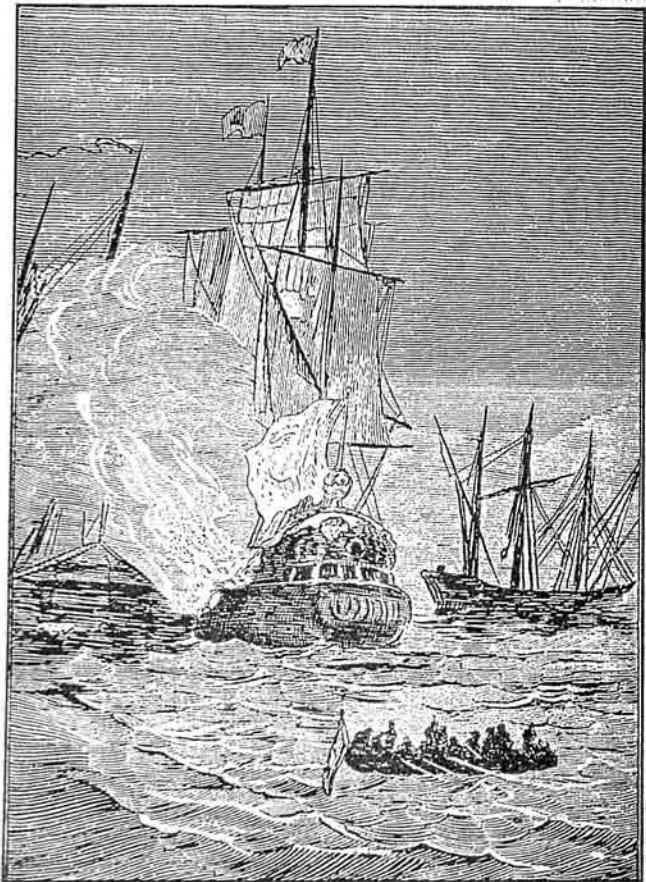
Salon qaranlıq iddi; qapaqları açıq pəncərədən parıldayan dəniz suyu görünürdü. Mən pəncərəyə yaxınlaşdım.

Projektor yarımlı məsafədə suyu yaxşıca işıqlandırıldı. Onun işığı o qədər güclü idi ki, denizin dibində hər bir qum dənəsini belə görməmək mümkün idi.

“Nautilus”un skafandri geymiş matrosları suyun dibində yarıçürülmüş çəlləkləri və simq qutuları çevirir, onları başqa şəyərən altından dərtib çıxarırlılar. Bu qutu və çəlləklərdən qızıl, gümüş və başqa qiymətli şəyər töküldürdü. Qumun üstü başdan-başa bunlarla örtülmüşdü.

Matroslar cavahiratla dolu qutu və çəlləkləri dallarında gəmiyə götürürək, onları boşaldır, sonra yenə də götürmək üçün bu tükənməz dəfinəyə qayıdırılar.

Mən indi məsəlonu başa düşdüm. Bura dəniz vuruşması meydani iddi. 1702-ci il oktyabrın 22-də İspaniya kralına qızıl getirən gəmilər burada suya batmışdı. Kapitan Nemo ya qızıl lazımlı olanda, bu qızıl mədənindən almış. Bu çəllək və qutular ancaq onunku və təkcə onunku idi. Bu milyonların müstəqim və yeganə varisi o idi.

— Cənab professor, siz dənizin belə bir sərvətə malik olduğunu bilirdinizmi? — deyə kapitan Nemo tebəssümle soruşdu.

— Mən yalnız onu bilirdim ki, dəniz suyunda həll olmuş halda iki milyon tona yaxın gümüş vardır.

— Bu düzdür, lakin bu gümüşü sudan istehsal etməyin xəriqazancından çox olardı. Burada isə insanların itirdiklərini ələ keçirmək üçün, yalnız əyilmək lazımdır. Mənə dəfinə xidmətini görən yalnız Viqo limanı deyildir: mənim sualtı xəritəmdə qeyd edilmiş bir çox başqa qəza yerləri də vardır. İndi başa düşürsünüzüm ki, mənim dövlətim milyardlara çatır?

— Yaxşıca başa düşürəm, kapitan. Yalnız icazənizlə deym ki, bu Viqo limanından qızıl çıxarmaqla, sizinlə rəqabət edə biləcək bir ticarət cəmiyyətini geridə qoymusunuz.

— O hansı cəmiyyətdir?

— Batan gəmiləri axtarmaq işində İspaniya hökumətindən imtiyaz alan cəmiyyət. Bu cəmiyyətin səhmdarları yatıb yuxularında o beş yüz milyonu görürər — axı suya batırılmış bu gəmilerin yükünə beş yüz milyon qiymət qoyulmuşdu.

— Beş yüz milyonumu? — deyə kapitan Nemo təkrar etdi. — O milyonlar burada idı, indi isə artıq yoxdur.

— Başa düşürəm, — dedim. — Ona görə də bu işin iştirakçılarına xəbərdarlıq üçün bir neçə söz demək heç də pis olmazdı. Kim bilir, bu xəbərdarlıq necə qəbul olunacaqdır? Axı siz bilirsınız ki, qumarbazlar pul itirməkdən ziyada öz ağilsiz ümidişlərinin boşça çıxmasına töəssüf edirlər. Mən isə alverçilərə heç də acımırı! Ən çox ona acıyıram ki, yüz minlər yoxsulun ehtiyacını yüngülləşdirə biləcək bu pullar heç vaxt onlara çatmayıacaqdır...

Mən sözümü qurtarmamış, onun kapitan Nemoya toxunduğunu hiss etdim!

— Heç vaxt onlara çatmayıacaqdır? — deyə kapitan səsləndi.

— Demək, pullar mənim elimə keçdiyi üçün onları itmişim zənn edirsiniz? Doğrudanmı, siz bu dəfinəni özüm üçün topladığımı güman edirsiniz? O pulların köməyi xeyirli işlər görmədiyimi sizə kim demişdir? Mən bilirəm ki, dünyada çarasız dərd-qəm, bədəxşlik, kömək diləyən məlum xalqlar, intiqama çağuran qurbanlar vardır! Məger siz anlamırsınız ki...

Burada kapitan Nemo birdən susdu. Bəlkə heyəcan içərisində artıq şeylər dediyinə tövəssüf etmişdi.

Lakin mən onuz da hər şeyi anladım. Onu su altında sərbəstlik axtarmağa məcbur edən sobəblər nə olursa olsun, o hər şeyden əvvəl bir insandır. Onun qəlbini bəşəriyyətin çəkdiyi iztirablardan qana dönürdü, ona görə məhkum xalqlara səxavətə yardım göstəridi.

Mən indi başa düşdüm ki, "Nautilus", üşyan qaldırılmış Krit adası yaxınlığında olduğu gün, kapitan Nemo tərəfindən göndərilən milyonlar kimin üçün imiş.

DOQQUZUNCU FƏSİL

İTMİŞ QİTƏ

Ertəsi gün, fevralın 19-da, sohər kanadalı yanına gəldi. Mən onun bu gəlisiğini gözləyirdim.

Ned Lend çox bikef görünürdü.

— Buna nə deyə bilərsiniz, cənab professor? — deyə sözə başladı.

— Nə demək olar, Ned! — deyə cavab verdim. — Fürsət bizə yar olmadı.

— Bəli... Qaçmağa hazırlaşdığımız dəqiqədə elə bil ki, bu mələn kapitana gəmimi dayandırmaq lazımlı imiş.

— Nə çərə, Ned, o öz bankirini yoluxmalı idı.

— Bankirini?

Ned gözlərini bərəltdi.

— Daha doğrusu, bankının kassasını yoluxmalı idı.

— Mən bununla okeanın dibini demək istəyirəm. Orada sərvət hər hansı bir dövlət xəzinəsində olduğundan daha yaxşı mühafizə olunur.

Mən axşamkı hadisələri Ned Lendə söylədim, zənn edirdim ki, bu səhəbət onu kapitanla barışdırar ve qaçmaq fikrindən yayındırar.

Lakin bu səhəbətdən sonra o çox heyvansıləndi ki, özü Viqo yaxınlığındakı döyüş yerində gəzə bilməmişdir.

Ned Lend onu təqib edən fikra qayıdaraq:

— Nə olsun ki, biz bir şey itirməməsik, — dedi. — Dünən mümkün olmayan şey, bu gün mümkün olar.

— "Nautilus" hara gedir? — deyə onun sözünü kesdim.

— Bilmirəm.

— Günorta vaxtı xəritəyə baxıb görərik.

Kanadalı Konselin yanına qayıtdı. Paltarımı geyinərək tələsik salona getdim.

Kompas mənə çox təselli vermedi. "Nautilus" cənub-qərba tərəf gedirdi. Avropa bizim arxamızda qalmışdı.

Mən səbirsizlikle nəticəsi dərhal xəritəyə qeyd olunan günorta müşahidələrini gözləyirdim.

Saat on ikinin yarısında tulumbalar rezervuarları boşaltdı, "Nautilus" okeanın üzünə çıxdı.

Mən göyərtəyə yüyürdüm. Ned Lend məni qabaqlamışdı.

Heç bir quru əsəri görünmürdü. Hər tərəfə baxırdım, dəniz idi... Üfüqdə bir neçə yelkən gəmisi görünürdü. Göy üzünü buludlar bürümüşdü. Ehtimal ki, firtına qopacaqdı.

Meyus olmuş Ned Lend öz baxışı ilə buludları sanki delməye çalışırdı: o, dumanın arasından quru görəcəyinə ümid edirdi.

Günortağı qısa bir müddədə gün çıxdı. Kapitan müavini lazımı məlumat almaq üçün bundan istifadə etdi. Dəniz siddətlə dalğalanmağa başladığından "Nautilus" yenidən suya endi.

Bir saatdan sonra gəminin vəziyyəti xəritədə qeyd edildikdə, mən on yaxın quru ile aramızın altı yüz kilometr olduğunu və 16°17' uzunluq dairesi 33°22' en dairəsində olduğumuzu gördüm. Bu şəraitdə qaçmaq fikrindən vaz keçmək lazımlı gəldi.

Bu xəbəri eşitdikdə kanadalının nə qədər kədərləndiyini təsəvür etmək çətin deyildi.

Mənə gelincə, bundan o qədər də bikef olmamışdım. Əksinə, sanki üstündən ağır bir yük götürülmüşdə, mən böyük zövqlə cari işlərimə başladım.

Axşamdan xeyli keçmişdi, saat on birə yaxın kapitan Nemo gözlenilmədən yanına gəldi. O dünən gecəki oyaqlıdan yorulub-yorulmadığımı təvazökarlıqla məndən soruşdu. Mən qətiyyən yorulmadığımı söyledim.

— Belə olduqda, cənab professor, çox maraqlı bir tənəzzöhədə iştirak etməyinizi təklif edəcəyəm, — dedi.

— Buyurun, kapitan.

— Siz bu vaxta qədər dənizin dibini gündüz vaxtı günəş işığında seyr etmişsiniz. Ona qararıq gecədə baxmaq istəməzmisiniz?

— Büyük həvəslə.

— Sizi xəberdar edirəm ki, gəzinti yorucu olacaqdır. Cox gəzmək və dağa dirməşməq lazımlı galəcəkdir. Belli olduğu üzrə, burada yollar pis vəziyyətdədir.

— Siz marağımı daha da artırdınız, kapitan. Mən sizi izləməyə hazırlam.

— O halda geyim otağına gedək, skafandrları geymək lazımdır.

Geyim otağında gördüm ki, nə "Nautilus"un matrosları, nə də mənim yoldaşlarım bu tənəzzöhdə bizi müşayiət etməyəcəklər. Kapitan Nemo, hətta Ned Lendi və Konseli dəvət etməyi belə mənə təklif etmedi.

Biz tezliklə skafandrları geydik. Dalımıza böyük hava ehtiyatı olan rezervuarlar qoydular. Lakin özümüzə Rumkorf cihazı və elektrik fənərləri götürmədik.

Mən kapitan Nemonun diqqətini buna cəlb etdim.

— Onlar bize lazım olmayıacaqdır, — deyə kapitan cavab verdi.

Mənə elə geldi ki, pis eşitdim, lakin sözlərimi təkrar edə bilmədim, çünki kapitan başını artıq debilqəyə salmışdı. Mən de geyinib hazırlandım. Əlimə üzüne demir çəkilmiş bir ağac verdilər. Bir neçə dəqiqədən sonra üç yüz metr dərinlikdə Atlantik okeanın dibinə ayaq basdırıq.

Gecə yarı olardı. Suyun içi tamamilə qaranlıq idi, lakin kapitan "Nautilus"dan iki mil aralı tonqal kimi yanıb-sönən bir qırmızı nöqtə göstərdi. Bu işq nə idi, nə ilə yanındı və nə üçün suyun altında yanındı? — Bunları izah edə bilmirdim. Yanan hər nə idisə, yolumuzu işıqlandırırdı.

Mən kapitan Nemo ilə yan-yana birbaşa o işığa tərəf gedirdim,

Əvvəlcə yastı olan dəniz dibi indi yavaş-yavaş diklərdi.

Biz ağaclarla söykənərək böyük addımlarla gedirdikdən də, sürətimiz xeyli ağır idi, çünki ayaqlarımız tez-tez çəngə dolaşırı.

Bütün yol uzunu başım üstə çırtılı eşidilirdi. Bəzən de çırtılı qüvvətlənərkən təbil səsini xatırladırdı. Bir azdan sonra bu çırtıltıların səbəbini anladım. Demə, okeana yağış yağışmış, onun iri damalları arasıkəsilmədən dalğaları döyürmüş.

Mən əvvəlcə islanmaqdan qorxdum, lakin sonra bu fikir mənə o qədər mənasız göründü ki, özümü gülməkdən saxlaya bilmədim! Su altında olduğum halda yağışdan qorxmaq! İş burasındadır ki,

adam skafandrin altında suda olduğunu hiss etmir, yalnız səni əhatə edən mühitin havadan siz olduğunu duyursan.

— Yarım saat getdiyindən sonra suyun dibi daşlaşmış oldu. Meduzalar və xərcəngəoxşar xırda heyvanlar yeri zəif parlıtı ilə işıqlandırırdılar.

Bəzi daşlar zoofitlər, bəzisi isə yosunlarla örtülmüşdü.

Mən bir neçə dəfə lağın üstü ilə sürüsdüm, əlimdə ağac olmaşıydı, şübhəsiz ki, dəfələrlə yere dəyerdim. Geri dönüb baxıqda, "Nautilus"un projektorunun üzəqda get-gede solğunlaşdığını gördüm.

Daşlar okeanın dibində bir-birinin üstüne təsadüfi deyil, sanki müyyən bir nizamlı qalanmışdı, bunu heç bir vəch ilə izah edə bilmədim.

Uzaqlarda, qaranlıq içərisində itən oyuqlar və ya şirimplar gördüm. Bundan başqa başa düşmədiyim bəzi əcaib şeylər də müşahidə etdim. Mənə elə gəlirdi ki, altına qurğuşun vurulmuş ağır çəkmələrimlə sümük tapdalayıv və xırçıltı ilə onları əzirdim.

Bu dərə ne qəribə yer imiş!

Mən kapitana sual vermək istəyirdim, lakin təəssüf ki, kapitanın sualtı tənəzzözhə zamanı onu müşayiət edən matroslarla danışlığı şorti işarələrin dilini bilmirdim.

Bununla belə, bələdçi ulduz xidmətini görən qırımızıtlı işq qüvvətlənmiş və artıq bütün üfüqü bürümüşdü. Suyun altında yanan bu işq məni getdiyekdən sonra daşlı elektrik işığıdır, yaxud alımlorə bəlli olmayan bir fenomendir? Bəlkə o, insan tərəfindən yandırılan bir işqdır, deyə bir fikir də başıma gəldi. Bəlkə burada, suyun bu dərin qatlarında, mən kapitan Nemonun, onun özü kimi qəribə həyat keçirən dostlarına və həmfikirlərinə rast gələcəyəm? Bəlkə, doğrudan da, insan zülmündən bezikbə okeanın dibində özlərinə müstəqil və sakit siğnaq yeri tapmış bütöv bər qəçqinlər dəstəsinə rast geləcəyəm?

Bu mənasız və sərsəm xəyallar daima məni təqib edirdi. Bu da heç təccübü deyildi. Arasıkəsilmedən yeni-yenİ əcaib şeylərə rast gəlməyim nəticəsində məndə emələ gələn həyəcanlı vəziyyətdə, kapitan Nemonun arzu etdiyi sualtı şəhərlərdən birinə rast gələ bilecəyime heç də təəccüb etmirdim.

Yolumuz getdiyekdən sonra aydın işıqlanırdı. İşq mənbəyi, dəniz dibində səkkiz yüz fut hündürdə olan bir dağın arxasında yerləşmişdi. Ətrafıma şəfəq saçan işq, o mənbəyin suda sinan şüalarından başqa bir şey deyildi, işq mənbəyinin özü isə yenə də görünmürdü.

Kapitan Nemo tərəddüd etmədən dəniz dibinin daş labirinti ilə gedirdi. O bu qaranlıq yola yaxşı bələddi. Görünür, bu yolla o qədər çox getmişdir ki, indi azmaqdən qorxmur. Mən tam bir inamla kapitanı izləyirdim. Onu təbiət fəvqündə bir varlıq, sualtı dahi kimi təsəvvür edirdim, üfűqün işqi Fonunda onun qaralan uca boyuna heyratlı baxıb ləzzət alırdım.

Gecə saat bira yaxın idi. Dağın ətəyinə çatdıq. Lakin bu dağa dikinə qalxmaq mümkün deyildi, ona görə də qalın meşəlikdə olan dar bu cığırla üzüyxarı dırmaşmağa başladıq.

Bu meşəlik şor suda kömürləşmiş yarpaqsız, quru ağaclardan ibarət olsa da, hər halda həqiqi meşə idi. Bəzi yerlərdə hələ də iri şam ağacı yüksəldirdi.

Bu hələ lay əmələ getirməmiş, şaquli vəziyyətini saxlamış, quru köklərlə torpaq iləmiş daş kömür idi. Daşlaşmış ağacların hər tərəfə uzanan budaqları, işçiləndirilmiş suda qapqara görünürdü.

Cığır aralarında minlərlə xərçəngəoxşar heyvanlar qaynaşan yosunlarla örtülmüşdü.

Mən qədim firtinaların yerə yıldızı ağaç gövdələrinin üstündən atılaq, qayalara dırmaşdım, dəniz limanlarının yolumuzu kəsən torlarını yırtı, bir budaqdan digərinə atılmış kimi qaçısan balıqları hürkündürüm.

Marağimdən yorğunluq hiss etmir və mənim kimi yorulmaq bilməyen bələcimdən geri qalmırdım.

Nə unudulmaz bir mənzərə! Mən bunu sözlə necə ifadə edim? Sudakı bu ağaç və qayaları, çox qəribə görünən dağ ətəklərini, suda sinan şüaların zəif işığında göyqurşağı kimi şəfəq saçan ağacların qırımızı başlarını hansı boyalarla çəkiib göstərim?

Biz bir qayadan digərinə atlı və üzərindən keçdiyimiz qayanın boğuş gurultu ilə aşağı yuvarlanğıını eşidirdik.

Sağda və solda göz işlədikcə uzanan qaranlıq xiyanətlər başlayırdı. Biz geniş çəmənliliklər gördük, burlar sanki insan elilə temizlənmişdi. Kaş bu sualtı ölkənin əhalisindən bir nəfər qəfildən qabağımıza çıxayıdı, deyə öz-özümə düşünürdüm...

Kapitan Nemo dayanmadan irəliləyirdi. Mən geri qalmaq istəməyərək, rəşadətə onu izləyirdim. Ağacım mənə kömək edirdi. Uçurum boyunca uzanan bu dar cığırda kiçik bir ehtiyatsızlıq və yanlış atılan bir addım bizi hələk edə bildərdi. Lakin mən azacıq da başıqallənmə hiss etmədən inamla irəliləyirdim.

Qabağımıza çıxan dərin yarıqların üstündən cəsarətlə atılırdım, bələ yarıqlar mənə qurudaki buzlaqlarda rast gəlsəydi, heç də ürək eləyib atılmazdım. Ayaqlarının altına baxmadan və qarşısına çıxan mənzərələrin qeyri-adi gözəlliklərini seyir etmədən yorulmaq, bir kənarından o biri kənarına düşmiş ağacların titrək gövdələrinin üstü ilə qorxu bilmədən keçirdim. Əcaib surətdə yanı üstə oyilmış hündür qayalar sanki bütün müvəzətin qanunlarını inkar edirdi. Altı oyulmuş qayalar cığırın üzərinə talvar kimi sallanaraq elə bucaq əməle gotirmişdi ki, "yerin" bütün cəzibə qanunlarını pozurdu.

Mən özüm də su mühitinin təsvirini kəskin surətdə hiss etdim: əynimdəki ağır geyimə, başımdakı mis dəbilqəyə və altına qurğusun mixlənmiş çəkmələrimə baxmayaq, dağkeçisi kimi asanlıqla lap dik divarlara dırmaşdım!

Hekayəmin bu hissəsinin nə qədər həqiqətdən uzaq göründüyü özüm də hiss edirəm. Mən ilk baxışda aqla çətin siğan və mənasız görünən, lakin eyni zamanda həqiqət olan hadisələri təsvir etməliyim. Mən nə sayıqlayır, nə də yuxu gördürüm. Bunların hamisi görür və hiss edirdim.

"Nautilus"dan ayrıldıqdan iki saat sonra biz meşə xəttində xeyli yuxarı qalxmışdıq, dağın zirvəsi indi bizdən ancaq yüz futa qədər yüksək idi.

Burada artıq tek-tük kol-kos görünürdü, onlar bir-birinə çulğalaşaraq qəribə bir buta əmələ getirmişdi. Balıqlar, hündür otların arasından ürküb qalxan quşlar kimi, ayaqlarımızın altından dəstədə sürüşüb qaçırdılar.

Qayalıq, keçilməz yarıqlar, dərin mağaralar, içində təsəvvürümə dəhşətli şeylər gələn dibsiz uçurumlarla kəsik-kəsik edilmişdi. Yaxınlaşıdığımız zaman birdən-birə şappılı ilə suya çırılıb yolumuzu kəsən yekə qolları və dəhşətli qısqacıları görünce az qala ürəyim ağızma gelirdi. Qaranlıqda minlərlə işıltılı nöqtə parıldayırdı. Bu nöqtələr yuvalarında gizlenmiş nəhəng krablar, pəncələrini təbərzin kimi tərpədən iri dəniz xərçənglərinin və qolları ilanlardan qayırılmış canlı çəpəri andıran dəhşətli oktagonlarnın gözləri idi.

Bura hələ mənə tanış olmayan əcaib heyvanlar alemi idi. Qayalar onlara ikinci zireh rolunu oynayan bu bugumayaqlılar hansı növlərə aiddir? Təbiət bunların varlığını necə gizli saxlaya bilmişdi? Bu heyvanlar neçə əsərdir ki, burada, okeanın dərinliklərində yaşayır?

Lakin onlara yaxşı nəzər yetirmək üçün dayanmağa imkanım yox idi. Çoxdan bəri bu dehşətli heyvanlara alışmış kapitan Nemo, onlara əhamiyyət vermədən, yanlarından ötüb-keçirdi.

Biz dağın birinci meydançasına çıxdıq, orada gözləmədiyim qəribə şəyər gördüm. Bunlar insan əlilə yaradılmış saraylar, məbedlər və evlərin xarabalarından ibarət hündür daş yığınları idi. Onların hamısı indi çırçıqlanan zoofit bağları ilə örtülmüş və yaşıł yosunlarla bazənmişdi.

Lakin bu hansı qıtənin parçası idi və hansı qəza bu yeri dəniz dibinə baturmışdı? Mən harada idim? Kapitan Nemonun fantaziyası məni hara gətirib çıxarmışdı?

Bunları kapitandan soruşmaq isteyirdim. Səslənmək imkani olmadığından, onun qolundan tutdum. Lakin o, dəbilqə altında başını yırğalayaraq, sənki:

— Yeri! Qabağa, qabağa yeri! — deyirmiş kimi əlilə dağın zirvəsinə göstərdi.

Son gücümüz toplayaraq, onun dalınca bir neçə dəqiqə yüyürdükdən sonra dağın lap zirvəsinə qalxdım, bu zirvə qayalığın özündən iyirmi metradək hündür idi.

Dönbü dırmaşdırımız yoxsa baxdım. Dağın bu tərəfinin hündürlüyü dərədən yeddi-səkkiz yüz futdan artıq olmazdı. Lakin o biri yamacı, heç olmazsa, min beş yüz fut aşağı enirdi.

Qarşısında yaxşıca işıqlanmış, heyrətamız bir düzəngah açıldı. Bizdən əlli metr aşağıda geniş bir vulkan ağızı görünürdü. Lava axınları dağın yamacı ilə od şəlaləsi kimi axıb töküldürdü. Bu vulkân dağın etyindəki düzəngahı, böyük bir məşəl kimi parlaq bir işıqla işıqlandırır və bu işıq göz işlədikcə uzanan üfüqün axırına qədər yayılırdı. Vulkan alov deyil, lava püskürürdü: cünki alov üçün havanın oksigeni lazım idi və od su altında yana bilməzdı. Lakin yerin dərinliyində ağarcaya qədər közərmis lava suyun içi ilə axaraq onunla gözəlcə mübarizə edə bilir və özü soyuyuncaya qədər suyu buxara çevirirdi. Hərarətin müxtəlifliyi nəticəsində əmələ gələn sərətlə axın su buxarlarını ətrafa yayırdı.

Gözlərimin qarşısında viranə bir şəhər dururdu. Evlər dağlımış, divarlar yerlə yeksan olmuş, məbədlərin hündür, gözəl taqları ucu-lub tökülmüş, sütunlar yerə yixilmişdi. Bu binaların stili Toskaniya stilinə oxşayırırdı.

Uzaqda böyük bir su kəmərinin dağlımış hissələri görünürdü. Dağın yaxınlığında bəzi cəhətdən Afina Parfenonuna¹ oxşayan əzəmetli Akropolun qalıqları nəzəre çarpıldı. Orada deniz sahil kükəşinin salamat qalmış ayri-ayrı yerləri, vaxtilə ticarət və hərbçi gəmisi üçün sığınاق olan qədim limanların qalıqları, daha uzaqda bir xətt kimi uzanıb geden uçulmuş divarların, küçələrin izləri görünürdü.

Bu, kapitan Nemonun qarşısında canlandırdığı yeni Pompey idi.

Mən harada idim? Nə olursa olsun, bunu bilmək isteyirdim. Başımı əsərətde saxlayan mis dəbilqəni çıxarmaqla da olsa, bu barədə kapitan Nemodan soruşmaq isteyirdim.

Lakin kapitan Nemo özü mənə yanaşdı. O əyilərek yerdən bir parça tabaşır götürüb, qara bazalt qayasına yanaşdı, qayanın üzərində yalnız bir kəlmə söz yazdı:

"ATLANTIDA"

Sənki məni ildirim vurdur. Atlantida! Əflatunun² Atlantidası! Bu yox olmuş qıtəni gözəl əfsanədən başqa bir şey hesab etməyen Origen, Porfir, d'Anvil, Maltbren, Humboldt onun varlığını inkar edirlər. Plini, Amian, Marselin, Tertullian, Engel, Şerer, Turnesfor, Byuffon, d'Avezak isə onun varlığını təsdiq edirlər, — Atlantida uğradığı felaketin izlərini mühafizə edərək qarşımızda durmuşdu!

Gör suya batmış bu ölkə harada imiş!.. İnsanlara ancaq o məlum idi ki, bu ölkə Avropa, Liviya³, Asiya xaricində, Herkules sütunlarının⁴ o tərəfində olmuş, onu qüdərli atlant qobilələri maskun etmiş ki, qədim yunanlar ilk dəfə bu qəbilelərlə mühabirə etmişlər.

Əflatunun yazdığı tarixdə o qəhrəman dövrün böyük epizodları təsvir edilmişdir. Trmey ilə Kritiasın dialoqunda, görün, Atlantida haqqında nə deyilir:

— Bir dəfə Salo Sais şəhərinin bir neçə ağıllı qocası ilə səhbət edirmiş. Sais hələ o vaxt səkkiz yüz illik şəhər idi — bunu şəhər məbədlərinin müqəddəs divarlarında qazılmış yazılar təsdiq edir.

¹ Parfenon — qədim yunan memarlığının on gözəl abidəsi olan Afina-Pallada ilahosunun məbədi

² Əflatun (e.o. 427-348) — yunan filosofu

³ Liviya — Afrikənin qədim adı

⁴ Herkules sütunları — Cobolüttarıq qayalıqlarının qədim adı

Bu qocalardan biri ona Sais şəhərindən daha qədim olan bir şəhərin tarixində danişmiş. Doqquz əsr yaşamış olan bu şəhər atlantlar tərəfindən zəbt edilib qismən dağıdılmışdı.

Onun nağılına görə, atlantların hökmranlığı, hətta Misirə qədər yayılmışdı. Onlar, hətta Elladəni da özlərinə tabe etmək isteyirdilər, lakin əllinlərin mərdənə müqaviməti qarşısında geri çekilməyə məcbur olmuşdu.

Şəhərdə sel, zəlzələ... baş verdi.

Atlantidanın yər üzündən silinməsi üçün tekçə bir gecə və bir gündüz kifayət etdi, onun yalnız ən yüksək zirvələri olan Madera, Azor adaları, Kanar adaları, Yaşıl Burun adaları okean üzərində qala bildi...

Kapitan Nemonun qayada yazdığı bircə kəlmənin beynimdə oynadığı tarixi xatirələr bundan ibarətdir.

Bələliklə, tale bu gün məni bu yox olmuş qitənin dağlarından birinin zirvəsinə atmış və min illərdən bəri qalan binaların xarabalarına öz əlimlə toxunmaq imkanı yaratmışdı! Mən yerin illə sakinlərinin gəzdiyi yerlərə ayaq basırdım! Əfsanəvi uzaq zamanlarda, min illərdən bəri aylırmaz yuxuya getmiş bu ağacların kölgəsi altında yaşıyan heyvanların skeletleri, indi altına qurğuşun mixlənmiş çəklərimin altında xırıldayırdı.

Ah, nə üçün vaxtum müsaide etmədi! Yoxsa mən dağın dik yamacı ilə aşağı ener, ehtimal ki, vaxtılı Afiikanı Amerika ilə birləşdirən bu böyük qitəni başdan-ayağa dolaşardım. Onun tufanından çox-çox əvvəl salınmış bütün şəhərlərini gəzirdim, axı bu şəhərlər, əsrlərlə yaşıyan nəhəng adamların əlliə tikilmişdi, bu adamlar elə güclü imişlər ki, tikdikləri binalar min illər boyu, suyun dağıdıcı təsirinə qarşı müqavimət göstərməkdədir!..

Balkə yenə bir gün olar ki, vulkan hadisələri və yer qabığının hərəkəti dəniz dibinə tökülmüş bu xarabaları su üzüne çıxardar. Axı biza okeanın bu hissəsində hələ fəaliyyətdə olan bir sıra vulkanlar məlumdur. Bu həyəcanlı sularda üzərən gəmiləri titrədən güclü tekanları bir çox dənizçilər qeyd etmişlər. Bəziləri coşqun təbiat hadisələrinin mübarizəsindən qopan gurultuları eşitmış, bəziləri də suyun üzündə vulkan küllerinin üzdüyüni görmüşlər. Planetin ekvatora qədər uzanan bu hissəsi sönmez vulkanlar sahəsidir. Nə biləsan, balkə doğrudan da tez-tez baş verən püsürmələrin təsiri altında yığılan lava təbaqələri, odpüşkuron dağların zirvələrini yaxın gələcəkdə yenidən okeanın üzünü qaldıracaqdır.

Mən bu möhtəşəm mənzərənin bütün təfərrüatını yadda saxlamağa çalışaraq, xəyala daldığım zaman, kapitan Nemo yosunla örtülmüş sütuna dırseklenərək, hərəkətsiz dayanmışdı. O bu zaman yox olmuş nəsillərimi düşünürdü? Gələcək nəsillərin taleyi haqqında özünə sualı verirdi? Xayud müasir dövrə nifret edən bu qəribə adam, qədim adamlar kimi yaşamaq üçün buraya gəlmişdi? Onun fikrini anlamaq üçün mən nələr verməzdim!

Biz bir saatda qədər orada qalaraq, közərmisi lava axınlarının günəş kimi işıqlandırıldığı bu geniş düzəngəhi seyr etdik.

Bəzən dağın yamacları içəridə qaynayan lavadan titrəyirdi. Suyun içində aydın eşidilən boğuş gurultu dəhşət və əzəmətlə səslenirdi.

Bu dəmdə ayın şüaları su qatlarını desib keçərək, batmış qitonı bir neçə dəqiqə şəfəqləndirdi. Bu mənzərənin doğurduğu sarsıcı təsiri sözə ifadə etmək mümkün deyildir!

Kapitan Nemo birdən sütündən aralındı, ucsuz-bucaqsız düzəngəha son nəzərini saldı, sonra onu izləməyimi mənə işarə etdi.

Biz sürelə dağdan endik. Kömürləşmiş meşədən çıxar-çıxmaz, uzaqda "Nautilus"un ulduz kimi parlayan projektorunu gördük.

Kapitan birbaşa "Nautilus" a doğru addimlayırdı. İlk dan şüaları okean üzərində üfüqü işıqlandırdı, biz artıq "Nautilus" a qayıtmışdıq.

ONUNCU FƏSİL

SUALTI MƏDƏNLƏR

Ertəsi gün, fevralın 20-də, mən yatağımdan çox gec qalxdım. Gecə gəzintisi məni o qədər yormuşdu ki, saat on birə qədər yatmışdım.

Tez geyinib salona çıxdım: mən "Nautilus"un istiqamətini səbir-sizliklə bilmək istəyirdim.

Cihazlar "Nautilus"un əvvəlki kimi cənuba doğru saatda iyirmi mil sürelə və yüz metr dərinlikdə getdiyini göstərirdi.

Konsel salona girdi. Mən gecəki gəzintimizi ona danışdım. Bu zaman pəncərənin qapaları açıldı və o, suya batmış qitənin bir hissəsini görə bildi.

"Nautilus" Atlantida "torpağının" cəmi on metriyində üzürdü. O, küləyin ağızına düşmüş hava balonu kimi, irəliyə doğru uçurdu. Bizim aldiğimiz təessürati sürət qatarında gedən sənişinlerin vəqon pəncərəsindən yola baxarkən aldiqları təessüratla müqayisə etmək olardı.

Qayaların fantastik görünüşü, bitki aləmindən mineral aləminə keçmiş meşə və göllər, assidiyaların, anemonların, uzun, şaquli yosunların xalça kimi örtükleri daş yığınları və bina qalıqları, nəhayət, yeraltı ateşin dilsiz şahidi olan domuş lava qaymaları gözümüzün qarışından sürətlə tövb keçirdi.

"Nautilus"un projektorlarının qaranlıqdan qoparıb çıxardığı bu əcaib mənzərələr qarşımızdan gəlib keçidkə, varlığı indi mənim üçün tamamilə şübhəsiz olan atlantları və Atlantidani Konselə danışdım.

Lakin Konselin diqqəti hara isə cəlb olunmuşdu, o mənə fikri dağınıq bir surətdə qulaq asırdı. Bir azdan sonra anladım ki, tarixin bu böyük müəmmasına qarşı onun belə laqeyd olması nə ilə izah olunur. Doğrudan da, Konsel yanımızdan ölüb-keçən baliqları gördükde, təsnifat məsələlərinə uyaraq, bütün yerdə qalan aləmi yadan çıxarırdı. Onu belə gördükde, məcbur oldum ki, Atlantida haqqın-daki söhbətimi kəsib onunla birlikdə baliqlarla məşğul olum.

Ancaq Atlantik okeanın baliqları bu vaxta qədər başqa okeanlarda gördüyüümüz baliqlardan az fərqlənirdi. Onların arasında sudan bayırı sıçrayacaq qədər güclü ezelələrə malik olan beş metr uzunluqda nəhəng skatlar, müxtəlif köpəkbalığı növləri, o cümlədən, üçbucaq şəklində iti dişləri olan on beş fut uzunluqda göyüntülü-yışlı rəngli köpəkbalıqları var idi. Onların rəngi dəniz suyunu tama-mila oxşadıqından, dalğalar arasında, demək olar ki, heç görünmürdü. Burada yeni spar cinsindən olan tünd-qəhvəyi rəngli maralbalığı, Aralıq dənizində gördüklerimizə oxşayan ağ baliqlar, boru kimi uzun burnu olan və üstü tünd-qonur rəngli iynə baliqlar vardi. Bu baliqlar suda ilan kimi qırılırdı.

Sümüklü baliqlardan, Konsel, dəniz ejdahalarını göstərdi, onlara dəniz aqrəbi de deyirler, bunlar zəhərli baliqlardan sayılırlar. Doğrudan da ejdaha bahığının başında və dalında olan tikannların hər birində iki şirəm vardır. Tikannlar düşmənin bədənинe batan zaman, bu şirəmlərlə yaraya zəhərli selik tökükür. Ejdaha baliqları bozumtraq-qırmızı rəngdə olub, belləri qəhvəyi, qarınları isə ağımtıldır. Bədənleri qara-təhər qarışq ləkələrlə örtülmüşdür.

Sonra Konsel, göyüntül metal rənginə çalan gözəl qızılı rəngli balamut balığı, qəşəng skumbriyalar, girdə lövhəyə oxşayan, öz rəngi ilə insəni heyvətə salan ay baliqları və ya lampridler gördü. Onların üst tərəfi göy, yanları bənövşəyi, qarnı çəhrayı, üzgəcləri isə qırmızı mərcan rəngində idi.

Lakin bu müxtəlif dəniz heyvanları nümunələri üzərində aparılan müşahidələr, eyni zamanda Atlantida düzəngahına tamaşa etmə-yime mane olmurdı. Dəniz dibinin birdən-birə dikəlməsi və ya çökəyə düşməsi, bəzən "Nautilus"u ağır getməyə məcbur edirdi. Bu zaman o, sualtı döngələri tam bir baliq çevikliyi ilə üzüb keçirdi.

Təpələrin əməli gətirdiyi dolambac keçidlər qarşıya çıxdığı zaman, gəmi aerostat kimi suyun üst təbəqələrinə qalxır və maneəni addadıqdan sonra, yenə də dəniz dibindən bir neçə metr yuxarıda öz sürüeti yerini davam etdirirdi.

Bu üzüş, hava balonunda keçirilən gəzinti kimi, insanı valeh edən bir gəzinti idi, fərq yalnız orasında idi ki, bizim "balon" sükançının əlinin hər bir hərəkətinə tabe olaraq hərəkət edirdi.

Gündüz saat dörde yaxın, daşlaşmış ağaç budaqları və çənglə örtülmüş olan dəniz dibinin xasiyyəti yavaş-yavaş deyişməyə başladı. İndi dənizin dibi başlıca olaraq, üzərinə konqlomeratlar, vulkan tufları, domuş lava qalıqları və kükürdlü absidianlar səpilmis daşlıq bir sahəyə çevrilmişdi. Başa düşdüm ki, burada lava qalıqları qurttaraq, dağlıq yerlər başlayır. Doğrudan da, bir azdan üfűqün cənub tərəfdən, ehtimal ki, heç keçilə bilməyə hündür dağ hasarı ilə kəsil-diyyini gördüm, zənnimcə, bu dağların zirvələri sudan kənara çıxmış idi. Bu, ya qitənin, ya da hər hansı bir adanın, bəlkə də Yaşıl Burun və ya Kanar adalarından birinin sahili idi.

Axır günlər astronomik müşahidələr xəritəyə qeyd edilmədi-yindən – bəlkə də bu, qəsdən belə edilirdi – harada olduğumuzu təsəvvür edə bilmirdim. Mənəcə, bu qranit divar,ancaq kiçik bir hissəsinə gördüyüümüz atlantlar qitəsinin qurtaracağıını göstəridi.

Mən gecələr də öz müşahidələrimin arasını kəsmirdim. Konsel öz kayutuna yatmağa getdi, mən isə salonda tek qaldım. "Nautilus" sürətini azaldıb gah tutqun görünən dağ silsiləsinin üstü ilə üzür, gah da bu silsiliyə az qala toxuna-toxuna dayanmağa hazırlanıb, gah da okeanın üzünə qalxırdı.

Gəmi yuxarıda üzən dəqiqələrdə nazik su təbəqəsinin altındañ bir neçə parlaq bürç, xüsusən Orion bürcünün quyuğunda parlayan beşaltı ulduz gördüm.

Əgər pəncəronin qapaqları birdən bağlanmasaydı, yəqin ki, saatlarla pəncərə qarşısında durub dənizin və göyün gözəlliklərindən zövq alardım.

Bu dəmədə "Nautilus" lap dik qalxan bir divara yaxınlaşdırı. Onun bu maneəni necə ötüb-keçəcəyini təsəvvürə getirə bilmirdim. Öz kayutuma qayıtmalı oldum. "Nautilus" hərəkət etmirdi. Şəhər tez-dən durmağı qöt edərək yatağa girdim.

Lakin şəhər ancaq səkkizə yaxın ayılə bildim. Dərhal salona geddim. Manometri "Nautilus"un okean səthində üzdүyünü göstərirdi. Göyərtədən gələn ayaq səslərindən de bunu anlamaq çətin deyildi. Lakin su üzündə üzərkən baş verməsi labübə olan yırğalanma burada qətiyyən hiss edilmirdi.

Mən lyuka tərəf getdim. O, açıq idi. Lakin gözlədiyim aydın gün işığı əvəzinə, zil qaranlıq gördüm.

Biz harada idik? Bəlkə mən bütün gecəni və gündüzü yatmışam, indi isə gecədir?

Lakin yox, üfüqdə bir dənə de ulduz görünmürdü, bir də, ümumiyyətə, gecə bu qədər qaranlıq olmaz.

Na fikirləşəcəyimi bilmirdim, birdən qaranlıqdan bir səs eşitdim.

- Cənab professor, sizsinizmi?

- Bəlli, kapitan Nemo! Biz haradayıq?

- Yerin altında, cənab professor.

- Yerin altında, - deyə çığirdim, - "Nautilus" da öz yoluna davam edirmi?

- O həmişə üzür.

- Lakin... mən heç bir şey başa düşmürəm...

- Bir neçə dəqiqə səbir edin. İndi projektor dilə gelər və siz hər şeyi başa düşərsiniz.

Projektor qülləsində əyəlib, səbirle gözləməyə başladım. Ətraf o qədər qaranlıq idi ki, hətta kapitan Nemonu da görə bilmirdim.

Gözlərimi qaldırb lap başımın üstündə girdə deşikdən içəri düşən qeyri-müəyyən bir işıltı, cüzi bir işıq gördüm. Bu dəmədə projektor yandı və onun gözqamaşdırıcı işığı qarşısında, onşuz da aydın görünməyən işıltı dərhal yox oldu.

Gözüm işığa alışdıqda etrafa nəzər salmağa başladım.

"Nautilus" naməlüm bir limannın danızkənarı küçəsini xatırladan bir sahilin yaxınlığında dayanmışdı. Sualtı gəmi hər tərəfdən daş divarla əhatə olunan bir gölün üzərində idi. Gölün diametri texminən iki mil olardı, demək, dövrəsi altı mil idi. Gölün səviyyəsi okeanın səviyyəsində idi, çünki bu göl mütləq okeanla birləşməli idi. Bunu manometrin göstəricisi də təsdiq edirdi.

Yüksek divarlar suyun üstüne ayılırək, beş yüz və ya altı yüz metr yuxarıda birləşir və böyük bir qübbə əmələ gətirirdi. Bu qübbənin en yüksək nöqtəsində olan həmin deşik, yəqin ki, günəş şüalarının inikası nəticəsində zeif işıq buraxırdı.

Bu böyük mağaranın daxilini diqqətlə öyrənməyə başlamazdan və hətta onun təbii olduğu və ya süni surətdə insan əlilə qayırlığı barədə bir rəyə gelməzdən əvvəl, kapitan Nemo ya yaxınlaşaraq:

- Biz haradayıq? - deyə soruşdım.

- Tektonik zəlzələ nəticəsində su basan sönmüş vulkanın lap mərkəzindəyik, - deya cavab verdi. - Cənab professor, siz yatdığınız zaman "Nautilus" okean səthindən on metr dərinlikdə olan təbii kanal vasitəsilə bu sahil körfəzə girmişdir. Bu körfəz "Nautilus"un limanlarından biridir, burası olduqca arxayılq, etibarlı, göz-dənuzaq və hər cür şiddətli küləklərdən qorunan bir yerdir. Sizin qitələr və adalarla gəmini bu mağara qədər firtinanın qeyzindən qoruya biləcək bir liman göstərin!

- Doğrudan da, - dedim, - siz burada tamamilə təhlükəsiz bir haldasınız, kapitan, sizi burada, bu sönmüş vulkanın içərisində nə qorxuda bilər? Lakin deyin, bu mağaranın qübbəsində, doğrudanmı, deşik vardır, ya mənə elə göründü?

- Bəlli, bu, vulkanik lava, kükürd buxarı və alov sütunları ilə piqqildayıb qaynayan keçmiş krateridir. İndi isə bu deşik mənim limanıma, tənəffüs etdiyimiz təzə və canlandırıcı hava verməyə xidmət edir.

- Bu hansı vulkanıdır?

- Bu vulkan, okeanın bu hissəsində olan saysız-hesabsız adacılardan birindədir. Yaxından keçən gəmilər üçün bu, sudan qalxan sadəcə bir qayadır, bizim üçün isə dünyada ən salamat limandır. Mən bunu təsadüfi olaraq kəşf etmişəm və bu təsadüf mənə az xidmət göstərməmişdir.

– Məgər buraya kraterin deşiyindən düşmək olmaz?
– Buradan kraterə düşmək mümkün olmadığı kimi, kraterdən də buraya düşmək mümkün deyildir. Divarla təqribən yüz futa qədər dırmaşmaq yənə də mümkündür, lakin sonra bu divarlar içəri əyilərək qübbə əmələ gətirdiyindən, ondan yuxarı qalxmaq imkan xaricindədir.

– Kapitan, mən görürəm ki, təbiət daima və hər yerde sizə kömək edir. Bu yeraltı gölədə siz təhlükə xaricindəsiniz və heç kəsin buraya çağırışız gəlişi sizi qorxuda bilməz. Lakin bu sıñığın sizin nəyinizi lazımdır? Axi “Nautilus”un limanına ehtiyacı yoxdur.

– Xeyr, cənab professor, o, hərəkətə gəlmək üçün elektrikə, elektrik enerjisi hasil etmek üçün batareyalara, batareyaları işlədə bilmək üçün sodiuma, sodiumu almaq üçün kömürə və daş kömür almaq üçün də mədənlərə möhtacdır. Burada isə dəniz xatirə gəlməyən geoloji dövrlərdə bitmiş böyük meşələr udmusdur, daşlaşmış, daş kömürə çevrilmiş bu meşələr məndən ötrü tükənməz yanaq anbarıdır.

– Demək, sizin matroslar burada mədən qazmaçıları olurlar, eləmi?

– Tamamilə doğrudur. Nyukestlin kömür şaxtaları kimi, bu mədənlər də su altındadır. Mənim matroslarım skafandır geyinərək, əllərinə bel və külliŋ alıb, buradan kömür çıxarıv və beləliklə, məni qurudakı mədənlərdən kömür almaq zərurətindən xilas edirlər. Sodium almaq üçün mən daş kömürü yandırıqda, kraterdən qalxan tüstü bu dağı, fəaliyyətdə olan vulkan kimi göstərir.

– Sizin matrosların kömürü necə çıxardıqlarını görə bilərəmmi?

– Xeyr, bu dəfə görməyəcəksiniz, çünki mən sultı dövr-aləm səyahətimizi davam etdirməyə tələsirəm. Bu dəfə ancaq burada saxlanan sodium ehtiyatını götürməklə kifayətlənəcəyəm. Bu ehtiyatı gəmiyə yükleyən kimi, yəni bir gündən gec olmayıraq, biz yənə hərəkət edəcəyik. Ona görə də, cənab professor, əgər bu mağara ilə tanış olmaq və onu dövrə vurub gəzmək istəyirsinizsə, o halda burada dayanacağımız bir gündən istifadə edin.

Kapitana təşəkkür edərək, hələ kayutlarından çıxmamış yoldaşlarının dalınca getdim.

Harada olduğumuzu onlara demədən, məni izləmələrini töklif etdim.

Onlar göyərtəyo çıxdılar. Adəton, heç nəyə təəccüb etməyən Konsel, su altında yataraq, yer altında oyandığını çox təbii gördü. Ned Lendə gəlincə, o ancaq bir şəylə – bu mağaranan azad havaya çıxməq üçün bir yolu olub-olmaması ilə maraqlandı.

Səhər yemeyindən sonra saat ona yaxın sahile çıxdıq. Konsel:

– Budur, biz yənə də yer üzündəyik, – dedi.

– Bunun harası yerdir! – deyə kanadlı etiraz etdi. – Bir də biz yer üzündə yox, yer altındayıq.

Göl ilə mağaranın divarları arasında, ən geniş yeri bes yüz futdan artıq olmayan qumluq bir sahil vardi. Bu qumluq sahil ilə asanca bütün gölü dövrə vurub gəzmək olardı.

Mağaranın divarları dibində qarmaqarışq və nizamsız bir şəkil-də vulkan qaymaları, qaya siniqləri və iri pemza parçaları tökülib qalmışdı.

Bu daşların yeraltı atəşdən ərimiş və sonradan donmuş səthləri projektorun şüaları altında cilçırq kimi parıldayırdı. Bizim addımlarımızdan gəyə qalxan mika tozu, atəş böcəyi kimi hər tərəfə yayıldı.

Göldən uzaqlaşdıqca sahil, pilləkənin pillələri kimi, addım-addım yüksəldirdi, lakin çox üsullu qalxmaq lazımdı, çünki daşlar bir-birinə yapışmadığından, ayağımızın altında laxlayırdı.

Bu böyük mağaranın vulkandan əmələ gəldiyi hər addımda təsdiq olundur.

Mən yoldaşlarımın diqqətini buna cəlb edərək dedim:

– Bu mağaranın qaynar lava ilə dolu olduğu və kürədə əridilmiş bir metal kimi, bu odsاقan mayenin də səviyyəsi lap kraterə qədər qalxdığı günlərdə, mağara içinin nə şəkildə olduğunu təsəvvürünə götürin.

– Lap yaxşı təsəvvür edirəm, – deyə Konsel cavab verdi. – Lakin ağam dəməzmi, neçə oldu ki, ərimə hadisəsi dayandı və indi vulkanın közərmiş ağızından su sakit-sakit çı�ınır?

– Cox ehtimal ki, bu dəyişiklik zəlzələ nəticəsində baş vermişdir, – dedim, – bu zəlzələ nəticəsində dağın döşündə yarıq əmələ gəlmışdır ki, “Nautilus” da bu yarıqdan keçib içəri girmişdir. Bu yarıq vasitəsilə Atlantik okeanın suları vulkanın mərkəzi ocağına dolmuşdur. Burada, su ilə or arasında, suyun qələbəsi ilə qurtaran, dohşətli əlbəyaxa vuruşma olmuşdur. O vaxtdan, yəqin ki, çox əsrlər keçmiş və su basan bu vulkan yerin altında dinc bir gölə çevrilmişdir.

— Çok qoşəng, — deyə Ned Lend səsləndi, — mən sizin izahınızı qəbul edirəm, lakin ürəkdən heyif silənirəm ki, siz dediyiniz deşik dəniz səviyyəsindən yuxarı deyil, aşağıdır. Bunun eksi olsaydı, bize daha faydalı olardı.

— Ned, siz unudursunuz ki, — deyə Konsel etiraz etdi — bu kanal sualtı kanal olmasayıdı, "Nautilus" bu kanala girə bilməzdi və demək, bundan bizi heç bir fayda olmazdı.

— Siz deyən olsaydı, vulkan yenə əvvəlki kimi öz fəaliyyətinə davam edərdi, — deyə əlavə etdim. — Ona görə Ned Lend, sizin heyif silənməyinə nəhaydər.

Biz yuxarı qalxmaqdə davam edirdik. Cığır getdikcə dikləşir və daralırıldı. Dərin yanğınlar yolumuzu kəsdiyindən, bunların üstündən tullanmağa məcbur olurdum. Cığırda uğub tökülmüş qaya, bəzən bizi dolambac yol axtarmağa, qarnı üstə sürünməyə və iməkleməyə məcbur edirdi. Lakin Konselin əcivlikliyi və Ned Lendin qüvvəsi sayasında bütün bu maneələri dəf edirdik.

Təqribən otuz metr hündürlüyü çatanda, torpağın xasiyyəti dəyişdi, lakin yerimək üçün daha da çətin oldu. Burada traxitlər və vulkan konqlomeratları qara bazaltla əvəz edildi. Bu bazalt gah ara-sıra donmuş lava qabarıqlarından azacıq kələ-kötür görünən hamar bir səth əmələ getirir, gah da düz prizmalar şəklində yuxarıya qalxaraq, bəyerdə çox aşağı enmiş qübbəni təbii sütnular kimi saxlayırırdı. Bütün bunlar təbiətin memarlıq sonetinə ən gözəl bir nümunə idi. Bazalt qayaları arasında ilan şəkilli donmuş lava axınları görünürdü, bəi lava axınları üzərinə, bituminoz şist zolaqları və formasız kükürd parçaları çı�ınmışdı. Kraterin deşiyindən buraya düşən solğun gün işığı, sönmüş vulkanın dərinliklərindən əbədi olaraq gömülülmüş sükşurları zaif işıqlandırırdı.

Bununla belə bizim yuxarı qalxmağımız tezliklə əvvəlcədən nəzərdə tutulmayan maneələrlə kəsildi.

Təqribən yictmiş beş metr hündürlükdə, dəf edilə bilməyən bir şey hərəkatımıza mane oldu: burada divarlar mağaranın içini doğru çox ayılmışdı, ona görə də yuxarı qalxmaq təşəbbüsündən el çəkməyə məcbur olub, ancaq gölün boyunca yeriməyə başladıq. Bu yerdə hələ bitki aləmi cansız təbiət qarşısında silahını yerə qoymamışdı. Daşların oyuqlarında bir neçə kol və hətta kiçik ağac bitmiş və qayanın yarıqlarına kök atmışdı. Mən burada, arı şirəsi sızan

südlünü tapdım və bir neçə dənə balaca, ətirsiz, heliotrop gördüm. Yeri gəlmışkən deməliyəm ki, bu bitkilər onlara verilən heliotrop, yəni "gunesə çevrilmiş" adını heç də doğrultmur, cünki günəş şüaları heç vaxt bunlara gelib çatmadı, sisqa xrizantemlər zahirən xəstə görünən aloelərin yaxınlığında bitmişdi, nəhayət, donmuş lava axınları arasında bənövşələr açılmışdı. Bunların burada da mühafizə etdiyi zərif ətri böyük bir nəşə ilə qoxuladığını etiraf etməliyəm.

Ətir — çiçəyin ruhudur, dəniz çiçək bitkiləri və gözəl su bitkilərinin isə iyi yoxdur.

Biz əzəmətli kökləri ilə səpələnmiş qayaları yerindən tərpədən nəhəng dratsen qrupuna yaxınlaşdıq ki, birdən Ned Lend qışkırdı:

— Bir ora baxın, cənab professor, pətək!

— Pətək? — mən şübhə ilə soruşdum.

— Pətək! Pətək! — Kanadalı tekrar etdi. — Və onun ətrafında arılar vizıldırı.

Mən yaxınlaşdım və bunun həqiqiliyini yoxlamalı idim. Orada qaya tör-töküntüləri arasında, dratsen ağacının koğuşunda, əsil arı pətəyi var idi; orada tam bir zəhmətkeş arı sürüsünün viziltisi gəldi.

Təbidiir ki, kanadalı bu baldan bir qədər götürmək istədi və mən də buna mane olmadım. Küükrdə qarışdırılmış quru yarpaq topası çaxmaq daşının qıgilcumundan alısh-yandı. Və Ned arılarla tüstü verdi. Vizilti tezliklə kesildi, pətək boşaldı və biz bir neçə kilogram arılı bal əldə etdik. Ned Lend öz çantasını ağızına kimi balla doldurdu.

— Çörək ağacının xəmirinə bal qatıb, — o, dedi, — mən sizi çox ləzzətli piroqa qonaq edəcəm.

— Lənət şeytana! — Konsel çığrıdı. Bu ki əsil pryanik olacaq!

— Pryanik öz yerində, — mən dedim, — indi isə golin yolumuza davam edək.

Getdiyimiz cığırın bəzi yerlərində bütün yol görünürdü. "Nautilus"un projektoru bu gölün nə dalğalarla, nə də küləklə pozulmayan güzgü kimi hamar sularını işıqlandırırdı.

"Nautilus" tamamilə hərəkətsiz dayanmışdı. Gəminin göyortəsində və gölün sahilində matroslar qaynaşırırdı, bunların qara kölgələri projektorun parlaq işığında görünürdü.

Biz mağara boyu dövrələmə gedən qayalığın on yuxarı nöqtəsinə çatmışdıq. Bu zaman mən gördüm ki, vulkanın dərinliklərində yalnız arılar yaşamırış.

Yırtıcı quş havada uçurdu, bir neçesi de qayalığın əlçatmaz yerdən özlərinə tikdikləri yuvalarda oturmuyışdır. Onlar ağ döşlü bildirçin – qırqlar və çıqırqan çalağanlardı.

Dik yamacda kök dovdaqlar o terəf-bu terəfə ucuşurdu. Bu dadlı ovu görərkən kanadalının gözlerində alovlanan tamahkarlığı təsəvvür etmək çətin deyildir. O, tüfəng götürmədiyinə bork heyif siləndi, lakin qurğusunu daşla əvəz etməyə çalışaraq, bir neçə müvəffəqiyətəsiz təşəbbüsden sonra, yekə bir dovdağı vurub sala bildi. Mübaлиgəsiz demək olar ki, yaralı quşu tutuncaya qədər kanadalı azı iyirmi dəfə ölüb-ölümən qayıtdı.

Hər nə isə, dovdaq öz qaydasılı kanadalının yol çantasına qoyuldu.

Qayalar tamamılıq keçilməz olduğundan, bir azdan sahile yan almış olduq. Kraterin deşiyi başımızın üstündə, çox hündürdə aşağıdan enli quyu ağız kimi görünürdü. Buzim durduğumuz yerdən mavi göyün və xərif qərb küləyinə qovulan buludların bir parçasını görmək olurdu. Dağlımış bulud parçaları bezen bir daqiqoliyə kraterin üstündə aylanır, bu deşiyi duman pərdəsilə qapayırdı. Buradan belə nəticə çıxarmaq olardı ki, buludlar çox yüksəkdən getmirdi, çünki dağın zirvəsi okean sothindən cəmi səkkiz yüz futa qədər hündür idi.

Gölün qumlu sahilinə qayıtdıqdan sonra mən onun bitki və heyvanatı ilə tanış olmağa başladım. Bitkisi geniş yayılmış və xalı kimi döşənmiş şüyüddən ibarətdir. O, xırda çətirli bitki olub xöreye dad vermək üçün işlədilə bilərdi. Konsel bu şüyüddən bir neçə dəstə topladı. Heyvanlara gəlince, bunlar minlərcə müxtəlif adı xərçəngdən, krabdan, iri dəniz xərçəngindən və hər boyda və hər növdən olan çoxlu molyuskdan ibarətdi. Burada biz tük kimi yumşaq, qalın qum qatı ilə döşənmiş qəşəng bir zağaya rast gəldik. Qayalara diri-maşqaqdan yorulduğumuz üçün qum yatağında ləzzətlə uzandıq. Yeraltı od zağanın iç divarlarını cilalamış və onların üstüne almad kimi parıldayan mika tozu səpmişdi. Ned Lend divarın qalınlığı haqqında təsəvvür aldı etmək üçün divarı döyməyə başladı. Onun səmərasız təşəbbüsünü gördükdə, mən özümü gülümsəməkdən saxlaya bilmədim. Əlbəttə, yənə qaçmaqdan söhbət düşdü. Mən Ned Lenda ümidi verməkdə özümü haqlı hesab edərək, dedim ki, kapitan Nemo, yəqin sodium ehtiyatını tamamlamaq üçün cənuba enmişdir, onun yenidən şimala, Avropa və Amerika sahillərinə dönməcəyinə

ümid etmək üçün hər cür əsas vardır; o zaman kanadalı qaçmaq təşəbbüsünü böyük müvəffəqiyətlə təkrar edər və xilas ola bilər.

Bu gözəl zağada bir saatın vaxtı keçirdik. Əvvəl çox coşqun gedən səhbetimiz indi, demək olar ki, lap keşilmişdi. Bizi yuxu girdədi. Qayıtmaga tələsdiyimizdən, mən yuxu ilə mübarizə etməyə çalışırdım.

Yuxuda gördüm ki, – axı yuxu bizim iradəmizə tabe deyil, – guya mən molyuskun ibtidai, bitki həyatını keçirirəm və mənim qoşa qapaqlı balıqlıqlığım bu zağanın içindədir.

Birdən Konselin səsi məni oyadı. O:

– Qalxin, tez qalxin! – deyə çıçırdı.

– Nə olmuşdur? – deyə qum üstə oturaraq soruşdum.

– Su!

Dik ayağa qalxdım. Dəniz sel kimi axıb zağaya töküldü, biz molyusk olmadığımızdan, canımızı bu təhlükədən qurtarmalı idik.

Bir neçə dəqiqə erzində biz zağanın suyun çata bilməyəcəyi divarına dırmaşıdıq.

– Bu nə hadisədir baş verir? – deyə Konsel soruşdu. – Yenə də təbiətin yeni möcüzələrindən biridirmi?

– Yox, dostum, – deyə cavab verdim, – bu, sadəcə, adı məddir ki, az qala bizi yaxalayacaqdı! Mağara xaricində okeanın səviyyəsi məddin bu saatında yüksəlmış olduğundan, fizikanın sarsılmaz qanunlarından biri sayılan və bitişik qablarda maye səviyyəsinin beraber olması qanununa əsasən, göldə də suyun səviyyəsi qalxmışdır. Biz şükr etməliyik ki, azacıq işlənmişlə qaxamızı qurtardıq. İndi "Nautilus" a qayıtmalıyıq – paltarımızı dəyişmək lazımdır.

Qırx beş dəqiqədən sonra bütün gölə dolanaraq, o biri tərəfdən golib "Nautilus" a çatdıq.

Matroslar sodiumu yükleyib qurtarmışdilar, "Nautilus" dərhal yoluна davam edə bilərdi.

Lakin kapitan Nemo yola düşmək omrini vermirdi. Sualtı kanal-dan gözə çarpmadan çıxməq üçün geconımı gözlemek istəyirdi? Bu da tamamile mümkün idi.

Ertəsi gün sohər "Nautilus" artıq gizli limanından xaricə çıxmışdı. O, Atlantik okeanın sothindən bir neçə metr dərinlikdə qito-dən xeyli uzaqda üzməkdə idi.

SARQAS DƏNİZİ

"Nautilus" Avropadan uzaqlaşmasında davam edirdi. Onun sahilərini yaxından görmək ümidindən müvəqqəti olaraq əl çəkmək lazımlıydı. Kapitan Nemo cənuba doğru istiqamət almışdı. O, gəmisini hara apardı? Mən bunu anlaya bilmirdim.

O gün "Nautilus" Atlantik okeanın ən maraqlı hissəsi ilə üzürdü. Burada Holfstrem deyilən böyük isti su axını olduğu hamiya məlumdur. Bu, yaxın Florida sahilərindən başlayıb Şpitsbergenə tərəf gedir. Lakin Meksika körfəzинə daxil olmazdan əvvəl, şimal en dairəsinin qırx dördüncü dərəcəsi yaxınlığında bu axın iki qola ayrılır: böyük qol İrlandiya və Norveç sahilərinin yanından keçdiyi halda, kiçiyi cənuba – Azor adalarına doğru əyilir, sonra Afrika sahilərinə dönür və geniş bir qövs cızaraq, Antil adalarına qaydır.

Bu ikinci qol, – daha doğrusu ikinci halqa – Atlantik okeanın Sarqas dənizi adlanan və nisbetən durğun və sakit olan hissəsini sənki bir isti su hasarı ilə əhatə edir.

Bələliklə, Sarqas dənizinə Atlantik okeanda əsil bir göl kimi baxıla bilər. Bu dəniz o qədər böyükdir ki, Holfstremin suları bu dənizin ətrafına ancaq üç ilə dolana bilər.

Əslinə baxsan, Sarqas dənizi Atlantidən su altında qalmış bütün hissəsi boyunca uzanır. Bəzi müəlliflər, hətta belə fərz edirlər ki, bu göldə üzən otlar bu yox olmuş qitonın düzəngahlarında cürcəmişdir. Lakin bu fərziyyə həqiqətə az uyğundur, ehtimal ki, bu yosunları Holfstrem Avropa və Amerika sahilərindən Sarqas dənizinə getirir.

Başa qələllər kimi, bu dəlil də Kolumbdə Yeni Dünyanın varlığı haqqında müəyyən fikir doğurmuşdu. Bu ığid tədqiqatçı Sarqas dənizindən keçərkən yosunlar və otlar gəmilerin hərəkətini ləngitmış və bələliklə, gəmi heyətini xeyli qorxutmuşdu. Hərəkətin ləngiməsi üzündən də burada safər üç həftəyədək uzanmışdı.

İndi "Nautilus"un olduğu dəniz belə idi. O, yosunlardan ibarət böyük bir xalça ilə örtülmüş həqiqi bir çəmənlilik idi, bu xalça o qədər qalın və möhkəm idi ki, gəminin burnu onu çox çətinliklə yara bilirdi. Ona görə də bu keçilməz çəmənlilikdə gəminin pərlərini

sindirmaqdan və ya zədələməkdən qorxan kapitan Nemo, Sarqas dənizindən keçdiyi müddət ərzində, otuz-qırx metr dərinlikdə üzürdü.

"Sarqas" sözü ispan dilində "Sargazzo" sözündə götürülmüşdür ki, bu da yosun deməkdir. Yosunlar, həm də başlıca olaraq üzən yosunlar, bu böyük gölün bitki aləmini əməla getirir.

Atlantik okeanın bu sakit bucağında na üçün bu qədər yosunun yığılması sənalına "Yer kürəsinin fiziki coğrafiyası" əsərinin müəllifi Mori belə cavab vermişdir:

"Bu hadisənin izahı hamiya məlum olan bir təcrübədən doğur. Əgər içərisində su olan fincanın mantar, taxta qırıntıları və ya suda üzə bilən hor hansı başqa bir cism salaraq, suyu sırlatsaq, bir azdan sonra bütün bu qırıntıların fincanın mərkəzində, yəni en az hərəkət olana yerdə toplandığını görərik. Bizi maraqlandıran bu məsələdə, Atlantik okean – fincan, Holfstrem – dairavi hərəkət, Sarqas dənizi isə – fincanda üzən bütün cisimlərin toplandığı mərkəzi nöqtədir".

Mən Morinin izahı ilə tamamilə şərkiyəm. Bu hadisəni başqa alımlara mümkün olmayan şəraitde – su altında öyrənə bilmədim. Gəmimiz üstündə qonur rəngli yosunlar, otlar, And və Qayalıq dağlarında qasırğaların vurub yıldızlığı, sonra da Amazon və ya Mississipi çaylarının getirib okeana çıxardığı ağac gövdəleri, qazaya uğramış gəmilərin qırıntıları, onların dirəkləri, dəmir örtükleri və ya gövdələri üzürdü. Onların üstünü o qədər balıqlıqla örtmüştü ki, ağırlıqdan daha suyun üzünə qalxa bilmirdi.

Heç şübhə etmirəm ki, bir gün gələcək, Morinin başqa bir iddiası da sübuta yetəcəkdir. O deyir ki, Sarqas dənizinə toplanan bu madələr, bir çox əsrlərdən sonra dəniz suyunun təsirindən mineralallaşıb tükenməz daş kömür yatağına çevriləcəkdir. Bu da yer üzündəki bütün kömür mədenlerinin kömürü işlədilib qurtaran zaman, hər şeyi qabaqcadın görən təbiətin insan üçün hazırladığı ehtiyat yanaçqan anbarları olacaqdır.

Bir-birinə qarışmış bu ot və yosunlar arasında mən üzərində ince qollardan ibarət iri çələng dalgalanan aktiniyalar, çoxlu meduza, o cümlədən, mavimtraq çətirinin etrafı bənövşəyi şərid ilə haşıyələnmiş Küve meduzasını gördüm.

Fevralın 22-də, bütün günü biz Sarqas dənizinin dibində keçirdik. Burada dəniz otu ilə qidalanan baliqlar özlərinə bol yemək tapırlar. Lakin ertəsi gün okean artıq öz adı şəklini almışdı.

Fevralın 23-dən martın 12-dək müddətde "Nautilus" həmişə cənuba doğru irəliləyərək, gecə-gündüz dörd yüz kilometr yol gedirdi. Görünür, kapitan Nemo, öz sultı dövr-aləm səyahəti planını həyata keçirirdi. Mən da "Nautilus"un Qorn burnunu burularaq, Sakit okeanın cənub hissəsinə qayıdağına şübhə etmirdim.

Bələciklə, Ned Lendin qorxmağa haqqı var idi. Adalarda çox az təsadüf olunan bu geniş su səhərsində, qəçməq haqqında düşünməyə belə dəyməzdi. Lakin digər tərəfdən, kapitan Nemonun öz planını həyata keçirməsinə mane olmaq üçün də əlimizdə heç bir imkan yox idi.

Yegane çərəmiz taleyimizə boyun əyməkdi.

Lakin müvəffəqiyətlə qəcip qurtarmaq ümidi alt-üst olmuşdusa da, azadlıqçı çıxmak üçün bir yola da əl atmalı idik: mən ümid edirdim ki, dövr-aləm səyahəti qurtardıqdan sonra kapitan Nemonun sırrını heç vaxt açmayağımıza and içərek, onun bizi azad etməsinə nail olacağam. Biz bu müqəddəs borcumuzu yerinə yetirərdik və onun sırrı bizimle birlikdə əbədi olaraq torpağa gömüldərdi.

Lakin kapitan Nemonun bu təklifi necə qarşılıyacağı qabaqcadan aydınlaşdırılmalı idi. Axi o əvvəlcə qəti surətdə bildirmişdi ki, bu sırrını açmamaq üçün bizi ömrümüzün axırına qəder "Nautilus"da əsir kimi saxlayacaqdır. Mənim dörd ay ərzində bir dəfə də olsun bu məsələyə qayıtmamağımı, dinməz-söyləməz onun planına razı olmağım kimi baxa bilərdi.

Bu xüsusda indi onunla söhbət açmaq, onda şübhə oyatmaq deməkdi ki, bu da, bir vaxt qəçməq fürsəti əla düdükdə bizə mane ola bilərdi.

Bütün bu delil və mülahizələr ağlımı çulgəmişdi. Mən düşünüklərimi Konselə danışdım, burlar onu da məndən az narahat etmirdi. Ümumiyyətlə, mən çox tez məyus olmurduMSA da, başa düşürdüm ki, bizim bir daha insan cəmiyyətinə qayıtmagımız ehtimalı gündən-güna azalar və xüsüsən kapitan Nemo böyük bir inadla Atlantik okeanın cənub tərəflərinə irəlilədikcə, bu ehtimalı daha sürətlə heçə enir.

Bu on səkkiz günün ərzində səyahətimizdə heç bir diqqətəlayiq hadisə baş verməmişdi. Mən kapitan Nemonu az-az görürdüm. O çox işləyirdi. Mən çox vaxt kitabxanada onun açıq buraxıb getdiyi, xüsüsən təbiət elminə aid kitablar gördürüm. Mənim dəniz dibinin sırları

haqqında yazdığım kitabın kənarlarını, çox vaxt mənim nəzəriyyə və mülahizələrimi inkar edən qeydlərlə doldurmuşdu. Lakin kapitan Nemo yalnız mənim sehvlerimi qeyd etməklə kifayətlənir və mənimlə mübahisəyə girişmirdi.

Mən bəzən onun arqanda calıldığı havaları dinləyirdim. O, dərin hissəyyat və böyük məhərətlə çalışır, həm de ancaq gecələr, ətrafi zülüm bürüdüyü və "Nautilus" okeanda şirin yuxuya daldığı zaman çalışır.

Həmin günlər biz çox vaxt okeanın səthi ilə üzürdük. Dəniz səhra kimi bomboş idi. Yalnız herdənbir uzaqlarda Hindistana tələsən və ya Ümid burnuna doğru yollanan yelken gəmisi görünürdü.

Bir dəfə, ehtimal ki, bizi böyük bir balinaya oxşadan balinaovlayan bir gəminin arxamızca göldiyini gördük. Lakin kapitan Nemo, yaxşı denizçilərin havayı zəhmət və vaxt itirmələrini istəməyib, suya dalmaqla bu təqibə son qoysdu.

Bu hadisə Ned Lendi çox maraqlandırdı. Əgər kanadalının bizim metal balinamıza öldürücü bir çəngəl zərbəsi vura bilmədiyinə türək-dən təessüf etdiyini desəydim, heç də yanılmazdım.

Bu yerlərin balıqları, şimal en dairələrində müşahidə etdiyimiz balıqlardan çox az fərqlənirdi. Bəzən bizim yanımızdan dəniz köpəkləri üzüb gedirdi, balıqçılardan dediyinə görə, onlar çox qarınqlu olmaları ilə fərqlənən iki balıqlar idi.

Oynaq delfinlər səherdə axşamadək bizi müşayiət edirdilər. Onlar dəstə ilə, bes-bes, altı-altı üzürdülər, qısqa canavarlar sürü ilə ova çıxıqları kimi, bunlar da dəstə ilə ova çıxırdılar.

Delfin ailəsinəndən ona qəder növ vardır. Buzim rast göldiyimiz delfinlər adı delfinlər idi. Onların başları kiçik olub, ön tərəfdən daralır, sıftları isə diimdik kimi uzanmışdır. Bədənlerinin uzunluğu təqribən iki metrdir.

Bir də, bu dənizlərdə təsadüf olunan tikanqanadlı balıqlar dəstəsinin çox maraqlı növlərini – tirbalığı və qara sieni göstərmək istəyirəm. Bəzi müəlliflər – alimlərdən ziyanə şairlər – təsdiq edirlər ki, bu balıqlar çox qəşəng oxuyur və birgə oxuduqda, adama ən yaxşı müğənnilər ansamblının müsamirəsindən daha artıq ləzzət verir. Bunun doğru olmadığını söyləməyə cəsarət edə bilmərəm, lakin yolda bizə rast gələn sienlərin mahni oxuduğunu eșitmədim. Buna da çox təessüf etdim.

Nəhayət, külli miqdarda təsadüf etdiyimiz uçan balıqları qeyd etməliyəm. Delfinlərin uçan balıqları ovlamasından maraqlı mənzərə ola bilməz. Delfinlər onları tam bir riyazi dəqiqliklə ovlayırlar: uçan balığın uçuş xətti nə uzunluqda olursa olsun, uçuşun axırında balıq delfinin açılmış ağzına düşür.

Təsadüf etdiyimiz balıqların çoxu triqlı növünə aid balıqlardı. Onlar gecələr axan ulduzlar kimi işiq verən əyri xətlərlə havanı zolaq-zolaq kəsirdilər.

Biz səyahətimizin əvvəlindən on üç min lye və ya ellİ iki min kilometr yol getmişdik. Hazırda biz $45^{\circ}37'$ cənub en dairəsində ve $37^{\circ}53'$ qərb uzunluq dairəsində idik.

Bu yerlərdə "Herold" gəmisinin kapitani Dengem tərəfindən salınan zond on dörd min metr dərinlikdə hələ də dənizin dibinə çatmamışdı. Buradaca amerikan gəmisi "Konqres" in leytenantı Parker tərəfindən sallanan zond, on beş min yüz metr dərinlikdə belə dənizin dibinə çatmamışdı.

Bu ölçünü yoxlamaq üçün, kapitan Nemo "Nautilus"la suyun lap dibinə dalmağı qərara aldı.

Salondakı pəncərələrin qapaqları açıldı. Cihazların göstərişini yazmaq və müşahidə aparmaq üçün pəncərenin yanında oturdum.

"Nautilus" belə böyük dərinliyə enmək üçün hazırlaşmağa başladı. Aydın işdir ki, rezervuarları su ilə doldurmaq yolu ilə həmin dərinliyə çatmaq haqqında danışmağa belə dəyməzdii. Məqsədə nail olmaq üçün, heç bir olavaş yüksək kifayət etməyəcəyi bir tərəfdə dursun, orası da nəzərə alınmalıdır idi ki, yenidən suyun üzüne qalxmaq üçün o suyu dənizin dibində rezervuarlardan çıxarmaq lazımlı gələcəkdi. Buna isə bu qədər böyük xarici təzyiq altında, hətta "Nautilus"un tulumbalarının bütün gücü kifayət etməzdi.

Kapitan Nemo bu dərinliyə çatmaq üçün maili diaqonal üzrə sürətli cummaq qərarına gəlmüşdi. Dərinlik sükanlarına 45° -lik bir maillik verildi, vintlər an böyük sürətə fırlanmağa başladı. Vintlər suyu böyük bir qüvvətlə kəsirdi. Şiddətli təkan itaətlə aşağıya doğru cuman gəmini silkələyirdi.

Kapitan Nemo mənə qoşuldular, biz birlikdə manometr əqrəbinin sürətli harəkatını izləməyə başladıq. Bir azdan sonra "Nautilus" çoxlu balıq yaşayan zonanı ölüb keçdi.

Əgər ayrı-ayrı balıq növləri, ancaq okean və çayların lap sət-hinə yaxın yaşayırsa, elələri də var ki, yalnız suyun dərin qatlarında

heyata keçirir. Bu axırıncılar arasında mən heksanxları, altı qəl-səmə yarığı olan daraqdisli köpəkbalığı növünü, irigözlü teleskopları və nəhayət, min iki yüz metr dərinlikdə yüz iyirmi atmosfer təzyiqi altında yaşıyan qrenerləri gördüm.

Kapitan Nəmodan belə dərinliklərdə balıq görüb-görmediyini soruşdum.

— Balıqmı? — deyə o, bir daha soruşdu, — belə dərinliklərdə çox az təsadüf olunur. Bu baredə müasir elm nə düşünür?

— Bize ancaq məlumdur ki, suyun aşağı qatlarına doğru endikcə, bitki aləmi heyvan aləminə nisbətən daha tez aradan qaixır. Sonra elə bir derinlik gelib çatır ki, orada hələ canlılara təsadüf edildiyi halda, bir dənə də olsa bitki tapılmır. Bize məlumdur ki, istridiya və başqa balıqqulağları iki min metr dərinlikdə də yaşayır. Hətta qütb dənizlərinin qəhrəmanı Mak Clintok bir dəfə iki min beş yüz metr dərinlikdə diri dəniz ulduzu tutmuşdu. Nəhayət, məlumdur ki, İngiltərə freqatı "Buldoq"un matrosları dörd min metr dərinlikdə yenə də diri dəniz ulduzu tutmuşdur. Bizim bildiyimiz bundan ibarətdir. Lakin siz, yəqin deyəcəksiniz ki, bizim elmimiz heç şey bilmir.

— Yox, cənab professor, mən belə bir cəsərat etmərəm. Icazə verin sənə bir sual da verim, canlıların belə bir dərinlikdə yaşaya bilmələrini nə ilə izah edirsiniz?

— Bu, iki səbəble izah olunur, — deyə cavab verdim. — Əvvələn, onunla izah olunur ki, dənizin müxtəlif təbəqələrində suyun şorluğu və sıxlığı bərabər olmadıqdan, orada şaquli istiqamətdə su axınları emələ gelir. Bu axınlar dəniz ulduzları, dəniz kirpiləri və sair bu kimi heyvanların yaşaması üçün lazımı şərait yaradır.

— Doğrudur, — deyə kapitan səsləndi.

— İkinci, onunla izah olunur ki, suda həll olmuş haldə olan və onsuza yaşayış mümkün olmayan oksigenin miqdəri dərin təbəqələrde azalmayıb, əksinə, artır və həmin təbəqələrdəki yüksək təzyiq ancaq oksigenin sıxlışmasını artırır.

— Aha, siz bunu da biliyorsınız? — deyə təəccübünü gizləyə bilməyən kapitan Nemo səsləndi. — Nə eybi var, mən çox sadam ki, bu size məlumdur, çünki bu, şübhəsiz, bir faktdır. Yalnız onu əlavə edim ki, dayaz yerlərdə tutulan balıqların üzgəc qovuqlarında azot oksigeni nisbətən çox olduğu haldə, suyun dərin təbəqələrindən tutulan həmin növə mənşub balıqlarda oksigen azotdan daim çox olur. Bu

sizin zənninizin düzgün olduğunu sübut edir. Gəlin müşahidəmizi davam etdirək.

Mən yenidən manometrə baxdım. Onun əqrəbi altı min metr dərinliyi göstərirdi. Biz artıq bir saat idim ki, üzürdük və çəpinə suya enən "Nautilus" hələ enməkdə idi. Su burada heyret ediləcək dərəcədə şəffaf idi, bunu hündür dağ havasının şəffaflığı ilə müqayisə etmək olardı.

Üstündən bir saat keçdiyindən sonra biz on üç min metr dərinliyə çatdıq, lakin oksigenin dibi hələ də görünmürdü.

On dörd min metr dərinliyə çatdığımız zaman, uzaqda, suda seçılen dağların qara zirvələrini gördüm. Bu zirvələr Himalay və ya Monblan kimi, bəlkə onlardan da hündür dağların zirvelərinə bərabər ola bilərdi. Beləliklə, biz bu su uğurumunun həqiqi dərinliyini müəyyən edə bilmədiyik.

"Nautilus"un məruz qaldığı çox böyük təzyiqə baxmadan, bız yənə suya enməkdə davam edirdik. Mən sultu gəminin dəmir örtüyündəki mixlərin necə xırıldadığını, dayaqların ayıldıyini, arakəsmələrin titrədiyini, suyun təzyiqi altında salon pəncərələrinin içəriyə doğru ayıldıyini hiss edirdim. Əgər gəmimiz tökmə tam bir cism qədər möhkəm olmasayıdı, təzyiq onu bircə saniyədə yayma kimi yastılayardı.

Suda qaralan dağ ətəklərinin yaxınlığından keçdiyimiz zaman, bu ətəklərin üzərində bir neçə balıqqlağı və dəniz ulduzu gördüm. Lakin bir azdan sonra heyvanlar aləminin bu axırıncı nümayəndələri də yox oldu və hava balonu tənəffüsün mümkün olduğu təbəqələrdən yuxarı qalxdığı kimi, "Nautilus" da həyatın mövcud olduğu hüdürdən ölüb keçdi.

Biz indi on altı min metr dərinlikdə idik. "Nautilus"un örtüyü min altı yüz atmosfer təzyiqi altında idi, başqa sözlə desək, səthimən hər bir kvadratmetrina min altı yüz kiloqramlıq bir ağırlıq düşürdü.

— Hələ bu vaxta qədər həyat əlaməti görünməyən belə dərinliklərdə üzmkən nə qəribədir! — deyə səsləndim. — Baxın, kapitan, o əzəmtəli qayalara, əhalisi olmayan dağlara, okeanın en kiçik dirilik əlaməti olmayan son hüdudlarına baxın! Çox təəssüf ki, bu xüsusda bizdə yalnız dumanlı bir xatırə qalacaqdır.

— Bu xatırəni dumanlı etməmək də olar, — deyə kapitan cavab verdi.

— Siz nə demək istəyirsiniz? — deyə soruşdum. — Mən sizi başa düşmürəm.

— Mən demək istəyirəm ki, bu mənzərənin foto ilə şəklini çəkməkdən asan şey ola bilməz.

Kapitan Nemonun bu yeni təklifinə təccübümüz izhar etməyə macəl tapmadan, matros salona fotoaparat götürdü.

Qarşımızdakı elektrik projektorunun işıqlandırıldığı bu mənzərə, heyret ediləcək dərəcədə açıq və aydın görünürdü. Maye mühitin şəffaflıq və hərəkətsizliyi foto ilə şəkil çəkmək üçün günəş işığına nisbetən daha gözəl şərait yaradırdı. Aparatın obyektivini sualtı dağa tutub çox gözəl bir əks aldıq.

Heç vaxt gün işığı görməyən ibtidai qayalar, yer qabığının qranit əsasları, dərin mağaralar və nəhayət, dağların sanki flamand rəssamı tərəfindən çəkilmiş suda heyret ediləcək dərəcədə qəşəng görünən zirvələr şəkilində aydın görünürdü.

Lakin şəkil, cılalanmış kimi hamar görünən, tamamilə bir tipdə olan və qətiyyən rəng ləkəsi olmamış bu qara qayalar üzərində həyat nişanı olmadığını əks etdirmirdi, bu qayalar projektorun şüaları altında parıldayan qumlu dəniz dibində möhkəməcə durmuşdu.

Şəkli çəkib qurtardıqdan sonra kapitan Nemo mənə müraciətə:

— Qalxmaq lazımdır, cənab professor, — dedi, — "Nautilus"un gövdəsini belə həddən artıq təzyiqə məruz etmek yaxşı deyil.

— Mən sizinle razıyam, kapitan!

— Möhkəm durun, — dedi.

Onun məsləhətini necə anlamağı və nə üçün möhkəm durmaq lazımlı olduğunu soruşmağa macəl tapmadan, birdən döşəməyə serildim.

Kapitan Nemonun əmrinə görə — "Nautilus"un vintləri dayandırıldı və dərinlik sükanları saqılı vəziyyətdə qoyuldu. Həmin saniyədə "Nautilus" hava balonu kimi dik yuxarı qalxdı. Onun qalxma sürəti, doğrudan da, başqıcılləndirici idi. O, suyu sürətlə yarib keçirdi.

Ötrəfdə heç bir şey seçmək mümkün deyildi — dörd dəqiqə ərzində gəmi on altı min metrlik bir hündürlüyü qalxdı və uçan balıq kimi sudan yuxarı tullanaraq, yenidən suya düşdü, su sıçrantıları böyük bir bulud şəklində göy üzünə yüksəldi.

KAŞALOTLAR VƏ BALİNALAR

Martin 13-dən 14-nə keçən gecə "Nautilus" yenidən cənuba doğru yola düşdü. Mən zənn edirdim ki, Qorn burnunun olduğu en dairəsinə çatanda, gəmi qərbe, Sakit okeana doğru dönmək və beləliklə dövr-əlem səyahətimiz qurtaracaqdır. Lakin səhv edirdim: "Nautilus" birbaşa cənuba doğru getməkdə davam edirdi.

O, hara gedirdi? Qütbəm? Bu, mənasız işdi.

Mən belə bir nəticəyə gəldim ki, Ned Lend kapitan Nemonun bu tədbirsiz hərəkətlərindən məyus və ümidiş olmağa haqlı idi.

Coxdan bəri kanadala qaçmaq planı haqqında mənimlə dənmişmirdi. O, adamayışmaz olmuşdu və öz kayutundan xaricə çıxmışdır. Mən görürüm ki, bizim dostaq olmayıüz onu cana gətirmişdir. Onun kinin getdikcə artdığını hiss edirdim. Kapitan Nemo ya rast gələndə onun gözləri nifzət atışılı yanırı, mən bu coşqunluğun kanadalını yersiz bir hərəkətə sövq edəcəyindən qorxurdum.

Həmin gün, martin 14-də Konsel ilə Ned Lend kayutuma gəldilər. Nə üçün geldiklerini soruştum.

- Yalnız bir sual üçün, professor, - deyə kanadlı cavab verdi.

- Qulaq asıram, Ned!

- Sizce, "Nautilus"da neçə adam var?

- Bilmirəm, dostum.

- Mənə elə gəlir ki, - deyə Ned sözünə davam etdi, - bu gəminin idarə edilməsi böyük bir komanda heyəti olmasına tələb etmir.

- Doğrudan da, belə mükməmməl maşınları olan gəminin bütün ehtiyaclarını on nəfərlik komanda heyəti tamamilə təmin edə bilər, - deyə cavab verdim.

- Belə olduqda, ağlım kəsmir ki, kapitan Nemo bundan artıq komanda toplamış ola.

- Məncə, belə deyildir, - deyə etiraz etdim.

- Niya?

Mən diqqətlə Ned Lendə baxdım. Onun niyyətini başa düşmək çətin deyildi.

- Çünkü, əgər kapitan Nemo haqqında əldə etdiyim təsəvvür doğrudursa, o zaman "Nautilus", sadəcə, gəmi deyildir, o, eyni zamanda

kapitan Nemo kimi, dünyadan bütün əlaqəsini kəsmiş adamlar üçün bir sığınacaqdır.

- Bəlkə də ağam haqlıdır, - deyə bu vaxta qədər susan Konsel cavab verdi. - Lakin bununla belə "Nautilus", ancaq çox məhdud miqdarda adam yerləşdirə bilər. Ağam bizə deyə bilməzmi ki, gəmi özü ilə en çoxu nə qədər komanda heyəti götürə bilər?

- Mən bunu haradən bili bilərem, Konsel?

- Sadəcə, hesablamaq yolu ilə, Geminin həcmi və beləliklə, oradakı havanın həcmi ağama bəlliidir. Diger tərəfdən, tənəffüs üçün insana nə qədər hava lazım olduğunu bildikdən və "Nautilus"un hər iyirmi dörd saatda bir dəfə hava ehtiyatını dəyişdirməli olduğunu nəzərə alıqdan sonra...

Mən Konselin uzun nitqini kəsdim, çünkü onun nə demək istədiyini anladım.

- Başa düşürəm, başa düşürəm, - dedim. - Bunu hesablamaq çətin deyildir, lakin o, son dərəcə qeyri-müəyyən bir nəticə verər.

- Qoy qeyri-müəyyən olsun, - deyə Ned Lend inadla dilləndi.

- Ele ise qulaq asın. İnsan saatda öz tənəffüsünə yüz litr havada olan oksigen qədər oksigen sərf edir və ya bir gecə-gündüzə tənəffüsən ötrü ona iki min dörd yüz litr hava lazımdır. Demək, axtarlığımız edədi tapmaq üçün, yalnız "Nautilus"un tutumunu iki min dörd yüzə bölmək lazımdır...

- Tamamilə doğrudur, - deyə Konsel səsləndi.

- "Nautilus"un tutumu min beş yüz tondur, - deyə sözüme davam etdim, - hər ton iso min litra bərabər olduğundan, gəminin ümumi tutumu milyon yarımlitr hava edir. Bu rəqəmi iki min dörd yüzə böldükde... - bunu dərhal kağız üzərində hesabladım, - altı yüz iyirmi beş alınrı. Başqa sözə, "Nautilus"un tutduğu hava iyirmi dörd saat ərzində altı yüz iyirmi beş nəfərə kifayət edər.

- Altı yüz iyirmi beş nəfər! - deyə Ned Lend səsləndi.

- Sizi əmin edə bilərəm ki, bizim hamımız, yəni matroslar, sərnişinlər və komandirlər birlilikdə bu əddənin heç onda birini də teşkil etmirik.

- Üç nəfər üçün də bu çoxdur, - deyə Konsel piçildədi.

- Ona görə də, menim zavallı Lendim, ancaq səbir etməyi sizə məsləhət görə bilərəm.

- Nəinki səbir etmək, həm də itaet etmək lazımdır.

Konsel bu sözü lap yerində işlətmışdı.

— Bir də axı, kapitan Nemo daima cənuba doğru gedə bilməz ki, — deyə o, sözünə davam etdi. — Axır bir yerdə, heç olmasa, qütb buzlarının qabağında dayanmalı olacaqdır! Nəhayət, bir gün gələcək ki, o mədəni ölkələrin dənizlərinə qayıtmaga məcbur olacaqdır. O zaman yenidən qaçmaq barəsində düşünmək olar!

Kanadalı başını buladı, əlini alınna çəkdi və bir kəlmə də cavab vermədən kayutdan çıxdı.

— Ağamın icazəsilə mən bir şey qeyd etmək istəyirəm, — deyə Konsel sözə başlandı. — Zavallı Lend daima mümkün olmayan şeylər düşünür. O, keçmiş xoşbəxt günləri arasıkəsilmədən xatırlayır. Bu gün əlimiz ilişməyen her şey ona eñiz görünürlər. Xatirələr onu rahat buraxır və o həmişə qüssə çəkir, onu anlamaq lazımdır. O burada nə ilə məşgül ola bilər? Heç şəylə! O, ağam kimi alim deyildir, sualtı ələmin xariqələri bizim qədər ona zövq verə bilmir. Axsamları öz vətənində meyxanalardan birinə baş çəkmək üçün Ned Lend her şeyə risk etməyə hazırlıdır!

Konsel haqlı idi. İşgüzər və azad həyata alışmış kanadalı üçün "Nautilus"da keçən yeknəsəq həyatın dözülməz görünməsi təmamilə təbii idi. Onda maraq oyadan hadisələr çox gec-gec olurdu.

Lakin bununla belə həmin gün, azadlığın xoşbəxt günlərini ona xatırlada biləcək bir hadisə baş verdi.

Səhər saat on birə yaxın, suyun səthi ile üzən "Nautilus" bir sürü balinaya rast gəldi. Bu təsadüf mənə təəccüblü görünmədi: mən bilirdim ki, insanların böyük səy və mətanətlə ovlaşıqları bu məməlilər, balina ovçularının az-az gedə bildikləri uzaq en dairələrində özlərinə sığınacaq yeri axtarırlar.

Balinalar dəniz işlərində daima mühüm rol oynamış və coğrafi kaşflərə böyük təsir göstərmişlər. Balinalar bütün dövrlərin və xalqların ovçularını — əvvəller bəsk, sonra assuriyalı, ingilis və hollandiyalı ovçuları cəlb etmişlər. Okeanda üzmək qorxusuna qarşı aparılan mübarizə, bu ovçuları heç seydən qorxmamağa və okeani bu başdan o başa dolaşmaga alıstdırmışdır.

Balinalar ister şimalı, isterse də cənubi qütb dənizlərinə getməyi sevirlər. Qədim əfsanələrdə deyilir ki, bir dəfə balinani izleyən ovçular şimala doğru o qədər getmişlər ki, qütbə yeddi lyelik məsafə qalmışdı. Bu əfsanə uydurmadırsa, bir zaman həqiqət olacaq,

çox ehtimal ki, başları möhz balina ovuna qarışmış adamlar, yeni bir naməlum nöqtələrinə gedib çatacaqlar.

Biz göyərtədə idik. Deniz lap sakit idi: oktyabr ayında yerin bu en dairələrində havalar daima xoş olur. Balinanı üfüqdə birinci görən kanadlı oldu.

Diqqətlə baxıldıqda "Nautilus"dan beş mil uzaqda gah səthə çıxan, gah da suya cuman qara bir nöqtə görmək olardı.

— Bahō, — deyə Ned Lend səsləndi, — əger mən indi balinə ovlayan gəmidi olsaydım, bu təsadüf mənə nə qədər zövq verirdi! Bu nəhəng bir heyvandır. Baxın, buxar və su fevvarəsi nə qədər yüksəy vurur. Təəssüf ki, indi mən bu tekneyə zəncirlənmışəm!

— Ned, görürəm ki, siz özünüzü bir çəngəlcik kimi hiss edirsiniz, — dedim.

— Məgər balinə ovlayan öz peşəsini yadından çıxara bilər? Məgər bu ovun verdiyi zövqden doymaqla olar?

— Siz heç bu dənizlərde ova çıxmısınızmı, Ned?

— Heç vaxt, cənab professor. Mən həmişə şimal dənizlərində işləmiş və Bering boğazına, Devis boğazına qədər getmişəm...

— Demək, sizin cənub balinalarından xəberiniz yoxdur. Ola da bilməz, çünki qütb balinaları, cəsarət edib ekvatorun isti sularından şimala gedə bilmirlər.

— Nə deyirsiniz, cənab professor! Özünüzdən nə uydurursunuz? — deyə kanadalı etimadsızlıqla etiraz etdi.

— Mən heç bir şey uydurmuram, olan şeyi deyirəm.

— Heç də belə deyil. Mən şəxsen almış besinci ilde, yəni iki il yarım bundan əvvəl, Qrenlandiya sahiləri yaxınlığında bir balina vurmuşdun, onun belindən üzərində Bering boğazının balinə ovlayan gəmilərindən birinin damgası olan bir çəngəl çıxardım! İndi icazə verin soruşum, əgər heyvan Qorn burnunu və ya Ümid burnunu dolaşmamışsa, yəni ekvatorдан keçməmişse, o zaman Amerikanın qərbində yarananmış bu balina necə olmuş ki, şərqə gəlib çıxmış və burada öz böyrünü çəngəlin ağızına vermişdir?

— Mən də dostum Ned Lendin dəllillərinə şərükəm və ağamın cavabını səbirsizliklə gözləyirəm, — deyə Konsel qeyd etdi.

— Dostlarım, sizə cavab verirəm ki, müxtəlif balina növləri müxtəlif dənizlərdə yaşayır və o dənizləri heç vaxt tərk etmir. Əgər balinalardan biri Bering boğazından Devis boğazına keçibə, bu yalnız

həmin dənizlər arasında yol olmasını göstərir, bu yol da, demək, ya Amerika, ya da Asiya sahillerindədir.

Kanadalı gözlerini qiyaraq:

— Mən də buna inanmamışam? — deyə soruşdu?

— Ağama inanmaq lazımdır, — deyə Konsel cavab verdi.

— Demək, siz mənim buradakı balinaları tanımadığımı təsdiq edirsiniz, çünki heç vaxt bu sularda ova çıxmamışam, eləmi? — deyə çəngəlcili sözüne davam etdi.

— Tamamilə doğrudur.

— Nə eybi var, Ned, bu səbəblə də onlarla tanış olmaq üçün əlinizdə daha çox əsas vardır, — deyə Konsel qeyd etdi.

— Baxın, baxın, — deyə kanadalı çıçırdı. — Balina yaxınlaşır. O, birbaşa bizim üstümüze gəlir. Mənim ona bir şey edə bilməyəcəyimi başa düşərək mənə sataşır.

Ned ayağını yera döyüd.

Balina ovçusu xəyalına gətirdiyi çəngəcli elində tuturmuş kimi, barmaqlarını sixaraq, yumruğunu qaldırdı. Sonra sözüne davam edərək:

— Bu balinalar da şimal balinaları boydadır mı? — deyə soruşdu.

— Demək olar ki, elə o boydadır, Ned.

— Cənab professor, bunu soruşmaqdə məqsədim odur ki, mən uzunluğu yüz futa qədər olan balina görmüşəm. Qoca balina ovçuları isə mənə nağıl edirdilər ki, Aleut adalarında yaşayan balinaların uzunluğu hətta yüz əlli futa qədər olur.

— Mənçə, bu mübaliğdir, Ned, — deyə mən etiraz etdim. — Təbiətdə elə balinalar yoxdur, kaşalotlar isə balinalardan ki kiçikdir.

— Ax, — deyə gözünü okeandan ayırmayan kanadalı qışqırkı, — balina hey yaxınlaşır! Bir azdan sonra "Nautilus"un lap yanından keçəcəkdir!

Kanadalı səhbətimizi davam etdirərək mənə müraciət etdi:

— Siz kaşalotları lap xırda balığa çevirdiniz. Halbuki nəheng kaşalotlar vardır. Bilirsiniz ki, onlar ağıllı heyvandır. Mənə nağıl edirdilər ki, kaşalotlardan bəziləri yosunların içində soxulur və yosun-qarışq suyun üzünə çıxır. Adamlar onları balaca adalara oxşadırlar. Gəmilər onlara yan alır, adamlar onun üstünə çıxır, tonqal yandırırlar.

— Hətta ev də tikirlər, — deyə Konsel kanadalının ahengilə əlavə etdi.

— Bəli, bəli! — deyə Ned Lend təsdiq etdi. — Sonra günlərin birində kaşalot suya cumaraq üstündəkilərin hamisini özü ilə birlikdə okeanın dibinə aparr.

— Lap dənizçi Sindbadın sərgüzəştlərində olduğu kimi, — deyə güldüm. — Lakin mister Lend, sizin belə uydurular quraşdırma ustası olduğunuzu bilmirdim! Ümid edirəm ki, sizin özünüz də belə kaşalotların olduğuna inanmırınzı.

— Cənab alim, balinalardan hər şey gözləmək olar! — deyə kanadalı ciddi bir tövrlə cavab verdi. — Birca baxın, görün nə sürətlə üzür! Necə suya cumur! Deyirlər ki, bu heyvanlar on beş günün ərzində bütün dünyani üzüb dolana bilirlər!

— Mübahisə etməyəcəyəm!

— Cənab professor, mərc gələ bilərəm ki, dünyanın lap əvvəllərində balinaların indikine nisbətən daha sürətlə üzüdüyündən xəbəriniz yoxdur.

— Doğrudanmı, Ned? Mən həqiqətən bunu bilmirdim. Bəs niyə?

— Çünkü əvvellər onların quyuqları, baliqlarda olduğu kimi, şaqullu vəziyyətdə imiş və onlar quyuqlarını sağdan sola və soldan sağa suya vururlarmış. Lakin sonra Allaha belə geldi ki, balinalar həddən artıq sürətlə üzür, buna görə də onların quyuqlarını burdu. O vaxtdan bəri balinaların quyuğu üfüqi vəziyyətdədir və onlar quyuqlarını yuxarıdan aşağıya və aşağıdan yuxarıya suya çırırlar, bu da, elbette, sürəti xeyli azaldır.

— Mən də buna inanmamışam? — deyə Nedi, yamsılayaraq soruşdum.

— Vacib deyil, — deyə kanadalı cavab verdi, — mən sizə üç yüz fut uzunluqda və beş yüz min kilogram ağırlıqda balinalar gördüyüm də deyə bilərəm.

— Bu lap ağ oldu, — deyə cavab verdim. — Lakin bəzi balinaya-oxşar heyvanlar, doğrudan da çox böyük olur. Deyirlər ki, onların hər birindən yüz iyirmi, yüz otuz ton yağı çıxarırlar.

Kanadalı:

— Bunu mən öz gözümlə görmüşəm, — dedi.

— Bəzi balinaların böyüklikdə yüz file berabər olduğuna inanıdığım kimi, sizin bu sözünüzə həvəsle inanıram, Ned. Böyük sürətlə çapən belə bir kütlənin nələr edə biləcəyini təsəvvür edin!

— Balina gemini batırı bilərmi? — deyə Konsel soruşdu.

— Mən buna inanmırıam, — deyə cavab verdim. — Lakin bununla belə nağlı edirlər ki, 1820-ci ildə həmin bu cənub en dairələrində bir balina “Esseks” gəmisi üzərində hücum edərək, onu saniyədə dörd metrlik bir sürətlə dala iteləmişdir. Dalğalar dal tərəfdən gəmiyi doldugundan, o dərhəl suyun dibinə batmışdır.

Ned istehzalı bir təbəssümle mənə baxdı. O:

— Bir dəfə başıma belə bir hadisə geldi, — dedi, — balina quyruğu ilə məni vurdu, aydınrıñ ki, şəxsən məni yox, qayığımı. Mən və yoldaşlarım altı metr hündürlükde havaya qalxdıq. Lakin cənab professorun indi idiki balinaya nisbətən, o balina lap uşaq, südəmər çəgə idi!

— Bu heyvanlar çıxmu yaşıyır? — deyə Konsel soruşdu.

— Min il, — deyə kanadalı tərəddüd etmədən cavab verdi.

— Bunu haradan bilirsınız, Ned?

— Belə deyirlər.

— Baş niyə belə deyirlər?

— Çünkü bu hamiya məlumundur.

— Yox, Ned, bu heç kəsə məlum deyildir. Bu, yalnız fərziyyədir. Görün bu fərziyyə hansı mühəkimələrə əssaslanır. Dörd yüz il bundan əvvəl, adamlar ilk dəfə balina ovuna başladıqları zaman, bu heyvanlar idikinə nisbətən çox iri imiş. Buna görə de müasir balinaların boyca kiçik olmasına hələ onların tam inkişaf dərəcəsinə çatmadığı ilə izah etmək çox təbii idi. Bu da, Büfronun, balinalar min il yaşayır, deməsinə səbəb olmuşdur. Aydındırıñ?

Lakin Ned Lend nə mənə qulaq asır, nə de dediklərimi eşidirdi. Balina yaxınlaşğından, Ned gözləri ilə onu yemək isteyirdi.

— Ax, o tək deyildir! — deyə birdən çığrdı. — Burada on... iyirmi... tam bir sürü balina vardır. Biz isə heç bir şey edə bilməyəcəyik! Belə bu dəqiqlidə əl-qolu bağlı olmaqlı...

— Əzizim Ned, ov üçün kapitan Nəmodan niyə icazə almırıñız? — deyə Konsel soruşdu.

Konsel hələ cümləsini qurtarmamışdı ki, Ned Lend kapitanı axtmamaq üçün aşağıya yüyürdü.

Bir neçə dəqiqlidən sonra hər ikisi göyərtəyə çıxdı.

Kapitan Nemo “Nautilus” dan təqribən bir mil uzaqda su üzündə oynaqlaşan balina sürüsüne baxırdı.

— Bu, cənub balinalarıdır, — dedi. — Bu sürü tam bir balinaovlayan donanmanı varlandırmaq üçün kifayət edər.

— Heç olmazsa, kapitan, çəngəlçi peşəsinə unutmamaq xatirinə bunları ovlamağa mənə icazə verərsinizmi?

— Heyvanları nəhaq yera niyə öldürək? — deyə kapitan etiraz etdi. — Bize qetiyen piy lazım deyildir.

— Axı, siz Qırmızı denizdə, döqön ovlamağa mənə icazə vermişdiniz, — deyə kanadalı sözündə israr etdi.

— Döqön bize təzə et ehtiyatı verdi. İndi isə siz öldürmək xatirinə öldürmek üçün icazə isteyirsiniz. Mən gözel bilirəm ki, bu insan təbiətinə xas olan bir sıfətdır, lakin vəhşicəsinə vaxt keçirməni şirnikləşdirmək istəmirəm. Mister Lend, zərərsiz ve həlim bir heyvan olan bu cənub balinalarını qırmaqla, siz və sizin həmfikirləriniz çirkin bir iş görmüş olursunuz. Onsuz da sizin həmfikirləriniz Baffin körfəzindəki bütün canlıları məhv etmişlər, indi isə bu faydalı heyvanları da qırıb qurtarmaq isteyirlər. Bu bədbəxt balinaları rahat buraxın. Onsuz da onların kaşalot və qılınçbalığı kimi təbii düşmənləri çıxdur.

Bu gözənləməyen öyüd-nəsihət vaxtı, kanadalının sımasındaki ifadəni təsəvvür etmək çatın deyildi. Peşəkar balina ovçusuna belə mühazire oxumaq, ağzı əbəs yere yormaq deməkdir.

Ned Lend kapitan Nemoya baxırdı və görünür ki, onun nədən danışdığını heç başa düşmürdü.

Lakin kapitan haqlı idi. Balina ovçularının son dərəcə yırıcılığı, okeanda axırıcı balinaların yox olmasına səbəb olacaqdı.

Ned Lend “Yanki dudi”¹ mahnisini dodaqlı mızıldayaraq arxasını biziçə gevirdi.

Kapitan Nemo balina sürüsünü müşahidə etməkdə davam edərək mənə dedi:

— Mən indica balinanın insandan başqa çoxlu təbii düşməni olduğunu deməkdə haqlı idim. Bax, bu sürü indi güclü düşmənlə qarşı-qarşıya geləcəkdir. Cənab professor, orada, uzaqda, küləkdöyənin səkkiz milliyində hərəkət edən qara nöqtələri görürsünüz mü?

— Görürəm, kapitan, — deyə cavab verdim.

— Onlar dəhşətli heyvan olan kaşalotlardır. Mən onların tam bir sürüsünü, iki-üç yüz dənəsini görmüşəm! Bax bu qəddar və zərərlı heyvanları, doğrudan da məhv etməyə dəyər.

¹ Ingiltərə hakimiyətindən xilas olmaq uğrunda aparılan mübarizə dövründə Şimali Amerikanın vətənpərvər mahnisı idi.

Kanadalı bu sözləri eşidən kimi dərhal bizi tərəf çevirdi.

— Nə eybi var, kapitan, — dedim, — balinaların xatiri üçün mister Lenda icazə vermək olar...

— Özümüzü qorxu altına atmağa dəyməz, — deyə kapitan sözünü kəsdi. — "Nautilus" özü kaşalotları qırıb dağıdır. O əslində mister Lendin çəngolindən heç də zəif olmayan polad dişlə silahlansmışdır!

Kanadalı utanmadan çıyınlarını çəkdi. O sanki bu saat "kaşalotları gəminin dişi ilə qırmaq harada eşidilmişdir?" demək isteyirdi.

— Dayanın, cənab professor, — dedi, — mən size, hələ heç vaxt görmədiyiniz bir ov göstərəcəyəm. Ancaq ağız və dişlərdən ibarət olan bu yırtıcılar mərhəmət göstəriləməlidir!

"Ağız və dişlər!" — bəzən uzunluğu iyirmi beş metrə qədər olan bu yekəbaş kaşalota bundan yaxşı tərif vermək çətindi. Bu balinaya oxşar heyvanın yeko başı bədəninin üçdə birindən iridir. Balinanın ağzında "balina bişi" deyilən buynuz lövhəcikləri olduğu halda, kaşalotun ağzında hər biri iki girvənke gələn otuz doqquzdan əlli ikiyə qədər iti dişi olur. Kəlləsinin arxa tərəfindən bir-birinə yol olan iki kamera vardır, bu kameralarda üç yüz-dörd yüz kilogram yağı oxşar maye — spermaset olur ki, satışda çox baha qiymətə gedir.

Heç bir şübhə yoxdur ki, kaşalot dünyada en yondəmsiz və en eybacər bir heyvandır. Başının simmetrik olmaması aydın gözə çarpar. Belə ki, burnunun yaxşı yoxdur, sol gözü isə sağ gözündən xeyli kiçikdir, buna görə də keçmiş vaxtlarda ovçular onlara,ancaq sol tərəfdən hücum edirdilər.

Yırtıcılar sürüsü hey yaxınlaşındı. Kaşalotlar artıq balinaları görmüşdülər və onlara hücum etməyə hazırlaşdırlar.

Əvvəlcədən bilmək olardı ki, bərabər olmayan bu mübarizədə balinalar mağlub olacaqdır, bunun səbəbi yalnız kaşalotların balinalardan qüvvəti olması və yaxşı silahlanması deyil, həm də o idi ki, kaşalotlar nəfəs almadan uzun müddət su altında qala bilirlər.

Balinallara kömək etmək vaxtı çatmışdı. "Nautilus" suya daldı. Konsel, Ned Lend və mən salonun pəncərosu önünde durub tamaşa etməyə başladığ.

Üzərinə kaşalot qırmaq kimi yeni bir vəzifə götürən gəmini şəxşən idarə etmək üçün kapitan Nemo sükan budkasına getdi.

Vintlər tez-tez hərlənməyə başladı, "Nautilus" tam sürətlə irəliya cumdu.

"Nautilus" heyvanlara çatan zaman kaşalotlarla balinalar arasında vuruşma artıq başlanmışdı. Kapitan Nemo gəmini elə yönəldidi ki, kaşalotların sürüsünü iki yera bölsün.

Əvvəlcə yeni düşmənin zahir olması kaşalotları az təşvişə saldı, lakin bir azdan öz səhvlerini başa düzdiłər.

Qarşımızda dəhşətli bir döyüş sohnəsi açıldı! Hətta Ned Lend də vəcdə gelmişdi. Axırda özünü saxlaya bilməyib şiddetli ol çalmağa başladı.

"Nautilus" kapitanın elində nəhəng bir çəngələ və itaətkar bir silaha çevrilmişdi. O, yekəpər kaşalotlara hücum edərək, onları parçalayıb və heyvanın qanına bulaşmış gəmi qəzəbli kaşalotların güclü tekanlarını hiss etmediyi kimi, dəmir örtüyüna yağıdırılan dəhşətli quyrıq zərbələrdən də qorxmurdı. Yırtıcının birilə qurtardıqdan sonra digərinin üzərinə atılır, vaxt itirmək və gözü altına aldığı qurbanı elden buraxmamaq üçün oxu etrafında dönür, qabağı doğru çapır, geriye qayırdı, kaşalot sıvışib suyun dərinliyinə getmək istədikdə, onun dalınca suya cumur, üzə çıxdıqda isə yenidən səthə qalıxbı yanlardan, öndən və arxadan ona hücum edir və hər cür zərbələrə qarşı dayanaraq onu şaqqlayırdı.

Nə müdhiş bir sallaqxana! Suyun üzündə qulaqbatarıcı səs-küy! Qorxmış kaşalotların nəfəs borusundan çıxan keskin fit səsi! Suyun daima sakit olan alt qatları belə nəhəng quyrıqların zərbələrindən dalğalandırırdı...

Kaşalotlardan heç birinin yaxa qurtara bilmədiyi bu qırğın bir saatdan artıq davam etdi. Bir neçə dəfə 10-12 kaşalot birləşərək, sürü ilə "Nautilus"a hücum etdi, onlar öz vücudları ilə "Nautilus"u çevirməyə çalışırdılar. Salonun pəncərəsindən onların geniş açılmış ağızları, dəhşətli dişləri və hədəqədən çıxmış gözləri görünürdü.

Özünü əle ala bilməyən Ned Lend, onlara lənet yağıdırı və yumruğu ilə hədələyirdi.

Öv itləri meşədə vurulmuş yırtıcı heyvanın boğazından yapışan kimi, kaşalotlar da dişlərile sualtı gəminin gövdəsinə sancılrıdlar.

Lakin "Nautilus" öz düşmənlerinin nə ağırlığım hiss edirdi, nə də şiddetli cəhdələrini. O, kaşalotları ya suyun alt qatlarına sürüyür, ya da dərtib suyun üzüne çıxarırdı, eyni zamanda bir saniyə də olsa növbəti ovunu izləməkdən əl çəkmirdi.

Nəhayət, kaşalotların sürüsü seyrəldi. Dalgalanan su sakit oldu. "Nautilus" suyun üzünə çıxdı. Lyuk açıldı, biz tələskik göyərtəyə çıxdıq.

Dəniz parça-parça edilmiş cəmdəklərlə dolu idi. Əgər suda kaşalot sürüsünün arasına böyük dağdırıcı qüvvəyə malik olan bir mərməni düşsə idi, o da bu ət qiymətlərini belə doğrayıb tikə-tikə edə bilməzdi. Bir neçə millik məsafədə hər terəfdə su al rəngə boyanmışdı. "Nautilus" sanki qan döryasında üzürdü.

Kapitan Nemo bize qoşuldu.

— Mister Lend, buna nə deyə bilərsiniz? — deyə kanadalıya müraciət etdi.

— Deməyə sözüm qalmamışdır, kapitan, — deyə coşqunluğu artıq soyumuş olan kanadlı cavab verdi. — Siz bize dəhşətli bir mənzərə göstərdiniz, bu şübhəsizdir. Lakin mən qəssab deyiləm, ovçuyam, siz isə bize sallaqxana göstərdiniz...

— Bu, kinli və yiricili heyvanların qırğını idи, — deyə kapitan Nemo etiraz etdi, — bu, heç də "Nautilus"un qəssab çapacı olması demək deyildir, — dedi.

— Nə olursa olsun, hər halda mən öz qarmağımı ondan üstün tuturam, — deyə kanadlı qeyd etdi.

— Hər kəsin öz silahı, — deyə kapitan Ned Lendi diqqətlə süzərək cavab verdi.

Ned Lendin kapitanı açılayacağından qorxurdum, bu hamımız üçün çox pis nəticə verərdi, lakin xoşbəxtlikdən, kanadalının diqqəti bu dəmdə "Nautilus"un yan almaqdə olduğu balinaya cəlb olundu.

Bu heyvan kaşalotların hücumundan yaxa qurtara bilməmişdi. Onun tamamilə qara, basıq başı cənub balinası olduğunu göstərirdi. Anatomič cəhətdən onun adı balinalardan fərqi ondadır ki, bunun yeddi boyun feqəresi bitişikdir və qabırğaları şimal balinalarinkinə nisbətən iki dənə artıqdır.

Zavallı balina böyrü üstə uzanmışdı. Kaşalotlar onun qarnını bir neçə yerdən yaralamışdı. O, ölü idi. Şikəst edilmiş üzgəci altına qoruya bilmədiyi balası siğinmişdi. Balinanın açıq qalmış ağızından su töküldü, su onun big lövhəcikləri arasından keçərək bulaq kimi sırlıdaydı.

Kapitan Nemo "Nautilus"un cəmdeyə yan almasını əmr etdi. Matroslardan ikisi heyvanın böyrünə dırmaşaraq, balinanın süd

yəzilərindəki südü qaba süzməyə başladı, mən onlara heyratla tamaşa elədim. Beləliklə, on üç boçka süd yiğdilar.

Kapitan hələ isti olan bu südden bir fincan içməyi mənə təklif etdi. Bu təklifi eşidərən iyriñdiyimdə sıfıtmadə əmələ gələn qırşları gizləde bilmədim. Lakin o məni əmin etdi ki, balina südü dadlı süddür və inək südündən heç də fərqlənmir.

Mən daddim. Süd, doğrudan da dadlı idi.

Bu üç boçka süd bizim üçün çox gözəl qazançı idi, çünki bu südden hasil ediləcək yağı və pendir süfrəmizdə xoş bir deyişiklik olacaqdı.

Həmin gündən etibarən mən təsəssüfle hiss etməyə başladım ki, Ned Lend kapitan Nemo ya qarşı getdikcə düşmən münasibət bəsləyir. Ona görə də kanadını hər hansı bir düşmən hərəkətdən vaxtında yayındırmaq üçün onu güdməyi qərara aldım.

ON ÜÇÜNCÜ FƏSİL

BUZLAR ARASINDA

"Nautilus" dönməden cənuba doğru getməkdə davam edirdi. O, əllinci meridian boyu böyük sürətlə irəliləyirdi. Bəs o, qütbəmi gedib çatmaq isteyirdi? Mən buna inanmırdım, çünki cənub qütbü ölkələrinin mart ayı, şimal qütbü ölkələrinin sentyabrına, yəni payızın əvvəline uyğun gelir.

Martin on dördündə 55° uzunluq dairəsində mən ilk dəfə olaraq üzən buz gördüm. Onlar iyirmi-iyirmi beş fut uzunluqda göyümtül buz qaymaları idi, dəniz dalğaları gurultu ilə onlara çarptırdı.

"Nautilus" okeanın səthi ilə üzürdü. Ömrünün çox hissəsini qütb dənizlərində keçirmiş olan Ned Lend, əvvəller də dəfələrlə üzən buzları görmüşdü. Konsel ilə mən isə tamaşadan ilk dəfə olaraq zövq alırdıq.

Üfüqü gözqamaşdırıcı ağ zolaq bürümüştü. İngilis balinaovlayanları bu xətti "buz parıltısı" adlandırdılar. Buludular na qədər qalın olursa olsun, yenə də parıltını zəiflədə bilmirdi. Bu zolaq buz sahəsinin karşısına idi.

Doğrudan da, bir azdan sonra parlaqlığı havanın vəziyyətindən asılı olaraq, gah güclənən, gah da zəifləyən dəri buz qaymaları

göründü. Üzən buz dağlarının – aysberqlərdən bəzilərinin yanlarına sənki mis-sulfat damarlarına oxşar yaşıl zolaqlar çəkilmişdi. Bəzi qaymalar, iri ametistlər kimi çox şəffaf idi. Bir parası da saya gəlməyən cinahları ilə günəş şüalarını eks etdirirdi. Nəhayət, üstünü qar basmış bəzi buz qaymaları iri mərmər parçalarını andırırdı ki, bunlar bütöv bir şəhər tikməyə qiyafət edərdi.

Cənuba doğru getdikcə, üzən buz dağlarının sayı da artır və bəziləri irilaşdırıldı. Arktika quşları onların üzərində özlərinə minlərcə yuva tikmişdilər.

Səslərlə qulağımızı batırıb bu quşlar firtına quşları, sərsəm quşlar, püffinlərdi. Onlardan bəziləri "Nautilus" u balina cəmdəyi zənn edərək, göyərtəsinə qonur və onun cingildəyən dəmirini dimdikləməyə başlayırdılar.

Buzlar arası ilə üzərkən kapitan Nemo tez-tez göyərtəyə çıxır və bu su sehraşını böyük diqqətlə nəzərdən keçirirdi. Bəzən onun, adətən, soyuq nəzərlərinin alovlandığını gördürüm. Bəlkə de o bu zaman insan əlinin irişmədiyi bu qütö sularının yeganə hakimi olduğunu düşünürdü? Ehtimal ki, belə idi. Lakin bunu dil ilə demirdi. O, saatlarla hərəkətsiz durur və buzlaqlar "Nautilus" u araya alanda sənki yuxudan ayılrı, çünki buzların arasından çıxməq üçün onun köməyi lazımdır.

O zaman özü sükan başına keçir və insani heyran edən bir məhərətlə "Nautilus" u idarə edərək, buz sahələri və buz dağlarıla baş verə bileyək toqquşmalardan yaxa qurtarırdı. Bu dağlardan bəzisinin uzunluğu bir neçə milə çatırdı, su səviyyəsindən hündürlüyü isə yetmiş-səksən metrdən az deyildi.

Cox zaman adama elə gelirdi ki, bütöv buz divarları "Nautilus" un yolu tamamilə kəsmişdir. Lakin belə hallarda kapitan Nemo cəld bir yarıq tapır və "Nautilus" keçən kimi, bunun dərhal qovuşacağıni bilsə də, casarətə bə yarışdan keçirdi.

Bələliklə, öz kapitanının mahir əllərilə idarə olunan "Nautilus" əbədi buzlaqlar arasında hərəkət edirdi.

Buzların şəkil və boylarına görə düzgün təsnifati olması Kon-selin xoşuna gəlmişdi. O bu təsnifati tezliklə öyrəna bildi, aysberqlər və ya buz dağları! Aysfildər və ya buz sahələri, drayftayslar və ya üzən buzlar, pekslər və ya buz xaşılı.

Havanın hərarəti xeyli aşağı idi, civə sütunu sıfırdan ən çoxu iki-üç dərəcə yuxarı qalxırdı. Lakin biz suiti dərisindən və ya ağ

ayı xəzindən tikilmiş isti kürk içərisində soyuğu hiss etmirdik. "Nautilus" un içinde isə havanın isti-soyuqlığından asılı olmayaq, daima elektrik sobalarının yaratdığı müəyyən hərarət var idi.

Lakin sobalar birdən xarab olsayıdı belə, yene dözümlü hərarət əlde etmək üçün "Nautilus" un cəmi bir neçə metr su altına dalması kifayətdi.

Əgər biz bu yerləre bir ay qabaq gəlmış olsaydıq, bütün gecə gündüz batmayan güneş baxıb ləzzət alardıq. Lakin gecikmişdik, gecə üç-dörd saat gündündən uzun idi və hələ də uzanaraq, nəhayət, bu qütb yerlərini altı ay öz qaranlığı ilə örtməye hazırlaşırdı.

Martin on beside Yeni Şotlandiya və Cənubi Orkney adalarının yerləşdiyi en dairəsini keçdik. Kapitan Nemo mənə nağılı etdi ki, bu yerlər yaxın zamanlara qədər saysız-hesabsız suiti sürüleri üçün sığınacaq yeri idi. Lakin yalnız öz ciblərinin xeyrini güdən acgöz ingilislər və amerikan sənaye sahibləri bu suitilərin erkəklərini, dişilərini, hətta balalarını da qırıldıqlarından, indi burada dərin bir ölüm sükütu hökm-fərmadı.

Martin on altısında, şəhər saat səkkizə yaxın "Nautilus" əlli beşinci meridian boyunda cənub qütb dairesinə daxil oldu.

Buzlar bizi hər tərəfdən əhət edərək üfüqü tutmuşdu. Buna baxmayaq, kapitan Nemo buzların arasında həmişə çat yerlər axtarıb tapır və cənuba doğru yolunu davam edirdi.

– O bizi hara aparır? – deyə bir dəfə öz-özümə ucadan sual verdim.

– Göz işrisidiyi yerə, – deyə Konsel cavab verdi. – O irəli getmək mümkün olmadığı zaman dayanacaqdır.

– Mən buna zəmin ola bilmərəm, – dedim.

Tam mənəsilə səmimi olmaq üçün boynuma almaliyam ki, mən bu qorxulu üzüşdən hətta zövq də alırdım. Bu sərt buz sehraşının nə qədər gözəl manzərəli olduğunu ifadə edə bilmirəm. Burada buzlar tamamilə gözəlmədiyim bir şəkilde idi. Bəzən buz sahələri, saysız-hesabsız məscidləri və minarələri olan qədim Şərq şəhərlərini andırırdı. Başqa bir yerdə buzlar zəlzələdən dağılmış bir şəhərin xarabalarına oxşayırdı. Lakin günəş üfüqə doğru əyilərək, öz şaquli şüaları əvezinə maili şüalar saçmaşa başlayan kimi, buz sehraşının manzərəsi dərhal dəyişib tanınmaz olurdu. Güneş buludların arxasında gizləndiyi və buzların üzərinə duman çökdüyü və ya iki buz qayması

min topdan atılan yaylim atəşinin gurultusu ilə toqquşduğu zaman, bu fantastik tamaşanın dekorasiyaları daha sürətlə döyişirdi.

Əgər belə toqquşma zamanı "Nautilus" dənizin səthinə yaxın üzürdüsə, gurultu suyun vasitəsilə dəha bərk eşidildi, iri buz qaymalarının suya düşməsi isə suyu dalgalandıraraq, qorxulu girdablardan emalə gotirirdi. Firtina adı gəmiləri atıb-tutduğu kimi, belə hallarda dalğalar da "Nautilus" u beşik kimi yırgalayırdı.

Cox vaxt buzların arasındandır heç bir işiq gölmədiyindən, mən tamamilə buzların içində itib-qaldığımızı zənn edirdim. Lakin özün-nün hev vaxt yanılmayan sövq-təbiisi ilə işləyən kapitan Nemo yeni-yeni keçidlər axtarıb tapırdı. O hev vaxt yanılmır - aysberqlərin etəyiylə axan göyümtül su şırımları ona bələdçilik edirdi. Ona görə mən kapitanın cənub denizlərinin buzları arasında birinci dəfə üzmadığını anladım.

Bununla belə martin 16-da axşamüstü buzlar yolumuzu tamamilə kəsdi. Bu hələ əbədi buzlar zolağı deyildi, bu, saxtanın möhkəməcə bərkidiyi buz sahəsi idi. Manea kapitan Nemonu dayandırmadı. O, gəminin geri çəkib böyük ləngərlə buz divarı üstüne yuvarlatdı. "Nautilus" paz kimi buz kütləsinə soxulub, şaqquşlu ilə onu parçaladı. Burada qoç döyüşü prinsipi tətbiq edildi, lakin indi bu qoçu, misli görünməyən bir qüvvə idarə edirdi. Göyə sovrulan buz qırıntıları dolu kimi atrafımıza yağırdı. Təkanın gücündən dərhal qarşımızda yol açıldı.

Bəzən "Nautilus" öz süretinin etalat qüvvəsilə buz sahəsinin üstüne çıxıb onu öz ağırlığı ilə sindirirdi. Yenə nəticə əvvəlki kimi olurdı: buz yanlara səpilir, biz də əmələ gələn boğazdan keçib yoluza davam edirdik.

O günlər tez-tez şiddetli külək əsirdi. Bəzən ətrafi sıx duman bürüyürdü, duman o qədər qalın olurdu ki, göyərtənin bir başından o biri başı görünmürdü. Külək saatbasatı şiddetlənirdi. Gecə yağmış qar sahərə yaxın bərkiyirdi, onu küləng ilə təmizləməli olurdıq, çünki kürəklə tamizləmək mümkün deyildi.

Havanın hərəkəti sıfırdan beş dərəcə aşağı düşəndə, "Nautilus" un göyərtəsi qalın buz layı ilə örtülürdü. Yelkən gəmisi burada bir iş gərə bilməzdı, çünki onun bütün bağara və ipləri buz bağlardı. Belə uzaq en dairələrində ancaq elektrik vasitəsilə hərəkətə getirilən, yəni kömürə cəhiyacılı olmayan gəmilərin üzməyə gücü çatardı.

Barometr həmişə alçaq təzyiq göstərir və get-gedə daha çox aşağı enirdi. Kompasın göstəricilərini indi heç inanmaq olmazdı.

Biz Yer küküsünün qütbündən kənar olan cənub məqnit qütbüne yaxınlaşdırıqca, kompasın çəşmiş əqrəbi lap fantastik istiqamətlər göstərirdi. Doğrudan da Həstənin müəyyən etdiyinə görə, cənub qütbü 70° en və 130° uzunluq dairəsində yerləşmişdir. Düperey isə onun bir qədər başqa koordinatlarda, yəni $70^{\circ}30'$ en və 135° uzunluq dairəsində olduğunu göstərmədi. İstiqaməti tapmaq üçün indi kompassı gəminin müxtəlif yerlərinə qoymaq, bir neçə dəfə müşahidə aparmaq və alınan orta ədədi doğru hesab etmək lazımdı.

Bəzən gəminin olduğu yeri, ancaq laqın göstərişlərinə əsasən xəritədə qeyd etmək lazımdı. Əlbette, bu üsul həqiqətə az uyğun olan məlumat verirdi, çünki ilanyolu keçidlərdə, gəminin istiqamətini hər dəqiqə dəyişməli olurduq.

Martin on səkkizində "Nautilus" un özünə yol açmaq təşəbbüsü iyirmi dəfə müvəffəqiyətsizliklə nəticələndikdən sonra gəmi tamamilə buzlarla örtüldü. Bu artıq nə buz xasılı, nə üzən buzlar, hətta nə də buz çölli idi, bu bir-birinə yapışmış buz dağlarından ibarət tərəpəməz və sarsılmaz bir mançə idi. Kanadalı mənə:

- Hor yet bütöv buzdur, - dedi.

Mən başa düşdüm ki, bütün başqa qütb dənizçiləri kimi, Ned Lend bu maneoni yenilməz hesab edirdi. Güneş günorta vaxtı bir neçə dəqiqəliyə göründü, kapitan Nemo düzgün hesablamalar apardı. Biz $51^{\circ}30'$ uzunluq və $67^{\circ}39'$ cənub en dairəsində idik. Göründümüz kimi, "Nautilus" Antarktidanın çox içərilərinə soxulmuşdu.

İndi daha nə önməzdə, nə də arxamızda su görünmürdü. "Nautilus" üzerinde biçimsiz buz qaymaları olan geniş bir düzəngahlə əhatə olunmuşdu. Çayın buzı orımöyə başlarkən üzündə qalaqlanan nizamsız buz parçaları kimi, bu düzəngahdakı buz qaymaları da nizamsız və müxtəlisəkilli idi. Forq yalnız orasındaydı ki, buradakı buzlar dəha böyük miqyasda idi. Hor tərəfdə buz dağlarının iş təpələri görünürdü, onların hündürlüyü iki yüz fut və dəha çox olardı. Daha uzaqda, bozumtul dumana bürünmüş sildirim buz qayaları sira ilə düzülmüşdü. Burada dərin bir sükü hökm-furma idi. Onu ancaq firtına quşlarının qanad səsləri və keşkin qışqırıqları pozurdu. Adama elə gəlirdi ki, burada qətiyyən həyat osarı yoxdur...

Gör "Nautilus" cəsarətli yürüşünü harada dayandırmağa məcbur olmuşdur! O gün Ned Lend mənə:

— Bilirsinizmi, cənab professor, eğer bizim kapitan irolu getməyə müvafiq olsa...

— Onda nə olar, Ned?

— Onda, kapitana afərin!

— Niya?

— Çünkü heç kəs bütöv buzun içindən yaxasını qurtara bilməz! Sizin kapitan güclüdür, buna sözüm yoxdur. Lakin o hərif hər halda təbiətdən ki güclü deyildir! Əgər təbiət burada yenilməz sədd çəkmisə, o zaman kapitan ister-istəməz dayanmağa məcburdur!

— Deyəsən, siz haqlısınız, mister Lend... Amma bununla belə, mən bu buzların arxasında nə olduğunu bilmək istərdim. Bu divar mənim özümü də hövşəldən çıxarıf!

Konsel:

— Ağam haqlıdır, — dedi. — Bu divarlar möhəz alımları hövşəldən çıxarmaq üçün yaranmışdır. İxtiyar məndə olsa idi, yer üzündəki bütün divarları aradan qaldırardım!

— Boş şeydir, — deyə kanadalı cavab verdi. — Bu divarın arxasında nə olduğunu mən yaxşıca bilirəm!

— Nə var? — deyə soruşdum:

— Buz, ancaq buz! — deyə kanadalı cavab verdi.

— Siz buna əminsinizmi, Ned? — deyə mən etiraz etdim. — Lakin mən buna şübhə edirəm, ona görə də conuba doğru səfərimizi davam etdirmək istəyirəm.

— Bu daha pis, cənab professor, — deyə Ned Lend cavab verdi. — Siz bu fikirdən ol çəkməlisiniz. Biz ucdantutma buzlaqlar hüduduna çatmışıq — elə bu kifayətdir. İndi artıq nə siz, nə kapitan Nemo, nə də "Nautilus" irəliyi doğru bir addım da ata bilməyəcəkdir. Siz istəsəniz də, istəməseniz də biz şimala, yəni əməlli-başlı insanların yaşadığı yerlərə qayıdacaqıq.

Boynuma almaliyam ki, Ned Lend bir cəhətdən haqlı idi: gəmilər buz sahələrində hərəkət etməyi öyrənmədikcə, ucdantutma buzlaqların hüduduna çatdıqda hərəkətsiz dayanacaqlar.

Dogrudan da, buzu parçalamaq üçün göstərlən bütün səylərə və coşqun təşəbbüslerə baxmayaraq, "Nautilus" hərəkətsiz durmuşdu.

Adətən, gəmi irəli hərəkət edə bilmedikdə, geri qayıdır. Lakin burada irəli getmək mümkün olmadığı kimi, geri qayıtmaya da mümkün deyildi, çünkü arxamızdakı keçidlər də bağlanmışdı. Əgər gəmimiz bir müddət də hərəkətsiz qalsayıdı, mütləq buz içinde donacaqdı.

Gündüz saat ikidə bu qorxu özünü göstərməyə başladı. "Nautilus"un yerleşdiyi donmamış yer böyük sürətlə təzə buzla örtüldü. Etiraf etməliyəm ki, indi kapitan Nemonun hərəketi mənə son dərəcə cəhiyatsız görünürdü.

Mən bu zaman göyərtədə idim. Bir neçə dəqiqə ərzində buz pərdəsi əmələ gəldiyini müşahidə edən kapitan belə bir sualla mənə müraciət etdi:

— Vəziyyətimiz haqqında siz nə fikirlərsiniz, cənab professor?

— Onu fikirləşirəm ki, biz yaman ilişib qalmışq, kapitan!

— İlişib qalmışq? Bu necə başa düşülməlidir?

— Mən onu demek istəyirəm ki, biz nə qabağa, nə də sola hərəkət edə bilmirik. Belə vəziyyətə medəni ölkələrdə "ilişib qalmaq" deyilir.

— Demək, sizin zənninizcə, "Nautilus" buradan çıxa bilməyecəkdir?

— Buna az inanıram, kapitan. İş burasındadır ki, Antarktidə qış başlığındı zaman buzların hərəkət edəcəyinə bel bağlamaq çətindir.

— Hə, professor, siz öz-özlüyünzdə haqlısınız, — deyə kapitan Nemo kinaye ilə cavab verdi. — Sizin gözünüzə cürbəcür maneeler, sədlər görünür! İcazənilər deyim ki, "Nautilus" nəinki buz halqasından azad olacaqdır, hətta daha irəliyi doğru hərəkət edəcəkdir!

— Cənubda doğrumu irəli? — deyə gözlerimi kapitan Nemyə dikərək soruşdum.

— Bəli, cənab professor, o lap qütbün özünə gedəcəkdir!

— Qütbün özünə? — deyə inamsızlığını gizlədə bilməyib soruşdum.

— Bəli, — deyə kapitan soyuq bir tərzdə cavab verdi. — Cənub qütbünə, bütün Yer küresi meridianlarının kəsişdiyi o müəmmalı yerdə. Axi siz bilirsiniz ki, mən "Nautilus" a istədiyim her şeyi etdirə bilərəm!

Bəli, mən bunu bilirdim! Mən onu da bilirdim ki, bu adam dəli-cəsine igidir. Lakin belə olsa da, ancaq dəli adamlar, şimal qütbünə nisbətən daha çox irişməz olan cənub qütbünün yolunu kəsmiş bu saysız-hesabsız maneelerlə mübarizəyə girişməyə casarət edər!

Axi on cəsür və on təcrübəli dənizçilər, əbəs yərə şimal qütbünə çatmağa təşəbbüs etmişlər, anlar ya məğlub olaraq geri çökilmiş, ya da həlak olmuşlar.

Mən kapitan Nemo ya, hələ bu vaxta qədər insan ayağı dəyməyən bu qütbü kəşf edib-etmədiyi haqqında sual verdim.

— Xeyr, — dedi. — Bu kəşfi birgə edəcəyik. Başqalarının nail olmadığı şəyə mən nail olacağam. Hələ mən bu vaxta qədər "Nautilus"la bu qədər cənuba gelməmişəm, lakin təkrar edirəm ki, biz daha uzağa, lap qütbü özüne gedəcəyik.

— Mon sizə inanmaq istirdim, kapitan, — deyə rişxənd ilə cavab verdim, — və sizə inanıram! İrəli gedek! Bizim üçün manəx yoxdur! Bu bütöv buzları dağıdaq! Onu parçalayaq, əgər müqavimət göstərsə, üstündən uçmaq üçün "Nautilus" a qanad düzəldək!

— Buzun üstü iləmi, cənab professor? — deyə kapitan Nemo sakitcə dilləndi. — Belə nə üçün? Yaxşısı budur ki, buzun altı ilə gedək.

— Buzun altı ilə? — deyə təəccüblə soruşdum.

Birdən-birdə gözlərim işıqlandı. Kapitan Nemonun nəyə ümidi etdiyini anladım. "Nautilus" un qəribə xüsusiyyətləri bu dəfə də kapitan Nemo xidmət etməli idi!

— Görürəm ki, biz bir-birimizi anlamağa başlayırıq, — deyə kapitan gülümşəyərkən dilləndi. — Siz, deyəsən, belə təşəbbüsün mümkün olduğunu güman etməyə hazırlaşırsınız. Mən isə müvəffəqiyətəmizə tamamilə əminəm. Adı gəmilər üçün müvəssər olmayan şey "Nautilus" a mümkündür. Əgər qütbü yanında qitəyə rast gəlsə, dayanacaqdır. Lakin öksinə, qütbü özü də okean suları içində isə, onda biz lap qütbü özüne qədər gedəcəyik!

— Bəli, cənab professor, nisbəton toqribən belədir. Aysberqin sudan kenara çıxmış hissəsinin hər bir futuna, sudakı hissəsinin üç futu müvafiq gəlir. Beləliklə, bu buz dağlarının okean səthindən xaricdə qalan hissəsi yüz metrdən artıq olmadığını görə, on çoxu üç yüz metr suya girmişdir. Üç yüz metr suya dalmaq "Nautilus" üçün nə olan şeydir?

— Heç bir şey!

— Hələ bundan əlavə, biz daha dərin, hərarətin bütün en dairələri altında bərabər olduğu yera enər və orada, açıq havadakı otuz-qırç dərəcəli şaxtanı lağla qoya bilerik!

— Siz haqlısınız, kapitan, tamamilə haqlısınız, — deyə səsləndim.

— Ancaq dəfə edilməsi lazımlı gələn yegana çətinlik varsa, — deyə kapitan Nemo sözünü davam etdi, — o da hava ehtiyatını təzələmədən, bir neçə gün su altında qalmaq məcburiyyətidir.

— Ele bu? — deyə etiraz etdim. — "Nautilus"un kifayət qədər böyük rezervuarı vardır. Onları doldurarıq, bizi kifayət qədər oksigenlə təmin edər!

— Cox gözəl, cənab professor, — deyə kapitan yenə gülümşədi. — Bir şübhə barosunda də sizin fikrinizi bilmək istəyirəm. Razi olmaram ki, sonradan moni dəllilikdə təqsirləndirəsiniz.

— Nəyə şübhə edirsiniz? — deyə kapitan Nemodan soruşdum.

— Əgər qütbdə dəniz varsa, ehtimal ki, o tamamilə buzla örtülü olacaqdır, demək, biz onun səthində çıxmaq əməkliyəcəyik.

— Nə deyirsiniz, kapitan? "Nautilus"un polad dişlə silahlanmış olduğunu yadınızdan çıxarmışınız? Siz bu diş diaqonal üzrə buz tavanın yönəldə bilərsiniz, o zaman "Nautilus" xaricə çıxməq üçün özünə yol açar.

— Lakin, cənab professor, siz bu gün tamamilə yeni dildə danışırınz.

Mən get-gedə alovlanaraq:

— Bir də ki kapitan, — deyə sözüme davam etdim, — nə üçün biz cənub qütbündə bzulardan azad olan dənizə rast gəlməyək? Soyuq qütbələri, istər cənub, istərsə də şimal yarımkürəsində yer qütbərinə tuş gəlmir. Ona görə də bunun öksi isbat olunmadıqca, Yer kürəsinin bir-birinə müqabil olan bu iki nöqtəsində, buzsuz dəniz və ya quru olduğunu fərz etməkdə haqlıyıq.

— Mon də belə düşünürəm, cənab professor, — deyə kapitan Nemo cavab verdi. — Yalnız bir şeyə diqqət edin ki, mənim planımı qarşı bu qədər etirazdan sonra siz mənim üzərimə o planın xeyrinə olan dəllilər yağıdırırsınız.

Kapitan Nemo haqlı idi. Mən indi cəsarətdə onunla yarışdım. İndi qütbdə doğru üzmək üçün mən onu yola götürirdim. Mən hətta ona ötüb keçirdim də...

Amma yox, zavallı dəli! Kapitan Nemo öz niyyətinin bütün "lehingə" və "əleyhine" olan dəlliləri çıxdan ölçüb-biçmiş və indi mənim öz müləhizələrimdə baş-ayaq vurduguma və dərin xəyal-lara qapıldıǵıma baxmayaraq, eynilərdi.

Kapitan Nemo artıq yubanmayıb, müavini göyərtəyə çağırıldı. Onlar öz naməlum dillərində danışdılar. Kapitanın planı əvvəlcə-dən müavine bəlli olduğundan, ya burada icra edilə biləməyəcək bir şey olmadığını bildiyindənmi, onun üzündə heç bir təəccüb əlaməti olmadı.

O nə qədər soyuqqanlı olsa da, hər halda kapitan Nemonun qütbe getmək qərarını sadiq yoldaşlarımı nağıl etdiyim zaman, Konselin göstərdiyi soyuqqanlılığı üstün gələ bilməzdi. Bu qoçağın yegane cavabı, arxayınlıqla dediyi "ağam necə məsləhət görse" cümləsin-dən başqa bir şey olmadı. Mən ondan özgə bir söz eşitməyə nail ola bilmədim. Ned Lend isə bu xəbəri tamamilə başqa cür qarşılıdı. O bu xəbəri eşidərkən ciyinlərini o qədər yuxarı atdı ki, heç kəs öz ciyinini onun qədər yuxarı ata bilməzdi.

— Bilirsinizmi, cənab professor, — dedi, — sizə və sizin kapitanınız, doğrudan da yazığım gelir!

— Lakin Ned, bunu bilin ki, biz qütbe gedəcəyik, qütbe!

— Oraya gedib çıxsanız da, oradan qayida bilməyəcəksiniz!

O bu sözləri deyib, cəld öz kayutuna getdi və qapını örtərkən: "Bari, əlimdən bir xəta çıxməsin", — dedi.

"Nautilus" artıq öz cəsarətli səfərinə hazırlaşmağa başlamışdı. Mühərriklə işlədilən güclü tulumbalar, böyük təzyiq altında rezervularla hava doldurdu.

Gündüz saat dörde yaxın, kapitan Nemo lyukun bağlanacağını manə dedi. Mən yolumuzu kəsən bütöv buz sahəsindən ibarət manəyə sonuncu dəfə nəzar saldım. Hava aydın idi, göy üzü buludlardan təmizlənmişdi. Havanın xeyli soyuq — sıfırdan 12° aşağı olmasına baxmayaraq, külək yox idi, ona görə də saxta özünü bir o qədər göstəra bilmirdi.

On nəfərədək matros əlində küləng göyərtəyə çıxb "Nautilus" un ətrafindakı buzları parçalamağa başladı.

Matroslar çox təzliklə gəmini buzdan azad etdilər, çünkü yenicə əmələ gəlmış buz hələ nazikdi. Bu zaman hamımız gəmiyə girdik, lyuku bağladılar, "Nautilus" yavaş-yavaş suya daldı.

Mən Konselin müsayiətılı salona getdim. Pəncərənin önündə oturub Cənub Buzlu okeanının dərin su qatlarını seyr etməyə başladığ. Xarici mühitin hərarətini ölçən termometrin civesi süratlə yüksəldirdi, manometrin əqrəbi sferblat üzrə sağa hərəkət edirdi.

Kapitan Nemonun əvvəlcə müəyyən etdiyi kimi, üç yüz metr dərinlikdə buz tamamilə qurtardı. Lakin "Nautilus" suya dalmaqdə davam edərək, səkkiz yüz metr dərinliyə çatdı. Burada suyun hərarəti dənizin üzünə nisbetən iki dərəcə yüksək idi. Öz-özündən bəllidir ki, elektrik sobaları ilə qızdırılan "Nautilus" un daxilindəki hə-

rot isə, qəti surətdə xarici hərarətdən asılı olmayıb, daima normal seviyyədə qalırı.

"Nautilus" bütün manevrları son dərəcə itaotkar və düzgün icra edirdi.

— Ağamın icazəsilə deyim ki, biz buradan sağ-salamat keçəcəyik, — deyə Konsel qeyd etdi.

— Mən də elə güman edirəm, — deyə dərin bir etimadla cavab verdim.

Buzsuz olan dərinlikdə, "Nautilus" əlli ikinci meridian boyunca birbaşa qütbe tərəf yollandı. 67°30'-dən 90°-yə qədər iyirmi iki dərəcə yarım və ya iki min kilometrdən bir az artıq yol getməli idik. "Nautilus" saatda təqribən əlli kilometrlik bir sürətlə, yəni süret qatarının sürətilə gedirdi. Əger yolda onu bir şey ləngitməsə, toxminən qırx saatdan sonra qütbe çatmali idik.

Mənzərənin yeniliyi Konsel ilə məni gecə xeyli vaxt salonun pəncərəsi önünde saxladı. Elektrik projektoru suyu aydınca işıqlandırırdı, dəniz səhra kimi tamamilə bomboş idi. Şaxta ilə cidarlanmış bu sularda balıq yaşayırı.

"Nautilus"un sürətlə getməsi ancaq gövdəsinin biaram titrəməsilə hiss olunurdu.

Heç olmazsa, bir neçə saat yata bilmək üçün gecə saat ikidi mən kayutuma çökildim. Konsel də mənim kimi etdi. Dəhlizdə kapitan Nemo rast gəlmədim. Anladım ki, o, sükan budkasında növbə çəkir.

Ertesi gün, martın 19-da, mən səhər yena də salonun pəncərəsinde oturub öz müşahidələrimi davam etdirməyə başladım. Elektrik laqı, "Nautilus"un öz sürətini bir qədər azaltdığını göstərirdi. O indi dənizin üzünə qalxırı, lakin birdən-birə deyil, rezervuarları boşalda-boşalda tədricon qalxırı. Ürəyim tez-tez döyünməyə başladı. Görəsən, dənizin üzünə çıxa biləcəyikmi? Buzu olmayan sahəyə rast gələcəyikmi?

Heyhat! Baş verən təkandan anladım ki, "Nautilus" bütöv buz sahəsinin alt səthində toxunmuşdur. Tokanın boğuş səsi buz layının çox qalın olduğunu göstərirdi. Doğrudan da manometrin göstəriciləri bu güməni təsdiq edirdi — biz min beş yüz dərinlikdə idik. Demək, bizim ürəyimizdə qalılılığı iki min fut olan buz qatı vardı ki, onun da beş yüz futu səthdən xaricə çıxırı! Beləliklə, burada

CƏNUB QÜTBÜ

Mən göyertəye sıçradım.

Bəli! Dənizin üzü açıq idi. Ancaq orada-burada ayrıca buz qaymaları və aysberqlər üzündü. Daha irəlilərdə, cənub tərəfdə isə buz heç görünmürdü. Həvəda minlərcə quş uçuşur və tünd-boz rəngdən başlamış zeytuni rəngə qədər cürbəcür rəngdə olan balıq sürürləri dalğalar arasında dolaşırıdı. Selsi termometri sıfırdan üç dərəcə yuxarıını göstəirdi. Üfüqdə qaraltı kimi görünən bütöv buz sahəsinin o tərəfində təzəcə keçirdiyimiz soyuqlardan sonra burada, demək olar ki, lap yaz havası var idi.

– Biz haradıq? – deyə kapitandan soruşdum. Ürəyim həyəcanla dönüñürdü. – Qütbdəyikmi?

– Mən özüm de bilmirəm, – deyə kapitan cavab verdi. – Günorta vaxtı günəşin hündürlüyüne görə yerimizi müəyyən edəcəyəm.

Mən buludlarla tutulmuş göyə inamsızlıqla baxaraq:

– Lakin havanın belə duman vaxtında günəş görünəcəkmi? – deyə soruşdum.

– Günəş yarımcı dəqiqə görünə, kifayətdir, – deyə kapitan cavab verdi.

– “Nautilus”dan təqrübən on mil cənubda, dəniz səthindən iki yüz metrə qədər yüksələn tənha bir adacığ görünürdü. Dənizdə qayalıq olmasından qorxduğumuza görə, həmin adacığa tərəf ağır-ağır irəliləyirdik.

Bir saatdan sonra adacığın lap özüne çatdıq və ikicə saatda onu ölüb-keçdiq. Adacığın sahil xətti dörd-beş mil olardı. Belə bir boğaz adacığın naməlum bir qitədən ayrırdı. Belə bir qurunun olması sanki Mori forziyyasını təsdiq edirdi. Bu ağıllı amerikalı fikir vermişdi ki, cənub qütb ilə altmışinci uzunluq dairəsi arasında dəniz, heç vaxt şimal yarımkürəsində təsadüf edilməyən, çox böyük üzən buz qaymaları ilə örtülüdür. Bu müşahidələrə əsasən, o belə bir nəticəyə gəlməmişdir ki, cənub qütb dairəsi daxilində müəyyən bir qito olmalıdır, cünki aysberqlər dənizdə deyil, yalnız quruda əmələ gəlir. Morinin hesablamalarına görə, cənub qütbünü əhatə edən buz kütləsi diametri dörd min kilometr olan geniş bir halqa əmələ getirir.

buz sahəsi, suya daldığımız yero nisbətən, daha da qalındı. Bunda təselli verəcək heç bir şey yox idi!

Bütün günü “Nautilus” səthə çıxməq təşəbbüsünü bir neçə dəfə təkrar etdişə də, hər dəfə qalın buz tavanına toxundu. Bu “tavan” hərdənbir doqquz yüz metr dərinliyinə çatır, yəni buz qatının qalılığı min iki yüz futa bərabər olurdu ki, bunun da üç yüz metri dəniz səthindən yuxarıda qalırdı. Bu bizim suya daldığımız zaman gördüyüümüz aysberqdən üç dəfə böyük idi! Mən aysberqin, aşağı çevrilmiş bu sualtı dağ silsilesinin ilk xəritesini çəkdim.

Axşama qədər vaziyətimiz dəyişmedi. Buzların dərinliyi daima dörd yüz metr ilə beş yüz metr arasında idi. Bu buz örtüyünün bir qədər nazilmiş yeri idi, lakin hər halda yenə bizi açıq dənizdən böyük buz təbəqəsi ayırrıdı.

Axşam saat sakķizə az qalmışdı. Müəyyən edilmiş qaydaya əsasən, “Nautilus” bundan dörd saat əvvəl öz hava ehtiyatını təzələməli idi. Lakin kapitan Nemonun ehtiyat rezervuarlardan bir litr də olsa, oksigen buraxmadığına baxmayaraq, tənəffüs zamanı heç bir sıxıntı çəkmirdim.

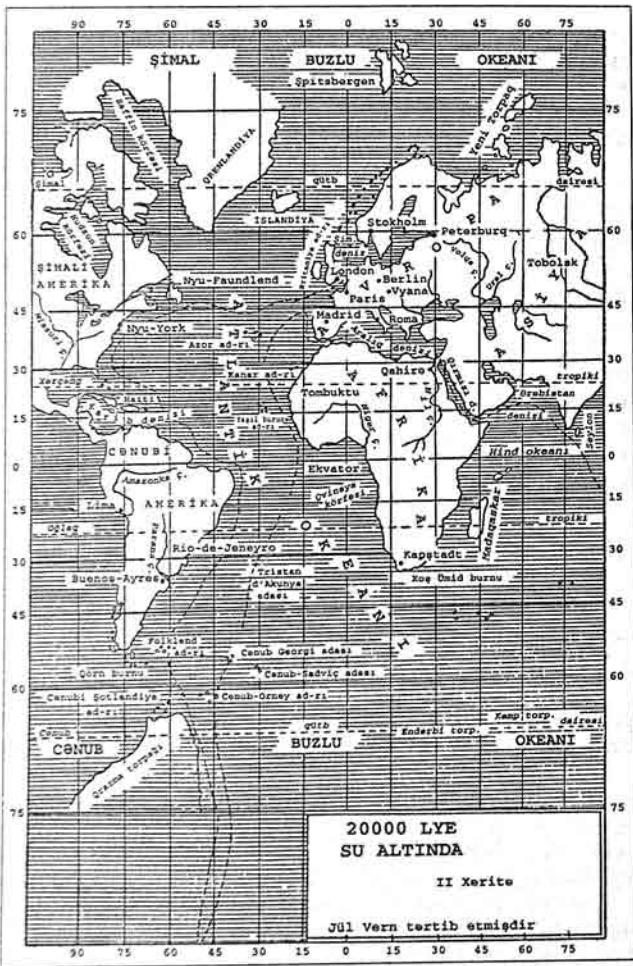
Həmin gecəni çox pis yedim. Ümid və həyəcan məni bir an belə rahat buraxmirdi. Bir neçə dəfə yatağımdan qalxdım. “Nautilus” yol axtarmaqdə davam edirdi. Səhər saat üçə yaxın salona keçdim, manometrə baxaraq, buz örtüyünün indi cəmisi 50 metr dərinliyə endiyini gördüm. Bütöv buz təbəqəsi yavaş-yavaş aysilda – buz sahəsinə əvirlirdi. Sualtı dağlar indi sualtı yayılalarına əvirlmişdi.

Mən gözümü manometrdən çəkmirdim. Biz projektorumuzun işığında minlərlə qıçılcım verərək parlayan maili buz səthinin altı ilə diaqonal üzrə yuxarıya qalxırdı.

Buz sahəsinin qalılığı irəliyə getdikcə hər kilometrdə azalırdı.

Nəhayət, unudulmaz 19 mart günü, saat altıda salonun qapısı təybatay açıldı və kapitan Nemo astanadan:

– Dəniz azaddır, – dedi.

"Nautilus" quruya oturmaq qorxusundan, üzərində əzəmətli qayalar görünən sahildən üç kabeltov aralı dayandı. Qayıq suya endirildi. Kapitan, lazımi cihazları götürən iki matros, Konsel və mən qayıqa mindik. Səhər saat ona yaxın idi.

Mən bu səhər hələ Ned Lendi görməmişdim. Kanadali, ehtimal ki, hələ özünü möğlub hesab etmək istemirdi.

Bir neçə avardan sonra qayıq qumlu sahile yaxınlaşmış dayandı. Konsel sahiliə tullamaq istəyəndə, mən onu saxladım.

— Kapitan Nemo, bu torpağa ilk dəfə ayaq basmaq şərəfi sizə mənsubdur, — dedim.

— Bəli, cənab professor, — deyə kapitan cavab verdi. — Mən torad-düd etmədən bunu edəcəyəm, çünki məndən əvvəl bu yerə insan ayağı dəymədiyinə əminəm!

Kapitan bu sözləri deyib qumun üstünə atıldı. Həyəcanından, yəqin, ürəyi şiddetlə döyüñürdü. O, qayaya dırmaşı, əllərini qoy-nuna qoyaraq, hərəkətsiz bir vəziyyətdə alovlu baxışlarla ətrafı süzdü, sanki bu qütb torpaqlarını öz hökmranlığı altına almağa qədəm qoyurdu. Kapitan bir neçə dəqiqə bə tövr ilə durduqdan sonra biza tərəf döñərək:

— Buyurun, cənablar, sahila çıxın, — dedi.

Mən dərhal qumun üstüne tullandım. Konsel də mənim dalımcı atıldı, matroslar qayıda qaldılar.

Torpaq göz işlədikcə uzanan sahənin hər tərəfini örtmüs qırmı-zımtıraq tufdan ibarətdi, sanki yerin üzərinə döyülmüş kərpic səpil-mişdi. Adanın hər tərəfi donmuş lava axıntıları, şlak və pemza parçaları ilə dolu idi.

Ada, şübhəsiz, vulkandan əmələ gəlmİŞdi. Bəzi yerlərdə torpaqın altından tünd kükürd qoxusu verən tüstü çıxırdı. Bu onu göstərirdi ki, yeraltı atas burada hələ işini dayandırmamışdı.

Bu mani heç də təccübəldirmirdi, çünki bildiyimə görə, Cems Ros, Antarktika sularında, 167° uzunluq və $77^{\circ}32'$ en dairəsində, Erebus və Terror adlandırdığı, fəaliyyətdə olan iki vulkan kəş etmişdi. Mən də kapitan Nemo kimi qayaya dırmaşaraq, üfüq nəzərdən keçirməyə başladım. Lakin vulkanın kraterini tapa bilmədim.

Adacığ bitki cəhətdən çox kasıb idi: adanın bütün bitkisi bir neçə mamır və qayalara yapmış yosundan ibarətdi. Heyvanları isə bir qədər müxtəlif olub, molyusklar, zoofitler, xüsüsən mərcan polip-

ləri, dəniz ulduzları, bir də bolluca quşlardan ibarətdi... Burada aqla-
şığın olmayacağı qədər çoxlu quş vardı. Səs-küylərilə qulağımızı batırın
minlərlə quş havada uçurur, minlərlə qayaların üstünə qonur, min-
lərlə suyun hamar səthi üzərində fırlanır.

Bunların çox quruda tullanarken ağır və yönəmsiz, suda isə
balıq kimi çevik və oynaq olan pinqvinlər idi.

Havada qanadlarının vüseti dörd metrə çatan iri albatroslar sü-
zürdü, - onları haqları olaraq okean çalağını adlandırmırlar. Sütülərin
qorxulu düşməni olan nəhəng firtına quşları, ördəklərin bir növü
olan şimal qazları, nəhayət, bulud kimi göy üzünü örən qəhvəyi
haşiyəli, ağ rəngli və yalnız Antarktidakada yaşayan göy qlüpişlər
hədsiz-hesabsızdı.

- Farer adalarında yaşayanlar, öldürülülmüş bu quşa piltə qoyub
hazır çiraq əldə edirlər, - dedim.

- Təbiət bir az səy etsəydi, bundan gözəl bir çiraq alınardı!
- deyə Konsel cavab verdi. - Heyif ki, təbiət bu quşların özünə hazır
piltə qoymamışdır!

Quruya çıxdığımız yerdən yarım mil aralı, bütün torpaq siçovul
yuvalarına oxşayan pinqvin yuvaları ilə delik-deşik edilmişdi. Kapitan
Nemo rəngi tutqun, ətləri çox dadlı olan bu quşlardan bir neçə
yüzünü tutmağı matroslara əmr etdi. Qaz boyda olan qara qanadlı,
döşləri ağımtıl, boğazları sarı zolaqlı bu quşları daşla da vurub öldür-
mek mümkün idi, onlar adamdan heç qəcmirdilər.

Duman hələ dağılımamışdı, saat on bir olmuşdusa da, günəş hələ
görünmürdü. Bu məni çox rahatsız edirdi. Gün çıxmasa, müşahidə
apara bilməyəcəyik. Müşahidə aparmasaq, qütbə çatıb-çatmadığımızı
neca bilərik?

Mən kapitan Nemo yaxınlaşdım. O, dirsəyini qayaya söykə-
yərk, sakitcə dənizə baxırdı. Kapitan narazı görünürdü və hərdən-
bir gözlerini səbirsizliklə göye qaldırırdı. Lakin nə etməli? Bu
mərd insan, dənizə hakim kəsildiyi kimi, göyə hökm edə bilmirdi.

Günorta oldu. Günəş görünmürdi. Bütün göyü çulğamış qalın du-
man arasından, hətta güneşin göy qübbəsində olduğu yer belə görün-
mürdü. Bir azdan sonra qar yağmağa başladı. Kapitan Nemo sadəcə:

- Müşahidəni sabaha qoymaq lazımdır, - dedi.

Biz də qar fırtınası altında "Nautilus" a qayıtdıq.

Adacıqda olduğumuz müddətdə matroslar balıq torunu atmış və
çıxarmışdilar. Mən tutulmuş balıqları çox diqqətlə nəzərdən keçir-

dim. Antarktika dənizi, nisbetən aşağı en dairələrinin firtunaların-
dan xilas olmağa çalışan balıqlar üçün bir sığınacaq xidmətini görürsə
də, lakin buraya gələn balıqlar dəniz aslanlarının və suitilərinin
ağzından qurtara bilmirlər.

Mən bir neçə qonur lekeli, gümüşü pulları olan xul balıqları -
qızılı-sarı, qonur, qonur və ağ rənglərə çalan sürüşkən və hamar
bədənli, sıfəti konus kimi qabağa çıxmış ve quyruğu sap kimi uzun
olan, üç fut uzunluqda Antarktika ximerlərini gördüm. Onların əti
xoşuma gelmedi, lakin Konsel çox dadlı göründü.

Qar fırtınası səhərə qədər davam etdi. Hətta göyərtəyə ayaq bas-
maq belə mümkün deyildi. Mən salonda oturub, gündəlik dəftərimə
son günlerin hadisələrini qeyd edərək, firtinaya baxmadan havada
oyaqlaşan albatrosların səsi açıq lyukdan qulağıma çatıldı. Sahilboyu
ile gəden "Nautilus" cənuba doğru on mil də irəliləmişdi.

Ertesi gün, martın 20-də firtına yatdı. Soyuq bir qədər gücləndi.
Termometr sıfırdan aşağı iki dərəcəni göstərirdi.

Duman dağılmış olduğundan, mən bu gün astronomik müşahidələr etməyə nail olacağımıza ümidi edirdim.

Kapitan Nemo hələ öz kayutundan çıxmamışdı. "Nautilus"un
qayığı Konsel ilə məni naməlum bir torpağın sahilinə apardı. Buranın
da vulkandan əmələ geldiyi aydın görünürdü. Her yerdə lava
izleri, şlak və bazalt nəzərə çarpırdı, lakin vulkanın kraterini heç
yerde tapa bilmədim. Adacıqda olduğu kimi, burada da minlərlə quş
vardı. Burada biz, yanlarından keçərkən həlim-həlim bizi baxan
dəniz memeliləri sürüşü gördük. Onlar suiti idи. Bəziləri sahilə
yatır, beziləri buzlar üzərinə sərilib dincəlir, beziləri də sahilboyu
üzür, ya da sudan qırğıq çıxırdılar. Biz yaxınlaşdqda onlar bizdən
qorxmışdilar, görünür, bu heyvanlar ilk dəfə idi ki, adam göründürlər.

Suiti sürüşü o qədər böyükdü ki, hətta bir neçə yüz ovçu gəmi-
sinə bəs edərdi.

- Vicdanım haqqı, Ned Lendin bizimlə gəlmədiyinə mən çox
şadam! - deyə Konsel sesləndi.

- Nə üçün, Konsel!

- Cünki o qəddar ovçu bu suitilərin hamısını qırıb-çatardı!

- Əlbəttə, hamısını qıra bilməzdii, ancaq bu məzələm heyvanlardan
bir neçəsi doğrudan da onun qəzəbəsinə keçərdi. Bu da zərərsiz
heyvanların qanını baş yere tökməyi sevməyən kapitan Nemonun
heç də xoşuna gelməzdii.

– O tamamile haqlıdır.
– Əlbəttə, Konsel. Lakin de görüm, sən hələ dəniz heyvanlarının bu gözel nümunələrini təsnif etməyə macal tapmışanmı?

– Axi ağam bilsə ki, heyvanların adını müəyyən etməkdən menim o qədər başım çıxmır. Əgər ağam zəhmət çəkib bu heyvanların adını mənənə desəydi...

– Bunlar suiti və dəniz aslanlarıdır.

– Məməlilər sinfinə, təkqarlılılar yarımsinfinə, ayağı pərdəlli-lər dəstəsinə mənsub iki növ, – deyə Konsel tələsik cavab verdi.

– Doğrudur, Konsel, axı bu növlərin yarımnövləri də vardır, əgər səhv etmirsə, bir azdan sonra onları görə biləcəyik. Gedək! – dedim.

Səhər saat sekkizə yaxın idi. Kapitan Nemo astronomik müşahidələrini günorta vaxtı aparmalı idi. Beləliklə, bizim dörd saata qədər vaxtmış vardi.

Mən bu torpağa xeyli girmiş olan geniş limanın sahilini ilə getməyi Konsele teklif etdim. Sahil, sahilyanı buzlar və su, on minlərlə dəniz meməlilərlə dolu idi. Burada suiti daha çox idi. Onlar aile ilə yerləşmişdilər – ailənin başçısı və müdafiəcisi olan erkeyi, onun da yanında balalarını əmizdirən dişisi. Qüvvətli cavan erkəklər uzaqda ayrıca oynaqlaşmışdı.

Suitilər quruda yönəmdəsiz sıçrayışlarla ağır-ağır gəzisirlər: əvvəlcə dal ayaqları üstə qalxaraq, bütün bədəni ilə irəli atılır, sonra qabaq ayaqlarını bükərək, döşü üstə yatr ve kürəklərini dikəldikdən sonra bədənlerinin aşağı hissəsini qabağa darterlər. Bundan sonra yenə dal ayaqları üstə qalxaraq, bütün bədənini irəli atır və beləliklə, yürüyir. Lakin yer üzündə yönəmdəsiz olan suitilər, onuqə sütunlarının elastikliyi, hövsələ sümüyünün darlığı, tüklərinin qalın və qışlığı və pencələrinin pərdəli olması sayəsində, suda son derecə çevikdirlər. Bu heyvanlar su üzündə və ya sahildə istirahət edərək, çox qəşəng bir vəziyyət alırlar.

Mən Konselin diqqətini bu ağıllı heyvanların çox inkişaf etmiş yüksək alınlara cəlb etdim. İnsandan başqa heç bir məməlidə, suitidə olduğu qədər beyin maddəsi yoxdur. Ona görə də suitilər asanca təlim edilirler. Onlar çox tez əhliləşirlər, mən müəyyən tərbiyə sayasında suitilərin baliq tutmaqdə və dəniz ovunda iti əvəz etməkələ insana xeyli fayda verə biləcəyini iddia edən bəzi təbiətçilərin fikrinə şərīkəm.

Biz yanlarından keçərkən, suitilərin çoxu yatmışdı. Mən qumun və sahilyanı qayaların üstündə, uzunluğu metr yarım-iki metr olan adı suitilər gördüm. Onların qalın üst dodaqlarında hələzünü cod tüklü büğləri, üçbucaq şəklində kiçik bir çıxıqdan ibarət olan qulaqları, demək olar ki, heç seçilmirdi.

Buradaca suiti cinsindən olan qısa, çevik xortumlu dəniz filləri də vardi. Uzunluğu on metrə qədər olan bu nəhəng heyvanlar bizi heç saymırırdı.

– Bu heyvanlar qorxulu deyillərmi? – deyə Konsel soruşdu.

– Əgər onlara toxummasan, yox, – deyə cavab verdim. – Lakin onlara və xüsusən onların balalarına hücum etdikdə, suitilər bərk qəzəbələnir və çox vaxt eltiyatsız ovçuların qayıqlarını dağıdırıb parça-parça edirlər.

– Bu cür etməkdə onlar tamamile haqlıdırlar, – Konsel sösləndi.

– Əlbəttə.

Buradan iki mil yol getdikdən sonra qarşımıza çıxan burun bizi ləngitdi. Dənizə soxulmuş bu burun limanı cənub küləklərindən qoruyurdu. Burunun sahil boyundakı qayalar dikinə suya enirdi, onların alt hissəsinə sahile çarpan dəniz ləpələrinin köpüyü örtmüdü.

Bu zaman birdən şiddətli bir böyürtü etdi, elə bil yaxında naxır otlayındı.

– Buraya öküzlər haradan gələ bilər? – deyə Konsel soruşdu.

– Bunlar öküz deyil, su inəyidir.

– Onlar boğuşurmu?

– Ya boğuşur, ya da oynaqlaşırlar.

– Ağamın icazəsilə, mən onlara baxmaq istərdim.

– Gedək baxaq, Konsel!

Biz yenidən qara bazalt qayalarının yanı ilə addımladıq. Yumru yekə daşları arasında bu qayalara dırmaşır və onların buzla cilaalanmış hamar səthi ilə sürüsürdük. Mən bir neçə dəfə bürdəyib yixildim, dirseklerim siyirildi.

Daha ehtiyatlı və daha davamlı olan Konsel isə bir dəfə də yixilmadı və her dəfə məni qaldıraraq:

– Əgər ağam ayaqlarını aralı qoymaşa çalışsa, müvazinətini saxlamaq ona asan olar, – deyirdi.

Burundakı qayalığın zirvəsinə çatdıqda, su inəklərile dolu olan geniş bir düzəngah gördük.

Heyvanlar qarla örtülmüş bu düzengahda qaçışır və oynaqlaşırdı. Eşitdiyimiz hay-kük hiddətdən deyil, şadlıqdan irəli gelirdi.

Su inəklərinin yatağını seyr etdikdən sonra geri qayıtmagi qət etdim. Artıq səhər saat on bir idi. Havanın şəraitini kapitan Nemoya müşahidə aparmağa imkan versəydi, mən də yeni en dairəsini müəyyən etməkdə ona kömək edərdim.

Havanın açılacağına ümid az idi. Bütün göy qübbəsini çulgalayan qalın duman günsəzi gizlətməmişdi. Adama elə gəldirdi ki, gündüzün paxıl çərägi Yer kürəsinin bu yenilməz bucağını insanlardan qorumaq üçün qəsdən buludların dañında gizlənmişdi.

Biz qayalığı dövrəye alan dar cığırla getdik. Saat on ikinin yarısında sahilə çıxdığımız yerə çatdıq. Kapitan Nemo artıq bazalt qayaşının təpəsində durmuşdu. Astronomik cihazlar da yanında idi. Onun nəzəri şimala, günsənin buludlar arxasında gizləndiyi yerə zillənmışdı.

Mən onun yanında duraraq dinnəzçə gözləyirdim. Günorta oldu, lakin günəş dünənki kimi yenə görünmedi.

Əger sabah da günorta vaxtı günəş görünməsə, o zaman qütbün yerini düzgün müəyyən etmək təşəbbüsündən el çəkmək lazımdı. Galəcəkdir.

Bu gün artıq martin 20-dir. Sabah, martin 21-de gecə-gündüz bərabər olacaqdır, əger şüaların sinmasını nəzərə almasaq, sabah günün üfüqden çəkilecək və altı ay davam edən uzun qütb gecəsi başlayacaqdır...

Sentyabr ayında gecə-gündüz bərabər olduğu gündən bəri, şimal üfüqü üzərində yüksələn günəş dekabrin 21-nə qədər göy qübbəsində get-gedə yuxarı qalxırdı. Cənub yarımkürəsində yayın son günü olan həmin tarixdən etibarən günəş get-gedə aşağı enirdi və nəhayət, sabah axırıncı şüalarını göndərməli idi.

Mən sabah da günəşin görünəcəyindən şübhələndiyimi kapitan Nemoya söylədim.

— Siz haqlısınız, cənab professor, — deyə o cavab verdi, — əger sabah, martin iyirmi birində, günəşin üfüqden nə qədər yüksəyə qalxdığını müəyyən edə bilməsem, o zaman bu əməliyyati altı ay toxırə salmaq lazımdır. Lakin əksinə, əger sabah günorta vaxtı günsə bir an üçün belə özünü göstərərsə, o zaman onun üfüqden nə qədər aralı olduğunu müəyyən etmək daha da asan olacaqdır; bunun səbəbi odur ki, təsadüf bizi, gecə-gündüzün bərabər olduğu günün ərafəsində gətirib buraya çıxarmışdır.

— Nə üçün kapitan?

— Çünkü günəş göydə uzun spiral cızdığı zaman, onun üfüqdən nə qədər yüksəyə qalxdığını dürüst müəyyən etmək çətindir. Belə hallarda cihazların göstəricisi çox vaxt düzgün olmur.

— Bəs sabah nə kimi dəyişiklik baş verəcəkdir?

— Sabah cihazsız, təkcə xronometrin köməyi ilə düzgün müşahidə apara bilərəm. Əger sabah, martin iyirmi birində, günorta vaxtı, şimal üfüqü günəşin çevrəsini tam ortasından keşmiş olarsa (əlbəttə, şüaların sinması da nəzərə alınmalıdır), bu, qütbün lap özündə olduğunu göstərər.

— Bəli, bu belidir, — dedim. — Lakin digər tərəfdən, bu hesablama riyazi cəhətcə düzgün olmaz, çünki gecə-gündüzün bərabər olduğu an günorta vaxtına düşmür.

— Mən bunu bilirəm, cənab professor, lakin bu cüzi xəta yüz metrlik bir səhvə yol vera bilər ki, bu da qarşıya qoyduğumuz məqsəd üçün əhəmiyyətsizdir. Demək, sabahi gözləməliyik.

Kapitan Nemo "Nautilus" a qayıtdı. Mən tədqiqat aparmaq üçün axşam saat beşə qədər Konsel ilə bərabər sahildə qaldım. Lakin qeyri-adi böyüklüyü ilə diqqətimizi colb edən pinqvin yumurtasını nəzərə almasaq, heç bir maraqlı şey tapmadıq. Heroqlifə oxşayan zolaq və nöqtələrlə bəzənmiş göy rəngli bu yumurta, əyləncəli bir oyuncaq idi ki, həvəskər buna min frank belə verməyə heyvilsənməzdii. Mən bu yumurtanı Konselə təhvil verdim. Mənim ehtiyatlı köməkçim onu çox bahalı olan cini kimi apararaq, sağ-salamat "Nautilus" a çıxardı. Onu gəmideki muzeyə qoymular.

Naharda suitinin, dadından donuz ətinə xatırladan bir parça qara ciyərini istəha ilə yedim, sonra yatağıma girdim və günəşə sitayış edən hindililər kimi, sabah günorta vaxtı lütf edib özünü göstərməsi üçün göyler çirağına yalvarmağı da unutmadım.

Ertesi gün, martin 21-de, saat beşdə göyərtəyə çıxdığım zaman kapitan Nemo artıq orada idi. O mənə müraciətlə:

— Hava, deyəsən, açılmaq istəyir, — dedi. — Mən bu günə ümid etməyə başlayıram. Sohər yeməyindən sonra sahilə gedib, orada müşahidə üçün olverişli nöqtə taparıq.

Kapitanla sözleşdikdən sonra Ned Lendin yanına getdim. Mən onu bizimlə bərabər sahilə çıxmaga dəvət etdim. Lakin tərs kənadalı razi olmayıb bunu qəti surətdə rədd etdi. Mən hiss edirdim ki, onun qanı getdikcə qaralır və özü əsəbileşirdi. Lakin bununla belə

onun budəfəki tərsliyi məni o qədər də incitmirdi: sahildə həddindən artıq suiti olduğundan tutduğu əməldən peşman olmayan bu günahkarı abəs yerdə yoldan çıxarmaq lazımlı gəlməzdi.

Səhər yeməyindən sonra mən qayıdırıb sahile getdim. "Nautilus" həmin gecə bir neçə kilometr cənuba doğru uzaqlaşmışdı. O indi sahilden dörd kilometr aralıq açıq denizdə durmuşdu. Sahildə dörd-beş yüz metr hündürlükdə işi bir təpə yüksəlirdi. Qayıda məndən başqa, kapitan Nemo və "Nautilus" əhlindən iki matros da vardi. Kapitan özü ilə bir neçə sadə cihaz, xronometr, durbin və barometr götürmüdü.

Sahili gedərkən yolda bir neçə balinaya rast gəldik. Bu nəhəng məməlilər burada, bu sakit sularda doğub tövəyərək, böyük sürürlər əmələ gətirmişdilər. Mən anladım ki, insanın irişmədiyi bu cənub qütb hövzəsi amansızcasına tələf edilən balinalar üçün salamat bir sığınacaq xidmətini görür.

Saat doqquzda sahilə yan aldıq. Gök açılmışdı. Buludlar cənuba çəkilirdi. Duman yavaş-yavaş dağılırdı. Kapitan Nemo, ehtimal ki, müşahidə məntəqəsi qurmaq istədiyi dağa doğru yönəldi. Sürüşkən və üzü buz bağlamış qayalarla yuxarı qalxmak çox çətinindi. Kapitan Nemo, dağkeçisi ovçusunun qıtbə edəcəyi bir çevikliklə dik yamacılara dırmaşırdı. Mən çox çətinliklə onun dalınca gedirdim. Onun çevikliyi, xüsusən quruda gəzməyə adət etməmiş bir dənizçinin bu gözlənilməyən zirəliyi məni heyran qoymuşdu.

Təpəyə qalxmaga təqrübən iki saat vaxt sorf etdik. Oradan dənizin mənzərəsi çox qəribə idi. Şimal tərəfdə başdan-başa buzlaqlar dan ibarət olan bir sahə tala kimi görünürdü. Təpənin ətəklərində gözqamaşdırıcı ağ qarla örtülmüş bir düzəngəh uzanırdı. Başımızın üstündə göy solğun mavi rəngdə və buludsuzdu. Şimalda, alt tərefi üfüq xətti ilə dəqiq surətdə kəsilmiş günəş haləsi görünürdü. Suda balinaların fişqirdiləri yüzlərə fəvvərə havaya qalxırdı. Uzaqda, açıq dənizdə, yatmış balinaya oxşayan "Nautilus" dayanmışdı. İri şərqi doğru uzanırdı.

Kapitan Nemo dırmaşaraq dağın zirvəsinə çıxdıqdan sonra, hər şeydən əvvəl, barometr vasitəsilə dağın dəniz səthindən nə qədər hündür olduğunu müəyyən etdi. Bu ona öz müşahidələrinin xətasını düzəltmək üçün lazımdı.

Saat on ikiyə on beş dəqiqə qalmış, bu vaxta qədər ancaq şüalanın havada sıması sayesində görünən güneş haləsi, üfüqün arxasından boy兰ıb çıxdı ve bizdən əvvəl heç kəsin ayaq basmadığı bu məyus və sahibsiz torpağı və insan üzü görməmiş dənizi öz tünd-qırımızı şüalarılıq şəfqətləndirdi.

Kapitan Nemo şüaların sıması üzündə cisimlərin bir qədər yanda görünməsi halını aradan qaldıran aynalı tarəssüt borusunu ələ alaraq, uzun bir qövs üzrə üfüqde hərəkət edən gündüz çərاغını izləməyə başladı. Mən xronometri əlimdə tutaraq, unun sferblat üzrə yavas-yavaş sürünən əqrəbini təqib edirdim. Ürəyim tez-tez döyü-nürdü, əger günorta günəş haləsinin yarısı üfüqün arxasına keçirse, demək, biz qütbüñ lap özündəyik.

— Günortadır! — deyə səsləndim.

Kapitan Nemo da:

— Bura cənub qütbüñ! — deyə həyəcanlı bir səslə cavab verib, əlindeki borunu mənə uzatdı, mən onu gözüme dayayaraq, üfüqün parıldayan haləni tam mənasılı iki bərabər hissəyə böldüyünü gördüm.

Günəşin son şüaları dayandığımız dağın zirvəsini həle də işq-landırmak, gecənin kölgəsi dağın otəkləri ilə üzüyuxarı sürünməkə idı.

Kapitan Nemo əlini ciyinmə qoyaraq dedi:

— Cənab professor, 1600-cü ildə firtına və su axınlarının sürükleyib getirdiyi hollandiyalı Herik öz gəmisində 64° en dairəsinə çataraq, Cənubi Şotlandiya adalarını keşf etmişdir. 1773-cü il noyabrın on yeddisində məşhur kapitan Kuk, otuz səkkizinci meridian boyu üzrə, 67°30' cənub en dairəsinə, 1774-cü il yanvarın otuzunda isə yüz doqquzuncu meridian boyu ilə gedərək, 71°15' cənub en dairəsinə çatmışdır. 1919-cu ildə rus tədqiqatçısı Bellinqhausen altmış doqquzuncu en dairəsinə, bundan iki il sonra isə 1821-ci ildə 111° qərb uzunluq dairəsində altmış altıncı en dairəsinə gəlib çatmışdır. 1820-ci ildə ingilis Brunfild 65° keçilməz buz sahəsinə rast gəlib geri dönməyə məcbur olmuşdur. Həmin ildə verdiyi məlumatı o qədər də etibarlı olmayan amerikalı Morel qırx ikinci meridian boyu ilə gedərək, 70°14' en dairəsində açıq dəniz görmüşdür. 1825-ci ildə buzlar ingilis Puelə 62°-dən o yana getməyə mane olmuşdur. Lakin həmin il adı suiti ovçusu olan ingilis Vedel 35° uzunluq dairə-

TƏLƏDƏ

sində, $72^{\circ}14'$ en dairəsinə və 36° uzunluq dairəsində $74^{\circ}15'$ en dairəsinə qata bilməşdir. 1829-cu ildə "Şantekler" gəmisinin kapitani, ingilis Ferster $63^{\circ}26'$ en və $66^{\circ}26'$ uzunluq dairəsində Antarktika qitəsini keşf etmişdir. 1831-ci il fevralın birində ingilis Biskoe $36^{\circ}50'$ en dairəsində Enderbi torpağını, bir ilden sonra, yəni 1832-ci il fevralın beşində 67° en dairəsində Adelaida torpağını və nəhayət, həmin il fevralın iyirmi birində $64^{\circ}45'$ en dairəsində Qrexem torpağını keşf etmişdir. 1838-ci ildə fransız Dyumon-Dyurvil $62^{\circ}57'$ en dairəsində ucdantutma buzlara rast gələrək, Lui-Filipp torpağını keşf etmişdir. İki il sonra 1840-ci il yanvarın iyirmi birində yənə o, $66^{\circ}30'$ -də Adeli adasını, səkkiz gündən sonra isə $64^{\circ}40'$ -də Klarns adasını tapmışdır. 1838-ci ildə yüzüncü meridian boyu ilə gedən ingilis Uilks 69° en dairəsinə çatmışdır. 1839-cu ildə ingilis Balleni, onun adı ilə adlanan adaları keşf etmişdir. "Erebus" və "Terror" gəmilərində tədqiqata çıxmış elmi heyətin başında duran ingilis Cems Ros, 1842-ci il yanvarın on ikisində $75^{\circ}56'$ en dairəsində və $171^{\circ}7'$ şərq uzunluq dairəsində Viktoriya torpağını keşf etmişdir. O həmin ayın iyirmi üçündə yetmiş dördüncü en dairəsinə çataraq cənuba doğru irəliləməkdə davam etmiş və o zamana qədər heç kəsin nail ola bilmədiyi cənub en dairəsinə gedib çatmışdır. O, yanvarın iyirmi yeddisində $76^{\circ}8'$, iyirmi səkkizində $77^{\circ}32'$, fevralın ikisində isə $78^{\circ}4'$ cənub en dairəsində olmuşdur. 1842-ci ildə Ros Antarktikaya qayıtmışsa da, 71° en dairəsindən yuxarı qalxa bilməmişdir. Nəhayət, mən, kapitan Nemo, 1868-ci il martın iyirmi birində cənub qütbünə və yaxud 90° cənub en dairəsinə çataraq, Yer kürəsinin bu hissəsinə birinci olaraq qədəm qoyuram.

— Kapitan, bu qitəyə kimin adından qədəm qoyursunuz?

— Öz adımdan, cənab professor?

Bu sözlərlə o, üzərinə qızıldan "N" hərfi tikilmiş böyük bir qara bayraq açdı və üzünü, son şüalarılə üfüq hələ də işıqlandırmaqda olan günəşə təraf tutaraq dedi:

— Əlvida, günəş! Ey şəfaqverici çəraq, yox ol! Bu azad dənizə cum və mənim bu yeni səltənətimi altı ay gecənin qara pərdəsile ört!

Ertəsi gün, martin 22-de, səhər saat altıda, "Nautilus" geriye dönmək üçün hazırlaşmağa başladı. Havanın son işıltısı gecənin qaranchılığında əriyib gedirdi. Soyuq hiss edilecek dərəcədə keskindi. Ulduzlar parıldayırdı. Başımızın üstündə, bir ulduzu, cənub yarımkürəsinin Qütb ulduzu sayılan gözqamaşdırıcı Cənub xaçı parlayırdı.

Termometr sıfırdan aşağı 12° göstərirdi. Külək adamın üzünü deşirdi. Dəniz sahil boyunca nazik buz təbəqəsi ilə örtülmüşdü, çox keçmədən bütün dənizin donacağını gözləmək olardı. Ayındır ki, altı ay davam edəcək gece ərzində cənubun qütbyanı hövzəsi tama-mile keçilməz bir sahə olacaqdı. Bu zamanlarda balinalar nə edirlər? Çok ehtimal ki, bunlar buzun altı ilə dommayan dənizlərə üzüb gedirdilər. Şiddətli şaxtalara alışmış olan suitilər və deniz inəkləri isə bu buzlar sələnətində qalırıdlar. Bu heyvanlar buz sahəsini deşməyi bacarıqlarından onu başdan-başa buzla örtülməyə qoymayaraq bu deşiklərdən nəfəs alırlar. Soyuqdan qaçan quşlar şimala, daha isti ölkələrə köçdükləri haldə, deniz inəkləri və suitilər qütb qitəsinin yegane sahibi olaraq qalırıdlar.

"Nautilus" rezervuarlarını su ilə dolduraraq, yavaş-yavaş suya daldı. Min fut dərinliyə çatdıqda gominin vintləri işə salındı və gəmi saatda on beş millilik bir sürətlə şimala doğru üzməyə başladı. Axşamüstü biz artıq buz sahəsinin nəhəng tavanı altında idik.

"Nautilus"un qəflətən, üzən buz parçasıyla toqquşşa biləcəyindən ehtiyat edərək, salondakı pəncərələrin qapaqları kip bağlanmışdı. Ona görə de mən o günü bütünlükə qeydlərimi nizama salmağa həsr etdim. Tamamilə qütb xatırələrinə daldım.

Biz yorğunluq hiss etmədən, rahatca, Yer kürəsinin bu əlirişməz nöqtəsinə çatmışdıq. Sənki bizim üzən vəqonumuz dəmiryol reşləri ilə sürüşüb buraya gelmişdi.

İndi də cəyni rahatlıqla geri qayırdıq. Bu yolda bizi yeni möcüzələr gözləyirdimi? Mən buna, demək olar ki, əmin idim, çünki dənizin definələri tükenməzdil!

Təsadüfün bizi bu sualtı gəmiyye atlığı andan keçən beş ay ərzində, biz on dörd min lye, yaxud əlli altı min kilometr yol getmiş-

dik, yerin ekvatorundan təxminən bir yarımdəfə artıq olan bu yolda nə qədər gözlənilməz və dehşətli macəralara rast gelmişdik!

Bütün gecə məni qara basıldı, yuxusuzluqdan şışmiş gözlərimi səhərə qədər bir saniyə belə yuma bilmirdim. Mən Krespo adasının yaxınlığında sualtı meşə ovunu, Torres boğazında lengiməmizi, okeanın dibindəki mərcan qəbiristanını, Seylon adasının mirvari yataqlarını, Ərabistan tunelini, Viqo limanının qızıl mədenlərini, Atlantidi, Cənub qütbünü xatırlayırdım.

Səhər saat üçdə şiddetli təkan məni oyadı. Yatağında oturaraq, diqqətlə qulaq asmağa başladım. Birdən "Nautilus"un şiddetlə yan vermesi məni yatağımdan döşəmeye, kayutun ortasına yıxdı.

Divardan tut-a-tuta salona getdim. Oradakı mebelin hamısı yerindən qopub döşəmeye tökülmüşdü. Xoşbəxtlikdən vitrinlər möhkəm bərkidildiyindən kolleksiyalar zerər çekməmişdi. Sağ divardan asılmış şəkillər ona yapmış kim kimi qaldığı halda, sol divardan asılmış şəkillərin alt kanarı bir fut divardan aralanmışdı. "Nautilus" sağ böyüyü üstə əylərek, tamamilə hərəkətsiz dayanmışdı.

Dəhlizdən ayaq tappiltisi və adamların boğuş səsləri eşidildi. Lakin kapitan Nemo görünmürdü. Mən salondan çıxməq istərkən Ned Lend və Konsel içəri girdilər.

— Nə olmuşdur? — deyə cəld soruşdum.

— Mən də bunu ağamdan soruşmağa gəldim, — deyə Konsel cavab verdi.

— Lənətə gələsən kor şeytan! — deyə kanadəli səsləndi. — Mən bilirom nə olmuşdur! "Nautilus" saya oturmuşdur! Özü də çox əyildiyinə görə, demək olar ki, keçən dəfə Torres boğazındakina nisbətən, daha möhkəm oturmuşdur.

— Lakin bu dəfə biz, heç olmasa, suyun üzündəyik? — deyə soruşdum.

— Bilmirəm, — deyə Konsel cavab verdi.

— Bunu asanca bilmək olar, — deyib manometrə yanaşdım. Əqrəbin üç yüz altmış dərinliyi göstərdiyi məni bərk təəccübəndirdi.

— Bu nə deməkdir? — deyə səsləndim.

Konsel:

— Kapitan Nemodan soruşmaq lazımdır, — dedi.

— Lakin onu haradan tapaq? — deyə Ned Lend donquydandı.

— Gəlin dalımcə, — dedim.

Salondan çıxdıq. Kitabxanada heç kəs yox idi. Mən kapitan Nemonun sükan budkasında olduğunu güman etdim. Onu orada narahat etmək yaxşı düşmezdi, ona görə də salona qayıtdıq.

Mən Ned Lendin şikayət və donquytusunu burada nağıl etməyəcəyəm. Bu dəfə onun əsəbileşməyə tamamilə haqqı vardi. Mən onun öz hırsını soyutması üçün ağızına gələn söyləməyə mane olmadım, lakin ona cavab da vermedim.

Biz "Nautilus"un dehлизlərindən gələn en kiçik səsə belə diqqətə qulaq asaraq, iyirmi deqiqəyə qədər səssizcə oturduq. Bu zaman kapitan Nemo birdən salona girdi. Deyəsən, o bizi görmədi. Onun, adətən, sakit olan simasında bu dəfə şiddetli heyecan vardi. O, dəməz kompassa, manometrə yaxınlaşdı və nəhayət, xəritənin qarşısında duraraq, barmağını Cənub qütb dənizini göstərən yere tuşladı.

Mən onu düşüncələrindən ayırmıq istəmədim. Lakin bir neçə deqiqədən sonra o mənə tərəf döndükde:

— Yenə engeləmi düşdük? — deyə soruşdum.

— Yox, — deyə cavab verdi, — bu dəfə bədbəxt hadisədir.

— Ciddidirmi?

— Ola bilər.

— Qorxuludurmu?

— Yox.

— "Nautilus" sayımı oturmuşdu?

— Beli.

— Bu necə oldu.

— Təbiətin izahedilməz bir oyunudur, sükançı buna təqsirkar deyildir. O, səhv etməmişdir. Lakin biz cəzibə qanununa mane olacaq qıvvəde deyil. İnsanın qoyduğu qanunlara etina etməmək olar, təbiətin qanunlarına isə etina etməmək mümkün deyildir.

Kapitan Nemo filosofluq etməyə çox da münasib məqam tapmayışdı. Onun verdiyi cavab əslində mənə heç nəyi izah etmədi.

— Bu hadisənin sebəbini mənə deyə bilərsinizmi, kapitan?

— deyə soruşdum.

— Böyük bir buz parçası, bütöv bir buz, dağa çevrilmişdir... İsti su axını aysberqın alt hissəsini yayılıb ərtidiyi zaman, ağırlıq mərkəzinin döyişməsi onu yani üstə aşırır. Suyun altı ilə üzən "Nautilus"un üzərinə belə bir buz dağı yixılmışdır. Yana aşan aysberqın alt hissəsi "Nautilus"a ilişərək, onu yuxarı qaldırıb böyüyü üstə qoymuşdur.

— Məgər rezervuarları boşaldıb, gəmini yüngülləşdirməklə saydan qurtulmaq olmaz?

— Biz də indi bununla məşguluq, cənab professor. Qulaq asın, tulumbaların hamisi işləyib suyu boşaldır. Manometrin əqrəbine baxın: "Nautilus" yuxarıya qalxır, lakin onunla birlikdə buz dağı da qalxır. Hər hansı bir maneə bu hərəkəti dayandırmasa, vəziyyətimiz dəyişməyəcəkdir.

Doğrudan da "Nautilus" sağ tərəfə eyilməkdə davam edirdi. Aysberqin, yeni ağırlıq mərkəzi ətrafında hərəknəməsi dayanar-dayanmaz, "Nautilus", şübhəsiz, düzələcəkdir. Lakin kim bilir, birdən aysberqin hərəknəməsi bütöv buz sahəsinin alt səthinə toxunmaqla dayanırsa, biz böyük bir qüvvə ilə sixilib, iki buz sahə arasında yastılanarıq.

Mən "Nautilus"a üz vermiş bu bədbəxt hadisenin hər cür nəticələri haqqında düşünərkən, kapitan Nemo gözünü manometrin əqrəbindən ayırmadı. Aysberqlə toqquşduğu vaxtdan bəri "Nautilus" artıq yüz əlli fut yuxarı qalxmışdı. Lakin onun sağ yana eyilmə bucağı əvvəlki kimi qalmışdı.

Sualtı gəminin gövdəsi qəfildən titrdi. "Nautilus" düzəlməyə başladı. Salonun divarlarından asılmış şəkillərin vəziyyəti dəyişdi, divarların özü də hiss edilecek dərəcədə şaquli vəziyyətə yaxınlaşdı. Hamımız dinməz dayanmışdıq. Biz gəminin gövdəsinin necə ağır-ağır və tədriclə düzəlməsinə fikir verirdik. Salonun döşəməsi tamamilə üsfüqi vəziyyət aldı.

— Axır ki, düzəldik! — deyə səsləndim.

— Bəli, axır ki, — deyə kapitan salonun qapısına yönəldi.

— İndi biz su üzünə qalxa biləcəyik? — deyə soruştum.

— Əlbəttə, — deyə o cavab verdi, — axı rezervuarlar tamam boşalmamışdır, tulumbalar suyun hamisini çıxaran kimi "Nautilus" suyun üzünə qalxacaqdır.

Kapitan çıxdı və dərhal onun əmrilə tulumbalar dayandı, "Nautilus" daha yuxarıya hərəkət etmədi. Doğrudan da yuxarı qalxmaqdə davam etsəydik, o zaman başdan-başa buz sahəsinin alt təbəqəsinə toxuna bilərdik, ona görə də bu dərinlikdə qalmaq məsləhətdi.

— Biz, deyəsən, canımızı yaxşı qurtardıq, — deyə Konsel səsləndi.

— Bəli. Bu buz qaymaları bizi əsanlıqla əzə bilerdi. Bu da olmasayı, biz buzlara əsir ola bilərdik. Belə olduqda isə hava ehtiyatını təzələmək imkanı olmadığından... xülasə, canımızı yaxşı qurtardıq!

— Əgər, doğrudan da, canımızı qurtara bilməksə, — deyə Ned Lend alçaqdan dilləndi.

Kanadalı ilə boş yero mübahisəyə girişmək istəmədiyimdən, onun sözünə heç cavab vermədim.

Bu zaman salondakı pəncərələrin qapaqları açıldı, biz hamımız pəncərələrə doğru yüyürdük.

Projektorun işığı suya şəfəq saçırı. Buzdən on metr aralı hər iki yandan buz divarları yüksəldirdi. Yuxarıdan və aşağıdan da buz divarları ilə əhatə olunmuşduq. Yuxarıdakı, azman bir tavan kimi başımızın üstündə asılmış bütöv buz qayması idi. Aşağıdakı isə yan divarlarında özüne dayaq nöqtəsi taparaq, bu voziyətde möhkəmə duran çevrilmiş aysberq idi. Beləliklə, "Nautilus" eni iyirmi metr olan bir buz tunelinin içərisində düşmüşdü. Biz ya irəli, ya da geri getməkə, bu tuneldən əsanlıqla çıxı bilərdik. Sonra isə bir neçə yüz metr dörən enərək, bütöv buz parçasını töbü-keçərdik.

Tavandaki lampalar yanmadısa da, salon çox işq idi. Bu da "Nautilus"un projektorundan buz divarlarına düşən şüaların əks etməsi nəticəsində eməle gəlmədi.

Mən bu işığın sehrlini ifadə edə bilmirəm. Buz qaymalarının hər bir siniği, hər çıxiğı, öz bühlər quruluşundan astı olaraq, müxtəlif rəngdə işq saçırı.

Bu, ele bir tükənməz daş-qası, yaqut və zümrüd xəzinəsi idi ki, göy və yaşıl rəngin bütün incəliklərini əks edirdi. Mayakın qabarığ şüşələri arxasında olan lampanın işığı gücləndikcə, projektorun işığı da yüz dəfələrə artırdı.

— Nə qəşəngdir! Nə qəribə və gözqamaşdırıcı bir şəfəqdir! — deyə Konsel vəcdə gelirdi.

— Bəli, — dedim, — bu, unudulmaz bir mənzərədir!

— Bəli, andıra qalsın, elədir! — deyə kanadalı istər-istəməz etiraf etdi. — Bunu etiraf etməye məcbur olduğum üçün coşuram. Mən heç ömrümde belə şey görməmişəm. Lakin qorxuram ki, bu mənzərə bize baha başa gələ. Təbiət, öz xariqələrinə insanın ol atmasına sevmir.

Ned Lend haqlı idi. Bu mənzərə insan üçün həddindən artıq gözəldi.

Birdən Konselin çıqtısına geri döndüm.

— Ne olmuşdur? — deyə soruştum.

— Qoy ağam gözünü yumsun! Qoy ağam baxmasın!

Konsel bunu deyərək, əlini gözlərinə tutdu.

— Sənə nə oldu, dostum?
— Kor oldum!

Mən biixtiyar pəncərəyə doğru baxdım, lakin dərhal üzümü döndərdim, çünki bu gözqamaşdırıcı işığa dözə bilmədim.

Nə baş verdiyini anladım. "Nautilus" tam sürətlə yola düşmüşdü. Bir yərə durduğumuz zaman sakitcə işıq verən projektorlar, indi öz şəfəqlərini birləşdirərək, parlaq zolaqlar əmələ gətirmişdi. Milyardlarla briliyantlı parıltısı bir işıq dəstəsinə çevrilmişdi. "Nautilus" da şığıyan şimşəklər arasında çapıldı.

Bu zaman pəncərənin qapaqları bağlandı. Biz qamaşmış gözlərimizi əlimizlə sıxıq, uzun müddət güneşe baxarkən göz pərdəsi qarşısında işıqlı halqlar əmələ gəldiyi kimi, indi də gözümüzün qarşısında belə halqlar oynışdı.

Görmə qabiliyyətimiz əvvəlki halını alincaya qədər xeyli vaxt keçdi.

Nəhayat, elimizi gözümüzdən ayırdıq.

Konsel sözə başlayıb dedi:

— Vizdanın haqqı, belə bir mənzərəni mənə nağıl etsəyidilər, heç inanmazdım!

— Mən lap indi də buna inanıram, — deyə kanadalı səsləndi.

Konsel sözünə davam etdi:

— Biz töbiətin bu qədər xariqələrini gördükdən sonra quruya qayıtdığım zaman, məskun yerlər və insan elinin yaratdığı şeylər bize nə qədər miskin görünəcəkdir! Yox, adı dünya indi bizi temin edə bilməyəcəkdir!

Əgər soyuqqanlı flamandların ən soyuqqanlısı olan Konsel bu dillə danışındısa, bizdəki ruh yüksəkliyinin dərəcəsini təsəvvür etmək heç də çətin deyildi. Lakin kanadalı bizim bal çəlleyimizə öz zəhərini tökməyi yadından çıxarmadı.

— Məskun yerləmi? — deyə başını bulayaraq təkrar etdi. — Heç zəhmət çəkməyin, dostum Konsel. Biz onları heç vaxt görməyəcəyik!

Şəhər saat beşda yeni bir təkan baş verdi, lakin bu dəfə təkan on tərəfdəndi. Mən başa düşdüm ki, "Nautilus"un polad dişi buz qaymasına toxunmuşdur. Görünür, sükançı buz qaymaları ilə dolu olan tunelə gəminin yaxşı idarə edə bilməmişdir. Gəmini buradan keçirmək asan deyildir. Mən kapitan Nemonun bu maneəni ötüb-keçəcəyini və istiqamətini dəyişdirərək, tunelin boyunca irəliyə doğru

üzəcəyini düşündüm. Lakin zənnimin əksinə olaraq, "Nautilus" geri getməyə başladı.

— Biz gerimi qayıdırıq? — deyə Konsel soruşdu.

— Bəli, — cavab verdim. — Zənnimcə, tunelin bu tərəfdən çıxacağı yoxdur.

— Demək ki...

— Demək ki, biz geri qayıdarıq, tunelin cənub deşiyindən xaricə çıxacaqıq. Bu çox sadə işdir.

Mən özümün çox da inanmadığım bir şeyi yoldaşlarımı inanılmaz isteyirdim.

Bu aralıq "Nautilus"un geriyə hərəkəti get-gedə artırdı, indi gəmi tam sürətlə gedirdi.

— Bu ləngimə heç yaxşı olmadı, — deyə Ned Lend qeyd etdi.

Konsel:

— Əgər biz buradan çıxa bilməyəcəyiksə, o zaman bir neçə saat ləngiməyin bizim üçün nə əhəmiyyəti vardır? — dedi.

— Bəli, — deyə Ned Lend cavab verdi, — əgər, doğrudan da buradan çıxa bilsək.

Mən salon ilə kitabxana arasında gəzisməyə başladım. Yoldaşlarım divan üzərində sakitcə oturmışdular. Bir azdan sonra mən də divanda oturub kitab oxumaq isteyirdim, lakin nə oxuduğumu bir kəlmə belə başa düşmürdüm.

On beş dəqiqədən sonra Konsel mənə yaxınlaşaraq:

— Ağam maraqlı kitabmı oxuyur? — deyə soruşdu.

— Çox maraqlıdır, — deyə cavab verdim.

— Mən heç də şübhə etmirdim. Axı ağam öz kitabını oxuyur.

Doğrudan da özüm heç hiss etmədən, əlimdə "Dəniz dibinin sirləri" əsərimi tutmuşdum. Kitabı örtərək, yenidən salonda gəzisməyə başladım. Mənə mane olmamaq istədikləri üçün Ned və Konsel divandan qalxıb qapıya tərəf yollandılar. Mən onlara müraciətlə:

— Getməyin, dostlarım, — dedim. — Tuneldən çıxincaya qədər bir yerde olaq.

— Ağam neçə məslehhət görse, — deyə Konsel cavab verdi.

Bir neçə saat belə keçdi. Mən tez-tez divardan asılmış cihazlara baxdım. Manometrin əqrəbi daima üç yüz metr dərinlikdə olduğumu göstərirdi. Kompas dəyişmədən cənuba doğru getdiyimizi, laq isə saatda iyirmi mil, yəni belə bir dar sahə üçün çox böyük olan

sürolo hərəkət etdiyimizi bildirirdi. Lakin kapitan Nemo yaxşı bilirdi ki, dəqiqənin ildən daha qıymətli olduğu belə bir şəraitdə, həddindən artıq telesmək yaramaz.

Saat doqquza iýirmi beş dəqiqə işləmiş ikinci tekan baş verdi. Bu dəfə zərbə gəminin dal tərəfinə deydi. Rəngim ağardı. Yoldaşlarım yerlərindən dik qalxaraq, mənə yaxınlaşdırılar. Mən Konselin elindən tutdum. Biz nəzərlərinizlə bir-birimizi süzdük. Bu dinməz danişq hər hansı danışqdan daha səlis və aydındı.

Bu dəmdə kapitan Nemo salona girdi.

Mən ona tərəf yüyürdüm.

— Yol cənubdan damı bağlıdır? — deyə soruşdum.

— Bəli, cənab professor. Başısağı çevrilmiş aysberq bizi qapa-
mışdır.

— Tələdəyikmi?

— Bəli.

ON ALTINCI FƏSİL

HAVANIN ÇATIŞMAMASI

Bələliklə, "Nautilus" hər tərəfdən keçilməz buz divarları əhatə olunmuşdur. Biz buzların əsiri idik.

Kanadlı yekə yumruğunu masaya vurdu. Konsel susurdu. Mən gözümü kapitandan ayırmırdım. Onun sıfəti yenidən sakit hal almışdı. O, əlleri qoynunda durub düşünürdü.

"Nautilus" hərəkətsiz dayanmışdı.

Kapitan Nemo dila geldi və tamamilə yavaşca:

— Cənablar, — dedi, — bizim indi düşdürüümüz vəziyyətdə həyatla-
vidalaşmaq üçün iki ehtimal vardır.

Bu müəmmali adam öz tələbələrinə mühəzirə oxuyan bir riyaziyyat professoru kimi qarşımızda nitq söyləyirdi.

— Birinci ehtimal, buzların arasında əzilüb ölməkdir. İkinci ehtimal isə havasızlıqdan boğulmaqdır. Mən acıdan ölmək qorxusunu heç nəzərə almiram. Çünkü indi "Nautilus"da olan ərzəq ehtiyati, şübhəsiz, bizi ölüncəyə qədər artıqlamasıla təmin edər. Bələliklə,
bu iki ehtimalı götür-qoy edək.

— "Nautilus"un rezervuarları sıxlımlı hava ilə dolu olduğundan, mənçə, biz boğulmaqdan qorxmamalıyıq, — dedim.

— Bu düzdür, — deyə kapitan cavab verdi, — lakin rezervuarlar bizi ancaq ikigünlüye hava ilə təmin edə bilər. Axı biz indi otuz altı saatdır ki, su altındayıq, ona görə gəminin içərisindəki sıxlımlı hava tezələnməlidir. Qırx səkkiz saatdan sonra hava ehtiyati tamamilə qurtaracaqdır.

— Buradan belə nəticə çıxır ki, biz qırx səkkiz saatdan əvvəl azadlıq çıxmalyıq, kapitan!

— Biz buna təşəbbüs edəcəyik. Buz divarını dəlməyi sinamalıyıq.

— Hansı tərəfdən? — deyə soruşdum.

— Bunu bizə zond göstərər. Mən indi "Nautilus"u bızım buz qəfəsinin dibinə oturdacağam, matroslar skafandr geyərək, divarlardan hansının nazik olduğunu müəyyən edəcəklər.

— Salonda pəncərələrin qapaqlarını açmaq olarmı?

— Əlbəttə. Biz ki indi hərəkət etmirik.

Kapitan Nemo salondan çıxdı. Bir azdan sonra rezervuarlara su buraxılmasını bildirən fit səsi eşidildi. "Nautilus" yavaş-yavaş buz qəfəsinin dibinə, üç yüz əlli metr dərinliyə endi.

— Dostlarım, — deyə mən Konsel və Ned Lende müraciət etdim, biz qorxulu vəziyyətə düşmüşük, lakin mən sizə xas olan cəsarət və əzmi itirməyəcəyinə şübhə etmirəm.

— Cənab professor əmin ola bilər ki, mən belə dəqiqədə kapitanı öz şikayətlərimlə narahat etmərəm, — deyə kanadlı səsləndi.

— Mən ümumun xilası üçün lazımlı heç bir şeyi əsirgəməyəcəyəm.

— Yaxşı dediniz, Ned! — deyə kanadalının əlini sıxdı.

— Bunu da əlavə edim ki, mən çəngelle işləməyi bildiyim kimi, külünglə də iş görməyi bacarıram, əgor mən kapitan Nemoya faydalı ola bilsəm, mənə tamamilə etibar edə bilər.

— Sizin köməyinizdən boyun qaçırmayaçığına şübhə etmirəm. Gedək, Ned!

Biz kanadlı ilə birlikdə, matrosların skafandr geyməkdə olduğuları otşa getdik, kanadalının təklifini kapitan Nemoya söylədim. O da dərhal bu təklifi qəbul etdi.

Ned Lendən başqa matroslarla birlikdə skafandr geydi. Hər biri çiyninə rezervuarlardan temiz hava ilə doldurulmuş Rukveyrol cihazı bağladı. Bu, "Nautilus"un ümumi hava ehtiyatını azaldırdısa da, israf

hesab etmək olmazdı. Rumkorf lampalarına gəlincə, onlar bu yaxşıca işıqlandırılmış mühitdə qotiyən lazımdı.

Ned skafandır geydikdən sonra mən salona qayıdım. Pəncərə qapıqları artıq açıqdı. Konsel ilə pəncərənin yanında oturaraq, "Nautilus" u əhatə edən buz divarlarını nözərdən keçirməyə başladım.

Bir neçə dəqiqədən sonra on iki nəfər dəlgicin buz döşəməsinə ayıq basğıımı gördük. Onların arasında başqalarından hündür boyu ilə seçilən Ned Lendi asanca tanımış olardı. Kapitan Nemo da bu dəstənin içində idi.

Buzu doğramağa başlamazdan əvvəl, o, yolu hansı istiqamətdə açmağın daha əlverişli olduğunu müəyyən etmək üçün bir neçə kiçik quyu qazmayı əmr etdi. Uzun burğuları yan divarlara sancıdlar, lakin divarları on beş metrə qədər ovdularsa da, su görünəmədi. Tunelin tavanını deşmək mənasızdı, çünki o, qahnılığı dörd yüz metrdən az olmayan buz sahəsinin alt təbəqəsi idi. Belə olduqda kapitan Nemo tunelin döşəməsini yarmağı əmr etdi.

Burada buz təbəqəsinin on metrdən qalın olmadığı məlum oldu. Demək, bu buz döşəməsində "Nautilus" dan bir qədər enli olan çuxur qazılmalı idi, yəni təxminən altı min beş yüz kubmetr buz yarılib çıxarılmalı idi ki, "Nautilus" bu deşikdən suya keçə bilsin.

Dəlgicələr dərhal işə girdilər. Onlar zəifləməyin bir söyle işləyirdilər. Kapitan Nemonun əmrinə görə, buzu bilavasita "Nautilus" un altında deyil, ondan sakız metr solda doğramağa başladılar, çünki buzun "Nautilus" un altında doğraması işi xeyli çatınlaşdırıb ilərdi. Dəlgicələr buz üzərində iki bir dairo çizərəq, onu cini zamanda bir neçə yerdən yarmağa başladılar. Külünglər buz qatına bir vaxtda sancılaraq böyük parçalar qoparırdı.

Bu işin maraqlı təfsilatının qeyd etmək istəyirom: buzun xüsusi çəkisi suyun xüsusi çəkisindən az olduğuna görə, qoparılan buz parçalarının özü birbaşa tunelin divarına qalxırıb, beləliklə, tunelin döşəməsi nazikləşdiyi qədər, tavanı qalınlaşmış olurdu. Lakin bu bizi heç də narahat etmirdi, çünki nə olursa olsun, hər haldə döşəmə nazikləşirdi!

İksaitli gərgin işdən sonra Ned Lend salona qayıdı. Onun və yoldaşlarının avozına yeni matros dəstəsi işə çıxdı. Mən də Konsel ilə bərabər bu dəstəyə qoşuldum. Kapitan Nemonun müavini bizim işimizə rəhbərlik edirdi.

Su əvvəlcə mənə çox soyuq göründü, lakin külüng ilə işlədikdən sonra tezliklə qızışdım. Təzyiqin otuz atmosfer olmasına baxmayaraq, mən işdə heç bir sixıntı çəkmirdim.

İki saatdan sonra bir qədər yeyib-icmək və istirahət üçün "Nautilus" a qayıtdığım zaman, Rukveyrol cihazının tomiz havası ilə gomido karbon qazı ilə dolmuş havanın arasında kəskin forq olduğunu hiss etdim. Gəmideki hava toxuminən qırx sokkız saat tomizlənmədiyindən tonəffüs üçün demək olar ki, yarasız hala gölmüşdi.

On iki saatlıq fasiləsiz işdən sonra biz buz üzərində cizdiğimiz dairədən ancaq bir metr qalınlığında buz qazıya bilmədik. Əgər hər metr on iki saatlıq əmək tölob edirəsə, o halda işi başa çatdırmaq üçün bizi hələ beş gecə və dörd gün vaxt lazımdı.

– Beş gecə və dörd gün! – deyə yoldaşlarımı müraciət etdim.
– Rezervuarlarımızdakı hava ehtiyatı isə cəmisi iki gecə-gündüzükür.

– Hələ bu lənətə golmiş həbsxanadan yaxa qurtardıqdan sonra suyun üzüne çıxınçayadək, bir müddət bütün buz sahəsinin altı ilə getməli olacaqıq, – deyə Ned Lend əlavə etdi.

Ned Lend haqlı idi. Doğrudan da azadlığı çıxa bilməyimiz üçün nə qədər vaxt lazım olduğunu müəyyən etmək mümkün deyildi. "Nautilus" suyun üzüne çıxmazdan əvvəl, hamımız burada boğulub öle bilməzdikmi? Bəlkə hamımızın buzlar içərisində həlak olmağı taleyimizə yazılmışdır...

Vəziyyətimiz həqiqətən faciəli idi. Lakin heç birimiz bu tohlükədən qorxmurduq və borcumuzu axıra qədər ifa etməyi qötütmədik.

Əvvəlcədən müəyyən etdiyim kimi, gecə buzdaçı çuxur bir metr də dörnləşdirildi. Lakin sohər, skafandır geyrək buza çıxdığım zaman, tunelin yan divarlarının bir qədər yaxınlaşdığını gördüm: divarlaraya yapışan və dəlgicələrin işi ilə qızımayan su donaraq onları bir-birinə yapışdırırdı.

Bu bizim xilas olmaq ümidimüzi püca çıxara bilən yeni və dehsüti bir tohlükə idi. Tunelin divarları bir-birinə yaxınlaşaraq, "Nautilus" u kövək bir şüso kimi əzib dağında bilərdi. Suyun donmasının və divarların bir-birinə yaxınlaşmasının qarşısını necə və nə ilə almaq mümkün idi?

Bu yeni tohlükə haqqında yoldaşlarımı heç nə demədim. Onları xilas olmaq uğrunda göstərdikləri əzmi qırmaq noyə lazımdı?

Lakin gəmiyə qayıtdıqdan sonra bu ciddi tohlükəni kapitan Nemo yaxalayaraq, durmadan öz çənəsi arasında sıxır.

— Mən bunu artıq duymuşdum, — deyə kapitan heç bir həyəcan bildirməyən səsi ilə qeyd etdi. — Bu yeni bir qorxudur, lakin mən bunun qarşısını almaqda acizəm. Yeganə xilas yolu, su donmazdan qabaq bu tələdən can qurtarmaqdır. Vəssalam!

O, "vəssalam" dedi. Onun bu danişq tərzinə adət etmək vaxtı çatmışdı!..

O gün mən bir neçə dəfə buz üzərinə çıxaraq, əldə külüng söylemişdim. Bu iş məni ürkləndirirdi. Bundan başqa "Nautilus" u tərk edib gəminin ağır havası əvvəzine, rezervuarların temiz oksigeni ilə nəfəs almaq daha yaxşı idi.

Axşamçağı cuxur bir metr də dərinləşdi.

Gəmiyə qayıdarkən, karbon qazı ilə ifrat doymuş havanı ciyərlərimə çəkdiyim zaman, az qala boğulmuşdum. Heyif ki, tənəffüs üçün zərərlə olan bu qazı da uda biləcək kimyəvi vasitələrimiz yox idi! Olsayıdı, oksigen cəhətdən korluq çəkməzdik. Bizi əhatə edən suda külli miqdarda oksigen vardı, batareyalarımızın elektrik cərəyanı ilə suyu parçalayaraq, asanca oksigen əldə edə bilərdik. Mən əvvəlcə bu baradə düşündüm də, sonra bu fikirdən əl çəkdim, çünki bu da tənəffüs zamanı havaya buraxdığınız və bütün gəmini dolduran karbon qazını havadan çıxarmaq problemini həll etmirdi. Karbon qazını udmaq üçün böyük qablara natrium əsası doldurmaq və onu arasıkəsilmədən qarışdırmaq lazımdı. Lakin "Nautilus"da natrium əsası yox idi, onu heç bir şəylə əvəz edə bilmədi!..

Axşam kapitan Nemo rezervuarın müsləğunu açaraq, gəmiyə bir neçə kubmetr hava buraxmalı oldu. Belə etməsəydi, biz səhərə sağ çıxmazdıq.

Ertəsi gün, martın 26-da mən yenidən buz qazımığa gedərək, cuxurun beşinci metrini dərinləşdirməyə başladım. Tunelin yan divarları və tavanı gözə çarpacaq qədər irəli qabarmışdı. Aydındı ki, iş bu sūratla davam etdirilsəydi, "Nautilus" xilas olmazdan qabaq divarlar birləşəcədi.

Bir an üçün ümidişizliyə qapıldım. Az qala külüngü əlimdən salacaqdım. Fikirləşdim ki, əger biz havasılıqdan boğulmalı və ya buz tabaqları arasında əzilməliyiksem, daha buzu çapmaq nəyə lazımdır!

Bu dəmdə bizim dəstəyə rəhbərlik edən və əlində külüng söylemə buz qazan kapitan Nemo yanından keçdi. Mən onu saxlayaraq, əlimlə həbsxanamızın divarını ona göstərdim. Divar bir gecədə dörd metrə qədər gəmiyə yaxınlaşmışdı.

Kapitan Nemo nə demək istədiyimi anlayaraq, dalınca getməyimi əlilə işarə etdi.

Biz gəmiyə qayıtdıq.

Skafandri çıxarıb onun dalınca salona keçdim.

— Cənab Aronaks, — dedi, — biz tezliklə qəti və ciddi tədbir görməliyik, yoxsa da sementin içinde bərkidiyi kimi, biz də buzun içində bərkiblər qalarıq.

— Bəli, — deyə cavab verdim, — lakin nə edə bilərik?

— Əger "Nautilus" bu təzyiqə davam gətirəcək qədər möhkəm olub, yastılanmasaydı! — deyə səsləndi.

Mən kapitanın fikrini başa düşməyərək:

— Onda nə olardı? — deyə soruştum.

— Məgər suyun donmasının biza kömək edəcəyi sizə aydın deyildir? Axi buza çevrilən su höcmə böyükür, su donarkən on möhkəm qayaları parçaladığı kimi, bizi əsir edən buz sahəsini də parçalaya bilər! Məgər belə bir vəziyyətin bizim həlak olacağımızı deyil, xilas olacağımızı göstərdiyini düşünmürsünüz?

— Bəli, kapitan, bu mümkünkündür. Lakin "Nautilus" nə qədər möhkəm olursa olsun, bunca dəhşətli təzyiqə davam gətirə bilməz, buz divarları onu yastılaşdırıb nazik bir lövhəyə çevirər.

— Mən bunu bilirom, professor. Ona görə də təbiətin köməyindən artıq özümə ümidi edirəm. Nə olursa olsun, suyun donmasının qarşısını almaq lazımdır! Onu dayandırmalıyıq! İndi yalnız yan divarların yaxınlaşması ilə iş qurtarmır. "Nautilus"un qabağında və dalında on futdan artıq su qalmamışdır... Buz qəfəsimiz hər tərəfdən daralar!

— Rezervuarlardakı hava ehtiyatı nə müddətə bize kifayət edər? — deyə soruştum.

Kapitan dik gözümüzün içine baxdı və bir qədər susduqdan sonra:

— Sabah yox, biri gün rezervuarlar boşalacaqdır.

Alnumi soyuq tor bürüdü. Halbuki bu cavab məni təccübəldirməməli idi: "Nautilus" martın 22-də qütbdəki açıq dənizin suyuna

dalmışdı, bu gün martın 26-sı idi, demək, biz artıq beş gün idi ki, "Nautilus"dakı hava ehtiyatı hesabına yaşayırırdı. Bundan başqa, buzu çapmaq işlərinə də çoxlu hava sərf olunurdu.

Bu sətirləri yazarkən, keçirdiyim dəhşətli xatirələr hafizəmdə o qədər canlanı ki, al-ayağım indi də qorxudan titrəyir və hava çatışmırıñ kimi, indi də acgözlükla nəfəs alıram...

Bu aralıq kapitan Nemo gözünü bir nöqtəyə dikərək, dinməz-söyləməz düşüncələrə dalmışdı.

Birdən onun ağlına nə isə bir fikir gəldiyini duydum. Əvvəlcə, təmin olmurmuş kimi, bu fikirdən el çəkmək istədi. Lakin sonra:

- Qaynar su! Qaynar su! - deyə səsləndi.
- Qaynar su? - deyə soruşdum.

- Bəli, professor. Biz çox dar bir sahəyə soxulmuşuq. "Nautilus"un tulumbalarından arasasəsilmədən püskürülən qaynar su, bizi əhatə edən suyun hərarətini artırır və buzlama hadisəsini dayandırır!

- Bunu işda sinamalıyq! - dedim.
- Sınarıq, canab professor.

Gəmidə xaricə çıxarılan termometr, hərarətin sıfırdan yeddi dərəcə aşağı olduğunu göstəridi.

Mən kapitan Nemonun dalınca kambuza getdim. Orada böyük bir su qazanı - dəniz suyunu şirin suya çevirən cihaz vardı.

Cihazı ağızına kimi su ilə doldurdular, "Nautilus"un elektrik batareyalarının bütün gücü su borularını qızdırmağa verildi. Bir neçə dəqiqədən sonra su qaynama dərəcəsinə çatdı, tulumbalar qaynar suyu xaricə qovmağa başladı. Püskürülən suyun yerinə dərhal yeni soyuq su axırdı. Elektrik batareyalarının əmələ götürdiyi istilik o qədər çox idi ki, borulara gələn soyuq su bir neçə dəqiqədə yüz dərəcəyə qədər qızaraq, borulardan çıxırdı.

Üç saat ərzində arasasəsilmədən qaynar su vurulduğundan sonra civa sütunu bir dərəcə qalxdı. İndi termometr sıfırdan aşağı altı dərəcəni göstəridi. İki saat keçdikdən sonra isə hərarət sıfırdan dörd dərəcə aşağıya qədər qalxdı.

- Təsir etdi! - deyə kapitana müraciət etdim. - İndi müvəffəqiyyət qazanacağımız şübhəsizdir.

- Bəli, - deyə kapitan cavab verdi, - mən də belə güman edirəm. Daha buzlar bizi əzə bilməz. İndi havasızlıqdan boğulmaq təhlükəsindən xilas olmayı düşünməliyik.

Gecə suyun hərarəti sıfıra bir dərəcə qalana qədər yüksəldi. Sonra da buna ehtiyac yox idi. Çünkü buzlanma dayanmışdı. Ərtəsi gün, martın 27-də səhərədək cuxurun dərinliyi altı metrə çatdı. Beləliklə, buzu ancaq dörd metrə çatdırmaq lazımdı. Bu yenə də qırx səkkiz saatlıq iş tələb edirdi.

O gün "Nautilus"un içindəki hava temizlənməmişdi, çünki rezervuarlarda qalan azacıq hava ehtiyatını kapitan Nemo sualtı işlər üçün saxlayırdı. Gəminə nefəs almaq saatbasat çətinləşirdi.

Sənki dehşətli bir ağırlıq sinəni sixirdi. Gündüz saat üçdə dözləməz bir hala dündüm. Biaram əsneyirdim. Ciyərlərim "Nautilus"un ağırlaşmış havasını içəri çəkərək, onda həyatverici oksigen atomları arayırdı, halbuki bu atomların qədəri getdikcə azahrdı.

Məndən heç də az əzab çəkməyən mehriban Konsel bir saniye belə məni tərk etmirdi. O, əlimi ovcuna alaraq, mənə ürək-dirək verirdi. Mən onun:

- Ah, havanı ağama güzəşt etmək üçün nəfəs almaya bilsədim! - deyə piçildədığını eşitdim.
- Bu sözləri eşidərkən gözlərim bilaixtiyar yaşırdı.

Gəminin içində nefəs almaq çətinləşdikcə, işləmək növbəsi gələndə skafandrları daha həvəsli geyirdik. Buza saplanan külünglərin cingiltisi eşidildi. Ciyinimiz və belimiz yorğunluqdan göynəyir, əllərimizdə döyenək əmələ gəlirdi. Lakin tam kökslə təzə hava almaq, tənəffüs etmək mümkün olduğu halda, yorğunluq və ağrımın nə əhəmiyyəti ola bilərdi!

Bununla belə heç kəs su altında lazım olan qədərdən artıq qalmırırdı.

Hər birimiz, iki saat işlədikdən sonra, içərisində təmiz hava olan xilasedici rezervuarı, gəminin boğucu havasında əziyyət çəkən yoldaşına verməye tölsərdi. Bu hava da onu yeniden cana getirirdi.

Kapitan Nemo özü birinci olaraq başqlarına ciddi intizam nümunəsi göstərirdi. Su altında işləmek vaxtı qurtaran kimi, o qəti addimlarla gəmiyo, zəhərli mühito qaydırıldı. Onun siması əvvəlki kimi sakitdi, ağızından heç bir şikayət çıxmırırdı.

O gün iş daha büyük bir gorginliklə gedirdi. Gecə-gündüz buzdan daha iki metr çapılmışdı. İndi bizi sudan ancaq iki metrlik bir buz təbəqəsi ayırrırdı.

Lakin hava rezervuarları tamamilə boşalmışdı, yalnız Rukveyrol cihazlarındakı hava ehtiyatı qalmışdı.

Mon gəmiyə qayıdaraq, skafandri çıxardığım zaman, az qala birdən-bira boğulacaqdım. O gecəni nə əzabla keçirdim! Onu təsvir etmək mümkün deyil – belə əzəblər sözü ifadə oluna bilməz.

Səhər nəfəsim daha da təngləşdi. Başımın ağırsına tez-tez başgicəllənməsi də əlavə olundu. Başgicəllənmə zamanı, sörxə adamlar kimi, səndəleyirdim. Yoldaşlarım da mənim kimi iztirab çəkildilər. Bəzi matroslar artıq xırıldayırlırdılar.

Külliŋle aparılan işin çox yavaş olduğunu və bu iş başa çatdırılmazdan əvvəl hava ehtiyatının tükənəcəyini başa düşən kapitan Nemo əsəratımızın altıncı günündə bizi sudan ayıran buzu başqa üsulla yarmağı qərara aldı. O öz şürunu, tomkinliyini və əzmin qətiyyən itirməmişdi. Çəkdiyi iztirablara iradəsi sayesində heç də etina etmirdi. O düşünür, ixtira edir və fəaliyyət göstərirdi.

Kapitanın əmrilə "Nautilus"un rezervuarlarındakı suyun bir hissəsi boşaldı.

Gəmi oturduğu buzun üstündən yuxarı qalxdı. Onu qazıdığımız çuxurun tam mərkəzində saxladılar. Sonra rezervuarlar yenidən su ilə dolduruldu. "Nautilus" çuxurun dibinə endi.

Bütün gəmi əqli gəmiyə qayıtdı və onun ikiqat qapısı kip bağlandı.

İndi "Nautilus" bir metrdən qalın olmayan buz təbəqəsi üzərində durmuşdu. Bu buz təbəqəsi min yerdən burğu ilə oynulmuşdu. Kapitan Nemo rezervuarları ağzınadək doldurmağı əmr etdi, beləliklə, "Nautilus"un ağırlığı yüz min kiloqrama qədər artı.

Biz diqqətən qulaq asaraq, gərginliklə gözloyirdik, hətta çəkdiyimiz iztirabları belə yaddan çıxarmışdıq. Ölüm-dirim məsələmiz həll edilirdi.

Qulaqlarımın şiddetlə səslənməsinə baxmayaq, bir azdan sonra "Nautilus"un gövdəsi altında buzun çatladığını eşitdim. Bu çatlama getdikcə artırdı. Biz hiss ediləcək dərəcədə aşağı enirdik. Buz cırılan kağızın səsinə oxşar bir çartıldı ilə parçalanırdı.

"Nautilus" aşağı enməyə başladı.

– Keçirik, – deyə Konsel qulağıma piçildədi.

Ona cavab verməyə taqətim olmadı. Mən onun əlini bərk-bərk sıxdım.

"Nautilus" rezervuarlardakı suyun ağırlığı ilə daş kimi qəfildən dənizin dibinə getdi. O, suda sanki fezaya atılmış bir gülə sürətə gedirdi.

Bir an içində batareyaların bütün enerjisi tulumbalara keçirildi, su fışılı ilə rezervuarlardan fəvvare vurmağa başladı. Bir neçə dəqiqədən sonra bizim enməyimiz yavaşıdı, sonra lap dayandı. Manometrin əqrəbi yuxarı qalxmağa başladığımızı göstərdi.

Burada "Nautilus"un vinti ele sürətə işləməyə başladı ki, bütün gəminin gövdəsi tir-tir osındı. Biz şimala doğru hərəkət edirdik.

Lakin denizin üzünə qədər bizim bu buz altındaki üzümüz nə qədər çəkəcəkdi? Kim bilir, bəlkə hələ bir gün də üzəmək lazımlı gələcəkdir. O vaxta qədər mən davam getirməyib olurəm...

Mən kitabxanadakı divan üzərində yanak yixılıb bishal qalmışdım. Az qala boğulurdum. Üzüm göyərmiş, dodaqlarım tamamilə qaralmışdı. Barmağımı belə tərətməyə taqətim yox idi. Gözlərim heç nə görmür, qulaqlarım heç nə eşitmirdi, zaman haqqında təsəvvürümü itirmişdim. Əzelələrim yığılib-açılmış qabiliyyətini itirmişdi.

Neçə saat bu halda uzanmış olduğumu deyə bilmərəm. Lakin arabi şürurum özümə gəldikdə, can verməyə başladığımı hiss edirdim. Başa düşməsdəm ki, olurəm.

Birdən özümə gəldim. Təmiz hava ağıciyərlərimə doldu. Doğru danmı, biz su üzünə çıxdıq? Neçə olmuşdu ki, bu bütün buz sahəsinə keçdiyimizi hiss etməmişdim?

Yox, biz hələ də buzun altında idik. Mənə hava verən sadıq dostlarım Konsel ilə Ned Lend idi, onlar məni xilas etmək üçün özlərinə qurban verirdilər. Rukveyrol cihazlarından birində bir qədər hava qalıbmış. Onlar bu havanı özləri tənəffüs etmək əvəzinə, mənə bağışlayırdılar, özləri boğulurken mənə can verirdilər.

Gözlərimi açıldıqda, bu xilasedici cihazları itələmək istədiməsə də, onlar əllərimi saxladılar və mən bir neçə dəqiqə ərzində bu həyatverici qazi böyük şövgənliyi cıyərlərimə doldurdum.

Saata baxdim. Səhər saat on birdi. Artıq martin 28-i başlanılmışdı.

"Nautilus" saatda qırx millik dəhşətli bir sürətə gedirdi.

Kapitan Nemo harada idi? O sağ qala bilmədim? Yoldaşları salamat idimi?

Bu zaman manometrin əqrəbi, dənizin üzərindən cəmi iyirmi fut aşağı olduğumuzu göstərirdi. Bizi açıq havadan ancaq nazik bir buz təbəqəsi ayırdı. Məger bunu yarmaq olmaz?

Yox, olar! "Nautilus" da buna hazırlaşdı.

Mən onun arxa hissəsini aşağı endirdiyini və iti polad dişini yuxarı qaldırdığım hiss edirdim. Gəminin belə vəziyyət ala bilməsi üçün onun hissəsindəki rezervuarlara bir qədər su doldurmaq kifayətdi. Sonra gəmi qüdrətli vinti ilə sürətlə qalxaraq, döyüşkən bir qoç kimi buz sahəsinə hücum etdi.

"Nautilus" bir neçə dəfə geri çəkilib eyni nöqtəyə zərbə endirdi. Nəhayət, buz təbəqəsi möglub oldu – "Nautilus" öz ağırlığı ilə buzu sindirə-sindirə açıq havaya çıxdı.

Lyuk açıldı, daha doğrusu qoparıldı, təmiz hava axını "Nautilus"un bütün kǔnc-bucağını doldurdu.

ON YEDİNCİ FƏSİL

QORN BURNUNDAN AMAZONA

Göyərtəyə necə gəlib çıxdığım yadımda deyil. Ehtimal ki, məni oraya kanadlı götürmişdi. Mən həyatverici dəniz havasını böyük səvqət ağıciyərlərimə soraraq, köks dolusu nəfəs alırdım. Ned Lend ilə Konsel də mənim yanımıda dayanmışdılar, onlar da bu təmiz dəniz havasının lezzətindən mest olurdular.

Uzun müddət ac qalmış adam elinə yemek keçəndə, onu tədricle yeməlidir, yoxsa xəsteləner. Bizim işimiz isə tamamilə başqa idi – biz havaya qənaət etməməli idik, bizi mest edən hava bizə həyat verirdi. Ciyərlərimiz tutduqca hey nəfəs alırdıq.

Ned Lend isə danişmirdi. Lakin o, ağzını elə açmışdı ki, iri köpəkbalığı belə ona həsəd apara bilərdi. O, var qüvvəsile havanı sorub ağıciyərlərinə doldururdu! Hava yaxşı yanın sobalarda olduğu kimi, fışılı ilə onun ciyərlərinə gedirdi.

Özümüz tezliliklə özünə qayıtdı. Özümə gəldikdən sonra ətrafa göz yetirdim, göyərtədə təkcə üç nəfər biz idik. Burada "Nautilus"un matroslarından bir nəfər də yox idi. Kapitan Nemo da görünmürdür. Yəqin bu əcaib adamlar gəminin içində dolan hava ilə kifayətli-

nirdilər. Onlardan heç biri təmiz dəniz küləyindən lezzət almağa gəlmədi...

Birinci sözüm yoldaşlarımı və sadıq dostlarımı təşəkkür və minnetdarlıq oldu.

Can verməye başladığım zaman Ned Lend ilə Konsel məni xilas etmişdilər. Bu yaxşılığı qarşı sözle təşəkkür edərək, əvəzini vermek mümkün deyildi!

– Bəsdir, cənab professor, – deyə Ned Lend səmimi ürəklə sözümü kəsdi, – bu baredə danışmağa dəyməz. Burada heç bir xidmət yoxdur. Bu, sadəcə, bir mülahizə idi ki, kimin həyatı daha deyərlidir? Aydın işdir ki, sizin həyatınız, demək, ilk növbədə onu qorumaq lazımdır.

– Xeyr, Ned, o sizin həyatınızdan qiymətli deyildir. Heç kəsin həyatı, mehriban və nəcib bir adamın həyatından qiymətli ola bilmez. Siz isə həm mehriban, həm də nəcib adamlarınız!

Kanadalı utanmış bir halda:

– Yaxşı, yaxşı, – deyə mızıldandı.

– Əlbəttə, mənə də təmiz hava çatmadı, lakin güman edirəm ki, bir az da belə keçəsydi, bu cür hava ilə nəfəs almağa alışacaqdım. Bundan başqa, ağamın əziyyətlə qovrulduğunu gördüyüüm zaman, heç nəfəs almaq da istəmirdim. Belə hallarda, necə deyərlər, nəfəsim...

Konsel pərtləşərək sözünü qurtara bilməyib susdu. Bu sözlər-dən daha da mütəəssir olaraq dedim:

– Dostlarım, keçirdiyimiz ağır saatlar, bizi sarsılmaz bir dostluqla əbədi olaraq bir-birimizə bağlı, ona görə siz məndən haqlı olaraq teləb edə bilərsiniz ki...

– Edəcəyik də! – deyə kanadalı sözümü kəsdi.

– Neyi? – deyə Konsel soruşdu.

– Onu tələb edəcəyik ki, bu zəhrimar "Nautilus"dan qaçmaq qərarına gəldiyimiz zaman, cənab professor da bizim dəlinizcə gəlsin.

– Yeri gəlmışkən soruşum, – deyə Konsel sual verdi, – "Nautilus" bu saat hara gedir? Biz şimala gedirik?

– Əlbəttə, – deyə cavab verdim, – biz günəşə doğru gedirik, bu yerlərdə isə günəş şimaldadır.

– Birçə onu da bilməliyik ki, biz Atlantik okeana və ya Sakit okeanımı doğru gedirik, yəni insan yaşayan yerlərə, yoxsa boş dəniz-lərəni doğru istiqamət almışq? – deyə kanadalı soruşdu.

Bu suala mən cavab vere bilmədim. Mən qorxurdum ki, kapitan Nemo öz gəmisi Asiya və Amerika sahilərini bürüyən geniş okeana aparsın. Beləliklə, o, dövr-alem səyahətini başa çatdıraraq, "Nautilus"un özünü daha çox azad hiss etdiyi yerə qayıdaçaqdır.

Lakin biz yenidən Sakit okeanın ızsız sularına - məskun torpaqlardan uzaq düşsək, Ned Lendin planını necə həyata keçirə bilərik?

Bu mühüm suala biz yaxın zamanlarda cavab almalı idik. "Nautilus" böyük bir sürətlə üzürdü. Bir azdan qütb dairesini keçərək, Qorn burnuna istiqamət aldıq.

Martin otuz birində, axşam saat yeddiyə yaxın biz artıq Amerika qitəsinin ən uzaq nöqtəsi bərabərində idik.

Keçirdiyimiz iztirablar artıq yaddan çıxmışdı. Buż əsiri olduğumuz günlərin xatirələri də öz kəskinliyini itirmişdi. Bizi ancaq gələcək haqqında düşünürdü. Kapitan Nemo nə salonda göründü, na də göyertədə.

Hər gün kapitanın müəvini tərəfindən xəritədə edilən qeydlər, gəmimizin istiqaməti haqqında mənə məlumat verirdi. Axşam Atlantik okeana getdiyimiz belli oldu.

Mən müşahidələrimin neticələrini Konsel ilə Ned Lendə xəbər verdim.

- Bu şad xəbərdir, - deyə kanadalı səsləndi. - Lakin "Nautilus" hara gedir?

- Hələ bunu sizə deyə bilmərəm, Ned.

- Bəlkə kapitan Nemo cənub qütbündən sonra şimal qütbünü kəşf etmək və orada da məşhur Şimal-qərb keçidi ilə Sakit okeana keçmək istəyir?

- Hər halda biz onu bu işə təhrik etməməliyik ki! - deyə Konsel qeyd etdi.

- Lakin bu planı həyata keçirməyinə, onu cəmiyyətimizdən məhrum etməyə çalışarıq, - deyə kanadalı dilləndi.

- Aqibatımızın necə olacağını bilmirəm, - deyə Konsel səsləndi, - hər halda kapitan Nemo ya aferinlər olsun, mən onunla tanış olmağımı heç heyif silənməyəcəyəm.

- Xüsusən ondan ayrılanan sonra, - deyə kanadalı kinayə ilə əlavə etdi.

Erəsi gün, aprelin 1-də, "Nautilus" günortaya bir neçə dəqiqə qalmış, dənizin üstünə çıxdıqda, naməlum bir qurunun qarşısında olduğumuzu gördük.

Bu, Odlu Torpaq idi. İlk tədqiqatçıların buna belə ad verməsinin səbəbi, yerli əhalinin yaşadığı komaların damından çoxlu tüstü çıxmazı imis.

Odlu Torpaq, uzunluğu yüz iyirmi kilometr, eni isə üç yüz iyirmi kilometr olan ve 53° ilə 56° cənub en dairəsi və $67^{\circ}50'$ ilə $77^{\circ}15'$ qərb uzunluq dairəsi arasında yerləşən bir silsildə idi. Bize yaxın olan adanın sahili düzənləkdi, lakin üfüqde yüksək dağlar görünürdü. Mənə elə geldi ki, o dağlardan biri dəniz seviyyəsindən iki min yeddi yüz metr yüksək olan Sarmiento dağıdır. Kanadalının dediyinə görə, bu dağın şış zirvəsi gözənlənən hava haqqında dənizçilərə xəbərdarlıq edir. Əger dağın darağoxşar yali göyün maviliyi içerisinde aydın görünürse, havanın yaxşı olacağı, duman ilə örtülümiş olduqda isə havanın pis olacağı bəlli olur.

- Cox yaxşı, Ned, bu barometri düzgün hesab etmek olarmı? - deyə sorudum.

- Cox düzgün, cənab professor, - deyə kanadalı cavab verdi. - Bir neçə dəfə Magellan boğazı ilə getmişik, o bir dəfə də olsa bizi aldatmamışdır.

Dağ zirvesi, göyün maviliyi içerisinde aydın görünürdü. Bu, havanın yaxşı olacağını xəbər verirdi. Həqiqətdə də belə oldu.

Axşamüstü biz Falkland adalarına yaxınlaşdıq, ertəsi gün dan yeri söküldən suyun üzünə çıxdığımız zaman, adadakı dağların sərt zirvelərini gördüm. Burada okean çox derin deyildi. Bu məndə belə fikir doğurdu ki, silsilə adanın iki əsas adası və onlara yapışan kiçik adalar, qədim zamanlarda Magellan torpağının bir hissəsi imis.

Falkland adalarını, görünür, məşhur Con Devis koşf etmiş və onları cənub adaları adlandırmışdır. Bundan çox sonralar Riçard Qaukins bu adaları Müqəddəs qız adaları adlandırmışdır. XVIII əsrin əvvəllərində Sen-Malo dənizçiləri bu adaları öz doğma şəhərləri şərəfinə Malukin adaları, nəhayət, indi bu adalara malik olan ingilislər onları Falkland adaları adlandırmışlar.

Göyərtənin üzərində qaz və ördəklər dəstə-dəste uşub keçirdi. Onlardan bir çoxu o gün süfrəmizi bəzəmiş oldu.

Balıqlardan mən qaya balıqlarına, xüsusən uzunluğu iyirmi santimetr olan və üstü basdan-ayağa qonur və sarı ləkələrlə örtülümiş balıqlara fikir verirdim.

Falkland adalarındaki dağların zirvesi gözden itdikde, "Nautilus" suya daldı və iyirmi-iyirmi beş metr dərinlikdə Cənubi Amerika sahiləri boyu üzüməyə başladı.

Kapitan Nemo əvvəlki kimi gözə görünmürdü.

Aprelin 3-nə qədər biz Pataqoniya sularında üzük. Gəmi gah okeana dalır, gah da suyun üzüna çıxırı.

Aprelin 4-də "Nautilus" La-Plata deltasının əmələ gətirdiyi geniş limanı keçərək, sahildən əlli mil aralı Urugvayın bərabərinə çatdı. Kapitan Nemo Amerika qitəsinin bütün ayrı-üyru sahilləri ilə əvvəlki kimi şimala doğru gedirdi. Yaponiya dənizində sualtı gemisine mindiyimiz zamandan bəri, "Nautilus" on altı min lye və ya altmış dörd min kilometr yol getmişdi.

Səhər saat on birə yaxın, biz otuz yeddinci meridianda Oğlaq tropikini keçdik. Görünür, Braziliyanın bu məskun yerlərlə qonşuluğumuz kapitan Nemonun xəşuna gəlmirdi, ona görə gəmisini başqıçlandırmaçı sürətlə süründürdü. Bu hal, Ned Lendin son dərəcə nəzarı qalmasına səbəb olurdu. Gəminin sürəti o qədər çox idi ki, nə bir balıq, nə də bir quş ona çata bilmirdi. Ona görə də biz bu dənizlərin heyvanlarını müşahidə edə bilmədik.

Aprelin 9-na qədər bu dəli sürətlə getdik. O günün axşamı Cənubi Amerika qitəsinin ən şərqi nöqtəsi olan Rok burnuna çatdıq. Lakin "Nautilus" burada istiqamətini dəyişib, xeyli dərinlikdə, Rok burnu ilə Afrika sahilindəki Leon sira dağları arasında olan sualtı dəreyə doğru yönəldi. Bu dərə, Antil adaları səviyyəsində iki yerə bölünür və şimalda doqquz min metr dərinliyə çatan böyük bir çala ilə qurtarır. Bu yerlərdə okean dibinin geoloji kəsiyi lap Kicik Antil adalarınadək, altı min metr hündürlükdə sildirrim qayalardan ibarətdir. Yaşıl burun adaları yanında, suya batmış Atlantida qitəsinin cənubunda yenə o hündürlükdə ikinci bir divar uzanır. Bu böyük dərinin dibində bəzi yerlərdə sualtı mənzərəni daha şairənə edən dağlar vardır. Mən bunları, başlıca olaraq, kapitan Nemonun öz müşahidələri əsasında tərtib etdiyi xəritəyə əsasən danışram.

İki günün ərzində biz bu suların bütün dərinliklərini gəzdik. Dərinlik sükanını işə salan "Nautilus" şəquli istiqamətdə ayrı-üyru xətlər cızdırı.

Lakin aprelin 2-də o, birdən-birə suyun üzüne qalxdı və biz yenidən Amazon çayının yaxınlığındakı yerləri gördük. Bu çay geniş

delta ilə dənizə o qədər su tökürlə ki, sahildən bir neçə mil uzaqda belə okeanın suyu tamamilə şirin olur.

Biz ekvatoru keçdik. Bizdən iyirmi mil qərbdə Fransa müstəmləkəsi olan Qviana görünürdü. Biz burada özümüzə gözəl sıqınaq tapa bilərdik. Lakin siddətli külək və qudurğan dalğalar "Nautilus"un səda quruluşlu qayığını suya salmağa qətiyyət imkan vermirdi. Bu hətta Ned Lend üçün də aydın bir məsələ idi, çünki qaçmaq haqqında mənimlə bir kəlmə də olsun danışmırı. Onu mütləq fəlakətlə qurtara biləcək belə bir düşünülməmiş təşəbbüsə sövq etməmək üçün mən də bu barədə heç bir söz demirdim.

Qaçmağımızın lengiməsi kefimi heç pozmurdu, ona görə maraqlı müsahidələrimlə təsəlli tapirdim. "Nautilus" aprelin 11 və 12-də iki gün daima suyun üzündə qaldı, biz bu müddətdə onun torları ilə çoxlu zoofit, balıq və sürünen heyvan tutdu.

Tora düşən balıqlardan birini xatırlamaq, həm də uzun müddət xatırlamaq Konsel'in taleyinə yazılmışdı.

Əhvalat belə olmuşdu.

Matrosların suya atıldıqları tora, başqa balıqlarla bərabər, skatın bir növü olan və quyruğu kosıldıkda tamamilə girdə görünən yastı bir skat düşmüşdü. O çox iri olub azımdan iyirmi kiloqram gələrdi. Qarnı ağ, beli iri mərmər ləkələrlə örtülmüş qonur rəngli, dərisi hamar və üzgəcləri ikitəyi idi.

Tordan göyərtəyə atılan bu skat siddətlə qırılırlaraq, qarnı üstə çevrilməyə çalışırı. O çırpına-çırpına göyərtənin kənarına o qədər yaxınlaşmışdı ki, bir saniyə də keçsəydi, yenidən yumalanıb suya düşəcəkdi. Lakin bu balıqla maraqlanan Konsel cəld onun üzərinə atıldı və mən xəbərdarlıq edənədək, iki əlilə balığı tutdu.

O saat Konsel, bədəninin yarısı iflic olmuş halda, göyərtəyə sərildi. O:

— Ah, ağam, ağam! Mənə kömək et, — deyə bağırıldı.

Bütün tanışlığımız ərzində bu birinci dəfə idi ki, zavallı uşaq mənə birinci şəxs kimi müraciət edirdi.

Kanadali ilə mən onu ayaq üstə qaldıraraq, əməllicə ovuşdurduq. Konsel əl-ayağımı yenidən tərpədə bildiyi zaman, bu obodu təsnifatçı titrək səsle piçildədi:

— Balıqlar sınıfı, qığırdaqlı balıqlar yarimsınfı, elektrik skatları ailəsi, mərmər elektrik skatları növü...

— Bəli, dostum, — dedim, — səni bu acinacaqlı hala salan da ələ həmin mərmər elektrik baliğidir.

— Ağam mənə inana bilər ki, — deyə Konsel etiraz etdi, — mən bu skatdan intiqam alacağam.

— Nə sayaq?

— Onu yeyəcəyəm!

Yalnız intiqam almaq məqsədilə, axşam o, verdiyi sözü yerinə yetirdi, çünkü skatin əti dadca çox pisdir.

Bədbəxt Konsel elektrik skatlarının ən qorxulu bir növünə rast gəlmışdı. Bu balıqdə olan elektrik enerjisi o qədər qüvvətlidir ki, elektriği yaxşı keçirən suyun içinde olduğu zaman, özündən bir neçə metr aralı olañ baliqları belə öldürə bilər.

Ertəsi gün, aprelin 12-də, gündüz "Nautilus" Maroni çayının ağızından bir az kənardə olan Hollandiya müstəmləkəsi sahilinə yaxınlaşdı.

Burada bir neçə lamantin ailəsi gördük. Onlar düqonlar kimi, dəniz pəriləri destasını mənşub manatlırdı. Altı-yeddi metr uzunluğu olan bu iri heyvanların çəkisi dörd min kiloqrama yaxındır.

Hər şeyi əvvəlcədən nəzərə alan təbiətin bu heyvanları necə faydalı yaratdığı haqqında Konselə danışdım: onlar suitilərlə birlikdə sualtı çöllərdə otlayaraq, tropik çayların ağızlarını tutan kolkosu dağıdırırlar.

— Heç bilirsinizmi? — deyə mən əlavə etdim, — insanlar bu heyvanları Cənubi Amerika sahillərində qırdıqları zamandan bəri nə kim hadisələr baş vermişdir? Çayların ağızında čürüyen yosunlar suyu və havanı zəhərləmişdi, zəhərlənmiş havada issa bu gözel ölkələrin bələsi olan sarı qızdırma şiddetlə inkişaf etməyə başlamışdı. Zəhərli bitkilər tropik dənizlərin bütün sahilərini çulğamış, ona görə də bu xəstəlik Rio-de-la Platadan Floridayda qəder yayılmışdı.

Əgər Tusnele inanmış olsaq, suitilər və balinalar tamam qırıldıqı zaman, bu xəstəlik gelecek nəslimizin mərəz qalacağı felakətə nisbətən oyun-oyuncaq olacaqdır. O zaman arxayınlıqla doğub-törəyən meduza və kalmalar bütün dənizləri dolduracaq və dəniz hər cür yoluxma üçün böyük bir mənbə olacaqdır, çünkü o zaman "dənizləri təmizləyəcək bu böyük mədəli heyvanlar daha olmayacaqdır".

Görünür, "Nautilus"un sakinləri bu nəzəriyyəyə az inanırdı, ona görə də əti mal etindən xeyli dadlı olan yarımdüjünə qədər manat öldürdülər.

Bu heyvan ovu heç də maraqlı deyildir — manatlar özlərinə qorunmur, qaçmaqla xilas olmağa çalışır və onları öldürməyə özləri imkan verirdilər. Beləliklə, "Nautilus"un ərzaq anbarlarına bir neçə min kiloqram ət dolduruldu. Qurudulub saxlanılan bu ət bizi uzun müddət dadlı yeməklərə təmin edəcəkdi.

O gün bu zəngin sularda aparılan çox maraqlı bir ov, "Nautilus"un qida ehtiyatını daha da artırdı. Goyərtəyə çıxarılan torların ilməklərinə qəribə balıqlar işlmişdi. Onların başında kənarları sallaq olan etli, uzunsov lövhələr vardı. Bunlar, uskumru balığı ailəsindən remür balığı idi. Onların oval şəklində olan lövhəsi köndələn düzülmüş oynaq qığırdaqlardan ibarətdir. Bu balıq həmin qığırdaqlar arasında boşluq yarada bilər ki, bu boşluq da ona hər bir səmət yapışmağa imkan verir.

Matroslarımız torlarda tapdıqları remür balıqlarının hamısını su ilə dolu xüsusi vedrələrə salırdılar.

Balıq ovu qurtardıqdan sonra "Nautilus" sahile yaxınlaşdı. Orada suyun üzündə bir çox iri dəniz tisbağaları mürgüləyirdi.

Bu qiymətli dəniz sürünənlərini ovlamaq o qədər asan deyildi, çünkü onlar balaca bir səsdən ayıırlar, möhkəm zirehləri isə onları çəngəldən qoruyur. Lakin remür balıqlarının yardımını ilə tisbağaları tutmaq lap asandır. Bu balıq hər bir balıqtutan sevindirə biləcək dırı tilovdur.

Matroslar, remür balıqlarının quyuğuna, sərbəst hərəkət etməyə imkan verən geniş bir halqa keçirib, ona uzun kəndir bağladılar, kəndirin o biri ucunu göyərtənin məhəccərini bərkitdilər.

Suya salılmış remür balıqları dərhal tisbağalara tərəf üzərək, onların çanaqlarına yapışdırılar. Balıqlar çanaqlara elə bərk yapmışdır ki, onları parçalanın da çanaqdan qoparmaq mümkün deyildi. İndi artıq ipləri çəkməklə balıqların yapmış olduğu tisbağaları göyərtəyə dartıb çıxarmaq qalırdı.

Amazon çayının denizə töküldüyü yerdə dayanmağımız bu ovla qurtardı. Gecə olan kimi "Nautilus" yenidən açıq dənizə çıxdı.

OKTAPODLAR

Bir neçə gün "Nautilus" Amerika sahilərindən çox uzaqda üzürdü. Ayndı ki, kapitan Nemo nə Meksika körfəzini, nə də Antil adalarını əhatə eden sulara getmək istəmirdi. Bu suların dayaz olması buna səbəb ola bilməzdı, çünkü bu dənizlərin orta dərinliyi min səkkiz yüz metrə bərabərdir. Daha doğrusu, paroxodların tez-tez yan aldığı çoxlu adaları olan bu sular kapitan Nemonun xoşunu gəlmirdi.

Aprelin on altısında, təqribən otuz mil məsafədə Martinika adasını gördük. Ordakı dağların yüksək zirvələrini ayndıca seçirdim.

Öz planını həyata keçirmək - quruya və ya adalar arasında üzən gəmildən birinə çatmaq ümidində olan kanadalu çox məyus olmuşdu. Əgər Ned Lend, kapitan Nemonun xəbəri olmadan qayığı elə keçirə bilsəydi, qaçmaq tamamilə mümkün şeydi. Lakin açıq dənizdə bu barədə heç fikirləşməyə də dəyməzdi.

Biz Ned Lend və Konsel ilə vəziyyəti etraflıca müzakirə etdik. Tam altı aydı ki, biz "Nautilus"un əsiri olaraq qalmışdıq. Biz on yeddi min lye - altmış səkkiz min kilometr yol getmişdik, lakin Ned Lendin dediyi kimi, seyahətimizin axırı çatacığına güman etməyə əlimizdə heç bir əsasımız yox idi. Ona görə də Ned Lend mənə təklif etdi ki, kapitan Nemodan bütün ömrümüz boyu bizi gəmidə saxlamaq fikrində olub-olmadığını soruşum.

Bəla bir təşəbbüs məni o qədər də açmirdi. Mənçə, bunun heç bir mənası yox idi. Axı biz kapitan Nemyə ümidi bəsləməyin boş şey olduğuna çoxdan əmin idik. Halbuki axır zamanlarda kapitan əvvəlkən nisbətən daha qaradınmaz və daha sərt olmuşdu.

Mənə elə gəldirdi ki, o mənimlə görüşməkdən çekinir, doğrudan da, mən onu çox gec-gec gördüm. Bir vaxt o mənə hər cür sualtı möcüzələri göstərməklə əylənirdi, indi isə o artıq salonda görünmürdü.

Onda nə kimi dəyişiklik baş vermişdi? Və bu dəyişiklik nədən irəli gəlməşdi? Mən heç bir barədə özümdən bedgüman ola bilməzdəm. Belkə də bizim gəmidə olduğumuz onu darixdirdi? Nə olursa olsun, bu adamın bir zaman bize azadlıq verəcəyinə ümidi etmirdim.

Mən Nedin təklifi üzərində bir qədər düşünməyi ondan xahiş etdim. Əger bu təşəbbüs müvəffəqiyət qazanmasa, o halda ancaq kapitan Nemoda şübhə oyadır və kanadalının planını yerinə yetirməsinə mane ola bilərdi. O zaman gəmidə biz dəhər vəziyyətə düşərik.

Deməliyəm ki, heç birimiz səhhətimizdən şikayət edə bilməzdik. Əger Cənub qütbündə uğradığımız ağır imtahanları hesaba almasaq, nə Konsel, nə Ned, nə də mən bu vaxta qədər özümüzü buncu yaxşı hiss etmemişdik. Sağlam yemək, təmiz hava, normal həyat, daima mülayim hərarət hər cür xəstəlikləri qatı surətdə bizdən uzaqlaşdırırı.

Mən başa düşürdüm ki, quru haqqında xatirələrə qətiyyən heyif silənməyən, haraya getsə, özünü daima öz evindəki kimi hiss edən kapitan Nemo üçün belə həyat maraqlı idi. Lakin biz hələ insanlarla əlaqəmizi kəsmirdik və kəsmək də istəmirdik. Məsələn, mən böyük gurultu qoparacaq sualtı müşahidələrimi heç də özümle birlikdə torpağa basdırmaq niyyətində deyildim.

İndi mənim dəniz dibinin sirləri haqqında kitab yazmağa tam mənasında haqqım vardı. Əlbəttə, bu kitabın gec-tez çapdan çıxmamığını isteyirdim! Dəmizlərdə mən neler görməmişdim. Misal üçün elə buranı götürək. Burada, Antil adalarını əhatə edən bu sularda, okeanın səthindən cəmi on metr aşağıda, mən dəftərimə hər gün nə qədər maraqlı müşahidələr qeyd edirdim!

Burada giciklən kimi yandırıcı maye ifraz edən meduzalar vardı. Həlqəvi qurdlardan çohrayı xortumlu və min yeddi yüz hərəkət əzası olan metr yarımlı uzunluqdə annelidlər qarşıya çıxırdı. Onlar etraflarına spektrin bütün rənglərində olan şüalar buraxaraq su altında qırılırdı. Qıçırdıqları balıqlardan burada on fut uzunluqdə və altı yüz girvənəkə ağırlıqlıda iri skatlar vardi. Onların döş üzgəcləri üçbucaq şeklinde olub, belləri ortadan qabarlıq, gözləri isə irəli pırlamışdı. Bu balıqlar qəzaya uğramış gəmi parçaları kimi üzür və qapaq kimi pəncərələrimizə yapışdırlar. Burada, təbiətin ancaq iki rəngə - ağ və qaraya boyadığı Amerika belibuyuzluları və uzunluğu metr yarımlı olan qısa və itidişli balamut balıqları vardi. Başlarından quyruqlarına qədər zərli qurşağıları olan, gözəl üzgəcli barbuniya balıqları sürü ilə üzürdü. Təbiətin gözəl xilqəti olan bu balıqlar vaxtilə Diana ilahəsinə həsr edilmişdi və zəngin romalılar tərəfindən çox qıymətlə sayılırdı. Əhalisi arasında onların haqqında hötə belə bir

zərbə-məsəl vardır: "Balıqçı o qədər varlı deyil ki, tutduğu barbu-niya balığını özü yesin". Nəhayət, ipək-məxmər geymiş kimi görünən rif balıqları ailəsinə mənşəb zərlə monaxlar, Veronezenin¹ şək-lindəki iddiyalı sinyorlar kimi gözümüzün qabağından təmtəraqla üzüb keçirdi. Bu balıqlar yaxınlaşarkən xırda oynaq sparlar etrafa qaçırdı. Kefallar etli və qüvvətlə quyuqları ilə suyu yarırıldalar. Səmada dolanan ay kimi günüñü ay-balıqlar da bu ada layiq olduqlarını göstərərək, etraflarına aq şəfəq saç-a-saça üzürdürlər.

"Nautilus" daha dərin qatlara emməsəydi, mən na qədər gözəl və yeni balıq növləri görardım! Gəminin yana əydiyi üfüqi sükanları onu dərinliyə sürükləyirdi. Gəmi artıq üç min beş yüz metrə çatmışdı. Buranın heyvanlar aləmi, ancaq dəniz ulduzlarından, meduza və bəzi molyusklardan ibarətdi.

Aprelin iyirmisində biz min beş yüz metr dərinlikdə üzürdüük. Bu zaman biza ən yaxın quru Baham adaları idi. Orada sudan xaricə çıxan iri çapıl daşları və maili səthləri su ilə cilaalanmış hündür sualtı qayalar görünürdü. Bu qayalar nəhəng yosunlarla – fukuslarla örtülü müdüd, bu həqiqətən titanlar aləminə layiq doniz bağçası idi.

Bu nəhəng bitkilərin görünüşü, burada nəhəng heyvanların da yaşadığını düşünməyimizə səbəb oldu. Lakin "Nautilus"un pəncərəsindən mən ancaq uzun sualtı budaqlarda oturmuş xərçəngəoxşalar ailəsinə mənşəb bəzi nümayəndləri – uzunqışqalı, bənövşə rəngli krabları gördüm.

Ned Lend mənim nəzərimi hündür yosunlar içərisində nəyinsə qurdalandığını cəlb etdiyi zaman, artıq saat on bir idi.

– Bu, oktapodlar üçün olverişli yerdir, – dedim, – əgər burada o əcaib heyvana rast gəlsək, heç də təccüb etmərəm. Lakin dostum Ned, görünür ki, yanılımsızdır, burada şübhə doğuracaq heç bir şey görmürəm.

– Cox təəssüf, – deyə Konsel səsləndi. – Eşitdiyimə görə bütöv bir gəmini özü ilə dənizin dərinliyinə sürükləyə bilən oktagodlara doyunca tamaşa etməkdən heç də çəkinməzdəm. Bu heyvan dəniz ajdahası...

– Əjdaha burada nə gəzir! – deyə kanadəli kinayə ilə onun sözünü kəsdi.

– Dəniz ajdahası adlanır, – deyə Konsel kinayəyə fikir vermədən sözünü qurtardı.

– Dünyada belə bədheybat heyvanlarının yaşadığına mən heç vaxt inanmaram, – deyə Ned Lend qeyd etdi.

– Niyə ki? – Konsel etiraz etdi. – Biz buynuzlu yunus balığının yaşadığına inanırıq ki.

– Ona görə də səhv edirdik, Konsel!

– Şübhəsiz. Lakin bəzi adamlar indi də ona inanır.

– Ola bilsin, Konsel, lakin mənə golincə, mən onları yalnız öz əlimlə təşrif etdiğdən sonra dünyada belə bədheybat heyvanlarının yaşadığına inanacağam, – deyə mən əlavə etdim.

– Deməli, ağam nəhəng oktagodlara inanır? – deyə Konsel səsləndi.

– Onlara kim inanır ki? – deyə Ned Lend səsləndi.

– Cox adam, dostum Ned.

– Ancaq balıqçılar yox! Belkə alımlar inanalar!

– Bağışlayın, Ned, – həm balıqçılar, həm də alımlar inanırlar.

– Lakin mən, – deyə Konsel ciddi bir surətdə qeyd etdi, – mən özüm oktagodun yekə bir gəmini suya batırığını görmüşəm.

– Siz bunu görmüsünüz? – deyə kanadəli soruşdu.

– Bəli, dostum Ned.

– Öz gözünüzlə?

– Bəli, dostum Ned.

– Harada gördüğünüzü bilmək istərdim.

– Sen-Maloda! – deyə Konsel sakitcə cavab verdi.

– Limanda? – deyə Ned istehza ilə soruşdu.

– Yox, kilsədə, – deyə Konsel cavab verdi.

– Kilsədə? – deyə kanadəli təccübə səsləndi.

– Bəli, dostum Ned. Bu, gəmini suyun dibinə dərtan nəhəng bir oktagodun şəkli idi.

– Ax, belə! – deyə Ned Lend qaqqıldıyib güldü. – Konsel məni ələ salır!

– Yox, Konsel düz deyir, – dedim. – Mən bu şəkil haqqında eşitmışəm. Şəklin məzmununu əfsanədən götürülmüşdür. Siz bilirsiz ki, təbiyyat tarixindən götürülən, xüsusilə bədheybat heyvanlardan bəhs edən əfsanələrə necə yanaşmaq lazımdır. Burada xəyalın hüdudu yoxdur. İnsanlar, gəmini dənizin dibinə dərtan oktagodlar haqqında

nağılı söyleməkə kifayətlənmirlər. Nikolay Maqnus adlı bir şəxs təsdiq edir ki, o, uzunluğu tam bir mil olan və canlı vücuddan artıq adaya oxşayan bir oktapod görmüşdür. Başqa bir "göziş görən" deyir ki, bir dəfə Nidros adlı keşş böyük bir qaya üzərində məhrab tikdirmişdir. İbadət qurtardıqdan sonra qaya hərəkətə gəlib dənizə baş vurmuşdur. Demə bu qaya oktapod imis.

— Ela bu? — deyə kanadlı soruşdu.

— Yox, — deyə cavab verdim. — Başqa bir keşş Berxemli Pontoppidan, üzərində tam bir süvari alayının rahat moşq edə biləcəyi bir oktappoddan xəbər verir!

— Bu keşşlər nə yalançı imis! — deyə Ned səsləndi.

— Nəhayət, qədim təbiyyatçılar ağızı bütöv bir körsəzə oxşayan və böyük olduğuna görə Cəbəlliştəriq boğazından belə keçə bilməyən bədheybat heyvanlardan bəhs edirlər.

Kanalalı:

— Bu boyda da heyvan olar? — dedi.

— Lakin bu nağıllarda azacıq da olsa həqiqət varmı? — deyə Konsel soruşdu.

— Heç bir həqiqət yoxdur, dostlarım. Burada həqiqətə oxşar bir şey yoxdur. İri oktapod və kalmarların olduğunu danmaq olmaz, lakin onlar hər halda boyca balinaya oxşar balıqlardan kiçikdir. Məsələn, Ərəstə, uzunluğu beş dirsək, yəni üç metr on santimetrlər olan kalmarların olduğunu təsdiq edirmiş. Bizim balıqlarımız texminən iki metr uzunluqda olan kalmlara çox rast gelirlər. Təbiyyatçıların hesabına görə, diametri ancaq altı fut olan başıyaqlıların — kalmar və ya oktappodlarının tam iyirmi yeddi fut uzunluqda qolları olur. Dəhşətli heyvan sayılmaq üçün bu tamamilə kifayətdir.

— Hal-hazırda oktappod tuturlar mı? — deyə kanadlı soruşdu?

— Tutduqlarını bilmirəm, lakin dənizçilər bəzən onlara rast gəlirlər. Mənim dostlarımından biri olan havrılı kapitan Pol Bos Hind okeanında bir dəfə azığın bir oktappoda rast gəldiyini söyləyirdi. Lakin 1861-ci ildə bu nəhəng heyvanların varlığını sübut edən çox təciblili bii hadisə baş vermişdi.

— Bu nə hadisə idi? — deyə Ned Lend soruşdu.

— Bu saat nağılı edim. 1861-ci ildə Tenerifin şimal-şərqində, texminən indi bizim olduğumuz en dairəsində, "Alekton" poçt gəmişinin xidmətçiləri dənizdə müdhiş bir oktappoda rast gəlirlər. Gəminin

nin komandanı Buge heyvana yaxınlaşaraq, onu çəngəl və gülle ilə vurub öldürmək istəyir. Lakin müvəffəqiyət qazana bilmir, çünki gülle və çəngəllər onun rezin kimi yumşaq bədənində bataraq, heç bir zərər yetirmir. Uzun müddət səmərəsiz mübarizədən sonra xidmətçilər heyvanın bədənində ilmək keçirməyə müvəffəq olurlar. Düyün quyuq özgəcina qədər sürüşərək orada dayanır. Bu bədheybat heyvanı gəmiyə çəkməyə çalışırlar, lakin heyvan o qədər ağır imis ki, kəndir onu iki yera bölür, quyuğu qopur və bu gözəl beşəyini itirən heyvan dalğalar içerisinde yox olur.

— Bunu siz gerçəkmi hesab edirsiniz? — deyə Ned soruşdu.

— Buna heç şübhə ola biləm, dostum Ned. Həmin oktappodu Buge oktappodu adlandırmağı təklif etmişdilər.

— Uzunluğu nə qədərmış? — deyə kanadlı soruşdu.

— Altı metr, eləm? — deyə pəncərənin qarşısında durub sualtı gəyələrin yarıqlarına göz gəzdiren Konsel səsləndi.

— Tamamilə doğrudur, — deyə cavab verdim.

— Başında da, ilan yuvası kimi, suda qıvrılan səkkiz qoldan ibarət tac var idi, deyilmə!

— Elədir ki var.

— Gözləri donbalan idimi?

— Bəli, Konsel!

— Ağız da heddən artıq yekə olub, tutuquşunun dimdiyinə oxşayırdı, eləm?

— Tamamilə doğrudur.

— Çox yaxşı! Ağamın icazəsilə, — deyə Konsel sakitcə səsləndi, — budur, həmin Buge oktappodu və ya hər halda onun yaxın qohumlarından biri.

Mən təccübə Konselə baxdım. Ned Lend pəncərəyə doğru yüyürdü.

— Nə bədheybat heyvandır! — deyə o bağırdı.

Men də pəncərədən baxdım və üz-gözümü nisfrətə büzüsdürməkdən özümü saxlaya bilmədim. Qarşısında, on qorxulu əfsanədə adı çəkilməyə layiq olan bədheybat bir heyvan dururdu. O, səkkiz metr uzunluqda azman bir oktappod idi. Yekə yaşılmırraq-göy gözlərini bizdən çəkməyərək, böyük sürətlə "Nautilus" a tərəf üzürdü. Onun bilavasito başında bitən səkkiz qolu və ya ayağı — bu tip heyvanlara başıyaqlılar deyilməsinin də səbəbi budur — gövdəsini iki

dəfə böyük göstərirdi. Qollarının iç tərəfində yarımdairəvi kisələr şəklində düzülmüş olan iki yüz əlli sorucunun hamısını aydınca görmək mümkün idi. Bəzən bu qollar salonun pəncəresinə yapışmış kimi göründürdü.

Onun buynuz maddəsindən ibarət olan və tutuquşunun dimdəyinə oxşayan ayrı ağızı tez-tez açılıb yumulurdu. Yenə buynuz maddəsinə oxşar maddədən ibarət olan və üzərində bir neçə cərgə iti dişli olan dili dəhşətli qışqacların altından çölə çıxırdı. Təbiətin şılaqlığına bir bax! Molyuska quş dimdiyi!

Oktapodun ortadan gonbul olan iynəyəbənzər bədəni etli kütlə olub, azından iyirmi, ya iyirmi beş min kilogram ağırlıqda idi. Onun müəyyən bir rəngi olmayıb, kül rangindən tutmuş qəhvəyi-qırızı-zimtraq rəngə qədər hər rəngə keçirdi. Bu molyusku qıcıqlandıran nə idi? Həc şübhəsiz "Nautilus" idi. Heyvanın sorucu qolları və dehşətli çənəsi, ilk dəfə rast gəldiyi bu qoriba şeyə heç bir təsir etmirdi.

Bu oktapodlar na qorxunc şeydirler, təbiət onlara na qədər böyük bir qüvvə vermişdir, onların hərəkətlərində nə kimi qüdrət vardır!

Tosaduf bizi oktапoda rast gotirmişdi. Mən də başıyaqlıların bu nümunəsinə ətraflı surətdə öyrənmək üçün bu fırsatı əldən buraxmaq istəmirdim. Heyvanın mənədə doğurduğu dəhşətə üstün golərk, qələmi ələ alıb onun şəklini çəkməyə başladım.

— Bəlkə də bu, "Alektor"un tutmaq istədiyi oktапoddur? — deyə Konsel soruşdu.

— Yox, — deyə kanadalı etiraz etdi, — axı bu tamamilə bütövdür, onun isə quyuğu kəsilmişdi!

— Bu, sübüt deyildir, — deyə mən etiraz etdim. — Bu heyvanların qolları və quyuğu yenidən törmək qabiliyyətinə malikdir. Yeddi ilin ərzində Buge oktапodu özünə yeni quyuq əmələ gotıra bilər.

— Əgər bu dünya gözeli, doğrudan da, Buge oktапodu deyilsə, ehtimal ki, o bu birilərinin arasındadır, — deyə Ned Lend bir neçə oktапod göstərdi.

Doğrudan da şirbortun pəncərəsi ağızında bir neçə oktапod da göründü. Onları saydım. Yeddi dənə idi. Onlar "Nautilus"un ətrafında yallı gedən kimi sürz və dimdiklərini "Nautilus"un dəmir örtüyüne döyəcləyirdilər. Mən əmələ gələn xırçılığını eşidirdim. Bu, müşahidə üçün gözəl bir imkan idi! Mən öz işimi davam etdirirdim. Bu bədheybat heyvanlar bir addım belə bizdən aralanmış və guya

heç hərəkət etmirdilər. Mən istəsəydim, onların surətini şüşədən çəkə bilirdim, cünki gəminin orta sürətlə getməsi buna yol verirdi.

"Nautilus" qəflətən dayandı. Kəskin bir təkan bütün gəmini titrətdi.

— Görəsən nə ilə toqquşduq? — deyə soruşdum.

— Toqquşmuşuqsə da, hər halda keçib getmişdir. Cünki yene yolumuza davam etdik, — deyə kanadlı cavab verdi.

"Nautilus", şübhəsiz ki, üzməyə çalışırı, lakin yerindən tərpənmirdi. Onun vintləri artıq dalğaları yara bilmirdi.

Bir dəqiqli keçdi. Kapitan Nemo müavini ilə salona girdi.

Mən kapitanı çıxdan bəri görməmişdim. O mənə ovqatı təlx görünürdü. Kapitan, bəlkə bizi görmədiyi üçün bizə heç bir əhəmiyyət vermədən, pəncərəyə yanaşdı və oktagondrlara baxaraq, müavini nə bir neçə söz dedi. Müavin salondon çıxdı. Bir azdan pəncəronin qapqları bağlı və salonun tavanındaki lampalar yandırıldı.

Mən kapitana yanaşdım. Saxta bir etinasızlıqla:

— Oktagondrların maraqlı bir kolleksiyası, — dedim.

— Siz haqlınızı, cənab təbiətşunas, biz indi onlarla ölüm-dirim mübarizəsinə girişəcəyik.

Mən şübhəli bir nəzərlə kapitana baxdım. Mənə elə gəldi ki, onun dediyini yaxşı eşitmədim.

— Ölüm-dirim mübarizəsinə? — deyə tekrar etdim.

— Bəli, professor, gəminin vinti hərəkət etmir, dayanmışdır. Mənca, bu oktagondrlardan birinin çənəsi vintin dişlərinə ilişmişdir. Bu bizim hərəkətimizə mane olur.

— Yaxşı, indi siz nə etmək isteyirsiniz?

— Suyun üzüne qalxaraq, bu murdar heyvanların hamısını məhv etmək.

— Çətin işdir.

— Mən də elə düşünürəm. Bu yumşaq kütlələr qarşısında elektrik güllələri gücsüzdür. Bu güllələr heyvanın yumşaq kütləsində heç bir müqavimət rast gəlmədiyindən, partlaya bilmir. Deyəsən, balta ilə onlara hücum etmək lazım gələcəkdir.

— Əgər mənim köməyimi rədd etməsəniz, çəngəl ilə də, — deyə kanadlı səsləndi.

— Sizin köməyinizi qəbul edirəm, mister Lend.

— Biz də sizinlə gedəcəyik, — deyə kapitana müraciət etdim.

Pillekənin yanında əlibaltalı on matros dayanmışdı. Konsel ilə mən də hərəmiz bir balta götürdük. Ned Lend öz çəngəlini qapdı.

"Nautilus" okeanın üzüna qalxdı. Denizçilərdən biri pillekənin axırıcı pillesində duraraq, qapağın boltlarını açıldı. Qaykalar açılan kimi gəminin qapağı birdən-birə aralındı. Görünür ki, onu oktagodon qolundakı sorucu itələyib açmışdır. Dərhal oktagodon uzunayaqlarından biri ilan kimi qıvrılaraq deşıyə soxuldı.

Kapitan Nemo balta ilə vurub bu dəhşətli qolu kəsdi. O, pillelərlə sürüşərək aşağı yumalandı.

Biz bir-birimizi itələyərək, göyrətəyə çıxınca, iki başqa qol ildirim süretilə kapitan Nemonun qabağında duran denizçiyo sarılaraq, onu, qarşısı alına bilməyən bir qıvvə ilə sixdi. Kapitan Nemo qışqırıb ireli cumdu. Biz də onun dalınca yüyürdük. Nə dəhşətli bir mənzərə! Oktagodon qolları arasında sixılan bu zavallı denizçi göydə asılı qalmışdı. O xırıldayaraq boğuş bir səsle:

— Kömək edin! Kömək edin! — deyə çığırıldı.

Fransızca deyilən bu sözlər məni dərin bir heyrətə saldı. Deməli, burada manım həmyerilərimdən biri, bəlkə də bir neçəsi var imiş? Bu ürək sizlədan səsi ömrüm boyu xatırlayağam!

Zavallı hələk olardı.

Onu bu güclü qollandan kim qopara bilərdi? Kapitan Nemo oktagodon üstüna yüyürək, onun bir ayağını da balta ilə kəsib atdı. Müavini isə "Nautilus" a soxulmaq istəyən başqa oktagodollarla qızığın mübarizə apardı. Gəmidəkilərin hamisi köməyə galib bu qorxuncu heyvanlarla balta ilə vuruşurdular. Kanadlı, Konsel və mən öz silahımızı heyvanın etli kütləsinə saplayırdıq. Havani kəskin müşk qoxusu bürümüşdü.

Bir anlığa mənə elə gəldi ki, oktagodon yaxaladığı bədbəxt dənizçi onun dəhşətli qolları arasından xilas ediləcəkdir. Onun səkkiz qolundan yeddisi kəsilmişdi. İndi sağ qalan bir qol, yazıq matrosu quş lələyi kimi havada oynadaraq, sağa-sola qıvrılırdı. Lakin kapitan Nemo ilə müavini ona hücum etdiyi zaman, heyvan, mədəsindəki kisadən ətrafa qaramtlı bir maye püskürdü. Gözlərimiz tutuldu. Gözlərimizdən duman çəkildikdə, oktagod artıq həmyerilimlə birlikdə çoxdan yox olmuşdu.

Bizi dəhşət bürüdü! Hiddətimizdən lap vəhiyə döndük. 10-12 oktagod "Nautilus" un göyərtəsinə çıxmışdı. Biz göyərtədə qan və

qara maye içerisinde ilan kimi qıvrılan oktagod parçaları arasında o tərəf-bu tərəfə diyirlərdik. Adama elə golirdi ki, saysız-hesabsız hidra başı kimi bu yapışqan qollar da yenidən töreyir.

Lend öz çəngəlini hər dəfə atıldıqda oktagodların göyümtül-yaşıl gözlərini desirdi. Lakin bu bədheybət heyvan bizim cəsür yoldaşımızı birdən-birə qolları ilə yaxaladı.

Ned ondan yaxa qurtara bilmedim.

Necə oldu ki, o anda qorxu və dəhşətdən ürəyim partlamadı? Oktagod öz qorxuncu ağzını açaraq, Ned Lendin başı üstünü almışdı. Bir saniyə də keçsəydi, zavallı ten bölünəcəkdi! Mən onun köməyinə yüyürək. Lakin kapitan Nemo məndən qabağı düşüb, baltasılı heyvanın çənəsini yardı. Bu bir möctəzə idi. Xilas olan kanadlarıayaqa qalxaraq, çəngəlini lap sapına kimi oktagodon üçyuvalı ürəyinə sancdı.

— Mən siza borclu idim, — deyə kapitan Nemo kanadlıya müraciət etdi. — Borcumu verdim.

Ned susaraq baş əydi.

Vuruşma on beş dəqiqədən çox çəkmədi. Məğlub və şil-küt edilmiş bədheybət oktagodlar döyüş meydanını tərk edib, dalğalar arasında yox oldular.

Başdan-ayağa qana bulaşmış kapitan Nemo, projektor qülləsi yanında dayanaraq, yoldaşlarından birini udan dənizə həsrətə baxırdı. Onun gözlərindən iri yaş damlları axırdı.

ON DOQQUZUNCU FƏSİL

HOLFSTREM

Heç birimizin xatirəsində silinə bilməyen bu dəhşətli hadisə aprelin 20-da baş vermişdi. Mən bu hadisəni, onun doğurduğu həyəcanın keskin təsiri altında təsvir etmişdim. Sonra hekayəni nəzərdən keçirib, onu Konsel və kanadlıya oxudum. Onlar hekayənin tamamilə düzgün olduğunu, lakin kifayət qədər təsir bağışlamadığını söylədilər. Belə bir mənzərəni təsvir etmək üçün "Dəniz zəhmətkeşləri" əsərinin müəllifi məşhur Viktor Hüqo kimi böyük istədə malik olmaq lazımdır.

Mən yuxarıda demişdim ki, kapitan Nemo dənizə baxıb ağladı. O, son dərəcə kədərlənmişdi. "Nautilus" bizi götürdüyü gündən bəri o bununla ikinci yoldaşımı itirirdi. Neccə də dehşətli bir ölüm! Onun sıxlılıq boğulan, oktagonlun iyircə qolları arasında can verən, bu bədheybət heyvanın dəmir çənəsilə didik-didik edilən dostu, hətta mərcan qəbiristanının sakit sularında uyuyan yoldaşları ilə bir sırada yata bilmeyəcəkdi!

Vuruşma zamanı qəfildən eşitdiyim bağırtı, məni tam mənasılı sarsılmışdı. O zavallı fransız öz şərti dilini unudaraq, ölü çəngində vətən dilində danışındı!..

Demək, kapitan Nemo kimi, insanlarla ünsiyyət saxlamaqdan qaçan, ruhu və cisinə kapitan Nemo yaşıq olan matroslar arasında mənim vətəndaşım da vardı! Müxtəlif millətlərin nümayəndələrindən ibarət bu ecaib yaşınaqda o, təkdimi? Bu, qarşısında doğan həllədilməz məsələlərdən biri idi... .

Kapitan Nemo öz kayutuna çəkildi, mən onu bir neçə gün görmədim.

Kapitan Nemo sualtı gəminin qəlbini idti və onun bütün iztirablarını özündə eks etdirirdi. "Nautilus"un bu son zamanlarda özünü necə aparması kapitana üz verən dərədin nə qədər böyük və gerçək olduğu haqqında düzgün mühakimə yürütülməyə imkan verirdi. "Nautilus" başlı-başına buraxılmışdı. O, cansız bir cesəd kimi dalgaların iradəsinə təbə olub sürüklənirdi. İndi onun çarxı azad idisə də, lazımlıca fırlanmırıldı. Kapitan Nemo bu mübarizə meydandan heç cür ayrıla bilmirdi, yoldaşlarından birini udan bu dənizdən uzaqlaşmaq istəmirdi.

On gün belə keçdi.

Ancaq mayın 1-də "Nautilus" Baham adasının yanından keçərək, şimala doğru – Baham kanalının ağızına tərəf üzülməyə başladı.

Biz indi öz sahilləri, öz heyvanları və ayrıca hərəkatı olan böyük okean çayının axarı ilə üzürdük. Mən bu sözlərlə Holfstremi demək istəyirəm.

O doğrudan da Atlantik okeanın ortası ilə sərbəst axan və suyu heç vaxt okean sularına qarışmayan bir çaydır. Onun suyu dənizin suyundan daha şördür. Orta hesabla dərinliyi üç min fut, eni altmış mil, orta sürəti isə saatda dörd kilometrdir.

Atlantik okeanın ekvator sahəsində arasıksılmadan oson şimal-şərqi passatlarının təsiri altında tropik günəşin qızdırıldığı böyük bir su axını Atlantik okeanı kəsib Cənubi Amerikaya doğru hərəkət edir. Cənubi Amerika sahillərində artıq Holfstrem adını alan bu qüvvəti isti su axımı Antil dənizlərin qızığın sularından keçərək daha da qızışır. Yer kürəsinin hərəkatını bərabərləşdirməyə xidmət edən bu Holfstrem, burada öz vezifəsinə başlayır.

Meksika körfəzində, demək olar ki, qaynama dərəcəsinə qədər qızan bu axın, şimala, Amerika sahillərinə doğru qalxaraq, Nyufaundlendə çatır, orada Devis boğazındaki soyuq axının təzyiqilə istiqamətini dəyişərək, böyük qövs şəklində əyilib, yenə də okean ilə axmağa başlayır.

Qırx üçüncü en dairəsində Holfstrem iki qola ayrılır. Onlardan biri şimal-şərqi passatının təsirilə Biskay körfəzində və Azor adalarına qayıdır, ikincisi isə İrlandiya və Norveç sahillərini qızdırıldıqdan sonra Şpitsbergenə tərəf gedir, orada dörd dərəcəyə qədər soyuq yaraq, şimal qütbünün azad dənizini əmələ getirir.

Baham kanalından çıxarkon eni on dörd lye, dərinliyi isə üç yüz əlli metr olan Holfstrem saatda səkkiz kilometrə çatan bir sürətə axır. Bu sürət şimala yaxınlaşdırıcıca tədricən azalır. Arzu edilməlidir ki, bu azalma öz tədriciyini mühafizə etsin, çünki axının sürəti və istiqaməti dəyişərsə, Avropanın iqlimi üçün elə pis şərait yaranar ki, onun nəticəsinə tövəvvür etmək belə çətidir.

"Nautilus" okeandakı bu çayla üzürdü.

Günortağı biz Konsel ilə göyərtədə durmuşduq. Mən Holfstremin bəzi xüsusiyyətləri haqqında ona danışdım.

İzahatı qurtardıqdan sonra əlini suya salmağı ona təklif etdim.

Konsel təklifimə əməl etdi və suyun nə soyuq, nə də isti olmayıncı hiss etdikdə, çox təcəübüldü.

– Bu ondan iżli gəlir ki, – deyə ona izah etdim, – Meksika körfəzindən çıxarken Holfstremin hərəkatı insan bədəninin hərəkətindən çox az fərqlənir. Holfstrem elə istilik mənbəyidir, onun sayəsində Avropanın sahilləri həmişə yaşıł olur. Morinin hesabına görə, təbiətin Holfstrem sularına sərf etdiyi istilik enerjisi, Amazon və ya Missuri çayları böyüklikdə olan böyük bir dəmir çayını orımsız halda saxlaya bilərdi.

Gəmimizin bu saat olduğu yerde Holfstremin sürəti saniyədə iki tam dörrədə bir metrə çatırıdı. Axın, onu əhatə edən dənizdən koskin

surətdə fərqlənirdi. Onun duzlarla zəngin olan qara suyu göy rəngi ilə dənizin yaşıl dalğaları içərisində aydın seçilirdi.

Bu suları bir-birindən ayıran xətt lap aşkar nəzərə çarpırdı, hətta Karolin adalarının yanında, "Nautilus"un burnu artıq Holfstrem sularını yardımcı halda, vintinin hələ okean dalğalarını köpükləndirdiyi aydın görünürdü.

Holfstrem böyük bir canlıları aləmini de özü ilə sürükleyib aparırdı. Aralıq denizində yaşayan arqonavtlar bura sürü ilə üzürdülər. Qiğırdaklı balıqlardan nəzərə çarpanı, quyruqları texminen bədənlərinin üçdəbirini təşkil edən skatlardı. Texminən iyirmi beş fut olan bu skatlar üçbucağɑ oxşayırdılar. Sonra biz burada girdəsifət, yekəbaş və uzunuğu bir metrə qədər olan kiçik köpəkbalıqları gördük, bunların ağızlarında bir neçə cərgə iti dişləri vardı; bədənləri sanki pulla örtülmüşdü.

Sümüklü balıqlar arasında, adətən, bu dənizlərde yaşayan levrek balıqlarını, əlvən qışaları od kimi parıldayan daban balıqlarını, uzunluğu bir metr olan və üzgəclərində nöqtəli ləkələr düzülen zolaqlı ilanbaş balıqları, göyümtül-qızılı rəngli qırmızı balamut balıqlarını, gözləri sağda olan paltus və ya fletanları, paltuslar ailəsinə mənsub olub, gözləri solda olan enliagızlı rombları, beli açıq-qırmızı, qarnı isə gümüşü rəngə boyanmış, boruyaoxşar xortumlu xırda cüllüt balıqlarını, Süleyman balığı ailəsinə mənsub müxtəlif balıq növlərini və saironi gördüm.

Gecə Holfstremin işiq verən suları, projektorumuzun elektrik işığı ilə yarışdı. Bu işiq tufanqabağı daha parlaq olurdu.

Mayın səkkizində biz hələ Hatteras burnu bərabərində, Şimali Karolin en dairəsində idik. Burada Holfstremin eni yetmiş metr, dərinliyi isə iki yüz metrə bərabərdi.

"Nautilus" əvvəlki kimi bəxtəbəxt üzürdü. Adama elə gəlirdi ki, bütün ehtiyatkarlıq tedbirləri yaddan çıxarılmışdı. Belə bir şəraitdə qaçmaq tamamilə mümkün işdi. Doğrudan da insan yaşayan sahillər bizim üçün bir sığınacaq ola bilerdi. Dəniz Bostonla Nyu-York və ya Meksika körfəzi arasında üzən paroxodlarla dolu idi, Amerika sahillərinin müxtəlif nöqtələrinə yük daşıyan kiçik gəmilər gecə-gündüz by yollarda hərkət edirdi. Qaçsaq, o gəmilərdən biri tərəfindən xilas olunağıımıza ümidi etmək olardı.

Bələliklə, Birləşmiş Ştatların sahillərindən üç yüz mil araları olmağıımıza baxmayaraq, bu on olverişli fürsət idi.

Lakin təəssüf ediləcək bir hal kanadalının planını həyata keçir-məyə mane olurdu, o da havanın pis olması idi. Biz daima tufan olan yerlərə yaxınlaşırıq. Bu – Holfstremin doğurduğu qasıraq və siklonların vətonidir. Fırtına zamanı balaca qayıqda yola çıxmak – ölümə getmək deməkdir.

Bunu başa düşən Ned Lend hirsindən dişlərini qıçırdadaraq, qaç-manı hor gün ləngidirdi. O, vətənin qüssəsini çəkməkdən axırdı xəstələndi, onu ancaq qaçmaq sağaldı bilərdi.

– Cənab professor, – deyə Ned Lend mənə müraciət etdi, – bu məsələni qurtarmaq lazımdır! Sizin Nemo, insan yaşayan torpaqlar-dan uzaqlaşaraq şimala doğru gedir. Lakin mən sizə demisəm ki, Cənub qıtbü bəsimdir, daha mənim Şimal qıtbündən ne ölümüm var?

– Ned, əgər hazırda qaçmaq mümkün deyilsə, necə etməli?

– Mən öz təklimimə qayğıdırıam. Kapitanla danışmaq lazımdır. Sizin vətəninizin sahilləri ilə üzərkən susurdunuz. İndi mənim vətənimin sahilləri ilə üzürük, mən isə susa bilmirəm! Bir neçə gündən sonra "Nautilus"un Yeni Şotlandiyada olacağını, orada Nyufaulndlendin yaxınlığında geniş bir liman başladığını, bu limana Müqəddəs Lav-renti çayının töküldüyünü, Müqəddəs Lavrenti çayının isə mənim doğma çayım olduğunu və mənim doğma şəhərim Kvebekdən keç-diyyini düşündükə, qəzəbimdən əsirəm! Cənab professor, mən artıq dözə bilmirəm, özümü dənizə atacağam! Burada qalmayacam. Boğuluram!

Görünür, kanadalının sobri lap tükənmişdi. Onun qüvvəti tabieti bu uzun süren əsərətə barişa bilmirdi. Sifeti gündən-günə tutqunlaşındı. Mən onun iztirablarını yaxşı anlayırdım, çünkü özüm də vətənin qüssəsindən azarlamışdım.

Quru ilə bütün əlaqəni kəsdiyimiz vaxtdan yeddi ay keçirdi. Bundan başqa kapitan Nemonun bızdən uzaq gezməsi, oktagonlularla vuruşmadan sonra əhvalının dəyişməsi, heç kəslə danışmaq istəməməsi vəziyyəti tamamilə dəyişdirirdi. Məndə artıq ilk günlərin ruh yüksəkliyi yox idi. İnsanlar üçün deyil, balinalar və başqa dəniz sakinləri üçün tamamilə olverişli olan belə bir şəraita dözə bilmək-dən ötrü, Konsel kimi flamandlı olmaq lazım idi. Əger bu sevimli uşağın ağcıyər əvəzino qəlsəmələri olsayıdı, o çox hörmətlə bir balıq olardı. Sualına cavab vermediyimi görən Ned Lend yenidən söze başladı:

– Demək ki, cənab professor? – deyə soruşdu.
– Bəli. Ned Lend, siz isteyirsiniz ki, mən kapitan Nəmodan bizim haqqımızda nə kimi röydə olduğunu soruşum?

– Bəli, professor.

– Kapitan Nəmonun bir dəfə öz rəyini deməsinə baxmayaraq, siz yenə də bunu təkəd edirsiniz?

– Bəli. Mən hər şeyi axıra qədər aydınlaşdırmaq isteyirəm. İsteyirsinizsə, yalnız mənim haqqımda danışın.

– Axı mən, demək olar ki, heç ona rast gəlmirəm. O məndən uzaq qaçırsın.

– Elə isə onu görməyə daha çox əsas vardır!

– Yaxşı, soruşaram, Ned.

– Nə vaxt? – deyə kanadaltı israr etdi.

– Ona rast gələndə.

– Cənab Aronaks, isteyirsiniz mən özüm onu axtarıb tapım?

– Yox, yox, bunu mənə həvalə edin. Sabah...

– Bu gün, – deyə kanadaltı səsləndi.

– Çox yaxşı, mən onu bu gün görərəm, – deyə onun özünün kaptanla səhbətə girişib işi korlayacağından qorxaraq cəld cavab verdim. Mən tək qaldım. Verdiyim sözü dərhal yerinə yetirməyi qət etdim. Mən həmişə acı həqiqəti şübhəli qalmaqdan üstün tuturdum.

Oradan öz otağına qayıtdım. Divarın dalından kapitan Nemo-nun ayaq səslərini eşitdim. Belə yaxşı fərsəti əldən vermək olmazdı. Onun qapısını döydüm. Cavab gəlmədi. Yenidən döydüm, sonra qapının dəstəyini burdum. Qapı açıldı.

İçeri girdim. Kapitan öz otağında idi. O, iş masası üzərinə əyilmiş bir halda nə issa yaziirdi. Mənim addımlarımı eşitmədi. Danışmayınca buradan getməməyi qərrara alaraq, ona yaxınlaşdım. O, cəld hərəkətlə başını qaldırdı, qışlarını çatdı və qaba bir tərzdə soruşdu:

– Siz buradasınız? Məndən nə isteyirsiniz?

– Sizinle danışmaq isteyirəm, kapitan.

– Lakin mən möşğulam, ağa, işləyirəm. Mən sizə tamamilə tək qalmaq hüququnu vermişəm, məgor siz mənim belə hüquqdan möhərum olduğumu zənn edirsiniz?

Kapitanın məni belə qəbul etməsi danışığımızın müvəffəqiyyətə başa çatacığına az ümidi verirdi. Bununla belə işi axıra çatdırmağı qət etdim.

– Ağa, – deyə soyuq bir tərzdə sözə başladım, – mən təxirə salına bilməyən bir iş barəsində sizinlə danışmalıyım.

– Nə iş barəsində, professor? – deyə istehza ilə soruşdu. – Mənim nəzərimdən qaçan bir şəymi köşf etmişsiniz? Dəniz sizə yeni bir sirmi açmışdır?

Mən cavab verməmiş, o, masa üzərindəki kağızları mənə göstərərək, daha ciddi bir tərzdə əlavə etdi:

– Budur, cənab Aronaks, bir neçə dildə yazılmış əlyazması. Bu mənim elmi tədqiqatımın nəticəsidir, ümidi varam ki, bu əlyazması mənimlə bərabər məhv olmayıcaqdır. Mənim adımla imzalanan və həyatımın tarixi ilə tamamlanan bu əlyazması, suya batmayan kiçik bir cihaza qoyulacaqdır. "Nautilus"da diri qalan axırınca adam cihazı dənizə atacaq və dalğalar onu ağışuna alacaqdır.

Bu adamin adı! Öz əlilə yazdığı tarixi! Demək, bir vaxt onun sırrı açılıcaqdır!

Lakin bu zaman mən bu məlumatda, ancaq məni maraqlandıran mövzuya keçmək üçün bir bəhane gördüm.

– Kapitan, – dedim, – mən sizin həyata keçirmək istədiyiniz bu təşəbbüsü ancaq bayən olıboram. Sizin əməyinizin səmərəsi məhv olarsa, bu, ağlışlıq olardı. Lakin sizin ixtira etdiyiniz vasitə mənə çox ibtidai görünür. Kim bilir, bu cihazı külek hara aparacaq və kimin əline keçəcəkdir! Bundan daha etibarlı bir şey düşünmək olmazmı? Bəlkə siz özünüüz və ya yoldaşlarınızdan biri daha münəsib bir şey düşünə?..

– Heç vaxt, ağa! – deyə kapitan cəld sözümüzü kəsdi.

– Belə olduqda, mən və mənim yoldaşlarım bu əlyazmasını mühafizə etməye hazırlaq, əgər bizə azadlıq versəniz...

– Azadlıq? – deyə kapitan Nemo ayağa qalxdı.

– Bəli, kapitan, sizinle danışmaq istədiyim şey də elə bu idi. Budur, yeddi aydır ki, biz "Nautilus"dayıq. Mən bu gün öz adımdan və yoldaşlarımın adından, bütün ömrümüz boyu bizi öz sualtı gəminizdə dustaqlaşlamaq niyyətində olub-olmadığınızı soruşmaq isteyirəm.

– Cənab Aronaks, mən yeddi ay bundan əvvəl sizə verdiyim cavabı indi də təkrar edirəm: kim "Nautilus" a diüşdü, artıq heç vaxt onu tərk etməyəcəkdir!

– Axı bu ləp qul olmaq deməkdir!

– Necə istəsəniz, ona elə də ad verin!

— Qul azadlığa çıxmaga cəhd etmek hüququna malikdir! Bunun üçün hər cür vasitə yaxşı sayılır.

— Bu haqqı heç kəs sizdən almir, — deyə kapitan Nemo cavab verdi. — Mən ki sizi and ilə özümə bağlamamışam!

Kapitan Nemo əllərini sinəsində çarpzayaraq mənə baxdı. Mən:

— Ağa, — dedim, — nə mən, nə də siz ikinci dəfə bu mövzuya qayitmaq istəmirik. Madam ki, söhbət açıldı, onu axıra çatdırılmayıq. Tekrər edirəm, söhbət yalnız mənim barəmdə deyil. Məndən ötrü elm qüdrətli bir dayaq, dərin bir maraq, eyləncə, hətta hər şeyi unutmağa kömək edən bir həvəsdir. Sizin kimi, mən də suya atılmış bir cihaz vasitəsilə zəhmətimin nəticələrini bir zaman başəriyyətə çatdırmaq ümidiyle kifayətlənərək, mübhəmlik içərisində yaşaya bilərəm. Bir sözə, mən size heyran qalar, bəzi cəhətdən sizin haqlı olduğunuzu etiraf edər, hətta sizin serseriliyinizin iştirakçısı olmaqdan da müəyyən dərəcədə həzz ala bilərəm. Lakin sizin həyatınızın, bu gəmidi yalnız mənim və yoldaşlarının qarşıya bilmədiyi cəhətləri də vardır. Hətta ürəyimiz sizin ürəyinizlə bir ahəngdə döyündüyü, sizin istedad və ağlınzıa heyran qaldığımız halda belə, biz gözəl və nəcib şeylərin doğurduğu kiçicik bir hüsн-rəğbətdən də əl çəkməli olurduq. Size dəxli olan şeylərin hamisəna yad olmağımız, bizim burada qalmağımızı, hətta mənim üçün belə imkan xaricinə qoyur. Bizim burada qalmağımız, xüsusilə Ned Lend üçün dözlüməz bir hal olmuşdur. Her adamın, məhz adam olduğu üçün haqqı vardır ki, onun barəsində düşünsünlər. Azadlığı sevən və qulluğa nifret bəsləyən adamda nə kimi intiqam hissi oyana biləcəyi sualını özünüzə vermisinizmi? Məsələn, bizim kanadalı kimi bir adamda? Onun nələr düşünə biləcəyini və nələr edə biləcəyini özünüzdən soruşmuşsunuzmu?..

Kapitan Nemo yerindən qalxdı.

— Ned Lend nələr düşünə bilər və nələr edər? Bunların mənə nə dəxli var? Mən onu axtarıb tapmamışam! Onu burada öz zövqüm üçün saxlamıram. Siza gölinə, cənab Aronaks, siz hər şeyi, hətta susmayı belə başa düşə bilənlərdənsiniz. Artıq size bundan artıq cavabım yoxdur. Sizin bu barədə mənimlə danışmaq təşəbbüsünüz axıncı olmalıdır, çünki ikinci dəfə men sizə heç qulaq da asma yacağam.

Mən otaqdan çıxdım. O gündən etibarən kapitanla aram dəydi.

Mən bu söhbəti hər iki yoldaşımı nağıl etdim. Ned Lend:

— Biz indi artıq bildik ki, bu adamdan heç nə gözləmək olmaz, — dedi, — “Nautilus” Long-Aylenda yaxınlaşır, hava necə olursa olsun, biz qəcmalıyıq.

Lakin göy yetdiyə qorxunc bir şəkil alırdı. Fırtına başlanacağıni xəbər verən əlamətlər bir-bir üzə çıxırdı. Havani süd kimi ağ duman bürüyürdü. Üfüq fırtına buludları ilə dolu idi. Buludlar qeyri-adı bir sürətlə alçaqdan gedirdi. Dəniz coşurdu. Fırtınanın dostları olan fırtına quşlarından başqa havada özge quş qalmamışdı. Barometr şiddetle enirdi.

Fırtına məhz mayın on ikisində, “Nautilus” Long-Aylendin bərabərincə catüb Nyu-Yorkdan bir neçə mil aralı olduğu zaman başladı. Mən təbiətin bu dəli mübarizəsini təsvir edə bilmirəm, çünki kapitan Nemo o gün dənizin dərinliyində gizlənmək əvəzinə, izah edə bilmədiyim səbəbdən, suyun üzündə qalmışdı.

Külək, saniyədə on beş metrlik bir sürətlə cənub-şərq tərəfdən əsirdi, gündüz saat üçdə bu sürət saniyədə iyrimi beş metr çatdı. Bu, əsil fırtına idi.

Kapitan Nemo göyərtədə dumuşdu. Coşmuş dalğalar onu yaxalamasın deyə, o özünü məhəccərə bağlamışdı. Mən də özümü onun yaxınlığında məhəccərə bağlayıb fırtinaya və onu vüqarla qarşılaşan bu qeyri-adı adama eyni dərəcədə heyrat edirdim.

Bulud parçaları göye qalxan dalğalara toxunurdu. Mən bu dəfə böyük dalğalar arasında amələ gelən adətən xırda dalğalar görmədim. Burada his kimi qapqara olan dalğalardan başqa heç nə görünmürdü, hətta bu dalğalar o qədər möhkəm idi ki, heç səpələnmirdi də. Dalğaların hündürlüyü getdikce artırdı.

“Nautilus” gah böyübü üstə qalxır, gah da dor ağacı kimi dik qalxaraq, arxa tərəfini şiddətlə suya basırı. Axşam saat beşə yaxın bərk yağış yağıdı, lakin bu yağış nə küləyi sakit etdi, nə də dənizi, külək saniyədə qırx beş metrlik, yeni saatda qırx lyedən artıq bir sürətlə əsirdi. Belə tufanlar evləri dağıdır, kirəmit damları qoparıb aparar, dəmir qəfəsleri sindirər və gəmilərin göyortesində olağın topları kos kimi atıb-tuta bilər. Lakin “Nautilus”, bütün bu hərc-mərclik içinde məşhur bir mühəndisin: “Elə bir gəmi yoxdur ki, yaxşı qayırlığı halda, donizin öhdəsindən gələ bilməsin” — sözlərini tamamilə doğruldurdu. Bu, dalğaların dağında biləcəyi sərt bir

qaya deyildi, bu mütəhərrik və insana itaet edən dəmir bir iyidi; ipləri və dor ağacıları olmayan bu gəmi, heç nədən qorxmadan, deli firtına ilə çarşıydı.

Mən zəncir qırılmış bir köpək kimi üzərimə gelən bu dalğaları seyr edirdim. Hündürlüyü on beş metr, uzunluğu isə yüz əlli metrdən iki yüz metrə qədər olan bu dalğalar külək sürətinin yarısı qədər bir sürətə bir-birini təqib edirdi. Onların həcmi və qüdrəti dəniz dərinliyindən asılı olaraq artırdı. Havani öz ağıuşunda dənizin dərinliklərinə aparan və beləliklə, oraya oksigen çatdırın bu dalğaların rolunu mən onda anladım. Dalğalar aşağı tökülekən, su səthinin hər kvadrat futuna, alımların hesabına görə, on çoxu üç min kiloqrama qədər təzyiq göstərir. Hebrid adalarında seksən dörd min givənkə ağırlığında olan bir qayani yerindən qoparan məhz belə dalğalar olmuşdu. 1864-cü il dekabrın 23-də baş verən firtına zamanı, bu dalğalar Yaponiyada İeddo şəhərinin bir hissəsini dağlıqlıdan sonra saatda yeddi yüz kilometrlik bir sürətlə okeani keçərək, həmin gün Amerika sahilərinə çatmışdı.

Qaranlıq çökerkən, üfüqdə firtına ilə əlbəyaxa vuruşmaqdə olan böyük bir gəmi gördüm. O, yoluunu azmışdı. Yəqin, bu, Nyu-Yorkla Liverpool və ya Havr arasında işləyən paroxodlardan biri idi. Bir azdan sonra gəmi qaranlıqda görünməz oldu.

Axşam saat ona yaxın bütün göy üzünü sanki alov bürümüşdü. İldirimlər havanı dalbadal qamçılayırdı. Mən onların dözlüməz parlaqlığına baxa bilmirdim, kapitan Nemo isə gözünü göydən ayırmadı. Mənə elə gelirdi ki, o firtinadan zövq alırdı.

Bir-birinə çarpan dalğaların gurultusun, küləyin viyiltili, göy guruldaması... havanı sarsırdı. Külək istiqamətini tez-tez dəyişirdi, şorqdan başlayan siklon, şimalı, qərbə və cənubu dolşadıqdan sonra yena da oraya qayırdı.

Ax, bu Holfstrem! O, firtinalar kralı adını daşımaga tamamilə layiqdir! Holfstrem sularının və bu sular üzərindəki hava qatlarının müxtəlif hərarətə malik olmasından başqa, bu dəhşətli siklonları kim doğura bilər?

Yağışın dalınca göydən əsil od yağmağa başladı. Adama elə gəlirdi ki, su axınları ermiş metal selinə çevrilmişdir.

Ela düşünmək olardı ki, özünə layiqli bir ölüm seçenek kapitan Nemo ildirimlə ölmək isteyir.

Yırgalanmanın lap qorxunc bir vaxtında "Nautilus" öz polad dişini idirum siperi kimi havaya qaldırdı, bu dişdən qıçılcım səpələndiyini gördüm.

Mən tamamilə taqətdən düşərək, qarnı üstə sürünen-sürünen qapağın yanına gəldim, onu açıb salona endim. Bu zaman tufan ən yüksək dərcəcəyə çatmışdı. "Nautilus"un içerisinde bir saniyə belə ayaq üstə dayanmaq mümkün deyildi.

Kapitan Nemo ancəq gecəyarısı aşağı endi. Mən rezervuarların necə doldurulduğunu eşidirdim. "Nautilus" yavaş-yavaş dənizin sakit dərinliyinə endi.

Salondakı pəncərələrin qapaqları açıldı. Mən iri balıqlar sürüsünün xəyal kimi odlu sular içerisinde şəşqinliqlə qaçışdığını gördüm. Onlardan bir neçəsinə ildirim gözümüz qabağında vurub öldürdüm.

"Nautilus" enməkdə davam edirdi. Mən onun on beş metr dərinlikdə özüne sakit bir mühit tapacağımı düşünürdüm. Lakin dənizin səthi o qədər coşmuşdu ki, okeanın əlli metr dərinliyinə enməyə məcbur olduq.

Ora necə səssiz, dinc və sakitdi! Kim deyə bilərdi ki, bu zaman dənizin üzündə belə dəhşətli bir firtına hökm-fərmadı!

İYİRMİNÇİ FƏSİL

47°24' EN VƏ 17°28' UZUNLUQ DAİRƏLƏRİNDƏ

Tufan bizi şorqə atmışdı. Nyu-York sahilləri yaxınlığında və ya Lavrentiya çayı ağızında qaçmaq ümidi boşça çıxdı. Zavallı Ned ümidi-sizliyə qapılaraq, kapitan Nemo kimi tənhalıqə çəkilmədi. Konselle mən bir-birimizdən ayrılmırırdı.

Yuxarıda dedim ki, "Nautilus" şorq, daha doğrusu, şimal-şorqə atılmışdı. Bir neçə gün ərzində o gah su altı ilə, gah da su üzü ilə gedərək, dənizçilər üçün daima çox qorxulu olan dumanlılıqda dolşadı. Bu duman, başlıca olaraq, havanı ifrat dərəcədə su buxarı ilə doyduran buzların əriməsindən əmələ gəlir.

Bu yerlərdə, sahili çıxmaga can ataraq, oradakı işiğa doğru gedən, lakin işığın yanlış sıyrışması ilə aldanan nə qədər gəmi möhv olmuşdur! Duman nə qədər bədbəxtlik törətmüşdür! Fənərlərin işigina,

fitlərə, gəmi zənglərinin höyəcanlı səslərini baxmayaraq, nə qədər gəmi tələf olmuşdur! Külək ləpədöyənin səsini boğduğu yerdə, nə qədər gəmi sualtı daşlara deyib dağılmışdır!

Heç də təccübüllü deyil ki, bu yerlərdə dənizin dibi döyüş meydənını andırı: gəmi qəzalarının qalıqları dənizin dibini doldurmuşdu. Onların bir qismi köhnəlib çürümüşdü, bir qismi isə hələ təzə idi. Ayrı-ayrı gəmi qırıntılarının mis örtüyü hələ heç tutqunlaşmadı, projektorumuzun işığı bu mis örtüyü düşəndə bərəq vururdu.

Mühacirlərdən ibarət olan canlı yükü və öz tayfası ilə bərabər nə qədər gəmi burada xəbərsiz itmişdi! Bütün soraq kitablarında qeyd edilən və son dərəcə xorxulu olan Sen-Pol adası yaxınlığında, Ras burnunda, Bel-İl boğazında, Lavrentiya çayının ağzında hər il nə qədər gəmi qəzaya uğrayırı.

Yalnız son bir neçə il ərzində bu yerlərdə batmış gəmilərin matəm siyahısına tufanda batan "Solvey", "İzida", "Paramatta", "Macar", "Kanadalt", "İngilis-Saks", "Humboldt", "Birləşmiş Ştatlar", toqquşmadan telef olan "Arktika" və "Lion", naməlum səbəblərdən məhv olan "Prezident", "Sakit okean", "Qlazqo şəhəri" adlı gəmilər daxil edilmişdir.

"Nautilus", ölüleri nəzərdən keçirirmiş kimi, qəzaya uğramış gəmilərin parçaları arası ilə üzürdü.

Mayın on beşində biz Nyufandlend dayazlığının cənubunda idik. Bu dayazlıq dalğaların və küləyin götirdiyi müxtəlif maddələr yığınından əmələ gəlmışdır. O, başlıca olaraq Holfstremin ekvatorдан və ya Holfstremin əksi olaraq, şimaldan gələn və Amerika sahilərini ötüb-keçən soyuq su axınının özü ilə buraya götirdiyi hər cür üzvi qalıqlardan ibarətdir. Burada həmçinin milyardlarla tələf olmuş balıqların sümüyündən, molyuskların və zoofitlərin qalıqlarından ibarət böyük bir yığın əmələ gəlmışdı.

Nyufandlend dayazlığında suyun dərinliyi bir neçə yüz futdan artıq deyildi. Lakin cənuba doğru getdikdə birdən-birə dərin bir boşluq, üç min metr dərinlikdə olan bir uçurum başlayır. Burada Holfstrem genişlənib, bütöv bir dəniz əmələ getirirə də, sürətinə və istiliyini itirir.

"Nautilus"un yaxınlaşarkən mən hürküdüyü balıqlar arasında, yarım metr uzunluqda olan, beli qaratəhər, qarnı narıncı rəngli gir-dəqanadlılar gördüm. Onların erkək və dişiləri bir-birinə qarşı son

dərəcə sədəqətlə olur. Bundan başqa burada çox dadlı, zümrüd rəngli uzun murenlər, başı bir qədər it başına oxşayan irigözlü karraks, xul və levrək balıqlar vardır. Lakin on çox morina balığına rast gol-dikdə, — onlar çox sevdikləri Nyufandlend dayazlığında daha çox yayılmışdı, — cəsərətlə demək olar ki, morina balığı dağ balığıdır, çünki Nyufandlend sualtı dağdan başqa bir şey deyildir. "Nautilus" morina balığı sürürləri arasında özünə yol açdığı zaman Konsel heyrolu soruşdu:

— Ah, bu morina balığı imiş ki! Mən elə bilirdim ki, morina balığı kambala kimi yasti olur.

— Nə boş sözdür! Morina balığı yalnız balıq dükənlərində yasti olur, çünki dükana verməzdən qabaq içalatını çıxırlar. Dənizdə isə o, iyəoxşar balıqdır və üzmək üçün bədəni çox yaxşı uyğunlaşmışdır!

— Ağam daha yaxşı bilər, — deyə Konsel cavab verdi. — Lakin burada nə çox balıq var, elə bil, lap qarışqa yuvasıdır!

— Əgər onlara düşmən kəsilən insanlar olmasayı, balıqların heç sayı-hesabı olmazdı. Bir dişi morina balığının nə qədər kürü tökdüyü yünü bilirsinizmi?

— Fərəz edək ki, beş yüz min.

— On bir milyon, dostum!

— On bir milyon! Yox, özüm saymasam, buna heç vaxt inanmaram.

— Say! Lakin mənə inansan, vaxtına qənaət etmiş olarsan. Unutma ki, fransızlar, ingilislər, amerikalılar, danimarkalılar, norveçlər külli miqdarda morina balığı tuturlar. Onu həddən artıq yeyirlər. Əgər bu balıqlarda belə fövqəladə çoxalma qabiliyyəti olmasayı, onların nəslən çoxdan kəsilməmişdi. Təkcə İngiltərədə və Amerikada yetmiş beş min dənizçi beş min gəmidə morina balığı tutmaqla məşğuldur. Hər gəmi bir mövsümde, orta hesabla, qırx mindən az balıq tutmur, bu da nəticədə iyirmi milyona yaxın edir. Bu qədər də Norveç sahillərində tuturlar.

— Çox yaxşı, — deyə Konsel səsləndi, — mən ağama inanıram, ona görə də saymaqdan el çekirəm.

— Nəyi saymaqdən, Konsel?

— On bir milyon kürünü. Ancaq mən bir şeyi qeyd etməliyəm.

— Nəyi?

— Onu ki, hər küründən, doğrudan da bir balıq çıxsayı, o zaman bütün İngiltərə, Amerika və Norveç döydürməq üçün iki cüt morina balığı kifayət edərdi.

Gəminin altı quma toxuna-toxuna Nyufaundlend dayazlığını keçdiyim zaman, mən morina baliq tutmaq üçün uclarına iki yüzə qədər tilov keçirilmiş uzun və nazik ipləri nəzərdən keçirdim. Hər baliqçı qayığı belə iplərdən qırıq-əllisini suya atır. Bir ucuna tilov bağlanmış ip, qurşaq vasitəsilə suyun üzündə qalır. "Nautilus" bu sualtı turun arasından keçməli olurdu.

Sualtı gəmi bu adamlı yerlərdə çox qalmadı. O ancaq Nyufaundlend en dairəsinə qədər qalxdı. Burada, Sen-Cons adasında, Avropa ilə Şimali Amerikani birləşdirən transatlantik teleqraf xəttinin kabeli qurtarır.

Burada "Nautilus" yolumu şimala doğru davam etdirmək əvəzinə, şərqə tərəf yönəldi. O sanki kabelin yerləşdiyi bu yastı təpəni tədqiq etmək isteyirdi. Suya salınan saysız-hesabsız zondlarla bu təpənin quruluşu təfərruatılı məlum idi.

Mayın on yeddisində mən Sen-Consdan beş yüz mil uzaqda, dəniz səthindən iki min səkkiz yüz metr dərinlikdə qumun üstü ilə uzadılmış kabel gördüm. Əvvəlcədən xəbərdar etmədiyim Konsel, onu böyük bir dəniz ilanına oxşadıb, öz əsəru ilə təsnif etməyə hazırlaşırıdı. Lakin mən bu məhrəban usağın şəstini qıraraq, ona təsallı üçün bu kabelin çəkilməsi haqqında bir sira təfsilat verdim.

Birinci kabel 1857-1858-ci illərdə çəkilmişdi. Lakin dörd yüz teleqram verdikdən sonra rabitə birdən-birə kəsildi. 1863-cü ildə mühəndisler üç min dörd yüz kilometr uzunluğunda yeni kabel düzəlttilər; onun ağırlığı dörd min beş yüz ton idi. Bu böyük yükü suyun dibinə dəşəmək üçün xüsusi olaraq "Great Eastern" gəmisi hazırlanmışdı. Lakin bu təşəbbüs de baş tutmadı.

Mayın iyirmi beşində üç min səkkiz yüz otuz altı metr dərinliyə danan "Nautilus", kabelin məhz qırıldığı yerə gəlib çıxdı.

Bu hadisə İrlandiya sahillerindən altı yüz otuz səkkiz mil uzaqda baş vermişdi. Gündüz saat ikida məlum olur ki, Avropa ilə əlaqə kəsilmişdi. "Great Eastern" gəmisində olan mühəndisler kabelin qırılmış yerini tapıb axşam saat on birdə onun uclarını sudan çıxara bildilər. Qırılmış yeri birləşdiridikdən sonra onu yenidən suya saldılar. Lakin bir neçə gündən sonra kabel yenə qırıldı, ancaq bu dəfə kabeli okeanın dərinliyindən çıxara bilmədilər.

Lakin amerikalılar çətinlik qarşısında geri çəkilmirdilər. Bütün var-yoxunu bu işə sərf edən və bu işlərin cəsarətli təşəbbüsçüsü

olan Sayrus Fild yenidən istiqraz buraxdı. Onun səhmləri dərhal satılıb qurtardı. Daha mükemmel quruluşlu yeni kabel qayırıldı. Qutaperça qışası ilə tecrid edilmiş məftil telləri, lıflı maddədən toxunmuş yastıqla mühafizə edilərək, metaldan qayırılmış armatur içorisine qoyuldu.

1886-ci il iyulun 13-də "Great Eastern" dənizə çıxdı.

İş yaxşı gedirdi. Lakin bir dəfə belə bir hadisə baş verdi. Kabeli suya salmazdan əvvəl açarkən, ehtimal ki, özəyini xarab etmək məqsədilə, onun bir neçə yerinə mix sancıldığını gördülər. Kapitan Anderson, gəmi zabitləri və mühəndisler bir yerdə toplaşaraq, bu işi müzakirə etdilər və müqəssir tapılarsa, onu mühəkimsəz gəmidən suya atmayı qət etdilər. O gündən sonra belə cinayətlər daha təkrar olunmadı.

Iyulun iyirmi üçündə, Nyufaundlendin səkkiz yüz kilometrliyində olan "Great Eastern" Sadov yaxınlığında döyüşdən sonra Prussiya və Avstriya arasında barışq müqaviləsi bağlandı. Haldə İrlandiyadan teleqram aldı. Duman içərisində zorla irəliyən gəmi ayın iyirmi yeddisində Amerika sahilinə yetişdi. İş sağ-salamat başa çatdırıldı, cavan Amerika qoca Avropaya, barışq müqaviləsinin bağlanması münasibətələ, təbrik teleqramı göndərdi.

Əlbətə, mən elektrik kabelini ilk vəziyyətdə, yəni zavod emalatxanasından çıxdığı halında görəcəymə ümidi etmirdim.

Öz daş yatağında uzanan bu metal ilan kirəc qabıqla örtülmüşdü, bu onu molyusklardan qoruyurdu.

Kabel dənizin dibində uzadıldığı üçün dalğaların təsirindən mühafizə olunmuşdu. Bu kabel vasitəsilə Avropadan Amerikaya verilən elektrik siqnalı cəmi saniyənin yüzde otuz ikisi qədər bir vaxt alırdı. Bu kabel həmişəlik qalacaqdır, cünki müəyyən edildiyinə görə, qutaperça maddəsi dəniz suyunun təsirilə get-gedə möhkəm-ləşir. Bundan başqa kabel üçün elə olverişli istiqamət seçilmişdi ki, o heç bir şəraitdə çox dərinə düşə bilməzdi və beləliklə, şiddətli təzyiqin onu qırıcı biləcəyi qorxusunu gözləmək olmaz.

"Nautilus" kabelin uzadılmış olduğu yolun ən dərin nöqtəsinə – dörd min dörd yüz otuz metrə qədər enmişdi.

Oradan biz 1863-cü ildə qəza baş verən yerə getdik.

Okeanın dibi burada, eni yüz iyirmi metr olan bir dərə əmələ gətirmişdi. Əgər Monblan dağını buraya köçürmək mümkün olsaydı,

zirvesi sudan bayıra çıxmazdı. Bu dərə şərq tərəfdən iki min metr hündürlükde olan sıldırımlı qayalardan ibarət divarla qurtarır. Biz mayın 28-da bu dərəyə enmişik. İndi "Nautilus" İrlandiyadan yüz elli kilometr qədər aralı idi.

Bəlkə də kapitan Nemo Britaniya adalarını hərlənib keçmək niyyətində idi? Yox, o yenidən cənuba, Avropa dənizlərinə doğru istiqamət almışdı, bu da məni çox təsəccibləndirirdi.

Biz Enqlez adasını hərlənib keçərkən, mən bir an üçün onun Qlazqo və Liverpuldən gələn minlərcə gəmiyi yol göstərən mayakının işığını gördüm.

Qarşımı belə bir mühüm sual çıxdı: görəsən, "Nautilus" Lamanş boğazına girməyə casarət edərmi?

Biz quruya yaxınlaşarkən yuvasından çıxan Ned Lend, bu baredə mənə döñə-döñə sual verməkdən yorulmurdu. Mən ona nə cavab verə bilirdim? Kapitan Nemo əvvəlki kimi göze görünmürdü. O, Amerika sahilləri boyunca getməklə kanadalını cırnatmışdı, olmaya indi də Fransa sahilləri ilə gedərkən məni cırnatmaq istəyir?

Bu aralıq "Nautilus" cənuba doğru üzməkdə davam edirdi. Mayın 30-da o, Britaniya adalarının yaxınlığında olan Lend adasının yanından keçdi.

Əger kapitan Nemo Lamanş kanalına girmək istəyirdi, şərqi doğru istiqamət almali idi.

Lakin o belə etmədi.

Mayın 31-de "Nautilus" bütün günü, məndə son dərəcə böyük maraq oyanan, əcaib dövrlər cızırı. Adama elə gəldi ki, o no işə yer axtarır, amma tapmir.

Günorta vaxtı kapitan özü müşahidə aparmağa başladı. O mənimlə bir kəlmə də danişmirdi. Onda bu vaxta qədər heç görmədiyim dərin bir keçər vardi. Onu belə bikef edən nə idi? Bəlkə Avropa sahilərinin yaxınlığı idi? Bəlkə də onu tərk etdiyi vətonun həsrəti incidirdi? O, tutduğu işdan peşmanlığı iddi, yoxsa ona təssüs edirdi? Bu fikir zehnimiz uzun müddət maşğıl etdi. Məndə belə bir hiss oyanmışdım ki, bir təsadüf nəticəsində kapitan Nemonun sırrı açılacaqdır.

Ertəsi gün, iyunun 1-de "Nautilus" öz qəribə manevlərini davam etdiridi. Aydırındır ki, o, okeanda nə iso müəyyən bir yeri axtarırdı. Dünənki kimi, indi günorta müşahidələrini kapitan Nemo özü aparırdı.

Dəniz sakit, göy təmiz idi.

Şərq tərəfdə, bizdən səkkiz mil uzaqda, tam sürotlə irolılıməkdə olan böyük bir gəmi görünürdü. Gəmide heç bir bayraq olmadıqdan, onun hansı millətə mensub olduğunu müəyyən edə bilmədim.

Günəş meridiandan keçdiyi zaman, kapitan Nemo sebstən götürüb, böyük diqqətlə müşahidə aparmağa başladı. Dəniz son dərəcə sakit olduğundan müşahidə aparmaq çox asan idi. Tamamilə hərəkətsiz duran "Nautilus" qotiyən yırğalanmadı.

Mən bu zaman göyərtədə idim. Kapitan istiqamətini təyin etdikdən sonra:

— O buradadır, — deyib pillokenləri aşağı endi.

Olmaya o, sürotni azaldıb, bize yaxınlaşmaqdə olan gəminini görmüşdü? Bunu müəyyən edə bilmədim.

Salona qayıtdım. Lyuku bağladılar, mən rezervuarlarda suyun fışlısını eşitdim. "Nautilus" suya dalmaga başladı. Çarx işləmodiyindən, gəmi şəquili xətt üzrə suya enirdi.

Bir neçə dəqiqədən sonra o, səkkiz yüz otuz metr derinlikdə dayandı və gəminin burnu donuzin dibinə döydü.

Salonun işığı söndü. Pəncərənin qapaqları açıldı, qarşısında yarımmillik bir sahədə projektorumuzun aydınlaşırdıqı doniz açıldı. Sol pəncərədən isə sakit sudan başqa heç bir şey görünmürdü.

Sağ tərəfdə dərində diqqətimi qara bir kütle colb etdi. O, balıq-qulağılardan ibarət bir ağ qabıqla örtülmüşdü. Diqqətlə baxdıqda onun dorsuz gəmi olduğunu gördüm. Dor ağacının olmamasına səbəb, ehtimal ki, gəminin başı üstə dibə getməsi idi. Onun üzərində bir qədər kirəc çöküntüsünün əmələ gəlməsi aydın göstərirdi ki, bu gəmi çoxdan bəri qəzaya uğramış, parçaları uzun müddətdir ki, okeanın dibindədir.

Bu hansı gəmi idi? "Nautilus" bu gəminin qəbrini nə üçün ziyrətə gəlməşdi. Bəlkə də bu gəminin tələf olmasına heç də dəniz firtınası səbəb olmayışdır?

Mən nə düşünəcəyimi bilmirdim, birdən kapitan Nemo yavaş səslə dileyəndən.

— Bir zaman bu gəmi "Marselli" adlanırdı. O, 1762-ci ildə suya salınmışdır. Onun yetmiş dörd topu vardı. 1778-ci il avqustun on üçündə La-Poy-pa Vertrienin komandası altında olan bu gəmi "Preston" gəmisilə qəti döyüşə girmişdi. 1779-cu il iyulun dördündə

bu gəmi admiral d'Esten eskadrasında Qrenadanın alınmasında iştirak etmişdir. 1781-ci il sentyabrın beşində qraf de'Qrasın idarəsi altında o. Çizpik limanında vuruşmuşdur. 1794-cü ildə Fransa Respublikası onun adını dəyişmişdir. Həmin il aprelin on altısında o. Brestdə Vilare-Juaezin eskadrasına qoşulmuşdur. Bu eskadraya, admiral Van-Stabelin komandası altında Amerikadan taxıl gotirən yük gəmisini mühafizə etmək tapşırılmışdı. Respublikanın ikinci ili prerialın¹ on birində və on ikisində bu eskadra ingilis gəmilərini rast gəlir. Cənab professor, bu gün prerialın on üçü, yəni 1868-ci il iyünün biridir. Düz yetmiş dörd il bundan əvvəl həmin bu yerda 47°24' en və 17°28' uzunluq dairələrində qəhrəmancasına vuruşmadan sonra yarısı suya batmış, bütün dor ağaclarını və heyətinin üçdəbirini itmiş bu gəmi, suya batmağı təslim olmaqdan üstün tutmuşdur... Diri qalan üç yüz əlli altı döyüşü, respublika bayrağını qaldıraq "Yaşasın Respublika!" seslərlə dənizin dibinə getmişdir.

- Bu, "İntiqamçı" gəmisidirimi?! - deyə bağırdım.
- Bəli, ağa, "İntiqamçı"dır. - Kapitan Nemo əllərini çarparazlayaraq: - Gözəl addır, - deyə piçildədi.

İYİRMİ BİRİNCİ FƏSİL

"İNTİQAMÇI"

Bütün bu səhnənin nagahanlığı, bu inqilabi gəminin, soyuqqanlı bir tərzə başlanan və xüsusi həyəcanla qurtaran tarixi mənəsi diq-qətimi cəlb edən "İntiqamçı" adı məni dərin bir heyratə saldı. Mən gəzümü kapitanından ayıra bilmirdim. O, əli ilə dənizi göstərərək, ehtiraslı nəzarərlə bu şərəfli gəminin parçalarına baxırdı.

Bölkə kapitan Nemonun kim olduğunu, haradan gəldiyini və hara getdiyini bilmək mənə heç vaxt müyəssər olmayıcaqdır, lakin men onda insanlıq sifatının alimlik sifatına üstün gəldiyini görürdüm.

Yox, kapitan Nemonu və yoldaşlarını bu polad divarlar arasında dusaq saxlayan yalnız insanlara qarşı ədalət hissi deyil, zamanın bələ zəiflədə bilmədiyi dəhşətli nifrot hissi idi.

¹ Fransa Respublikasının doqquzuncu ayı

Bəlkə də o, intiqam almaq arzusunda idi?

Bu aralıq "Nautilus" yavaş-yavaş yuxarı qalxırdı. "İntiqamçı" yavaş-yavaş gözdən itirdi. Bir azdan sonra yüngül yırğalanma artıq dənizin üzündə olduğumuzu göstərirdi. Bu zaman men boğuq bir partlaysıq eştildim.

Kapitana baxdım. O, cincirini çəkmədi.

- Kapitan! - dedim.

O cavab vermedi.

Mən kapitanı oradaca qoyaraq, göyərtəyə çıxdım. Konsel ilə kanadlıları orada idilər.

- Bu nə gurultu idi? - deyə soruştum.

- Top atışının gurultusu idi, - deyə Ned Lend cavab verdi.

Mən gəminin əvvəlcə olduğu səmtə baxdım. O bütün sürüatile "Nautilus" a yaxınlaşırıdı. Aramız altı mildən çox olmazdı.

- Bu nə gəmdir, Ned?

- Mərc gələrəm ki, bu, hərbi gəmidir, - deyə kanadlı cavab verdi. - Bu onun göyərtə avadanlığından, dor ağaclarının hündürlüyündən məlumdur. Ah, kaş o bizo hücum edib bu zəhrimar "Nautilus" u baturaydı!

- Dostum Ned, - deyə Konsel cavab verdi. - Bu gəmi "Nautilus" a nə zərər verə bilər? Axı o nə su altında ona hücum edə bilər, nə də dənizin dərinliklərində ona atəş açı bilər.

- Bu gəminin hansı millətə mənsub olduğunu müəyyən edə bilərsinizmi, Ned? - deyə soruştum.

Kanalalı qaşlarını çatıb, gözlərini süzərək diqqətlə gəmiyə baxdı.

- Yox, professor, - deyə, nəhayət, cavab verdi, - mən onun hansı millətə mənsub olduğunu müəyyən edə bilmərəm, bayrağı yoxdur. Lakin onun hərbi gəmi olduğunu təsdiq etməkdə davam edirəm, çünki onun qrot-dorunda haça uclu uzun bir vimpel dalgalanır.

Biz birbaşa üstümüze gələn gəmini on beş dəqiqə nəzərdən keçirdik.

Güman edə bilməzdim ki, gəmi belə uzaq məsafədən "Nautilus" u tanışın. Bundan başqa mən, ümumiyyətə, belə sualtı gəminin ona mölüm olduğunu zənn edə bilmirdim.

Bir azdan sonra kanadlı, bu gəminin qabaqda polad dişi və iki zirehli göyərtəsi olan böyük bir hərbi gəmi olduğunu bildirdi. Borularından qara tüstü qalxırdı. Yiğilmiş yelkənlər sərənlərə yapışmışdı.

Geminin bayrağı yox idi. Aramızdakı məsafə dar lent kimi havada dalgalanan haça uclu vimpelin rəngini müyyən etməyə mane olurdu.

Gəmi sürətlə yaxınlaşırırdı. Əgər kapitan Nemo onun yaxına gəlməsinə imkan verersə, bəlkə xilas olmaq üçün əlimizə fürsət düşər.

— Professor, — deyə Ned Lend səsləndi, — bu gəminin bizi çatmasına bir mil qalmış, mən özümü suya atacağam, siz də bunu tək-lif edirəm.

Mən kanadalya cavab verməyərək, gözümüzün qarşısında getgedə böyüməkdə olan gəmini nəzərdən keçirirdim. Üzüb ona çatmaq mümkün olarsa, o, ingilis, fransız, amerikan və ya rus gəmisi olmasından asılı olmayaraq, bizi sudan çıxardı.

— Üzmək sənətində bir o qədər təcrübəyə malik olduğumuz, ehtimal ki, ağamın yadindadır, — deyə Konsel səsləndi. — Əgər ağam, dostumuz Nedin məsləhətinə əməl etsə, onu yedəyə almaq qeydini mənə həvala edə bilər.

Mən cavab verməyə hazırlaşirdim ki, birdən hərbi gəminin burnunda ağ duman gördüm. Bir neçə saniyədən sonra ağır cisimin düşməsindən köpüklenən su “Nautilus”un göyərtəsinə töküldü. Atəş səsi qulaqlarımı batırıldı.

— Necə? Onlar bizə atəş açırlar? — deyə bağırdım.

— Ürəkli adamlardır, — deyə kanadaltı piçildədi.

— Demək, onlar bizi qəzaya uğramış hesab etmirlər! — deyə səsləndim.

— Əgər ağam razi olsa... — deyə Konsel sözə başladı.

Bu zaman daha yaxına düşən mərmənin havaya qaldırdığı su sütunu Konseli təpədən dirnağa kimi islatdı.

— Ağamın icazasılı deyim ki, — deyə Konsel sözüne davam etdi, — onlar bizi buynuzlu yunus balığı hesab edir, buna görə də atəşə tuturlar.

— Lakin onlar burada adam olduğunu görüb anlamalıdır! — deyə bağırdım.

— Bəlkə də məhz ona görə bizo atəş açırlar, — deyə cavab verən Ned Lend mənali bir surətdə mənə baxdı.

Bu sözlər, sanki mənim gözlərimi açdı. Heç şübhə yoxdur ki, əsrarəngiz nəhəng haqqında indi nə kimi bir rəydə olmaq lazımlı gəldiyi bütün dünyaya məlum idi. “Avraam Linkoln” ilə toqquşma zamanı kanadaltı çəngəli qaldırıb tulladiqdə, kapitan Faraqt, bu

müdhiş nəhəngin ən zorba yunus balığından da qorxulu olan bir sualtı qayıq olduğunu bilməşdi.

Bu sarsıcı xəberin bütün xalqları vəlvəleyə saldığını zəm etmək olardı, ona görə də indi bütün ölkələrin hərbi gəmiləri bizi təqib edirdi.

Buna haqları da vardi, çünki əgər kapitan Nemo “Nautilus”u intiqam almağa sövq etsəydi, bu gəmi təsəvvür edilən silahların ən dəhşətlisi və ən qorxulusu olardı.

İndi mən həmin gece Hind okeanında, kapitan Nemo bizi polad həbsxanaya saldığı zaman, “Nautilus”un naməlum bir gəmi ilə vuruşduguna artıq heç şübhə etmirdim. Mənə yəqin oldu ki, mərcan qəbiristanında dəfn edilən adam “Nautilus” tərəfindən qəsdən töredilən toqquşmanın qurbanı imiş.

Kapitan Nemonun əsrarəngiz həyatını bizdən gizlədən pərdə bir az açılmışdı. Əgər onun şəxsiyyəti müyyən edilməmişdisə də, hər halda müxtəlif millətlərin nümayəndələrlə birləşərək, indi artıq xəyalı heyvani deyil, qəddar düşməni, bütün bəşəriyyətə dərin nif-rət baslaşmayı əhd etmiş bir adamı təqib edirdilər.

Bu fikir sürətlə beynimdən keçdi, mənə aydın oldu ki, bize yaxınlaşmaqdə olan gəmidə dost əvəzinə, amansız düşmənlərə rast gelməliyik.

Bu vaxt mərmilər ətrafımıza yağmaqdə davam edirdi. Mərmilərdən bəzisi müyyən bucaq altında suya düşüb yenidən havaya qalxır və çox irəlidə, dalğalar arasında yox olurdu. Lakin “Nautilus”a bir dənə də mərmi dəymədi.

İndi herbi gəmi ilə aramız üç mildən artıq olmazdı.

Atəşin getdiyek siddətlənməsinə baxmayaraq, kapitan Nemo göyərdən görünmürdü.

Halbuki konus şəkilli bu mərmilərdən biri “Nautilus”un gövdəsinə dəysəydi, sualtı qayıçı fəlakətə sala bilərdi.

Kanadaltı mənə dedi:

— Ağa, biz necə razi ola bilərik ki, onlar bizim haqqımızda belə pis rəydə olsunlar! Gəlin işarə ilə onları başa salaq. Nə bilmək olar! Bəlkə onlar namuslu adamlarla qarşı-qarşıya gəldiklərini başa düşdülər.

Ned Lend cibindən yaylıq çıxartdı. Yaylığı açar-açmaz dəmir bir əl onun qolundan yapışib, böyük bir qüvvə ilə göyərtəyə sordı.

– Bəbəkət hərif! – deyə kapitan bağırdı. – "Nautilus"un polad dişi o gəmiyə sancılmazdan övvəl, səni ona mixləməğimi istəyirsin?

Kapitan Nemonun səsini eştirən dəhşətli idisə də, ona baxmaq daha dəhşətli idi. Üzü meyt kimi ağarmışdı. Bəbəkləri hiddətdindən qaralımdı. Səsi daha çox böyürməyə oxşayırı. Yero yixilmiş kandalının üstüna ayılarak, onu var gücü ilə göyərtəyə sıxıdı.

Nəhayət, Ned Lendi buraxaraq, üzünü mərmi yağıdırmaqdə davam edən hərbi gəmiyə çevirdi.

– Malun xalqın gamisi, sən bilirsinə ki, mən kiməm! – deyə o, gurultulu səsla bağırdı, – səni tanımış üçün mənə bayraqını göstərmək lazımlı deyildir! İndi mən sənə öz bayraqımı göstərəcəyəm.

Kapitan Nemo cənub qütbünə səndidigi bayraqa oxşar qara bir bayraq açdı.

Bu dəmdə mərmi "Nautilus"un dal tərəfinə dəydisə də, heç bir xəter yetirmədi. Mərmi kapitan Nemonun lap yanından ötüb suya düşdü.

Kapitan çiyinlərini qıṣdı. Mənə döñərək, kəskin bir tərzdə dedi:

– Aşağı gedin! Siz də, yoldaşlarınız da...

– Kapitan, – deyə çıçırdım, – məgər o gəmiyə hücum etmək fikrindəsiniz?

– Nəinki hücum etmək, hətta onu batırmaq fikrindəyəm!

– Siz bunu etməzsiniz!

– Edəcəyəm, – deyə kapitan Nemo soyuq bir tərzdə cavab verdi.

– Siz mənim isimə qarışmayın! Siz görməyiniz lazımlı gəlməyən şeyi təsədüfən gördünüz. Düşmənlərim mənə hücum edirlər, onlara amansız cavab veriləcəkdir.

– Bu gəmi kimindir?

– Siz bunu bilmirsınız ki? Yaxşı ki, bilmirsiniz. Hər halda onun hansı millətə mənsub olduğu sizdən gizli saxlanacaqdır. Gediniz!

Kanadah, Konsel və mən tabe olmamağa cəsarət edə bilməzdik. "Nautilus"un on beş matrosu kapitanı əhatə edərək, yaxınlaşmaqdə olan gəmiyə barişmaz bir kinla baxırdılar. Mən pilləkənlə aşağı endiyim zaman, mərmilərdən biri "Nautilus"un dal tərəfinə dəydi. Mən kapitanın bağlılığını eşitmidi.

– At, ağılsız gəmi! Faydasız mərmilərinə dağıt! Sən "Nautilus"un alındıñ yaxa qurtara bilməyəcəksən! Lakin mən səni burada, bu yerda məhv etməyəcəyəm! Mən istəmirəm ki, sənin parçaların alıcañab "İntiqamçı"nın parçalarına qarışın.

Mən öz otağıma getdim. Kapitan və müavini göyərtədə qaldılar. Gəminin çarxi işo salındı. "Nautilus" sürətlə uzaqlaşdı və azacığ sonra hərbi gəminin irişə biləcəyi hündüd xaricinə çökildi. Lakin təqib kəsilmirdi, kapitan Nemo bu aranı saxlamaqdə davam edirdi.

Gündüz saat dörđə yaxın qəlbimi dələn səbirsizlik və iztiraba dözməyib pilləkənə yaxınlaşdım.

Qapı açıldı. Cəld göyərtəyə çıxdım. Kapitan əsəbi bir halda göyərtədə irəli-geri gözisirdi. O, gözünü bizdən cəmi beş-altı mil aralı gələn gəmidən ayırmırdı. O, vəhşi heyvan kimi gəminin etrafında fırlanaraq, özünü təqib etdirir və onu şərqə doğru çəkirdi. Ancaq özü hələ ona hücum etmirdi. Bəlkə hələ tərəddüd edirdi?

Mən bir də işə qarışmaq istədim. Lakin bir neçə kəlmə deyən kimi, kapitan Nemo məni susdurdu.

– Haqq və ədalət mənim tərəfimdədir, – dedi. – Mən əzilən, o işə əzəndir! Sevdiyim hər şeyi, mənə əziz və müqəddəs olanları – vətənimi, arvadımı, uşaqlarımı, atamı, anamı onun üzündən itirdim! Nifrat etdiyim hər şey burada, bu gəmidədir! Kəsin səsinizi!

Bütün sürətlə yaxınlaşan hərbi gəmiyə son dəfə nəzər salıb, aşağıya, Ned və Konselin yanına endim.

– Biz qaçmalıyıq! – deyə bağırdım.

– Çox gözəl, – deyə Ned səsləndi. – Bəs bu gəmi kimindir?

– Bilmirəm. Hər halda sabah açılınca, o suyun dibinə gedəcəkdir. Ədalətli olub-olmadığını bilmədiyimiz bir hərəkətin iştirakçısı olmaqdansa, onunla birlikdə ölmək yaxşıdır.

– Mənim də rəyim belədir, – deyə Ned soyuq bir tərzdə cavab verdi. – Gecəni gözləyək.

Gecə oldu. Gəmide dərin bir sükütvardı. Kompas "Nautilus"un istiqamətini dəyişmədiyini göstərirdi. Mən vintin ahəngdar taqqılışını eşidirdim. "Nautilus" suyun üzündə idi.

Biz, hərbi gəmi bizi eşidəcək və heç olmasa, görəcək qədər yaxınlaşdıqda, suya atılıb qaçmağı qət etdik. Üç gündən sonra ay bədir-lənəcəkdi, ona görə indi kifayət qədər işq salırdı. Əgor gəminin məhv edilməsinin qarşısını almaq bizə mümkün olmasa, hər halda o gəmiyə çıxırdıqdan sonra şəraitin imkan verdiyi hər şeyi etməyə çalışarıq.

Dəfələrlə mənə elə gəlirdi ki, "Nautilus" artıq vuruşmağa hazırlıdır, lakin düşmənin bir qədər yaxına gələməsinə icazə verdikdən sonra yenidən sürətini artırıb ondan uzaqlaşırı.

Gecənin bir hissəsi sakit keçdi. Biz hərdən bir dillənərək, qaçmaq üçün məqam axtarırıq. Böyük həyəcan keçirirdik. Ned Lend suya atılıraq, hərbi gəmiyə tərəf üzmək istəyirdi. Mən onu bir az gözləməyə məcbur etdim. Mən əmin idim ki, "Nautilus" dənizin üzündə iken düşmənə hücum edəcəkdir, o zaman qaçmaq nəinki mümkün, hətta asan olacaqdır.

Səhər saat üçdə, narahatlılıqdan təngə gəlib göyərtəyə qalxdım. Kapitan Nemo orada idi. O, gəminin burnunda ayaq üstə dayanmışdı. Başı üzərində qara bayraq dağalanırdı. Gözlərini bizi təqib edən gəmidən ayırmadı. Onun gərgin baxışı gəminin sanki özüne tərəf çəkir, hipnoz edir, yedək kəndiri kimi dalınca dərtirdi.

Ay meridiandan keçməyə başladı. Şərqdən Jupiter uledzu çıxdı. Ətraf tam sakitlikdi. Adama elə golirdi ki, okeanla göy sükutu saxlamaqda bir-birilər rəqabət edir.

Təbiətin bu sükütunu əlkəçeməz "Nautilus"un hər bucağında alovlanan nifrətlə müqayisə etdikdə, bütün vücudumun tir-tir əsdiyini hiss edirdim.

Gəmi bizdən iki mil aralı idi. O daima projektorumuzun işığını izləmək bəzə yaxınlaşırırdı. Mən onun yaşıl və qırmızı işıqlarını və fok-dorun ipindən asılmış ağ fənorunu gördürüm. Tüstü borularından qıgilçım bugumları çıxırdı. Görünür ki, gəmi, buxarın təzyiqini ən yüksək dərəcəyə qaldırmışdı.

Mən səhər saat altıya qədər göyərtədə qaldım. Kapitan Nemo yənə məni görmürdü. Hərbi gəmi bizdən bir mil yarıml aralı idi. Dan yerinin ilk şəfəqi görünəndə, top atəsi yenidən başladı.

"Nautilus"un öz düşmənине hücum edəcəyi zaman yaxınlaşmışdı, bu hücum başlayan kimi, mən və yoldaşlarım, danlamağa cəsarət edə bilməyəcəyimiz bu adamı həmişəlik tərk etməli idik. Mən Konsel və Nedi xəbərdar etmək üçün aşağı enməyə hazırlaşarken, kapitanın müavini göyərtəyə qalxdı. Onu bir neçə dənizçi müşayiət edirdi.

"Nautilus"da döyüşə hazırlaşırıdlar. Bu hazırlıq çox sadə idi. Goyərtənin ətrafinə çəkilmiş məhəccərlər endirildi. Projektorun və sükan budkasının qüllələrini sualtı gəminin içərisinə çəkdilər. Bu uzun dəmir sıqarın üstündə qabarlıq olan heç bir şey qalmadı. İndi onun sərbəst manevri etməsinə heç bir şey mane olmurdı.

Mən salona qayıtdım. "Nautilus" günsən ilk şüaları ilə işıqlanan dənizin üzündə qalmaqdə davam edirdi. Səhər günsənin qırmızımlı şüaları gəminin şüşələrində öks edirdi.

Dəhşətli 2 iyun gününi başlandı.

Saat beşdə laq, "Nautilus"un öz sürüntini azaltdığını göstərdi. Mən başa düşdüm ki, o, gəminin daha yaxına buraxımaq istəyir. Top atəsi getdikcə aydın eşidilirdi. Qiqli ilə gələn mərmilər ətrafımıza düşərək suyu köpükləndirirdi.

- Dostlarım, - dedim, - məqamdır! Bir-birimizin əlini sıxdıq, görək başımıza ne golər!

Ned Lend suya atılmağa hazırlaşırırdı, Konsel sakit dayanmışdı, mən de həyəcandan özümü çətinliklə saxlaya bilirdim. Kitabxanaya getdik. Pilləkənə açılan qapını itələdiyim zaman, lyukun qapının qəfildən örtülüyüni eşitdim.

Kanalalı pilləkənə tərəf yüyürmək istədikdə, mən onu saxladım. Mənə tanış olan fişiltidən "Nautilus"un rezervuarlarına su doldurulduğunu anladım. Doğrudan da bir neçə andan sonra "Nautilus" on metr suyun altına girdi.

Mən bu manevri başa düşdüm. "Nautilus" hərbi gəmiyə üstdən hücum etmək istəmirdi, çünki gəminin üst hissəsinin deşilməz zirehi vardi. Gəmiyə su altından, onun metal qurtaran yerindən, hücum etmək istəyirdi.

Bələliklə, biz yeno də əsir olaraq qaldıq, həm də hazırlanın bu mənfur faciənin məcburi şahidleri olduq. Xülasa, düşünməyə vaxt qalmamışdı. Biz monim otağında gizlənərək, bir-birimizə baxırdıq. Moni dərin bir dəhşət bürümüşdü. Mən, adətən, böyük bir faciədən əvvəl adəmin qəlbini xırpalayan ağır ıztırab içinde idim. Fəlakətin baş verəcəyi dəqiqliyi gözlöyirdim, hər xışlıtxa qulaq asırdım, bütün diqqətimi ona vermişdim.

"Nautilus" sürüntini xeyli artırımdı. Görünür ki, o, gəmiyle böyük sürüntə toqquşmaq istayırdı. Onun bütün gövdəsi titrəyirdi.

Mən qəfildən qışkırdım. Toqquşma baş verdi. Bu, nisbətən yün-gül tekan idisə də, polad dişin böyük bir qüvvə ilə ağaca sancıldıığını hiss etdim. Xırçıltı və ağac çatırması eşidildi. İynə kətəndən keçdiyi kimi, hərəkət ətaləti ilə irolu aparılan "Nautilus" da gəminin möhök kütłösü içərisindən keçdi.

Mən artıq tab gotiro bilmədim. Dəhşətdən ağlım itirərək, otaqdan salona qaçdım. Kapitan Nemo orada idi. Dinməz, moyus, amansız kapitan şüşənin üzündə baş verən hadisələri seyr edirdi.

Şəkilsiz yekə bir kütłə su altında qaralırdı. "Nautilus" onun can verməsində axıra qədər iştirak etmək üçün onunla birlikdə suya enirdi. Mən bizdən cəmi on metr aralı olan gəminin təxminən yarına bölünmiş gövdəsini gördüm. Su dəhşətli bir şiraltı ilə gəmiyə dolurdu. Yuxarıda iki cərgə düzülmüş toplar görünürdü. Goyərtədə çoxlu qara kölgə o baş-bu başa qaçırdı.

Su hey gəmiyə dolurdu. Bədbəxt adamlar kendirlərə atılır, dor ağaclarına dırmaşır, suda çapalayırdılar. Bu, qəfildən sel basan qarışqa yuvasına oxşayırırdı.

Dəhşətli manzərə qarşısında donub qalmışdım, tüklərim biz-biz olurdı! Nəfəsimi zorla alırdım, gözümü pəncərədən ayıra bilməyib bu sarsıcı səhnəyə baxırdım.

Yeka gəmi yavaş-yavaş suya batırıldı. "Nautilus" da onu izləyirdi. Birdən sıddətli partlayış eşidildi. Sixilmiş hava gəminin göyərtəsini elə bir qüvvə ilə parçaladı ki, sanki böyük bir barıt anbarı partladı. Suyun dəhşətli təzyiqi "Nautilus" u kənara atdı.

İndi bədbəxt gəmi daha sürətlə batmağa başladı. Hər tərefdən adam dırmaşmış dor ağacları, xilas olmaq istəyənlərin ağırlığı ilə oyulmuş sərenler, dalınca da qrot-dorun təpəsi suya batdı. Nəhayət, qara kütłə öz qurbanları ilə birlikdə su burulğanında gözden itdi...

Mən kapitan Nemoya təref döndüm. Bu əzrail, əsil nifret iblisi, əvvəlki kimi qaranlığa baxırdı. Hər şey bitdikdən sonra o öz otağna təref yönəldi və qapını açıb içəri girdi... Mən nəzərlərimle onu izləyirdim.

Otağın içerisinde, divarda, onun sevdiyi qəhrəmanların şəkilləri altında, mən cavan bir qadınla iki balaca uşağın şəklini gördüm.

Kapitan Nemo bir neçə an onlara baxdı və diz çökerək hönkür-hönkür ağladı.

YİIRMI İKİNCİ FƏSİL

KAPİTAN NEMONUN SON SÖZÜ

Dəhşətli xəyal gözdən itdi və pəncərələr bağlandı. Lakin salun işığı yanmadı. Hər torəf qarənliq və sükit içində idi. Adama elə gəlirdi ki, kapitan Nemo bu dəhşətli yerdən qaçıb uzaqlaşmaq isteyir. Yolu hansı səmət idi? Şimala, yoxsa cənuba?

Mən kayutuma qayıtdım, Ned və Konsel məni orada dərin sükut içində gözləyirdilər. Kapitan Nemoya qarşı məni dözləməz dəhşət bürüyürdü. O, insanların töqsiri üzündən nə qədər iztirab çəksə de, hər halda onları belə cozeləndirməgə haqqı yox idi. O məni öz intiqamının iştirakçısı olmasa da, şahidi etdi. Bunun özü də dözləməzdə.

Saat on birda işşılqar yandı. Mən salona keçdim. Orada heç kəs yox idi. Cihazlara baxdım. "Nautilus" gah suyun üzü ilə, gah da otuz fut dərinlikdə, saatda iyirmi beş millik bir sürətlə şimala doğru gedirdi.

Olduğumuz yeri xəritədə taparaq, Lamanş yaxınlığından keçdiyimizi və indi böyük süretlə şimal dənizlərinə getdiyimizi gördüm.

Axşama qədər biz Atlantik okean ilə iki yüz lye yol getmişdik.

Qaş qaralırdı, bir az sonra tamam qarənli çökdü və ay çıxana qədər dəniz qarənliq içində qaldı.

O gecə gözümə yuxu getmedi. Mən dəhşət içərisində çırpınırdım. Gəminin batmasının dəhşətli səhnəsi bir lehzə gözümün qabağından getmirdi.

Qalın duman içərisində zoifləməyen bir sürelə irəliləyən "Nautilus", kim bilir, Atlantik okean ilə nə qədər şimala doğru gedə bilməşdi? O, Şpicbergenə yaxınlaşmış və ya Yeni Torpağın sahilərinə doğru gedirdi? Bəlkə də o, az məşhur olan Ağ dəniz, Karsk dənizi, Ob körfəzi və ya Lyaxov silsili adası ilə, ya da Şimali Asiyanın, demək olar ki, heç məlum olmayan sahilləri boyu gedirdi. Mən buna cavab verə bilməzdəm.

Mən vaxtin hesabını itirmişdim. Adama elə gəlirdi ki, gecə ilə gündüz daha əvvəlki kimi bir-birini təqib etmir, hiss edirdim ki, həqiqi həyatdan ziyan Edqar Ponun¹ sərsem düşüncələri ilə yaradılan schrli və dəhşətli macəralara oxşar bir alomo colb olunmuşam. Hər

¹ Edqar Po – detektiv və elmi-fantastik həkayeler yanan amerikan yazıçısı

dəqiqə mən Ponun əsərindəki qəhrəman Artur Qordon Pim kimi, "yer üzündəki bütün canlılardan böyük olan və qara örtüyə bürünərək qütbünlərinə yolunu kəsən bir insan siması" görəcəyimi zənn edirdim.

Mənə elə gəldi ki, - bəlkə də səhv edirəm, - bu bədbəxt səyahət on beş və ya iyirmi gün sürmüdü və soyahətimizə son qoyan bir hadisə baş verməsə idi, o hələ nə qədər də davam edəcəkdi.

Kapitan Nemo da, onun müavini də sanki gəmide heç yox idilər. Gəmi heyətindən heç kəs bir dəqiqə də olsa görünmürdü. "Nautilus", demək olar ki, həmişə suyun altı ilə üzürdü. Hava almaq üçün suyun üzünə çıxıqlıq, lyuk öz-özüna açılıb bağlanırı. Mən harada olduğumuzu qətiyyət təsəvvür edə bilmirdim.

Bütün qüvvə və səbri tükenmiş kanadaları da kayutundan çölmirdi. O, inadla susurdu. Konsel onu bir kəlmə belə danışdırı bilmir və vətən həsratından doğan möyusluq içərisində onun özünü öldürəcəyindən qorxurdu.

Konsel Ned Lendin hər bir horokətini izleyirdi.

Aydın şeydir ki, belə bir şəraitdə həyatlap dözlülməz olmuşdu.

Bir dəfə - ayın neçəsi olduğunu deyə bilmərəm - özümü pis hiss etdiyindən səhərə yaxın ağır yuxuya getmişdim. Oyandığım zaman baş tərəfində oturmuş olan Ned Lendi gördüm.

O, piçılı ilə:

- Biz qaćırıq! - dedi.

- Nə vaxt? - deyə soruşdum.

- Yaxın gecələrdən birində. İndi "Nautilus"da heç bir gözetçi yoxdur. Gəmi sanki qış yuxusuna dalıb. Siz razınızmı?

- Bəli. Biz indi haradayıq?

- Biz sahilin yaxınlığında. Mən onu bu gün səhər, iyirmi mil şərqdə duman arasında gərə bilmişəm.

- Bu hansı torpaqdır?

- Bilmirəm, lakin hara olursa olsun, biz orada özümüzə sığınacaq axtaracağıq.

- Bəli, Ned... Qət edildi, bu gecə qaćmaliyiq, hətta dənizdə tələf olsaq da, qaćmaliyiq!

- Dəniz coşqun, külək qüvvətlidir, lakin "Nautilus"un yüngül qayığında iyirmi mil yolu getmək o qədər də çətin deyildir. Mən xəlvətcə qayığa bir qədər yeməli şey, bir neçə şübhə də su qoya bilmişəm.

- Mən də sizinle gedəcəyəm!

- Bunu bilin ki, mən ola düşsəm, özümü müdafiə edəcəyəm. Təslim olmaqdansa, ölməye hazırlarım!

- Bir yerde olərik, dostum Ned!

Mən hər şeyə hazır idim. Kanadalı getdi. Mən göyərtəyə qalxdım. Dalğaların zirvəsi o qədər güclü idi ki, orada çətinliklə ayaq üstü durmaq olurdu. Göy qorxulu idi. Lakin bu qalın dumanın arxasında torpaq olduğu üçün qaçmaq lazımdı. Biz bir gün də, bir saat da yubanmamalı idik.

Salona qayıtdım. Mən kapitan Nemoya rast gəlməkdən qorxur, həm də onu görməyi arzu edirdim. Ona nə deyəcəkdim? Onun məndə oytadığı dəhşəti gizlədə biləcəkdimmi? Yox! Görüşməsək yaxşıdır! Onu unutmağım məsləhətdir! Lakin bununla belə...

Həmin gün, "Nautilus"da keçirməli olduğum o axırıcı gün nə uzun sürdü! O günü mən tek keçirdim. İşin üstü açılmasın deyə, Ned Lend ilə Konsel mənimlə danışmındılar.

Saat altıda nahar etdim. Ac deyildimsə də, qüvvəmi itirməmək üçün zorla yedim.

Saat yeddinin yarısında Ned Lend mənim otağıma girdi.

O mənə dedi:

- Biz qaćana qədər görüşməyəcəyik. Saat onda hələ ay çıxmır. Qaranlıqlan istifadə etməliyik. Birbaşa qayığa gedin. Mən Konstellə bərabər sizi orada gözləyəcəyəm.

Kanadalı cavabımı gözləmədən otaqdan çıxdı.

"Nautilus"un istiqamətini yoxlamaq üçün salona qayıtdım. Biz şimal-şimal-şərqi istiqamətində, əlli metr dərinlikdə, çox böyük bir sürelə gedirdik.

Mən töbötün möcüzələrinə, bu muzeydə mühafizə olunan ince-sənət əsərlərinə, bütün Yer kürsində misli olmayan və onları buraya toplayanın birlikdə bir gün məhv olub gedəcək kolleksiyalara son dəfə nəzer saldım. Bunların hamisini uzun müddət hafizəmdə saxlamaq istəyirdim. Şüşə altında düzülmüş və tavandan düşən elektrik işığında par-par parıldayan dəfinələri dinişəz-söyləməz tam bir saat seyr etdim. Sonra öz kayutuma qayıtdım.

İsti paltar geydim, bütün qeydlərimi yiğib paltarımın altında gizlədim. Ürəyim bərk döyüñürdü. Əgər kapitan Nemonun gözüne sataşsaydım, hayəcanım və əsəbi görkəmim şübhəsiz, məni ifşa edərdi.

Bu dəmirdə o nə edirdi? Mən onun kayutunun qapısına yanaşaraq qulaq asdım. Ayaq səsləri eşitdim. Kapitan Nemo orada idi. Hər xışlı məni qorxudurdu. Mənə elə gəldi ki, o indicə çıxbı, mənim nə üçün qaçmaq istədiyimi soruşacaqdır. Bu hal o qədər iztirablı idi ki, qeyri-iradı olaraq öz-özündən soruşdum: yaxşı olmazmı ki, otaga gırırdı kapitanla üz-üzə golim?

Əlbəttə, bu ağılsız bir iş olardı, xoşbəxtlikdən özümü vaxtında saxlaşdım. Kayutuma qayıtdım, yatağıma uzanaraq, sakitləşməyə çalışdım.

Həyəcanım bir qədər azalsa da, beynim qızığın işləməkə idid. Mən "Nautilus"-da başıma gələnlərin hamisini, "Avraam Linkoln"-un gövərtəsindən suya düşdüyüm vaxtdan bəri keçirdiyim bütün xoşbəxt və badbəxt dəqiqələri xatırladım. Sualtı ov, Torres boğazı, Yeni Qvineya vəhşiləri, saya oturmağımız, mərcan qəbiristanı, Örebistan tuneli, Santorin adası, Krit dalğıcı, Atlantida, buz təlesi, cənub qütbü, bütün buz sahəsi, oktagonlularla vuruşma, Hofstremdə firtına, "İntiqamçı", nəhayət, hərbi gəminin öz heyəti ilə birlikdə dəhşətli ölüm sahnəsi! Bütün bunlar, bir kino lenti kimi, gözümüzün qarışışından galib keçir və hamisində kapitan Nemo iştirak edirdi. Xəyalimdə o, bir nəhəng kimi böyüyürdü. O artıq adı bir insan deyil, sirliliyələr sakını, okean dahisi idi.

Saat onun yarısını vurdur. Başım od tutub yanındı, onu əllərimle sıxır və gözlərimi yumurdurdum. Heç nə haqqında düşünməməyə çalışırdım. Yarım saat da gözləmək lazımdı. Məni dəli edəcək dəhşətli yarım saat!

Birdən arqanın kədərlə səsi, qəmlı bir neğmə havası eşidildi. Nafəsimi kəsərək, bütün varlığımı bu səsi dinləməyə başladım. Mən da müsiniyi kapitan Nemo kimi dəlicosino sevirdim.

Sonra qəfətən bir fikir məni aldı: kapitan Nemo otağından çıxmışdır, o, salondadır, qayığa minmək üçün mon salondan keçməliyəm. Onunla axırıncı dəfə görüşməli olacağam. Bəlkə mənimlə danışdı! Onun yeganə işarəsi məni möhv edər, yeganə sözü məni ömürlük bu gəmidə saxlaya bilər!

Nəhayət, saat onu vurdur. Kayutu tərk etmək və yoldaşlarımı qoşulmaq vaxtı çatdı. İndi lap kapitan Nemo da qarşıma çıxsayıdı, artıq taroddüd edə bilməzdəm.

Böyük bir ehtiyatla qapını araladım. Mənə elə gəldi ki, o, böyük bir cirilti ilə açılır. Bəlkə də bu cirilti ancaq mənim təsəvvürümdə

idi. Divarlardan tutu-tuta "Nautilus"-un qaranlıq döhlizlərindən keçir və ürək döyüntüsünü azaltmaq üçün hər addımda dayanırdım.

Nəhayət, güc-bəla ilə salonun qapısına çatdım və üsulluca onu açdım.

Salon dərin bir zülmətə dalmışdı. Arqanın akordları həzin-həzin səslənirdi. Kapitan Nemo da orada idi. O məni görmədi. Onu qaplayan hissiyat o qədər dərin idi ki, hətta aydın gün işığı olsaydı belə, məni görəmeyecekdə.

Məni elə verəcək bir xışlı çıxmışın deyə, xalçanın üstü ilə yeri-yirdim. Salonun axırında yerləşmiş kitabxananın qapısına çatanadək, düz beş dəqiqə keçdi.

Qapını açmağa hazırlaşdım ki, birdən kapitan Nemonun dərin bir ah çəkdiyini eşitdim. Kapitan Nemo arqanından aralandı, mon hətta qaranlıqla onun siluetini seçdim, cüntü kitabxananadan salona zəif işığ düşürdü. O, əli qoynunda sakitcə mənə yaxınlaşırırdı. Adama elə gəldi ki, o yerimir, kölgə kimi sürüşürdü. Köksü hıçqırıqdan qalxıb-enirdi. Mən onu piçılı ilə söylədiyi sözləri eşitdim. Bu söz-lər ondan çıxtdıymən son söz oldu:

— Bəsdir, bəsdir!

Demək, her haldə bu adam vicedən özəbi çəkirdi!...

Mən bilaixtiyar kitabxanaya yürüdüm. Oradan pilləkonlərlə qalxıb özümü qayıga yetirdim. Yoldaşlarım artıq məni orada gözlöyirdilər.

— Qaçırıq! Qaçırıq! — deyo piçıldadım.

— Bu saat! — deyo kanadalı mənə cavab verdi.

"Nautilus"-un dəmir örtüyündəki deşik ingilis açarı ilə möhkəmə bərkidilmişdi. Ned Lend özü ilə ingilis açarı götürməyi unutmamışdı. Qayığın qapığı da bu cür vintlonmışdı. Kanadalı, bizi sualtı gəmiyə bağlayan axırıncı qaykanı açmağa başlayanda, birdən gəminin içərisindən boğuş bir səs eşitdik. Bu nə ola bilordi? Bəlkə bizim yox olmağımızı duymuşlar?

Ned Lendin əlimə bir biçaq verdiyini hiss etdim.

— Bəli, — deyo piçıldadım, — biz əlümə hazır olmalıyıq.

Kanadalı əlimi sıxırdı.

On dəfələrlə təkrar olunan birçə söz, bir dəhşətli söz, "Nautilus"-dəki həyəcanın sobəbini bize anlatdı.

O sözün bize heç bir dəxli yox idi.

"Malstremi, malstrem!"

Malstrem! Biz bundan daha dəhşətli söz eşidə bilməzdik. Demək, biz bərk qorxulu yerlərde, Norveç sahilində idik! Əcəba, azadlığa çıxmaga hazırlaşdığımız bir anda, belə bir məhvedici girdab düşmək "Nautilus"un taleyinə yazılmışdı?

Bellidir ki, burada, mədd zamanı Farar ilə Lofoten adaları arasındakı su, qarşısını ala bilməyen bir qüvvə ilə axır. Bu su, hələ indiyədək heç bir gəmini salamat buraxmayan girdab əmələ getirir. Hər yerdən, üfüqün hər nöqtəsindən buraya azman dalğalar hücum edir. Onlar bu dibsiz dənizdə, mərkəzəqəcan qüvvəsi on beş kilometrə qədər yayılan dəhşətli bir girdab əmələ getirir. Bu girdabda yalnız gəmilər deyil, balinalar, hətta Arktika ölkələrinin ağ ayıları da tələf olur.

Kapitan Nemo bilmədən, belkə də qəsdən öz "Nautilus"unu buraya götirmişdi. Gəminin hərəkət radiusu tədricən azalırdı. "Nautilus" a bağlı olan qayığımız da onunla birlikdə aqlasılmaz bir süretle fırlanırdı. Mən bunu hiss edirdim. Özümədə əzabverici başgicəllənmə hiss edirdim. Bizi çılgın bir dəhşət bürümüşdü, damalarımızda qan dayanmışdı. Ürəyimiz artıq döyünmürdü. Canvermənin axır dəqiqələrində olduğu kimi, bize soyuq tər gəlmİŞdi! Bu kövrək qayığın ətrafında nə dəhşətli bir gurultu vardi! On millik məsafədən eks-sədəsi eçidilən bir nərləti! Dənizin dərinliklərində sualtı qayaların iti kənarlarına deyib dağılan, en yoğun ağaç gövdələrini xırda talaşalara çevirən dalğalar nə böyük gurultu qoparırdı!

Nə böyük dəhşət!

Qayığımız bərk yırtılanırdı. "Nautilus" bir canlı vücut kimi, özünü dalğaların zərbəsindən qoruyurdı. Onun polad əzələləri çatırdırdı. Bəzən gəmi sanki at kimi şahə qalxırırdı.

— "Nautilus"dan bərk yapışmaq lazımdır, — deye Ned səsləndi. — Qaykalar yenidən bərkitməyə səy etməliyik. "Nautilus"dan ayrılmasaq, bəlkə də xillas ola bilərik.

Ned sözünü qurtarmamışdı ki, birdən dəhşətli bir şaqquşlu eşitdik. Qaykalar yerindən qopdu, yuvasından ayrılan qayıq, sapanddan atılan bir daş kimi, girdabin lap ortasına düşdü.

Başım gəminin dəmir örtüyünə dəydi, sıddətli zərbə nəticəsində özündən getdim.

İYİRMİ ÜÇÜNCÜ FƏSİL

NƏTİCƏ

Bələliklə, bizim sualtı seyahətimiz sona çatdı.

Qayığımızın məhvəcidi girdabdan qurtardığı həmin gecədə başımıza nələr geldiyini, Ned Lendin, Konselin və mənim necə xilas olduğumuzu nağıl edə bilməyəcəyəm. Mən Lofoten adalarında bir balıqçının komasında özüma gəldim. Yoldaşlarımın hər ikisi sağ-salamat yanında durmuşdu. Onlar sevincle əllərimi sıxırdılar. Biz bərk-bərk qucaqlaşdıq.

İlin bu fəslində Fransaya qayıtmaq barəsində danışmağa belə dəyməzdə.

Şimali və Cənubi Norveç arasında rabitə yolları pisdi. Yaxşı havalar başlandıqdan sonra Şimal burnuna gedib-gələn paroxodu gözləmeli idik.

Burada, bizi xilas edən bu sadə və mehriban adamların arasında, macəralarım haqqındaki hekayəni nəzərdən keçirirəm. Bu tama-milə həqiqətdir. Həç bir fakt buraxılmamışdır. Həç bir təfsilat dayışdırılmamışdır. Bu, insan əli girməyən yerlərə bir fəvqələdə seyahətin tam həqiqi tarixidir. Söz yox ki, bir zaman elm bu yerlərə sərbəst yol açacaqdır.

Mənə inanacaqlarmı? Bilmirəm. Bunun məndən ötrü fərq yoxdur!

Mənim üçün o kifayətdir ki, on aydan az bir müddət ərzində mən su altı ilə səksən min kilometr yol getmişəm. Bu dövr-aləm seyahətində Qırmızı dəniz, Aralıq dənizi, Atlantik okean, Sakit okean, Hind okeanı, Şimal və Cənub buzlu okeanları ən gizli sırlarını belə mənə açmışdır.

Lakin "Nautilus"un taleyi necə oldu? O, girdabdan xilas ola bildimi? Kapitan Nemo hələ sağıdirmi? Öz dəhşətli intiqam işini davam etdirirmi və ya bu axırıncı qurbanlarla kifayətlənmişmi? Dalgalar onun, bütün həyat tarixi təsvir edilən əlyazmalarını bir zaman üzə çıxaraçaqmı? Mən bu adamın adını biləcəyəmmi? Məhv olmuş gəminin hansı millətə mənsub olduğunu bilməklə, kapitan Nemonun milliyyətini öyrəna biləcəyəmmi?

Mən buna ümidiyəm. Mən ona da ümid edirəm ki, onun hey-rətamız gəmisi ən dohşətli dəniz girdabına qalib gəlmış və "Nautilus"

bu qədər gəminin məhv olduğu yerdən salamat çıxmışdır! Əgər bu beledirse, əgər kapitan Nemo, ona bir vətən olan okeanda yeno də üzürə, qoy onun rəhmsiz ürəyində nifrat hissi sakitləşsin. O nə qədər gözəl şeylər, möcüzələr görür, qoy bunların tamaşası onun intiqam atəşini söndürsün! Qəddar hakim yox olmalı və öz yerini dənizləri dinciliklə tədqiq edən alime vermelidir. Kapitan Nemonun taleyi baş-qalarına oxşamırsa da, bu, yüksək bir tələdir. Bunu on ay bu müəmməli adamlı ciyin-ciyinə yaşadığım halda, mən də bilməsəm, kim bileyəcdir? Altı min il bundan əvvəl "Ekkleziast" kitabında¹ verilmiş bir suala: "Dəryaların dərinliyini kim ölçmüştür?" – sualına, yer üzündəki adamlardan indi ancəq iki nəfər "Mən!" deməyə haqlıdır.

Bir kapitan Nemo, bir də mən.

MÜNDƏRİCAT

Jül Vern və onun qəhrəmanları 4

İYİRMİ MİN LYE SU ALTINDA

BİRİNCİ HİSSƏ

<i>Birinci fasil.</i> Hərəkət edən sualtı qaya	11
<i>Ikinci fasil.</i> Lehina və oleyhino	16
<i>Üçüncü fasil.</i> "Ağam necə istorса"	22
<i>Dördüncü fasil.</i> Ned Lend	28
<i>Beşinci fasil.</i> Kor-koranə təqib	34
<i>Altıncı fasil.</i> Tam sūratla	40
<i>Yedinci fasil.</i> Naməlum balina	50
<i>Səkkizinci fasil.</i> "Hərəkat edən içerisinde hərəkət edən"	57
<i>Doqquzuncu fasil.</i> Ned Lend hayəcanlı idi	65
<i>Onuncu fasil.</i> Nehayətsiz dərinliklər adəmi	72
<i>On birinci fasil.</i> "Nautilus"	81
<i>On ikinci fasil.</i> Hər şey elektrik vasitəsilə	89
<i>On üçüncü fasil.</i> Bir neçə rəqəm	95
<i>On dördüncü fasil.</i> "Qara çay"	103
<i>On beşinci fasil.</i> Yazılı dəvət	115
<i>On altıncı fasil.</i> Sualtı düzəngahda soyahət	123
<i>On yedinci fasil.</i> Sualtı meşə	130
<i>On səkkizinci fasil.</i> Dörd min lye Sakit okeanın altı ilə	136
<i>On doqquzuncu fasil.</i> Vanikoro	144
<i>İyirminci fasil.</i> Torres bölgəsi	152
<i>İyirmi birinci fasil.</i> Bir neçə gün quruda	160
<i>İyirmi ikinci fasil.</i> Kapitan Nemonun ildirimli	172
<i>İyirmi üçüncü fasil.</i> Yenidən həbsde	184
<i>İyirmi dördüncü fasil.</i> Mərcanlar saltonəti	193

İKİNCİ HİSSƏ

<i>Birinci fasil.</i> Hind okeani	202
<i>İkinci fasil.</i> Kapitan Nemonun yeni taklifi	210
<i>Üçüncü fasil.</i> On milyon frank qiymətində mirvari	220

<i>Dördüncü fasil.</i> Qırmızı dəniz	231
<i>Beşinci fasil.</i> Ərebistan tuneli	242
<i>Altıncı fasil.</i> Yunanistan taqım adaları	250
<i>Yedinci fasil.</i> Aralıq dənizini qırx sekiz saatda	261
<i>Səkkizinci fasil.</i> Viqo limanı	268
<i>Doqquzuncu fasil.</i> İtmış qito	280
<i>Onuncu fasil.</i> Sualtı mədənələr	289
<i>On birinci fasil.</i> Sarqas dənizi	300
<i>On ikinci fasil.</i> Kaşalotlar va balinalar	308
<i>On üçüncü fasil.</i> Buzlar arasında	319
<i>On dördüncü fasil.</i> Cənub qütbü	331
<i>On beşinci fasil.</i> Tələde	343
<i>On altıncı fasil.</i> Havanın çatışmaması	350
<i>On yedinci fasil.</i> Qorn burundan Amazona	360
<i>On səkkizinci fasil.</i> Oktapodlar	368
<i>On doqquzuncu fasil.</i> Holfstrem	379
<i>İyirminci fasil.</i> 47°24' en və 17°28' uzunluq dairələrində	389
<i>İyirmi birinci fasil.</i> "İntiqamçı"	396
<i>İyirmi ikinci fasil.</i> Kapitan Nemonun son sözü	405
<i>İyirmi üçüncü fasil.</i> Netico	412

Buraxılışa məsul: *Əziz Güləliyev*
Texniki redaktor: *Rövşən Ağayev*
Tərtibatçı-rəssam: *Nərgiz Əliyeva*
Kompyuter səhifələyicisi: *Rəvan Mürsəlov*
Korrektorlar: *Elnaz Xəlilqızı*
Fəridə Səmədova

Yığılmağa verilmişdir 20.09.2006. Çapa imzalanmışdır 07.12.2006.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 26. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 246.

Kitab "Şərq-Qərb" mətbəəsində çap olunmuşdur.
Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17.

LJg(4)

V-4-1